

SANSKRITE PAÑCHADEVATĀSTOTRĀNI

SURENDRA NARAYANA TRIPATHI
M.A. VYAKĀRANĀCHĀRYĀ Ph.D.
Lecturer, Delhi University (Sans Deptt)
and
Rajdhani College Kirti Nagar, New Delhi

SANMARGA PRAKASHAN, DELHI-7

संस्कृते पञ्चदेवतास्तोत्राणि

सुरेन्द्र नारायण त्रिपाठी

एम० ए० (हि० स०) ग्राचार्य, पी-एच० डी०
प्राध्यापक—दिल्ली विश्वविद्यालय (स० वि०) एवं
राजधानी कॉलेज, कीर्तिनगर, नई दिल्ली

© डॉ० सुरेन्द्र नारायण त्रिपाठी

प्रथम संस्करण, १९७४

मूल्य : पचास रुपये

प्रकाशक

समाग प्रकाशन, १६, यू० वी० बंग्लो रोड, जवाहर नगर, दिल्ली ११००११

मुद्रक विकास भाट प्रिंटर्स, शाहदरा, दिल्ली ११००३२

धावरण : नारायण

समर्पणपत्रम्

यया कयाऽपि रीत्या यैर् दैवीवाक् समुपासिता
अथ समप्यते तेभ्य, नतेन शिरसा मया,

शब्दद्वयम्

दिल्ली विश्वविद्यालय सस्कृत विभागाध्यक्षाणामाचायाणें च श्री डॉ० सत्यव्रत महाभागानाम् सम्मति --

मम प्रिससहृदमित्र डॉ० सुरेन्द्रनारायणत्रिपाठिभिविरचित सस्कृतेपञ्च देवतास्तात्राणीति गीपकम्भ ग्रन्थस्य परिचय विद्वत्समाजस्य पुरस्त प्रस्तुवतो मे मनसि महान प्रहृष । ग्रन्थोय सप्तपष्टचुत्तरकानविंशतिशततम स्रिस्तसवत्सरे दिल्ली विश्वविद्यालय शोधप्रव बरूपण प्रस्तुता विश्वविद्यालयन च पी० एच० डॉ०तुपाध्यथ स्वीकृत । सम्प्रत्यय प्रसिद्धिमतीति विश्वविद्यालय एतदर्थ पर गौरवमनुभवति ।

सप्तस्वध्यायेषु विभक्तोऽय ग्रन्थ । एषु प्रथमोविषयावनाररूपोऽन्तिम-श्चोपसहृतिरूप । णिष्टेषु पञ्चस्वध्यायेषु क्रमश गणश गकिन णिव विष्णु सूर्येतिपचदेवताना समुपल-धस्तात्राणा विमश प्रवर्तित । प्रथम तावद्द्वतनाम निवचन तदर्थांना च निरूपणम, तदनु-तेषामाहात्म्यस्य स्वरूपस्य च चर्चा तत्सद्वाचं च मन्त्रगायत्र्याग्नीनामायदेवत्वस्य च निर्देशोऽन्ते च स्तोत्राणा विविधानामुल्लेख इति क्रम कश्चिद आश्रितो विषयनिरूपणाया ग्रन्थकता ।

सस्कृतवाङ्मयेसन्ति सहस्रश स्तोत्राणि । तेषु कानिचन वृहत्स्तोत्र-रत्नाकर वृहत्स्तोत्ररत्नकार स्तोत्राण च स्तुतिकुसुमाञ्जमलीत्यादिस्तोत्र सङ्ग्रहग्रन्थेषु सङ्गहीतानि । भूयांसि पुन रामायणमहामारतपुराणादिषु दृग्गोचरीभवन्ति न च पृथक् क्वचित्केनापि सङ्कलितानि ततोऽप्यधिकानि मातकाग्रन्थरूपेणवाद्यापि स्थितानि । एव सुविपुल खलु स्तोत्राणि । भक्ति प्रवणेन चेतसा देवतास्तुतिपराणि भक्तै समुच्चारितानि स्तोत्राणि हृदय स्पृशन्ति तसुनरामाह्लादयति चेति नि सिद्ध्य वव । वाग्त्रियास दृष्टया काव्यसौष्टवदृष्ट्या दाशनिकविचारदृष्ट्या च नकायनषु विदुषा निपुण विचार-महति । साय विचारो नाद्यावधिभूयसाप्रवक्तोऽभूदिति यत्सत्य चेत्तद्यतेऽत्र नश्चेन । श्रीत्रिपाठिमहाभागस्तपा कतिपयेष्वय प्रवर्तित इति सन्नेषामप्यस्माक ते साधुवादाहर्हा । सति काल तया यपि बहूनि देवतान्तराण्यधिकृत्यविरचितानि स्तोत्राणि विमशपदवी नप्यन्तीति प्रतियन स्वकीया वाचमुपसहरति ।

२८ १० १९७३
दिल्ली

सत्यव्रतगास्त्री
दिल्ली विश्वविद्यालयसस्कृतविभागस्याऽऽ
चार्योऽध्यक्षश्च

प्राक्कथनम्

संस्कृत-वाङ्मयं स्तोत्र साहित्यस्य महत्त्वमस्ति तद्धि न केवलं विशालम्परं च व्यापकमप्यस्ति । व्यापकत्वं स्मादुच्यते यतोऽत्र सन्निहितानां विषयाणां यावत् प्रवारा समुपलभ्यन्ते तेषां वशिष्ट्यं धार्मिकं सांस्कृतिकं वा केवलं नास्ति । अपितु स्तोत्रध्वेषु भारतीयसमाजस्य भाव-परम्परायां चिन्तन-परम्परायाश्चेतिहासोऽन्तर्निहितोऽस्ति । काश्च मौक्तिकं समृद्धयो मानवानां कृतेऽपेक्षिता कीदृशस्तत्तदग्रहण-व्याधिभिर्जना पीडयति तेषामपि प्रतिबिम्बनमत्रास्ति । काचिदक्षयतामधिष्ठित्य स्तोत्राणि त्रियते इति सिद्धमेव तेषामधिदिव्यं महत्त्वम् । किन्तु देवता विशेषमधिष्ठित्य स्तोत्रे अध्यात्मविद्यापि सन्निगूढा भवतीति वार्ता नाधिरोहति कल्पना-पथं विशिष्टानामपि विपश्चिताम् । एव हि प्रकृतं स्तोत्रं साहित्यस्य भावगतं वशिष्ट्यम् । भावस्य प्रकाशनाय तत्र यादृशी भाषा शली वात्रीयेते ते अप्यत्र सुदुर्लभा । किं च स्तोत्र-साहित्यस्य काव्यगतं सौन्दर्यमपि नालीय ।

स्तोत्रं हि वाङ्मयस्यान्य-साधारणं प्रकारं । स च स्तुत्यादिभ्यः सर्वथा स्वतन्त्रो महनीयश्चास्ति । उपययुक्तविवचनदृष्ट्या विभिन्नं संस्कृतं साहित्ये तिहासलेखकैः काव्यशास्त्रविदिभिराचार्यैः देवोपाध्यायपाण्डुरंगवामनप्रमतिभिरस्यावश्यकत्वमप्रतिपादितं स्तोत्रं साहित्यस्य सम्यग्ध्ययनं सर्वथापेक्षितं मासीदिति विषयोऽयमनुसंधानाय मया अधिष्ठितः । किन्तु समग्रं स्तोत्रं साहित्यमधिष्ठित्य कस्मिन्नावप्रवर्धेऽनुसंधानात्मकं विवचनं न कथमपि सम्भावितमस्तीति प्रबन्धस्यास्य विषयं पञ्च देवतास्तोत्राणीति निर्धारितं । पञ्च देवतासु च गणेशशक्तिशिवविष्णुसूर्याणामेव ग्रहणं परम्पराप्रसिद्धं विहितं चास्ति ।

स्तोत्राणां समुपलब्धिस्तु सामान्यतः तत्रैवागमेषु पुराणादिषु च भवति न पुनर्वेदेषु । स्वतन्त्ररूपेणाप्यन्यैः स्तोत्राणि कृतानि । स्तोत्राणामेव केषांचित्सकलनं कृत्वा केचन ग्रन्था अपि प्रकाशितं स्ते च नागरी शारदाग्रन्थादिविधासु लिपिपुस्तकमन्ते । तथा सत्यकादशवेति नियताः पूर्वोक्तपञ्चदेवताग्रन्थि कृत्य यावन्ति स्तोत्रारयुक्तग्रन्थेषु तत्रागमपुराणसकलनात्मकेषु पुस्तकमन्ते समेषामेव तेषां त्वग्रहणमध्ययनार्थं कृतम् । अत्रापि यानि (६१) एकपिठं मन्त्राकानि स्तोत्राण्येवैकग्रन्थेष्वनुपलभ्यमानानि केवलं तासु-तासु च प्राच्यसंस्थान

पुस्तकागारत प्रकाशितासु । पुस्तक विवरणसूचिनीषु (Descriptive Catalogues) निदिष्टानि न त्वद्यावधि पृथक् प्रकाशितानि तायप्यादाय प्रवर्धेऽत्र विवेचन कृतम् । एतेषु स्तान्त्रेषु गणशस्य सप्त (७) शत या न्यस्त्रिंशत् (३३) शिवस्य सप्त (७) विष्णानव (९) सूर्यस्य च पच (२) सति । अनवसरास्य तपा सविस्तरविवेचनस्य ।

प्रवर्धेऽस्मिन् एक पचासदधिक नवशत सरयाकाना (६५१) पचदेवता अधिकृतयोपलब्धाना स्तान्त्राणामययनाथ विशिष्टकासरणिरगीकता । यत्रकच देवतामधिकृत्य तत्सम्बन्धिस्तोत्राणामध्ययन सम्पादितम् । तत्र पूव तावत् देवता विशेषपत्रस्य विभिन्नाना व्युत्पत्तीना त मूलकाना चाथाना प्रदशन पुरस्सर स्तोत्रेषु बहुश प्रयुक्ताना देवतायास्नस्या प्रमुख नाम्ना व्युत्पत्ति प्रवृत्ति मूनकाश्चार्था प्रदता । अनंतर श्रौते-स्मार्ते च कामणि त माहात्म्य प्रदश्य तस्या वदिक स्वरूपनिर्देश पूवक स्तोत्रेषु वर्णितस्य स्वरूपस्य निरूपण सम्यक् कृतम् । पाठा तरेण सहितानि मात्र गायत्र्यादी यपि तत्र बाल्लिखितानि । ततस्तदेवता सम्बद्ध-स्तोत्राणामध्ययन सामान्य विशिष्टभागेषु वर्गीकृत्य द्विधाकृतम् । विशिष्ट्य च तपा तत्सम्प्रदायषु महत्व, स्तान्त्रकनुगौरव धार्मिक जनैष्वादर भाव स्तान्त्राणा सहस्रनामाष्टकवचन्यादिषु प्रकारध्वक्कस्य प्रतिनिधित्व चाभिलष्य वागीकृतम् । विणिष्टाना स्तोत्राणा नामनिवचनम् स्रोतोमाहात्म्य फल सम्प्रदाय प्रतिपाद्य विषयो वक्तव्यादिनिर्देश श्लोकसख्या काव्य सौंदर्य दाशनिक्तेयादीनि तत्वानिविचिद्याध्ययन सम्पादितम् । यत् समेषामेवस्तान्त्राणामेतत्प्रकारक सविस्तरमध्ययन सम्भावित नासीत्तस्ततोऽविणिष्टाना सामान्य-स्तोत्राणा विवरण-मात्रमुपलपिज्ञान फलश्लोकसरयासम्प्रदायादिनिर्देशपूवक प्रस्तुतम् । आद्वितीया-त्पठाय यवदप एव त्रमोनुमृत । तत् पूव प्रथमाध्याय प्रवर्धस्यावतरणि वारूपण देवता-स्तोत्रयो पद व्युत्पत्ति निदुष्ट लक्षणस्वरूपादीना निरूपणमुग्य विषयेण सतोपकार्योपकारकभावेनव कृतम् । अत चोपसहारात्मकध्याय पूर्वाध्यायषु विहिताध्ययनाना सवदेवताविषयक-स्तोत्राणा समष्टिरूपेण विवेचन कृतम् तत्र स्तान्त्रेषु सौंदर्यबोधस्तेपलभ्यमाना विविधा दाशनिक् पक्षा विशिष्टाना स्तोत्रकाराणा परिचयश्चरति विषया समालोचिता । अध्ययन मेतत्सवथा समीक्षात्मकबुद्धयव समुपस्थापितम् न केवल परम्परापालनरीत्या । अते परिणिष्टे सत्यके सामान्यत्वंनाधीताना तत्र तत्रोपलब्धाना स्तोत्राणामपि विणिष्टमध्ययनमत्रसमावेगित द्वितीय च २६१ सग्याकाना प्रकृत प्रवर्धे परामृष्टाना सम्बद्धग्रथाना सूचीनि सडग्रथावलीति नाम्नातृतीये पाण्टिप्पणीषु समागत ग्रथ पृष्टावानि प्रदाय ग्रथोऽयम्परिपूरित ।

नसृष्टमाश्रित्य प्रस्तुतस्य प्रवर्धस्य मुद्रणमपि समस्यैवास्ति । आधुनिकतमयत्रेणापि ससृष्टवाक्याना यथावमुद्रण न सवथा सम्भवति । यथा

वप्रहारीनां कृते तु तत्र व्यवस्थव नास्तिराम्यव । अत पाठ-मुढौ पौ पुपन
सगोधननापि ऋटिस्ताम्भाव्यते । क्षतस्थोऽप्यजनस्तत्कृत । स्तोत्रेषु परस्पर
साम्यात्तेषां सत्वानां प्रतिदत्त विवेचनाद्यत्रवचिदपुनरुक्तराभासो भवेत्तत्तवपा
स्वाभाविक एव स । अथापि वाचि-यूनता भवितुमर्हति यस्या ज्ञान भ न
स्वासात्थ 'नास्त्येवत्त्रगति रावमनोहर यन्' त्युक्त्यवसान्तापमावहामि ।

प्रभूत प्रबन्धस्य प्रस्तुतो अस्ति चोत्पत्तिरपि यन्निष्पन्नं तस्य,
श्रेयोमनिर्देशानां श्रीमतां डा० अजमोहन चतुर्वेदमहोदयानामेवास्ति
यनववलगाचन्त सांगापाग सम्यग्निर्देशनमवकृतमपितु प्रेरणाप्रदानं मत्स्वा
भाविक ऋषित्वमपि निरस्तम् । प्रबन्धस्मिन् तपाम-वीगणात्मकज्ञानस्य
सम्यगुपयोगोमया कृत । सन्धन्तपामामार प्रदानमात्रेण नास्म्यनुषी च
आजीवनम् । प्रसन्नेऽस्मिन्-स्त्री विरवविद्यालयीयानां ततोऽहिभूतानां वाण्यान्
निवासिनां समपामतया विदुषा कृत स्वकीयाभारप्रदान करोमि यथैवनापि
प्रचारण सहाय्यमकारि । अध्ययनाध्यापनप्रगातनाटिकायव्यावृत्तविर्मागाध्यय
प्राचार्यैश्च श्री डा० सत्य प्रथममहाभागविद्वत्तत्त्वज्ञ स्वमम्मति प्रदानेन
याजुप्रह्वकन तदुपकारजतगिरसाविभमि—अत्र तासर्वा प्रति रावधा
हवतनास्मि यथा शुभ कामना प्रबन्धस्यास्यपूरण सतन्नास्तन्तीतिगम् ।

दीपावलि

२०३०

—सुरेन्द्रनारायण त्रिपाठी

विषयानुक्रमणिका

प्रथमोऽध्याय

अवतरणिका

१-४६

(क) देवतात्वम्—१ देवता माहात्म्यम्, २ देवतापदस्य विभिन्ना व्युत्पत्तयः, (क) देवता शब्दाय ३, (ख) देवदेवतयोरवयवम् ६ ३ देवताना-लक्षणानि ७ ।

(ख) पञ्चदेवता —१ पञ्चैवकथम् १२, पञ्चदेवता का तासामुपादेयता च १४, ३ क्रम —गणेश, शक्ति शिवो, विष्णु, सूर्यश्चेति २०, ४ पञ्चदेवतानाभेदाभेदविमर्श २१, ५ स्वरूपम् (आधिदविका ध्यात्मिकाधिभौतिकात्मकम्) २५, (ब) गणेशस्य २५, (ख) शक्त्या २८ (ग) शिवस्य ३०, (घ) विष्णो ३३, (ङ) सूर्यस्य ३६ ।

(ग) विनामस्तोत्रत्वम्—१ उपजम् ३७, २ स्तोत्र शब्दाय (व्युत्पत्तिमूलक प्रवृत्तिमूलकश्च) ३६, ३ स्तुत्यादिभिर्वलक्षण्यम् ४०, ४ समीक्षणम् ४०, ५ निष्कप ४२, ६ विवेच्योविषय (प्रवृत्तस्थास्य) ४२, ७ स्तोत्रसाहित्यम् (स्तोत्राणामुदभवविकासयोरितिहास) ४३ ।

द्वितीयोऽध्याय

गणेश स्तोत्राणि

५०-६४

(क) गणेश —१ शब्दाय (पद-व्युत्पत्ति त-मूलक प्रवृत्तिमूलकश्चाय) ५१, २ प्रमुख-नाम्नामर्था (स्तोत्रसमागतानाम्) ५२, ३ माहात्म्यम् (श्रोतेस्मार्ते च कमणि) ५५, ४ स्वरूप वदिक, लौकिकच (लौकिकमिति स्तोत्रवर्णितम्) ५६, ५ मन्त्रगायत्र्यादीनि (विविधपाठान्तरेणसहितानि) ६३, ६ आयदेवत्वचर्चा (अनायत्वपरिहारश्च) ६४ ।

विक्षिप्तस्तोत्राणि

६७-६२

अधोलिखितानामेव त्रिंशद्गर्जसस्तात्राणां नामनिबचन-स्रोत श्लोक सस्यापल प्रतिपाद्यविषय वक्तृबोद्धव्यनिर्देशपूर्वक साहित्यदशन दृष्ट्याध्ययनम् ।

१ उच्छिष्टगणपतिवचनम् २ एकाग्रगणपतिवचनम् ३ एक
दन्तस्तात्रम् ४ गणपतिस्तव ५ गणपतिस्तोत्रम्, ६ गणेशवचनम्
७ गणेशभुजस्तोत्रम् ८ गणेशचरत्नम्, ९ गणेशवाह्यपूजा १०
गणेशमानसपूजा ११ गणेशमहिम्नस्तात्रम् १२ गणेशमानसपूजा,
१३ गणेशस्तवराज १४ गणेशस्तात्रम् १५ गणेशस्तोत्रम् १६
गणेशस्तात्रम् १७ गणशाष्टोत्तरगतनामस्तोत्रम् १८ गणशाष्टकम्,
१९ मयूरद्वरस्तात्रम् २० महागणपतिवचनम् २१ महागणपति
सहस्रनाम २२ महागणपतिस्तोत्रम् २३ महागणपतिस्तात्रम्,
२४ श्रीमहागणपतिवचनम् २५ श्रीगणेशवचनम् २६ श्रीगणेश
नवरत्नमाला २७ श्रीगणेशस्तवम् २८ श्रीगणेशसहस्रनामस्तोत्रम्
२९ श्रीविनायकस्वरराज, ३० श्रीविद्यागणशाष्टोत्तरगतनामस्तात्रम्
३१ सकष्टनामगणेशस्तोत्रम् ।

सामायस्तोत्राणि (३४)

६२-६४

गणेशस्यचतुर्भिर्गतसामाय—स्तोत्राणाविवरणमुपलभ्यते । फल
दानकसख्या-सम्प्रदायादि निर्देशपूर्वक (अध्ययनम्) प्रस्तुतम् ।

ततीयोऽध्याय

शक्तिस्तोत्राणि

६५-१५४

(क) शक्ति (पद व्युत्पत्ति तत्पुलक, प्रवृत्तिपुलकश्चाय)
१ शक्त्या ६५ २ शक्तिमत्या ६६ ३ प्रसुप्तनाम्नामर्था
(स्तोत्रसमागनानाम् १०० ४ माहात्म्यम् (श्रीतन्मातै च
वर्णनम्) १०५ ५ स्वरूपम् (वर्णनम्) १०७ ६ लीलिवचन
(स्तोत्र वर्णनम्) १११ ७ मन्त्रगायत्र्यादीनि (पाठान्तरेण
सहितानि) ११६

विशिष्टस्तात्राणि (३१)

११८-१४०

अष्टोत्तरिंशत्तात्राणामपि स्तात्राणां नामनिवचन-श्लोक-श्लोकसख्या
पत्रप्रतिपाद्यविषयवस्तुमाह्वयनिर्देशपूर्वक साहित्यानन्ददष्ट्या
अध्ययनम् ।

१ शिवपूजास्तोत्रम् २ श्यामस्तव ३ शिवद्वारादुर्गास्तात्रम्
४ उत्तराष्टास्तात्रम् ५ शक्तिस्तात्रम् ६ जाड्यापह्लास्तात्रम्
७ दुर्गास्तवम् ८ दुर्गास्तवम्, ९ दुर्गास्तवम् १० दुर्गाष्टोत्तर
गतनामस्तात्रम् ११ दुर्गास्तवराज १२ दुर्गास्तात्रम् १३ दुर्गा
स्तात्रम् १४ दक्षिण-शक्तिस्तात्रम् १५ दक्षिण-शक्तिस्तात्रम् १६ दक्षिण

लक्ष्मीस्तोत्रम् १७ देवीस्तोत्रम् १८ देवीस्तोत्रम्, १९ देवीस्तोत्रम्
२०, देवीस्तोत्रम् २१ देवीमहसनामस्तोत्रम् २२ द्वापद्योत्तर-
शतनामस्तोत्रम्, २३ द्रव्यपराधशमापनस्तोत्रम् २४ देव्या मंगल
स्तोत्रम्, २५ घवन्तरिकतस्तोत्रम् २६ नारायणीस्तोत्रम् २७ नील-
सरस्वतीस्तोत्रम् २८ परशुरामकृतपावतीस्तोत्रम् २९ ब्रह्मकृत
सवमंगलस्तोत्रम् ३०, मवान्नीभुजगस्तात्रम् ३१ लक्ष्मीस्तोत्रम्

सामान्यस्तोत्राणि (२८१)

१८० १२४

एकाशीत्यधिकद्विशतस्तोत्राणां भुपलिखितोत्तर — फल दलाव सरया
सम्प्रदाय निर्देशपुरस्सर सप्तपणाध्ययनम् ।

चतुर्थोऽध्याय

शिवस्तोत्राणि

१५५-२१०

(क) शिव — १ शब्दाथ (पदयुत्पत्तिस्तमूलक प्रवृत्तिमूलकश्चाथ)
१५५, २ प्रमुखनाम्नामर्था (स्तानागतानाम्) १५६ ३ माहात्म्यम्
(द्योते स्मार्ते च कर्मणि) १६८, ४ स्वल्प (वदिकम् लौकिकम् च)
(लौकिकमिति स्तोत्र-वर्णितम्) १६८ ५ मन्त्रगायत्र्यादीनि
(पाठा-तरेण सहितानि) १८० ।

अधोलिखितानां शिवस्य कर्त्रिणां द्विशिष्टस्तोत्राणां नामनिबचन-शत
श्लोकसहस्रा फलप्रतिपाद्यविषयं बहवृवीद्वय निर्देशपूर्वकं साहित्य
दशनदष्ट्याध्ययनम् ।

विशिष्टस्तोत्राणि (३१)

१८१ २०३

१ अद्भनारीश्वर स्तोत्रम् २ कुबेरकृतशिवस्तोत्रम् ३ दशकृतशिव
स्तोत्रम् ४ द्वादशलिंगस्तोत्रम् ५ द्वात्रिंशत्यातिलिंगस्तोत्रम् ६ धातु
कृतशिवस्तोत्रम् ७ ब्रह्मादिदेवकृत स्तोत्रम् ८ महेश्वरस्तोत्रम्
९ महेश्वरस्तोत्रम् १० मृत्युञ्जयस्तोत्रम् ११ रुद्रसहस्रनामस्तोत्रम्
१२ विष्णुकृतशिवस्तोत्रम् १३ शिवस्तोत्रम्, १४ शिवकवचस्तोत्रम्
१५ शिवकवचस्तोत्रम् १६ शिवकेगादिपालातस्तोत्रम् १७ शिव
नामाष्टकम् १८ शिवभुजगस्तोत्रम् १९ शिवमहास्तोत्रम् २०
शिवमहिम्नस्तोत्रम् २१ शिवमानसपूजान्तोत्रम् २२ शिवसहस्रनाम
स्तोत्रम् २३ शिवसहस्रनामस्तोत्रम् २४ शिवसहस्रनामस्तोत्रम्
२५ शिवसहस्रनामस्तोत्रम् २६ शिवस्तवराज, २७ शिवस्तोत्रम्
२८ शिवस्तोत्रम् २९ शिवस्तोत्रम् ३० श्रीकृष्णकृतशिवस्तोत्रम्
३१ हिमालयकृतशिवस्तोत्रम् ।

सामान्यस्तोत्राणि (१५४)

२०३ २१०

(उपलब्धि-स्रोत फल श्लोकसख्यादीनासक्षेपेणाध्ययनम्) ।

पञ्चमोऽध्याय

विष्णुस्तोत्राणि

२११ २७३

(क) विष्णु — १ विष्णु श-गार्था (पद-युत्पत्तिमूलक-प्रवृत्तिमूलकश्च) २११, २ प्रमुखनाम्नामर्था (स्तोत्रसमागतानाम्) २१४ ३ माहात्म्यम् (श्रोतेस्मार्ते च कर्मणि) २२०, ४ स्वरूपम् वदिक, लौकिकम् (स्तोत्रवर्णितम्) २२५, ५ मन्त्रगायन्यादीनि (पाठात्तरेण सहितानि) २३६ ।

विष्णोरेकत्रिंशद्विशिष्टस्तोत्राणामुपलब्धि-स्रोत फल श्लोकसख्याप्रतिपाद्य विषय-वक्तव्योद्भव्य निर्देशपूवक साहित्य दशनदष्टयाध्ययनम् ।

विशिष्टस्तोत्राणि (३१)

२३६ २५८

१ कण्णकवचम्, २ कण्णस्तवराज ३ गजेन्द्रकतविष्णुस्तोत्रम् ४ गोविन्दाष्टकम् ५ नरसिंहस्तोत्रम् ६ पुण्डरीकाक्षस्तोत्रम्, ७ मुनिपत्नीकतश्रीकण्णस्तोत्रम् ८ रामगीता, ९ रामरक्षास्तोत्रम् १० रामसहस्रनामस्तोत्रम् ११ रामहृदयम् १२ लक्ष्मीनसिंहवरुणा रसस्तोत्रम् १३ वाराहस्तोत्रम् १४ विष्णुकवचम् १५ विष्णु पादादिवेशान्तस्तोत्रम् १६ विष्णुपञ्जरस्तोत्रम् १७ विष्णुसहस्रनाम स्तोत्रम् १८ विष्णुस्तोत्रम्, १९ विप्रपत्नीकतविष्णुस्तोत्रम् २० विष्णुस्तोत्रम्, २१ विष्णुस्तोत्रम्, २२ शम्भूकतविष्णुस्तोत्रम्, २३ शिवकत रामस्तोत्रम् २४ श्रीकण्णस्तोत्रम् २५ श्रीकण्ण स्तात्रम् २६ श्रीरामभुजगस्तोत्रम्, २७ श्रीरामचन्द्राष्टकम् २८ श्रीरामनामाष्टोत्तरावस्तोत्रम् २९ श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रम् ३० श्रीहरिनामाष्टकम् ३१ श्रीहरिस्तोत्रम् ।

सामान्यस्तोत्राणि (३०२)

२५८ २७३

द्वयधिकतत्रयस्तोत्राणामुपलब्धि-स्रोत फलश्लोकसख्या सम्प्रदायादि निर्देशपुरस्सर सक्षेपेणाध्ययनम् ।

षष्ठोऽध्याय

सूर्यस्तोत्राणि

२७४-३२०

सूर्य — १ गन्दाय (व्युत्पत्ति-प्रवृत्तिमूलक) २७४, २ प्रमुख नाम्नामर्था (स्तोत्र-समागतानाम्) २७७, ३ माहात्म्यम् (श्रोते-

स्मार्ते च कमणि) २८२, ४ स्वरूपम वदिक लौकिकम (लौकिक-
मिति स्तोत्रवर्णितम्) २८६ ।

सूयस्यवर्त्रिशद्विशिष्ट-स्तोत्राणां समुपलब्धिस्रोत फलश्लोकसख्या-
प्रतिपाद्य विषय वक्तृबोद्धव्य निर्देशपूर्वक साहित्यिक दाशनिक चाध्य-
यनमत्रकृतम् ।

विशिष्टस्तोत्राणि स्तोत्र सख्या (३१)

२६६ ३१८

१ आदित्य स्तोत्रम्, २ आदित्य स्तोत्रम् ३ आदित्य हृदयम्
४ आदित्यहृदयस्तोत्रम् ५ आदित्यहृदयस्तोत्रम् ६ दिवाकर
स्तोत्रम्, ७ देव कृत सूय-स्तोत्रम्, ८ ब्रह्मविष्णुशिवकृत सूय स्तोत्रम्
९ ब्रह्मकृत-सूय स्तोत्रम् १० ब्रह्मप्रोक्त सूयस्तोत्रम् ११ ब्रह्म
भाषितस्तव, १२ मानुस्तोत्रम् १३ महेश्वरकृत सूय-स्तोत्रम्,
१४ मित्र कृत सूयस्तोत्रम्, १५ सवित स्तोत्रम्, १६ साम्बकृत
सूयस्तोत्रम् १७ सूय कवचम्, १८ सूयकवचम्, १९ सूयकवच
स्तोत्रम् २० सूयकवचस्तोत्रम् २१ सूयनाम्नामष्टोत्तरशतस्तोत्रम्,
२२ सूयमूलमन्त्रस्तात्रम् २३ सूयसहस्रनामस्तोत्रम्, २४ सूय
सहस्रनामस्तोत्रम् २५ सूयस्तवराज, २६ सूयस्तवराज, २७ सूय
स्तोत्रम् २८ सूयस्तोत्रम्, २९ सूयस्तोत्रम् ३०, सूयस्तोत्रम्
३१ सूयस्तोत्रम् ।

सामान्यस्तोत्राणि (२५)

३१८ ३२०

सूयस्य पञ्चविंशति-सामान्यस्तोत्राणामुपलब्धिस्रोत फलान्निर्देशपूर्वक
कमध्ययनम् ।

सप्तमाऽध्याय

उपसंहृति (समष्टि)

३२१ ३६१

पूर्वोऽध्यायेपुस्तोत्राणामध्ययनव्यष्टिरूपेण प्रतिदत्त कृतमत्र तु प्रबन्धे
गहीतानां सवदेवतानां स्तोत्राणां समालोचनात्मकमध्ययन समष्टि-
रूपेणकृतम् ।

सौन्दर्यबोध

३२१-३६२

१ भक्त रसत्वम् २ स्तोत्रेपुरसा, ३ स्तोत्रेपुष्ट-बोऽनकारादीनि ।

स्तोत्रेषु दाशनिक पक्षा

३३७ ३४२

१ अद्वैतम् २ विशिष्टाद्वैतम् ३ द्वैताद्वैतम्, ४ विशुद्धाद्वैतम्

५ अचित्यभेदाभेत्वाद, ८ श्रीरामानन्दसम्प्रदाय, ७ अयदश
नानि (क) याय (ग) माउग्यम (ग) याग ।

केचन स्तोत्र कारा

३४३ ६१

१ श्रीमयूर २ श्रीहृष ३ श्रीवाण ४ आचायशकर,
५ धानदवधन ६ लीलाशुन, ७ कुलशेखर, ८ पुष्पदत्त,
९ यामुनाचाय १० उत्पलनेव ११ रामानुज १२ निम्बाक,
१३ कृष्णमिश्र १४ माध्वाचाय १५ वैकटनाथ १६ जगद
धरमट्ट १७ महाप्रभु चतय १८ सनातनगोस्वामी १९ रूप
गोस्वामी २० लक्ष्मीधर २१ चामुन्व २२ नसिंहानन्द,
२३ अप्पयदीक्षित २४ नारायण २५ जीवगोस्वामी,
२६ ब्रह्मानन्द २७ आचायमधुसूदन, २८ प० राजजगनाथ,
२९ रामभद्रदीक्षित ३० वैकटाक्षरि ३१ विश्वनाथ
३२ रघुनाथदास ३३ वसिष्ठयाणपतीमुनि ।

परिशिष्टम् १

३६२ ३७६

परिशिष्टम् २—सङ्ग प्रथावली

३७७ ३९०

परिशिष्टम्—३

प्रबन्ध समागत ग्रन्थपृष्ठाकानि

३९१ ३९६

सशुद्धिपत्रम्

३९७ ४००

प्रथमोऽध्याय अवतरणिका क देवतात्वम्

देवतामाहात्म्यम्

नातित्तिरोहितमेतदविदुषा यद्भारतीयसंस्कृतसंस्कृत्योरनेकविषयपुदेववादप्राघायमवगाहते । निष्कलानुनमणी बृहद्देवता-नीतिमजयात्पि विषयोऽप्यप्राकाश्यमधिगच्छति, किंतु निरुक्तविहायानास्य चचा 'ग्रामगच्छन्तणस्पृशतीति' यायायते ।

'प्रयाजनमनुद्दिश्य मद्दोऽपि न प्रवर्तते' इति रीत्या प्रत्यक्कार्यं धारणावद्भवति । सा च धारणा यत्किंचिन्मूलमाश्रित्यैव भवति । साधारणजनानामपि वाग्यमनुधावति । आप्तानां तु कथवका । तत्र च परमाप्तपुरपस्यनिश्चयसिद्धिर्भवति । तज्ज्ञानविना पाठश्च न सम्यग्भावायति । समर्थितोऽयमर्थोऽभगवता वेदान 'यस्तन्न वद किमृचाकरिष्यति' योऽयं न जानाति स शुक्वच्छदोच्चारणमात्रेण क्विरिष्यति यास्कोऽपि यावेत्तानधीत्याथ न जानाति स मूढ केवलं भारवाही तथा चोक्तम् 'स्थानुरयमारहार किला भूधीत्य वेदानं न विजानाति याऽर्थानिति' ।^१

अथ हीनाऽज्ञाता च वाक् निष्फलापुष्य हीना च भवति तथा च ऋग्वेद—

'वाचं शुश्राव अपला अपुष्याम्'^३

एव चायं ज्ञानं विनाध्ययनाध्यापने न साध्यं फलमवचासाध्यं नास्ति स एव व्यवहाराऽऽत्मभव इति । वेदानामथनानायं च प्रतिमत्र देवतानानमनिवायमन्यथा मन्त्राणामर्था अनेया एव । दवतन एव मन्त्राणामथमधिगच्छति । एव च प्रयत्नपूर्वकं वाठियमनुभवतापि वम फल प्राप्तये मन्त्रायावगतये च प्रतिमत्रम दवता वेद्या । यत् पूजन् देवता जानमन्तरा लौकिकानां बह्विना वमणा फल प्राप्तुं न शक्यते । तथा च बृहद्देवतायाम—

१ ऋग्वेदे १।१६४। ६ बन्दिमाला प्रकाशन भागलपुर १९८८ ।

२ निरुक्ते १।१८ । दुर्गास्तोत्र व्याख्या सहित वेदटिप्पण प्रस मुम्बई ।

३ ऋग्वेदे बन्दिमाला प्रकाशन भागलपुर सं० १९८८ । १०।७।१५ ।

वदितव्यं ददत हि मात्रे मात्रे प्रयत्नत ।
ददततो हि मात्राणा तदयमधिगच्छति ॥१॥^१

वाजसनेयसहितायामपि—

तस्माच्चदेवता वेद्या मत्रे मात्र प्रयत्नत ।
मात्राणा दयता नानान तदयमधिगच्छति ॥१॥^२

अथत्रापि बह्वद्वतायाम—

नहि वदित्वदविनाय याथातथ्येन ददतम् ।
लौकिकाना वदिताना या वमणा पत्रमनुन ॥१॥^३

वाजसनेयसहितायामपि—

नहि वदित्वदविनाय याथातथ्येन ददतम् ।
श्रीताना वमणा विप्र स्मानाना चामुतपत्रम् । १॥^४

ददता अविनाय चत्रापि यन पु जुगति ददाति वा ददता तद्दान हविना न
गृह णति । मात्रदवनतस्वाध्यायप्यध्यायानां वा षोडशत तथा च—

सत्राणिब्राह्मणानि च देवनामविज्ञाय योजुगेति देवास्तस्य
हविनजुपत ।^५

बह्वद्वतायामर्थोऽयं समर्पितस्तथा च—

‘जुपन्ति ददतास्तस्य हविनां वताविद ।
अविज्ञान प्रलिष्ट हि हविर्नहेत ददतम् ॥१॥
तस्मानमनसि सत्यस्य ददता जुह्यादधवि ।
स्वाध्यायमपियो धीत मात्रददतविच्छुचि ॥२॥^६

वाजसनेय सहिताया च—

स्वाध्यायमपियोऽधीत मात्रदवाविच्छुचि ।
ससत्रमदिन स्वर्गे सत्रसदभिरपीडयत ॥१॥^७

अनेन न केवल फल प्राप्तेय यथादिप्तेव श्रौते लाने ददकमणि अपितु
स्वाध्याय पि देवता जानमयाउदयन्त्वं भजत । ददतास्तस्य हविमृ ह्णति यो
मात्राणा देवता , अर्हि छत्सुवति । जप होम सत्रनायमविधियद ऋषश्छत्सु
ददतायाश्च नानाच्चारण नातरीयकतया कार्येअथवा प्रयाग बुवन फलादवीयत ।

१ बह्वद्वतायाम १।२

२ वाजसनेय सहितायाम् ४।१

३ बह्वद्वतायाम १।२

४ वाजसनेयसहितायाम् ४।१

५ कात्यायन वाजसनेय सहितयो ४।१

६ बह्वद्वतायाम १।१ ३२

७ वाजसनेयसहितायाम् ४।१

तथा च पुष्पायमिच्छन्नादौ, ऋषि मध्य छन्दाऽत देवताश्च पठति । तथा च सर्वानुत्रमणिकाभूमिकायाम्—

“मन्त्राणामाप्ये छन्दा विदिति” १

बृहददेवतायाम् च—

‘अवित्त्वा ऋषि छन्दो दवत योगमेव च ।

याऽध्यापयेत जपेदवापि पापीयान जायततुम् ॥१॥

अग्नेप्स्य सत्रपय छन्दाभिर्देवता पुरा ।

अभ्यवावन्नित्छन्दा मध्यत्वाहुमत्पय ॥२॥

ऋषि तु प्रथमभूयान् छन्दस्तु तदनन्तरम् ।

देवतामथ मन्त्राणा वमस्ववामिनिश्रुति ॥३॥

आधार व्याप्यनाधार विविच्यामानमात्मनि ।

ईक्षमाणो ह्युभौ स वि ऋचा दवतविनपठेन ॥४॥२

यथा साहित्य शास्त्रे लोत्-व्यवहार मनुमृत्यनियमाप्य नियत, यत्त्वस्या शिचदुक्ते सम्यगयावगमाय सयाग वियाग माहचय प्रकरणातीना^३ चानमपरिहाय मेवमव षदिकमन्त्राणा निखिन ज्ञानराशीना निमित्त रहम्य गर्भिताना ज्ञानाय दवन चान मिति । उदाहरणानम्—

“त्व सोमामि सत्पति त्व राजीत वत्रहा त्व मद्रोऽसि तनु” ४

एव चान रहितनास्याथ भा सामदेव त्व सञ्जनाना पति राजा । त्व वत्रनागभोयज्ञरूपश्चेति विवश्रित । किन्तु भेवता विञ्जानाति यदगीतमपरेतावाने वाथेनिष्पोपितु तत्त्वात्मर-साम स्वताया कायाणामुलेना पि विवश्रित । सच्छन्दाऽन मूर्ति-वाचको विश्वस्मिन् यच्च यावच्च सौरनाभय चाद्रवाप्रकाणात्मक तत्त्व तसव सोमेसतिहित सत्पतिधनताया उत्पादना विश्वस्मिन् य-प्रकाणात्मव तस्य कारण साम एव । वत्रा चानावरणनम शक्तीना बोधक प्रकाणान्तरूपसामस्तासा शक्तीनाम् नागको विश्वस्य यामत पत्न्यरूपण परिणतत्वात् सामामद्र गिवत् त्वय ।

एवच सिद्धमेतत्त यद वेद चानस्य मूल देवता चाने मनिहितमिति ।

(२) देवता शब्दाथ (विचार)

सामायतो चार्के गन्ताना प्रयोगार्थे च द्विधा प्रवर्तित इत्यत । व्युत्पत्ति-मूलिका प्रवर्तितमूलिका चेति मनएगामियुक्त गन्तथचान चानरण विगिध्याप्यय

१ सर्वानुत्रमणिका भूमिकायाम् १

२ बृहददेवतायाम् २।१३६ १३६

३ साहित्यशास्त्र २।१४ विवृयाम्

४ ऋग्वेद १।१।१।१

हेतव उपयस्तास्तथा च मापा परिच्छेत्—

शक्तिग्रह यास्वरणोपमान बोशाप्तवाक्याद यवहारतश्च ।
वाक्यस्य शेषाद्विवृतवदन्ति सान्निध्यत सिद्धपदस्य वद्धा ॥ १ ॥

महा माप्यकारेण मगवता पतनलिनाऽप्यर्थोऽय कथित
लोकतोऽय प्रयुक्त गास्त्रेण धमनियम त्रियत । २

अपभ्रशशदा अपि क्षत क्वचिदर्थे र्याति गतास्तत्र साधु शान्तिऽवाचकता
याति । तथा च मृतृ हरि —

पारम्पर्यादपभ्र गा विगुणत्वमिधातृषु ।

प्रसिद्धिमागता शब्दा तंपुसायुरवाचक ॥१॥ ३

एव चान देवता शान्ति विचार व्याकरण यवहाराप्तादीना प्रमाणायु
पन्यस्यत । तत्र च वदित्वाडमय विशेषत संहितागुदेव शब्दस्यैव प्रयाग ।
देवता शब्दे सान्निविष्टत्वन च देवगण्यभिवय प्रथम विचायत ।

१ देव शान्ति दिवुधातो नदिग्रहि पचादिभ्य ल्युणि यच ४ पाणिनीय
सूत्रेण कृतऽचिप्रत्यय निष्पाद्यत । चित् ५ इत्यतोदात्त एक । दिव धातुश्च
श्रीडाविजिगीषा व्यवहार द्युति स्तुति मोद मद स्वप्न कान्ति-गतिषु दशस्वर्थेषु
पठित । ६ एव चास्य दीयति प्रकाशत श्रीडति विजिगीषत यवहरति द्योतते
स्तूपयते मोदयति मदयति स्वापयति प्रलये सर्वान गच्छति गमयति वा (अयान)
स देव । ७

२ 'दिवि असृज्यत अत देवा दिवि स्थितत्वात् ।

तद्देवाना देवत्व यददिवमभिपद्यासज्यन्त ८ अत्र दिव सनागदात् देव ।
सामवेद-संहितायामर्थोऽयमभिहित निवासपटत्वात् तथा च—

३ प्रजापतिस्तपोऽप्यत तस्याहवतप्यमानस्य मन प्रजापतिर्देवान
सजेयमिति इमदेवा असज्यन्त दिवा देवा असजत दिवादेवान असजत तद्देवाना
देवत्वम् । ६

४ दा धातोर्वेदिकपरम्परया दानाधिक देवस्सर्वोप्ययमथ निरुक्ते

१ विष्वनाथ इति भाषा परिच्छेत् मक्तावत्या शान्ति धरण ३५२

२ महाभाष्ये १।३

३ वाक्यपदीय ब्रह्म काण्ड १।१।४

४ अष्टाध्याय्याम् ३।१।१३४

५ तत्रैव ६।१।१६३

६ तिङ्धातु कौमुदी पा० मूत्र १।१।६६

७ सत्याय प्रकाश प्र संस्करण प० ११

८ स उपनि २६।६।१।७

९ सामवेद संहितायाम ४।१

निस्कन् ।^१

‘देवादानात् दीपनान् क्षुस्थान भवतीतिवा ।’^२

५ मनसि किंचिदवस्तुकामोऽप्येच्छुर्वा ऋपिश्छदसा यम् मन्त्रप्रतिपाद्य स्तौति स देव, मन्त्रणयोऽभिधीयते स देव । तथा च निस्कन्—

यत्काम ऋपियस्या, देवताया आथपत्यमिच्छन् स्तुतिं प्रयुक्ते ऋदेवत स मन्त्रा भवति ।^३ अथत्रापि—

“यस्य वाक्य स ऋपिया तनोच्यते सा देवता ।^४ अथच्च अयमिच्छन् देवमाहायमस्त्विति ।

प्राघायेन स्तुवे मत्तया मन्त्रस्तद्देव एव न ॥१॥^५

६ शतपथे च— ‘यस्य हविर्दीयते सा देवता यस्यै न दीयते सा न देवता ऋचा य प्रतिपाद्य यद यजुषा ईज्यते य साम्ना गयते तत दवत्यम् ।^६

यस्मिन् प्रकरणे देवस्य नाम प्रत्यक्षता न विद्यते तत्र प्रकरणताऽप्यतश्च निर्णयित । क्वचिच्च तद विशिष्टपरक निश्चीयते देवत्वमव्यपत्तिमवति । तथा च निस्कन्—

यद्देवत म यज्ञो वा यथागवा तद्देवता भवन्ति^७

प्रकरणादि-मदिग्ध दवतपु देवता नियम 'दुर्गादास ।

८ यस्मिन् वमणि यज्ञे वा यस्य हविर्भास्व तद्देवतम् ।^८ एव च मन्त्रस्य वाच्याय एव देवतम् । जगति यत्किंचित्काय जातमुत्पत्त्यादिक निष्पाद्यते तद देवतमेव । शवर-स्वामिनापि कथितम् ।

यस्य हविः शतं हविषा तादर्थ्येन सम्बध्यते सा देवता ।^९

९ क्वचिदयमपि विचारो दश्यते यच्छब्दमात्रा नत देवाशरीरधारिण ।^९

१० ग्रह भुव वसुन इति मन्त्रव्याख्यायमरे उत्तमवगस्य ऋपिरेव देवता । एव च यत्र मन्त्रेऽस्त्विति सवनाम्ना निर्देष्टव्यमितिरेवदेवता ।^{१०}

१ अथववे छदित्वायाम् १६।६।११ मन्त्र साधन

२ निस्कन्ते ७।१५

३ निस्कन्त दवत वाण्ड ५

४ कात्यायन सर्वानुक्रमणाम् २।४

५ ऋदेवतायाम् १।६

६ शतपथब्राह्मण ६।४।१५

७ निस्कन्त दवतवाण्ड ७।५

८ एतरेय २।६। १।० १०।४

९ श्रौ १।४।२३। शोभासा सूत्रे १०।४।२३ भाष्ये

१० म० दीपिकाया ६।१।५

११ ऋग्वेदे ४।१०

१० वाचस्पत्यग्रहसंस्कृताभिधाने पञ्चमे भागे ऋच-अथ चमरे गुरु
पूज्ये परमात्मि त्वो देव मवभूतपु गूत् 'मर्गोवस्यानगर्मा उत्पत्ता ।'^१

११ संस्कृत-शास्त्र-वैस्तुभेषि 'दीव्यति धान-न श्री-तीतिदव
दिव-अथ दवता ।'^२ मनुस्मृतौ च—

'देवानपीन मनुष्याश्च पितन गुप्ताश्च दवता ।

पूजयित्वा तत पश्चात् महस्य ऋषभुर्भवत ॥१॥^३

१२ या शक्तिं पुत्रगणपिण्डभ्याम्भिना ध्रुवि तदामुपादानकारणाम् ।
पुद्गलपिण्डतद्गत-कार्याणां नियन्त्री च या च जडभूतानाम् तत्परिणामानां च
रमिना जनयित्री च सा देवतत्यचस्त-या शक्ति-निर्वाणायैण श्रुत ।^४

१३ यत्किञ्चिज्जायते तत्सर्वमामिदं देवतामिरस्यैव देवस्य शक्तिप्रपयो
विद्ममिति ऐतरेयब्राह्मणपाण्डुपनमूत्रया ।

'यज्जायते तदामिदं देवतामि' शक्तिप्रचयाऽस्य विवम अस्य देवस्य
शक्तिपुजय च निखिल जगन्नि वाचन । एव च मन्त्रसंहिता-ब्राह्मण-अथर्व-
पुराणादिषु पञ्चस्वर्गेषु द्वा-स्वास्थ्यप्रयोग ।^५

(क) समया द्रव्याणामुपादान निरवयम् ज्याति स्वरूपम धर्मा-
मतीन्द्रिय सत्वविणय दवतात्वम् ।

(ख) अग्ने-स्य-गो-ऽरु-पो-ऽरु-सो ग-यो धामच्छ-द-प्राणा-देवता-श-दस्य
द्वितीयोऽय ।

(ग) स्थानामिमानीना भूतात्मवानामधिष्ठातृणा च नियन्त्री देवता ।
इमा दवता अचेतना सवध्यापिवा नियतावारा विवगरीरिष्य ।

(घ) विग्रहाचेतन सौम्य प्राणि विणय प्राणपत्याद्यष्टाविंशतिवीर्य
सम्पन्ना सत्वप्रधाना सगदिष्ठा दवता ।

(ङ) यदुद्दिश्य किञ्चित्कामप्रियत तस्य कामण सादेवता जडचेतनीमया ।
भीमासायाम् मन्त्राणिषी दवता द-द-रूपा या सहितासु प्राणत-य-दार्धानामप्य
धिष्ठातादेवो ब्राह्मणप्र-येषु प्राणविधामिमानीविषयषु त-त्रेषु अष्टविकल्प
मिन्नेष्वभिधेयषु देवता श- प्रयाग ।^६

१४ शक्राचार्येणापि—

यत श्रीहति सर्गादिभिर्बिजिगीपतेषु नून ।

१ अ- वाचस्पत्यमे ५० ३६७५ ताराण्य तर्क वाचस्पति वाराणसी १९६२

२ संस्कृत-शास्त्र-वैस्तुभेषि ५० ३६०

मनुस्मृति ३।११७

४ शिवपुराणके, गीता प्रसंग गोरखपुर, प ५६४

५ तत्रैव

६ शिवपुराणविभाषावे गीताप्रसंग गोरखपुर ५० ५६४

व्यवहरति सबभूतपु आत्मनया शान्त्यत स्तूयत स्तुत्यै "सवत्र गच्छतीनि-
दव । १ अत्रावैदिव वमणि घत्रिदेव । २ 'अमरा निजरादेवास्त्रिदशा"
इत्यमरवार । ३

एवच मवभूनात्मक मृष्टि स्थिति प्रत्ययकारी दानादि गुणयुक्त मत्र-
वणस्वरूपाग्नित्र ब्रह्माण्डाधिष्ठाता मत्र प्रतिपाद्याऽप्रघन्ति घटना पटायान् देव ।

देवदेवतयोरवयम्

दत्रएवदवना स्वार्थे तलि तलन चास्त्रीत्व कत्रित्त्वार्थिका अपि प्रत्यया
प्रकृतिना लिग-वचनायनिवतत । ४

दवनावयम च—वन्मयत्यागाहृदयत्वम । उद्देश्यत्व च तस्यदमित्याराप
नान विषयत्वम । मत्रण शानत्वम्वादवनात्वम । तथा च वाचस्पत्य—

यस्य यम्यहि मत्रस्यादृष्ट्या दवता तु या तत्रावार मवेत्तस्य दवत्व
देवतोच्चत यागियान । ५ एवच दवदेवतयारकत्रर्षि वदिव सहितामु दवशब्दा
पश्या देवनाश-दप्रयागम्य ववाचित्वात्वात् पचन्वटा-स्तत्रपु वदित्र-स्तोत्राणा
विचारो नापश्यत ।

३ देवताना लक्षणानि

वस्तुनस्त्रप्रतिरूपणावसरे व्युत्पत्त्यादिप्रम्य सामान्यताविचारस्तु जात
एव । विधपपेद प्रस्तूपत दिविभूत-वाहृवा इतिव्युत्पत्त्या प्रतीमने यदया जन्म
स्थानम् द्योगिति एतचदवा । दिवाभूतास्तथा च ततरीय—

दिवि दवाननृजत नवनममुगान यद त्वा,
दवानमृतेन तददवाना दवजम ॥ ६
दिवाना भूतवात्तददेवाना दवत्वम । ७

द्योतेन गीत दवानाम्बपु स्वर्गे वसति, पूव मनुष्या इव देवा अप्यामन ।
चतुर्विंशतिरात्रमयज-नतता-पहतपा-मानामृ-यु चित्तयदवत्वमवापु । मनुष्यापत्र
यमेप्राचीना एषा दिवप्राची तथा च शतपथ-नतरीयादिपु ।

१ धियमहृत्तानानि शास्त्रभा ये महिते गानाप्रम शोरधपुर श्लोक २५

२ तत्रैव श्री ब्रह्मणन्द सरस्वता विवृत्याम् ।

३ अमरकाण १।१।७

४ शान्वाचस्पये पचम भागे प० ३६८२

५ तत्रैव

६ ततरीये ३।४।१

७ तत्रैव २।२।६।६

‘दवत्रा (द्योतनशीला सायण) अमवत
 तदनुदेवानमृजत् तददेवाना देवत्वम् ।^१
 “तद्देवाना देवत्व यदस्म समृजनाय दिवा वास”^२
 ‘यथा व मनुष्या एव दवा अग्र आसन त एत
 चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत माहुरन्तेनायजन्त ततो ब्रतेऽप
 हतपाप्मागो मृत्युमपहत्य दवी सदभागच्छन् ।”^३
 प्राचीन प्रजनना व देवा प्रतीचीनप्रजनना मनुष्या^४
 प्राची ही देवाना दिक्^५

परोक्ष प्रिया एते यद्वा यद् देवाना प्रत्यक्ष तमानवानाम परोक्षम् ।
 यमानवाना प्रत्यक्ष तद्देवाना परोक्षत्वम् । देवगणा पूर्वाहणे च द्रायाशन हरति
 मनुष्या मध्याह्ने पितरश्चापराहणे सूय यत्रोदङ् गच्छति तद्देवा । प्रजापते
 पुत्रा इमं । प्रजापतमुखादजायन्त । तथा च ताण्डायनशतपथ्यादिषु ।

यद् मनुष्याणा परोक्षम् तद् देवाना प्रत्यक्षम् ।

अथयमनुष्याणा तद्देवाना प्रत्यक्षम् ।^६

तस्म च द्रमसेहस्मपूर्वाहणे देवा अशनमभिहरति ।

मध्यदिने मनुष्या अपराहणे पितरः ।^७

स सूय यत्रोदङ् आवतते देवेषु तर्हि भवति ।

देवास्तर्हि अभिगोपायति अथयद्दक्षिणा वतते पितेषु

तर्हि भवति पितन्तर्हि अभिगोपायति ।^८

स प्रजापति आस्येन देवानमृजत् ।^९

देवता कुष्ट स्वर वदति मनुष्या प्रथम पशवश्च द्वितीयम् । कुष्टस्वरस्तु
 मूर्ध्नि तिष्ठति । एषामुपासना च योगेन कमणा दाक्ष्येण दमेन, बुद्ध्यातपोभिर
 ध्ययनेन च कार्या । तथा बृहद्देवतायाम्—

वदन्ति देवता कुष्ट मनुष्या प्रथमम् स्वरम् ।

द्वितीय पशव सर्वे गवर्वाप्सरस्त स्वरम् ॥१॥^१

१ तत्र च २।१।८।३

२ शतपथे १।१।१।६।७

३ तत्तरीयसंहितायाम् ७।४।२।१

४ शतपथे ७।४।२।४

५ तत्र च १।२।५।१७

६ शाण्डायने २२।१।३।१२

७ शतपथे १।६।३।१४

८ तत्र च २।१।३।३

९ तत्र च १।१।१।६।७।८

१ बृहद्देवतायाम् ८।१।१४

कुष्टो नित्य यो मूर्ध्नि तिष्ठति ।
 यागन दाक्ष्येण दमेन वृद्धयावद्भ्रुतेन तपसा नियोग
 उपास्थास्ता कृत्स्नशो देवना या ऋचाह वद स वेदवेदान् ।^२

देवा चरन्त्यतिरिक्त-साधना उत्तरावता आहुतयो जुहुवु । देवाना यना
 रक्षामिह वन्ते । एपागहृद्यौ पृथिवी च स्थानम् । यज्ञा वै देवानामात्मा । ते च
 यनापवीतिनोभूत्वा यनान्ममृव प्राप्नुस्तेपामन्न सोम । हविश्च सोमदायैऽज-
 एव हविरव जीवनम् । मूयश्चात्मा । एते महिमशालिनोऽमृताश्च । दवा
 विद्वासाञ्च एव विबुधावथयन्ते । देवानामृतव्रश्च वसन् ग्रीष्म वर्षा । प्राणचक्षुम-
 नसो देवो वाक् च मनश्च देवाना मिथुनमिति । तथा च शतपथादिषु ।

‘ते दवा चरन्त्यतिरिक्त-साधनमिति सायण’ ।

असुरा आसन् ।^३

उत्तरावतिवै दना आहुतिमजुहुवु अवाञ्चमसुरा ।^४

‘देवाना वै यन्-रक्षासि अजिघासम् ।’^५

द्यौ वसर्वेषा देवानामायतनम्^६

पृथिवी वै सर्वेषा देवानामायतनम्^७

सर्वेषा देवानामात्मा यन्^८

‘ततोवदेवा यनोपवीतिनो भूत्वा दक्षिण यन्

अवनिममृतत्ववा उव ।’^९

‘साम देवानामन्नम् ।’^{१०}

‘एतदव देवाना परममन्नयत्सोम ।’^{११}

हविर्वेदेवाना सोम ।’^{१२}

‘सूषोव सर्वेषा देवानामात्मा ।’^{१३}

१ तन्नैव ८।११६

२ तन्न व ८।१३

३ शतपथे ६।८।१।१

४ तत्तरीय २।१।४।१

५ ताण्डायन १।४।१२।७

६ शतपथे १।४।३।२।८

७ तत्तरीये १।२।२।६

८ शतपथे १।४।३।२।१३

९ तन्न व २।४।२।१

१० ताण्डायन ६।६।१३

११ तत्तरीये १।३।३।२।२

१२ शतपथ ३।२।३।२

१३ तन्न व १।४।२।२।६

१ देवा महिमानि । १

२ अमृता देवा । २

३ विद्वासाहि देवा । ३

वमन्तो ग्रीष्मादपा शतयोधवा । ४

तस्मात्प्राणा देवा । ५

चक्षुर्देव ६ मनादर ७ वाग्ध मनश्च देवानामिधुनम । ८

देवाश्च सत्ता पराशक्ताना भवति । प्रत्यक्षमभिद्विपति । सव वम यन् रेवकुभति सत्ता जागरण कृवति । न च शरत । तावन्तो भवति नानान वन्त । ऋतमपा भागम । सत्यरूपा एत मत्ता मत्यरदति । छ अभियन्श्च देवा स्तगमवापु आनदरूपा एव । अग्निदेवाना हाता दूतश्च । घनमुज हिरण्यमया देवा । मन्त्रकरणहृविस्त्रागमागित्वनाद्दृश्यत्व दयनारत्वमितिफलताश्च । तथा च शतपथादिपु ।

पराशक्ताना हि देवा ६ परोशक्तानाहिदेवा भवति प्रत्यक्षद्विप १

यदुहृत्त्रिचित देवा दुरतस्ताभनव तत्कुचत ११

१ जाग्रति देवा १२ न च देवा स्वपति १३

यो व देशाना पथोस ऋतस्य पथेति । १४

एक वपेवा व्रतचरतिथरसत्य तस्मादु सत्यमव धदेत १५

छदोमिर्देवा स्वगलोरुमामाशुवत । १६

१ मजबेद ६१।१६।१ ।२।२।२

२ शतपथे २।१। १४

३ तत्र व ३।७।३।१

४ तत्र व ७।२।४।२६

५ तत्र व ७ ५।१।१।८

६ गोपथे व २।१४।१०

७ तत्र व २।१ ।१६

८ एतरेय ५।२७

९ शतपथ ६।१।१।२।७।४

१० गो सू २।२।१

११ शतपथे ८।४। १२१

१२ तत्र व २।१।४७

१३ तत्र व २।२।२।२२

१४ तत्र व ४।३।४।३६

१५ तत्र व १।४।१।१।११३

१६ तत्र व ३।६।३।१

अनन्दात्मानाह्वसर्वे देवा ।^१

“अग्निवदवाना होता ^२ ‘अग्निव देवाना दूत आस ^३

दवाना एतद्रूप यतहिरण्यम् ^४

ऋग्वेदपयालाचनेन प्रतीयते यत्प्रकृतिमानिवानामनुभवविषया । जन्मतएव नरा परित वीनुक्वावहा प्राकृतिक दश्यावलि प्रात सूय विम्ब साय रजनी चन्द्रच्छटा ममुद्र-नरगान विविधतुजय—परिवतनानि चावलोक्य विभिन्न देवता पयकत्ययन्निनि पाश्चात्यविदुषा मतम् । त तु भौतिक घटनानामुपपत्तय-दवता स्त्रीकुर्वति । अत्रादिमहाल वदु-द्वघाद पालीवीज्म ' कालांतर मानाधीन एक देवता इति कथयति । भा नरमूलरमहानुभावाना मत प्रत्यक्षदेवता स्तुनियु व्यापिका मही सप्टिक-त्रीच स्त्रीकृता । तस्या एवाय श्वेनोत्पत्ति हनावीज्म” मतमेतदेव । त्रितु मनमिद निराधारमित्यत्रैवाध्याय दवानामक्यप्रकरणरूपणोय भविष्यति ।

सामायत ऋग्वेद देवाना द्विविधरूप वर्णितम् । एक स्थूल दश्य मयत सूक्ष्ममदश्यम् गूढ च । तथा यद्रूपमाधिभौनिहतद दृष्टिभाचरनामायाति । यद्रूपमिद्व्यानीततत्सूक्ष्ममाध्यात्मिकमुच्यते । उन्महरणाय विष्णुसूयाग्नीना-द्विविध रूप समीप्यताम् ।^५ यत्र रूपेण विष्णु पायिवान तानान् विममे अन्नरिद्ध दतीकृतवान् पदत्रयण विश्वमीमीत्तदेक । यदविष्णो परमपदमिति यत्रनस्यसूभोनिवास तमधुचक्रमुच्यते^६ विष्णा पद परममध्वउत्त ' तत्परम पद चानिनएव विवर्ति । तथा च ऋग्वेदे

विप्रासा त्रिप्रथवाजागूवांस समि रतणिषायत परम पदम् ।^७ एवमव मूयादीनाम् ।

सूयस्योत्त उत्तरमुत्तम चेति रूपत्रयम् सूयस्यात यज्योतिरघकार विनाशयति । देवमध्य निवसतितदुत्तर विशिष्ट ज्यातिरुत्तममिति । प्रकारान्तरण सूयस्य कायात्मक कारणात्मन, वाक्कारणातीत च रूपत्रयम् । आधिभौनिका धिदविकाध्यात्मिकरूपेण कथ्यते । तथा च

उद्वय तमसस्परि ज्याति पश्यत उत्तरम् ।

देव देवत्रा सूयमगम-ध्यातिरुत्तमम् ॥१॥^८

१ तत्र व १।१।१।१३

२ एतरेये १।२।५।२।१५

३ शतपथ ३।५।०।२१

४ तत्र व १।२।५।१।१५

५ ऋग्वे १।१५।५।१

६ तत्र व १।१५।५।५

७ तत्र व १।२।२।२१

८ ऋग्वे १।०।२।०।१०

अत्र उत उत्तरम उत्तममिति शब्दश्रेयणतरप्तमप्रत्ययविक्षिप्टेन एभि
प्रमाणद्वचनिस्मदिग्धरूपेणायातियत ऋग्वेद एकस्याएवदेवताया प्रतिनिधयो
विभिन्नदेवता ।

दद्या अमरा अमरत्व च त सोमपानाल्लक्ष्म सोम अमरत्व सार ।^१

(ख) पञ्चदेवता

पञ्चव कथम्

नास्त्यत्र सदहो यदभारतीय मस्वृती^१ देवादस्यातीव प्राधायम ।
सग्याया विषयस्तत्रापि प्राधायमवगम्यत । अनङ्ग-सम्प्रदायात् अतविभिन्नता
चानाधुनिवाङ्महव त्रयस्त्रिंशत् काटि देवतागामिति मनमादायोपहाममपि
कुर्वति । त न जानति यथाकांग भासमानानि नक्षत्राणि देवतव । एवचतावती
सग्या सुषट्त्र । उक्ताच शतपथ द्वौ च सवपा दद्याना स्थानमिति ^२ सर्वे नरा
देवता प्राया तथा च ताण्डायने नराय दद्याना ग्राम ^३ पथिवीव सर्वेषा
दद्यानामायतनमिति ^४ काटि शब्दस्य श्रेणीत्यर्थोऽपिनासम्भव ।

अथेद विचायत तत्र तत्र ग्रंथेषु त्रयस्त्रिंशद्वा सप्रजापतिश्च चतु
स्त्रिंशदिति । तथा च ताण्डायने त्रयस्त्रिंशत् देवता ^५ शतपथेऽपि त्रयोवह्ना
आदित्या, वसव तत्तरीयर्षि त्रयस्त्रिंशत् देवता ^६ कौण्डिन्याप्याह त्रयस्त्रिंशत्
व सर्वा देवता शतपथेत्वयसग्या प्रजापति-सहिता चतुस्त्रिंशत् । तथा च
'त्रयोवह्ना वसवो रुद्रा आदित्या त्रयस्त्रिंशत् च देवा प्रजापति चतुस्त्रिंशत् ।
वह्दारण्यवे च महिमानण्डपाभत चत्रयस्त्रिंशत्तवनेवा ^७ इति वतभतेत्रयस्त्रिं
शत्दित्यष्टीवसव एतादशरुद्रा द्वाण्शान्तित्यास्तएकत्रिंशदिद्वश्च प्रजापतिश्च
त्रयस्त्रिंशो इति ^८ निरुक्तापि तिस्र एव देवता ^९ ताश्च पृथिव्यतरिक्षद्यु
स्थानीया ^{१०} दद्याना त्रयस्त्रिंशत्वेऽपि पञ्चसग्याया उल्लेख तथा च गापथ—

१ उल्लेख १०।५।३।१

वह्निद्वन्द्वीय द्वा० सूयकात् (द्वि अनु) १०।३३

२ शतपथे १।४।३।२।८

३ ताण्डायने ६।६।२

४ तत्तरीये १।५।२६

५ ताण्डायने ४।४।११

६ तत्तरीये १।२।२।५

७ शतपथ १।२।६।१।३३

८ वह्दारण्यवे २।६।२

९ निरुक्ते देवत-वाण्ड ७।५।१

१० उल्लेख ७।५।२

‘पञ्चराव देवता व्युत्क्रामन् अग्नि वसुभि सोमो रुद्र इन्द्रो मरुदग्नि वरुण आन्त्यिवृ हस्पतिर्विश्वदेवै ।’^१ वसवश्च पृथिवी वायुरतरिक्षमग्निरादियो शौशचन्द्रमा नक्षत्राणि । पञ्चदेवेषु वसुत्वेन वायुस्वत्पवतस्सूयस्य पृथिवीरुपवत ईशस्य (शिवस्य अग्निरुपवत्या महेश्वर्या) । चन्द्रात्मकस्य गणेशस्य आदित्य रूपस्यविष्णोश्च गणना । यद्वा वसुमध्यत आदित्य गणेश शक्तीना रुद्रत शिव-स्यादित्यनो विष्णोश्च ग्रहणन पञ्च मर्यापपद्यते । एत चकादश रद्राणा शिने ऽतमाव । सूय गणेश शक्तिपु वसूना विष्णा द्वादशादित्याना । गीताग्रामपि आदित्यानामहविष्णुरिति”^२ निरूपितम् । बह्वाण्यनपि पट देवतासु सवासाम त्रयस्त्रिंशद देवतानामतर्भाव कृत । तथा च—

तमेपडितिअग्निश्च पृथिवीच वायुश्चातरिक्षश्चादित्यश्चतपटिति ।^३

तमे पडितित एवाग्याप्य वसुत्वे पठिताश्चन्द्रमस नक्षत्राणि च वज्रयित्वा पडभवति पटसरया विणिष्टा एतहि यस्मान त्रयस्त्रिंशदानि यदुक्त इद सव तत एव पट भवति । सर्वोहि यस्वादिविस्तर एतेष्वव पदस्वनभवति^४ आदित्यस्याप्यतमावा वायौ अनुपदम वक्ष्यते । पञ्चम्वव देवतास्वतभाव स्फुट एव । पञ्चतत्त्वानाप्रतिनिधय पञ्चदेवता इति ।

उल्लिखितादाहरणम्य देवाना पञ्चत्वसिद्धयति अत्रेदनपि न विस्मरणीय यत्पञ्चसस्या किमपि वैशिष्ट्यमावहति । यथा पञ्च प्रदक्षिणा पञ्चोशीया परित्रमा । यापालय पचाटा लाकपाला पञ्च, पञ्च वायव प्राणापानाशाखायान समाना । पञ्चमहाभूता पृथ्व्यपतेजोवायुर्वानि पञ्च ज्ञानद्रियाणि पञ्च-कर्मेन्द्रियाणि पञ्चोत्तरणप्रदिया । पञ्चतीथानि । पञ्चाप्सरस, सस्कृत साहित्ये पञ्चमहाकाव्यानि रघुवंश-कुमारसम्भव मधदूत चिरातमाघ-नपघात्यानि । सेतिहास पुराणा पञ्चवेदा । सास्य पञ्चकारणानि^५ ज्योतिषि पञ्चागानि ।

अथदपि विचामयम जगदिद अगुण्य तथा चावत गीतायाम ‘त्रिभिगुण मयभाव रेमिव्याप्तमिद जगत ।’^६ पञ्चभूतायपि एमिरेव तथा च शुद्ध सत्वमा काशम । सत्वरजसा सम्मिश्रणेन वायु शुद्धज्योतिर्गि रजस्तममोर्मिश्रणमाप शुद्धतमस्का भित्तिरिति । फलिताथस्त्वयम आकाशाग्निपृथिव्य शुद्धसत्वरजस्त-मस्का । वायुजलमिश्रिते । निम्बिल ब्रह्माण्ड गुण त्रयोदभूतम पञ्चतत्त्वमयम । मानवादि स्वभावप्वपि पञ्चभेदाप्रमुखा । प्राधायन व्यपदेशामवतीति यायेन ।

१ गोपय उ० २।२

२ श्रीमत्भगवद्गीतायाम १।२१

३ बह्वाण्यन ३।६।७

४ शाक्यभाष्ये पृ ७६१

५ गीतायाम् १८।१३

६ तत्रैव ७।१३

स्वभावेषु सर्वापातस्वे कस्यचित्तत्त्व विशपस्य प्राधायमात्माय तत्त्व पकृतित्वम् ।
 आकाशतत्त्वाधिक्यवान् सत्वगुण सम्पन्ना भवन्ति । वायवाश्नसत्त्वरजस्ता
 क्षितिप्रधानास्तमस्ता । आयुर्वेदे विज्ञान वातपित्तश्लेष्मस्वयि पचतत्त्वात्
 सर्वावश । तत्र वायो वातस्याग्नी पित्तस्य श्लेष्मणि शोषाणाम् । यथा निम्नवित
 चिचित्सको रागिणा चिचित्साया वात पित्त श्लेष्मसु कस्य प्राधाय मिति पात्वा
 चिचित्सत । तत्रवोपधीश्च प्रयुक्त तत्रवाध्यात्मिकगाने गुण साधकस्य प्रकृती
 विज्ञाय उपासनामुपनिशति । आकाशप्रकृतिकाय विष्णोर्वयिवीयाय सयस्याग्नि
 प्रकृतिकाय दुर्गाया । जलप्रकृतिकाय गणेशस्य क्षिति प्रकृतिकाय शिवस्यनि ।
 विपरीतकृता फल मन्मथक लाभाय न भवति । यथा चिचित्मा शास्त्रे यस्य
 कस्यचित् तरोमूल यत्र केनप्रदापातप्ट फल नभवति ।

पच देवता का तासामुपादयताच

पच देवताश्चशिवशक्ति विष्णु सूय गणशा । एतश्च पचतत्त्वानामधिपा
 तथा चोक्त कपिलतत्रे ।

आकाशस्याधिपाविष्णु अग्नेश्चवमहेश्वरी ।

वायो सूय क्षितेरीश जीवनस्य गणाधिप ॥१॥^१

अतएव विष्णोराधना स्तोत्र प्रधाना महेश्वर्या अग्निप्रधाना कुण्डेषु
 गर्भाशयमत्वा यानि निर्माण भवति । मगवत शिवस्य मृण्मयी पार्थिवेश्वररूपण ।
 गणेशस्य जलप्रधाना कलशस्यापनादिना सूयस्य सूयामस्कारादिना प्राणायात्र
 च वायुनिराघप्रब्रत्या सब्र स्वस्यपनग्रहान्त्यादिपूषनयन विद्वाहाणि सस्कारेषु
 'पचदेवताभ्यो नमः' इति मन्त्रेण तत्तदुपचारा समप्यते तेषु च शिव शक्ति
 विष्णु-मय गणशा एव । एषामेव गायत्र्य तत्रदप्र अपूपतभ्यते । तथा च
 शिवस्य—

त्रियम्बक यजामह सुगधि पुष्टि बधनम् ।

उवाचमिव वना मृत्यामक्षीय मामृतात् ॥ ५

महानारायणोपनिषदि—

तत्पुण्याय विदमहे महादेवाय धीमहित नारुद्र प्रचादयात् ।^३

बहद्देवतायाञ्च—

इन्द्राश्रयस्तुपजय रुद्रोवायुव हस्पति ।

वरुणवश्चमृत्युश्च देवश्च ब्रह्मणस्पति ॥ ४

१ माधवाचार्य कृते वरा पुत्रके उत्तर खण्ड ५० ४६६ कपिलतत्र उद्धृत ।

२ ऋग्वेदे १।७।१६।१२

३ महानारायणोपनिषदि (मधुर प्रकाशन) १।२।५ ४०

४ बहद्देवतायाम् १।१२२

“एको रदो न द्वितीयाय तस्थु”^१

एवमेव दुगाया शक्त्या वणनमृग्वेदे—

‘तातवेत्से सुनवाम मरातीयानां हाति वेद ।

सन पपदति द्वाणि नावेवसिधु दुरितात्यग्नि ॥१॥^२

अम्य अम्विक अम्वालिके न मानयति कश्चन ।

ससस्त्यस्वक मुमद्रिवा कामीत्य वासिनीम ॥२॥^३

महानारायणोपनिषदि द्व देवीना गायत्र्युपनमे ।

‘नात्याययविदमह कया कुमार्थे धीमहि—

त नोऽग्नि प्रचोदयात् ।^४ वहद्देवतायामपि

‘एषव दुगा भूवच कृत्वा स्यात्सूक्तभागिनी ।^५

एवमवविष्णा ऋग्वेदे—

इद विष्णुत्रिचरमेनधानिदधेपदम । समूढमस्य पासुर ।”^६

गायत्री प्रस्ताव महानारायणोपनिषदि च—

‘नारायणाय विदमह वासुदेवाय धीमहि तनोविष्णु प्रचोदयात् ।”^७

सूयस्यापि ऋग्वेदे निर्देश —

आकृष्णेन रजसा वतमानानिवेशयननमतम ।

मत्यचहिरण्येन सवितारथेनदेवोयाति भुवनानि पश्यन ।”^८

गायत्री—

भास्कराय विदमहे महद्युतिनराय धीमहि तन्न आदिय प्रचो
दयात् ।^९

गणेशस्यापि यजुर्वेदगवेदादिपुनिर्देशस्तथा च

‘गणाना त्वा गणपति ह्वामहे क्वि कवीना मुपश्ववस्तमम ।

ज्यष्ठ राज द्रहाणा ब्रह्मणस्पत आन गुरावभूतिभि ॥१॥”^{१०}

यजुर्वेद च— गणानाचा गणपति ह्वामहे वसा मम आहम जानिगभघम ।”^{११}

१ श्वताश्वतरापनिषदि ३।२

२ ऋग्वेदे १।६।१

३ सा० स० २।६०

४ महानारायणोपनिषदि (मसूर) ५० ५४

५ वहद्देवतायाम् २।७७

६ ऋग्वेदे १।१।२।२।१७

७ महानारायणोपनिषदि मसूर ५० ५१

८ ऋग्वेदे १।३०।२

९ महानारायणोपनिषदि ५५

१० ऋग्वेदे २।२३।१

११ सा स० २३।१६।

एवमेव पञ्चदेवता अधिष्ठित्यष्टाङ्गयजुर्वेद मेत्रोयणीसहिताया मृत्सहितायामथवसहिताया^१ च मात्रा । इमा एव पञ्चदेवता अधिष्ठित्या पनिपदश्च । तथा च गणपत्युपनिषदनागायणोपनिषद मृर्योपनिषद देव्युपनिषत् त्रिपुरतापिन्यदुपनिषद । उल्लिखित गायत्रय तत्रागमादिष्वपि । पुराणादीना विभागाश्चमाएवाधिष्ठित्य । विष्णु शिव शक्ति गणेश सूर्यादि देवताना । ब्रह्म ब्रह्म-ब्रह्मत्रह्माण्ड विष्णुभागवतवामनादय शिवत्राट्वाण्य मानण्डयन्दीभाग वतादय मविष्यसाम्वाण्य गणेशपुराणादय विष्णु शिवशक्ति-सूय गणानाधिष्ठित्यव रचिता । अत्रापि पुराण-स्तान काश-मन्त्रायादिषु इमाएव पञ्चदेवता स्वीकृता तथा च शास्त्रावस्थित्य—

आदित्य गणनाथ च देवी रुद्र च वैश्वम ।

पञ्च देवतमित्युक्तं सर्वकर्ममुपजयत ॥१॥^२

आष्टे महोदयानां शास्त्रेणोपि श्लानाज्यमित्यभेव घत^३ (आदित्य मिति) गणेशपुराण दशानामक्य प्रस्ताव आमाभव पञ्चदेवतानामन्वयस्य चचा ।

‘शिव विष्णो तथा शक्तौ सूर्यमपि नराधिप ।

या भेद बुद्धि-याग च सम्यक् यागतमोमत ॥१॥’^४

परिक्रमा प्रसंगस्य देवस्य कियत्य प्रक्षिणा कार्यात्यत्रापि ददाना मपामेव चर्चा ।—

एवा विनायके कुर्यात् द्वे सूर्योत्तिल ईश्वरे ।

चतस्र वंशवे कुमात् शिवस्याद्धप्रक्षिणा ॥१॥^५

गणेशपुराणान्तगत गणेशगीताया याग प्रस्तावे चपामेवनिर्देश पञ्चदेवो पासरा शवा वण्णवा सौरा शाक्ता गणपत्याश्च ।—

शवस्य च न यागाऽस्ति नो योगो वैष्णवस्य च ।

न योगो भूपसूयत्व चन्द्रत्व न कुवेरता ॥१॥

अहमेव महाविष्णुरहमव सदा शिव ।

अहमव महाकिरहमेवायमादय ॥२॥^६

तत्रैव गणेशा वक्ति यत्ति ममवभेदा मायावशात् । तथा च—

‘एव माया वशातो रवि शिव शक्यादीना पञ्च भाक् ।

दिशस्तु मदाप्सितमसिल शुद्ध ब्रह्मात्मक भवेद्रूपम ॥१॥’^७

१ मन्त्रायणी सहिता २।६।१।६ ऋग्वेदे ६।६१।४ अथवसहिता १।६।६।१

२ शास्त्रावस्थित्ये ४१८७

३ आष्टे संस्कृत इतिहास शास्त्र काश प ६५०

४ गणेश पुराणे २० अध्याय भगवत्तत्त्वे गणेश प्रकरण

५ प्रचलित श्लोक ग्रहणात्प्रत्यासि

६ गणेश गीता २१ २२ श्लोका

७ गणेशपूर्वशतके २८ इतो स्तोत्राणि

पद्मपुराणेऽपि भीष्मोयासमुत्तवान्—

मया मुनिवरश्चेष्ट विश्रुताहि सहस्रश ।

गणेशशक्तिसूयेश—चक्रिणा स्तुतयोऽमला ॥१॥^१

हरिसरणाष्टके स्वामी ब्रह्मानन्द देवानामैक्य प्रस्तावेवक्ति—

ध्यय वदन्ति शिवमेवहि कंचिदये ।

शक्तिं गणसमपरेतु दिवाकर वै ।

रूपस्तु तरपि विभासि यतस्त्वमेव ।

तस्मान्बभूव शरणं मम शल्यभाण ॥^२

नास्त्यन्नस्य देहा यदत्र ऽवोपासनयाऽसाध्यानि कायाणिसिद्धयतिं आयुर्वेदशास्त्रे विशदीकृताना रोगाणां वात कफजानां निवृत्तये कस्या देवताया विशिष्य पूजोपासने कार्ये इत्यपि देव चानाधीनमव । अग्नि तत्त्वस्य यूनतया ऽनेके रोगा जायन्ते सर्वोपासरोपाणाम् नितान् कुपितामला । अतिसारग्रहणशक्तयो रोगा जायन्ते तथा च माघव निदान—

अतिसारं निवृत्तेऽपि मदाग्नेरहिताशन ।

भूय स दूपिनावह्निं ग्रहणीमभि दूपयेत् ॥१॥^३

तत्र च मदाग्न्यधिकार—

कफपित्तानिलाधिक्यान्, वैषम्याज्जाठरोऽनिल ।

विषयोवातजारोगान् तिक्ष्णपित्तनिमित्तजान् ॥१॥^४

अग्निमाद्येन न केवलारुचिरपितु कफवान् पित्तजाविविधा रोगा उदभवन्ति । तथा च तत्र च ।

अर्णोऽतिसारग्रहणी विकारा, प्रायेण चापोऽग्ननिश्चानभूता ।

मन्त्रेऽग्नेः सन्ति न सन्ति दोषे, रभेदतस्तपु विपत्तोऽग्निम् ॥^५

एवमेव वायुत्वस्याधिक्ये यूनतया वात रोगा जाजायन्ते त च वायु तत्त्वाधिपत मूयस्याराधनेन शाम्यति । रोगाश्च—

वपामु मारुतो दुष्ट पित्तश्चेष्मार्चिनो ज्वरम् ।

कुर्यात्पित्तं चाग्निं तस्य चानुग्रहं कफम् ॥१॥^६

वपनौ वायु तस्य दूपिततयापित्तलेष्मज्ज्वरणं वाघ्यन्तजना शरदि

१ पद्मपुराण विष्णु सर्गनाम्नि २०१

२ बृहत्सोत्र शतार्कटे, प० ७।६ श्लोक

३ मार्षशनिश्चान् अग्न्यधिकार १

४ तत्रैव मदाग्न्यधिकार १

५ शतार्कटे ८।६४

६ तत्रैव, निदाने १६

च पित्तेनायत्र कफन । एवमेवास्य तत्त्वस्य यूनाधिक्येन हिवनादयो विविधा रोगा भवन्ति । तथा—

मुहुमुहुवायुरुदति सस्वन यदृत्स्लीह रोगा मुक्तादिविधिपन ।

सधोपवानाशुद्धिस्त्यशूयत ततस्तुहिकनेत्यभिधीयत ब्रुध ॥१॥^१

शरीरेखितस्रोतामिप्रयनतिवलोवायुर्विधान रागान जनयति तथा च तत्रव—

देहसातासिरिक्तानि पूरयित्वानिलोवली ।

करातिविनिधाव्यावीन सर्वांगकाटिमथमान ॥१॥^२

एतादश एवार्थोऽयनापि—

विमुत्वादागुकारित्वात बलित्वान्यमोपनान ।

स्वातन्यातवहुदापत्वात दोषाणा प्रबलोऽनिल ॥१॥^३

मुथुत सूत्रेऽपि रजाभूषिष्ठसप्तमावानाप्रवतश्च गतिमत्त्वात् प्रमरण हेतुश्च^४ अयनापि अचित्यबीर्योदापाणा नता रोगसमूहराट^५ हृद्योग प्रदीपिकायामपि इन्द्रियाणा मनोनाथ मनोनाथस्तु मान्त्^६ वधित ।

चरकसूत्रेऽपि रौक्ष्य शत्य लाघव विशातता गतित्वम अमूर्तित्वान्यो ज्ञेनवभवति ।^७ एतेच रोगा सूर्याराधनया शाम्यति ।

एवमेवजलतत्त्वस्य यूनाधिक्येन शरीरेऽनेव रोगा उदभवति । तथा च—

गुवतिस्निग्धराक्षोष्ण द्रवस्थूलामिशीतल ।

विरुद्धाध्यशाजीर्ण विषमश्चानि भाजनै ॥१॥

शोक दुष्टाम्बुमद्याति पानसात्म्यतुघपण ।

स्तहाद्यैरतियुत्रमश्च मिथ्यामुत्रमविपै मद ॥२॥

जलाधिमरणौ वग विधात कृमि वापत ।

नणामवत्वतिसारो लक्षण तम्य बध्यत ॥३॥^८

मुथुत-सूत्रेऽपि जलीयतत्त्वस्योपप्राग स्थानयोश्च विषयनिरूपितमतश्च रसगती धातुरहरमच्छतीति रस रसयतीति रसो द्रवधातुरुच्यते तेन रधिरा दीना द्रवाणा ग्रहण भवति^९ चरक सूत्रेऽपि जलीय-तत्त्वविकारता जायमान

१ तत्र व हि नि ३

२ माधवनिदाने (हिवनाप्रकरण) ४

३ अ ह० शा ३।८४

४ सुथुत सत्र २१।२८

५ सुथुतनिदाने १।८

६ हृद्योग प्रतीक्षिता १

७ चरकसत्रे २।१२

८ माधवनिदाने अनितपनि १३

९ सुथुतसूत्रे १४।१३

रागाणां समूह^१ कथित । तत्र केचन सर्वेष्वपि स्वत्वतपु श्लेष्मविकारेषु अनेषु चानुमेषु स्नहशक्ति गवित्यशौक्या गैरवाणीनि ॥^२

एवचाक्त जलतत्त्वविहारापशातधमणपतेराराधनग्रशस्तम । यतो
'जीवनस्य गणाधिप ।'

पथचीतत्वस्य यूनाधिक्ये केचिद्रूपसगा वष्यते
'ध्यायामममन लवणानिमद्य मृददिवा-म्ब्वनमतीव तीक्ष्णा
निषेवमाणस्य प्रदूष्य रक्त दोषास्त्वच पाण्डुरतानयति ॥१॥

मत्तिकादन गीलस्य, कुम्पत्ययतमामय ।
कपायो मधरस्तित्तमुष्णमधुर कफम ॥
कोपये मधुरसातीदच, रथादमुन्न च भक्षयत ।
पूरयत्यविपक्वव स्वातामि निरुणद्वयधि ॥२॥^३

शितित्तत्वजयधिवारोपगमाय पार्थिवस्वरस्य पूजनम विहितम शरीरे
नमस्तत्त्वस्य सचय सर्वेषु विदित तथा च सुश्रुत

"आरागीषावरागाना दहे नामानि देहिनाम् ।
सिरा स्रोतामि मर्मा समन्यानालोडय आगयम ॥१॥

अथपि—

मूलोत्पान्तरदह प्रसतत्वमिवाहयेन् ।
स्रोतस्नन्तित्विचेय गिरोधमनिवजिनम् ॥२॥^४

गिरोधमनी विहाय सवावरागामार्गे आवागीध-तत्वस्य प्रधानता स्रोत
श्च गरीरे द्विधा दृश्यमन्तमुय च दश्यच घ्राणमुय-नेत्र-वणाणीनि अघ्यात्ममाग-
नवद्वाराणि । अन्तमुय च शरीरान्तवर्ति । तत्र विकारा आवागीध-तत्व विकारा
दव तथा आवागतत्वजयाद्ववगान्नाय विष्णोमराधनामुपतम् तथा च पचनत्व
प्रवीणा पचन्वास्तपामुपादयता यथितास्ते च पचदयापूर्वोक्ता एव तथा च
महानियातने —

गाम्ना गवा वणवाच मोरागाणपतास्तथा ।
विप्रारिप्रनराश्चय मत्रेभ्यत्राधिनारिण ॥१॥^५

सूर्याराधनन शुष्ठादिनिर्गतैरपि प्रमिद्धामयूरत्व^६ मूय-शतकेन निवृत्ति-
र्नाविश्या महदपागम । भविष्यपुराणे शुभ्रामगाग्नाम्ब्वस्य सूर्याराधनया

१ अथर्ववेद १२।३२
२ अथर्ववेद २०।१८
३ भाष्यदिने २ तथा ६
४ मूषने ६।३ तथा १३
५ महाभारत-अथर्व २ १४० अथर्व वेदशास्त्रे ।
६ भविष्य पुराणे अथर्व ३२ ३३ अथर्व ।

कुष्ठनिवृत्तिं तदीयस्तोत्रं सूयस्तोत्रप्रकरणं निष्कृतम् । तथा च तत्रव—

ततः शापाभिभूतेन सम्यगाराध्यमास्त्ररम ।
साम्बेनाप्तं तथा रोग्यं ह्ये च परमं पुनः ॥१॥^१

रोगघ्नादित्यं व्रतस्यापि तत्रव चर्चा ।

स मुन्नतं सवरागस्तु गच्छददिनकरालयम् ।
तस्मान्पि स्रजेत्लोहां कुवारारवहतिम् ॥१॥^२

पदम-पुराणे पञ्चानां पूजनेन विभिन्नरोगनिवृत्तिं कथिता

'गणेशं पूजयद्गस्तु विघ्नस्तस्य न जायते ।
भारोग्याय च सूय च, धममाप्त्याय माधव ॥१॥
शिवं चतुर्वर्ण्यमाय सवकामायवण्डिताम् ॥२॥^३

क्रम

गणेश-शक्ति-शिव-विष्णु-सूर्या इतिप्रमणान्त्रवेचनमिष्टम् । यतो हि स्मार्तोपक्रमं सवधयागादिषु गणेशपूजनस्य प्राथम्यं प्रचलितम् । पुराणादिषु गणेशस्य प्राथम्येन पूज्यत्वेवद्बुधोत्पत्तौ । यान्यवल्क्य-स्मृतेश्चाराध्यायमविष्य पुराणे शक्ति-मयूरवादी च विन्नं यथ गणेशस्य पूजा प्रथमाविहिता । वाराहपुराणे सनस्तपि प्रायित्पद्ममुखादेव कुमारोऽजायत त इष्ट्वा देवागना मुग्धा जाता । पावती तस्मिंशप दत्तौ । पुनर्देवरम्ययित शिव गजास्यमुवाच देवास्तवमत्या त्वं चादौ पूज्यो भविष्यसि ।^४ ब्रह्मवर्ते गणपतिखण्डे प्रथमं पूजने कथकातत्र सनिदृष्टोवाल गणपतिं गिरोहीनं जातं विष्णुना हस्तिं गिरं सयोज्यादौ त्वं पूज्य इति कथितं लिङ्गपुराण-यव तथा ।^५ भक्तस्य-पुराणे पितामहोऽस्मिन्विनायकाधिपत्यं ददौ । समोऽन्ननायोऽप्येव इति कथितवान् ।^६ ब्रह्मपुराणे च—

'न विघ्नराजेनसमीऽस्ति कश्चित् त्वो मनावाहित सम्प्रदाता ।
निश्चित्य चततत्रिपुरान्तकोऽपि तं पूजयामास वधं पुराणाम् ॥ ७

अग्नि-पुराणे ३१७तमोऽध्याये पूजनमस्य प्रथममुत्तामकमयदुदाहरणं मुद्धत्य समापय । ब्रह्मपुराण ४७तमोऽध्याय-स्यादौ पूजनमुत्तम ।

१ भविष्य पुराण ब्रह्म पर्व ७४।४३

२ तत्र व ६१।६

३ पदमपुराण सु खण्डे ५१।६६ ६७

४ वाराह पुराण २३।७

५ लिङ्ग पुराण १।१ ४

६ भक्तस्यपुराण १५४ अ०

७ ब्रह्मपुराण ११४।६

धपिलतत्रोद्धरणे पूवप्रदत्ते गणेशा जलतत्त्वस्याधिपतिं वक्षित, जलस्य सप्टिश्च सर्वादी जाता अपएव ससर्जदौ' १ अतेऽपि गणेशस्य प्राथम्यमुक्तमिति ।

गणेशानन्तरशक्तं स्थानम् यतो भारतीय सस्कृतौ पितुरपेक्षया मातु श्रष्टत्रमुक्तम् । 'पितुदशगुणामाता गौरवेणानिरिच्यते' शक्ते प्राधाय एव सीता रामौ, गौरीशकरी, लक्ष्मीनारायणौ इति परम्परा । अतो गणेशानन्तर तमातु इजगन्म्विनाया नमः । पूजायामपि गणेशाम्बिकयो सहैवोच्चारणं भवति । मातुरनन्तरं पितुः क्रम आयात्येवातः शिवं चर्चा । गार्हस्थ्यं परम्परया दुर्गाम्बानन्तरं शिवं विहाय कोऽपि समेष्यति । शिवस्य भगवतोऽद्वैतरूपत्वात् । सर्वप्रधानदेवत्वाच्च 'एकोऽनं द्वितीयाय तस्यौ य इमान् लोकानीशत ईश नीमि' २ तत्रैव तमीश्वराणां परममहेश्वरं तं देवतानां परमं च देवतम् ।

'पतिं पतीनां परमं परस्नाद्विदाम देव मुवमेशीमीडयम् ॥१॥' ३

अथच्च जलानन्तरमग्नेस्तेजसवरूपायां भगवत्या तत् पथिवीतत्त्वं प्रधानस्याधारभूतस्यशिवस्येति ।

एव चात्रावशिष्येते विष्णुः सूयो पञ्चदेवता नमे । तत्र चर्चित् साहित्येऽयं च विष्णुः सूययाविगेपनोऽभेदे आदित्यानामहं विष्णु इति गीतोक्तं रादित्यपुत्रिष्णो प्राधाय विष्णां सूयाप्रथमं आत्राणस्यधिपत्वेऽपि जलाग्निक्षित्यनन्तरं शक्त्यावश्यकता मूर्तिमतिर्जगति जायते । सर्वान्तभगवतः सूयस्य क्रम इति ।

पञ्चदेवतानां भेदाभेद विमशः

नास्त्यत्रसंवेहो भारतीय-सस्कृति विदाम् यदत्र सस्कृतौ एकत्वेऽनेकत्वमनेकत्वेचकत्वम् स्फुटम् । इदमवास्यं वशिष्टस्य विश्व-सस्कृतिं सम्यगतयोऽेष्वजायमानमिव राजते । तथा चावत वाक्यपदीये—

एकमेव यदाप्नात भिन्नं पथगुपाथयात् ।

अपथक्त्वेऽपि शक्तिभ्यः पथक्त्वेनेवदश्यते ॥१॥ ४

इन्द्रमिन्नवरुणादयः एकस्यवाशाः । तथा चणवेदे

इन्द्रमिन्नवरणमग्निमाहुरयो दिव्यं स सुपणं गच्छमानः ।

एकं सदविप्राब्रह्मधावदति, अग्निमम मातरिःश्वानमाहुः ॥१॥ ५

अथत्रापि—

तदेवाग्निस्तद्वायुः

तत्सूयः

तत्तुः

चन्द्रमा

१ अतिष्ठ मनस्पती १।६

२ इव० उपनिषदि ३।२

३ तर्ज्व ३।७

४ वाग्यपदीये ब० वाण १

५ श्रुतेः १।६।४।५

तदेवशुभ्रममृत तदब्रह्म तदवायु तदाप मप्रजापति ॥२॥^१

गणेशगीतायामपि पञ्चदेवानुपलक्ष्य—

शिवे विष्णो च शक्तौ च सूर्ये मयि नराधिप ।
याभेदबुद्धियोग स, सम्यग्योगो मतो मम ॥१॥
अहमेव महाविष्णुरहमेव सदा शिव ।
अहमेव महाशक्तिरहमेवायमा प्रिय ॥२॥^२

प्रकृतिपुरुषयोरिव शिवशक्त्योरभेद —

शक्तिशक्तिमताभेद वदन्त्यपरिमायत ।
अभेद चानुपश्यन्ति योगिनस्तत्त्वदशका ॥१॥^३

हरि शरणाष्टके—

ध्यय वर्दति शिवमेवहिकचिन्मय शक्ति गणशमपरेतु दिवाकरव ।

रूपस्तु तरपि विनासियतस्त्वभव तस्मात्त्वमपशरण ममगक्षपाण ? ॥१॥^४

यथैक एव पुरुषो विभिन्न समयेषु पिता शिक्षक परीक्षक निरीक्षका
दिरुपाधिभेदेन भवति । तथैक एवेश्वर उपाधि-वशात् विभिन्ननाम भजते । कृपक
एव एव लावक पालक वप्ता च । एव एवेश्वर सगस्थिति प्रत्यवहारेषु
विभिन्ना सज्ञा भजत ।

यथाप्राग्यापक क्षेत्रेपालन लावकस्तथा
तथा स सज्ञा याति ब्रह्मविष्णुवीशकारिणीम् ।
ब्रह्मत्वे सृजते लोकान रदत्वे सहस्रतपि ।
विष्णुत्वे चाप्युदासीन तिस्रोऽवस्था स्वयम्भुव ॥१॥^५

य कोऽपि शिवविष्णुयो श्री-गौरीश्चात्तर पश्यति समूढस्तथा
चस्कान्दे—

विष्णुर्द्रात्तर चव श्रीगौरीयोरिन्तर तथा ।

गगागौरीरन्तर चव द्रूतयो मद्धीस्तु स ॥१॥^६

हरिहरया प्रत्ययभेदो न प्रकृतिभेद उभयत्रापि ह्य धातु सत्वात्—

हरिहरयो प्रकृतिरेका, प्रत्ययभेदेन रूपभेदोऽयम् ।

एकस्यैव तत्त्वानेकविधा, भूमिका भदात् ॥१॥^७

१ मातदीप्रोये १।७

२ गणेशगीतायाम् १।२ २२

३ सवितासहस्रमाम्नि ३

४ बह्वस्तोत्ररत्नाकार हरिशरणाष्टके ५० ८१

५ भावण्डय पु १८।१८

६ स्कन्दे पु० १।१० घटे २७।४

७ शिवपुराण ७।३

अत्र विषय बहुद्वन्द्वपुराणेमामिरी कथंकाश्याति । एवदा भगवाविष्णु
काचिद्रप्रकाशगूलपाणि गिव स्वप्न दष्ट्वा सहसा जजागार । सपत्नीक
गिवद्रष्टु प्रचलितो मार्गे उमया साद्धमागच्छताशिवनमिलित परस्परमालापो
जातोविष्णु गिववकुण्ठ-गमनाय प्राथयत शिवश्चत कलासाय । प्रेमपूण्या
उमयारालाप सहसा कुतो नारद आययौ । तीस्तोतुमरिभे । तदा निणयायमुमा
नियुक्ता सा च पाह ।

यादृशीदशिता प्रीति युवाभ्यानाय केशव ।

मये तथा प्रमाणेन न निनवसनीयुवाम् ॥१॥^१

गिवपुराणे चापि यत्र तत्र सर्वमैक्य प्रतिपादितम् ।

ममवहूयविष्णु विष्णाश्च हृदय ह्यहम् ।

उमयारतरयो व जानाति सतुभ्रम ॥१॥^२

दश-यत्र विनागान-तर ब्रह्मणा सह कलासमागतेषु षेवेषु भगवन्त शकर-
ममिष्टुवसु स्वय विष्णुराह—

अह ब्रह्मा च शिवश्च जगत कारण परम् ।

आत्मेश्वर उपद्रष्टा, स्वयदगविशेषण ॥१॥

आत्ममाया समाश्रित्य, सोऽह गुणमयी द्विज ।

मृज्जनरक्षहरन विश्व दद्रेत्तानियोचिताम् ॥२॥^३

पदमपुराणे-पि—

मृष्टा विधातरूपस्त्व पालनत्व प्रमामय ।

प्रथयजगता साभान्ह शर्वाख्यता गत ॥१॥^४

शिवशक्त्योरेक्य—

एव परस्वरापथा शक्तिशक्तिमनो स्थिता ।

नगिवन विनाशक्तिन चशत्त्वाविनागिव ॥१॥^५

शक्तिविष्णुवारक्यम्—

विरचि मृष्टिकताह

जगदधाताहमच्युत ।

रुद्र महारकताह

सर्वविद्वविमोहिनी ॥१॥^६

१ बहुद्वन्द्वपुराणे पू अ ६।१०

२ शिवपुराणे ६।५।५।५६

३ भागवतपुराणे ५।७।१०।५१

४ पद्मपुराणे पा अ० २८।१

५ शिव का स० उत्त० अ० ५०

६ शिव पुराणे ३० ४८।३०

रुद्रहृदयोपनिषद्—

या उमा सा स्वय विष्णु , येऽचरतिहरिमत्त्या ।
 तऽचरति वृषवज, पुलिग सवमीशान ॥
 स्त्रीलिग भगवत्युमा व्यक्त सवमुमारूपम् ।
 मध्यक्त तु महेश्वर उमाशकरयार्योग ।
 स योगो विष्णुरुच्यते ॥२॥^१

निरुक्ते च—

महाभाग्याद्देवताया एव आत्मा बहुधा स्तूयते^२
 अत्र च—रूप रूप भवता बीमवीतिमाया कृण्वानस्तवपरिस्वात
 त्रिमद्विव परिमुहुत भागात्स्व मात्ररनतुपा ऋतावा ॥^३
 पुरूप एवेद यदभूत यच्च भाष्यम् ।^४

निरुक्ते च—

अग्नि पृथिवी स्थानो वायुर्वेद्रावाऽतरिक्षस्थान सूय
 द्युस्थान तासा महाभाग्यादेककस्या बहूनिनामानि ।^५

अत्र दुर्गादास—

एककस्या प्रतिधिकार जातवेदा ब्रह्मानर
 वरण रुद्र अश्विनौ उपा इत्यवमादीनि बहूनि नामधेयानिसन्ति ।

शिवसूययोरक्य—

आदित्य च शिवविद्यात शिवमादित्य रूपिणम् ।
 उमयोरतर नास्ति, ह्यादित्यस्य शिवस्य च ॥ १ ॥^६

सूयविष्णुशिवक्यम्—

‘एषब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्र एषहिमास्कर ।
 त्रिमूर्त्यात्मा त्रिदवात्मा सवदेवमयोरवि ॥’^७

महाभारते—

त्वामिन्द्रमाहृस्त्व रुद्रस्त्वविष्णुस्त्व प्रजापति ।
 त्वमग्निस्त्व मन सूक्ष्म प्रभुस्त्व ब्रह्मशाश्वतम् ॥ १ ॥^८

विष्णुसूयगणेशरुद्रैक्यम्—

‘त्व ब्रह्मा त्व विष्णु त्व रुद्र त्वमिन्द्र ।
 त्वमग्नि त्व सूय , चन्द्रमास्त्व भूमव स्वरोम् ॥’^९

१ शिवपुराण स० ह् उ० १५

२ निरुक्ते ७।४।८

३ ऋग्वेदे ३।३।०।३

४ निरुक्त ७ ५।२ ३

५ तत्रैव

६ शिवपुराणके गीता प्रेस गोरखपुर ५० ६३३ शिवपुराणत

७ सूयतापिन्यपनिषत् भारतीय प्रतीकविद्या प० १६३ पटना से प्रकाशित

८ मृद्विष्ठिर इत सूयस्तोत्रे १६३

९ गणेशोपनिषद् ६५ १७ पारदीमुख प्रकाशन

शिवशक्ति गणेशक्यन्तु अगाशिनोरभेदत्वेऽपिसिद्धम् ।

इत्थं च निर्विवादमेवयत्पचदेवा विष्णु-शिवशक्ति गणेशसूर्या इमे च पच-त-त्वाना प्रतीका —

‘मानवाना’ प्रकृतय पचधा परिकीर्तिता ।

यता निरुद्यते सग पच भूतामके-वुर्ध ॥ १ ॥

भिनायद्यपि भूताना, प्रकृति प्रकृतवशात् ।

तथापि पचत त्वानामनुसारेण त त्ववित ॥ २ ॥

प्रमेय-त त्व प्राचुय विमप्य विधिपूर्वकम् ।

उपासनाधिकारस्य पचभेदमवगणयत ॥ ३ ॥^१

५ स्वरूपम्—

वस्तुनस्तु लौकिकं वदिवस्वरूपयोश्चचा तत्तदध्याये चर्चिष्यते । परमत्र-प्रतीकात्मकरूपणाध्यात्मिकाधिदविकाधिभौतिकरूपेण च स्वरूप निरूपणीय भविष्यति । प्रत्येकदेवताया रूपत्रयम् यदरूपमिन्द्रियातीत तन्नाविर्देविकम् । यच्च सगुण तदाधिभौतिक । इदं च गुणामिमानिगुणनिमित्तामिमानिरूपेण कायकारण-रहित रूपग्रन्थात्मिकम् । एवञ्च पचदेवतानामासाम स्वरूपचर्चा रूपत्रयभेदेना भोष्टा । प्रथमतावत्पूर्वनिर्धारित क्रमेण गणेश-स्वरूपमेव प्रस्तूयते ।

गणेशस्य—

याग-सूत्राणामध्ययनेन नायते यदिमा पचदवता साधारणरूपा अपितू-पासनमासा ब्रह्मोपासनमेव । उपासन पचविधब्रह्मोपासनमेवतत पचत त्वम्य एव जनानां सृष्टि-यक्तिभेदेन तपायूनाधिक्यं भवत । अत एवा पूजने न ब्रह्मोपास नमव । तथा च पचभूताना पचीकरण प्रसग गौडपादा —

विष्णुश्चिता यस्तु सताशिवसन स्वतजसाक स्वधिया गणेण ।

देवीस्वशक्त्या कुशलविधत्ते वस्मचिदस्म प्रणात सदातम् ॥

ब्रह्मवत्पुराणोऽवितम् यत्पावत्यास्तप प्रभावण श्रीवृष्ण एव गणेश-वेनावतीण ।
श्रुवेदे च—

गणाना त्वा गणपतिं प्रियाणात्वाप्रियरति ह्वामह^२

हे वसो (वसति सवभूतेषु व्यापकत्वादिति वसुस्तत्सम्बद्धौ) गणाना महदादीना अयया वा समूहाना । गणरूपेण, साप्तीरूपेण षेयाधिष्ठानरूपेण वा । गणसरयान इत्यस्मान् गण्यन्ते बुदध्यन्ते गणास्तयोगिनि साप्तातिनयत य स गण स्तद्रूपेण वा

पालक एनादात्वा ह वयामह । प्रियर्पति प्रियस्य पातकं त छेपतया सवस्य
प्रभास्पदत्वात् । निधीना सुर्जनिवीना पालकं त्वा ह वयामहे आह्वयामहे । मदत
करणे प्रादुभूय स्वरूपान् दमपणनममापि पतिभूया ।

पुन ह देव अहं तं गमध अजाया प्रवृत्तौ चतयप्रतिदिम्बात्मक गम
दधातीति गमधविम्बात्मकं चतय^१ । तथा च गाताया—

मम यानिमहदब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

सम्भव सव भूताना तता भवति भारत ॥^२

आ आहुष्य यागवलेन अजानि स्वहृदिस्थाप्यानि त्वं चमम हृदि अजासि
क्षिपसि स्वरूप स्थापयसि ।

इत्थंचमत्रप्रतिपाद्य गणेशं विन्नाना निहता त एव गणशाश्वशीर्षो
पतिपदि विघ्ननाशिनं शिखरुताय वरदमूतय नमः^३ । इत्युक्तम भगवान्
गणेशाब्रह्मरूप त्वमेव पत्यन् तत्त्वमसि ततपितर्हिर्ता त्वमेव सवस्तुत्विद ब्रह्मासि
त्वसाग्नादात्मासि ।^४ तुत्तानाद्याग्यापनिपदा— त्वं प्रत्यगतत्वं असि त्वं सव
ब्रह्मासि त्वसाग्नादात्मासि^५ सवस्तुत्विदब्रह्म^६ अहमवेदसवसएवदसवम^७ इदं
सव मय्यमात्मा^८ सर्वाणि भूतानि आत्माएव ।^९

स्तोत्रेष्वपि परब्रह्मरूप चिदानन्तरूप गणेश स्मृत

परब्रह्मरूप चिदानन्तरूप पञ्चमहेशगुणधि गुणेशम् ।

गुणातीतमीशमयूरेक्षत्रं च नता स्मा नता स्मो नता स्मा नतास्म ॥^{१०}

गणपतिस्तत्रै अत्र निर्विकल्पनिराकारमेक निरायदमानमद्वैतपूजम् ।

परनिगण निर्विकल्प निरीह, परब्रह्मरूप गणेश भजाम ॥^{११}

प्रतीक चास्याकार स्वस्तिक उद्धरणाम गिरा नामानुदरोनादस्तुण्डी
विदुर्मोक्त ।

१ भगवन्तत्वं करवात्री जी धारागली ६४५

२ श्रुमन्भगवद्गीता १४।३

३ गणशापनिपदि सरत, ६।१

४ तत्र ब १।१

५ तत्र ब १।१

६ छान्दोग्यापनिपदि २।१।१

७ तत्र ब ५।२।६ ७।२।१

८ बृहदारण्यकोपनिपदि २।४।६

९ ईशोपनिपदि ७

१० बृहस्तां रत्नाकरे ययूरस्तोत्रे १

११ तत्र ब गणपतिस्तत्र १

आध्यात्मिकरूपम्

गणानां पति गणपति । गण शब्दश्च गण सम्प्रधानारचि सिद्ध्यति । गणशब्दाभिधेय समूह साधारण समुदायान् अपितु देवतानां महत्त्वानामहकारादीनां समूह । एवञ्च महत्त्वानां मृष्टित्वानां प्रह्लादीनां चपति गणशब्दस्यार्थोभौदगलपुराणेदश्यादश्य रूपसर्व मनोवाक्त्रागहार मनोवाणीविहीनोणकार तथा च—

मनोवाणीमय सर्वदश्यादश्यस्वरूपकम् ।
गवारात्मकमवतत तत्र ब्रह्मगणारव ॥१॥
मनोवाणीविहीनच सयोगायो ग सस्थितम् ।
साकारात्मक रूप तत्र साकारस्तत्र सस्थित ॥२॥

अतएव गजास्योऽथ वचयतेऽस्य मुग्गजास्यम् गरीर नरस्य । गजश्च ब्रह्म । यत्र गम्यते प्राप्यत यागिजनरिति यतो जर्गाददजायते स ज (यस्मान् बिम्बतया प्रणत्रात्मक जगत जायत । अनोऽस्यावभागे तिष्ठन्निब्रह्म रूप । अधामाग नरात्मक सोपाधिस मायोपहिते ब्रह्म तत्वमसीति महावाक्यदृष्ट्यास्यशिरस्तत्पदार्थोऽधोभागस्त्व पदाथ । असिन्ध्रियया प्रतिपाद्यप्रतिपादकमात्र सम्बन्ध ।

उपनिषद्यपि गणेशो वाग्मयश्चि मयग्रानन्दस्वरूप सच्चिदानंदाद्वितीयानानविज्ञानमय कथित, तथा च— त्वं वाङ्मय चिन्मय । त्वमानन्दमय त्वं ब्रह्ममय त्वसच्चिदानंदाद्वितीयोऽसि त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मासित्त्वं ज्ञानमयविज्ञानमयोऽसि । १

आधिभौतिकरूपम्

ब्रह्मवक्तोभौदगलवायु भविष्य-सौरादिपुराणेषु महानिवाण-डामरा दित्त्रयत्रयेषु^१ च^२ गणेशस्य^३ विचार^४ कृत^५ हिं दीभापायामपि गणेश, समवय क्रितु भगवत्तत्त्वपुगणविमश भारतीय प्रताक विद्यादिषु विचार जातस्तत्र पाश्चात्यविदुष्या ए गेहानीमया पि पुस्तकमक यन्वि । अस्यपूजन बहुतरभागतप्रमृतमस्ति । स्थानभेदा मूर्तिभेद । अथ गजद्रमुक्त्वा विघ्नदारको,

१ गणेशायवशीर्षोपनिषत् (पारडी) ४।४

२ डा० सम्पूर्णानन्द

३ डा० भगवान्नाथ

४ डा० माधव

५ श्री करपात्री

६ डा० बसदेव उपाध्याय

७ डा० जनादन झा

भुजेषु पाशाङ्कुशवराभीतिधारक

गजेन्द्रवदा नौमि रक्त विन विनारकम ।

पाशाङ्कुशवराभीतिलसदभुजचतुष्टयम् ॥१॥^१

कृतेऽयमिहगत दिग्वाहुश्चताया मयूरवाहन पडवाहु द्वापरे गजाननश्च
चतुर्भुज क्ली तु द्विभुज सिताङ्ग रश्चिर सवाधद तथा च—

ध्यायन्मिहगतविनायकमुन्निवाहुमाद्यपुंग,

त्रेतायातु मयूरवाहनमभु पडवाहुक सिद्धिदम् ।

द्वापरेतु गजानन युगभुज रक्तागाराग विभुम्,

तुयतुद्विभुजसितागरश्चिर सर्वार्थद सवदा ॥१॥^२

शक्तय

त्रम प्राप्त भुना शक्त स्वल्प विविध्यत । पुर्येषु यथा विष्णु शिवा
दीना ब्रह्मरूपेणापासनमभवति तत्रैव स्त्रीषु भगवत्या दुर्गाया महाकाली महा
लक्ष्मी महासरस्वतीरूपाया तथा च—

पुरुष वा स्मरेददेवि स्त्रीरूप वापिचिन्त्यन् ।

अथवा निष्कल ध्यायेत् सच्चिदानन्दलक्षणम् ॥^३

ब्रह्मणोऽपि निश्चितनास्ति न किञ्चि न जाति न वा वय । यथा विष्णुदेवा
शक्ति तस्या कि रूपमिति निश्चेतुमाक्यम् । निमित्तभवेन भेदवती । ब्रह्मणा
विषयऽपि इदमेववस्तुभाष्यते । अस्य उपासन पितु स्नह प्राप्तय पितरूपेण मातु
वर्तित्तय प्राप्तय मातरूपेण । तथा च सौभाग्यभास्करे—

न त्वमम्बपुरुषो न चाङ्गना

चिस्वरूपि न घण्टितापि ने ।

नार्पितुरपिते त्रिलिङ्गता

त्वा विनानतदपि स्फुरेदयम् ॥^४

मन्त्रमायास्वरूपय नित्याजगमूर्ति वितनोति जगन् ।

नित्यव साजगमूर्ति तथा सर्वमिद जगत् ।

तथापि तत्समुत्पत्ति बहुधा श्रूयता मम ॥^५

जगति यत्किञ्चित्सत्सदात्मकं सर्वमिद । अयं गुणत्रयविभाविनी प्रकृति
रूपा । समया पदाधानाम शक्ति । उपनिषत्सर्वाः देवान्स्वयमाह । तथा च—

१ शालीकवच २

२ गणेश चवच ६५११ श्लोक

३ ललिता सहस्र नाम्नि ३१० १७ टीकाया

४ सौभाग्य भास्करे शम्भु १८२७

५ दुर्गासप्तशती स्तोत्रे १।४५

देवी अहं ब्रह्म म्वरुपिणी अस्या एव शून्यमशून्य च रूप जगत ।^१

आध्यात्मिकस्वरूपम्

भगवती अनिर्वाच्यानारणब्रह्मस्वरूपा सच्चिदानन्दपरात्परावणपद
वाक्याधरूपानादि निधना नाम जात्यादिभिर्हीना हृदि सस्थिता स्वप्रकाशनिरा
लम्बानानतिमिरापहा तथा बहस्पतिवृत्तसोत्रे—

सरस्वती नमस्यामि चतयाहृदि सस्थिताम्
दण्डस्था पदमन्यान्श्च ही हीकार सुरप्रियाम् ।
ऐं ऐं मन्त्रप्रिया देवी कुमतिध्वसकारिकाम् ।
स्वप्रकाशानिरालम्बामनान तिमिरापहाम् ॥
मन्त्राणामातकादेवी, गब्दाना नाटरुपिणा ।
नानानानोमयातीता, शूयाशून्यसाक्षिणी ॥१॥
यस्या परतर नास्ति सवदुर्गा प्रकीर्तिता ।
ता दुर्गा दुर्गमा देवी दुराचार विधातिनीम् ॥२॥^३

अथच्च—'ग्रहमानदानामानन्ता विज्ञानाविज्ञानेऽहम् ब्रह्मब्रह्मणीवेदितव्य'^४
ब्रह्मविष्णु शिवादि रूप मयाभिनास्वविभूतिसहितसमेताब्रह्माणो भिनवारूपकल्पना
इय पराशक्ति परब्रह्मात्मिकानिचलवत्य अस्या नेत्राणि ज्याति स्वरूपा,
सूर्याग्निचन्द्रमसोनेत्राणि । महिपासुर माहमधुक्कटभान्त्य अविद्या नाशयति ।

भौतिक रूपम्

भगवतीस्वतन्त्रता जगदव्याप्नोतिपादाभ्याभुवमाश्रमते । धनुज्यानिस्व
ननाखिल विश्व क्षोभयति । तथा सप्तशत्याम्—

सदशततो देवी व्याप्तलाक्त्र यतिवपा ।
पादानान्त्या नतभुव, विरीटोल्लिखिताम्बराम् ॥१॥
क्षोभितागिपपाताला धनुज्यानिस्वननताम्
दिगो मुजसहस्रेण, समतादयाप्यसस्थिताम् ॥२॥^५

क्वचिदष्टभुजादशभुजा च कीर्तिता । विद्युद्दामसमप्रभासिहाधिखुडा ।
दशदिश दशभुजा तपु दशदिग्पालानामस्त्राणि ।

१ देव्यपनिषदि २

२ बहस्पति वृत्त सरस्वती स्तोत्रे ४५

३ देव्यपनिषद् १६ १८

४ तत्र च १६ १८

५ दुर्गासप्तशत्याम् २।३६।३८

शिवस्य

ध्याति ऋषिक्रम—

शिव सप्तधापकं पृणत्रह्मवन्ति साष्टित्य रुद्रभवेशान नामभि स्मृतं
भुवमस्य वपम् ।

तान्धात्रीत्वय भूमि पान्ते मज्जनमधिनो
रूपैपासिद्धयागाना अधिष्ठानववाङ्म ॥१॥
मय त्रिरिक्ष विस्तीर्ण तारागण विभूषितम् ।
तारापथ द्वाभानि श्रीमात्तारस्तवीरगि ॥२॥
शिवात्तमुजास्त व क्यूराम्भू मूषिता ।
द्वितीयापरिणाहाच्च, नीनाम्बुद चयापमा ॥३॥^१

पृथिव्याशिवस्य ररण यासिद्धानानिवानभूमि तारागणमूषित द्विस्तीर्ण
मन्त्ररिक्ष शिवस्यात् । तारापथश्चवक्षाहार । दशदिशा म्य मुजा । बहूना
रष्यव पि नमन्तिरस्त देव्या त्रिनत्राणि च वदा नमाभि वन्त्रयथावनतम्^२
चन्द्रसूयानयान्त्राणि । 'ऋद्धवन्ति'त्रात्रम्^३ साष्टि प्रवननमत्तार कारिणी
शक्ति काण सप्त ।^४ अप्रमय धार्धाय सर्पा ।

अप्रमयमनाच्च च श्रुत्वा च परम शिवम्^५ स्वरूपम् विविच्यते तत्रादौ
दिगम्बरता—

जगत कारणयविद्या जीवम् ब्रह्मात्वोपलब्ध निवारयति तस्या लक्ष्मात्र
मपि शिवे नाम्नि यत्र समष्टिव्यष्टिहेतुप्रपञ्चम्यो व्यतिरिक्तोत्तणव दिगम्बर
इति । तथा च—

निरावरणविज्ञानस्वरूपा हि स्वयं हर ।
स्वर चरिति ससारे तन प्राक्च दिगम्बर ॥१॥^६

चिदाभास परीरेऽन्ममतया यत्कार्याणिभवन्ति तावन्व सचितप्रारब्ध
श्रियमाणमिधयानिच प्रनरूपाणि भवति ।

जानामि-सवक्त्राणि भस्मसात्कुस्ते विल ।
तन्व भस्मनागात्रमुदधूलयतिघूजटि ॥१॥

१ वायुपुराणत २४।१५१ ५७ल भारतीय प्रतीकविद्याया पाम ।

२ ब्रह्मपुराण १२३।२ ०

३ वदमार स्तो० २

४ शिवस्तोत्र ४

५ ब्रह्म वि १५।५।२ शिवपुराणाके १० ६११

६ शिवपुराणत शिवपुराणाने गीता प्रम गोरखपुर १० ६१२

भासतभिन्नभावानामपि भेदा नभस्वति ।
स्वस्वभावस्वभावेन भस्म भगस्यवल्लभम् ॥३॥^१

जटाजूटम्—

भगवत शंकरस्य जटाजूटम् पचम्यादि भूमि वाट्टाना जीवमुक्ताना
वृत्ति विश्रामस्थानम् वटवृक्षस्तथा च

विश्रामोऽय मुनीन्द्राणा पुरातनवटाहम् ।

वेत्तात् माध्य-यागाद्या तिलस्तज्जटय स्मृता ॥१॥^२

वपनवाहन — ब्रह्माद्यामत्ताट्टास्तमाराहति शंकर ।

सामधि धममेधास्य तेनायवपवाहन ॥१॥^३

अयमव शिव-भूयच-द्रपकनाग्नि यामभितिदृष । जगतितत्त्वनाम्नि यत
गिवात भिन्नम्—

त्वमकस्त्व सामस्त्वमसि पवनस्त्वहृतवह ।

त्वभापस्त्व व्योम त्वमु धरणितात्मात्वमिति च ।

परिच्छि-नामव त्वयि परिणता विभ्रतु गिर ।

नविदमन्ततत्व वयमिह यत्त्व न भवमि ॥१॥^४

श्राध्यात्मिकम्

भक्वाच्छिव परात्पर वारणब्रह्मरूप सच्चिदानन्द सर्वेषा देवाना
प्रथमा विश्वाधिप तथा महानारायणापनिपदि—

यो देवाना प्रथम पुरस्तात् विश्वाधिपो महिपि ।

दृरण्यमपदयज्जायमान, सनादेव शुभयास्मृत्या युनक्तु ॥१॥^५

ऋतसत्य पर ब्रह्म पुरुष ऋण पिगलम् ।

उदू धवरतस्विरुपाक्ष विश्वरूपाय वनम् ॥१॥^६

प्रवृत्तिरस्यमाया, अस्यावयव सम्भूतरिद जगत्परात्परम् इश्वराण
मीश्वरस्तथा चोपनिपदि—

तमीश्वराणा परम महेश्वर न देवताना परम च दवतम् ।

पति पतीना परम परस्तात् विदाम दवभुवनेगमीडयम् ॥१॥^७

१ तत्र व

२ तत्र व

३ तत्र व

४ शिवमहिम स्तोत्रे २६ । बह्वस्तोत्रे रक्षात्रे २७५

५ महानारायणापनिपदि १२।१२ प० १६१

६ तत्र व २१३।२.११

७ श्वराणरोपनिपदि ६।७

अस्य स्वरूपवर्णने वाङ्मनमीश्रणमे तथा च—

यतो वाचो निवर्तते अप्राप्यमनसा सह ।

आनन्दब्राह्मणो विद्वान् विभक्तिं कुतश्चन ॥१॥^१

अथ परं पश्यन्तरोक्षरातीतजडचेतनयानियन्ता ।

अजडजडचकनियन्तृचतयार्गपि ।

पशुपापपतिश्चेति, कथ्यते तमय क्रमात् ॥१॥^२

अक्षरक्षरचकदागपरपदतथा

तत्स्त्रितयनाम्ना कथ्यते तत्त्ववदिमि ॥१॥^३

अग्निभौतिसम

वदेऽयं च भौतिकरूपेण शिवस्य वर्णनं क्वचिदग्निरूपेण क्वचित्मूय
रूपेण, क्वचित्तुचिकिरसकस्वेन क्वचित् मयकरत्वेन च चर्चास्ति । पञ्चमुखस
निनेत्रा रजतगिरिनिमावज्जदत् । तथा च—

वज्जदत् त्रिनयनकालकण्ठमरिन्दमम् ।

सहस्रवरमपुत्रवन्दे शम्भुमुमापतिम् ॥१॥^४

शिवस्याष्टमूर्तिविषये शिवपुराणवर्णितम् ।

तस्य गम्भा परेशस्य मूल्यष्टवमयजगत् ।

तस्मिन्वाप्यस्थितविश्वसूत्रमणिगणा इव ॥१॥^५

नामानि- शर्वोन्मवस्तया रुद्र उग्रोभां पशोपति ।

ईशानश्च महादत्तमूतयश्चाष्टविधुता ॥१॥^६

तत्त्वप्रतिनिधय—भूम्यम्भाऽग्निमरुदयामक्षत्राकनिगाकरा

अधिष्ठिताश्च गर्वाद्यरूपरूप शिवस्य हि ॥१॥

अभिज्ञानशाकुन्तले महानिवाणतने च ।

यामृष्टिं स्रष्टुराद्या बहनिविविह्वनयाम् हविर्या च हात्री ।

यद्वेकालविधत्त श्रतिविषयगुणायाम् स्थिता व्याप्यविश्वम् ।

यामाहुः सववोजप्रकृतिरिति यथा प्राणिनप्राणवन्त ।

प्रत्यभामि प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरिण ॥१॥^७

१ तत्तरीयोपनिषदि ६ ब्रह्मवल्ली

२ शिवपुराण ७।१।१२

३ तत्र व ७।१।१३

४ शिव० का वि १

५ शिवपुराण ३।२।२ पण्डित पुस्तकालय काशी

६ तत्र व ३।२।३

७ तत्र व ३।२।४

८ अभिज्ञानशाकुन्तले कालिकाता ५वां संस्करण १९१४ अक्ष १।१

शव क्षिति समुद्दिष्टा भवोजलमुत्पाहृत
 रद्राऽग्निरुग्रो वायु स्यात्, भीम आवाश शब्दत ॥१॥
 पशुपतिरजमान, महादेव सुधाकर ।
 ईशान सूय इत्यने, मृतयोऽष्टौ प्रकीर्तिता ॥२॥^१

विष्णो

आधिदैविकम्

विष्णु व्याप्तौ^१ घातोनिष्पन्नो विष्णुशब्दोव्यापकाथक य सवत्र
 व्याप्नोति स विष्णुरित्यर्थोऽस्मादेव सवजगत जायते ॥

यस्माद्विश्वमिदं सव तस्य शक्त्यामहात्मन ।

तस्मात्स प्रोच्यत विष्णु विशेषातो प्रवेशनात् ॥१॥^२

अथ विभुनिमल निर्विकल्प निरीह निराकार आकाररूप तथा च ॥
 पञ्चदशचविभु निमल निर्विकल्प निरीह निराकारमाकार वेद्यम^३ एक एवविष्णु
 प्रधानात्मा विष्णुशिवादिसत्ता भजते ।

भूतात्मा चेन्द्रियात्मा प्रधानात्मा तथा भवान ।

आत्मा च परमात्मा च त्वमेक पञ्चधा स्थित ॥१॥

प्रसीद सव सवात्मन् क्षराक्षरमयेश्वर ।

ब्रह्मविष्णु शिवाद्यामि, कल्पनाभिरुदाहृत ॥२॥^४

अस्य श्यामवर्णशरीरं ब्रह्मत्वप्रतिपादक, आकाशशरीरं ब्रह्म^५ दिशो-
 बाहव (यस्येमा प्रदिग् यस्य बाहू कस्मैदेवाय हविषाविवेम)^६ पुराणेष्वपि
 बाहव ककुमो नाथ^७ तथा चायत्र निशश्चतस्रोऽभ्यथबाहवस्ते^८ अस्त्राणि
 चास्यत्रिगुणात्मवाना चतसृणाम् शक्तीना प्रतिपादकानि ।

चानाहकारकश्चय सादब्रह्मासिकेशव ।

चक्रपद्म गदाशङ्ख परिणामानि धारयन् ॥१॥^९

एवमेवायेपाविष्णु शरीरभ्याना वस्तूना प्रतीकानि तथा च ।

१ महानिर्वाण तन्त्र १४।७।७६ काक सम्पादित श्रीनगर

२ विष्णुपुराण ३।१।४६

३ विष्णु पु १

४ विष्णुपुराणे ५।६।५०।५१

५ वैतपीय उपनिषदि १ ५, २

६ शृग्वदे १।१२।१४

७ स्कन्दपुराणे काशी खण्ड २७।४२

८ वायुपुराणे २४।१५३। पूना

९ स्कन्दपुराणे वि० ध० १०।३२

श्रीवत्सस्य स्वरूपं तु वदते लाञ्छनं सह ।
 श्रीवत्सलक्षणं तस्मात्कथ्यते ब्रह्मादिभिः ॥१॥
 ये सूर्याग्निवाक्चन्द्र-तेजसा स्वस्वरूपिणा ।
 वदते कौस्तुभारयमसि वदतीशममानिन ॥२॥
 सत्यं रजस्तम इति अहकारश्चतुर्भुज ।
 पञ्चभूतात्मकारा करैरजसि सस्थितम् ॥३॥
 बालस्वरूपमत्यन्तं मनश्चन्द्रो निगद्यते ।
 आद्यामाया भवेच्चाग पद्म विश्वकरे स्थितम् ॥४॥
 आद्या विद्या गदा वेद्या सवदास्य करे स्थिता ।
 धमाशनामकेयूरं दिव्यदिव्यमयेरित ॥५॥
 कण्ठं तु निगुणप्राक्तं, मात्यते आद्याया जया ।
 माला निगद्यते ब्रह्म तवपुंसु भानस ॥६॥
 कूटस्थसत्त्वरूपं च किरीटं प्रवदति माम् ।
 क्षरात्तरं प्रस्फुरन्तं कुण्डलं युगलस्मृतम् ॥७॥^१

पीताम्बर चास्य पृथिव्या पीतवणरूपम् । वज्रप्रतीविपयेऽपि च यम् ।

नानारत्नमयीमाला विद्युत्कोटिसमप्रभा ।
 पञ्चाशन्मातकावणा सहिता विश्वमोहिनी ॥१॥
 तत्राश्चयं महेशानि, वर्णितुं नहि शक्यते ।
 अकारादि-क्षारात्ता पञ्चाशन्मातकाव्यया ॥२॥
 अकारात् परमेशानि कोटिब्रह्माण्डराशय ।
 प्रसूय तत्तन्नात्सव सहारं च तथापि वा ॥३॥
 एव क्रमेण देवशि पञ्चाशन्मातका सदा ।
 सृष्टिं स्थितिं च कुर्वते, सहारं च तथा प्रिये ॥४॥
 रहस्यं परमं गुह्यं पञ्चाशत्तत्त्वसयुतम् ।
 कलावती महामाला मम कण्ठे सदा स्थिता ॥१॥

आध्यात्मिकम्

परत्परं ब्रह्म निगुणोऽयत्तस्तुरीयो निर्विकल्पो निराकार आकार रूप ।
तथा च ।

गुणातीतमयत्तमेकशुरीय परं ब्रह्म यं वेद तस्मै नमस्ते ।^३

१ गोशालनापिन्यपतिपद २२ २८

२ रावणतन्त्र पट्टे ३।२१ २

३ दि० ध० प्र १

अस्य स्वरूपमभिधानं चानिबन्धीय नामजात्यादि-कल्पनास्तत्र न सति ।
 ब्रह्माविकारज पर ब्रह्म कृष्णाच्युतानन्त-मज्ञादिभिरीड्यते । तथा च
 अनाख्येयस्वरूपात्मन् अनाख्येयप्रयोजन ।
 अनाख्येयामिधानं त्वाम्, नतोऽस्मि परमेश्वर ॥१॥
 न यत्र नाथ विद्यन्ते नाम जात्यादिवल्पना ।
 तदब्रह्मपरम नित्यमविकरि भवानज ॥२॥
 न कल्पनामृते सवस्याधिगमोयत ।
 तत कृष्णाच्युतानन्त, विष्णु सज्ञाभिरीड्यते ॥३॥^१
 निगुणत्वादनन्तपादहस्त तथा च वेदे सहस्रशीर्षापुरुष ॥२ पुराणे च
 अनन्तपाद बहु-हस्तान्नम् ।

अनन्तवर्णं ककुभौधवस्त्रम् ॥३

आकाशतत्त्वस्याधिपोविष्णुराकाशतत्त्वस्य स्थूलरूप दृष्टिगोचरतां
 नायाति । एवमेव विष्णो रूपम् ॥

आधिभौतिकम्

ब्रह्मण एकस्यैव सृष्ट्यादि-कर्म कर्तु रूपकल्पना । तथा च—
 सृष्टिस्थितयन्तकरणात् ब्रह्माविष्णुशिवामिधाम् ।
 स सत्ता याति भगवानेव एव जनादन ॥१॥
 स्रष्टा मृजति चात्मान, विष्णु पाति स्वयमेव च ।
 उपसंह्रियते चाते सहर्ता च स्वय प्रम् ॥२॥^२

अस्य युगवर्मानुरूपा विविधवर्णा शुक्लो रक्तय पीत-कृष्णादय ।

'गान्तानार भुजगशयन गगनसदन'^४ अत्र श्यामवर्णो यत्र च "शुक्लाम्बर—
 धरो विष्णु गणिवण"^५ भागवते श्रीकृष्णजन्मनि गग —

आसन वर्णास्त्रयोह्यस्य गृह णतोऽनुयुग तनु ।

शुक्लोरक्तस्तथा पीत इदानी कृष्णतागत ॥१॥^६

चतुर्भुज क्वचिद्गवाहुरपि कथित, "दशबाहुमहातजा"^७ तमोगुणा-

१ विष्णु १।१।५२ ५४

२ भागवत १।१।२१

३ स्कन्दपुराण वि० धरुटे १६।५४

४ विष्णुपुराणे १।२।६२ ६३

५ विष्णुसहस्रनाम ध्यान श्लोक

६ धामपुत्रेण कृत भक्तिरत्नायने २

७ भागवते १०।८।१३

८ ब्रह्मपुराणे २२६।१२ पुनः सस्तरण

मिमामिनोऽस्य द्विभुजत्वमपि वर्णितम् । तथा च—

देव वेदिकासने समासीन द्विभुज चतुभुज धानीतामम् ।
श्यामवस्त्रधर तमो गुणावितमुध्वाक्षम् ॥^१

सूर्यस्य

आधिदविकल्पम्—

भगवाःसूर्योविभुशक्ने प्रतीक परमात्मनोविग्रह इति श्रुति-स्मृति
पुराणतत्रसम्मतम् । तथा च—

य आदित्येतिष्ठन आत्ित्यादन्तरो य वेद न वेद यस्यादित्य शरीर य
आदित्यमन्तरो यमयत्येपतमात्मानमन्ययमृतम्^२

य आदित्ये विराजते आत्ित्यादभिन्नो यमात्ित्या न वेत्ति । आदित्यो यस्य
शरीर य आदित्ये तिष्ठन नियत्रण करोति । स एव अविनाशी आत्मा । सूर्योप
निषदि च—

‘सूर्याद्विखलु इमानि भूतानि जायन्ते सूर्यो यत्र पञ्चय अन्नमात्मा नमस्ते
आदित्य । त्वमेव प्रत्यक्ष विष्णुरसि । त्वमेव प्रयक्ष रद्रोऽसि । त्वमेव प्रत्यक्ष
ऋगसि, त्वमेव प्रत्यक्ष यजुरसि । त्वमेव प्रत्यक्ष सामासि त्वमेव प्रत्यक्षमथवासि ।
त्वमेव सवष्ट-दोऽसि । आदित्यादवायुर्जायते । आदित्यादभूमिर्जायते । आदित्या
दापोजायते । आत्ित्याज्योतिर्जायत । आदित्याद व्योम असावादित्यो
ब्रह्मोति”^३

एवञ्च सूर्यादेव पञ्चमहाभूतानि जायन्ते । ब्रह्मविष्णुरद्रादयोऽस्मादेव ।
जगत्सवमस्मादेव । तथा च

सूर्यमण्डलमध्यस्था देवी त्रिपुर-मुदरी ।
पाशाबुधनुवाणहस्ता, घ्यायेत्साधक ॥१॥^४

आध्यात्मिकम्—

भगवाःसूर्यो येन रूपेण तमो नाशयति तदस्य भौतिक रूप । यच्चकारणा
त्मक तत्ताधिदविक । यच्चकाय कारणातिरिक्ततम तदस्वाध्यात्मिक रूपम् । वेदे
उत् उत्तर उत्तम’ श-दरस्यकथनम् । सूर्य आत्मा जगतस्तस्युपश्च’^५ अन्त
रात्मा शब्द भौतिकरूपघोतकोनास्ति । तथा च—

१ एलिमेण्टस आक हिन्दू इकोग्राफी मद्रास प २२

२ बहुदारण्यकोपनिषदि ३।७।८

३ सूर्योपनिषदि अप्रकाशित भा० प्रतीकविद्या १६३ डा जनादन शा

४ सतिता सहस्रनाम ११६

५ ऋग्वेदे १।१११।१

उद्वय तमसस्परि ज्योति पश्यत उत्तरम
देव देवत्रा भूयमगममा ज्यातिरुत्तमम् ॥१॥^१

विष्णुशिववदस्यापिलिगम् ।

अखण्डमण्डलाकार, व्याप्त येन चराचरम् ।

गगनलिगमाराध्य, त्वा सूय प्रणामाम्यहम् ॥१॥^२

प्राधिभौतिक

भगवतःभूयस्य वर्णो हरित स्वर्णिमश्च । तथा च

नमोवेदान्त-त्रेद्याय सबर्मादि-माक्षिणे ।

नमो हरित-वर्णाय मुवर्णाय नमो नम ॥१॥^३

अस्य रथ सप्ताश्वा बहन्ति । तेषा नामानीत्यम ।

जयो जयश्चविजयोजितप्राणोजितश्रम ।

मनोजव जित श्रोधो, वाजिन सप्त कीर्तिता ॥१॥^४

बालश्वित्यमहर्षीणाम् पष्ठिमहस्रमिम स्तुवति ।

बालश्वित्या सहस्राणि पष्ठिग्रह्यपयोऽमला ।

पुरताऽग्निमुख यान्ति स्तुवति स्तुतिभिर्विभुम ॥१॥^५

द्वादशमासेषु स्वविभूतिभिर्विभिन नामभिस्तपति ॥^६

(ग) किन्नामस्तोत्रत्वम्

१ उपत्रम

भारतीय-ससृष्टेवास्तविकरूप जनमानस वा स्फुटरूपेण चेतुत्रापि समुपलभ्यत । तर्हि स्तोत्रेष्वेव । यथा बाला यत्किञ्चित्प्राप्तुमाणा दुःखिता-स्ताडिना पीडिता वा पितराद्यभिवीक्षत तथा भवत-जना प्रार्थना जिनासबो अर्पयन्तो जानिबो वा परात्पर पितर परमात्मनम् । तथा च गीतायाम्—

चतुर्विधा भजते मा जना मुहूर्तिनोऽनुम ।

भार्तो जिनामुरर्षार्षी जानी च मरतपम ॥१॥^७

१ तर्जव १।२.०।१०

२ सूर्यस्तोत्र १

३ बालश्वित्यहृदय स्तोत्र ५३

४ तर्जव १२१

५ भाष्यशुद्धय १२।११।४६

६ तर्जव १२।११।३

७ श्रीमद्भगवद्गीता ६।१७

‘कौपीनवत् खलु भाग्यवत्’ इत्यस्य सत्य स्वरूपम् पूज्यभगवत्पादानां शक्राचार्याणामन्यथा भक्त-जनानां चस्तोत्रेष्वेव येतिरसृष्ट विषय विकारा परम प्रमादमात्मरतौ एवावभवत् ।

‘न मात्र नोयत्र’^१ इतिव्याह्रन्तो जना अद्यापिसन्तोषं विन्दन्ति । स्तोत्रं न क्वला भक्ति पूजा वा । किन्त्विदं मानसविचारनरगाणां बहिर्भूत ध्वन्यक्षरमय रूपम् । स्तवनकृतु स्वशक्तिश्चाभ्यासेनोत्पादयितुं शक्या । बहवो व्यावहारिकरीत्या परम्परया च स्तोत्रमाचरन्ति न नष्टिज-रीत्या । चेत्कोऽपि स्वानाविक प्रवत्या स्तोत्रमाचरति तर्हि निस्सदिग्धमप्राप्यमपि प्राप्तुमर्हति । परमात्मानमपि साक्षात्कृतुं प्रभुमवति ।

भक्त्या त्वनन्यया शक्योऽहमेवविधोऽजुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥१॥^२

सर्वेजनां सुखायमेव यतते परं न तं मुखं दुःसाधुपरमं वा अधिगच्छति अतएव ‘अनित्यमसुखं लोकमिममप्राप्यभजस्व मामित्युक्तम्’^३ भुक्तिभिच्छिञ्चेत्ततः विषयाविषयवत्त्यजे^४ तिअष्टावत्रगीतायां च । पुरा तु मयूरनामा कवि सूर्यशतकेन सूर्यं स्तुत्वा नीरुजं जात इति नापरिचितं काव्यशास्त्रविदाम् स्वकीयनानुभवेन ब्रुवन्ति यदबहवो जना ये न वेनाप्युपचारेण नीरुजं जातास्ते स्तोत्रं वृत्तार्थीकृताः ।

यथा दूरभाषक (टेलीफोन) यत्रण दूरस्थान् वक्तुं टेलीविजनयत्रेण साक्षात्कृतुं च सामर्थ्यभागवतिजनः । एवमेव स्तोत्रे तास्ता देवता वक्तुं समर्थो भवति जनः । अनया त्रिविधा शक्तिबधते । भूको वाचस्पतीयते निबलोऽपि सबलायते । नास्य शक्तिप्रयत्नद्वारेण वज्ञानिक-साधनं प्रमापयितुं शक्यते । संगीतात्मकया अनयोच्चारिततया सर्वप्राप्तिं सुकरा । अनाताविचित्याग्राह्य शक्तिं सोतसा सम्बन्धं स्थाप्यते नया ।

मह्यमोऽपि साकानुजिजघृक्षयवतेषु पुराणेतिहासादिषु तत्र तत्रक्षववपणवधनायक सारस्वतादीन्यनेकानि स्तोत्राणि परिजगुः स्तोत्रश्च सर्वे तृप्यन्ति । लोकेजन स्वामीष्टसम्पादनाय स्वाम्यादयः स्तूयमाना दृश्यन्ते । वेदेष्वपीन्द्रादयः स्तत्र तत्र स्तूयन्ते ।

यद दधाव इन्द्रते शतं शतं भूमिरुतस्थुः ।

नत्वा वाजिनः सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्टरोदसी ॥^५

१ दण्डपरायण समापनस्ताव १

२ गीतायाम् ११।५४

३ तत्रैव ८।३३

४ अष्टावत्रगीतायाम् ५

५ लल्लपीय संहितायाम् २।४।१४

त्वसोमासि सत्पति त्व राजोत वत्रहात्व मद्रोऽसि सत्प्रतु ।^१

स्तोत्रेण प्रसन्नदेवै स्वामिलपित पूर्यति तथा च "स एवै न भूमि गमयति"^२ तृप्त एवामिन्द्र प्रत्रया पशुभिस्तपयति ।"^३

किंच स्तान्नरसाधरणैस्स्तुयमानस्य स्वरूप परिचीयते । चेतोऽवस्थिति इतत्तत्स्वरूप परिचयेनैव भवति । गुण सहस्रश स्वरूप निरूपितस्तुत्यस्या साधारण-परिचयात् तत्तमौल्यातिशयना-यत्रानासक्त चित्ततत्रैव निलीयते । तदनुगुणतया श्रमशा विषयभ्यो विविक्त मन स्तुत्येकनिष्ठस्य परिचितगुणत्वात् पुन विषयप्वनासक्त नवाहो पु प्रवर्तते । तदवश्रिया सममिव्याहारेणायानुचितया नामावती नामार्थे स्वय सम्भवति, अत स्तान्नाणाम् महत्त्वमस्ति ।

२ स्तोत्र शब्दाथ

स्तुयतेजनेनेति व्युत्पत्त्या स्तौते "दाम्नीशस्युयुज" ^४ इति सूत्रेण कृतेऽङ्गि प्रत्यय "दुत्पाद्यन स्तोत्र श" । वाचस्पत्यप्रपि 'स्तवे गुणकर्मादिभि प्रशसनेऽमर इत्युत्त्वा स्वचानुविध्यमुक्तम् ।"^५ तथा च

द्रव्य-स्तोत्रं कर्मस्तोत्रं विधि-स्तोत्रं तथैव च ।

तथैवामिजनस्तोत्रं स्तान्नमेतत् चतुष्टयम् ॥१॥^६

द्रव्याद्युपाधिभूतया स्तवस्य चातुविध्यमुक्तम् । "स्तुतिसाधनवाक्ये गुणिनमुपसजनीकृत्यतनिष्ठाना गुणाना प्राधायनकथनरूपा ऋग्वेदे लक्षिता । हलायुधकोशेऽपि स्तुयतेऽनतिव्युत्पत्ति प्रदश्येऽङ्गि प्रत्यय कृत्वा 'अथवाद स्तुति ईडा नुतिविकृत्यन स्तव श्लाघावर्णनेति लिखित्वा मत्स्यपुराणीयश्लोक प्रकारात्तरण पाठभेदेन धृत ^६

अत्र वा वणयिष्यामि विधि मन्वतरस्य तु ।

ऋचो यजूषि सामानि यथावत्प्रतिदेवतम् ॥१॥

विधिहोत्रं तथा स्तान्न विधिस्तोत्रं तथैव च ।

तथैवामिजनस्तोत्रं स्तान्नमेतत् चतुष्टयम् ॥२॥

१ ऋग्वेद १।१।६।५

२ तत्तरीय संहितायाम् २।६।१४

३ तत्रैव १।५।४

४ अष्टाध्यायी ३।२।१८२

५ शब्दवाचस्पत्ये १६६४ पञ्चमेषामे ५३६२ प०

६ मत्स्यपुराणे १४५ त० १२१ अ०

७ हलायुधकोश सूचना विभाग उ० प्र०, आशी प० ७२६

मन्वचरेषु सर्वेषु यथा भेदादभवन्ति य ।

प्रवतयन्ति तेषां च ब्रह्म स्तात्र पुन पुन ॥३॥^१

श्री द्वारिकाप्रसाद चतुर्वेदि रचिते 'संस्कृतशब्दायकोस्तुम च'

'स्तोत्र प्रशसा स्तुति विरुदावलि प्रशसात्मक गीतम् । कवितास्तुत्या
त्मकश्लोका अत्रान्तिमत्रयो र्था विचार्या ।'^२

३ स्तुत्यादिभिर्वैलक्षण्यम्

स्तवनम् स्तुति स्तोत्रे स्त्रियात्तिन् ^३ इति तिनि, वृत्त निष्पाद्यते
"अथवाद प्रशसा-स्तोत्र ईडादयोऽर्था हलायुधकोश प्रदर्शिता नपधीयमुदाहरण
चोपन्यस्तम् ।"^४

धयासि वदमिगुणरुदारयया समावृष्यत नैपधोऽपि ।

इत स्तुति कासतु चन्द्रिकाया यदम्बिमप्युत्तरलीकरोति ॥^५

अथत्र च—स्तुति सिद्धिरिति स्याता श्रिय सश्रयणाच्च सा ।

लक्ष्मीर्वा ललना वापि त्रमात्सा वान्तिरुच्यते ॥^६

समीक्षणम्—

उल्लिखितोद्धरणानामन्येषा चानुपदवक्ष्ययाणना पर्यालोचनेन प्रतीयते
यदस्ति किञ्चिदन्तरम् स्तोत्रस्तुत्यादीनां परस्पर भवडानलमहोदयस्य वदिव
इण्डेक्स हिन्दी संस्करणेऽपि सवेत स्पष्टत्वेन प्राप्यते । तत्र स्तुतरथ इत्यमकित
'ऋग्वेदे पश्चात् ^७ च स्तुति गीतानाद्योतकम् । 'ऋग्वेदश्रौतवादम स्तुतिगीता वा
द्योतक । स्तोत्रार्थे च तथैवोदगातु तत्सहायकाना पुरोहितादीना गायनद्यातकम्'
शब्दवाचस्पत्ये च शस्त्रस्तोत्रयोरुदाहरण द्रष्टव्यम् ।

यथा या देवदत्त स चतुर्वेदामिन् इत्युक्ते सर्वेजना स्तुतिमवगच्छति
यद्यपिष्टुजस्तुती शस-स्तुती इत्येकार्थौ तथापि प्रगीतमत्रसाध्य स्तोत्रम् अप्रगीत
मत्र-साध्य शस्त्रमिति तयोर्विभक्ते इति च तत्रोक्त प्रगीत मत्रसाध्ये स्तवो गुण
कथने च । शस्त्रशब्दे प्रतिगीतमत्रे यदुक्त तत्र चाप्रतिगीतमत्रे इत्येवबोध्यम् ।^८

१ मत्स्यपुराण १४५ त० १२१ अ०

२ संस्कृतशब्दायकोस्तुम १२३६

३ मण्डलायको ३।३।६४

४ हलायुधकोशे ७२५१

५ नपधे ३।११६

६ देवीभागवतम् ४।१।१४५

७ वनिक इण्डेक्स प० ५३५

८ शब्दवाचस्पत्ये ५३४३

अथववेदे स्तोत्रस्तुत्योर्भेद एव दर्शित 'गुणनिष्ठगुणाभिधान स्तुतिरित्युक्त्वा तस्या प्रगीताप्रगीतभेदात् द्विविधमुन्नम् । तत्र च प्रगीतमत्रमाध्यास्तुति स्तोत्रम् 'आज्यस्तुवते 'अप्रगीतमत्रमाध्यास्तुति शस्त्रम् इति सायण ।^१ शिवमहिम्न स्तान्ने मधुसूदनाचार्येण स्वव्याख्यायाम् 'गुणनिष्ठ गुणाभिधानम् ^२ भगवताचार्येण शक्रेण विष्णुसहस्रनाम भाष्ये स्तुवन्त इत्यस्य गुण सक्तीतन कुवन्त इत्यर्थो-विहित ।^३

तत्र चतुर्थ दलाकेस्तुवनित्यस्य 'गुणान् मवीतयन् ^४ इत्यर्थोविहित । 'स्तोनास्तवनात्' ^५ इति नगमकाण्डे नरकम् । 'गन्ध्यास्य प्रयोगो वदिक-अ-शेषु निरुक्तादिषु क्वचित् पुराणवाक्येषु च बहुश उपलभ्यते । तथा च निम्नतः ।

तद् यानि नामानि प्राध्याय-स्तुनीना तददवनमित्याचक्षत इत्युल्लिखिता यास्वेन स्पष्टमवनिर्देश कृत साचेय स्तुति चतुर्धा नाम्ना वधुभि कमणा रूपणेति च । स्तुति नामरूपवभवधुभि ^६ इमाश्च त्रिधा श्रुत्पदमाज ।' परोश-कृता प्रत्यक्षकृता आध्यात्मिक्यश्च ।^७ ऋचति स्तुवति व्युत्पत्त्या ऋचा-दस्यापि स्तुत्ययवत्वात् । एतच्च रूप क्वपि भवति । तत्र परोशकृता सवाभि नाम विभक्तिमियुज्यते प्रथमपुरपरिश्चाख्यायते^८ 'इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे पृथिव्या ^९, परोशकृताया उदाहरणम् । प्रत्यक्ष-कृताश्चमध्यम, पुरुषणारयायते ^{१०} त्वमिति सवनाम्ना निर्देश, यथा त्वमिन्द्रवलादधि ^{११} आध्यात्मिक्यश्च उत्तम गुणध्यागा अहमिति सवनाम्ना च निर्देश । ^{१२} अहमुव वसुन पूर्वस्यपनिरह ^{१३} इति ।

शास्त्रान्तरेषु परोशकृता प्रत्यक्षकृताश्च मात्रा ब्राह्मल्यनावलोकयन्ते । आध्यात्मिक्यश्चाल्पश निरूपित क्षतत् निरुक्ते दक्त-काण्डे । स्तुनेराशिपोर्वेदपि प्रयोगो भवति । क्वचिञ्चाशीरव न स्तुति क्वचिञ्चस्तुतिरेवनाशी । तथा च बहुद देवतायम्—

१ अथववेद सायण भाष्य प० ६४०

२ शिवमहिम्न स्तान्ने १

३ विष्णुसहस्रनाम्नि शक्रेण भाष्यसहित श्लो० ४

४ निरुक्त निगमकाण्ड २

५ तत्रव

६ दुर्गातीय व्याख्या निरुक्तस्य ४ मन्त्रे । दक्त काण्ड ।

७ निरुक्ते ७।१।५

८ तत्रव ७।१।६

९ ऋचसहितायाम् ८।४।१५।५

१० तत्रव ७।२।२

११ तत्रैव ८।८।११।२

१२ १३ तत्रव ७।२।५ तथा ८।१।५।१

स्तुतिस्तु नाम्ना रूपेण वचना बाधवेन च ।

स्वगायधनपुत्राद्य अर्थेगशीस्तु कथ्यते ॥^१

मत्र शब्दोऽपि स्तुति समानाधिक एव यतो मनघातो ष्टनिसजायते । तथा च निहक्ने मात्रा मननात्^२ वस्तुतो मन घातुस्त्रिष्वर्थेषु प्रयुज्यते ज्ञान विचारे सत्कारे च ।

द्वादिवमघातोमयतेनायतेऽननति मात्र । ईश्वरीयादेशा अनन आयन्ते इतिमात्र । तनादिगणीयान् मयत विचायत सत्क्रियते वा ईश्वरीयादेशोऽत्र । एवमेव छदिघातोनिष्पन्न छत् शत् ।^३ स्नाम शब्दोऽपि स्तवनाधिक एव तथा च निरुक्ते स्तोम स्तवनात्^४ ष्टुघातोमनिनिजायत । ऋग्वेदोत्तर युग स्तोत्रगायनपरो भवभूतिसमये समूहाधिक । स्तोम-स्तान् सायण ।^५ भवभूति —

ऋषीणामुग्रतपसा यमुनातीरवासिनाम् ।

तद्वण त्रासित स्तोमस्त्रातार समुपस्थित ॥१॥^६

(समूहाधिक)

ऋचन्ति स्तुवतीत्युत्वा ऋच्घातो विचपि-युत्पाद्यास्थाय स्तुतिरेव । ऋचा नियताक्षरपदावसानाना इतिब्रुवता शुक्लयजुर्वेदीय प्रथममत्र व्याख्यावसरे महीधरेणास्य स्तुत्यथकत्व स्पष्टमवोक्तम् ।^७

यजु शब्दोऽपिस्तुत्यथक यज देवपूजासंगतिकरणदानेषु देवपूजाया अय तमायत्वात् ।

निष्पन्न —

ऋचशब्द तुनादिपठितत्रघातोनिष्पाद्यते स्तुत्यथकत्वेऽपि ऋग्वदे एव रूढ । यजु शब्द यजुर्वेदे । सामशब्द सामवेदे । स्तोम शब्दस्य स्तोत्राधिकत्वेऽपि मत्र-समूहे रूढ । एव च स्तुते पर्यापरवेप्यव्यवहारे विभिन्नता । तथैव स्तोत्रशब्द स्तुतेरन्तगतोऽपि भिन्न । स्तोत्रत्व चेत्य जातम् ।

विवेच्य विषय च—

१ स्तोत्रत्वे प्रगीतमत्र साध्यतावश्यकी । निरूपित चतत पूर्वत

१ बृहद्देवता १।७

२ निरुक्त ७।१२।१

३ तत्रैव ७।१२।३

४ तत्रैव ७।१२।३

५ ऋग्वेदे ६।३।५।३ सायणभाष्ये

६ उत्तररामचरिते भवभूति १।५ मीमीलान्न बनारसीदास १६५०

७ शकन यजुर्वेदे १। मत्र

अथवेदीय पठज्ञाण्डस्य प्रथमेन त्रेसायणेन समधितोऽयमाशय ।^१ सस्कृतशब्दाथ कौस्तुभेऽपि ।

२ स्तोत्रे फलकथनमप्यावश्यं तथा च 'स्तुतशस्त्रयोस्तु सस्कार याज्यावत देवतासिधानात्'^२ इयधिकरण एवदुस्तम भवति गीयमानेनवहता- साम्ना फलसाधनापूर्वजननाथ पृष्ट स्तोत्राग्य दमनिष्पादयेत ।

३ शब्दस्याय स्तुत्ययेक्षया वदिवसहितानु श्रल्पश प्रयुक्तत्वात् । शतपथगोपथब्राह्मणादिपुत्र्वाचिकत्वाच्च वदिरस्तुतयोनविवच्या ।

४ स्तोत्राणि च न केवल मगत्रनामपराणि यथाकथंचिदुच्चरितानि जनस्थाने भ्रातृकथयत् मगरादीनि च अपि तुण्या सम्बद्ध पुण्य भावना- विशेपेण । जपपूर्विका काचित् शली नितरामपक्ष्यतेऽत्र । सत्त्वस्वरूपतया वामु तैवरूपाणि एवेमानि । स्तोत्रेषु चैव वामप्यमिनवामनिवचनीया सन्तुष्टि लमत ।

५ एषा पाठमात्रेणापूर्व काऽप्यानन्द समुल्लसति । श्लोक-मन्त्रयोर- यमेवप्रधान भेदायमत्रा अथ निरपक्षा श्रपिपठिता पुण्यजनका पापप्रक्षाल काश्च । एव चेष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहारपूर्वक पुण्यात्मक यनध्वनि समूहमाप ऋपि- त्तुस्त्यजनप्रोक्त वा तद्विस्तानम् । फलेच्छुभि कृतानि तत्तत्फल प्रदानि ।

५ स्तोत्र-साहित्यम्

सामान्यत सस्कृतवाङ्मये स्तोत्राणा रवि-यमुपलभ्यते तत्र प्रथम प्रकारो वदिव वाङ्मय पुराणरामायण महाभारत-त त्राणि ग्रन्थेषु । द्वितीयश्च स्वतन्त्र- रूपेण तत्तत्सम्प्रदायाचार्यैरितरश्च लिखितानि । ततीयश्च कावादिग्रन्थेषु । अत्रतुप्राकप्रदर्शित रीत्यानदिवस्तुतयो विवेच्या न भविष्यत्यपितु विशेषत पौराणिकानि सामान्यतो व्यक्ति विशेषाच्चाय रचितानि स्तोत्राणि एव चचिप्यन्ते ।

मूलतु स्तोत्राणा वेत्तास्तत पुराणत-त्राणि तत कवि विशेष रचितानि पौराणिकाना चर्चा तत्तद्द्व प्रकरण भविष्यति । लौकिक-वाङ्मय कविकुलपुरो कलिदासस्य श्यामलदण्डक प्रग्यात स्तोत्रम् । ततोऽश्वघोषस्य कनिष्कसमकालीन वतिन प्रथम शताब्दीकस्य बुद्धचरित सौंदरानन्दयो रचयितु 'नानदीस्तोत्रगाथा- पर स्तोत्रग्र थ । शतकस्यास्योत्तराद्धवतिना मातघटेन चतु शतकाध्यशतके' लिखिते । पचशताब्दीक सिद्धेसेनदिवकर कत्याणम-दारस्तोत्रमलिखत । यत्र जनतीयकराणा स्तोत्राणि पठशता-दया पूवाद्धवतिना राणा हर्षेण सुप्रातस्तोत्र

१ अथर्वण्ड पू ६८

२ जमनीयसूत्रे २।१।१३

मष्टमहाश्रीवतयस्तोत्रं च व्यलेखि । अत्रव कादम्बरी कारेण वाणमट्टेन 'चण्डी शतक' व्यरचि यत्र प्रसादगुणसमाविता-लकारिक भाषाया समीचीन प्रयोग । स्रग्धरा-छन्दोबद्धमिदं शतकं दीर्घ समासमय मुत्प्रेक्षानुप्रासप्रचुरमस्ति । तथा च विद्राण र्द्रविन्दे सवितरि तरलेवज्जिणि ध्वस्त-वज्जे ।
जाताशकेशशक्रे विरमति महति त्यक्तबदरं कुवेरे ।
वकुण्ठ कुण्ठितास्त्रे महिषमतिरपपीरपोपघ्ननिघ्न ।
निर्विघ्न विघ्नतीव शमयतु दुरितभूरिमावा भवानी ॥१॥^१
अस्थवश्यालका मयूरकवि भगियाशप्त कुण्ठरोगाभिभूत सूय शतकं विरच्य नीरकजात । अस्यामेव सप्तमशताब्द्यां मानतुगं 'भक्तामरस्तोत्रम' लिखित । सूयशतकस्येवै श्लोकौ—

चन्द्रग्रहणं विना नास्मि रमे किं प्रवतयस्येवम् ।
दिव्यं यदि रचितमिदं नदिनाहूयतां शक्रुः ।
आरोपयसि मुर्धा किं नाहमिज्ञात्वरदगस्थ ।
दिव्यं वयं सहस्रं, स्थित्वैव किं युक्तमभिधातुम् ॥^२

सवज्ञमिनस्याष्टमशताब्दीकस्य स्रग्धरा-स्तात्रम स्रग्धराछन्दोबद्धतारास्तोत्रं च । अधुनवाद्धतप्रवतकावायशकराणां यथा कीर्तिं चिद्रकाऽद्यापि जनानां लोक्यति । ये परमायदष्टया द्वतवादिनोऽपि निगुण ब्रह्मणा सहस्रम्बन्धं स्थापयितुं सगुणोपासनं साधुं भवतेस्मात् एव विष्णु शिवशक्ति-गणेशहनुमदादीनां स्तुतीस्तोत्राणि च यरचयन् । परश्शतानि स्तोत्राणि । आचाय प्रवराणां स्तोत्राणि आनन्दानामक्षयद्योतासि । उज्ज्वलरत्नानामनोरमा मञ्जूषा । सगीतमधुरिमस्य 'दनिष्य'दानि ।

भजगोविन्दं भजगोविन्दं गोविन्दं भज मूर्ध्मते ।
बालस्तावत् शीघ्रासक्लं, तरुणस्तावत्तरुणीरक्तं ।
बद्धस्तावत्चिन्तामग्नं पारेब्रह्मणि कोऽपि ननग्नं ।
भज गोविन्दं मूर्ध्मते ॥१॥^३

इत्यादि पदानां स्वर लहरीभिः कणकुहरे आपूर्णं इव परिलक्ष्येते । प्रतीयते यत्कपेश-बहुलजगदुद्धतुमुद्धवीभूय दिव्यलोकास्पानन्दं हस्तगतं जातं । केचित् श्लोकौ —

विधरत्नानेन द्रविणविरहेणालसतया,
विधेयाशक्यत्वात्तव चरणयोर्वाच्युतिरभूत् ।

१ संस्कृत साहित्य का इतिहास श्री बलदेव उपाध्याय पृ० २६५

२ संस्कृत साहित्येतिहासे स्ताल प्रकरणे ।

३ संस्कृत साहित्य का इतिहास पृ० २६६ श्री बलदेव उपाध्याय १६५८

तदेतत् क्षतव्य जननि सकलोद्दाम्नि शिवे,
कुपुत्रा जायेत क्वचिदपि कुमाता न भवति ॥१॥^१

एवमेव शिवापराधक्षमापने—

आयुनश्यति पश्यता प्रतिदिन याति क्षय यौवनम्,
प्रत्यायाति पुनगता न दिवसा कालोजगद्भक्षव
लक्ष्मास्तोयतरगमगचपला, विद्युच्चलजीवितम
तस्मा मा शरणागत शरणद त्वरक्ष रक्षाधुना ॥१॥^२

इत्यादिपुशांतिभावस्य विनश्वरस्य जगतश्च प्रत्यक्षामूर्ति नयनयो
समम् स्फुरन्तीवलक्ष्यते । प्रमादगुणो वणमन्त्री साधनरूपेणालकारिताच
दग्गोचरता याति ।

तनोतु क्षेम नस्तव वदनसौदयलहरी,
परीबाहू स्रोत सरणिरिव सीमन्तसरणि ।
बहती सिद्धर प्रबल-कवरी भारतिमिर
द्विपा व दवदी-कतमिव नवीनाक विरणम् ॥१॥^३

आचार्याणां समकालीनेन दाक्षिणात्येन मूक कविना मूक पचशती' रचिता
यत्र श्लोकानां पचशती । एतस्यामेवशताद्ग्या पुष्पदन्ताचार्येण शिवमहिम्नस्तोत्र,
रचयाचक्रे । अत्र शिवस्तोत्र परका श्लोका ।

असितगिरिसम स्यात् वज्जल सिधु पात्रे,
सुर-तरवर शाखालेखनी पत्रमुर्वी ।
लिखति यदगहीत्वा शारदा सवकाल
तदपि तवगुणानामीश पार नयाति ॥१॥^४

नीलगिरिसम वज्जल स्यात् सिधुरेव च मसीपात्रम स्यात् कल्पतरो
शाखा च लेखनीमवेत कगलपत्र च उर्वी-स्यात् तदपि भगवत शरस्य गुणान्
वणयितु न शक्य अत्रव केरलाविपतिना कुल शोखेरण मुकुदमाला रचिता ।
यच्च वणव-स्त्रात्रेषु परम प्रसिद्धम् । तथा च—

दिविवा भुविवा ममास्तु वास,
नरकेवा नरकान्तक प्रथमम् ।
अववीरित—शारदा रविदौ
चरणौ ते मरणेऽपि चित्तयामि ॥१॥^५

१ देव्यपराधक्षमापनस्तोत्र श्लोक २

२ शिवापराधक्षमापन स्तोत्र १३

३ सौ-दयलहरी स्तोत्र ४४

४ शिवमहिम्नि स्तोत्रे ३२

५ मुकुन्दाभावयाम् ८

स्वर्गे नरकं भुवि यत्र कुत्रवा वासोऽस्तु पर विकसिताशारदारवि-
तिरस्वारि चरणयोर्विस्मरण न भवदिति ऋषि वामना ।

नवम शतकात्तवर्तिना रत्नाकरण वशोविपचाग्निना' व्यलखि यस्या
इमोस्लाकी ।

त्व भेनाभिमत भवामि सुतनुवधवा अवश्य मत,
साधुना भवता न मरुचित इत्यत्र क्वऽह पुन ।
मुग्धे नास्मि न मेरुणा, ननु चित प्रशस्व मापातुव
वन्नोत्पेति हरि हिमाचलमुव स्मरानोमूरयन् ॥१॥
त्व हालाहलभृत्कराणि मनसा मूच्छाममार्तिगित
हालानवविममि णवहत मुग्धेयय हालिक ।
सत्य हालिबतवतममुचिना सवनस्य गोवाहने
वन्नोत्पेति गित हिमाद्रि सुतया स्मर हर पातुव ॥२॥^१

वदमीररानोऽञ्जन्तिवमण समाश्रितेन कविनाचार्येण चानन्दबधनेन
'देवीशतक' २ व्यलेखि । श्रीमदीश्वरप्रत्यभिनाचायवन्नवर्तित्वद्याग्निधानोत्पलदे
वाचाय शिवस्तोत्रावली' ३ अलिखत । विगिष्टाद्वत-स्थापवेनाचाय रामानुजगु
रणा यामुनाचार्येण चतु श्लोकीस्तोनरत्नमरुचि । अस्य तमिल नामालवदार
स्तोत्रम् । आतरेवसोऽय्येण विगिष्टाद्वतनिम्बानसम्प्रदाययोरतिप्रसिद्धमिदम्
भक्तजनरमीक्षणस्तूपते,

तवामृतस्यदिनि पादपवजे
निवेगितात्माकथमयदिच्छति ।
स्थितेऽरविन्द मकरन्दनिभर
मधुवता ना यरससमीहृत ॥१॥^४

भगवन् पीयूष रसप्रवाहिकरणौ ते विहाय कोऽय रस पीपासति । मकर
दामोदितकजपुजविहाय मधुनर त्रिमयरस समीहृत ।

विशिष्टाद्वताचायवरेण रामानुजेन १०१० गताद्या गद्यत्रयस्तुत्यात्मक
मलेखि शरणागतिगद्य वट्टुण्ठगद्य श्रीरगगद्य चलि तस्यव गिष्यण श्रीवत्सा
केन श्रीस्तव अतिमानुपस्तव वरुणरास्तव सुन्दरवाहुस्तव वकुण्ठस्तव च
निरमायि ।

एकादश शतावदया कृष्णालीलामतमतीव प्रसिद्ध स्तोत्ररत्नम् ।

१ स साहित्य का इतिहास स्तोत्र प्रकरण—व० उपा ५ २६८

२ ध्वयलोच भूमिभावाम जीरामप्रताप विपाठी ५० ८

३ शिवस्तोत्रावली स्तोत्रे वाराणसी द्वितीय संस्करण ५० १६

४ स० साहित्य का इतिहास श्री बाणेश उपाध्याय ५ २६८

“कृष्णत्व इवयौवनोऽसि मुग्धा प्रायेण गापागना ।
 वसो भूपतिरञ्जनालमिदुग्धीवा वय गादुहा ।
 तद्याचे नलिनाक्ष भवतमधुना वदावनमन्दिर,
 आयासीरितिगोपवृद्वचसा नम्रो हरि पातु व ॥१॥”

गीतगोविन्दकार जयदेव पीयूषवर्षी गीतगाविन्द शत्या अलिखत गगा
 स्तवमालाम मालावार निवासिविल्वमगल कृष्णकर्णामतमरचयत ।

मुग्ध स्निग्धमधुरमुरलीमाधुरी धीरनाद
 वारकार करणविवश गोकुल व्याकुलत्वम ।
 श्याम वाम युवजनमनोमोहने मोहनागम,
 चित्तोन्मित्य वसतु महो मोहन मोहनागम ॥१॥^१

द्वादश शताब्द्यामाचायादनीय ‘द्वादशस्तोत्रमलिखित’ लक्ष्मण
 सेनरच पदमावतीम । वेदान्तदेशिक १३१८ १३६६ पचविंशति स्तोत्रग्रथान
 लिखत । परम्परामिमौ वद्वयिनु महत्वाय चकार । श्लोकसहस्रवद्धमस्य पादुका
 सहस्र गच्छगण्डव, रघुवीरगद्यमच्युतशतकादयो मुग्ध-तमा ग्र था ।

अस्यामेव शताब्दया गौरधरपौत्रेण रत्नधर पुत्रेण श्रीजगद्धर मट्टेन
 कर्मोरात वतिपदमपुरवासिना व्यलेखि ‘स्तुतिकुसमात्रलि’ । अत्राष्टविंशत-
 स्तोत्राणि । अय भगवत शिष्य-स्योपासक आसीत । भक्ति भाविता सरसाहृद्या
 चास्यकविता सुकोमलश्लेषानुप्रासयमकादिगुम्पिता, मुरजपदमवधादिवद्धा ।
 करुणरसभरिता । दासनिवृत्ता-सौंदर्यो भर दशनीय ।

‘चारुचंद्रकलयोपशोभित मोगिमि सह गृहीत सौहृदम ।

अभ्युपेत धनकालशामभव नीलकण्ठमतिवीस्तुमस्तुम ॥१॥”^२

अत्र शब्दश्लेषेण मयूरस्य भगवत शकरस्य च वशिष्टयम् ध्व यते ।

अथ च—

‘स्वरेव यद्यपि गतोहमथ वुकृत्यस्तत्रापि नाथ तव नाम्मयवनेपपात्रम् ।

दप्त पशु पतति यदि स्वयमच-कूपेनोपेशत तदपि कारुणिकोऽहिलोक ।”^३

सनातनगोस्वामी^४ श्री कृष्णलीलास्तवादीयलिखत् वाचीवासिनाप्यय
 दक्षितेन (१५५४ स) ‘वरद राज स्तवालिलिखित’ । वैरलवासीनारायणमट्ट
 (१२८५) “नारायणीयमलिखत । अत्र १०१४ श्लोका । जीवगोस्वामी बहू
 निस्तोत्राणि लिखितवान । अस्यामेव शताब्द्यामाचायमधूसूदनसरस्वतिना ‘मदा
 किनी लिखिता यत्र च श्लोकानाम्द्वयधिक शतम् । भगवत श्रीकृष्णस्य जमा
 रम्यलाव प्रस्थान पयन्तमस्ति ।

१ स्तुतिकुसुमात्रनि स्तोत्रे श्रीभक्तवत्सलत्रिपाठि सम्पादित १।१४ सस्वरण २५ धाराणजी

२ सस्कृत साहित्य का इतिहास श्री बलदेव उपाध्याय पृ० ३०२

३ श्रीस्वर कल्पद्रुम १० ४२६ मथरा १६५६ जून

भगवत श्रीकृष्णस्यानयोपासकेन कृष्णचतय शिष्येण रूप-गोस्वामिना गणधवप्राशनाष्टकादीनिस्तोत्राणि व्यलिखत । दाहाहासमाश्रितेन पण्डितराज विरुदमाजा भगवत श्रीकृष्णस्यानयोपासकेनालौकिकप्रतिभाशालिनाचार्येण कविना च पण्डितराज जगन्नाथेन पञ्चलहर्षोऽलिखत । 'करण लहरी पीयूष-लहरी सुधालहरी अमलहरीत्यादीनि । अत्र गंगा विष्णु-शमुना लक्ष्मीसूयादीनां स्तोत्राणि । अस्य रचनाया स्वाभाविक प्रवाहपदानामनोरमाशय्या कल्पना चमत्कारिता चेति । सात्वादमतद्रवस्य निष्पन्न इवदृश्यते । कालिन्ध्या क्ले गोपागनामि सहभवत श्रीकृष्णस्यानुपमसौन्दर्यमाधुरी आस्वाद्यत ।

'रं चेत कथयामि तं हितमिदं वदाम् चारयन्
वदं काञ्चि मवा नवाम्बुदनिमं बधुनकायस्त्वया ।
सौन्दर्यादभुतमुदगरदभिरभित सम्भोयहन मन्दस्मित
एष त्वा तव बल्लभाशच विषयानाशुशय नेष्यति ॥१॥

स्मतापितरुणातप करुणया हरन्तीनणाम
अभगरतनुत्विषा बलयिता गतविद्युताम ।
कलिन्द गिरिर्नादनी तटसुरद्रुमालम्बिनी
मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी ॥२॥^१

अस्यामवसताद्या (१६५०) श्री नीलकण्ठ दीक्षितेन शिवलीलावर्णनानन्दसागरस्तव शिवोत्कृष्टस्तव मञ्जरीतिनामभिः शिवमहिमापरा त्रय ग्रन्था लिखिता ।

बैकटाचारि मद्रास निवासी वष्णव आसीत् अस्य काल १७तमा शताब्दी । अयं लक्ष्मीसहस्र लिखितवान् । अत्रालकारिक सौन्दर्यमोदावहम् । मुख्यतः गणकविरय श्लेषे दक्षोभक्तिभावनयामावितोऽयग्रथ लक्ष्म्या सौन्दर्य गुण-गायन पर । अलौकिकीप्रतिभा नूतनोत्प्रेक्षा कमनीया रचना चातुरी च मनोहररित उदप्रक्षामण्डितरसपेशलोऽयग्रथ । वाचा वदन्त्यमपरा विशेषतेति ।
वरमादिपु मातरादिम यदिम काङ्कताहमध्यमम् ।

अमर विलपामरस्तत स बभूव स्वमव मध्यम ॥१॥^२

अन कटे पर्याय मय मध्यम (मध्य चावलग्नमध्या स्त्री) कथित । इत्यपराधहृत्तोरमर अमरकोशकार पामर मध्यमकार बभूव ।

रामभद्रदीक्षितलिखितपु ' रामस्तवादभुत-सीतारामस्तवौ चमुख्यौ अत्र राम-महिमा तद्वाण महिमा च वर्णयोर्विषय । सत्यासि-नारायणतीर्थेन कृष्णलीला तरंगिणी लिखितति । वासिष्ठगणपतिमुनिप्रणीतमुमासहस्र अपरो बहुप्यपर

१ स सा० का इतिहास श्री बल्लभ उपाध्याय प० २१६ ३१८

२ स० सा० का इतिहास श्री बालक उपाध्याय १९८४ पृ० ३१३

भालकारिका स्तोत्र-त्रय ब्रह्मानन्द रघुनाथदास—रामानन्दादयः सम्प्रदायाचार्या
 भनेके विविधग्रन्थानलिलन् एतच्च स्तोत्राणामविच्छिन्नधारा प्रसृता । तत्तदध्याये
 विशदीकरिष्यते ।

स्तोत्राणां सङ्ग्रहो विभिन्नभाषासु प्रकाशितः सगलिप्यो वसुमित्र-सम्पा-
 दितः स्तोत्रग्रन्थः कन्नणलिप्या-स्तवकुमुभाजलि देवनागरीलिप्या मुम्बईतौ बृहत्-
 स्तोत्ररत्नाकरः काशीतौ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरः गीताप्रेसगोरखपुरतः स्तोत्रर-
 लावली, काशीतः पुराणकाव्यस्तोत्रमुखा, मद्रासतः स्तोत्रर्णवादयः सङ्ग्रहः यथा
 प्रकाशिताः यत्र प्रायः यूनाधिकरूपेण ४०० स्तोत्राणि सन्ति ।

द्वितीयोऽध्याय गणेशस्तोत्राणि गणेश

शब्दाथ

वाक्याथ ज्ञाने पदाथानान् कारणमिति गणेशस्तोत्रसमीपणे गणेन शब्दस्यनान् नात्तरीयमन्वमजत एवेतितदेव निरूप्यते ।

गण्यते गणयतीति वा कर्मण्यपि प्रत्यय क्तरिप्रत्ययऽपि वा प्रमथाऽर्थो भवति तथा च कालिदास 'गत कण्ठच्छदिरिति गण सादर वीक्षमाण' १ समूहोवाय 'नगणस्याग्रतागच्छेन एवच गणस्य' गणेश इतिहलायुधे । २ गणेशनादे सन्धौगणशब्द आपतति सचान्नदेव समूह वाचक विश्ववाचको वा । अमरकोशे गणत्वता उक्ता ।

आदित्य विश्व वसवस्तुपिता भास्वरानिला ।

महाराजिव-साध्याश्च रद्राश्च गणदेवता ॥१॥^३

आदित्याश्च द्वादशतं च बहुदारण्यके निरूपिता

वतम आदित्याद्वादना व मासा सम्यत्सरश्चत एवादित्या एतेहीद सवमादानाना यति ते यदिद सवमादाना यति तस्मादादित्या 'तत्रव वसवश्चाष्टौ रयाता ।' ४

वतमे वसव इत्यग्निश्च पृथिवी च वायुश्चात्तरिक्ष चादित्यश्चसौश्च चद्रमाश्च नक्षत्राणि चत वसव एतपु हीद सत्र तस्माद्वसव इति । ५

विश्वदेवा दशप्राक्ता पर्जन्यस्तुपितामता आमास्वराश्चचतु पठि पचाशदूनका अनला तथा चोक्तम् वाचस्पत्य ।

१ मेघदूते ३५

२ हलायुधकोशे (जाशी) २६६ राजकीय प्र यू पी०

३ अमरकोशे (अभिनव सप्तमी संहिता) वाराणसी ११११

४ बहुदारण्यकोपनिषत् ३।१।५

५ तत्रव ३।१।३

आदित्या द्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवा दश स्मृता ।
 वसवश्चाष्ट सस्याता, पञ्चिनात्तुपिनामता ॥१॥
 आभास्वराश्चतुर्षष्टिवाता पञ्चाङ्गुनवा ।
 महाराजिवनामाना द्वेतेर्विनातिस्तथा ॥१॥
 साध्याद्वादशविख्याता रद्रा चवाङ्गस्मृता ॥१॥^१

एव च सर्वे देवा गणपदवाच्यनामायान्ति तेषामीश गणेन सत्याथ
 प्रवाणे च 'ये प्रवृत्त्यादयो जडा जीवाश्च गण्यन्त तेषामीश स्यामी पति
 पालकोवेति'^२ ऋग्वेदे तु भगवदर्थप्रयाग निपुसीद गणपत'^३ ब्रह्मवर्तेगनारो
 णानाथवाचरोणवारश्च निर्वाणवाचक प्रोक्त गणस्तयारीण वधित —

णानाथवाचको गश्च, णश्चनिवत्तिवाचक ।

तयोरीश पर ब्रह्म गणस्य प्रणमाम्यहम् ॥१॥^४

निरुक्ते 'वाङनामानीत्युक्त्वा' सप्तपचाशद् वाङनाम्नामध्ये गणशब्द-
 स्यापि तत्पर्यायत्वेन निर्देय । तथा च—

परा इला गौ गौरी गी गाथा गण,

वेकुरेति सप्तपचाशत् वाङ् नामानि^५ एव च वाच ईश गणेश
 सिद्धयति । ऋग्वेदेऽपिबहुत पति गणेश वधित ।^६ गणाङ्गस्य 'नाम' अप्यय
 निरुक्त दुगाङ्गीय भाष्येवधित 'सर्वगणसधनामानम् ।'^७

मौद्गल-पुराणे मनोवाणीमय सर्व दश्यादृश्यस्वरूपकम् जगत्
 गकारार्थे । मनोवाणी विहीन सयोग वियोगज यणवारात्मक तयोरीश गणस्य
 इति व्युत्पत्त्याब्रह्मसिद्धयति । तथा च

मनो वाणीमय सर्व दश्यादृश्यस्वरूपकम् ।

गकारात्मकमेवतत् तत्रब्रह्मगनारक ॥१॥

मनावाणीविहीन च सयोगायामसस्थितम् ।

णकारात्मकरूपतत् णकारस्तत्र सस्थित ॥२॥^८

- १ अमरकोशे १।१।८—टीकाया वाचस्पत्यत उद्धतम्—वाचस्पत्ये चतुषभागे २५०२ पृष्ठे
 गणनेवत्तार्थे
 २ सत्याथप्रकारे प्रथम संस्करणे स्त० २
 ३ ऋग्वेदे १०।११२।६
 ४ ब्रह्मवर्ते ३।४४।८६
 ५ निरुक्ते प्र० २।ध० २३
 ६ ऋग्वेदे २।२३।१
 ७ निरुक्ते १।३।११
 ८ पुराणविगर्भे, उपाध्याय बलदेव (काशी) प ४८२, सन १९६४

फलिताय

- १ गणेशस्य प्रथमोऽर्थोऽत्र कालिदासीयमघदूतस्य ३५तम श्लोक प्रमाणम् ।
- २ समूहस्य जगत ईशोऽर्थि 'नगणस्याग्रतोगच्छेदिति हितोपदेश ।
- ३ गणानामादित्यबसुतुपितामास्वरानिलरुद्रादीनामीश अमरकोशोक्ता नामीति इत्यथ वाचस्पत्यचार्यप्रमाणम् ।
- ४ चराचर जगत्तस्येश ।
- ५ ज्ञानायकगकार निर्वाणायकणकार तयोरीशो ब्रह्मवर्ते ।
- ६ गण इति वाङनाम तस्या ईश निरुक्ते स्पष्टम् ।
- ७ गणेशेति सवनामा तस्येश दुर्गासप्तभाष्ये निरुक्ते ।
- ८ गकार सगुणवाचक णकार निगुणवाचकस्तयोरीश अत्र मौदगल पुराणप्रमाणम् ।

प्रमुखनाम्नामर्था (स्तोत्रसमागतानाम्)

अधुना गणेश शब्दार्थे निरूपिते तस्य स्तोत्रसाहित्ये समागतानाम् प्रमुख नाम्नामर्थो विविच्यते तेषाम् स्तोत्रप्रधानागत्वात् ।

एकदन्त

नास्त्यविदित यद्गणेशस्योपरि यावानधिकविचार त्रियते तावानेवाय परब्रह्म सिद्धयति। अस्यामास पूवमेवप्रदत्त नाम्ना याख्यानेनायमय स्फुटो भवति । पुराणेषु दत्तभग्नस्यानेका कथा सति । नाम्नानेज स्वामाविकरूपस्य ज्ञानभवति शब्देऽत्रक शब्दोमायागोधक दत्तशब्दश्च माया चालक ब्रह्मणो बोधक तथा चोक्त मौदगलपुराण ।

एक दन्तात्मिका माया तस्या सव समुदभवत् ।

भ्रातिद मोहद पूण नानाखेलात्मक जगत ॥१॥

दन्त सत्ताघरस्तत्र स्वय मायाचालक उच्यते ।

द्विम्बेऽमाहायुक्तश्च स्वान दगो भवेत् ॥२॥

मायाभ्रान्तिमतीप्राक्ता सत्ताचालक उच्यते ।

तयोर्योगे गणशोभ्य एकदन्त प्रकीर्तित ॥३॥^१

वक्रतुण्ड

यत्र तुण्ड यस्य स वक्रतुण्ड हस्तिमुख इति यावत् । प्रतीकायस्त्वय

१ पुराणविमर्श १९६५ बलदेव उपाध्याय बाबू प० ४८४ तमे उद्धत मोक्षलपुराणत भववत्त्वे (श्रीकरपात्रि रचिते) १९९७ स ६४२ पृष्ठ व

वक्रमात्मरूपं मुखं तुण्डं यम्यं स आत्मनः स्वरूपं वक्रम जगतोऽविपयत्वात् तथा चात्मरूपं गणेश इति । तथा च

कण्ठाधो माययायुक्तं मस्तकं ब्रह्मवाचकं ।

वक्रत्राह्यं तेन विघ्नेशस्तेनायं वक्रतुण्डकः ॥२॥^१

भक्तोवाणीमयं जगतः साधारणमस्ति सर्वेषां कृते समानमेवेदं अनुभवगम्यम् । किन्त्वात्मा जगतोऽविपयोऽन एव वक्रं कथितं । वक्रशब्देन मनावागगोचरोऽचिन्त्योऽपरिवर्तनीय ईश्वरः प्रोक्तः । स एवात्मागणेशः । तत्त्वमसीति महावाक्यस्य प्रत्यक्षरूपं गणेशं कण्ठाधोभाषया युक्तं । ऊपरिब्रह्मवाचकः ।

लम्बोदरः

लम्बमुदरस्य स लम्बोदरः गणेशः तुदिलोऽस्ति लम्बोदरशब्देन स एवार्थोऽभिप्रेतः । अयञ्च जगति जना द्विधा एकेलघूदरा येषां हृदये धार्ता न पचति । अये च लम्बोदरा ये कस्यापि रहस्यगोपनेसमर्था, लघूदराश्च नवः । अयञ्च प्रलये सब्रह्मण उदरे लीनमवतीत्यतस्तस्य लम्बत्वमपेक्ष्यते । "जगन्ति यस्याः सविकाशमासतः"^२ माघकाव्ये 'तज्जलानं जगतः सवतस्माज्जायते-ज्यते प्रीण्यते लीयते च तस्मिन्नेदं च परब्रह्मणेशस्यादरस्यलम्बत्वमपेक्ष्यते । तथा च 'तस्योदरात् समुत्पन्नं नानाविश्वं न सगर्भं' ।^३

शूर्पकणः

भगवतः गणेशस्य कर्णौ शूर्प-मदृशौ धनानि परब्रह्मरूपत्वं सिद्धयति । यथा शूर्पं मनुष्याणामोज्यपदार्यैः मिश्रितमलविकारादि द्वीरीकृत्यभोजनीयं शुद्धं करोति । तथात्मा शरीरमुपेत्य मनावच्छिन्न इव भवति नरश्च सब विस्मृतं करोति । भगवतः गणेशस्य नामतादशमानवानां कर्ण-शुद्धरमुपेत्य पापपुञ्जविनाशय नर ब्रह्मोपासनया समुनक्ति । तथा चोक्तम्

रजोयुक्तं यथा घायं रजोहीनं करोति च ।

शूर्पं सवनराणां वै योग्यं भोजन-वाम्यया ॥१॥

तथा मायाविकारेण युक्तं ब्रह्मं न लभ्यते ।

त्यक्तोपासनकं तस्य शूर्पकणस्य मुदरि ॥२॥

शूर्पकर्णं समाश्रित्य त्यक्त्वा मलविकारकम्,

ब्रह्मं धनरजातिस्थो भवेत्तस्य न तथा स्मृतं ॥३॥^४

१ अणवत्तले (श्री कृष्णाती स्वामी १९६७) काशी, पृ० ६४२

पुष्पत्रिमर्षो ६८४—सं० प्रथम १९६५

२ शिवायामवधे १।२३

३ भगवत्तले (कृष्णाती स्वामी) पृ० ६४४

४ अणवत्तले (श्री कृष्णाती स्वामी) गणेशपुराण उद्धरण, ६४३

ज्येष्ठराज

ज्येष्ठराजं नृत्वा देवना ब्रह्मर्षिणा वासिष्ठायाः सनेत्रा राजा प्रथमं पूज्य-
त्वात् एव ज्येष्ठराजं कथ्यते । उक्तं प्रथमं एव तानां ज्येष्ठराजं
सीदसि दन्तृन्दे ।

मूपकवाहन

मूपकवाहनं वस्तु स । म-उभय वाहनं मूपकाञ्चान्मूपकवाहनं कथ्यते ।
मूपकशब्दं मुपुस्तपेनाज्ञानं सादृतं । सवप्राप्तिषु सर्वान्तियामिरूपं निवासकर्ता
सनेयान्नोताना नाक्ता एव मूपकः । तं न कश्चित् कति यत् स मायाजवनिका
छन्नैरज्ञेयाः । अतएव नाक्तारं सवतपसांमितिं गीतायामुक्तम् ॥ यथा मूपक-
जनानां वस्तुनि चौरयित्वा नश्यति एवमेव ब्रह्मान्तियामिरूपेण पुरायणाय
विवर्जितस्तिष्ठति ।

मूपकवाहनाख्यं च पश्यन्ति वाहनं परं
तेन मूपकवाहोऽप्यं वेदेषु कथितोऽभवत् ॥१॥
मुपस्तयं तथा धानुं नातव्यं स्तेय-ब्रह्मं धकं ।
नामरूपात्मकं सत्त्वं, तत्रासदब्रह्मवततं ॥२॥
भोगेषु भोक्ता च ब्रह्माकारेण वतते ।
अहंकारयुतास्तव न जानति विमोहिता ॥३॥
ईश्वरः सवभोक्ता च चौरवत्तथ सस्थितः,
स एव मूपकः प्रोक्तः मनुजानां प्रचालकः ॥४॥^१

चतुर्भुज

चत्वारो भुजा यस्य स भगवत् गणेशस्य चत्वारो भुजा चतुर्दिशः ।
एभिर्भुजजनापातिः । तत्रैवोभुज स्वर्गदेवान् रक्षत्यन्यो भुवम् तृतीयोऽसुरान्
चतुर्थश्च नागान् तथा च ।

स्वर्गेषु देवता चायं पृथिव्या नरास्तथाऽजले ।
असुराभोगिमुख्याश्च, स्थापयिष्यति बालकः ॥१॥
तत्त्वानि धालयन् विप्रास्तस्मान्नाम्ना चतुर्भुजः ।
चतुर्णां विविधानां च स्थापकोऽप्यं प्रकीर्तितः ॥२॥^२

गजमुखा

भगवता गणेशस्य सवलोचनैकधा । मुखत्वं स्पृगजमुखमिव वपुः च नरः

१ तालव ६४३

२ भगवतामेव यथापुस्तकानां उक्तम् पृ० ६४३

इव । एवचास्यदेहे नर गजयो सम्मेलनम् । गजशब्दवाच्यब्रह्म । योगिन
समाधिना यत्रगच्छति सग यतश्चेद जगत विम्ब प्रतिविम्ब-तया जायते सज ।
विश्व-कारण ब्रह्मैव गजशब्देनोच्यते । गणेशस्योद्ध वभाग निरुपाधिब्रह्म । जीव
सोपाधिब्रह्म अघोभाग गणेशस्य सोपाधिब्रह्म । महावाक्य दष्टया गणेशस्योद्ध
भाग तत्पदार्योऽघोभागश्चत्वपदाथ । द्वया सम-वयोऽसि क्रियया । प्रपचित
चतदगणेशपुराणे । गणपत्युपनिषदि च—

त्वमेव सर्वं खल्विद ब्रह्मासि त्व साक्षादात्मासि ।^१

३ माहात्म्यम्

वस्तुतस्तु स्वहृष-व्याक्रियव च पराक्रियव गणेशस्य स्वरूपप्रस्तावे
विषयाश्रय प्रकाशतामेव्यति । पर स्वतः रूपेणेदमावश्यकमिति कृत्वा निरूप्यते ।
भारतीय सस्कृती भाष्यताया चेदमुदघोष्यत यदस्यपूजनेन विघ्नश्रजा ष्य याति
तथा च पञ्च पुराणे—

गणेश पूजयेद्यस्तु विघ्नस्तस्य न जायते ।^२

गणेशगीतायामपि स्मरणेनास्य माशोभवतीति स्पष्टमुक्तम्

य स्मृत्वात्यजतिप्राणान्त मा श्रद्धमावित ।

स यात्यपुनरावति प्रसादात्म भूमुज ॥१॥^३

गणेशपुराणे च—वक्ष्यगणादिना पूजा, सबदस्वगदा परा ।

गणासन गणमूर्ति गणाधिपमचयन ॥२॥^४

यानवल्क्यस्मृतराचाराध्याये सवकायसिद्धयथमस्य पूजावता । तत्राय
मितसम्मितादि-नामनि स्मृत ।

मित सम्मित गालक-टकट कुप्माण्डा राजपुत्रत्वेनवधिता ।^५

वराहपुराणे चास्य पूजाविघ्नविनाशायोपता ।

नमस्ते गज-वक्राय नमस्त गणनायक,

विनायक नमस्तेऽस्तु नमस्त चण्डविक्रम ॥१॥

नमस्तेऽस्तु विघ्नश्रे, नमस्त सप मेरुत ।

सबदव नमस्कारादविघ्न कुरु सवत् ॥२॥^६

गणनायकगीर्षोपनिषदि विघ्न विनाशत्वेन सह योगमिद्धिप्रदत्वमस्य कथितम् ।

१ गणपत्युपनिषदि

२ पञ्चपुराणे (मनगुण्यय मार) वनाइन राट वनरता १।२१।१, १।१७

३ गणेशगीतायाम २

४ गणेशपुराण २।१।१ (पण्डित पुत्रहालय काशी श्री रामशेख पाण्डेय)

५ यानवल्क्य स्मृति आचाराध्यायान्ते । १।८२

६ वाराहपुराणे गणेश स्तोत्र २.१३ १४

तथा च—

विघ्नविनाशिने शिवसुताय नम ।^१

एव ध्यायति यो नित्यं स योगी योगिना वर ॥१॥^२

शारदा तिलकेऽस्य स्वरूपवर्णनपुरस्सर महाघकार विनाशकारितोक्ता तथा च महाघकारोविलय प्रयाति ।^३

बोधायनगृह्यसूत्रेऽस्यव्रतेर्नाद्विसिद्धिपद्वादि प्राप्ति कथिता ।

मासि मासि चतुर्थ्यां शुक्लपंचमयावाम्बुदयविनायकाऽपस्या^४ तत्रवायप्रकरणे अध्येतृणामध्यधनेमहाविघ्ना भवन्ति धणिजा वाणिज्यपगा विनश्यन्ति कृषिकराणां कृषिरल्पफलामवति । तथा प्रायश्चित्तं गणेशपूजनं । अग्निपुराणेऽपि विघ्नविनाशार्थमयमुपोष्य इति कथितं । तथा च—

विनायकोपसृष्टानां स्नानं सवकरं वद ।

विनायकं नमविघ्नसिद्धयर्थं विनियोजितं ॥^५

अथत्रस्मिन्नेव (पुराणे) च यात्रायां युद्धे च विजयायास्यपूजोक्ता “यात्रायां विजयादौ च यजेत्पूणगणेश्वर्ये”^६ गणेशपुराणे अस्योपासनया दुराचारा पापिनोऽपि निष्पापा भवन्तीत्युक्तम् ।^७ एव चास्यपूजनेन विघ्ननिवृत्तिपूर्वकं धर्माणि-नामादि प्राप्तिरिति प्रमाणिता ।

४ स्वरूपम् (वैदिकम्)

भारतीयसंस्कृतौ वेदा प्रमाणमिति न कस्याप्यविदितमेव च यस्य चर्चा वेदेषु नास्ति तस्य प्रामाणिकत्वे सदेहे नाश्चयमत एव गणेशस्य प्रामाण्ये वैदिकस्वरूपन्तस्यसाधते ।

गणेशो हि गणानां शब्दाथप्रकरणोक्तानां पति मेधाविना मेधावी कविष्व-प्रतिमोऽनेन विना किञ्चित्कर्म न भवति तथा चोक्तमृक्सहितायाम्—

“ओम्गणानां त्वागणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपश्रवस्ताम ज्येष्ठराजं ब्रह्मणा ब्रह्मणस्पते आनं शृण्वन्नुतिभिः सीद सादनम् ॥१॥^८

१ गणपत्युपनिषदि (पारडी), सातयलेकर सम्पादित प० ३४ श्लो० १०

२ तत्त्वैव, प ३१, श्लो ६

३ शारदातिलके ११ पटले

४ बोधायनगृह्यसूत्र ३।३।१०

५ अग्निपुराण (मनसुधराय), कलाइव रोड कलकत्ता २५।१

६ तत्त्व ३१७।८

७ गणेशपुराण ७।२३

८ ऋग्वेदे (सहिता) २।२३।१

निपुसीद गणपतं गणेषुत्वामाहुर्विप्रतम कवीनाम् ।

न ऋतं त्वत्किञ्चन्यते किञ्चनारे, महामव मघवचित्रमव ॥२॥^१

यजुर्वेदे वायवीय-सहितायामप्यर्थोऽप्यमेवामिहित प्रकारान्तरण तत्र चाय प्रिय-पति निधि-पतिश्च निगदित ।

गणानात्वा गणपतिं प्रियाणा त्वा प्रियपतिं ह्वामह ।

निधीनात्वा निधिपतिं ह्वामहे वसो मम आहमजानिगमधम ॥^२

बृहदारण्यकोपनिषदि वाचस्पतिरूपणाय स्मृत तथा च

एष उवाच ब्रह्मणस्पतिर्वाग्वैब्रह्महृतस्यैपति तस्माद्ब्रह्मणस्पति^३

वाग्वब्रह्मात् ब्रह्मणस्पतिरित्यस्य वाचस्पतिरित्यय ।

अयं हस्तिमुख दन्तीवक्रतुण्डोऽस्ति तथा चोक्त कण्णयजु — मंत्रायणी सहिताततरीयारण्यवयो ।

ओम्तत्कराटायविचहेवक्रतुण्डाय धीमहि ।

तन्नोदन्ती प्रचोदयात् ।^४

ओम्तत्पुरुषाय विदमहवक्रतुण्डाय धीमहि तन्ना दन्ति (पाठांतर) प्रचोदयात् ।^५

उपनिषदादिष्वयमेकदन्तश्चतुहस्त पाशाबुशधारीमूपकध्वजो लम्बोदर शूपकण रक्ताम्बर रक्त्न-गघानुलिप्ताग रक्त्नपुष्पामादितोऽभिहित । तथा चोक्तमाथर्वशीर्षे—

एकदन्त चतुहस्त पागमडकुश धारिणम् ।

रद वरद च हस्तं, विभ्राण मूपकध्वजम् ॥१॥

रक्त लम्बोदर शूपकणम् रक्त्न वाससम् ।

रक्त्नगघानुलिप्ताग, रक्तपुष्प सुपूजितम् ॥२॥

भक्तानुक्म्पिन देव, रक्त्नकारणमच्युतम् ।

धाविमूत च मृष्ट्यादौ प्रवृत्त पुरुषायपरम् ॥३॥^६

मानवगह्यादिषु बहवचनेनास्य निर्देशा विनायकानामिति^७ गणपत्यु निषदि चकवचनन तथा च नमोऽज्ञानपतये नमो गणपतये नमो नम प्रमथपतये

१ तत्रैव १०।११२।६ ट

२ यजुर्वेदे (वा० सहिता) २।१६

३ बृहदारण्यकोपनिषदि १।३।२१

४ कण्णयजुर्वेद-वीज्यायणी सहितायाम् २।६।१।६

५ तैत्तिरीयारण्यके १।११

६ गणशार्ङ्गल-पौरनिषदि (स्वाध्याय मण्डव पाठोऽज्ञानपतये) ६०।३२

७ मानवगृहसूत्र ४

नमस्तेऽस्तु लम्बोदरायकदन्ताय बिघ्ननाशिनोऽश्वमुताय वरद-मूतयेनम् ।^१

मत्र तत्रायम् रुद्रश-देनाभिधीयते तथा च यजुर्वेदे—

प्रसूव-नेह्यवश्रामन् न शस्ती रुद्रस्य गणपत्यम् भयोभूरिहेति ॥^२

श्रीधायनगह्यसूत्रेऽभ्युदयादिमिद्धि कामनयास्याचनोक्ता

भासि भासि चतुर्ष्यां शुक्लपक्षस्य पचम्या वाऽभ्युदयादौ सिद्धिकाम

हृद्धिनाम पशु-कामो वा दवतमावाहयति—

विघ्नविघ्नेश्वरागच्छ विघ्नेत्येव नमस्कृत

अविघ्नाय भवान सम्यक् सदास्माक भव प्रभो ।^३

यत्र कुत्रागनौ सूर्ये रुद्रे चातर्भाविस्तद्रूपेण स्मरणद्वारा—

स्वस्ति न इन्द्रो वद्धश्रवा स्वस्तिन पूषा विश्ववेण

स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽरिष्टनेमि स्वस्ति नो बृहस्पतिदधातु ।^४

याज्ञवल्क्य स्मृतौ चर्चास्य माहात्म्य प्रकरणे स्पष्टीकृता ॥^५

एवञ्च भगवतो गणेशस्य चचा ऋक्यजुरथर्वादि—श्रुतिषु विभिन्नारण्य

कोपनिपदादिषु च स्पष्टत कृता मर्वेदेवा एव एवेति सवप्र सर्वेषाम्

निदशोविभिन्नरूपेण कथन च दश्यते । शातातप-स्मृतौ रुद्र रूपेणास्य

स्तवनमशाशिनोरभेदमादाय—

सवकार्येषुसिद्धार्थी गणेश प्रतिमायसेत ।

अथवा गणनाथस्य मत्र लक्षमितजपेत् ॥१॥^६

तत्र सस्थापयेद्देव विघ्नराज सु पूजितम् ।^७

पितरूपेणापि स्मरतेऽय तथा चक सहितायाम् ।

य्यहि सोमपा पितरो मम स्थेन दिवो मूर्धानि ।^८

निरवतेत्यासाम देवतानाम नामायासूपलभ्यते तथा च

एकस्यात्मनोऽये दवा प्रत्यगानि भवन्ति ^९ इत्युक्तवता समर्थितमस्य

देवस्य विभिन्ननामरूपेण सस्मरणम् अत्रसायण देवादि गणाना सम्बन्धी गण

पतिरित्यथ कृतवान् यजुर्वेदेऽश्वभधीयाश्व गणपतिरूपेण स्मृत ।^{१०}

१ गणपत्युपनिषदि १०

२ शुक्लपञ्चवेदे ११११५

३ बोधायनगह्यसूत्र ३।१४।१

४ शुक्लपञ्चवेदे १।६

५ याज्ञवल्क्यस्मतराचाराध्यायेन्तिम

६ शातातपस्मति २।५२ ५३

७ तत्रव ३।२२

८ ऋक्संहिता १।६८।८

९ निरवते ७।४६

१० यजुर्वेदे २३।१६

समाहार

- १ यजुर्वेदेऽनेकमत्राणादेवनागणपतिरिति कथितम् ।
- २ पाणिनिनापि गणपतिदेवताकमत्रेगाणपत इति शब्दोऽभ्युत्पादित ।
- ३ वेदेषु गणपतेर्विविधनामायुक्तानि ।
- ४ त्रिपुरातापिन्या 'गणानात्वा सीदसादनमितिनिरदेश ।'
- ५ छांदोग्योपनिषदि गणपतिरेव यौगिकवहस्पति
- ६ अशाशिनोरभेदमादायाय रुद्र कथित ।
- ७ एकैवदेवताविविधनामभिराहूयते रुद्राग्निरादिभि ।
- ८ प्रत्यक्षरूपेण गणेश एव ब्रह्मा ब्रह्मादिरूपेण ज्ञान विज्ञानमयश्च ।
- ९ गणेशस्य वाहन मूपक ।

तथा च

- १ रुद्रस्य गाणपत्य^१ 'गणाना पति गणपतिरिति च'^२
- २ 'अश्वपत्यादिभ्यश्चेति सूत्रोदाहरणे^३
- ३ 'गणश्रियेस्वाहा गणपतयेस्वाहा^४
- ४ 'गणानात्वेति पूर्वनिदिष्टम् ।'
- ५ एतमु एव वहस्पति मन्यन्तेवाग्वृहतीतस्याएपपति^५
- ६ महाभाग्याद्देवताया ।'^६
- ७ विश्वाहि देवा वा नमस्यानिबध्या नामानि देवा उत यज्ञिया विवु ।'^७
- ८ त्वमेव सव खल्विद ब्रह्मासित्वसाक्षादात्मासि ।^८
- ९ 'माल्लुस्ते पशु ।'^९

(पौराणिकस्वरूप लौकिकम्) (स्तोत्र प्रतिपादितम्)

पुराणप्रातास्तुभगवता द्वपायनन वेदप्रतिपादितार्थाना स्पष्टीकरणायव
 ध्यस्ता सरल-सुमधुररसिक जनानुरजन-शल्या अत आलकारिकता विहाय
 विषय प्रतिपादने भेदो न च । वदेषु गणपतेश्चवास्ति स बदिको देव इति ससाध्य

-
- १ २ यजुर्वे १०।१५ तथा २३।१६
 - १ अष्टाध्यायी (पाणिनि) ४।१।८४
 - ४ यजुर्वे (तत्त्व)
 - २ त्रिपुरातापिन्युपनिषदि १।२।११
 - ६ निरुत्ते ७।१।८
 - ७ आश्वे १०।६।२
 - ८ गणेशस्योपनिषदि
 - ९ यजुर्वे २।१७

पुराण तत्प्रोक्तस्तोत्राव्यस्तोत्रेषु च निरूपितगणपतिस्वरूपं प्रदर्शयते । भविष्य
पुराणे गणेश चतुर्भुज सपयज्ञापवीती गजमुख श्वेताम्बरे वामेभुजे परशुधारी
दक्षिणे च दण्डोत्पलधारी कथित । अस्यबाहन भूपको महाकायोऽयं शस्त्रकुन्दो
सम प्रभश्चति । मन्त्रेश्चास्य गणानात्वेति ।

गणेश तु चतुर्बाहु ध्याल-यज्ञोपवीतिनम् ।
गजेन्द्रवदन देव श्वेत वस्त्र चतुर्भुजम् ॥१॥
परशु लगुड वामे दक्षिणे दण्डमुत्पलम् ।
भूपकमथमहावाय शस्त्र-कुन्दोऽस्य समप्रभम् ।
गणानात्वेति मन्त्रेण विन्यसदुत्तरे ध्रुवम् ॥२॥^१

वाराहपुराणीयगणपति स्तोत्रेऽर्थोऽयमभिव्यक्तीकृत

नमस्तगजवक्त्राय नमस्तेगणनायक ?
विनायक नमस्तस्तु, नमस्ते चण्डविक्रम ॥१॥
नमस्तेऽस्तु विघ्नकर्त्रे, नमस्त सपमखल ।

मौदगल पुराणीय गणेशमानसपूजास्तोत्रे—

सर्पोपवीतिगजकणधार विभूतिमि सेवितपादपदम्
ध्यायेद् गणेश विविध प्रकार सुपूजिन शक्तियुतपरेष ॥^२

वाराहपुराणे 'विनायकानामिति ^३ बहुवचनेननिर्देश मत्स्यपुराण 'गण
श्वरगण ^४ इति शब्दोमहेश्वर प्रसादात् नर गणपतिदेवताकोभवति लोकम
तिशेत् । महादेव प्रसादाच्च गाणपत्य च वि दति ।^५

गणपतिशक्तेन सवनामामहेश्वरोऽभिधीयते आचाय शकरोऽपि सम्मत

अस्त्वेव परमात्मव जगत्कर्ता त्वयेरित

गणाधिपति शक्तेन सवनामा महेश्वर ॥१॥^६

गणेश पुराणेऽयं ज्येष्ठराज निधिपतिश्च कथित । तथा च

'ज्येष्ठराज निधिपतिनिधि प्रियपति प्रिय ।'^७

गणेशोवहस्पतिरूपेणापिस्मयतेऽस्यवाचो धिपतित्वात् ब्रह्म वगणपति
रुद्रपुत्रोवागणपतिन कापि विरोध विघ्नसमूहनाशको रुद्रवक्त्रोत्य । तथा च मत्स्य
पुराण शकरदिग्विजय कृत्तारनाथ माहात्म्यपु वाराहपुराणगरुड-पुराणादिषुच ।

१ भविष्यपुराणमध्यमपर्वणि १४१ ४२

२ गणेशमानस पूजा स्तोत्रे १ २

३ वाराह पुराण ३.१.२५

४ मत्स्यपुराण १५४।५४५

५ महाभारत वनपर्वणि ८२।५२

६ शकरि विजये ३६६

७ गणेशपुराण ४६।१५

‘ब्रह्म ब्रह्माचितपदो ब्रह्मचारी भविष्यति ।’^१

“प्रतिपादित ब्रह्म व गणपति रद्रपुत्रो गणपति

मत्राप्यविरोधोऽशाशिनोरभेदान । देवकायाय जगन्निर्माणादिषु
विघ्ननाशक ।”^२

‘विघ्न ध्वान्त निवारणवतरणि विघ्ननाटवी ह यवाट
विद्युत्-व्यालकुलीपमदगदडो विघ्नेम पचानन ।
विघ्नोत्तुगगिरीशमदनपवि, विघ्नान्घिकुम्भादभव
विघ्नान्घौघघनप्रचण्ड पवन विघ्नेश्वर पातु व ॥^३

अय कृत सिंहवाहन दिग्वाहु त्रैताया मयूरवाहन पड्वाहुक द्वापरे
गजानन चतुर्भुज, बली द्विभुज । तथा च गणेशकवच—स्तोत्रे ।

‘ध्यायेत्सिंहगत विनायकममुदिग्वाहुमाद्ये युगे
त्रतायातु मयूरवाहनममु पड्वाहुक सिद्धिदम ।
द्वापरेतु गजानन युगभुज रक्तागरागम । विभुम्
तुयंतुद्विभुजसितागरुचिर सवायद सवदम ॥१॥^४

अस्मादेवानता जीवा अप्रमेय गुणा अस्मादेवसव जगन्दिमाविरासीत ।
विधिहरिहरादोजयवाचया स्वस्वकाय कुवति । भू शशि-सूयमादयोऽस्या-
शापालका तथा च गणेशपुराणीयगणशाण्डके—

‘धतोऽनन्तशक्तिरनन्ताश्चजीवा यतो निगु णादप्रमेयागुणास्ते
यतोमातिसव त्रिधाभेदमिन, सन्त त गणेन नमामोभजाम ॥’^५
एषदन्तस्तोत्रे—

‘त्वदानयामातिग्रहाश्च सर्वे, नश्यरूपाणि विमान्ति खे वै ।
घाधार-ह्रीनेन स्वया धतानि तमेकदन्त शरण ब्रजाम ॥१॥
त्वदानयासष्टिकरोविधाता त्वदाज्ञयापालकएव विष्णु
त्वदानया सहरत हरोऽपि, तमेकदन्त शरण ब्रजाम ॥२॥^६
महागणपति-स्तोत्रे—

‘इत्य च विष्णु शिवादितस्वननवे वक्रतुण्डाय ।
हुकाराक्षिप्त-समस्त दत्यपतना ब्राताय दीप्तदिवये ॥१॥’^७

१ मत्स्यपुराणे ४६।१०२ । मनगुधराय कलाह्वरोऽन्तकता ।

२ शंकर दिग्विजये १५।१६

३ शैलान्नाथ-माहात्म्य ।

४ गणेशकवचस्तोत्र ३

५ गणेशपुराण उत्तरखण्डे गणशाण्डके १

६ एषदन्त स्तोत्रे १६ १८

७ वायव्यतन्त्र—महागणपति स्तोत्रे १४

पनिनार्थ — समेषादेवानां प्रधानानां रूपद्वयम् गुणाभिमानि, ब्रह्मात्म
कचेति । स्तोत्रेषु परब्रह्मात्मक रूपेण विधेयतोऽयस्मत —

“परब्रह्मरूपचिदानन्दरूप परेश महेश गुणाधिगुणेश
गुणातीतमीशमयूरेशवक्ष्य, गणेश नतास्मनतास्मो नतास्म ॥”^१

गणपतिस्तवेऽपि निर्विकल्पोऽजमाद्वैतोऽयम्

“अज निर्विकल्प निरावारभेक

निरानन्दमानन्दमद्वैतभूषणम् ।

परनिगुण निर्विगुण निरीहम् ।

परब्रह्मरूप गणेश भजाम ॥१॥^२

अयमेव स्वलीलया बिम्बरूपां प्राया समर्था करोति ।

“स्वबिम्बभावेन विलासयुक्त, बिम्बस्वरूपा रचितास्वभावा ।

तस्या स्ववीर्यं प्रददाति योव, तमेवदत्तशरणप्रजाम ॥१॥^३

गणेश प्रवृत्तेरपि कारण चिद्रूप परमानन्द । तथा च गणधवतत्रे

‘य वदन्त्यमलात्मानं पुरुषं प्रवृत्ते परम् ।

‘चिद्रूप परमानन्द वदे देवविनायकम् ॥१॥^४

सत्त्वप्रधानमस्यरूपश्वेत, ‘सत्त्वात्मक श्वेतमनन्तमाद्यम्^५ रत्नवर्णमस्य
रजारूपम् ‘गजेन्द्रवदन नीमिरक्त विघ्नविदारक^६ चत्वारोऽस्यबाहव, चतुर्दिश,
पाशरच राग द्वेषश्चाकुश तथा च राग पाश द्वेषोऽङ्गु^७’ * नृनमय चास्य
‘शशिभूमवह^८ य^९ तथा च ‘शशिमास्कर-वीतिहोत्रदृक^{१०}’ * यज्ञोपवीत
चास्य गुणाभयम् अगुण्यमय रूपतु प्रणव-ग्रहियमदनम् ॥^{११} * गणेशस्यवाहनानि
युगानुरूपाणि सिंह-मयूरवपसिहास्तु धम प्रतीकत्वेनख्याता ।

रहस्यं शृणु वक्ष्यामि मयूरस्य ययोचिनम ।

नानाचिप्रविचित्रागं गुरुडाञ्जनननव ॥३॥

गुरुदस्व महाभाग सदात्वाप्रणमाम्यहम् ॥^{१२}

१ मयूरश्वर-स्तोत्रे १

२ गणपतिस्तवे १

३ एकदत्तस्तोत्रे ३

४ गणेशराजतन्त्रे १११ धीमन्त्रे १६३४

५ एकदन्तस्तोत्रे ११

६ श्यामारहस्ये ५० ६२, कलकत्ता १८६६

७ भावनोपनिषदि

८ गणेशस्तवराजे ८

९ गणेशवा ५० २६

१० काशीविलासतन्त्रे कलकत्ता १६१७—पटन १८१० ११

११ तन्त्रे पटन १८१६

सिद्धि वृद्धी चास्य सहचारिण्यौ तथा च गणेशस्तोत्रे, 'वामागवे शक्ति-
भुतमृगणेश, सिद्धिस्तु-नानाविधसिद्धिमिस्त अत्य-तमावेन सुसेवत तु माया स्वरूपा-
परमाय भूता गणेश्वर दक्षिण भावसस्या, बुधिव-नामिश्चसुसविवामि ।'^१

५ मन्त्रगायत्र्यादीनि

गणेशोपासनासारभूतमन्त्रेषु गायत्री सवश्रष्टा विभिन्नप्रथेषु समधि-
कभेदे गणेशगायत्र्य समुपलभ्यन्ते ताश्च-वृष्णयजुर्वेदीयमन्त्रायणी सहितासु ।

(क) ओम् त्वराटाय विदमहे हस्तिमुखाय धीमहि तनो दन्ती-
प्रचोदयात् ।^२

(ख) वृष्ण-यजुर्वेदीय तत्तरीयारण्यके धेयमन्यादशी तत्र त्वराटाय
यत्यस्य स्थाने तत्पुरुषा' हस्तिमुखायेत्यस्यस्थाने वक्रतुण्डायेति । दन्तीत्यस्य स्थाने
दन्तिरिति तथा च—

'ओम् तत्पुरुषाय विदमहे हस्तिमुखाय धीमहि तनो दन्ति , प्रचोदयात् ।'^३
गणेशाय धीर्पोपनिपदि—

(ग) एकदत्ताय विदमहे वक्रतुण्डाय धीमहितनो दन्ती प्रचोदयात् ।^४
अत्रादौ एकदत्त शब्द प्रयाग—

(घ) तत्रसार—'आम् तत्पुरुषाय विदमह्वक्रतुण्डाय धीमहि तन्नो
दन्ति प्रचोदयात् ।^५

(ङ) महानारायणोपनिपदि—
'ओम्तत्पुरुषाय विदमहे वक्रतुण्डाय धीमहि तनो दन्ति प्रचोदयात्''^६

(च) माधवाचाय रचित—क्या, पुस्तके-ज्यादृशी ।
"लम्बोदराय विदमहे वक्रतुण्डाय धीमहि तनो दन्ती प्रचाद-
यात् ।'^७

वीजम् मन्त्रश्च—प्रत्यक् दवस्य प्रतीक रूपेण बीजमवति तच्च तस्य
देवस्य प्रतीक मवति । तत्रादौप्रयुज्यत । च गणेशस्य च तत् ओम् ग
तया चधिवशीर्षोपनिपदि—

'गकारादिकं पूर्वमुच्चाय वर्णादिस्तदनंतर । धनुस्वार परतर । अर्धेदु

१ मानस पूजा स्तोत्र (गणेश) ६१ ६२
२ वृष्णयजु मन्त्रायणी सहिता २।१।१।६
३ वृष्णयजुर्वेद तत्तरीयारण्यके १०।१
४ गणेशाय धीर्पोपनिपदि (पारसी मूरत) २६
५ तत्रगारे (श्रीधर्मदा वाराणसी १६३८) पृ० ६६
६ महानारायणोपनिपदि विमलानन्द मसूर, पृ० ५८
७ (कवी) प्रथे, लिस्ता प० ३५६ उत्तरार्धे

लसितम् ।" तारेणऋद्धम् । एत तत्त्वमनुस्वरूपम् । गगनार पूर्व रूप । अकारो-
मध्यम् । अनुस्वारश्चान्वयरूपम् । सहितासयि, सपागणेश विद्या—' धा ग
गणपतय नम इति । ' १

तत्र सारे च

धाम गा गी गू गौ ग इति पडदीघमाजा बीजेन कुर्यादगानिपद्
श्रमात् २ तत्रवापरो मात्र—

श्री श्री ही वली ग्लौ ग गण-गनय वरवरद सव जन मे वशमानय
स्वाहेति । १ तथा च ।

श्री शक्ति स्मर पूर्वह्लि-बीजानि प्रथम वदेत् ।

हेऽन्त गणपति पदचात वराते वरद पदम् ॥१॥

उत्वा सवजनमज्जते, वशमानय हेद्वयम् ।

अष्टाविंशत्यक्षरोऽय ताराऽद्यो मनुरीरित ॥२॥^३

पडबीजस्य स्वबीजेन् दीघमाजाप्रकल्पयेत् इत्युक्त्या "भा श्री ह्रीं व्लीं
ग्लौं गगा' गी गू गौ गे गौं ग ततश्चान्ते पूर्वमत्रइत्यपरोमात्र । ४

६ धार्यं देवत्व परिचर्चा—

वस्तुतस्तु भगवतो गणेशस्य वदिवलौकिक-स्वरूप निरूपण प्रसंगे प्रदत्तोद
घरणेभ्यो विनिश्चतु शक्यम् यदगणपति परब्रह्मरूपोज्जादिदेव । यतोहि गणेश
स्योलेख यत्र तत्र सवत्र सहिताब्राह्मणोपनिषत्तत्रपुराणादिपुलभ्यते । दिड
मात्रमिहभूय प्रदश्यते अथय वेदे नवशाखा षटशाखाना विनियोगास्तथा च वायु
पुराणे—

नक्षत्र—कल्पोवतान ततीय सहिता विधि ।

सुर्येधागिरस कल्प, शान्ति कल्पस्तु पचम ॥ ४

तत्र पचमे शान्ति-कल्पे विनायक गणेशस्य पूजाग्रहपूजायज्ञादीना च वणन ।
कृतम् । अत्रत्य सायण द्रष्टव्य । याज्ञवल्क्यस्मृतेराचाराध्याये गणपति-कल्पेऽपि
कथितम् । तथा च—

विनायक सम्प्रपूज्य ब्रह्मरुचव विधानत ।

कमणा फलमाप्नोति, श्रियप्राप्नोत्यसशयम् ॥१॥^६

१ गणशाधवशोर्षोपनिषदि (पारदी सरत) १० २३

२ तन्त्रसारे (वाराणसी) १ १ ८

३ तत्रय १ ६

४ तत्रय ११

५ वायुपुराणे ६१।५४

६ याज्ञवल्क्य स्मृति २६३

अथ याज्ञवल्क्ये सप्तपथ-ब्राह्मणस्यापि ऋषिर्नाम तथा च न्याय-दशन भाष्य—

‘द्रष्टप्रवक्त-सामा याञ्चधमशास्त्रस्याप्रामाण्यानुपपत्तिरिति’^१

अत्रवभाष्य ‘य एव मात्र ब्राह्मणस्य द्रष्टार ते खलु इतिहास पुराणस्य धमशास्त्रस्य च। विषयस्यास्य विवचन श्री भगवददत्तेन’^२ वदित् वाडमयस्येति-हास^३ ‘भारतमपस्य वहदितिहासं च कतम ।’^३

गतपथे च—

‘आदित्यानीनि इमानि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येन आग्न्यायन्त’^४ इत्युक्तम् वा यायन-गामिलमूत्रेऽपि गणेश पूजनमुक्तम् ।

गणेशेनाधिकारोऽत्र द्वौपूज्याश्चतुर्दश ।

कमादिषु च सर्वेषु मातरः सगणाः रिषा ॥१॥^५

मानवगणसूत्रे च— अर्घ्यतणामभ्ययनमहाविघ्ना भवन्ति ॥^६

शातातपे च— ‘सर्व-कार्येष्वमिद्धाय गणेशप्रतिमा यसेत’^७ बहुत्परा गरे ‘तस्मादुपशात्यथ समभ्यर्च्यगणेश्वरम् ।’^८

बोधायनगणसूत्रे—

भामिमासि चतुर्ध्या गुक्लपशस्य पचम्या वाप्रम्युदयादि सिद्धिकाम ऋद्धिराम पशु कामा वा भगवतो विनायकस्य कलि हरेत’^९ यजुर्वेदे च ‘नमो गणेश्यो गणपतिभ्यश्चैवानमोनम’^{१०} अत्र सम्मानाय बहुवचनेन निर्देश ऋक्संहितायाम् । यथा— ‘यूय हि सोमस्तिरो भम स्थन दिवा मूर्धनि ।’^{११}

यद्यपि यजुर्वेदस्योक्तमूक्तस्य रद्वोऽवता तथापि ‘आत्मा वपुत्रनामासि’^{१२} इति प रस्वर गृह्यसूत्रोक्त्यनुसारं न दापावहमिति । शबर दिग्विजयर्षि—

रद्वस्तु गणपात्मव न त्वया मुनिपुत्रव ।^{१३}

१ न्याय-शनभाष्य ४।१।६२

२ बन्निवाड मत्र इतिहासे प० १६०

३ भारत का बहूँ तिहास भाग १ प० ७२

४ शतपथ १।४।४।३३

५ भामिनगणसूत्र १।१३

६ मानत्रगृह्य सूत्र २।२।११

७ शातातपस्मृति २।५२

८ बृहस्पतिरागर स्मृति ६।६

९ बोधायन गणसूत्र बोधायन श्रुते ३।१०।१

१० वाजसनेयसंहिता १।६।२५

११ ऋक्संहिताया ६।६।६

१२ पारस्कर-ब्राह्मण-सूत्र १।१।६।२

१३ शबर दिग्विजये १२।

अयञ्चतत्रव—अशाशिनोरभेदेन रद्र पुत्रोऽपि च स्वयम ।

सम्भवत्यवसर्वात्मा सव विन्न निवारक ॥^१

यजुर्वेदेऽपि रद्रोगणपतित्वेन प्रसिद्ध ।

रद्रस्य गणपत्य मयोभूय रेहि ।^२

इत्य च गणपतिर्वेदिक देवस्य रद्रस्याऽयत्वरूपत्वनास्ति न चावदिव । कुत्रचिदयमश्वमधीयाश्वरूपेण कुत्रचिद्रूपेण कुत्रचिद-वत्स्पतिरूपेण । गणेश पुराणस्य गणेशसहस्रनाम्नि कवि कवीनामृपभोग्राह्याणस्पति उच्यंठराजो निधिपति ।^३

अत्रव पुराणेऽयत्रापि ब्रह्मब्रह्मचित्तपदाब्रह्म चारी वहस्पति श्युत्वा गणशो वहस्पतिरूपेण स्मृत ।^४ गणानात्वेतिमत्र गणपतिदेवताक एवति सिद्धम । अस्यतिहाम गणेशपुराणे स्पष्ट ।

कृत्वाचित्सुमुद्रुतेतु पितोवाच कवि सुतम ।

गणानात्वेति ऋडमत्र महा तमुपदिष्टवान ॥१॥

उवाच च महामत्रोवदिकाऽश्विलसिद्धिद ।

आगमोवतपु सर्वेषु मत्रेषु श्रुष्ठ एव च ॥२॥

ध्यात्वा गजानन देव जपन स्थिरमानस ।

परा सिद्धि समाप्यव लोकस्याति गमिष्यामि ॥३॥

तता गृत्समदा विप्रो मत्र प्राप्य पितुमुखात ।

अनुष्ठानरतोभूत्वाजपध्यान परोभवत् ॥४॥^५

‘आनिपुमी’^६ इति मत्र गणपतिरवद्ररूपेण स्मृत प्राकसाधित महा भारतस्यादिपदणि गणपतव हस्पतित्व त्रेखन कभणास्पष्टम । अतपय ग्राह्याण इद्र सर्वा देवता^७ इन्द्रो वसर्वेदेवा^८ इन्द्राग्नी व सर्वे देवा^९ अनेन इद्रस्य सवदेवमयत्व स्पष्टम । यद्यप्यत्रेन्द्रादयात्वेवा गणपति रूपेणस्मृता पर गजानन एव गणपतिरिति प्रश्नस्तिष्ठति गणपतरनयिवादिना हृदय । तत्रि दमवधेयम । यद्गणपत्युपनिषदि गणशादि पुराणपु च गणेश गजानन कध्यते तत्रत्योवहस्पतीन्द्रादिरूपाणि च वेदेपूपलभ्यते । अतो गजानन एव गणपति रित्यत्र न शक्यपक कलवावमर एतावताऽपि न सत्ताप्य चेन ऋग्वेदीय

१ शंकरदिग्विजय ११

२ यजुर्वेद ११।१५।१५ प० ६६

३ गणेशपुराण ४६।१४

४ गणेशपुराण १६।१८ २२ सनातनधर्माशोक पंचम भाग ।

५ ऋग्वेदे १०।११२।६

६ अतपय ग्राह्याणे ३।४।२।२

७ ८ ऋग्वेद १३।२।७।४ तथा ६।३६।३।२१

'आतून इद्र'" अत्र महाहस्ती दक्षिणेन इत्यप्यशोऽस्ति । मन्त्रगायत्री-स्वरूपादि त्रिवेचन च सधितमस्य वदिक देवतात्वम् । एव च मन्त्रब्राह्मणादिषु वदिकेषूप-
निपत्पुराणस्तोत्रत प्रागमादिषु सवनास्यचचयाऽनायदेवइति प्रमादएव ।

ख विशिष्टस्तोत्राणि

प्रथमाध्याय पञ्चदेवता क्रमे प्रतीकात्मकस्वरूपे स्तोत्राणां अर्थादिषु स्फुटी-
कृतपुत्रात्र गणेशस्य प्रामाणिकताम्प्रसाध्य स्तोत्राणा चचारम्यते । यथाहि
स्वरूपादि निष्णयानामावे मूलनास्ति कुन शाखेति प्रश्नस्तित्ठेदिदानी च सा शका
निरस्ता । ससृष्ट साहिय स्तोत्राणामगाधनलस्पर्शित्वाद्विशिष्टसामान्यभेदमा
दायव चचा सम्भवाऽयच्चारवशिष्टय प्रतिनिधित्वनवाङ्गीक्रियते न
लघुमहदभावनया । पूर्वोक्तदिशा पुराणपठिताना स्तोत्राणा विशेषचर्चानास्वाभि
विकी । वण त्रमेण स्तोत्राणि सम्पुनस्थाप्यानि भवन्ति । प्रातिनिध्य च व्यक्ति-
विशेषाचारविशेषरचितेषु कानिचित् कानिचिच्चाष्टकमहम्ब नामादिस्वरूपेणैव ।
यथा प्राय सवप्रकारवाणामस्तोत्राणानिरूपणमवेदिनीष्टम् ।

१ उच्छिष्टगणपति वचस्तोत्रम्

यतोत्रकवचेमगवतउच्छिष्टगणपतवणनमतस्तदेवनाम । तत्र^२ गणेशस्य
वणनम् उच्छिष्टगणपतिरिति नामापिदश्यते ।

विश्वमात्र-तत्रत उद्धतमिद पृथक् रूपेण मुक्ति मुम्बइ^३ विद्वविद्यालये
अस्ति । अत्र ६० शक्ता पावती प्रतिमगवान गजर आह ।

वचस्तस्यास्य पाठेन ध्यान हाम तत्र-य-त्रम-त्रैविनापि सवकार्याणि
सिदध्यन्ति । तथा च—

देवदेव जगन्नाथ मष्टि स्थिनिलयात्र ।

विना ध्यान विना मत्र विना हाम विना जपम ॥१॥

यन स्मरण मात्रेण लभ्यत श्रीप्रबितितम ।

तदत्रथातुमिच्छामि वयस्य जगत्प्रभो ॥२॥^४

अत्रात्रावग-यासकर-यामविनिमागजूवकम् ध्यानम् सरले सानुप्रासञ्जुष्टु
वच्छोरेदत्र गणपते स्वरूपम् पाठ-यूजनम् ध्यानम् समहिम् वणनम् । गण
पारचनुमज त्रिनत्र पागाकु-गमोत्रधारी वधित इति । तथा च

१ ऋषि- ८।८१।१

२ तत्रमारे कामी पृ ११५

३ ए इतिरिति व कटलाग सन्तुन एण्ड प्राइव बा० वि० वि० १६५४ प ५०१

४ उच्छिष्ट गणपतिवचन २ ३

२ एकाक्षरगणपति ऋचम्

यतोऽत्र ऋचो गवाराभरप्रधानस्य भगत गणपतर्घ्यानात्त्रिमनस्त
देवनाम ।

रुद्रयामले हरगौरीसम्वाद शकरा भगवान् स्वप्रिया पत्नी जगदम्बिका
प्राह श्लोकाश्चात्र ३८ ।^१ मुम्बईविश्वविद्यालय १४१५ सम्ब्यावम् । फलविन
निवसति ।

आदावत्रागयासकरयासविनयाग घ्यानादिकम् । ततागणपत स्वरूपम् ।
महिम निदशनम् च ।

सरले सानुप्रामे विघ्न विनाशकेऽत्र गणेशस्यारम्भ-कार्येषु पूजकता प्रति
पादिता । ऋचमिदमतिगोप्य यस्य कस्म न दातव्यमिति निर्देशस्तथा च—

नमस्तस्मगणेशाय सवविघ्नविनाशिने ।

कार्यारम्भेषु सर्वेषु पूज्यते य सुररपि ॥१॥

दातव्यमिति युक्ताय गुस्त्रैवपराय च ॥२॥^२

वाराणसी ससृष्ट विश्वविद्यालये पि प्राप्यते ।

इति श्री रुद्रयामलेगौरीहरसम्वादे एकाक्षरी-गणपति-ऋचम् ।

३ एकदन्तस्तोत्रम्

यतोऽत्रकन्तस्वरूपस्य भगवतो गणेशस्य महिमप्रतिपादनपरमित्यक-
दन्तस्तोत्रमिति सज्ञा । पुष्पिकायाचतदव लिखितम् तथा च—

इत्यकदन्तस्तोत्र सम्पूणम् । श्लोकाश्चात्र ३४ । स्तोत्र वर्तारो देवा
स्तोत्रस्यास्यपाठात् सवनाम प्राप्तिस्तथा च

भवत्कृत मदीयव स्तान् प्रीतिप्रद मम् ।

भविष्यति न सदेह सवसिद्धि प्रदायकम् ॥१॥

मदासुरेनिहते विष्णु प्रमुखा देवा एक नमुपेत्यस्तोत्रचक्रु । अत्र गणेशो
भगवान् ब्रह्मरूपेण स्तुत । अचिन्त्यबोधोऽनात् मयान्तहीनोऽन तच्चिद्रूपोऽभेदभे
दादिविहीन तथा च

सत्तत्परूपसकलात्त्रिभुनममायिन सोऽहमचिन्त्यबोध

अनादिमध्यातविहीनमेक तमेकदन्त क्षरण ब्रजाम ॥१॥^४

अस्यवापया ग्रहनक्षत्रादीनिभाति पृथिव्यादीनि च स्थितानि

१ ए डिस्क्रिप्टिव कटलाग आफ ससृष्टन प्राकन बाम्ब पृ ५ २

२ एकाक्षरगणपतिऋचो ११ १२

३ बहुस्तोत्र रत्नाकर बाम्ब १८८२ प ४२ काशी २ २ प १५

४ सत्र १३

त्वदानयामातिग्रहाश्चसर्वे नश्वररूपाणि विमान्तिष्ठे वै ।
 असारहीनानि त्वयाधनानि ब्रजाम ॥
 त्वदाज्ञया मृष्टिकरोविधाता, त्वदाज्ञयापालकएव विष्णु
 त्वदानया सहस्रत हराऽपि तमेक ब्रजाम ॥^१

सरल सानुप्राप्त प्रवाहमयमिति ।

४ गणपति स्तव —

यनोऽत्रगणपते स्नात्र । पुस्तकघतनाम ।^२

तथा च पुष्पिकाया—

इतिश्री महर्षिप्रणीत गणपतिस्तव पूण ^३

ऋषिप्रणीतमिद स्तात्रम बहृत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्वरणे घतम् ।

स्तात्रकर्ता ऋषि । इलाकाश्चान १३ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठन नर सत्रदु ख विमुक्त शान्तिलभते । तथा च—

वयभ्रामिता सवयानानयोगात्

अतदघास्तर्वाघ्निरूवपपूगान ।

इत्यानीमवाप्तास्तवैव प्रसादात्

प्रपन्नासदा पाहि विश्वम्भराद्य ॥१॥^४

स्तोत्रारम्भे गणेशस्य ब्रह्मरूपण वरानिम । स चाद्वतोऽजानिविकल्प
 पूण निविशेष निरीह । तथा च—

अज निविकल्प निराकारमेक ।

निरानन्मानदमद्वत-पूणम् ।

पर निगुण निविशेष निरीहम् ।

परब्रह्म रूप गणेश भजाम ॥१॥^५

यथा लसत्सूय बिम्बेतमोजय वाधा न वाघत एवमेव गणेश गणगत्वा
 नरो दुःखी न भवति तथा च—

त्वत्पीय मत स्यापयैदघ्नियुग्मे

जनो विघ्न-सघात-पीढा लभेत् ।

१ तत्रैव १४।१५

२ बहृत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्वरणे ५० ५

३ बहृत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्वरणे ५० ६

४ तत्रैव १३ इत्यत्र

५ तत्रैव १ इत्यत्र

लसत्सूय बिम्बेविष्णालेस्थितोऽय

जनोध्वान्तपीडा कथं वा लभेत ॥१॥^१

सरस सप्रवाहमनुप्रासमय प्रसादगुणयुत मुजगप्रयातच्छन्द ।

५ गणपतिस्तोत्रम्

यताऽत्र गणपत स्तोत्रं पुष्पिकाया तेदवनाम तथा च

“इतिश्री पद्मपुराणे प्रथमं सृष्टिस्रण्डे गणपतिस्तात्र नाम पञ्चपट्टि-
तमोऽध्याय ।”^२

पादमे सृष्टि-खण्डे ६५ तमेऽध्याये ३१ तमश्लोकमारभ्य ३५तम यावत्
श्लोका ५ । व्यासोवक्ता ।

स्तोत्रस्य पाठनं नर सचवाधाविमुक्ता भवति प्रता गम यान्ति व्याधि
मुक्तो भवति नर । विश्वतस्य वशगमभवति तथा च—

द्वादशतानि नामानि प्रातस्तथाय यं पठेत ।

विश्वं तस्य भवेद्वश्यं न विघ्नं च भवेत्त्वचित् ॥१॥

महाप्रेता शमं यान्ति, पीडयतव्याधिभिर्न च ।

सर्वं पापं विनिमुक्तं ह्यक्षय्यं स्वगमश्नुते ॥२॥^३

अत्रादौगणपतेमत्र प्रोक्तं सर्वं श्री नमोगण-पतये^४ तत द्वादश-
नामानि । तत्र प्रमुखानि विघ्नराज एकदन्त विनायक पशुपाल इत्यादीनि
तथा च

गणपतिविघ्नराज लम्बतुण्डो गजानन ।

द्वमातुरश्च हेरम्ब, एवदत्तागणधिप ॥१॥

विनायकश्चाक्षुण पशुपाला भवात्मज ॥२॥^५

अनुष्टुप्छन्द सरला समासहीनप्रायाभाषा । ललितप्रसादगुणोपेतम् च ।
अत्रमवात्मजेनसह पशुपाल इत्यपिगणशनामावन्तम् ।

६ गणेश कवचम्

अत्रकवचात्मकरूपेण गणेशवर्णनमतस्तदेव नाम । तथा च पुष्पिकाया—

इतिश्री-ब्रह्म महापुराणे गणपति खण्डे नारदनारायण सम्वादे

१ बहूस्तोत्ररत्नाकरे, काशी संस्करणे ११ श्लो०

२ पद्मपुराणे प ६११ अ, मनमुखराय भोर क्लाइव रोड, बलकृष्ण २०१३

३ तत्रव १।६५।३४ ३५

४ तत्रव श्लोका ३१

५ पद्मपुराणे १।६५।३२ ३३

गणेशपूजा-स्नवकथननामत्रयागोऽध्याय ।^१ फनकथन चापि 'इद कवच-
मनात्वेति ।'^२

ब्रह्मवर्तेमहापुराणे तृतीये गणपति-खण्डेऽथोदशाध्याय ७८ तम श्लोक-
मारम्य ६४ तम यावत् श्लोका १७ । विष्णु प्रवक्ता शनश्चर श्रोता ।

कवचस्यास्य धारणेन नरा विष्णुतुल्यो भवेत् अश्वमेघसहस्राणां वाजपेय-
शनस्य च फनभागो भवति । कवचमनात्वा च गणेशपेत्तहिलक्ष जप्त्वाऽपि
सफलं न भवति । तथा च—

गुरुमभ्यर्च्यविधिवत्प्रच धारयत्तु य ।
कण्ठे वादक्षिणबाहौ साऽपि विष्णुनसशय ॥१॥
अश्वमेघसहस्राणि, वाजपयानानि च ।
ग्रहद्रकवचस्यास्य कलानाहन्ति पाडशीम ॥२॥
इद कवचमनात्वा या भजेऽठकरात्मजम् ।
शत-लक्ष प्रजप्त्वाऽपि, न मत्र सिद्धिदायक ॥३॥^३

प्रादौ विनियोगस्ताद्वादाग्निरामत्र । स च 'धोम् ग ह्र श्रीगणेशाय
स्वाहा' अग्न्यासन्नरयासदिप्रभणदि युतम् । गायत्री छन्द सरला सप्रसादा
सानुप्रासा प्रवाहमयीमाया ।^४

७ गणेशनामाष्टकम्

मताऽत्र गणेशनाम्नामष्टमिंश श्लोक कथनम् । अत इद नाम धृतम् ।^५
तथा च—

पुत्र नामाष्टस्तोत्र सामवेदोक्तमीश्वरि ।
गुणुष्वावर्तिता मात सवविघ्नहर परम् ॥^६

पुष्पिकाया च गणेशस्तोत्रमिति सना तथा च तत्र च

'इति श्री ब्रह्मवैवर्तमहापुराणे गणपति-खण्डे नारदनारायणसम्वादे
गणेशस्तोत्रकथन नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्याय ।

ब्रह्मवर्ते तृतीय खण्डे ४४तमोऽध्याय ८४ तम श्लोकमारम्य ६८ तम
यावत् । श्लोका १५ वक्ता विष्णु । श्रोत्री पावती ।

त्रिस ध्यमस्य पाटात् नरः मव-जयी भवति । विष्णा तस्मात्पलायन्ते

१ ब्रह्मवर्तपुराण प० २५० बाम्ब स १६९६

२ तत्रैव ३।१३।६३

३ तत्रैव ३।१।६१ ६३

४ ब्रह्मवर्तपुराण १।३।८० ८७

५ तत्रैव पु० ४३६

६ तत्रैव ३।४।८४

यथोरगा वैततयात् । महा नानी च भवति नर तथा च—

त्रिसंय य पठेन्नित्यं स सुखी सवतो जयी ।
ततो विघ्ना पलायते वनतेयात् यथोरगा ॥१॥
गणेश्वर प्रसादेन महानानीभवेदध्रुवम् ।
पुनार्थी लभते पुत्र मायार्थी कुशला स्त्रियम् ॥२॥
महाजडकवी द्रश्च विद्यावाश्च भवेद ध्रुवम् ।
पुत्रत्व पश्यवेदे च तथा कोप चना कुर ॥३॥^१

सरलेऽनुष्टुप्बद्धेऽन स्तोत्रे गणेशस्य विविधनामानि कथितानि । तत्र
कंपाचिन्नाम्ना व्युत्पत्तिरपि दर्शिता प्रतीकात्मका अर्था अपि हृता ।^२ प्रमुख
नाम्नामर्था प्रकरणे लेखनादन पुनर्न लिख्यते ।

८ गणेश-पञ्चरत्नम्

यतश्चात्र स्तोत्रात्मका रत्नरूपा पञ्चश्लोका पठश्च फल-अथन
परोऽतस्तदेवनाम । पुस्तके चेदमवनाम लिखितम् ।^३ फलकथनावसरे स्वयमाशाय
प्रवरेणेद नाम कथितं 'महागणेशपञ्चरत्नमादरेण याऽन्वहमिति' ^४कवलमहच्छद
वशिष्टयमत्र । शकरप्रयावत्या सकलनकताचायच द्रोखरोऽपि गणेशपञ्चरत्न
मलिखत् ।

आचायभगवत्पादशकरकृतमिदमत्र^५ श्लोकानां पद ।

स्तोत्रस्यावह पाठेन नरो नीरुक् निदुष्ट सुपुत्र समाहितायुरष्ट
सिद्धिवाश्च भवति । तथा च

महागणेशपञ्चरत्नमादरेण योऽवहम् ।
प्रजल्पति प्रमातव, हृदिस्मर गणेश्वरम् ॥१॥
अरागतामदापता सुसाहिती सुपुत्रताम् ।
समाहितायुरष्टमूर्तिमभ्युपति सोऽचिरम् ॥२॥^६

आचायपादानाम् स्तोत्रेषु भक्तात् करणस्फुरदिव दश्यतेऽत्रापि तदेव
वशिष्टयम् । निमलस्वान्तन साकम भगवतोरसमयी मूर्तिरत्रप्रत्यक्षेव दश्यते ।
स्वरूपप्रतिपादनपर अतीव सरलम् । अत्र गणेश इभासुरदत्यनाशक कथित ।^७

१ महावक्त पुराण ३।४।१।६६ ६८

२ तत्र ३।४।८५ ६४ यावत्

३ शकरप्रयावत्याम् २५ संस्करण पृ० ५

४ तत्र, पृ० ६

५ तत्र पृ० ५

६ तत्र ५, ६ श्लोकी

७ शकरप्रयावत्याम्, श्लोक ४

अनुप्रासापेतम प्रसाद प्रसादीकृतम् । भरला रागमयी प्रवाहपूर्णमाया । गणेशो कर्तुः १ गणेश्वर दीनार्तिनागत प्रोक्त ,

९ गणेश बाह्य पूजा

अथ-गणेशस्य भगवता बाह्योपकरणपूजास्तोत्रस्तत्रेव नाम । पुस्तक धतत्रेदमेवनाम । २ पुष्पिकायामन्त्रे चैदमेवामिधान । तथा च—

इति श्री भद्रात्ममौदगाय पुराणेबाह्यपूजाममाप्तनि । ३

श्रीमन्मौदगाय पुराणत उद्धतम् । स्तोत्रकर्ता शृत्समदा वक्ता गाय श्रोता एव । श्लोका ७२ ।

यस्त्रिकालमिद करोति न गाणपत्या भवति । तथा च

एव गत्समदश्चव चकार बाह्य-पूजनम् ।

त्रिकालेषु महायोगी, सदा भक्ति-समवित ॥१॥

तथा कुरु महीपाल गाणपत्योभविष्यसि ।

यथागत्समद साक्षात्तथात्वमपि निश्चितम् ॥२॥ ४

गार्ग्योत्राकथयदादौ गत्समद गणानात्वेति मात्रण पूजनकृत्वा पश्चात्कथयामास । अत्रादौ गणेश-स्वरूपम् । तच्च चतुर्बाहुयुत त्रिनेत्र गजानन रक्तवर्ण पाशाङ्कुशादिभूतम् । तथा च—

चतुर्बाहु त्रिनेत्र च गजास्य रक्तवर्णकम् ।

पाशाङ्कुशादिभयुक्त, मायायुक्त प्रचि तयन् ॥१॥

भाषासिरलाङ्गुष्टुच्छद । गणपत्यर्थे ह्रुष्टिसब्दोत्र प्रयुक्तस्तथा च—

नानातीय जलद्रुण्डे मुग्धाण्णमाव रूपक ।

कमण्डलूदभव स्नान कुरु भक्त्या समर्पितम् ॥१॥ ५

१० गणेश भुजग स्तोत्रम्

भुजग प्रयातच्छ्रदाभि वद्धत्वात्तदेव नाम ६ वहस्तोत्ररत्नाकरयो-
स्तोत्ररत्नावल्यास्तोत्राणवे चापलभ्यते ।

रचयिताऽग्न्य स्तोत्रस्याचायाकर । श्लोका ६ ।

स्तोत्रस्यास्य-वाठेन न केवना सब-काम सिद्धिरपितु वाकसिद्धिपूर्वकम्

१ तत्र प्रका ४

२ बहस्तोत्ररत्नाकरे बाम्बे संस्करणे पृ० २ प्र वय १८६७

३ तत्रैव पृ० २७

४ तत्रैव श्लोक ५ ६

५ बहस्तोत्ररत्नाकरे बाम्बे संस्करणे श्लोक १६

६ शंकर प्रयावती पृ० ४

न किमपि दुलमन्तकृते । तथा च—

इमं स्तवमप्रातस्तथायमवत्या ।
पठेतयस्तु मर्त्यो लभेतसर्वकामम् ।
गणेशप्रसादनसिद्धयतिवाच
गणेशेविभौ दुलमं किं प्रसने ॥१॥^१

गणेशस्वरूपप्रतिपादनपरमिदम् । तुदिलागोपरिसदव्यालहारो गणेशप्रकाशतः । अस्यवर्णनं जपापुष्पसदशोरक्तम् । एकदत्तोऽयमक्षरं आकाररूपचिदानन्दस्वरूपम् ।

रसप्रवाहिशल्यालिखितमिदम् । सरसामाभासरसा सर्वैरववाच्या । उपेद्रवञ्चाच्छदम् । हृदयग्राहिवर्णनम् । भावप्रवाहेऽत्र मनारमविशेषेण । रागात्मकवत्या बद्धमिदम् । सानुप्रासाप्रसादाचात्रमाभा । स्तोत्रमिदं सरलहृदयग्राहि ।^२

११ गणेशमहिम्नस्तोत्रम्

यतोऽत्र गणेशमहिम्नो निरूपणम् । अपरश्चात्र हेतुरनया शल्यापुष्पदत्ताचार्येण गणध्वराजैर्लशिवमहिम्नस्तोत्रमलेखि । तच्छायानुसारमस्यनाम् । पुस्तकधत्तनाम् ।^३ अन्तपुष्पिकाया च—

ज्ञातं श्रीपुष्पदत्तविरचितं श्रोगणेशमहिम्नस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।^४

अयं पुष्पदत्तशिवमहिम्नकर्मिन् एव । श्लोकाश्चात्र ३१ । स्तोत्रकताचात्ररचयितेव ।

यो नित्यमिदं स्तोत्रं पठति स सुभागो भवति । यो नित्यमाकर्णयति श्रावयति वा तस्य क्लेशक्षयं याति तथा च—

गणेशदेवस्य माहात्म्यमतश्च
श्रावयदवापि पठेच्च तस्य
मलेशक्षयं याति लभेच्च शीघ्रम्
स्त्रीपुत्रविद्याथ गृहं च मुक्तिदम् ॥^५

सरले दशनिक् चान् स्तोत्रं भगवतो गणेशस्य ब्रह्मरूपेण चर्चम् । अस्यवर्णनात्तरविविधदशनेषु दशनिक् विभिन्न—रूपणवर्णयति स्वधियोऽनु रूपम् ।^६ अत्र गकारसगुणवाचका णश्च निगुणस्य चेशश्च । तथा च—

१ तत्रव ५ ५

२ शकरप्रपावली १ २७ = श्लोकेषु

३ बहुस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण २ ०३/२८

४ तत्रव ५० ३४

५ तत्रव ३१

६ तत्रव २ ५ श्लोक

गकारो हेरम्बसगुण इतिणोनिगुणमय
द्विधाऽप्येकोजात प्रवृत्ति पुरुषोब्रह्मजगन ॥
स चेऽश्चोत्पत्ति स्थितिलयकरोऽय प्रमथ
यतौभूत भव्य भवति पतिरीशोगणपति ॥२॥^१

१२ गणेश मानस-पूजा

यतोऽत्र गणेशस्य पाडशोपचारपूजा विना बाह्यसामग्रीरक्ता । पुस्तक
घतनामेदम् ।^२ अन्तपुष्पिवायाञ्च—

इति श्रौमदान्त्ये मौदगत्ये मानस पूजा समाप्ता ।^३
वाराणसीयवह्स्तोत्ररत्नाकरे तु विघ्नमानस पूजेति नाम ।^४
मौदगल्यपुराणत उद्धतमिदम् । स्तोत्र-क्तागत्ममद श्लोका ८८ ।
स्तोत्रस्यास्य नित्य पाठेन नरो गाणपत्यमवाप्नुयात् । स्वेष्टवामाश्चावा
प्नोति तथा च—

य एता मानसी पूजा करिष्यति नरोत्तम ।
पठिष्यति सदा सोऽपि गाणपत्यो भविष्यति ॥१॥
श्रावयिष्यति यो मृत्य श्राप्यते वा भावमयुत ।
स क्रमेण महीपाल, ब्रह्मभूता भविष्यति ॥२॥
या यमिच्छति त त वै, सफल तस्य जायते ।
अन्ते स्वानन्दग सोऽपि, योगिवद्यो भविष्यति ॥३॥^५

सरले सानुप्रास सप्रसादेऽत्र स्तोत्रेवाहनासनाद्युपचारा मानसापरि
कल्पिता । अत्र गणेश सर्पोपवीती गजकण विभूति धारक । तथा च—

सर्पोपवीतीगजकणधारम
विभूतिमि सेवितपाद-मकज ।
ध्यायेगणेश विविध प्रकारे
सुपूजित शक्तियुतपरेशम् ॥१॥^६

१३ गणेश स्तवराज

यतोऽयस्तवराज स्तवेषूत्तमोऽस्तस्तदवनाम भविष्य-पुराणस्य ब्रह्मपवणि

१ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण ७ श्लोक

२ तत्रैव १० ८

३ तत्रैव २०

४ तत्रैव ३०

५ तत्रैव ८६ ८८ इतिग

६ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे, काशी संस्करण, ६७ श्लोक

चतुर्थे कल्पे एकोनत्रिंशत्तमेऽध्याये शतानीक सुमन्तु सम्वाद द्वायम श्लोकमारम्या
ध्यायान्त यावत् ।^१ श्लोका २५ । शतानीकी वक्ता सुमन्तु थाता ।

तात्रिकमिद स्तोत्र विविधप्रक्रियया मारणभोहनाच्चाटनादि-कारकम् ।
समस्तस्तोत्र मन्त्रात्मकम् । तथा च—

अथ मारयितुकाम, स्त्रिय पुरुषवाविचिन्त्य
हृदय निरवनत्तत क्षणादेवप्रियते ॥
वक्षमूलेकज्जलसगृह्य सप्तभिभन्ति वृत्वा
यस्म ददाति स वदयो भवति ॥^२

तान्त्रिकेऽत्र स्तोत्रेऽगारक्षाऽग्न्यासध्यानादिकम् वर्णितम् ततो गणेशगाय
त्र्या पाठात्तरेण सकलन स्वाहान्ता मन्त्रा निर्दिष्टा । भगवतो गणेशस्याक्षर
गकार । तथा च—

गकाराक्षर-द्वयस्य गणेशस्य महात्मन ।
आराधनविधिब्रूहि साग मन्त्रसमन्वितम् ॥१॥^३

गायत्री— ओमहाकर्णाय विदमहेवक्रतुण्डाय धीमहि ।

तन्ना दति प्रचोदयात् ॥^४

ओम गगनकूजाय स्वाहा आ विनायकायस्वाहा,

ओम् गणपतय स्वाहा आ हस्तिमुखाय स्वाहा ॥^५

भाषा सरला पौराणिकी सप्रवाहा अनुष्टुप्छन्दः । यत्रमयम स्तोत्रम् ।

१४ गणेश स्तोत्रम्

यतोऽत्रगणेशस्य स्तोत्रमस्तदेवनाम् । पुष्पिकाया चेदमव नाम ।^६

वाराह पुराण २३ तमेऽध्याय ३३ तमश्लोकमारम्य ३८ तम यावत्
श्लोकाना पटकम् । स्तोत्रकर्तारोदेवा । गणशोत्पत्यनन्तर देवास्त तुष्टुवु ।

स्तोत्रस्यास्य फल सर्व विघ्नविनाशस्तथा च तत्रैव

यश्चतत्पठति स्तोत्र

तश्चतत गणुयात्सदा ।

१ भविष्यपुराण ब्र पव ४।२६।१० १० ३४ पलिकपुस्तकालये

२ तत्रैव ४।२६।१२ तथा २५

३ भविष्यपुराण ब्र पव २६।१

४ तत्रैव २६।१६

५ तत्रैव २६।३४

६ वाराह पुराण पृ ३, बाम्ब १६५६

न तस्य विघ्ना जायन्ते,
न पाप सवथा नप ॥१॥^१

सरलसानुप्राससप्रमादमनुष्टुबहुलमिदं स्तोत्रं अत्र गणपते कतिपय
नामनि स्तवन्तम् । अत्र कतिपयाप्रसिद्धनामाद्यपि यथा चण्डविघ्नम्^२ विघ्न
कर्ता,^३ सपमेखलादीनि । सामान्यतः सपमेखलादीनि नामानि रुद्रे एव वर्णितानि ।
तथा च—

नमस्तस्मिन् विघ्नकर्त्रे
नमस्ते सपमेखत ।
नमस्ते रुद्रवक्रात्थ
प्रलम्ब जठराश्रित ॥१॥
सवविघ्न नमस्वारा—
दविघ्न कुरु सवदा ॥४

१५ गणेश स्तोत्रम्^५

यतोऽत्र गणेशस्य भगवतो महिमाप्रतिपदितोऽस्तस्तदेव नाम । पुस्तके
धृतचेदनाम । ब्रह्मपुराणे^६ ४४ तमोऽध्याये ५ मशलाकमारम्य २३ तम यावदिति ।
स्लावसख्या १६ । स्तोत्रं कर्तारिदेवा ।

योनर प्रत्यहं भक्तिभावभावित स्तोत्रमिदं पठति स दारिद्र्यादि
विमुक्तौ भवति । कदाचिदपि दुःखी न भवति । तथा च तत्रव—

स्तोत्रेणानन य भक्त्या
मा स्तोप्यन्ति यत व्रता ।
तेषा दारिद्र्यदुःखानि
न भवेयुः कदाचन ॥१॥^७

गणेश सवकार्येषु समेषा मुराणामादौ पूज्यते । नायो कश्चिद देवाऽनेन
समो विद्यते । अयं ध्यानेन सवथा स्तोत्रेण च ऽर पूषण कामो भवति । अयमकन
हस्तनविधूनपाशम धन कुठारं च दधाति ।^८ भगवान् शकरोऽयवपूजनं त्रिपुर

-
- १ तत्रव २. १. ३८
२ भारहपुराण २३. ३२
३ तत्रव २३. ३४
४ तत्रव २३. ३४
५ ब्रह्मपुराण २२५
६ तत्रव २२५
७ तत्रव ४४. २२
८ ब्रह्मपुराणे ४४. १. २०

चतुर्थे कल्पे एकोनत्रिंशत्तमेऽध्याय शतानीकं सुमन्तु सम्वादे दशमं श्लोकमारभ्या
ध्यायान्तं यावत् ।^१ श्लोका २५ । शतानीको यत्का सुमन्तु श्रुता ।

तात्रिकमिदं स्तोत्रं विविधप्रक्रियया मारणभोहोत्रोच्चाटनादि-वारकम् ।
समस्तस्तोत्रं मात्रात्मकम् । तथा च—

अथ मारयितुकाम स्त्रिय पुरुषवाविचित्य
हृदय निरवनत्तत क्षणादेवन्नियत ॥
वक्षमूलेवज्जलेसगृह्य राप्तिभिनन्ति वृत्वा
यस्म ददाति स वश्या भवति ।^२

तात्रिकेऽत्र स्तोत्रेऽगारस्याऽगत्यासध्यानादिकं वर्णितम् ततो गणेशगाय
त्र्या पाठान्तरेण सकलं स्वाहा-ता मात्रा निर्दिष्टा । भगवतो गणेशस्याक्षर
गकारः । तथा च—

गकाराक्षर-देवस्य गणेशस्य महात्मन ।
आराधनविधिं ब्रूहि, सागं मात्रसमवितम् ॥१॥^३
गायत्री— ओमहाकर्णाय विदमहेवत्रतुण्डाय धीमहि ।
तना दत्ति प्रचोदयात् ।^४
ओम गगनकूजाय स्वाहा आ विनायकाय स्वाहा,
ओम् गणपतये स्वाहा आ हस्तिमुखाय स्वाहा ॥^५

माया सरला पौराणिकी सप्रवाहा अनुष्टुप्छन्दः । यन्मयम् स्तोत्रम् ।

१४ गणेश स्तोत्रम्

यतोऽत्रगणेशस्य स्तोत्रमतस्तदेवनाम् । पुष्पिकाया चेदमेव नाम ।^६
बाराहपुराण २३ तम-अध्याये ३३ तमश्लोकमारभ्य ३८ तमं यावत्
श्लोकानां षट्कम् । स्तोत्रकर्तारो देवाः । गणशात्परत्यन्तरं देवास्तुष्टुवुः ।

स्तोत्रस्यास्य फलं सर्व विघ्नविनाशस्तथा च तत्रैव

यश्चेत्तत्पठति स्तोत्रं
तश्चेत्ततः शणुयात्सदा ।

१ भविष्यपुराण ब० पव ४।२६।१० १० ३४ पत्रिकपुस्तकानये

२ तत्रैव ४।२६।१२ तथा २५

३ भविष्यपुराण ब० पव २६।१

४ तत्रैव २६।१६

५ तत्रैव २६।३४

६ बाराहपुराण पु० ३ बाम्बे १६५६

न तस्य विघ्ना जायते,
न पापं सवथा नप ॥१॥^१

सरलसानुप्राससप्रसादमनुष्टुबबहुलमिदं स्तोत्रं अत्र गणपते कृतिपयं नाममि स्तवनम् । अत्र कृतिपयाप्रसिद्धनामान्यपि यथा 'चण्डविक्रम' ^२ विघ्नकर्ता ^३ सपमेखतादीनि । सामान्यतः सपमेखनादीनि नामानि रद्रे एव वर्णितानि । तथा च—

नमस्तेऽस्तु विघ्नकर्त्रे,
नमस्ते सपमेखल ।
नमस्ते छद्रवकनोत्थ,
प्रलम्बजठराश्रित ॥१॥
सर्वविघ्नं नमस्कारा—
दविघ्नं कुरु सवदा ॥४

१५ गणेश स्तोत्रम्^५

यतोऽत्र गणेशस्य भगवतो महिमाप्रतिपदिताऽनस्तदेव नाम । पुस्तके घतचेदनाम् । ब्रह्मपुराणे ४४ तमोऽध्याये २ मश्लोकमारभ्य २३ तमं यावदिति । श्लोकसरया १६ । स्तोत्र-कर्तारो देवाः ।

योनर प्रत्यहम् भक्तिभावभावितं स्तोत्रमिदं पठति स दारिद्र्यादि विमुक्तो भवति । यदाचिन्पि दुःखी न भवति । तथा च तत्र—

स्तोत्रेणाननं ये भक्त्या
मा स्तोप्यन्ति यत व्रता ।
तेषां नारिदयदुःखानि
न भवेयुः कदाचन ॥१॥^६

गणेशं सर्वकार्येषु समेषां सुराणामादौ पूज्यते । नायो कश्चिद् देवाऽनेन समो विद्यते । तस्य ध्याननं सेवया स्तोत्रेण च नर पूषण-कामो भवति । अयमेवेन हस्तेन विघ्नपाशमयनं कुठारं च दधाति ।^७ भगवान् शकरोऽस्य वपुजनेन त्रिपुर-

१ तत्र २३।३८

२ वायुपुराणे २३।३२

३ तत्र २३।३४

४ तत्र २३।३४

५ ब्रह्मपुराणे २२५

६ तत्र २२५

७ तत्र ४४।२२

८ ब्रह्मपुराणे ४४।५ २०

विजयकरणेसमर्थो वभूव । तथा च—

जयपुराणामकरोत्प्रतीपम
पित्राणि हर्षात्प्रपूजितोऽपि
निविघ्नताञ्चापि पुनश्चकार ।
तस्मिन्गणेशाय नमस्करोमि ॥१॥^१

सरल सानुप्रासमुपदेशप्रदानाया प्रवाहमयी प्रसादसम्भविता । गणेश महिम प्रतिपादनपरम । धाम्बै विश्वविद्यालय—पुस्तकालयस्य सं० १४८२ ।

१६ गणेश-स्तोत्रम्

यतोऽत्र गणेशकीर्तनम् । मच्च्यामिदमवनाम् ।^२ फलकथनं च—

इदं विष्णुकृतं स्तोत्रं गणेशस्यति ।^३

ब्रह्मवैवर्ते ततीयखण्डे १३ श्लोक्याय ४० तमश्लोकमारभ्य ५८ तम यावत् । श्लोकसंख्या १६ गणेशजमान्तरं विष्णुस्तु तुष्टाव ।

यौ नर साय प्रात मध्याह्नं नेका भक्तिभुक्त पठत तस्य विघ्नव्रजा प्रणश्यति । यात्रा-काले पठित्वा सफलयान्त्रोभवति । दुस्वप्नं सुस्वप्नोभवति । शत्रुविनाशनं पुत्रपौत्रवधनम् । सर्वैश्वर्यदायकम् । तीर्थयज्ञ-जयफलदम् ।^४ तथा च—

इदं विष्णु कृतस्तोत्रं गणेशस्य च य पठेत् ।

साय प्रातश्च मध्याह्ने, भक्तियुक्त समाहित ॥१॥

तदविघ्ननाशं कुन्तेविघ्नेश सततमुने ।

वधते सर्व कल्याण कल्याणजनकं सदा ॥२॥

यात्रा काले पठित्वा तु यायात्तद भक्ति पूर्वकम् ।

तस्य सवाभीष्टसिद्धिं भवत्येव नसशय ॥३॥

अत्र गणेश सर्व शक्तानां प्रवरइतिप्रति पादित । स चायवतोऽक्षरोवा-युतुल्यं निलिप्तं सर्वसाक्षीवरेण्यो वरद ससार वध शीघ्रं प्रकृते परश्च ।^५

१७ गणशाष्टोत्तरशत नामस्तोत्रम्

स्तोत्रेणस्मिन्गणेश्याष्टोत्तरशत नाम्ना कीर्तनमतस्तादव नाम । पुस्तके घतम् ।^६ पुष्पिकायाम् च—

१ तत्रव ४४१५

२ ब्रह्मवैवर्ते ८

३ तत्रव ११३ ५१

४ तत्रव ३११३ ४८ ४६

५ तत्रव ३११३ ५०

६ बृहत्सोत्र श्लोकरे पृ ३४ काली

‘इति श्री मदान्त्यमौदगन्ध गणेशाष्टोत्तरातनामस्तोत्र समाप्तमिति”
मौदगन्ध पुराणत बह्वनस्तान् रत्नाकरयो धतमिति । स्तोत्रवर्तियम
श्लोकाश्चात्र १८ ।

एतच्चास्य यमभीति निवर्त्ति । तथा च—

इदमष्टोत्तरान नाम्ना तस्य पठन्ति ये ।
गण्प्रति तेषु वै भीता कुर्वन् माप्रवर्गनम् ॥१॥
मुक्ति मुक्तिप्रद दुष्टेधन पापप्रवधनम् ।
ब्रह्मभूतवर स्तोत्र जपनिहयममात्रात् ॥२॥
कुत्र यत्रगणेशस्य चिह्नयुक्तानि यत्रता ।
धामानि तत्र समीता, कुर्वन्माप्रवेगनम् ॥३॥^१

अत्र यम स्वयमेव स्वदूताग्नाध्याह । यद्य एभि नामभिगणेशस्य स्तोत्र
कुर्वन्ति तत्र मागच्छेयुरिति । प्रत्यक्श्लोकान्ते ‘वदन्तमेव त्यजतप्रभीता ” इति
तुरीय-पादम् । भगवान् गणेशा ब्रह्मरूप एव । मूर्ध्मेभ्य गूक्षमतम महदम्ब्यो
महीपान । ज्येष्ठराज निघोशेत्यान्पि वदिन-मन्त्रे प्रभावो लक्ष्यते । तथा च—

अणोरणीया महतोमहीयो रवेज्याग्नाज्येष्ठराज ।
निधीगमत्र च शेषपुत्र वदन्तमेव यजतप्रभीता ॥१॥^२

उपद्रव्या छन्द मरला सानुप्रासा सप्रसादाभाषा । प्रवाहात्मिका,
सगीत स्वरलहरीमिजनानामोदयति ।^३

१८ गणेशाष्टकम्

यतोऽत्रस्तोत्रात्मका अष्टौ श्लोकास्तैश्चगणेशस्यवर्णनम् । पुस्तके
घृतनाम ।^४ पुष्पिकाया च ।

‘इति श्री-गणेश-पुराणे उपासनाखण्डे श्रीगणेशाष्टक पूणम् ।^५

गणेशपुराणादुदयतमिद देवपयश्चक्षु बबल त्रिसन्ध्य पाठेनैव सव
कायसिद्धि भवति ।

तथा च—

पुनरुचे गणाधीश स्तोत्रमत जनर ।
त्रिसन्ध्यत्रिदिन तस्य सव-काय भविष्यति ॥२॥

१ बह्वस्तोत्र रत्नाकरे १६ १८ श्लोक

२ तत्रव ८ श्लोक

३ तत्रव १ श्लोक

४ तत्रव ७

५ तत्रव, २६

योजयेत्पटदिवस श्लोकाष्टकमिदं शुभम् ।
 श्रद्धावारचतुर्थ्यां तु सोऽप्यसिद्धीरवाप्नुयात् ॥३॥
 विद्याकामोलभेत विद्या पुनार्थी पुनमाप्नुयात् ।
 वाञ्छितातनमतं सर्वान् एकविंशतिवारतः ॥४॥^१

अनंतशक्तयो ब्रह्मान्यश्च गणशादेवादिभक्तिः । पञ्चमहत्तत्त्वादीनि च द्र
 गूयादयश्च सर्वजगदस्मादेव जायत तथा च—

यतो बल्लिमान् नमोभूजलं च,
 यत सागरारचद्रमा व्योमवायु ।
 यत स्थावरा जगमा वक्षसधा,
 सदा तं गणेशं नमामाभजाम ॥१॥^२

सरसं प्रनाहात्मकं सरलं सानुप्राप्तं सर्गीतमयम् । सदा तं गणेशं नमामो
 भजाम्' इति तुरीयं पादं युतम् । गणेशं नेति नति श्रुतय उच्चरति । तथा
 च—(भुजग प्रयातच्छ्रुत्)

यतो वेत्वाचोऽतिकुण्डा मनोमि
 सदा नतिनेतीति यत्ताष्टुणति ।
 परब्रह्मरूपं विद्वान्दरुपम्
 सदा तं गणेशं नमामाभजाम ॥१॥^३

१६ मयूरेश्वरस्तोत्रम्

भगवता गणेशस्य मयूरेश्वररूपेण चिन्तनम् । पुस्तके धतनाम् ।^४ पुष्पि
 काया चेत्येव नाम तथा च तत्रैव—

इति श्री गणेशपुराण उत्तरखण्ड मयूरेश्वरस्तोत्रसम्पूर्णम् ।^५
 गणेशपुराणस्योत्तरखण्डतदुद्धतमिदं । बह्वस्तोत्ररत्नाकरे काशी
 संस्करणे । श्लोकाश्चान् १३ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठनं सर्वकामसिद्धिजयलक्ष्मीपुत्रधायादिप्राप्तिः ।
 तथा च—

य इदं पठत स्तोत्रं स कामादलमतं खिन्नान् ।
 सत्रत्रयमाप्नोति मानमायुश्चिन्तयपराम् ॥१॥
 पुनर्वाचनसम्पन्नो वश्यतामखिलं नयति ।

१ बह्वस्तोत्ररत्नाकरे बाम्ब संस्करण ६ १२

२ तत्रैव २

३ तत्रैव ८

४ बह्वस्तोत्ररत्नाकरे बाम्ब संस्करण १० १२

५ तत्रैव १३

सहस्रावतनात्कारा गृहस्य
नियुतावतना मर्त्योऽसाध्य

मोषयेज्जनम ।
मसाधयत् णत ॥२॥^१

मुजगप्रयात प्रयातम् । सरल सानुप्राप्त सप्रमानम् । सगीतमयम् ।
प्रवाहात्मक । भावकर रमप्ताविनम । गणेशना स्मानमा स्मानतास्म ।
इतिनुरीषपादसम्पन्नम् ।^२ गणेश परापर. निर्विकल्प जगत्पालक जगदवच्छेद
तथा च तत्रैव—

जगदवन्द्यमेव परादारमेकम्,
गुणाना पर कारण निर्विकल्पम् ।
जगत्पालक हारक तारकतम्
मयूरेणवन्द्य नता स्मोनता स्म ॥१॥^३

२० महागणपति-कवचम्—

मूच्या दत्त नाम ।^४ पुष्पिकाया च तथा च तत्रैव—

‘इति श्री रुद्रयामले तत्रश्री-देवी रहस्य महागणपति कवचनिष्पण
मष्टाविंश पटल ।’^५

रुद्रयामलावनमिद दवीरहस्यज्जटाविगतिपटले प्रथमशुक्लमारम्य २२तम
यावत् । इलाक मूच्या २२ । वनताभरवो वज्रपजरकवचमस्यापर नाम ।

य कवचमिद धारयति निय पठति वा तस्य सावकामसिद्धिजायते । तथा
च तत्रैव ।

तस्मात्तुक्वच पुराय पठद्वा धारयन्मदा ।
तस्य सिद्धिमहादवि वरस्या पारलाङ्घिनी ॥१॥
य य कामयत काम त त प्राप्नोति पाठत ।
अधरात्र पठेन्नित्य सर्वाभीष्टफल लभेत ॥२॥
इतिगुह्य सुक्वच, महागणपते प्रियम् ।
भवमिद्धिमय दिव्य, गापयत्परमश्वरि ॥३॥^६

आणवप्रगद्य विनियोगस्ततो ध्यानम् । यत्रमहिमन्थनम् । तथा च—
विष्णोर्विश्ववन्द्यमुविपुत्रयगस लानरक्षा प्रदशम् ।
साण्ण मवापदासु प्रपन्नसुभति पावतीप्राणमृनुम् ।

१ तत्रैव ११ १३

२ तत्रैव २ १०

३ गृहस्तोत्ररत्नाकरे वाग्ध सस्करण २ श्लोक

४ देवीरहस्य काकसम्पान्त्रि श्रीनगर ११ प प्रकाशन काल १९४१

५ तत्रैव १४१

६ तत्रैव २८२ २२ श्लोक

प्रायः सर्वांगुरे द्रुमसुरमुनिगणसाधकपूज्यमानम् ।

कास्त्रायेनातशायामितभयगमनविघ्नराजं नमामि ॥१॥^१

ततांगरक्षादिप्रक्षान्तिनिरूपणम् । अत्र गणेशस्य नामसु प्रद्युम्नस्याप्युल्लेखः । प्रद्युम्नामज्ज्वालातपुष्टनामिशकरनन्दन^२ सरलाप्रवाहमयीभाषा ।

२१ महागणपतिसहस्रनाम—

यतोऽग्रगणेशस्य मङ्गलनाम्नाचर्चानन्तदेवनाममूच्यादत्तमिदं^३ पुण्यकाया च—

इति श्रीरद्रामलतात्रेदेवीरहस्यमहागणपति-सहस्रनामनिरूपणनामकोनत्रिंशत्पटलः । ४

देवी—रहस्य २६तमे पटले प्रथमश्लोकमारभ्य १६४ तमं यावत् । श्लोकसंख्या १६४ । भरवोक्त्वा । तथा च—

शणुदधि रहस्यमे यपुरासूचितमया ।

तत्रभवया गणेशस्य वक्ष्येनाम महत्त्वम् ॥१॥^४

फलत्रयं १५२तमं श्लोकमारभ्य १६४ तमं यावत् १३२ लोकाः अत्यल्पं विनापि पाठादेवारभ्य संपन्नमिदं । तथा च—

विनाचनं विनाहोमं विनायामं विनाजपम् ।

अग्निमाद्यष्टसिद्धीनां साधनस्मृतिमात्रतः ॥१॥

प्रत्यक्षवरदं पश्यत गणेशसाधकोत्तमः ।

य एनपठत नाम्ना सहस्रं भक्तिपूर्वकम् ॥२॥

इतीदपुण्यसर्वस्वमत्रनामसहस्रकम् ।

महागणपतगुह्यं गोपनीयं स्वयोनिवत् ॥३॥^५

आत्मव्रतविनयागध्यानादिवम् । ततोनाम्ना सहस्रकम् भगवानगणेशसगुणानिगुणद्वयं ।^६ अग्निस्वरूपोष्णारणीयानं^७ विरपाक्षं^८ परब्रह्मस्वरूपं^९ ।

१ देवीरहस्ये कावसम्पादितं २८।२

२ तत्रव २८।८

३ तत्रव ११

४ तत्रव १५६

५ तत्रव २६।१ श्लोक

६ देवीरहस्ये कावसम्पादिते धीनगरत २६।१५६ १६२ १६४

७ तत्रव २६।८

८ तत्रव २६।१

९ तत्रव २६।१७

१० तत्रव २६।१४

त्रयम् पुष्पदत्त ।^१ द्वैत्याना नामक सदालास्यविप्रत्ते । आम्बुवाहन एकदन्तः
सगस्थितिप्रत्यवहारहेतु ।^२ तथा च—

सहर्ता सृष्टिकृता च स्थितिकर्ता लयाश्रित ॥^३
अनुष्टुप्छन्द सरला प्रवाहमयी भाषा ।

२२ महागणपति (मूलमन्त्र) स्तोत्रम् ।

सूच्यालिखित नाम^४ पुष्पिकाया च । तथा च तत्रच

इति श्री रुद्रयामलेन त्रे देवी रहस्ये महागणपते स्तोत्रनिरूपण नाम
त्रिंश पटल ।^५

देवी रहस्य ३०तमपटले प्रथम श्लोकमारभ्य २१तम यावत् । श्लोक
सख्या २१ । वक्ता भैरव ।

स्तोत्रस्यास्य नित्य पाठेन धनघाय पुत्रादि प्राप्तिपूर्वकं जीवमुक्ति-
सहित स्वगादि प्राप्ति तथा च—

इति गणपत स्तोत्र मन्त्रात्मक परम जपेत
पठति शणुमादभक्त्या, नित्य समस्त रहस्यक ।

इह धनसपत्तिलक्ष्मीमायु, सुताल्लभतेऽचिरात् ।

व्रजति त्रिदिव जीवमुक्त, परम च साधक ॥२॥^६

ध्वादावश्रविनियोगस्ततोऽध्यानम् । स्तोत्रेऽत्र तात्रिकरीत्याराधना प्रति-
पादनम् । स्वरूप प्रतिपादन च । तथा च—

पद्म हस्तममृताशु सन्निभम्,

शख युग्ममपर च दधानम् ।

त्रयक्षमग्निसदश स्मरन्ति ये,

त प्रयाति त्रिदिव विमानगा ॥१॥^७

अत्र सरले सप्रसादे प्रवाहमय सानुप्राप्ते स्त्रीप्रभाववर्षिराया शैल्या
रसमय्या भगवत् गणेशस्य प्रतिपादनम् । श्रुत्वा नराविवशत्वेनाकृष्यते ।^८

१ तत्रव २६।१७

२ तत्रव २६।८७

३ तत्रव २६।८६

४ तत्रव, ११

५ तत्रव १२८

६ देवीरहस्ये ३०।१७

७ तत्रव, ३०।१५

८ तत्रव, ३।२०

२३ महागणपति स्तोत्रम् ।

पुस्तकाधारित नामेदम् ।^१ पुष्पिकाया च्चेदमेव । तथा च

इतिश्रीमत्परमहंस—परिज्राजशाचाय—श्री-राघव चतय-विरचित
महागणपति-स्तोत्र समाप्तमिति ।^२

श्री राघवचतय रचितमिद । स च शिवराचायपरम्परायामासीत् ।
श्लोकाश्चात्र १६ ।

स्तोत्रस्यास्य प्रचुरतरपाठेन भगवान् गणेशो वगमोभवति । तस्मिन्प्रसन्ने
च न किमपि दुर्लभम् । तथा च

एतन् प्रवट रहस्यमत्रमाला-शर्मण,

स्फुटनरसविदा स्तवेन ।

य स्तीतिप्रचुरतर महागणेश ।

तस्याय भवतिवशवदार्जुनेय ॥१॥^३

दोष-समासयहुल प्रसादोज—सम्बलितमिद । भाषासौष्ठव विशेषेण
दशनीयम् । तथा च—

भरलोलाचलचुम्बिताम्बुदतताविशुद्रवाम्भोनिधी

द्वीपेरत्नभयेसुरद्रुम-वनामौदकमोदस्विनि ।

मूले कल्पतरुमहा मणि मय पीठेऽश्राम्भोरटे

पङ्कणाकलित त्रिकोण रचना सत्कीर्णकेमु भजे ॥२॥^४

शादूलविशीडितमत्र छन्द । स्वरूपप्रतिपादनपरमिद । स्वशुण्डाप्र
स्थापितवल्गुन नाना रत्नपुञ्जान रक्षति । दान सौरभलुब्धभ्रमरा गुजति ।
तथा च—

गुण्डाग्रानलितेनहेमकलशेनावजितशरन नानारत्नचयन साधकजनान्
समावयवाटिम् ।

दानामानविलुग्मधुप्रप्रोसारणाविभवत् कर्णादीलनखेलनोविजयते
देवोगणग्रामणी ।^५ अत्रानुप्रासछटाऽप्यवलोकनीया । यमकस्य च ।

२४ श्री महागणपतिकवचम् ।

यथाह्यनमहागणपत स्तवनम् ।^६ पुस्तके प्रदत्तचानाम पुष्पिकाया च—

१ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे, काशी सस्वरण प० ६

२ तत्रच प ११

३ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्वरण १६ श्लोक

४ तत्रच ३ श्लोक

५ तत्रच ८ श्लोक

६ स्तोत्राणव दी० चन्द्रशखरन मद्रास प० ११ प्र स० १६६१

“इतिश्री रदयामलेश्रीपावती परमेश्वर सम्वाद श्रीमहागणपति-क्वच समाप्तमिति ।”^१

रुद्रयामलतत्रत उदघतम । परमेश्वर पावती प्राह । श्लोक सत्या ३२ ।
क्वचस्यास्य पाठेन सब काम सिद्धिस्तथा च तत्रव—

जपाते क्वचन्विय पठेन्नित्य नियत्रित ।

सवान्कामान समासाद्य गणेशस्य प्रियो भवत ॥१॥^२

आदावत्र विनायक प्रणतिस्ततश्च पावती शिव परिप्रच्छ इदानी
थातुमिच्छामिक्वच तस्य दुलम^३ ततोविनियोगायासकरयासादिकम् ।
मत्रश्च स च—“आ श्री ह्रीं बलीं ऐं च घदनग्लौं ग गणपतये नमः” इति
क्वचस्यास्य प्रभावेण रामो निशाचरान जघान तथा च—

रामाऽपि क्वचधृत्वाजघानानुनिशाचरान ।

घत्वा तु क्वच लोके कुबेरोऽपि घनेश्वर ॥१॥^४

अनधिकारिणेदानेन नरम्यपुत्रायुष्कीर्तिसम्पदो नश्यन्ति सरलमिद
तत्रात्मकं प्रवाह मयम् । तत्रशास्त्रवदस्यप्रयोग काय । तत्र च काचित्
जपविशिष्टाशली समपेक्ष्यते । पौराणिकीया भाषानुष्टुप छंदावहुलम् स्तोत्रम् ।
सरल सप्रसाद सवजनवेद्य । अनधिकारिण न दय तथा च—

यो ददाति निपिद्धेभ्य क्वच परमादभुतम् ।

तस्य नश्यति देवेशि पुण्यायु-कीर्ति सम्पद ॥१॥^५

२५ श्रीगणेशकवचम्—

यतोऽत्रक्वचे गणेशस्य स्तोत्रम् । पुस्तकघतनाम् । पुष्पिवाया चेदमेव ।^६
तथा च—

इति श्रीगणेश-पुराणे गणेश-क्वच सम्पूर्णम् ।^७

गणेश—पुराणतो बहूस्तोत्र रत्नाकरे घत शनोवसत्या २७ । मुनिगौरी
माह । क्वचस्यास्यत्रिसप्तपाठेन बन्धसहननोभवति ना तथा च—

१ तत्रैवन्ति

२ तत्रैव श्लोक ३२

३ तत्रैव श्लोक २५

४ तत्रैव श्लोक २१

५ तत्रैव श्लोक २७

६ बहूस्तोत्ररत्नाकरे काशी मध्वर्द्ध संस्करण प० ५

७ तत्रैव ७

त्रिसन्धजपत यस्तु वज्रगार तनुभवन् ।
 यात्रा काले पठेद्यस्तु निविध्नन फल लभेत ॥१॥
 अनेनास्यट्टनारक्षा, न वाधा स्य भवन्तचिन् ।
 राक्षसासुरवंतालदत्यगानवसम्भवा ॥२॥^१

सरलमगरक्षा-पर गणेश-स्वरूप पतिपादनात्मकम् भगवानगणेश कृते
 सिंहवाहनोदिग्भुज भ्रैताया मयूरवाहन पडवाहन द्वापरे गजानन चतुर्भुज ।
 तुर्येतु द्विभुज सितागरुचिर इति । तथा च—

ध्यायन्मिहगतविनायकममु दिग्वाहुमाद्युगे ।
 भ्रतार्यातु मयूरवाहनममु पडवाहुन सिद्धिदम् ।
 द्वापरे तु गजाननयुगभुज रत्तागराग विभुम् ।
 तुर्येतु द्विभुज सितागरुचिर सवायद सवदम् ॥१॥^२

तात्रिकमेतत् । सप्रसाद सानुप्राप्तम् । ममासवदुलम् । गणेशस्यस्वरूप
 युगानुरूपव्याख्या या नूतनताप्यत्र च ।

२६ श्रीगणेशनवरत्नमाला—

मतोऽत्र भगवतो गणेशस्य मन्त्ररूपणदलीकान्ते सयोज्य श्लाकाना नवकम् ।
 पुस्तके प्रदत्त नाम ।^३ अत्रे च ।

इति गणेश नवरत्न माला सम्पूर्णा ।^४

प्राच्यलिपि-पुस्तकालये मद्रासस्थे पत्रत प्रकाशितम् काय सख्या षी०
 ६४०४ । प्रत्येक श्लाकादिमवर्णम्य श्रीगणपतये नम इति समायाति ।
 श्लोका ६ ।

स्तोत्रस्यास्य प्रत्यह पाठन गणाधिपस्तुष्यति । तथा च—

नवरत्नमयी माला, नवाक्षर-समञ्चिताम् ।

सरल सानुप्राप्त प्रवाहमय प्रसाद-गुण युतम् । प्रायो गुणवाचक नामम्य
 गणेशस्य स्तव । अत्र स्तौत्रे गणपति पशु-पति शब्देनापि कथित । तथा च
 तत्र च ।

पञ्चब्रह्म स्वरूपाय पञ्च-भातक-हारिण ।

पञ्चतत्त्वात्मने तुम्य पशूनापतय नम ॥१॥^५

१ तत्र च २० तथा २७ श्लोक

२ तत्र च ३५

३ स्तोत्राण्ये (मन्त्रस) १९६१ प० १

४ तत्र च,

५ तत्र च ५ श्लो०

भगवान् गणेशोविश्वसाक्षी सेनानी चास्ति । स्तोत्रस्यास्य भाषा सरला ।
अनुष्टुप छन्द । प्रायः समासरहितानि अल्पसमस्तानि वा पदानि । क्वचिद
पाणिनीय प्रयागोऽपि दृश्यते यथा पशूना पतय नमः^१ इति । किमपि दाशनिक्
त्वमनपेक्ष्यापि तां नक्पदघृत्या स्तोत्रमीरितम् ।^२

२७ श्रीगणेश शतकम्—

यथाऽत्रशताधिकश्लोकैः गणेशस्यस्तवनम् । पुस्तके घतं नाम । आदौ
'श्रीगणेशशतकम् ।^३ अत्रेपुष्पिकाया च—

“इति श्री विश्वमित्रकुल कलत्रपारावार राका सुधाकर-श्रीमद्रत्न
खेदश्रीनिवासयापवरसत्तानपल्लवेन श्रीबालचन्द्रायत्तनजेन यन्त्रवेदेश्वरेण कृत
गणेशाष्टोत्तर (गणेशशतकम्) सम्पूर्णम् ।^४

स्तोत्रेऽस्मिन् ११३ श्लोकाः सन्ति तत्र १०८ श्लोकाः स्तोत्रात्मका
नवमे फलवचनम् १० मत १३ श्लोकावतः कविकुलादिवचनम् । अत्राष्टोप्रासास्त
च मंगलाशसन विनय प्रपचन मनोनियमननिर्वेद्वाराय स्वरूपगुणानुवणन
चरित्रनतिसम्प्राथनामनस्तप्तिनामकाः ।

फलचास्य प्रातः नित्यं पाठेन पुत्रकलादिप्रसिद्धिः तथा च—

प्रातः पद्यं शतं पठेद्यदिपुमान् जातस्पृहः प्रत्यहम्

रयात् पुत्रकलत्रविभवोपेतश्चिरं मोक्षतः ।

चेतस्यपि यदीहते पदमदो यातश्च नातपते ।

गीतं सिद्धगणं गणाधिपपदं नीतं सुखं विदत् ॥१॥^५

कर्ता चास्य यन्त्रवेदेश्वरः तस्य पितुर्नाम श्रीबालचन्द्राय स च विश्वा
मित्र गोत्रोदभवः कुल चास्य श्री श्रीनिवासयायावरीयमिति । तथा च—

श्रीमत्तकुम्भपुरे सतागणपतधामस्वयं ध्यायता,

प्रेमाख्यापयताऽङ्गुतेसुक्विना धीमद्भुरस्वामिना ।

क्षेमस्थमवरं गणेशशतकं नाम प्रसिद्धिं मज्जादि^६

शादूलं विनीडितकीलितंऽत्रप्रसादोजः समन्वितं दीघं ममासमयं स्तोत्रं
वणं मनीं प्रशस्ता । तथा च—

१ तत्रैव ६ श्लो०

२ तत्रैव २६

३ तत्रैव १६

४ स्तोत्राणके मद्रास गणेश शतक स्तोत्रान्ते

५ तत्रैव ११० श्लो०

६ तत्रैव ११२ श्लो०

विघ्नाद्विजयपक्ष तक्षणविघ्नापिवापानानम् ।
 विघ्नाच्छच्छवापिकाम्मुत्तविघ्नामुराजक्षणम् ।
 विघ्नाभेद्यतम प्रमानसमयविघ्नालिमुस्तावटिम ।
 विघ्नाद्विजयवत्तयमनिग विघ्नाधिपसश्रय ॥१॥^१

एष एव गणना श्रद्धो द्विविष्णु गिवाग्निनामभिजगतः सवः शायः चालयति ।
 वणमश्री च दानीया ।

नावाधीन सुरेण वगवगिषाधावारभेदाश्रया—
 च्छोत्राग्निनिधिमानमन्तता नोवापमान स्वपम् ।
 रावायामवतीन राशि घटना नीवाग नजप्रम ।
 वाशाराति वला घरोवतु गुरानीराधिराजाप्रज ॥१॥^२

द्वितीयतन्मता प्रदाने तत्र भगवो गुणवणनम् । वन्नीरसगव-हृर मुधा
 गकरामध्वासवादि माधुममतिगववरम् य इद नाचामति तस्य जन्म निरयम् ।
 तृतीय मनोनिग्रह वणन पर । निर्वेदे च मना निवृत्ति यम पागात् । तथा च—

मागा मास यम-वापयमुराभागावगास्तना—
 भोगामत्यवधुविचित्रतर सम्भोगास्य-सौख्य प्रदम् ।
 योगायाभिरता परे खलु महाभागा घमनदगा,
 द्रागागा-गरिपूरक गणपति नागानन मथय ॥१॥^३

नित्य कार्याकायविचारसू यजनाना वासनापराणाम् यम मय गणपति
 चरण निवेदनमन्तरा न निवतत । तथा च—

कार्याकायविचारण विजहता नार्यादिपुध्राम्यता
 नार्याचार-श्रुता स्थितन विद्युधाचायहित दुमत ।
 धर्यादिदुश्चरित मया-वहमहा कार्यात्मनःश्रुता ।
 सूर्यापत्यजमी वय गणपतस्तार्या यथामन्तरा ॥१॥^४

स्वरूप पद्धती स्वरूप प्रतिपादन पुरस्सर नारीगणवणने तथा च—

नारीमवतलदधानमखिलाधारीभवन्ती घृति
 सूरी-द्र सनवादिभिन्नुतिगुण हारीभवदभोगिनम् ।
 स्फारीमूतवराचलेन दनुज गौरीद्रुहचारुणसि—
 दूरीकृत्यविचचित्तापिलतनु नारीगणस भजे ॥१॥^५

१ स्तोत्राणवे १६६१ मन्त्रस २५१०

२ तत्रैव ११

३ तत्रैव ३१

४ तत्रैव ४४

५ स्तोत्राणवे ५२

गुणानुवर्णने गुण कथनम्, तारित्रे चरित्र-वर्चा, नती नति, सम्प्राथनाया प्राथना मनस्तुतौ मनस्तप्ति-कथनम्, नपध्वर्तु श्री ह्यस्य प्रभावोऽत्र लक्ष्यते ।
स्तोत्रापेक्षया काव्यपक्षो मश राजते । वणगुम्फनमतीवसुष्टु । ओज समास-बहुलागीडीरीति षण्डितराजजगनाथ शत्या अपिप्रभावोऽत्र । रूपकोप माश्लेपादिष्वपि रुचिवानयमिति ।

विघ्नेद्धानलतोयवष्टिरनघोविघ्नमकण्ठीरव ।
विघ्ने द्वादिमुदक्षनापितपदो विघ्नत्वरीचद्रमा ।
विघ्नेर्मौल्यमृताक्तवतिरनघा, विघ्नेक्षुदन्तावल,
विघ्नदीवर चम्पको भवतु मेविघ्नेश्वर श्रेयसे ॥१॥^१

एव चात्र भाषा रसालकर वसि दृष्ट्या रसाभावपेशलमिद स्तोत्र-काव्य मधिक राजते ।

२८ श्रीगणेश सहस्रनाम स्तोत्रम्—

यतोऽत्रमगवतो गणेशस्य सहस्र-नाम्ना कीतन पुस्तके धृत नामेदम् ।^२
पुष्पिकाया च ।

“श्री रुद्रयामले महागुप्त-सारे शिव-पावतीसम्वादे गवारादि-गणेशसहस्र नामस्तोत्र सम्पूणम् ।^३

रुद्रयामले महागुप्तसारे शिव पावतीप्राह श्लोकाश्चात्र २८५ । स्तोत्र स्यास्यनित्य पाठेन मनोवाञ्छितप्राप्ति तथा च तत्र व—

य इद प्रयत प्रातस्त्रिसंघ्य वा पठेत्तर,
वाञ्छित समवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
पुत्रार्थी लभते पुत्रान् धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥१॥^४
तस्य वशेस्थिरालम्बी, कदापि न विमुचति ।
निष्काम य पठेदेतत् गणेश्वर-परायण ॥२॥^५

सरल सानुप्रासमनुष्टु बद्ध । अत्र भगवतो गणेशस्य सर्वाणि भामानि गवारादीनि । तत्र विशेषतो समासयुतानि । कानिचित् यौगिकानि । अप्र सिद्धायपि । यथा गण प्रय गणगुणशब्दाग्नीना वाहूल्यन निर्देश । गणाग्रणी गण पालोगुणातीतो गुणमयो गुणप्रिय । ततोगादीनि ततोगुकारादीनि गुरुस्तोगुरुगुण

१ तत्रैव ४

२ गणसहस्रनाम्नि गीता प्रेस गोरखपुर २०१६

३ तत्रैव ५३

४ गणसहस्रनाम्नि गीताप्रेस गोरखपुर २०१६ १७५ ३६

५ तत्रैव १८२

आकारादीनि । आदीनि च । सरला मापा । मयतगवारादि निर्वाह प्रयाससाध्य
रूपेण सचेष्ट स्तोत्र-कर्ता । तथा च बहव दाना कृत्रिमा इव जाता ।

२६ श्रीविनायकस्तवराज

पुस्तकलिखित नाम ।^१ स्तवानाराजेति मत्वा स्तवराजइत्याभिधानम् ।
पुष्पिकाया च ।^२

‘इति श्री द्रव्यामले श्री विनायक स्तवराज सम्पूर्ण द्रव्यामलत इद
रोगोत्राणवधतम । मद्रासस्य प्राच्य लिपि पुस्तकालयस्य ताडपत्रीयमतत् । वाय
सस्या च १४३६६ । श्लोक सस्या २२ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन प्रसूहत्रजा क्षय यान्ति । तथा च—

एव श्री गणनायस्य स्तवराजमनुत्तमम् ।

य पठच्छृण्वान्नित्यं प्रत्यूहैः स हि मुष्यते ॥१॥

अश्वमेध-समपुण्यं फलं प्राप्नोयनुत्तमम् ।

वर्गीकरोतित्र लोकाय प्राप्यसौभाग्यमुत्तमम् ॥२॥^३

अत्रादिमं भगवतो गणपतेर्ध्यानमुत्तमम् । तस्य हस्तपुं बीजापूरणेषु
वामुक्त्वा चत्राब्जपाशोत्पलश्रीह्यश्वविपाण रत्न-व-नगा सन्ति तथा च तत्रैव—

बीजापूर-नदेषु-वामुक्त्वा चत्राब्जपाशोत्पल

श्रीह्यश्वविपाण रत्न-व-नगा - प्रोद्यत्कराम्नोऽहम् ।

ध्येयोवल्लभया स पदमकरया शिलप्टो ज्वलद्भूषया

विश्वोत्पत्ति विपत्ति सस्थितकरो विघ्नेऽपि इष्टायद ॥१॥^४

अशाशिनोरभेदमादाय शंकरनाम्नागणेश-वर्णनम् ।^५ तथा च

वृजरास्य सुराधीश महेश करणानिधे ।

दण्वाह्ये महाराज गजवक्त्र चतुर्भुज ॥१॥^६

भगवा गणशोऽणिमाद्यष्टसिद्धीनामाधारस्त्रयीमय लक्ष्मी विष्णवादि
देव-पूजित । तथा च—

त्रयीगुण महादेव पाहि मां सवपालक ।

अणिमादिगुणाधार लक्ष्मीश्रीविष्णुपूजित ॥१॥

१ स्तोत्रार्णवे प० ११

२ तत्रैव स्तोत्रान्ते

३ स्तोत्रार्णवे श्लो० १६ २२

४ तत्रैव १

५ तत्रैव ३।४।५

६ तत्रैव १२

गौरीशकरसम्पूज्य जयत्व गण-नायक ।
रतिममथससेय महीभूदारसस्तुत ॥२॥^१
अनुष्टुब्छन्द सरलाभावेति ।

३० श्री विद्यागणेशाष्टोत्तर-शतनाम-स्तोत्रम्

यतोऽत्रगणशतेर्नाम्नामष्टोत्तरशतमतस्तदेवनाम पुस्तके चेदमेव नामा
लिखत ।^२ श्री विद्यागणेशाष्टोत्तरशत नामस्तोत्रम् पुष्पिकाया च—

‘इति महाशक्तत्रे अतिरहस्ये आकाशमरवकल्पे शकरविरचितश्री
विद्यागणेशाष्टोत्तरशतनामस्तोत्र सम्पूणमिति ।’^३

महाशवा तगतआकाशमरवकल्पत स्तोत्राणवे उदधतम् श्लोकाश्चात्र २५ ।
पावती प्राह ! तथा च —

श्रीमद्विद्यागणेशस्यनाम्नामष्टोत्तर शतम् ।

वक्ष्यामिशणु देवेशि सावधानेन चेतसा ॥१॥^४

फलचास्य सब-कामप्राप्ति तथा च—

सर्वातीत समरस सत्यावास सता गति ।

इति विद्यागणेशस्य नाम्नामष्टोत्तर शतम् ॥१॥

य पठेच्छणुयादवापि नित्य भक्तिसमन्वित ।

तस्य साधक-वयस्य सर्वाविश्यासुसवदा ॥२॥^५

अनुष्टुब्छेऽत्रादौ साद्वाष्टावधिफलकथनतन नाम्ना परिगणनम् । अमत्य
नामभ्योऽस्य ब्रह्मत्व स्फुटति । तथा च—

विनात्मा वियत्वाय विश्वाकारो विनायक ।

विश्वमृकविश्वमुक् विश्वसहृतिविश्वगोपन ॥१॥^६

सरला सप्रसादानुप्रासमयीभाषा ।

३१ सकण्ठनाशनगणेश स्तोत्रम्

यतोऽत्र सकण्ठनाशन फल । पुस्तके च तथैव लिखितम् ।^७ पुष्पिकाया च
इतिश्रीनारदपुराणे सकण्ठनाशनगणेशस्तोत्र सम्पूणम् ।^८

१ स्तोत्राणवे १ । ११ श्लोकी

२ तत्रैव ५० १४

३ तत्रैव ५० १५

४ तत्रैव श्लोक १

५ तत्रैव २४ २५ श्लोक

६ तत्रैव १० श्लोक

७ बह्वल्नोत्तरत्नावरे पू० १३

८ तत्रैव ५ १२

नारदपुराणीयमेतदवहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणे धृतम् । श्लोक
सख्या ८ । प्रवक्तानारद ।

त्रिसंध्यमस्यपठनात् सर्वसिद्धिर्जायते तथा च—

द्वादशतानिनामानि त्रिसंध्यं यः पठन्नरः ।

न चविघ्नमयतस्य सर्वसिद्धिंकरः परमः ॥१॥

विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभतेधनम् ।

पुत्रार्थी लभते पुत्रान् मोक्षार्थी माप्स्यमानुयात् ॥२॥

जपदगणपतिस्तोत्रं, पडमिर्मसिं फललभेत ।

सवत्सरेण सिद्धिं च लभते नात्र सदाय ॥३॥^१

अत्र भगवता गणेशस्य द्वादशनामानि तत्र प्रथमं वक्रतुण्डमिति । सरला
सानुप्रासा भाषो । नामगणना परमिदमिति ।

(ग) सामान्यस्तोत्राणि (३४)

१ ऋणहर-गणपतिस्तोत्रम् श्लोका १० । स्कन्दपुराणादुद्धृतम् । नामान्तरं
महागणपतिऋणहरस्तोत्रम् । ऋणविमुक्तिफलम् ।

२ गजानन-स्तात्रम् श्लोका १४ ।

वहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणे । पृ० । फलम्—मनोरथप्रपूरकम् ।

३ गणपतिद्वादशनाममन्त्राक्षरावलि । श्लोका ३२

स्तोत्राणवे ताडपत्रीयमेतत्स्तोत्रम् मद्रास विश्वविद्यालयात्प्रकाशितम् ।
फलविघ्ननाशः ।

४ गणपतिस्तोत्रम् । श्लोका ८

वहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणे, पृ० २६७ यशोभेततः ।

५ गणपतिस्तोत्रम् । श्लोका ७ ।

वहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणे पृ० २६८ पूर्वस्यपूरकम् । ऐहिकार्थं
द्विमकमोगत्म् ।

६ गणपतिस्तात्रम् श्लोका १२ ।

वासुदेवसरस्वतीरचितम् । वहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणेतृतीयं पृ०
३०३ । गणेशप्रसादकरम् ।

७ गणपतिस्तोत्रम् । श्लोका ४० ।

श्रीकृष्णलीलाशुक्लरचितम् । स्तोत्राणवे पृ० ४६४ । रक्षाकरम् ।

८ गणेशकवचम् श्लोका २७ ।

वहस्तोत्ररत्नाकरे काशीसंस्करणे पृ० ४ । गणेशपुराणोत्तरखण्डत उद्धृतम् । सप्तसिद्धिदम् ।

- ६ गणेशकवचम् वा० वि० क० १८०६४ । गणेशपुराणीयोपासनाखण्डत ।
- १० गणेशाष्टकम् विश्वसारतत्रत । वा० स० वि० क० १८३३८ ।
दु खहरम् । श्लोका ८ । रत्नमालास्तोत्रम् श्लोका १० । १म् पष्टे, गणाधि
पप्रसाद करम् ।
- ११ गणेशपूजास्तोत्रम् । श्लोका ६ । गण्ड-पुराण २४ तमऽध्याय सूतकाण्डे
ध्रमागलयनिवारकम् ।
- १२ गणेशप्रबन्ध-स्तात्रम् वा० स० वि० वि० क० १६८२६ । रचयिता
गोविन्दो विघ्ननिवारकम् ।
- १३ गणेशसहस्रनाम । वा० स० वि० वि० क० १४४० । पद्मपुराणान्नाधनम् ।
सयवाञ्छितदम् ।
- १४ गणेश सहस्रनामस्तोत्रम् । वा० स० वि० वि० क० १४३८ । गणेशपुराणो
पासनाखण्डत । ६४ तम पूर्णोऽध्याय दु खहरम् ।
- १५ गणेशस्तव वा० स० वि० वि० क० १८४४१ । विश्वसारतत्रत ।
विघ्ननिवारक ।
- १६ गणेश स्तवराज गणेशपुराणोपासना खण्डत वा० स० वि० वि० क०
१६८२४ ।
- १७ गणेश-स्तात्रम् (आ० शंकरकृतम्) वा० स० वि० वि० क० १७४१६ ।
- १८ गणेशाष्टकम् श्लोका ११ । पद्मपुराणे ६६ तमेऽध्याय कष्टनिवृत्तिकरम् ।
गणेशाष्टक, श्लोका ६ ।
- १९ पद्मपुराणोत्तरखण्डतो बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी सस्करणेधृतम् । दु खना
शंकरम् ।
- २० गणेशाष्टकम् श्लोका -१३ । गणेश पुराणतो बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी
सस्करणे धृतम् । गजातन प्रसन्नताकरम् ।
- २१ गणेशाष्टकम् श्लोका ६ । स्तोत्राणवे पष्ठपृष्टे सवसिद्धिदम् ।
- २२ द्वुष्टि-स्तात्रम् । श्लोका ११० । स्व-दपुराण काशी-खण्डे ४।५८ तमेऽध्याये
दु खहरम् ।
- २३ बभ्रतुण्डाष्टकम् श्लोका ८ । रचयितागोविन्द दु खहरम् ।
- २४ विघ्नेश्वर गीतम् श्लोका ५० ।
स्तोत्राणवे १३२१ पृष्टे उपासनापरम् ।
- २५ विनायकस्तोत्रम् । श्लोका ६ । स्तोत्राणवे ७मे पृष्ट, विघ्ननाशकम् ।
- २६ विनायकाष्टोत्तरशतनामस्तोत्र । श्लोका १६ । स्तोत्ररत्नावल्याम् गीता
प्रेस, गोरखपुर २०१६ विघ्नविनाशकम् ।
- २७ गणेशोत्तरशतकम् श्लोका ११३ । स्तोत्राणवे, पष्ठ ५२० । रचयिता
विद्वदलोपनामक-श्रीवाकरणाशिरोमणि-श्रीनीलकण्ठास्त्री । सवदु खहरम् ।

- २८ गणेशपूर्वशतकम् श्लोका ११० । स्तोत्राणवे पृ० ५१३ । श्रीनीलकण्ठास्त्री ।
विषयभोगनिवृत्तिवरम् ।
- २९ श्री गणशाष्टोत्तरातदिव्यनाम स्तोत्रम् । षडमपुराणत वा० स० वि०
वि० कैंट० १४४३ ।
- ३० श्रीगणस्तोत्रम् । श्लोका २१ । शारदातिलके कलकत्ता १९३३ । १३२१
पटले १३१ ५१ ।
- ३१ सकष्टनागनगणस्तोत्रम्, श्लोका ८ । नारदपुराणत स्तोत्ररत्नावल्या
गीता प्रेस गोरखपुर, विद्यादायकम् ।
- ३२ सकष्टनागस्तोत्र पाद्म श्लोका १५ सकष्टहरम् ।
- ३३ सकष्टहरणगणस्तोत्रम् श्लोका, गरुडपुराणे २२५ तमोऽध्याय ।
- ३४ सकष्टहरणगणस्तोत्रम् श्लोका ८ । बृहत्स्तोत्ररत्नावले १म पृष्ठ
विजयदम् ।

तृतीयोऽध्याय शक्तिस्तोत्राणि शक्ति

१ शक्ति शब्दाथ —

तत्रादौ शक्ति-स्तोत्र प्रसंगे शक्ति-शक्तार्थो निरूप्यते तन्मूलकत्वाच्छक्ति-स्तोत्राणाम् । वाक्याथनाने पदाथनानस्य कारणता तु सर्वैरेवांगी कृता । तथा च शक्नोतीति शक्ति । शकलघातो 'स्त्रियाक्तिर्नति' १ कृतकितनि प्रत्यये शक्ति सिद्धयति सबक्मकतुं प्रभुरिति शक्तिरिति तात्पर्याथ । निरुक्ते तु कमनाम्ना प्रसंगे शक्ति शब्दस्तत्पर्यायत्वेन निर्दिष्टस्तथा च

"कमनामायुत्तराणि अथ शक्ति शिल्पमिति षड्विंशति कमनामानि" २ अत्रैव स्तोत्रेहि य दिवि देवासो अग्निमजीजनच्छक्तिमि रोत्सीप्राम इति मन्त्र-व्याख्यावसरे शक्तिमिरित्यस्य कमभिरित्यर्थो ३ दुर्गादासेन कृत । वहवचोपनिषदि— देवी ह्येकाग्रमासीत्सपापरा शक्ति सबशक्ति-मजीजनत' ४ अत्र शक्ते पर्याय देवीतिघत ।

आष्टे कृत शब्द कोशेशक्ति शब्दस्य क्षमतार्थो निर्दिष्ट । ५ सप्रभावा त्साहमन्त्रजयत्वेन त्रधा तथा च रघुवशे त्रिसाधनाशक्तिरिवाथसक्षयम् ६ हलायुध-कोशे शक्योजेतुमनयति विग्रह उक्त । कायजनन-सामध्यमथ कृत । बल शौचम स्थामगौरी लक्ष्मी प्राणा गुप्ता उजमित्यादयोऽथा उक्ता ७ शब्द कल्प द्रुमऽपि कायजननसामध्यमथ उक्त ८ तत्रैव या देवी सद्य भूतपु शक्ति

१ अष्टाध्यायी पुस्तके ३।३।६४

२ निरुक्ते निघण्टु काण्ड २।१

३ तत्रैव दत्त काण्ड ७।२।१

४ ईशास्यष्टाविंशत्युपनिषदि वाराणसी १६६२ प्राच्यभारतीय प्रकाशन, प० ३६७

५ आष्टे सहस्रत ई कोशे ५४४ प०

६ रघुवशे ३।१३

७ हलायुधकोशे १८७६ प्रथम सहस्रकरण ५४८ प०

८ शब्दरत्नाम्रे ५ भाग १६६१ वाराणसी

रूपेण सस्थितेति" मन्त्रे नागोजी भट्टेन शक्यत जेतुमनयतिकरणेकितप्रत्यय कृत
सा च शक्ति प्रभावात्साहमन्त्रभेदात्त्रिघोक्ता । तत्र प्रभुशक्ति कोपदण्डी ।
विक्रमेण स्वशक्त्या विस्फुरणमुत्साह शक्ति सामर्थ्यमिति भाव । द्रविणतर सट्ट
वल्लम् शौच्यम स्थाम शुष्मम पराश्रम प्राण इत्यर्था शुष्मसहो इति शब्द
रत्नावली, उज्ज जटाधर । गौरी मेदिनी । लक्ष्मीरिति शब्दमाला । शक्ति
नाम्नाब्रह्मण उपासना पुराणपूजता तथा च ब्रह्मवर्त—

त्वमेव सवजननी मूलप्रवृत्तिरीश्वरी ।

त्वमेवाद्या सृष्टिविधौस्वेच्छया त्रिगुणत्मिका ॥१॥

कार्यार्थे सगुणा त्य च वस्तुतो निगुणा स्वयम् ।

परब्रह्म स्वरूपा त्व सत्या नित्या सनातनी ॥२॥

तेज स्वरूपा परमामक्तानुग्रह विग्रहा ।

सव-स्वरूपा सर्वेशा सर्वाधिकारा परात्परा ॥३॥^१

इय च शक्ति परा, अविद्याक्षत्रज्ञमेदेन त्रिधा तथा च विष्णु पुराणे—

विष्णो शक्ति परा प्रावता क्षेत्रास्या तथा परा

अविद्या कम सज्ञाया तृतीया शक्तिरिष्यत ॥१॥^२

कमशक्तिनाम्नाविद्याशक्ति जगत् वेष्टेति तथा च—

यथाक्षेत्रज्ञशक्ति सा वेष्टिता नप सवगा ।

ससारतापानखिलान, अवाप्नोत्य तिसततान् ॥१॥^३

सवभावेपु विभिन्नाशक्तयोयामिर्मावास्तिष्ठति अपगतासु नश्यन्ति
तार्च शक्तयोऽचिन्त्यास्तथा च विष्णु पुराणे ।

शक्तय सवभावानामचिन्त्याज्ञानगोचरा ।

यतोऽतोब्रह्मणस्तास्तु सर्गाद्याभावशक्तय ॥१॥

श्रावन्तिपता श्रुष्ठ पावकस्य यथोष्णता ॥^४

यथकदेशस्थस्याग्निज्योत्स्ना प्रसरणशीलामवत्यवमेव परस्य ब्रह्मण शक्ति
प्रस्फुरण शीला भवति तथा च विष्णु पुराणे ।

एकदेशस्थितस्याग्ने ज्योत्स्ना विस्तारिणी यथा

परस्य ब्रह्मण शक्ति तथेदमखिल जगत् ॥१॥^५

श्रीविष्णोरहृतानामिकाप्येकाशक्तिरस्ति तथा च लक्ष्मी-तत्रे ।

१ ब्रह्मवर्त पुराणे प्रवृत्ति षष्ठे २।६६।७६

२ विष्णुपुराणे ६।७।६७

३ तत्रव ६।७।६२

४ विष्णुपुराण १ ३।२।३

५ तत्रव १।२।५६

तस्य या परमा शक्ति ज्योस्नेव हिमदीधित ।
 सवावस्था गतादेवी स्वात्म भूतानपायिनी ॥१॥
 अनन्ता प्रह्लाणस्तस्य, साहमस्मि सनातनी ॥^१

अथ च—

नित्य निर्णय निस्सीम-बल्याण-गुणशालिनी ।
 ग्रह नारायणी नाम सा सत्ता वष्णवी परा ॥१॥^२

एव च कारणत्वपथकसिद्ध कार्योंपयोगिधम शक्ति सा च द्विधा बेवल
 धमगता, यथाग्नी उष्णता धम धमयुमयगता चेति । यथा श्रेत्रनशक्ति । क्षेत्रन
 ईदवरेविशेषणोऽपिसन् शक्तिमानस्ति तथा चाद्विबुध्यमहितायाम शक्तिश्च
 वेति प्रसन्नोत्तरे ।

शक्तय सवभावानामचिन्त्या अपृथक्स्थिता ।
 स्वस्ते नवदश्यन्त दृश्यन्त कायतस्तु ता ॥१॥
 सूक्ष्मावस्थाहि सा तथा सवभावानुगामिनी ।
 इदतया विधातु सा, न निषेद्धु च शक्यत ॥२॥
 सर्वैरनुयाज्या हि शक्तया भाव-शोचरा ।
 एव भावगतस्तस्य परस्य ब्रह्मणामुन ॥१॥
 सवभावानुगा शक्ति ज्योत्स्नबहिमन्दीधित ।
 भावामावानुगातस्य-सववायवरी त्रिमा ॥२॥^४

शक्त्या विना यस्य कस्यापि ददस्य चराचरस्य च स्थितिरमम्भाव्या ।
 तथा च शिवपुराण ।

एव परस्वरापन्ना शक्तिशक्तिमता म्यिता ।
 न शिवेन विना शक्ति न च शक्त्या विना शिव ॥१॥^५

शक्ति कायाणि च लक्ष्मी-तत्रे—

तस्या म पञ्चवर्णाणि नित्यानि त्रिणाश्वर ।
 तिरोभावस्तथा मृष्टि स्थिति-महतिश्वर ॥१॥
 अनुद्यत् इति प्रोक्त मन्त्रय वमपञ्चम् ॥^६

विष्णो शक्ति सववायवरी तथा च लक्ष्मी-तत्रे ।

१ सामी तन्त्र २।१।१।२

२ तत्र ३।१

३ अद्विबुध्यमहितायाम ३।१।२

४ तत्र ३।४।२

५ ति शिवपुराणे शक्तिशक्तिमता उपाख्यते ४।२

६ सामीतत्रे १२

सर्व कायकरी साह विष्णोरव्यय रविणी ।

व्यापारस्तस्य देवस्य साहमस्मि न सशय ॥१॥

मयावृत्तहि यत्कम तन तत्कृतमुच्यते ॥^१

शक्तिरेवनाद तस्मान्च विद्मदभव तथा च शारदातिलके ।

निगुण सगुणश्चेति शिवो ज्ञेय सनातन ।

निगुण प्रवृत्तरय सगुण सरल स्मृत ॥१॥

सच्चिदानन्द विभवात् राखलात्परमेश्वरात् ।

श्रामीच्छतिस्ततोनाद नादाद्विद्मदभव ॥२॥^२

शक्तिशब्देन वागप्युच्यते तथा चतरेवारण्यके—

अथवा वागेवेद सर्वम^३

तत्तरीये ब्राह्मण च वाचीमा विश्वा भुवनाद्यपिता ^४

शक्तिशब्दे श शब्द एश्वय वाचक कितश्च पराक्रमवाचक तद्रूपा

तद्वात्री च शक्तिस्तथा च देवी भागवते ।

ऐश्वयवचन शश्च कित पराक्रम एव च ।

तत्स्वरूपतयोर्दात्री सा शक्ति परिकीर्तिता ॥१॥^५

पृथ्वीद्यौरादयाऽपि शक्तिवाच्यास्तथा च शतपथे—

यथाग्निगमापृथिवी तथा द्यौरिन्द्रगर्भिणी^६

जमनीये च वागिति पृथिवी ।^७

ब्रह्मण सगुणरूपस्याद्धेन पुरुष रूपो विष्णुरद्धेन स्त्री रूपा नारी । एव च सर्व पुरुष शिव विष्णु पद-वाच्य सर्वा च नारी शक्ति पद वाच्या । तथा च मनुस्मृतौ—

द्विधावृत्त्वाऽमनो देह अद्धेन पुरुषोऽभवत् ।

अद्धेन नारी तस्या स विराजमसृजत्प्रभु ॥१॥^८

मायासकलप्त जगत शक्तिवृत्तमवतथा च देवी भागवते—

ममाया शक्ति सकलप्त जगत्सर्व चराचरम् ।

सापिमन्न पथडमाया नास्त्येव परमाथत ॥१॥^९

१ तद्वर्णने

२ शारदातिलके कठकता १ ११/१६

३ एतरेवारण्यके ३/११६

४ तत्तरेवारण्यके २/१०८/४१५

५ देवीभागवते ६/२/१ मनमुखाय मोर कलाद्व रोड कलकता १६९०

६ शतपथे १४/६/७/२

७ जै सूत्रे ४/२२/११

८ मनस्मृत्याम १/३२

९ देवीभागवते ७

शक्तिं परमात्मनोऽब्रह्मण परा शक्तिं तस्या एव सर्वं जगत जायते ।
तथा च—

आराध्या परमा शक्तिं सर्वैरपिपुरामुरै ।
मातु परतरं किञ्चिन् नाधिकं भुवनत्रये ॥१॥^१
त्व परा प्रकृति साक्षात् ब्रह्मण परमात्मन
त्वतो जात जगत्सु त्व जगज्जननी त्रिवे ॥२॥^२

शक्तियश्वपद—

पराशक्तिं ज्ञानशक्तिं क्रियाशक्तिं,
इच्छाशक्तिं कृष्णलिनीशक्तिं अपराशक्तिं ॥^३

फलितायस्त्वयम्—

- १ यच्चिच्छिन्नप्रणे शक्तयव द्रविण बलपरात्रमादयाऽभ्य वाच्या ।
- २ धम धमिगतत्वन द्विधा ।
- ३ सवस्त्रिय शक्तिरूपा ।
- ४ शक्तिपत्न्याच्यब्रह्म ।
- ५ लक्ष्मी मधा-गौरी-मरस्त्रनी प्रकृत्यादि शक्तिपत्न्याच्यम् ।
- ६ एदव्य पराशक्तिरूपा तद-दात्री च शक्ति ।
- ७ पवित्र्यात्साक्षात्पत्न्यावाच्याया ।
- ८ मूल प्रकृति शक्ति ।
- ९ पराविद्याश्रेयसात्पत्न्या ।
- १० सवभावप्वस्या स्थिति ।
- ११ सवकायकरी ।
- १२ अस्या-एव नादक्षि-दवादीनामुत्पत्ति ।
- १३ वागादयाऽभ्यस्या अर्था ।
- १४ परा प्रकृत्यादि रूपा ।

२ शक्ति मन्त्रा

शक्त मन्त्रा विषये विभिन्ननिर्देशा समुपलभ्यन्ते । वस्तुतस्तु एताव्य
नन्ता अत्रन्ता चरा । यथा च परमात्मनोऽभिप्रेत्या तथा शक्तिरेतापि त्रिधा
तथा च—

१ शक्तये श्रीगौरी-मरस्त्रनी, पृ ४६

२ शक्तये पृ ४८

परमात्मा यथादव एकएव त्रिधा स्थित
प्रयोजनवशाच्छक्तिरवत्र त्रिधामवत ॥१॥^१

त्रिया-सारे च विन्दु शिवात्मवस्तन बीज शक्त्यात्मव स्थितम ।

‘तयोयोगे भवेनाद तम्यो जानास्त्रिगवय ॥१॥^२

गोरूपसिद्धान्त च त्रिशक्तिम्य परमोमिति तथा च—

इच्छा त्रिया तथा ज्ञान गौरीज्ञाह्वी तु वष्णवी ।

त्रिधाशक्ति स्थिता यत्र तपर ज्योतिरामिति ॥१॥

ब्रह्मवैवर्तेऽष्ट शक्तय —

इन्द्राणी वष्णवी गान्ता ब्रह्माणी ब्रह्म वादिनी ।

कौमारी नारसिंही च, वाराही विन्दटावृति ॥१॥

माहेश्वरी महामाया भरवी भीमरूपिणी ।

अष्टौ च शक्तय सर्वा, रथस्था प्रययुमुदम ॥२॥^४

एता एव सप्तशत्या अष्टमेऽध्याय रत्नबीज योद्धुभागता इति वर्णिता
ब्रह्मवर्ते ११६ तमेऽध्याये अष्टौ शक्तय कथिता^५ प्रवृत्तिलेखे च नव । प्रपच
सारे पचाशद विष्णुशक्तय कथितास्तथा च—

कीर्ति कान्ति तुष्टिपुष्टी धति शान्ति त्रियादय

प्रीतीरती रमा प्रोक्ता क्रमण स्वरशक्तय ॥१॥

जया दुर्गा प्रभा सत्या चण्डा वाणी विलासिनी ।

विरजा विजया, विश्वा, विनया मुनदा स्मृति ॥२॥

ऋद्धि-समृद्धि गुद्धिश्च भुक्ति मति क्षया ।

रमोक्ता कलादिनी किलन्ता वसुधा वसुधा जरा ॥३॥^६

परा परायणा सूक्ष्मा सध्या प्रज्ञा परानिता ।

अभोधा विद्युता धति शक्तय सव कामदा ॥४॥^७

एवमेव पचाशच्छूद्रशक्तय गणोदरी विरजाण्य । कुलशक्तयश्च ।
रेवतीत्रे तृतीय पटले चतु पट्टि शक्तय इति ।

३ प्रमुखनाम्नामथा —

शक्ति शब्दार्थे निरूपिते स्तोत्रेषु समागतानाम शक्ति प्रमुख नाम्नामर्था

१ शब्दकल्पत्रये ५ भाग शक्तिमाहात्म्यत उद्धतम १६६१ सस्करण

२ तत्रच, क्रियासारत उद्धतम्

३ तत्रच गोरशासिद्धान्तत उद्धतम

४ शब्दकल्पत्रये ५ भाग १६६१ सस्करण ब्रह्मवैवर्तत ११६ अध्यायत उद्धतता

५ तत्रच प्रकृति धण्डत १२० अध्यायत १८ २

६ प्रपचसारत शब्दकल्पत्रये

७ प्रपचसारे १:११ १४

निदिश्यन्ते । तत्रादौ लक्ष्मी —

लक्ष्मी —

- १ लक्षयति नाम दक्षयति चराचर जगत्सालक्ष्मी ।
- २ लक्ष्यते वेदादिभिः शास्त्रं ज्ञानिभिश्च सानक्ष्मी ।^१
- ३ लक्षयतिपश्यति अकृतेचिह्नयतिचराचर जगत
अथवा वदिक यौगिभिश्च लक्ष्यते ।
- ४ लक्ष्मेष्टुचे युष्णादिसूत्रव्याख्याया लक्षयति
पश्यत्यकृति वा सा लक्ष्मी ।^२
- ५ लक्षयति जनान लक्ष्यते जनैर्वेति लक्ष्मी ।
- ६ लक्ष्मीलामात नक्षणात् लप्स्यमानात् साछनात् लपतेर्वास्यात्
प्रेप्सा कमणेलम्बतर्वा स्यादाश्लपाकमणोलज्जतर्वास्यादश्लेपा
कमण ^३ इति ।
- ७ जगत या लक्ष्यमाणा सा लक्ष्मीरिति गीयते ।^४
- ८ लक्ष-दशनाकनयो बाहुलकात् मकप्रत्यय ।^५

श्री —

- १ श्रयति हरिमिति श्री ।^६
- २ श्रयतीवष्णव भाव सा श्रीरितिनिगद्यते ।
- ३ ज्याश्रीमतं सेष्यतसर्वेणजगता विद्वदभि यौगिभिश्च
सा श्रीरीश्वरी विवर्चि इत्यादिना विवर्षिसिद्धयति ।
- ४ अहिबुध्यसहितायाम—
शृणामि निखिलादोषान शणानि च गुणजगत् ।
श्रीयत चाखिलनित्यं श्रयते च पर पदम् ॥१॥

अथर्ववेदे—

अश्व पूर्णा रथमध्या हस्तिनाद प्रमोदिनीम् ।
श्रियद्वीमुपह्वय श्रीमदेवीजुषतामिति ॥२॥^७

१ सरयार्थं प्रज्ञानं प्रथमं सरकरणं प ८

२ युष्णादिसूत्रम् ४।१५०

३ अष्टोत्तरनाम मालिनी ५० मं० विद्यासागर शास्त्री, रामनरञ्ज अजमेर २०२०, पृ० १६२

४ अहिबुध्यसहितायाम् अध्याये

५ अथर्ववेदे १।५।१८।१।मन्त्रं

६ अहिबुध्यसहितायाम् शश्वपके पृ० २७

७ अष्टोत्तरनाममातिशयाम् पृ० १६८

एवञ्च श्रिञ्ज संवायाम हिंसापात्रादिनिष्पद्यते ।

पद्मा-कमला—

अव्यक्त-कालपुम्भावात् पद्मा पद्म मालिनी ।
कामदानाच्चकमला पर्याय सुखभोगता ॥१॥^१

देवी—

- (क) धातनादिगुण-मुक्ता । दिवु श्रीडा विजिगीषा व्यवहार द्युतिस्तुति मोदमदस्वप्नकान्ति गतिपु । इगुपद्यलक्षणे के प्राप्त देवसेव भेषादय पचादिपु द्रष्टव्यति वचनात् नदि ग्रहीति^२ अचि देवडिति टित्वेन पाठात् टिट्टाणञित^३ डीपि यस्येति चेतीकार लोपेदवीति 'शन्नो मत्र व्याख्यावसरे सायण^४ इति ।
- (ख) देवो दानात् दीपनात् द्योतनात् द्यु स्थाने भवति वा स्त्रीत्वे^५ तथा चर्ब्वेद देवीमुपसोरोचमानाम^६ पुराणी^७ देवीमुपस सुवत्तिमहति ।^८

सरस्वती—

- १ मृगतो धातो सरस्तस्मामतुपि
- २ सर इत्युदक नाम तत्त्वस्मात्सर्त्वे मृगतौ इत्यस्य तेन सरसाविशिष्टेन तद्वतीती दुर्गादास^१
- ३ सरो विज्ञान विद्यते यस्या सा ।^२
- ४ सर प्रसरणमस्या अस्तीति निघण्टुभाष्यकारोदेवयज्वा ।
- ५ सरस्वती देवयतो हवन्ते सरस्वतीमध्वरेतापमाने सरस्वती मुत्रता अह्वयन्त, सरस्वती दाशुपेवायप्रदात ।^३

१ शक्यत्के प० २७ अहिं च न्यसहिनात्

२ अष्टाध्यायाम् (पाणिनि) ३।१।१३४ तथा ४।१।१५

३ ४ अथववे^१ १।६।१

५ निरुक्ते ७।१५

६ ऋग्वेदे १।११५।२

७ तत्रव ३।६।११

८ तत्रव ३।६०

९ निरुक्तं २।२६ व्याख्यायाम्

१० स्यायप्रकाश प्र स प० १६ व्याख्यायां निघण्टुभाष्यत

११ ऋग्वेदे १०।१७।४

वहद्वेवताया च—

सरसि घतवत्यस्य, सति लोकेषु यत्रिषु
 सरस्वतमितिप्राहु वाच प्राहु सरस्वतीम् ॥१॥^१
 श्ररण्यानी च रात्री च, श्रद्धा चोपा सरस्वती ।
 पृथिवी चव नामपा, भूत्वाभ्यच मजति ॥२॥^२
 एषव दुर्गा सूर्या सती गौरी तथा च वहद दवतायाम—
 एषव दुर्गा भूत्वच कृत्वा स्यात्सूवतवर्णिनी ॥^३
 सूर्यमिव सतीमता गौरी वाच सरस्वतीम् ।
 पश्यामो वैश्वदवेषु निपातनैव केवला ॥२॥^४
 सरस्वतीत्वमित्यहिमन् श्रघर्चो मध्यमानुवाक् ॥^५

चण्डिका

- १ चण्डयते कुप्यत इति चण्डा चण्डो च सव चण्डिका
 बह्वादिभ्यश्चेति^६ डीषि केऽण^७ इति ह्रस्वे ।
- २ यद्वाकुत्तिस्तशनुमिनिदिता सज्ञाया क्त् ।
- ३ चण्ड उग्र शिव तस्य स्त्री सज्ञाया क्ति ।
- ४ चण्डयते इति चण्डिकाप्वुलि युधोरनाकौ इत्यकि स्त्रीत्वे प्रत्यय
 स्यादिति^८ इवे । प्रपञ्चित चतत सवशान्तनवीव्याख्याया माकण्डेय
 पुराणे ।^९

महामाया—

- १ मात्यस्या विश्वमितिमाया 'माकाम्यामयत्रि ।
- २ मानपूजायाम चुरादि मानयितुमहामाया पृषोदरादित्वा मलोप ।
- ३ मा लक्ष्मी अथ गुभाक्हाविधि यस्या सामाया महतीचासौ माया
 महामाया ।
- ४ अ विष्णुस्तस्या माया महती चासौ माया महामाया ।

१ बृहद्वेवतायाम् २।५१ तथा २।७४

२ ३ तत्रव २।७७

४ तत्रव २।८१

५ तत्रव २।८५

६ अष्टाध्याय्याम् ४।१।४५

७ तत्रैव ७।४।१३

८ अष्टाध्याय्याम् ७।१।७

९ तत्रैव ७।३।४

- ५ अयगतौ अययति अपयतिणिजतात पचाद्यचि स्त्रियाटापि अया
आसमन्तात अमिव्याप्ता मा लक्ष्मी उपासकाय अयमति अपयति
वा शक्तिभवतीतिमहामाया ।^१

सीता—

- (क) मूल प्रकृति रूपत्वात्सा सीता प्रकृति स्वयम् ।
प्रणव प्रकृति रूपत्वात् सा सीता प्रकृतिरुच्यते ॥१॥^२
(ख) सीतति त्रिवर्णात्सा साक्षात्मायामयो भवेत् ।
विष्णो प्रपञ्चधीजच, माया ईकार उच्यते ॥१॥
सकार सत्यममृत प्राप्ति सोमश्च कीत्यते ।
तकार तार-लक्ष्म्याश्च वराज प्रस्तर स्मृत ॥२॥
सीतामगवतीतनेया मूल प्रकृति-सजिता ।
प्रणवत्त्वात्प्रकृतिरिति वदन्ति ब्रह्मवादिन ॥३॥^३

दुर्गा—

- १ दुडु खेन गम्यत प्राप्यते ।
२ दुडु खेन गम्यते ऽथवा ।^४
३ दुर्गासिनासनात् दुर्गा तथा च सप्तशत्याम्
तत्रव च बधिष्यामि दुर्गमाख्यमहामुरम्
दुर्गा देवीति विख्यात तमेनाम भविष्यति ॥१॥^५
४ सव बुद्ध्यधिदेवीमम तर्पामिस्वरूपिणी ।
दुर्ग सकटहृतीति दुर्गेति प्रथिता भुवि ॥२॥^६
५ दुर्गतसत्रायत यस्माद् देवी दुर्गेति कथ्यते ।
मूल प्रकृति रूपिराया सम्बिदो जगदुदभवे ॥
प्रादुभूत शक्तियुग्म प्राणबुद्ध्यधिदेवतम् ॥१॥
दुर्गाबुद्ध्यधिष्ठात्री राधाप्राणेश्वरीमता ।

राधा— राघ्नोति सकला कामान तस्माद्वाधतिकीर्तिता ॥२॥^७

प्रकृति—प्रशब्दऽनप्रोपसग कृतिश्च प्रशब्द प्रकृष्टवाचक कृतिश्च सृष्टीप्रवर्तते
च ब्रह्म-वैवर्ते—

१ भाकण्डय पुराणे ८१:१ व्याख्या मनसुखराय कलाइव रोड कलकत्ता १९६०
२ शाक्तोपनिषद् (भाष्यार पुस्तकालये १९२५ श्री महाश्वशास्त्री) प० ८६
३ संज्ञक ८६ ६१ प
४ हलायखण्डे ३५८
५ सप्तशती स्तोत्र ११ ४६ ५
६ देवीभागवते ८:५०
७ संज्ञक ७:८

प्रकृष्टवाचक प्रश्च, कृतिश्च सष्टिवाचक
सष्टौ प्रकृष्टा देवी प्रकृति सा प्रकीर्तिता ॥१॥^१

प्रकृतौ प्रशदस्य सन्वगुणाऽथ कृश्च रजसि तिश्च तमसि तथा च देवी
भागवते—

गुणसत्त्वेप्रकृष्टे प्रशब्दो वतते श्रुत ।
मध्यमेरजसिकृश्चेति तिशब्दसतमसिस्मृत ॥१॥
त्रिगुणात्मस्वरूपाया सा च शक्तिममविता ।
प्रधाना सष्टिकरणे, प्रकृतिस्तेन कथ्यते ॥२॥
प्रथमेवततप्रश्च कृतिश्च सष्टिवाचक ।
सष्टेरादौ यादेवी, प्रकृति साप्रकीर्तिता ॥३॥^२

४ महात्म्यम्—

वस्तुतस्त्वस्या माहात्म्यं नति नेतीति शब्दरेव वक्तुं शक्यते । शब्दाथ
प्रकरणे तदथ निरूपणे च केचिदशा स्पष्टीकृता । जगति यत्किञ्चिदभूत, भविष्यति
भवति वा सव शक्यव । मनोरथ पूरयितुमस्या प्रभावादव समर्थो भवति जन ।
शक्तिप्रभावादेव विधिहरिहरादय स्वस्ववाथ सम्पादयन्ति । तथा शक्ति-
कागमसवस्वतः—

शक्तिं विना महेशानि, सदाह शवरूपक ।
शक्तियुक्तो यन्नादेवि शिवोऽह सवकामद ॥१॥
शक्तियुक्त जपमत्रनमत्र केवल जपेत ।
सावित्रीसहितोब्रह्मा सिद्धोऽभू नगन दनि ॥२॥
द्वारवत्या कृष्णदेव, सिद्धोऽभूत्सत्ययासह ।
तथा त्रैलोक्यधूसगा ममसिद्धिवरानन ॥३॥
ईश्वरोऽहमहादेवि, केवल शक्तिनयागत ॥४॥^३

शक्तिमन्त एवावतिष्ठन्ते नतरे तथाचोत्पत्ति-माहात्म्ये—

सहबुद्ध्या बुद्धिमन्तो, न वक्तुमुचितेसरा
सर्वे शक्तियालयविश्वे शक्तिमन्ताहिजीविन ॥१॥^४

शक्तिमाहात्म्यं शिवपुराणे—

ज्ञानशक्तिस्तुतत्वाय कारणं कारणं तथा ।

१ ब्रह्मवैवर्तपुराणे २।१।५

२ देवीभागवते ६।१।६ व मनसुखराय मोर कलाइव रोड कलकत्ता, १९६०

३ शक्तिस्तोत्रे ५ भागे १९६१ । वाराणसी शक्ति शब्दार्थे ।

४ तत्रैव, शक्तिशक्तिमन्तवस्वतः तत्र ।

प्रयोजनं च तत्त्वेन युद्धिरूपाध्यवस्यति ॥१॥

यथेप्सितं त्रियाशक्तिं यथाध्यवसितं जगतः ।

कल्पयत्यखिल-कार्याणि क्षिणात्सकल्परूपिणी ॥२॥^१

देवी भागवत स्पष्टं कथितं यत् सवः वायव्यवत् । जना विष्णुहीन
शिवहीन न व्यवहरन्ति कश्चित् शक्ति-हीन वदन्ति

रुद्रहीन विष्णुहीन न वदन्ति जना विल ।

शक्तिहीन यथासवः प्रवदन्ति नराधमम् ॥३॥^२

ब्रह्मावर्ते च गणेश-गण्डस्य सप्तमाध्यायं स्पष्टं भवरितम् यत् ब्रह्मा विष्णु
शिवादयः सर्वे शक्यवः । यथा कुलालोमूढा विना घटं वृत्तु मग्नम् स्वर्णकार
स्वर्णविना गुण्डनवत्तु मक्षमा । तथैव शिवादयः शक्त्या विना किञ्चित् वृत्तु
मक्षमा । शक्तिरत्रोपादानकारणत्वेनोत्तमजगतः समवायसम्बन्धोऽपि तथा सह ।

सप्तगत्या विविध मन्त्राणामाराधननासम्भवानि कार्याण्यपिसिध्यन्ति
तथा च—रोगनाशाय ।

रोगानपेयानपहसितुष्या रष्टानुक्तामा सवलानमीष्टान्

त्वामाश्रिताना न विपन्नराणां, त्वामाश्रिताह्याश्रयता प्रयति ।^३

सामूहिककल्याणाय च—

देव्या यथा ततमिदं जगदात्मशक्त्या ।

निश्शेषदेवगणं शक्तिसमूहमर्त्या ।

तामम्बिकामखिलदेवमहपिपूयाम्

भक्त्यानता स्म विदधातु शुमानिसा न । १॥^४

जगतोऽंगुभविनाशाय—

यस्या प्रभावमतुलमगवाननन्तो

ब्रह्मा हरश्च नहि वक्तुमलं बलं च ।

सा चण्डिकारिल जगत्परिपालनाय

नाशाय चाशुभमयस्य मतिं करोतु ॥१॥^५

एव भगवती सवः वृत्तु क्षमा । तस्या निमेषपातमात्रेणाशक्यमपि सम्भ
वति । अतएवाघटितं घटना-मटीयसीयमुच्यते ।

इयमेव भगवती मुकृतिनाभवेनेपुलम्भीरयत्रालदमी । अतयव विश्वरक्षा
सम्भवति । तथा च सप्तशतीयाम विश्वरक्षाय ।

१ शिवपुराण वायवीय संहिता ७।८

२ देवीभागवते ३।६।१५

३ मत्स्यपुराणस्तोत्र ११।२६

४ सप्त ५।३

५ सप्तशती स्तोत्र ५।४

या श्री भव्य सुकृतिना भवतप्ताहसी
पापात्मना कतधिया हृदयेपुनुद्धि ।
श्रद्धासताकुलजन—प्रभवस्य लज्जा
ता त्वा नता स्म परिपालय देवि विश्वम् ॥१॥^१

अभ्युदयाय—

विश्वेश्वरीत्व परिपासि विश्वम्
विश्वात्मिकाधारयसीतिविश्वम् ।
विश्वेशवद्या भवत भवति
विश्वाश्रया य त्वयि भक्ति-नम्रा ॥१॥^२

विपद्विनाशाय—

गरणागतदीनात -परित्राण परायणे ।
सवस्माति हरन्वि नारायणि नमास्तुत ॥१॥^३

श्रीसूक्ते च—

ऋणरोगादि-दारिद्र्यम पाप च अपमृत्यव ।
भयशोक मनस्तापा नश्यतु मम सवदा ॥१॥^४

अथ च—

श्रावचस्वमायुष्यमारोग्यमाविमघावत्पवमानेमहीयते ।
घन धरयपशुबहुपुत्रलाम शतसम्बत्सरदीपमायु ॥२॥^५

एव चास्याभगवत्या आराधनया आध्यात्मिकाधिदेविकाधिभौतिको
पद्रवाणाशान्ति ।

५ शक्त्या स्वरूपम् वदिकम्

शक्तिस्तोत्रं निरूपणप्रस्तावेऽस्या धनिकस्वरूपविवेचनमत्यावश्यकं ।
वेदप्रमाणत्वात्मविषयाणाम् । वस्तुतोऽस्या स्वरूपमनिवचनीयम् । ब्रह्मविष्णुशिव
पत्न्य शक्तयो वा लक्ष्मी पावती-सरस्वत्यस्तथा च महानारायणोपनिषदि—

“श्री ही श्रीश्च त लक्ष्मीश्च पत्न्यौ ।^६

इयं च परमादवा शतमूला शताकुरा दु स्वप्नादिनासिनी तथा च तत्रैवो
पनिषदि । दूर्वाहपात्रेयम् ।

१ तत्रैव ४५

२ तत्रैव ११३३

३ तत्रैव १११२

४ श्रीसूक्ते २६

५ तत्रैव २७

६ महानारायणोपनिषदि (विश्वनागन्द मधुर) पृ० २१

सहस्रपरमादेवी गतमूलाशताकुरा ।
 सबहरतु म पाप दूर्वा दु स्वप्न नाशिनी ॥१॥^१
 सबजनानामलक्ष्मीनाशिका । तथा च
 श्रीमैत्रजतु अलक्ष्मीमैत्रश्यतु ।^२

श्री सूक्ते च—

ऋण रोगादिदारिद्र्य पाप चापमृत्यव ।
 मयशोकमनस्तापा नश्यन्तु मम सबदा ॥२॥^३

लक्ष्मी रूपेणहिरण्यवर्णा स्वर्ण रजत मालिका श्वेताश्व पूर्णा रथस्था
 हस्तिनादा । आदित्यवर्णासिद्धिपुष्टिवारिणी सब भूतानामीश्वरी तथा च श्री
 सूक्ते ।

आ हिरण्यवर्णा हरिणी, सुवर्ण रजतस्रजा ।
 चन्द्रा हिरण्य मयी लक्ष्मी जातवेदो ममावह ॥१॥
 अश्वपूर्णा रथमध्यस्था हस्तिनाद प्रमोदिनतीम ।
 त्रियदेवीमुपह्वय श्रीर्मा दवी जुपतामिति ॥२॥
 चन्द्राप्रमासा यशसा ज्वलती
 श्रियलोके देव-जुष्टामुत्तराम ।
 ता पयनेमीशरणमहप्रपद्य
 अलक्ष्मीमैत्रश्यतात्वावृणामि ॥३॥^४

मगवती, अजा लोहिता शुक्ला वृष्णा । सृष्टीलोहिता पालने शुक्ला सहारे
 वृष्णा तथा च महानारायणोपनिषदि ।

अजामेवा लाहितशुक्ल-वृष्णा,
 बह्वी प्रजाजनयन्ती सुरूपाम ।
 अजोह्ययो जुपमाणो नुशेते
 जहात्यनामुक्तमागामजो नृत्य ॥१॥^५

रोचमाना चैय तथा चग वदे देवीमुपम रोचमानाम्^६

पुराणी, अपीय युवतिनित्या सनातनत्वात् व्रतधारिणी हिरण्यवर्णा तथा
 चक संहितायाम्—

१ लङ्क १।३५

२ महानारायणोपनिषदि (विमलानन्द मसूर) १।५८ पृ० ७५

३ श्रीसूक्ते २६

४ लङ्क १।३५६

५ महानारायणोपनिषदि (विमलानन्द मसूर) ५।२ पृ० १४३

६ ऋक संहितायाम् १।११५।२

पुराणीदेवीयुवति पुरि धरनुव्रत चरतिविश्वयोरसेदव ।^१

अच्छावोदेवीमुपसविमातीप्रवोभर वनयसामुवृत्रि ।^२

हिरण्यपाणि सविता विचपणी ।^३

द्योतनादि-गुण-युक्ता दान-दीपन-द्योतन-चुस्थानत्वादि-युक्ता तथा
शनादेवीति^४ मन्त्र-व्याख्याया सायण प्रातः सूयसमप्रभा पाशा-कुश धारिणी
त्रिनेत्रा रक्तवसना महापापविनाशिनी तथा च देव्युपनिषदि ।

हृत्पुण्डरीकमध्यस्था प्रातः सूयसमप्रभाम् ।

पाशाकुशावरा सौम्या वरदामयहस्तकाम् ॥१॥

त्रिनेत्रा रक्त-वसना भक्तकामदुहमजे ।

भजामि त्वा महादेवि, महामयविनाशिनी ॥२॥^५

महत्तत्त्वादिरूपेणैव जगदव्याप्नाति । सवप्रकाशिका रात्री च विशेषेण
पश्यति जनान् । समस्त विभूतिधारिका तथा चक सहिताया ।

आ रात्रीव्यरयदायती पुरादव्यक्षिभि ।

विश्वा अधिश्चियोऽर्धत ॥^६

भगवतीजगदम्बिका पामरा-स्वाक-धारयति ग्रामवासिनः पक्षिणो नरा
नगरवासिनो वा तदङ्क-मासाद्यसुखस्वपति तथा च ऋग्वेदे—

निग्रामाहो अविक्षतनिपद्मन्तो निपक्षिण निश्यता सश्विदधिन् ।^७

सर्वे देवा अस्यामेव सन्निविष्टा । इयमेव सत्वरजस्तमासि । देवदान-
वग-धवमनुष्या विभिनाधारेण वसन्त । ब्रह्म विष्णु रुद्रादयोऽस्या एव स्व
रूपान्तरा ग्रहनक्षत्रादयोऽस्या रूपाणि काल परिमाणानिचेयमेव तथा च
देव्युपनिषदि—

‘सपाष्टौवसव सपकादश रुद्रा सपाद्वादशादित्या, सपा विश्वेदेवा
सोमपा असोमपाश्च । संपा यानुधाना अमुरारशासि पिशाचा यक्षा सिद्धा
सपा सत्वरजस्तमासि । संपाब्रह्मविष्णुरुद्र-रूपिणी । सपाप्रजापतीद्रमन्व ।
सपाग्रहनक्षत्रज्योतीषि कालाकाष्ठादिवाल रूपिणी ।’^८

तथा चैयम ब्रह्मरूपिणी विविधदेव सहचरतिसर्वाश्च दधाति । तथा

१ ऋक्संहितायाम् ३।६।१।१

२ तत्रैव ३।६।१।२

३ तत्रैव १।२।५।६

४ अपववदे १।६।१

५ देव्युपनिषदि २१

६ ऋक्संहितायाम् १०।१।१२७।१

७ ऋग्वेदे १।१०।१२७।२

८ देव्युपनिषदि १७

च ऋग्वेदे—

ग्रहस्द्रभिवसुभि चराम्यहमादित्यरतविश्वेव ।
 ग्रह मित्रावरणावुभौविभमि ग्रहमिद्राग्नी ग्रहमद्विनावुमा ॥
 ग्रह सोममात्नस विभमि ग्रह त्वष्टारमुतवृषण भगम्
 ग्रह दधामिद्रविण हविष्मते सुभ्रात्याययजनाय
 ग्रहस्द्राय घनुरातनोमि ग्रहाद्विपगरवहन्तवाउ
 ग्रहजनाय समद कृणामि ग्रहद्यावापृथिवी भ्राविवण ।^१

अथवक्ष्येऽमोमत्रावविरत्न रणणधतो ।^२

तथा चास्या ग्रहत्वे सवदेवग्रहविष्णु रद्राणि जनवत्त्वेन सव-नारणत्वेन
 च निविवाद्यम । तथा च श्वेताश्वतराग्निपदि ।

मायानु प्रकृति विद्यान मायिन तु महत्वरम ।

तस्यावयवभूतस्तु व्याप्त सवमिद जगत् ॥१॥^३

द्वे ग्रहरेग्रहपरे त्वनते विद्याविद्य निहित चात्र गूढे ।

दारद्विद्याहामृत तु विद्या, विद्याविद्य ईगत यस्तु स देव ॥२॥^४

गीताया च—

मम योनिमहदब्रह्म तस्मिन्ममदधाम्यहम् ।

सम्भव सवभूताना ततो भवति भारत ॥१॥^५

मयाध्यक्षेण प्रकृति सूयते सच्चराचरम ।

हेतुनानेन योतय जगद्विपरिवृतत ॥१॥^६

ब्रह्मसूत्रे— सर्वोपिता तददर्शनात् ।^७

श्वेताश्वतरोपनिषदि च—

ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्

देवात्मशक्ति स्वगुणनिगूढाम ।

य कारणानि त्रिखिलानि तानि,

कालात्मयुक्त्यायधितिष्ठत्येव ॥१॥^८

इयमेव ब्रह्मण परशक्ति कथ्यते । तथा च तत्र च—

१ ऋग्वेदे १०।७।१२५। १ २ तथा ६

२ अथवक्ष्ये ४।३ । १ तथा ५ पृ ५१६

३ श्वेताश्वतरोपनिषदि ४।१०

४ श्वेताश्वतरोपनिषदि ५।१

५ श्रीमदभयवल्गीतायाम १४।३

६ तत्र च ६।१

७ वेदात्तदर्शने ब्रह्मसूत्र गीताप्रस मोरखपुर २ १४ त० स० २।१।३०

८ श्व उच्य १।२।७

नतस्यवायवरणं च विद्यत,
न तत्समश्चामयधिकश्च दृश्यते ।
परास्य शक्तिविविधवश्रुमत
स्वामाविही चानवतन्त्रिया च ॥१॥^१

बह्वचोपनिषदि—सच्चिदानन्दलहरी, महानिपुरमुदरी
प्रविश्य स्वयमकवविभाति सवात्माततोऽ
यन्नात्माचिदाद्याद्वितीयग्रहसमविदिति ॥^२

देवी भगवती ब्रह्मस्वरूपा सर्वविदधाति । इममेवासीत् तत् सर्व प्रावतत् ।
अस्यामेवजीवा प्रलय यान्ति अतएव जायते जीवन्ति च । तथा च जावालोप
निषदि । शत्यक—

विद्याशक्ति समस्तानां शक्तिरित्यभिधीयते ।^३

अनयव प्रेरितं सर्वं भवति । अस्या एवकृपया आयुद्रविणं ब्रह्म-वचस्वा
दीनि प्राप्यते । तथा च महानारायणोपनिषदि ।

स्तुता मया वरदा वेदमाता, प्रचोदयती पवतेद्विजाता
अथववेदे च सरस्वत्या दद्या उपसना कथिता हविषा यजनं च प्रति-
पादितम् ।

सरस्वत्यावाचमुपह्वयामहे ।^४

सरस्वत्या उरु यथेविदेमहविषावयम् ।^५

इत्येव च ऋग्यजुःखववेदोपनिषदारण्यकं संहितासु श्रीसूक्तोपोऽयववेदेदेवी-
सूक्तादिषु भगवत्या देया निर्देशं प्राप्यते । ब्रह्मस्वरूपेण वणनं चोपलभ्यते ।
अस्या उपसनाया प्राचीनता सिद्धयति ।

तथा शक्तिपूजोत्तर-कालिकीबौद्ध प्रमाणात् अचलितिति पाश्चात्यानां
वादो नादरणीय इति । मुण्डकोपनिषदि च—

काला करानी च मनोजवा च^६

(ख) लौकिक स्वरूप (स्तोत्रप्रतिपादितम्)

वेदान्तिषु भगवत्या स्वरूपे प्रतिपादिते तदुत्तरकालीन साहित्यपुराणादी
विशेषतः स्तोत्रेषु तस्या स्वरूपम् किमिति वण्यते । भारतीयवाङ्मयेशक्ति साहित्य

१ तत्रैव ७१८

२ बह्वचोपनिषदि ३६

३ शक्त्यकं मीताप्रसन्नगौरवपुर ४ २७१

४ अथववेदे ५।१०।८

५ तत्रैव ५।२३।१

६ मुण्डकोपनिषदि १।२।४

स्वानन्नरागिव गाम्भीय चावहति । शक्ति-शक्तिमतो ब्रह्मावत्या बोधपि
भेदोऽस्मिन् । तथा च शक्तिस्वरूपनिरूपण वा ब्रह्मणोनिरूपण प्रकारान्तरेण ।
शिवेन विना शक्ति शक्या विना च शिव नावतिष्ठते । उभयो परस्पर
परिवान । समर्पितोऽयमय पुराणदिषु तथा ब्रह्मवर्ते (शक्तिस्तोत्रे)

तत्र स्वरूपा परमा भवतानुग्रह विग्रहा ।
सर्वस्वरूपा सर्वेणा सर्वाधारापरत्परा ॥१॥
गवबीजस्वरूपा च गवपूज्या निराश्रया ।
भवता गवतामद्रा सर्वमगल-भगला ॥२॥^१

माकण्ड्ययास्या सर्वजगतां हतुत्वमभिहितम् । दुर्गास्तोत्रे —

हतु समस्तजगता त्रिगुणापिदाय
न पायन हरिहरान्निभिरप्यपारा ।
सर्वाश्रयान्मिलिद्ध जगत्प्रभूतम्
अप्यावृतादिपरमाश्रयस्त्वमाद्या ॥१॥^२

गीतायामपि भगवताऽध्ययवप्रवृत्तिरेवजगत्प्रसीति तथा च तत्र च

मयाध्यक्षणप्रकृति सूदन सचराचरम्
हनुनानन वीनय जगदविपरिवृत ॥१॥^३

अथ च—प्रकृति पुर्य च व विज्ञयनादीह्युमावपि ।^४

भागवत च — दवान क्षुन्नितधमिष्या स्वस्या यानोपर पुमान्
माधता वीर सामूत महनाव हिरण्यमयम् ॥१॥^५

सौम्यतन्त्रीः स्तोत्र भगवता शक्येणापि शिवशक्यारुद्धतनोक्ता । तथा

च—

शिव शक्या मुक्तायति भवतिगत प्रभवितु
न चक्यत्व नगन्तु कृतम् स्पर्शितुमपि ।
अथम्यामाराप्या हरिहरविरचिषान्निभरपि
प्रगन्तानुम्या क्यमहृतपुराय प्रभवति ॥१॥^६

आद्या एवाप्या अथ्यनारा भवति तथा च भागवत

१ ब्रह्मवैवर्तपुराण प्रकृतिप्रश्न ॥६६॥६०

२ भार्गवय पुराण भवभयतय भाट, बनारस राठ कनकला २०१० दुर्गास्तोत्रे ०११०

३ शोडशसु २१०

४ शैलशाल २११

५ भागवते शैलशाल कनकपुर २ १० ३१२६१६

६ शैलशाली कनकपुर १ पदशाली च १६३३ भगवते

नामधेयानिक्रुवति स्यान्नानि च नरा भुवि ।
 दुर्गेति मद्र कालीति विजयावष्णवीति च ॥१॥^१
 माकण्डेय पुगणे सप्तगतीस्तोत्रे च—
 इत्य यदा यदा वाघा दानवोत्था भविष्यति
 तदा तदाववतीत्याह करिष्याम्यरिमक्षयम् ॥१॥^२
 देवीभागवतमुद्गुहमुद्गरनया ब्रह्मणोऽभेद कथित ।
 एकमवाद्वितीययत् ब्रह्मवदा वदन्ति वै ।
 सात्त्वं किं वाप्यसौ वाक् सिद्धेह विनिवर्तय ॥१॥^३
 अस्यात्तरमपि तत्र व

सदक्त्व न भदाऽस्ति सवदव ममास्य च ।
 योऽसौ साहृमह्यो मी भेदोऽस्ति त्वनुविभ्रमात् ॥१॥^४
 तत्र ग्रन्थ क्त पण्डितोमानाथोऽपि ।

यस्या दष्टानव भूमण्डलाशो
 यस्या दासोविद्यत नाक्षितीश ।
 यस्यानात् तवशास्त्र किमय
 यस्याकार सा पराशक्तिरेव ॥१॥^५

प्रकृतिरूपा शक्तिरपि नित्या तदमावेब्रह्मणोर्ऋचनरत्त्वान तथा च
 प्रपञ्च सार—

प्रकृतिं पुरुषश्च नित्यौ कालश्च^६
 इय मन्वती नित्यापि देवाना वाय सिद्धयथमाविभवति । दुर्गास्तोत्रे
 देवाना वायमिदध्यथमाविभवति सा यत्ना ।
 उत्तन्नेतितल्लोके सा नित्याप्यभिधीयत ॥१॥^७

देवीभागवतेप्रकृतिरूपेणाख्याना—

एषामगवती देवी सर्वेषा कारण हि न ।
 महाविद्या महामाया पूर्णप्रकृतिरिष्यत ॥१॥
 दुर्गात्रेयाऽऽपधिया देवी योगगम्भ्य द्रवाया

१ भागवत १ । २ । १२

२ माकण्डेयपुराण ६१ । ५१ । मनमुद्यराय क्वाहव रोड कलत्रस्ता २०१८

३ देवीभागवते २ । ५ । ४१ । मनमुद्यराय क्वाहव रोड कलत्रस्ता २ । १७

४ तत्रव ३ । ६ । २

५ शक्त्युक्ते गीताप्रम मोरखपुर १६८१ प० २६१

६ प्रपञ्चसार १ । २१

७ माकण्डेय पुराण ८१ । ४८

इच्छा परात्मन काम, नियानित्य-स्वरूपिणी ॥२॥^१

योगवासिष्ठे भगवान् वसिष्ठोऽपि, आह ।

नान शक्ति क्रियाशक्ति कमता कर्तृ तापिवा ।

इत्यादिकाना शक्तीना अन्तोनास्ति शिवात्मन ॥१॥

चिच्छवितब्रह्मणोत्र शरीरप्वपिदृश्यते ।

स्पन्दशक्तिश्चर्वातिपु जडशक्तिस्तथोपले ॥२॥^२

भगवत्या साकाररूप विभिन्नदेवीना विभिन्न प्रकारेण रूप-वल्पना तथा च माकण्डये—

सरथस्थस्तथात्युच्च गहीनपरमायुध ।

भुजरष्टाभिरतुनव्याप्याशेषबभौनभ ॥१॥^३

देवीभागवते सहस्र भुज वगनम । देवी स्तात्रे—

सहस्रनयनारामा सहस्रकर-सयुता ।

सहस्रवदना रम्या भातिदूरादसशया ॥१॥^४

तुलना-सहस्र शीपा पुरुष सहस्राक्ष सहस्रपात (यजुर्वेद)

दश भुजा भगवतीरूपे महाकाली स्वहस्तेषु खड्गचक्र गदेषु चाप परि घमुशुण्डी शिर शरान धारयति त्रिनयना च । नीलाश्मद्युतिस्तथा च ध्यान श्लोके—

खड्ग चक्रगतेषु चाप परिधान शूलमुशुण्डी शिर ।

शस्त्रस-दधतीकरस्त्रिनयना सर्वांगभूषा वताम ।

नीलाश्म द्युतिमास्य पाददशका सर्व-हाकालिकाम ।

यामस्तीत्स्वपिते-रौ कमलज हन्तु मधु-कटमम् ॥१॥^५

महालक्ष्मी च स्वस्वरूप-क्षमालापरशुगदाशर वज्रपदम धनु कुण्डिका दण्डशक्ति खड्गगदीनि हस्तपु धारयति । तथा च दुर्गाया ध्यान श्लोके—

आम अक्षस्रक्परशु गदपु कुलिश पदम धनु कुण्डिका

दण्ड शक्तिमसि च चमजलज घण्टा सुराभाजनम् ।

शूल पाश मुत्तशने च दधती हस्त प्रसन्नानाम् ।

सेवेसरिभमन्निमिह, महालक्ष्मा सरोजस्थिताम् ॥१॥^६

१ देवीभागवते ३। १५१ ५२ मनगुण्डराय (कलकत्ता) २०१७

२ योगवासिष्ठे ६।३७।१६ तथा ६।१ ७।७

३ माकण्डयपुराणे ८६।१६

४ देवीभागवते देवीस्तोत्रे ३।२।४८

५ दुर्गासन्तशनी स्तात्रे गीता प्रस गोरखपुर २ १५—प्रथमाध्याये ध्यानश्लोक प ६४

६ तत्रैव ध्यानश्लोके ८२ त्रितीयाध्याये

महासरस्वती च—घण्टा गून-हल-शख मुसलातीनि धारयति वीणा
पुस्तकधारिणी च ।

घण्टागूलहलानिशखमुमत्रेचक्रानु सायक
हस्ताब्जैदधती घनान्तविलसच्छ्रीतागुतुल्यप्रभा
गौरीदहसमुदभव वा त्रिजगतामाधारभूतामहा-
पूर्वामत्र सरस्वतीमनुभजे गुम्मादि दयादिनीम ॥१॥^१

गावतप्रभोद देवीरहस्य तत्रागमादिपु दामहविद्या प्राक्ता तासास्व
रूपाणि पृथक्-पृथक् । तत्र वाली चतुमुजागवाण्डा तथा च वालीतत्रे—

शवारुढा महाभीमा धारद्रष्टा हसमुखीम ।
चतुमुजा षडगमुण्डपरामयकरा शिवाम ।
मुण्डमानाधरा देवी लसज्जिह्वादिगमवराम ।
एव सच्चित्तयकाली श्मशानानलवामिनीम ॥१॥^२

एवमव तारा-षोडशीभुवनदवरी छिन मस्ता दशिणामूर्ति धूमावती-
मातंगी-वगलादिदेवीना ध्यानात्कम देवी रहस्यगावत प्रमोत्तनागमादिपु
प्रसिद्धम । तामु प्राय सवा म्द्रस्य विभिन्न रूपाणा शक्यत । धूमावती विघवा
वधिता । तस्या स्वरूपम च विवर्णा मलिनवमत्रा च सा तथा धूमावती-तत्रे ।

विवर्णा चक्षरा दुष्ण दीर्घा च मलिनाम्बरा ।
विमुक्तकुण्डला व साविधया विरलाद्विजा ॥१॥^३

वाहन चास्या, सिंह । तथा च—

कालाभामा कटाभररिक्तु नभयदामौलिदङ्गेदुरेलाम
गखचक्रकषाण त्रिशिखमपिकरैरुद्धन्तीत्रिनश्राम ।
मिहस्व-घाधिधिरुत्रा त्रिभुवनमखिलतजसा पूर्यतीम ।
ध्यायददुगाजयाख्या त्रिणा-परिवता सविता सिद्धिकाम ॥१॥^४

ब्रह्मत्वे चास्या त्रिनश्राणि चद्रसूयवहनय चतुमुजा चतस्रो दिग् ।
सिंहच स्वयमवविष्णु । तथा च वसतिरहस्य ।

अधुनासम्प्रदश्यामि मिहस्य च यथाचितम ।
सिंहस्त्व हरिरूपाज्ये स्वय विष्णुनमगय ॥१॥
पावत्या वाहनत्व हि अतस्तत्रा पूजयाम्यहम् ।^५

१ दुर्गावल्लभनी स्तोत्र ध्यातरत्रोच ११७ पचमाध्याये ।

२ शाक्तप्रभो वाग्ब २ ८ श्रीरात्रदेवदन विह् कानीनम्बे ध्यातरत्रोते प० ३

३ तत्रैव धमावती स्तोत्रे १ प० २८१

४ सप्तमनी स्तोत्रे गीता प्रस शारङ्गपुर प० १०७

५ श्रीरविणायां एत जनान्त्र विषय पन्ता २०१५ प १७५

महिषश्च शिवरूपो तथा च कालीतन्त्रे—

अधुनासम्प्रवक्ष्यामि महिषस्य च पूजनम् ।

महिषस्त्व महावीर शिवरूपी रनातन ॥^१

एव च श्रुति स्मृतिपुराण दगनात्पि सवत्र लघुप्रसरेय बौद्धोत्तर मुगीना कथमिति विरम्यते ।

६ मात्र गायत्र्यादीनि—

एकस्या एवदव्या विभिन्ननाम रूपाया गायत्रय विभिन्न ग्रन्थेषु विभिन्न रूपेणोपलभ्यन्ते । तथा च—

१ काल्यनाय विदमहे काल्या कुमारि धीमहि तन्नो दुर्गा प्रचोदया दिति^१ महानारायणोपनिषदि ।^२

२ महाशूलिय विदमहे महा दुर्गाय धीमहि तन्ना भगवती प्रचोदया दिति^३ अपि तत्रव ।

३ सुभगाय विदमहे काल-शूलिय धीमहि तन्नो गौरी प्रचोदयादित्यपि^४ तत्रव ।

४ महादव्य विदमहे विष्णु-पत्य च धीमहि तन्नो लक्ष्मी प्रचोदया दिति ।^५

५ कालिकाय विदमहे श्मशान-वासिण्य धीमहि तन्नो धारा प्रचोदया दिति ।^६ (कालिकाया)

६ महालक्ष्म्य च विदमहे विष्णु पत्य च धीमहि तन्नो लक्ष्मी प्रचोदयात्^७ (लक्ष्मीगायत्री)

७ महालक्ष्म्य च विदमहे सवशक्त्य च धीमहि तन्नो देवी प्रचो दयात् ।^८ (महादेवी गायत्री) ।

८ ओम् सव सम्माहि य विदमहे विश्वजन्य धीमहि तन्नो शक्ति प्रचोदयादिति^९ (शक्तिगायत्री) ।

९ ओम् त्वरितायै^{१०} य विदमहे महानित्याय धीमहि तन्नो देवी प्रचोदया दिति^१ (त्वरिताया) ।

१ काली विज्ञानसूत्र १६१७ १८१६

२ महानारायणोपनिषदि विमलानन्द मसूर प ५४

३ तत्रव प० ५५

४ तत्रव प ५६

५ महानारायणोपनिषदि विमलानन्द मसूर त प्रागमनाम्ना ।

६ तत्रव

७ ऋषभट्टिशिष्ट २।११।२६

८ १० तत्रसारे श्रीकृष्णानन्द वागीश जी वाराणसी १६३८ प० ४६

१० 'ग्राम ऐवागश्वयर्षे विदमहे वली कामेश्वर्ये धीमहि सोस्त नो शक्ति प्रचोत्थात' १ (वालागायत्री) ।

११ 'आ ऐत्रिपुरादेव्य विदमह्वली कामेश्वर्ये च धीमहि सौरस्त न विलना प्रचो दयात' २

१२ 'ओ त्रिपुराय विदमहे भैरव्य च धीमहि तना दवी प्रचो दयात्' ३

१३ 'आ महादेव्य विदमहे दुगाय च धीमहि तनो गीरी प्रचोदया दिति' ४ (जय दुर्गा गायत्री) ।

१४ 'ओम नारायणाय विदमह महाश्रिये धीमहि तन श्री प्रचो- दयात्' ५ (श्री गायत्री) ।

१५ 'ओम् वाग्दत्र्य विदमहे कामराजाय धीमहितन्नो देवी प्रचो दयात्' ६ (सरस्वत्या) ।

१६ 'ओम भगवत्यै विदमह मातेश्वर्य्ये धीमहि तनोऽन-पूर्णा प्रचो दयात्' ७

१७ 'ओम महिषमर्दिय विदमह दुर्गाय धीमहित नो देवी प्रचोदया दिति' ८ (महिषमर्दिनीगायत्री) ।

१८ 'ओम वरोचर्यै विदमहे छिन्न मस्ताय धीमहि तनो देवी प्रचो- दयात् ९ (छिन्नमस्तागायत्री) ।

१९ 'ओम कालिकाय विदमहे महोप्रायै धीमहि तनो देवी प्रचो दयात्' १० ।

२० 'ओम ताराय विदमह महोप्राय धीमहि तनो देवी प्रचोदयात् " बीजम (ह्रीमिति) तथा च तत्र सारे ।

अथ वक्ष्यजगदधानीमधुना भुवनेदवरीम् ।

ब्रह्मादयोऽपि यान्तात्वा लेभिरे परमाश्रियम् ॥१॥

न क्लीशोऽग्निमाहूढ वामनेत्रो वचन्द्रक

बीजतस्या समाख्यात सवितासिद्धि-काशिमि ॥२॥

नकुलीना हवार अग्नि रेफ वामनेत्रपूडि अद्भचन्द्रोऽनुस्वार ॥३॥
तथा च (ह्री) ।

दयुपनिषदि च स एवाय कथितस्तथा च—

१९ तन्त्रसार श्रीकृष्णानन्द बागीश श्री० वाराणसी १९३८ प० ४६

७ तन्त्रसार वाराणसी, १९३८।४६

२११ तद्वत् प० ६६ ७०

१२ सत्रैव, पृ० ८४

वियदीवारसयुक्त वीतिहोत्रसमन्वितम् ।

अद्धं दु-लसित दव्या वीज सवाय साधकम् ॥१॥

एवमेकाक्षर ब्रह्म, यतय शुद्ध चेतस ।

ध्यायन्ति परमानन्दमया नानाम्बुराशय ॥२॥^१

वियत्काग (ह) वीतिहात्रोग्नि (र) अद्धचद्र () एव च (हा) इद देव्या वीज सर्वाथदम प्रणवसमम इममत्र शुद्धचतस यतय ध्यायति । अस्याथ इच्छा नानश्रियाधाराद्वाताखण्ड सच्चिदानन्द भूतशिवस्य शक्तविस्फुरण मिति ।

मत्रश्च— ओ ए ह्री क्ली चामुण्डाय विच्च तथा च दयुपनिषदि—

वाङ्मायाब्रह्मसूस्तस्मात् पठे वक्त्र-समन्वितम् ।

सूर्यो वाम-श्रोत्रविदु सयुक्तपटाततीयक ॥१॥

नारायणेन समिधो वायुश्चाधारयुक्तत ।

विच्चेनारायणकोडवायु स्यामहदानन्द दायक ॥२॥^२

वाग्वाणी ऐं माया 'ह्री ब्रह्मसू काम 'क्ली तन पठ वर्णोऽकारयुक्त श्च सूर्ये म अवामश्रोत्र दक्षिणकणम (उ) विदुयुक्त (मु) टात्ततीयो ड' नारायणेनाकारेण युक्त (ङा) वायु (य) अघर (ए) तनयुक्तो विच्चे । अन्तेर्गामत्रश्च— आ ह्री दु दुर्गाय तथा तत्रसारे—

अथ दुर्गामनूम वश्य दष्टादृष्टफल प्रदम् ।

मायारि कणविद्वाढयो भूयोऽसौ स्वगवामवेत ॥१॥

पचान्तक प्रतिष्ठावान, मास्तोमौतिकासन ।

तकारादि हृदयातोऽय मत्रोवस्वक्षरात्मक ॥२॥

तारा माया स्ववीज च दुर्गायहृदय तत ॥^३

अद्धवार कण उकार, पचान्तक गकार प्रविष्ठा आकार मास्तो यकार, मौतिक एकार ॥'

(ख) विशिष्ट स्तोत्राणि (३१)

१ अन्न पूर्णा स्तोत्रम्—

अन्नपूर्णाभिगवती परत्वात्तदेव नाम उपत्रमोपसहारयोश्चेदमेवनाम् ।^४

'अन्नपूर्णा-स्तोत्रम् ।

१ देव्यपनिषदि १८ १६

२ दयुपनिषदि २०

३ तन्त्रसार प० ६७ वाराणसी १६३८

४ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे अमराज श्रीकण्णदास बम्बई, पृ २३२ । सं० १६८२

“इतिथीमच्छकराचाय विरचितमन्नपूर्णाष्टकस्तोत्रम् । अत्राष्टकमिरयधिक
पदम् । शकरग्रथावल्याचेदमेव नाम ।

शकराचाय रचितम् । श्लोकसंख्या १२ । बहुस्तोत्र—रत्नाकरयो शकर
ग्रथावल्याच्च ।

भगवतामाचार्याणाम कृतौ कापि नसर्गिणी प्रतिमाहृदयाह्लादकारिणी मनो
मुग्धकारिणी शली सगीतप्रवाहमयी जनयतिकामप्यमिनवामभिख्यामनिर्वचनी-
याम । रचयितुमावभगिमाशब्द प्रवाहितोच्छलतीव । सानुप्रासा दीघ समासाऽपि
सरला ‘मिक्षा देहिनमोऽस्तुते पदयुताऽथनान्भ्वनापि श्रोतुहृदयानावजयति ।

नित्यानन्दकरी वराभयकरी सौन्दर्यरत्नाकरी,
निधूताखिलधीरभावनकरी प्रत्यक्षमाहेश्वरी ।
प्रालयाचलवगपावनकरी काशीपुराधीश्वरी
मिक्षादेहि कृपावलम्बनकरी मातानपूर्णेश्वरी ॥१॥

अत्र भगवती अनपूर्णाऽभयकरी मोक्षकरी विश्वेश्वरी च कथिता ।
तथा च—

क्षत्रत्राणकरी महामयकरी माता कृपासागरी,
साक्षामोक्षकरी सदा शिवकरी विश्वेश्वरी धीवरी ।
दत्तात्रयकरी निरामयकरी काशीपुराधीश्वरी,
मिक्षादेहि कृपावलम्बनकरी मातान्पूर्णेश्वरी ॥३

२ आर्यास्तव —

आर्याया भगवत्या स्तोत्रत्वादेतदवनाम । पुराणचदनाम^४ “आर्यास्त-
वप्रवक्ष्यामि यद्योक्तमृषिभिः पुरा ।^५

हरिवंशे विष्णुपवणिततीयऽध्याय प्रथमश्लोकमारभ्य ३५ तम यावत् ३५
श्लोका वक्ष्यमाणोऽत्रप्रवृत्ता ।

इमस्तव प्रातः य पठेत् । स काक्षित लभते । त्रिभिर्मासैः नृणां घोरबन्धन
पुत्रनाशघनक्षयव्याधिभृत्युमयसर्वशाम्यति सर्वाय सिद्धि च नरो लभते ।
तथा च—

इमं य सुम्नव दिव्यमिति यासप्ररल्पितम् ।
य पठेत्प्रातरुत्थाय गुचि प्रयतमानसः ॥१॥

१ शकरग्रथावल्या २५ संस्करण ११ सधुत्

२ तत्रैव १

३ तत्रैव १०

४ हरिवंशपुराणे (पूना १९३६ ई.) नीलकण्ठीयतम् स० १६१

५ हरिवंशपुराणे (पूना १९३६ ई०) २८ वि पव ३।१

त्रिभिर्मांसैः काशितं च फलं च सप्रयच्छति ।
पडभिर्मांसं वरिष्ठतु वरमिव प्रयच्छसि ॥२॥^१

अत्रानुष्टुप छन्दसा विविधनामपद सरलयामापया सानुप्रासया सप्रसादया भगवत्या कीर्तनम् । भगवतीसिद्धसेनस्य जननी सवत्र पवत नदीगुहामु वसति । सवया लोकान मृजति विभिन्ननामानि भजते स्त्रीवाचका शब्दा अस्या एव नामान्तराणि अत्रया सव जगत स्थावर व्याप्तम् । तथा च—

त्वया याप्तमिदं सव जगत्स्थावर-जगमम् ।
सग्रामेषु च सर्वेषु अग्नि प्रज्वलितेषु च
नदीतीरेषु चोरेषु कान्तारेषु भयषु च ॥२

३ इन्द्रकृत-दुर्गा स्तोत्रम्—

यत् इन्द्रण भगवत्या दुर्गाया स्तात्र कृतमत स्तदेव नाम उपश्रमोपसहार योरपीदमेव नाम तथा च स्तोत्रणानन तुष्टाव शिवा शकर बल्लमामिति ^३ 'पुनरावृत्ति रहित स्तोत्रं जाप्यान्नसशय ।'^४

सौर-पुराण ४६ तमऽध्याय ४५ तम श्लोकमारभ्य ६१ तम यावत् । श्लोक सख्या १७ । स्तोत्रकर्ता इन्द्र ।

फल चास्य त्रिविधं ख निवृत्तिं देवी-लोकं प्राप्तिश्च । तथा च—

य इमां कीर्तयिष्यन्ति, जपमालां भवानि तं ।
त्रिविधैरपि दुःखीध मुच्यते नात्र संगम ॥१॥^५

अनुष्टुबछन्दोबद्ध सम्बोधनान्तपदयुतम् सगीतमभ्यासरण्या भगवत्या स्तवनम् । तथा च—

जयदेवि महामाये जयत्रिदश बद्धित ।
जयमद्रे विदहस्थे जयाद्य त्रिगुणारिभवे ॥१॥^६

स्तोत्रस्यास्य सरला सानुप्रासा पौराणिकी प्रवाहमयी भाषा । सवसाधारण जनरपि सुबोधमिदं स्तोत्रं स्वरसमभ्या जनानामोदयति ।

४ उत्कण्ठा दशकम्—

यतीऽत्रभगवत्या राधायावर्णनमुत्कण्ठायुतरूपेण । पुस्तकस्यापश्रमोप सहारयोरिदमेवनाम । तथा च— उत्कण्ठा दशकम्^७ अन्तं च इति श्री रघुनाथदासगोस्वामिविरचितस्तवावल्या श्रीउत्कण्ठादशकम् सम्पूर्णम् ।^८

१ तत्रव २।३।८ ३२ तथा ३४

२ तत्रव २।३।३५

३ सौर पुराण आनन्दश्रम-पूना १८११ शा वा शकाब्दे प १६ । अध्याय ४६।४५

४ तत्रव ४६।६१

५ तत्रव ४६।५६ ६१

६ तत्रव ४६।४६

७ श्रीस्तवकल्पत्रये बन्दावन मधुरा २ १६ पृ० ६१३

८ तत्रव, ६३४

रचयिता रघुनाथदास गोस्वामी श्लोका ११ स्तोत्रस्यास्य पाठनामीष्ट-
प्राप्ति । तथा च तत्र—

उत्कण्ठात्कस्तवन नितरा नव्या न्व्यै स्वर
वदारण्यमहद्रपट्टमहिषा य स्तोत्रिमप्यक मुधी ॥१॥
तस्मप्राणममा गुणानुरसनात् सजातहर्षोत्सव ।
कृष्णोज्ज्वलमीष्टरत्नमभिरादतत स्फुटयच्छति ॥२॥^१

गादूल विक्रीडित छदावद्वेदीघसमाममयत्र स्तान्ने भाषाया सौदय
मुनानुप्रासछटा दानीया । उक्कण्ठिताया दध्या समादरे कृतोकण्ठ वविरपि,
उत्कण्ठित इव लक्ष्यत । राधा कदाह भजे इति मुहमुमुसदिगरन क्विस्ता-
दात्म्यावस्थापन इव । पन्शय्यावणमत्री रचना चातुरी गुम्फन-सौष्टवादीनि
मनोहरन्ति । तथा च—

छिनस्वणविनिदचिकरण रचिस्मेराक्य मघित
रक्तारक्त मुचीनपट्टवसनावेगेन विभ्राजिताम ।
उदघूर्णोच्छितिकण्ठपिच्छ विलसद्वेणीमुक्क द मनाक
पश्यती नयनाचनेन मुदिताराधा कदाह भजे ॥१॥

अत्रात्कण्ठिताया मूर्ति पुर स्फुरन्ती दश्यत । मनाकशब्देनात्रोत्कण्ठिताया
सा शक्य व्यज्यत ।^२

५ चण्डिका स्तोत्रम्—

यतोत्र चण्डिकाया स्तवनम् । मूच्यामिदमेव नाम ।^३ 'अथ चण्डिका-
स्तोत्रम्' पुष्पिकाया च ।

'इति श्री ह्रुवहृद धर्मोपासना-स्तवके श्री दुर्गोपासना-कल्पद्रुमे माकण्डेय
विरचिते चण्डिका स्तान् निरूपण नाम प्रकरणम् ५ श्लोका १२

स्तोत्रस्यास्य पाठेन सत्र पाप निवृत्ति-मूवकम् स्वेष्ट प्राप्तिस्तथा च ।

इत्यत्र धीजमत्र स्तवनमतिशिव पातक-व्याधि-नाश
प्रत्यक्ष दि य रूप ग्रहगणमयने मदन शास्त्रिनीताम
इत्यत्र धगवेग सकलमयहर मत्र शक्तिश्च नित्यम
मन्त्राणा स्तान्त्रय पठति स लमत प्रार्थिता मत्र मिद्धिम ।^४

तान्त्रिकमतदादावन ध्यान रूपेण दुरित नाशायाम्यथना । तान्त्रिक
रीत्या श्रा ह्री ह्री न क क पद स्तवन विचित्रयौज सम्प्रलितयामापया विघ्न-
ध्वंस प्राथना रौद्र बीरमूर्ती ममन्मिवायात । तथा च ।

१ तत्रव ११

२ श्रीमन्मन्त्रमन्त्रमन्त्रावन मयुरा २ १६ प० ११

३ बह्वृग्योनिपाणकण्डम धर्मस्वय उपासना स्तवके १२८ अ० दुर्गोपासना कल्पद्रुमे

४ तत्रव १० ४८, ४९

५ तत्रव, श्लोक १२

भ्रमसि जगदिय मक्षयन्ती प्रसती हुकारोच्चारयती
प्रहृतुदुरित चण्डमुष्णाप्रचण्डेति ।^१

सानुप्रासाभापा कानी कपाली चामुण्डति पद्यानिजनानावण-कुहरम
मिध्याप्य प्रत्यशतोमय निवारण बुवन्तीव । सर्वासा दवीना बीज चण्डिकेति तथा
च—

त्व ग्राह्यीत्य च रौद्री त्व च शिरिवगमनात्व देवी कुमारी ।

त्व चक्री चक्रहस्ता घुरघुरितरवा, त्व वराह-स्वरूपा ।

रौद्रेत्व चममुण्डा सवलमुवितले, सस्थिते स्वगमार्गे ।

पाताल शलशृगे हरि हरनमिते देवि चण्डि नमस्ते ॥१॥^२

६ जाडयापहास्तोत्रम्—

पुस्तके धत नाम । यत स्तोत्रे जाडयस्यबुद्धिमानस्य प्रमुखत्वेन
चर्चातस्तदेव नाम । नाम्नोऽस्य निर्देश स्तोत्रेऽपि तथा च—

स्तोत्र जाडयापहृदिय प्रातरत्थाय य पठत ।^३

गग-सहिताया पचमेभागे (खण्ड) २२तमेऽध्याय ४१तम श्लोकेत ८५
तम यावत । श्लोकाश्च ५ । स्तोत्र-वर्ता नारद ।^४

यथा-नाम तथा गुण इतिरीत्याऽस्य स्तोत्रस्य पाठस्य फलतु निखिलाज्ञान-
निवत्तिबुद्धिमाद्याशिविनाशश्च । तथा च तत्र—

स्तोत्र जाडयापहृदिय प्रातरत्थाय य पठेत ।

नारदाक्त सरस्वत्या स विद्यावाग्भवेहि ॥१॥^५

यद्यत्रस्तोत्र श्लोकाना सख्या तु पचवपरमतीवप्रभावशालीदम ।
भगवत्या सरस्वत्या स्तोत्रमिदमभवत्या स्वरूप-वर्णन तत्र च वर्णमत्री, गण-
योजना वर्णन-दयोरनुप्रामता प्रसादगुणितादि विषया सराहनीया इति । भगवती
सरस्वती बंधूर किरीट ककणधारिण्युक्ता । नूपुर राजिता वीणा पुस्तक धारिणी ।
तथा च—

वराभयपुस्तकवत्तकीयुत

पर दधाना विमले करद्वये ।

नमाम्यह त्वा शुभदा सरस्वतीम्

जगन्मयी ब्रह्म मयी मनोहराम ॥५॥^६

१ तत्रैव श्लोक १

२ बृह-पोतिवाण वेऽष्टमध्याय-कण्डे उपासना स्तवके श्लोक २

३ गग-सहितायाम् गगाविष्णुदास मुम्बई पृ० ३१ ४६

४ तत्रैव ५।२२।४५

५ तत्रैव

६ तत्रैव ५।२२।४३

७ दुर्गा-कवचम्—

सूच्यामित्मेव नाम^१ ब्रह्माण्ड माहूनमस्यापरनाम । तथा चाते—

इति श्री ब्रह्मवर्तमहापुराण प्रवृत्तिखण्ड नारदनारायण-सम्वादे ब्रह्माण्ड
मोहन कवच नाम सप्तपष्ठिनमोऽध्याय ।^२

ब्रह्मवर्ते २थे खण्डे ६७ तम-ध्याये १मश्लोकमारम्य २७ तम श्लोक
यावत् । नारद प्रतिनारायण आह ।

कवचस्थास्य धारणेन सवनीययात्रयापृथिव्या भ्रमणन च यत्फल लभ्यते
तत्फल लभते । सिद्धे कवचे नर. पुत्रपौत्रादियुतो भवति । तदमेहलक्ष्मी स्थिरा
भवति । तथा च—

कवच धारयद्यस्तु सोऽपि विष्णुनसशय ।

स्थाने च सवतीर्थाना पृथिव्याश्च प्रदक्षिणे ॥१॥

यत्फल लभते लोकस्तदव धारणा-मुने ।

पञ्चलक्ष जपेनैव सिद्धमतद भव मुने ॥२॥^३

स्तोत्रस्य भाषा सरला पौराणिकी । प्रवाहमयी अनादौ परम्परा कथन
तदागयासकरयासादिकम् । ततोदिप्रक्षणम् । फल चाते ।

८ दुर्गा-कवचम्—

यतोऽनदुगाया वषणम । सूच्यामुपनमऽध्यायान्ते चेदमेव नाम ।^४ तथा च—

शृणु नारद वक्ष्यामि दुर्गाया कवच शुभम् ।^५

अध्यायान्तेचास्य नाम दुर्गतिनाशिनीकवचम् ।^६ तथा च—

इतिश्री ब्रह्मवर्ते महाभणपति खण्डे नारद-नारायण सम्वादे दुर्गति
नाशिनी कवच-नामकोन चत्वारिंशत्-ध्याय ॥^७

ब्रह्मवर्ते तृतीय खण्डे ३६ तमेऽध्याय ३५ श्लोकमारम्य २३ तम यावत् ।
श्लोका २० । नारायणो वक्ता नारद श्रोता ।

सवतीययत्रतादिभियत्फल प्राप्यते तत्फल लभतेऽस्य धारणात् अनात्वा
शतलक्ष प्रजप्तोऽपि न सिद्धि-दायकम् । तथा च—

मुस्तात् सवतीर्थेषु, सवयज्ञेषु यत्कनम ।

सवप्रतापत्रासे च तत्फल लभते नर ॥१॥

१ ब्रह्मवर्ते स्थितो विश्वविद्यालयीय पुस्तकालय (बाम्ब) प० ७

२ तत्रव पृ ३१२

३ तत्रव २।६७।१६ १६

४ तत्रव पृ० ६

५ ब्रह्मवर्तेपुराण १.६।१३

६ तत्रव प ४११

७ तत्रव ४१२

इदं कवचमनात्वा भजेद दुर्गनिनाग्निनीम ।

शतलक्षं प्रजप्ताऽपि न मन्त्रं सिद्धिदायकं ॥२॥^१

स्तोत्रमिदं पुराब्रह्माशंकराय ददौ त्रिपुरसग्रामे हरश्च गौतमाय सच
पद्मनाभाय । गायत्र्ये छन्दे ब्रह्माण्डविजयमस्यापरं नाम । विनिर्वागस्ततोऽंग
यासकरयासादिकम् । दिग्प्रक्षेपश्च । सरलासुबोधो चानभापा प्रवाहमयी
पौराणिकी शली ।

६ दुर्गाब्रह्म कवचम्—

यतोत्र ह्यप्रोक्तं दुर्गाकवचमितितदेवनाम् । सूच्या^२ स्तोत्रादौ पुस्तके
धत्तमिदं नाम । तत्रादौ दुर्गा ब्रह्मकवचम्^३ पुष्पिकाया च हरिहर-ब्रह्मविर-
चित्तदेव्या कवचम् ।^४

वाराहपुराणतः दुर्गापूजायाः कल्पद्रुमे उदघतम् । श्लोकसंख्या ५६ ।

फलचास्यस्तोत्रस्य नित्यपाठेन प्रतादि-बाधा गानित । तथा च तत्रव—

ब्रह्मराक्षसवेताला बुष्माण्डाभरवादेव

नश्यति दशनादस्य कवचं हृदि संस्थितं ॥१॥

मानो नतिभवेद्राजस्तेजोवद्विकरपरम् ।

यशसा वद्धतः सोऽपि कीर्तिमण्डितभूतले ॥२॥

देहान्ते परमस्थानं यत्पुरुरपि दुर्लभम् ।

प्राप्नोति पुरो नित्यं महामायाप्रसादतः ॥३॥

परमप्रसिद्धमिदमास्तिकजगति देवी भागवत । च पठितं दुर्गासप्त
शत्या आदौ विधीयते । तत्रादौ नवदुर्गा नाम कथनं ततोदिग्प्रक्षेपः । करारक्षा
परम । अन्ते च फलकथनम् । अनुष्टुप्छन्दे सरलाभाषासंप्रसादात्सानुप्रासा ।
प्रवाहमयी शली । देव्या प्रभाववर्णनात्मिका । तत्तन्नामप्रसंगस्यैव रूपशक्तिश्च
प्रदर्शिता । यस्यादिशं योऽधिष्ठीवीसर्वतस्या रश्मिका प्राच्या रक्षुतुमाम्-द्री
इन्द्रप्राच्या अधिपति । ऐन्द्रीचाधीश्वरी ।

१० दुर्गाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्—

भगवत्या दुर्गाया अष्टोत्तरशतनामानि तित्त्वनाम् । सूच्याम्^५ उपक्रमे
अथ दुर्गाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् ।^६ अतश्च^७ श्रीदुर्गाष्टोत्तरशतनामाम्क

१ तत्रैव ३।३।१।१६ २२

२ दुर्गापूजायाः कल्पद्रुमे प ५

३ तत्रैव १६२

४ तत्रैव १६४

५ दुर्गापूजायाः कल्पद्रुमे ५२ ५३ ५४ श्लोकाः

६ तत्रैव पृ १—शास्त्रप्रमो^७ (देवनागरी सिंह) २००८ मम्बई, ४२६ पृ ८

७ तत्रैव पृ १८

स्तात्र निरूपण नाम प्रकरणमिति ।^१

विद्वन् भारतत्रनाशाद्यतम । ईश्वर गताती प्रोवाच इनावाइव १६
शाक्तप्रमोदगीर्णम् ।^२

पञ्चास्याष्टोत्तरगतनामस्नात्रस्य पाठेन चतुस्रमप्राप्तिरमाध्य तस्य
किमपिनास्ति तथा च तत्रव—

नामाध्य विद्यते दवि त्रिपुत्रावेषु पावनि ।
धन धाय भुक्तान जाया हस्तिनमव च ॥१॥
चतुस्रगतथा चान लभेभुक्तिं च साद्वतीम् ।
राजानो दामता यान्ति राज्यश्रियमवाप्नुयात् ॥२॥
भौमावस्यानिगामागे चत्रेगतमिपागते ।
त्रिलिख्यप्रपठन स्तोत्र स भवमम्पत्ता पदम् ॥३॥^३

प्रनुष्णवदत्र भावत्या दुगाया अष्टोत्तरशतनाम्ना कथनम् । गृह
निनामानि प्रसिद्धायव । अल्पममासानि । गणनापरणि । त शक्या गन्धिमव
च द्यात्यत । सरला सानुप्रासा प्रवाहमयी भाषा । गुणात्मिनायपिकानिचित
नामानि यथा पटला रूपाणा, सर्वा अष्टदन्त्य एकव

ग्राही माहृद्वरी च द्री, कौमारी वण्णवी तथा ।
चामुण्डा चववाराही लक्ष्मीश्च पुम्पाकृति ॥^४

११ दुर्गा-स्तवराज —

सूच्यामिदमेवनाम । पुराण स्वयश्रीकृष्णो नामेदप्राह ।^५ 'स्तोत्र
राजप्रत्यारयामाति ।'^६

ब्रह्मवर्ते षष्ठे मण्डे ८८ तमेऽध्यायप्रथम श्लोकागम्य ७१तम यावत् ।
श्लोक-सख्या ७१ ।^७

यानित्यमिद स्तोत्र पठति स च्छिव पावता द्रष्टु समर्थो भवति । अग्नि
जलवायु-स्नग्म क्तु प्रभुभवति । तथा च

सवसिद्धिं च लभत सिद्धस्तात्रामवेद्यदि ।
दशायुत जपनव सिद्धन्तोत्रोभवन्तर ॥१॥
अग्निस्वग्म जलस्वग्म मृत्युस्वग्म भ्रमनसस्तथा
अश्वमध महत्त्वाच्च पृथिव्याश्च प्रदक्षिणता ॥२॥^८

१ शाक्तप्रमोद २० ८ बाम्बे (राजेश्वरान्न सिंह) प० १६

२ तत्रव प ४२६

३ शाक्तप्रमोद २० ८ बाम्बे (राजेश्वरान्न सिंह) १४ १५ १७

४ तत्रव ८

५ ब्रह्मवर्ते कृष्णवर्ण (वेङ्कटेश्वर प्रस मुम्बई) श० १९६६ प ६

६ तत्रव प० २ ६ ४१८८३

७ तत्रव पु २०६ ६१८८३

८ ब्रह्मवर्ते कृष्णवर्ण (वेङ्कटेश्वर प्रस मुम्बई) म० १८६६—६१८८६८ ६६

नन् सव श्री कृष्णमहिमानमव नोकयत'व वात पय तमिम स वाल
बुदव्याऽम यदितिमोहमुपगत । श्रीकृष्णसतस्मै इद स्तोत्र प्राह अस्यैवप्रभाक्षण
भगवानमहादेव त्रिपुर हतु समर्थोवभूव । ब्रह्मा शकराय दत्तो' स च सनका
दिभ्य आह । अत प्रासरदिद स्तात्रम ।

अत्रादौ स्तात्रस्य महत्त्व प्रतिपादितम् । तत स्तवनविधिम् । 'स्नात
पादौ च प्रक्षाल्य धत्वा धीत च वाससीगाचान कुशहस्तश्च शुचिर्विष्णु च
सस्मरन्निति २ मत्र भगवती दुर्गादुगतिनाशियुक्ता । विष्णुमाया नारायणी
सनातनी नारायणी नित्यानन्दरूपा निगुणा सगुणा प्रकृति पुष्टरूपा पशुपरा
सावित्री कथितति । ३ एकवभगवती दुर्गा स्थानाद्याधारभदेनविभिन्ननाम्ना
कथ्यते । सवा शक्तयोस्या एव जायते ।

१२ दुर्गा स्तोत्रम्—

दुर्गाया भगवत्या वणनात्तदेवनाम । सूच्यामिदमेव नाम । ४ अध्यायान्ते
पुष्पिकाया चेद नाम । तथा च—

इति श्री ब्रह्मवर्ते महापुराण प्रकृति गण्ड नारदनारायणसम्वाद दुर्गा
स्तोत्र नाम षट् पष्ठितमोऽध्याय । ५

ब्रह्म धवर्ते २य खण्डे ६६ तमेऽध्याये १ श्लोकभारभ्य ३३ श्लोकयावत ।
श्लोकसरया ३३ ।

पूजा काले स्तोत्रस्यास्य पाठन सिद्धिजायते वक्ष्या वानवक्ष्या मृत
वत्सा वा वपमेक श्रुत्वा सुपुत्र लभत । वारागारा प्रमुच्यत । यथमापीडित
गलत्कुण्ठी महागुली रजात रागाद विमुच्यत । तथा च—

इत्यात्मना क्त स्तोत्र दुर्गाया दुर्गताशनम् ।

पूजा कालेपठद्याहि सिद्धिभवति वाञ्छितम् ॥१॥

वक्ष्या च वाक् वक्ष्या च मृतवत्सा च दुर्भगो ।

श्रुत्वा स्तान वपमेक सुपुत्र लभते ध्रुवम् ॥२॥

वागगारे महाधोरे वा बद्धो हवन्त्र ।

श्रुत्वा स्तोत्र मासमर व दना मुच्यतध्रुवम् ॥३॥

राजद्वारश्मसान च महारण्य रणस्थने ।

हिंस्रज तु समीपे च श्रुत्वा स्तात्र प्रमुच्यते ॥४॥ ६

१ तत्रव ४।७।७।६ ६३

२ तत्रव ४।८।१।४

३ तत्रव ४।८।१।१ १८

४ तत्रव ५ ७

५ ब्रह्मवर्ते ५ १११

६ तत्रव २।६।२।६ २७, २८ १

दुर्गेवमूल प्रवृत्ति । त्रिगुणात्मिका सगुणा त्रिगुणा च सनातनी सर्वाधारा सर्वेशा सबना सब भान प्रदा सबबुद्धि-स्वरूपा श्रद्धा पुष्टि मघा-शमादीनि तस्या एव नामातराणि ।^१ भवमाहेश्वरी वैष्णवी ब्रह्माणी भद्रदा, भद्रकाली सनातनी ।

१३ दुर्गास्तोत्रम्—

यथाऽत्रदुर्गास्तुषते स्तोत्रणानेन । फलकथनेचात्र नामेदमवधत्तग ।^२
दवि स्तोत्रमिदं यं हि पठिष्यन्ति तवानघे ।^३

बाराहपुराणे ६५ तमऽध्याये ५८ तम श्लोकमारभ्य ७१ तम यावत् ।
श्लोक संख्या १४ । स्तोत्रकर्तारानुदेवा ।

स्तोत्रस्यास्य प्रपठनात् सवसिद्धिर्जायते । तथा—च तत्रव—

देवि स्तोत्रमिदं ये हि पठिष्यन्ति तवानघे ।

सर्वभ्रामसमापन्नान् कुरु दवि स नोवर ॥१॥

एवमस्तिवति तान्देवानुत्वा दवी पगपरा ।

विससज ततो दवान् स्वयन्त्रव सस्यिना ॥२॥^४

अतीवसरलमिदं स्तोत्रम् । सरलया सानुप्रसया प्रसाद-बलितयागिरा भगवत्या देव्या पुराणपुया चरित्र चर्चा तस्या वणनम् । सप्तशत्या कथा - घनापि तिष्ठति । वष्णवी महिपासुरनिहन्त्रीहस्तेषु च घण्टानिगूलधारिणी विरूपाक्षी । अस्या एव भगवत्या रूपद्वयम् । विद्या अविद्या चेति । यस्या कारण गच्छति तेषा भय न विद्यते । भगवत्या एव प्रभावात् भूत भव्य भव चावतिष्ठते । पौराणिक रीत्या प्रभावकरमिदं स्तोत्रम् । एकव दुर्गा भगवती त्रिगुणात्मिका जगताम सृष्टि स्थिति त्रयादीनि विधत्त । ब्रह्मेन्द्रविष्णु-शिवादिषु विभिननाममि निवसति । महाकाली महालक्ष्मी महासरस्वत्यादिरुपेणेति ।^५

१४ देव कृत-देवी स्तोत्रम्—

यत देवं कृतमिदमिति तदेव नाम गुम्भ निगुम्भ पराजिता देवा दवी तुष्टुवु । पुराणे घत नाम ।^६ तथा च—

स्तोत्रं मत्रियत मातु समस्त स्वग—वासिमि ।

निगुम्भ गुम्भ दयाम्या प्रबलाम्या प्रपीडित ॥१॥^७

१ सर्वत्र २।६६।८ १७

२ बाराहपुराण (धर्मराज मन्त्र) १६५६ प० ६

३ बाराहपुराण (धर्मराज मन्त्र) ६१।७०

४ तत्रव ६६।७ ७१

५ तत्रव ६५।५८ ६६

६ शिवमहापुराण प० रामसेत्र पाण्ड्य प पुस्तकालय बाणो, प्र० ४० (२ २०) प० ८७४

७ तत्रव ४७।१३

स्तोत्रस्यास्य पाठेनशत्रु विनाश-पूर्वकं सबलवाय सिद्धिस्तथा च स्तोत्रान् स्वयमाहृदवी—

वमापे निखिन्नाश्वान स्युः तिष्ठत निमया ।

वाय व साधयिष्यामि स्वतन्नाहविनाश्रयम् ॥१॥^१

शिवपुराण उमासहिताया ४७ तम-ध्याय ३५श्लोकमारभ्य १६१यावत् । श्लोका १४ ।

मगवती जगत्प्रिया त्रिभुवनत्राणवारिणी समस्त समारोत्पत्ति स्थिति लयवारिणी । जनानां मुक्तिप्रदायिनी । पराम्बास्वरूपा कविता । तथा च तत्रव —
नमो मुक्ति प्रदायिभ्य पराम्बाय नमो नम ।

नम रामस्त—समारोत्पत्ति स्थित्यत्रवारिणि ॥१॥^२

सरले सागुप्रासे प्रवाहमय पीराणिब्रभावना भग्नितञ्ज स्तात्रे विमपि विचित्रमान-दमनुभवति हृत्पयम सचतसाम । नम गच्छ युतेपदरनुष्टु छे ० यद्धमगवत्या वणनमतीव राचरम । वानिचित तान्त्रिकायपि नामायत्र यथा तारा, छि नमस्ता श्री विद्या भरवी अजिना वगला धूमामती विनासिन्यानीनि ।^३

१५ देवीस्तोत्रम्—

दुर्गासप्तगत्या प्रतामात्रण्डय पुराण च घतमिद नाम । देव वृणत्वाञ्चत देव नाम । आदावेव देवा उचुरिति शरोर ।^४

मार्कण्डेय पुराण श्वी माहात्म्य ८४ तम-ध्याय महिषासुर-वधानन्तर १ म श्लोकमारभ्य २७ श्लोक यावत् देवा चक्रुः । स्तोत्रं कर्तारो ऽत्रेव । श्लो० २७ फल चास्य स्नानस्य पाठान्तं सकृन् मनोरथसिद्धिं शत्रु परामवश्यं । गावते परमप्रण्णास्त्रीभिमिदमाचरन्ति । तथा च ।

यदि वापि वरो ऽयस्त्वयास्माकं महेश्वरि ।

संस्मृता संस्मृता त्रिभा हिंसथा परमापद ॥१॥

यश्चनत्य स्तवरेभिस्त्वा स्नाप्यत्यमलानन ।

तस्यवित्तद्धिर्विभव धनकारादि समपदाम ॥२॥

वद्वयम्प्रमना त्व भवथा सवन्म्विर ॥ ॥^५

स्तात्रमिदं मरुतानां सगीतमय्या गत्या विनिर्मितमत्र भावरसयोरनुभूति प्रत्यक्षसिद्धिश्च । वसततितनका तिलवीट्टतमिदमत्र देव्या प्रभावो ब्रह्म विष्णु

१ शिवमहापुराण प० राम तत्रपाण्य प पुस्तकालय काशा (२ २०) प्र स० प ४८।१६

२ तत्रव ४७।४१

३ तत्रव १५ १५ यात्

४ मार्कण्डेयपुराण (मनसुखराय मार कलाइवरोड कनकत्ता) १६६२

५ मार्कण्डेयपुराण (मनसुखराय मोर, कनाइव रोड कनकत्ता) १६६२ ८४।३२ ३३

निवादिभिरप्यर्चय—इति वक्षितम् । तस्या भृकुटी-कराल रूपमेवदष्ट्वा दत्त्वा प्राणान् तत्पुत्रं । स्तोत्रे च गूलेनपाहिनीदेवीयादि चतुर्भिः श्लोक स्वात्मरक्षापि प्रवृत्ती कृता । स्वाहा स्वघा रूपेण देवी सवश्रस्यतेति । तथा च—

यस्या प्रभावमतुलभगवाननन्तो ब्रह्मा हरदचनहिक्वतुमल बल च ।

सा चण्डिकाश्चिबलजगत्परियालनाय, नाशाय चागुममयस्यमति करोतु ॥१॥

म्वाहासि वैपिनगणस्य चतस्तिहेतुरच्चायसेत्वमत एव जनै स्वघा च ॥२॥^१

१६ देवकृत लक्ष्मी स्तोत्रम्—

देवै कृतलक्ष्म्या स्तोत्रमतस्तदेवनाम । सूच्यामपोद तयव ।^२ मध्या यान्ते पुष्पिकाया च । तथा च—

इतिश्री ब्रह्मवर्तेमहापुराणे श्रीकृष्णनमस्वण्डे नारायणनारद-सम्वादे भगवद गुणवर्णनेलक्ष्मी-स्तात्रकथन नाम षट्पचाशत्तमोऽध्याय ।^३

ब्रह्मवर्ते ४ मण्डे ४६ तमोऽध्याय ७५ तम श्लोकमारम्य ६१ तम यावन । श्लोका १६ । गृह प्रविशन्ती जयविजयाभ्या निवारिता सती क्रुद्धा प्राणान्त्यक्नुमुद्यता-मवन तदा सर्वदेवान्नातुष्टुबु ।

प्रातरुद्यायास्य पाठेन सबान्वामानवाप्नोति । स्वेष्टकामानवाप्नोति । शोभसन्तापनागम हृषान्-कर तथा च—

इति लक्ष्मी-स्तव पुष्प सवदवै कृत गुमम ।

य षटेप्रातरुद्याय स वै सवलभेन ध्रुवम् ॥१॥

अभार्यो लभते भार्यो विनीता च मुता सतीम् ।

मुनीना सुदरीरम्या धनिमुश्रियवादिनीम् ॥२॥^४

१७ देवी-स्तोत्रम्—

स्तोत्रैर्ऽग्निन् देव्या वपनत्वात्तद्देवनाम । पुराणेघ्नत चेदम् नाम ।^१

देवी भागवते ततीय स्कन्धे ५माध्याय २य श्लोक मारम्य २१निवावत ।

श्लोक मध्या २० । स्तोत्रकता निव ।

स्तोत्रस्थास्यपाठेन नर सर्वेप्सित च लभत मुक्तिं प्राप्नोति तथा च—

तपोपन्नायोजन सम न त्रिद्यन्त ।

नतपमा न ज्ञेन न समाधिना

न च तथा विहितै प्रनुभियथा ।

१ तर्जिव ८४४ ११ ।

२ ब्रह्मवर्तमहापुराणे (कण्व) १० १

३ तत्रैव पु० १४०

४ ब्रह्मवर्तमहापुराणे (शार्ङ्ग) ४१२६।८५ ८६ ८६ ६०

५ देवी भागवते (वनसुन्दरान मोर कण्वर रोड कण्वरता (१६६०) ३१५ अध्यायान्ते

तत्र पदाञ्जपराग—निषेवणान

भवति मुक्तिरजे भयसागरात् ॥१॥^१

द्रुतविलम्बित उपावद्धे सरले सप्रसादे सानुप्रासे सगीतमयेऽत्र सरसे
देव्या स्तोत्रकृत्वा विष्णी विरत भगवान् शिवश्चकार । अत्र प्रतिपादितम् यत्
ब्रह्म विष्णु शिवा त्रया एवाऽत्र भूता । सर्वस्त्रीरूपत्वेन स्त्रीत्वमपि-स्वीकृतम् ।
पदाञ्जनेवनेन सम यथादयो न । अत्रनिव प्रायतानन्तर पदाञ्ज प्राथयते तथा
च—

यदिहरिस्तत्र देविविभावज तदनुपदमात्प्रतवाद्भव ।

किमहमन्नतवापि न सदगुण सकलतारुविधौ चतुरा शिव ॥१॥

जननि देहि पदाम्बुज मेवन युवतिभावगतानपि न सदा ।

पुरुपतामधिगम्य पदाम्बुजात् विरहिताक्वन्भेत्पुत्रस्फुटम् ॥२॥^२

१८ देवी स्तोत्रम्—

यथाऽत्रदेव्या स्तथोत्तस्तत्त्वनाम् । पौराणिक नामापि ।^३

देवीभागवते ततीय स्वधेपचमाध्याय २६तम श्लोकमारभ्य ४६ तम
श्लोक यावत् । इत्याद्यनख्या २१ । स्तोत्र-वर्ता ब्रह्मा ।

पत्र चास्य स्तोत्रस्य नित्य पाठन नर मुखमेधत । त कदाचित्वापिसशयो
न भवति सर्वशक्ति चाधिगच्छति च । तथा च—

स्वमुखेनापि सन्नेह छेत्तुमहसि मामकम् ।

पुरायमोगाच्च म प्राप्ता सगतिस्तवपादयो ॥१॥^४

शिवरिणी भुजग प्रयातानुष्टव—छ दोषद्धे सरले सानुप्रासे स्तोत्र प्रसाद
सम्बलित भगवत्या महिम—प्रतिपादितम् । देवीमिमा जातु देवा नापारयन् ।
तपो-योगपानान्निभिरपि भ्रगम्या । य भगवती जगदम्बिकाविहायतस्तत्
योगान्निमार्गेषु ब्रजति तेनानिन । प्रस्तुतो देव्या पर नास्ति किञ्चित् । तथा च—

न वदास्त्वामेवकत्रयितुमिहास नपद्य ।

यतस्तेनानुस्त्वा सकलजनवात्रीमद्विक्राम ॥१॥

स्वधाभूतादेवा सकलमग्न्यामपुविहिता ।

तदात्वं सवना जननि खलु जाता त्रिमुवने ॥२॥

श्रमयेष्टधायोगमार्गेष्वत्ता प्रदुर्वत्तिमूढा समाधौस्थिताव ।

जानतिते नाम भोश प्रद वा समुच्चारित जातु मातमिषेण^५ ॥३॥

१ तत्रव ३।५।१६

२ देवीभागवते मनसधराय मोर कलाइव रोड कलकत्ता (१९६) ३।५।२ १३

३ तत्रव अध्यायान्ते

४ तत्रव २।५।४५

५ देवीभागवते १। २६ ३२ २७

१६ देवी-स्तोत्रम्—

यतोऽत्रदेव्या स्तोत्र । पुराणेघतनाम । पुष्पिकाया च तथा च—

इति श्री देवी—भागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रश्रया सहिताया तृतीय
स्वधे विष्णुनाकृत देवीस्तोत्र चतुर्थोऽध्याय ।^१

देवी भागवते तृतीये स्वधे चतुर्थाध्याये २६ तम श्लोकमारभ्य ४६ तम
यावत् । श्लोक-सख्या २४ । स्तोत्रकर्ता विष्णु । ब्रह्माप्रवचना ।

स्तानस्यास्य पाठेन नरा नानवाभवति यतो विष्णुरिदमेव देवीमयाचन ।
तथा च—

नमो देवि महाविद्ये नमामि चरणौ तव ।

सदा ज्ञान प्रकाशमे देहि सर्वायदे शिवे ॥१॥^१

स्तोत्रेऽत्र रागप्रवाहिणी ललितललिता कोमल-कात पदावली भाषा ।
सरला अनुप्रासमयी । भगवत्या महिमवणनपरमिदम । तत एव मवमुत्पत्त्यादिक
भवति । जगता रज्जनाथ सा भाषा विस्तारयति । इयमेवभाषत्री स्वाहा स्वधा
सगुणा निगु णा च । तथा च—

ज्ञात मयाखिल त्वयिसनिनविष्ट, त्वत्तो-स्यसम्भलयावपि मातरथ ।

शक्तिश्चतस्य वरणेवितत प्रभावा नाताधुनासक-लोकमयीति नूनम ॥१॥

विस्नायमवमखिल सदसद्विकार स-दशयासिदिकल पुष्पाय काले ।

तत्त्वश्चपाडगमिरेव च सप्तमिश्च, मासी-द्रजालमिव न किल रजनाय ॥२॥

याच-म्बतेऽध्रिक्मल प्रणिपत्य काम चित्त सदा वसतु रूपमिदतवतत ।

नामापि वक्त्र-कुहरे सतत तवैव, स-त्शन तवपदाम्बुजयो सदव ॥३॥

गायन्यसिप्रथम वेदकला त्वमेव स्वाहा स्वधामगवती सगुणाधमात्रा ।

आम्नाय एव विहितो निगमो भवत्या, सजीवनाय सतत सुरपूजानाम् ॥४॥^१

२० देवी-स्तोत्रम्—

द या स्तोत्रत्वानपुराणे तथबोल्लेखात पुष्पिकाया च तथा चाध्याया ते—

इतिथी देवी भागवत महापुराणेऽष्टादशसाहस्रयामसहिताया तृतीय
स्वधे ब्रह्मणा कृते देवी स्तोत्रे सप्तमा-याय ।^४

देवी भागवते ३य स्वधे ७माध्याय २७ तम श्लोकमारभ्य ४७ तम
यावत् । श्लोक-सख्या २१ । स्तोत्र कर्ता—ब्रह्मा ।

स्तोत्रस्यास्यपाठेन सकल फनावाप्ति । विनोपत शत्रुनाश —

१ तत्र व ३४ अध्यायाते

२ तत्र व २४ ४६

३ देवीभागवते २।४।३० ३१ ७ ४५

४ तत्र व ७ अध्याये

त्यत्त्वागानि सर्वाणि विगारतुलजेम् ।

निगता याग निद्रा सा नागाय च तयाग्या ॥१॥^१

यसन्ततिलवातिसकीकृत सरस मगीतमयऽस्मिन्तोत्रे तलित नलिनया
सरस-सरसया भाषया सानुप्रासया मप्रमादया दया गहिम प्रतिपादनम् । यथा
नरो नाटय तनोति तथैव भगवती जगज्जाल चन्दयति । बुद्धि—श्री धीही
कीतर्यादयोस्या एव एषान्तरा । अद्याप्याद्या अपि महत्त्वमस्या चातु न पाग्यति ।
सन्त्यत्र कानिचिदपाणिनीया धृषि प्रयागा । तथा च—

नाटय तनोपि सगुणा त्रिभिध प्रार

नोवेति वाजपिनवदृश्य विधानयोग ।

ध्यायति या मुनिगता नियत त्रिकाल

संघ्यति नामपरिव्यगुणाभवानि ॥१॥

बुद्धिर्हिवाधकरणे जगता स्या त्व

श्रीश्चासिन्नेदि सतत सुमग सुराणाम ।

कीतिस्तथा मनिधतीकिलनातिरेव

श्रद्धारतिश्च सवतपु जनपुमात् ॥२॥

वस्तु चरित्रमखिल भुवि वन् धीमान

नाह हरित च भवानसुराम्तथा य ।

ज्ञानु क्षमाश्चमुनया न ममामजाच

दुर्वाच्यैष्यमहिमातवरावलोके ॥३॥^२

२१ देवी-सहस्रनामस्तोत्रम्—

यथाऽत्र देव्या स्तव सहस्रनामभिश्चात् देवताम् । अध्यायान्तं पुष्पि
काया च । देवी सहस्रनामस्तोत्रवर्णन ।^१ कूर्मपुराणपूर्वाद्धे १०१ाध्याये ६२तम
श्लोकमारभ्य १६६ तम यावत् १३८ श्लोका ।

स्तोत्रस्यास्य पाठनं नरा सर्वानिहिषामुष्मिना नामानवाप्नुवन्ति । न
तस्य क्ते किञ्चिद् दुलम सत्रव भीता पत्रायत तथा च —

यश्चतत्पठतिस्तात्र ब्राह्मणाना समीपत

समाहित मना सोऽपि सवपाप प्रमुच्यत ॥१॥

अभ्यर्च्य गन्ध पुष्पाद्य भक्ति-योग समवित ।

मस्मरपरम भात्र दिव्य माहृदवर परम ॥२॥

सोत्तकात्रे स्मृतिलवापर ब्रह्माधिगच्छति ॥^४

१ तत्रैव १।७।४६

२ देवीभागवते १।७।३ ३१ २४

३ कामपराण (मनसखराय मोर कनाइव रोड बलवत्ता) १६६२ १।१२ अंते प ५८

४ कामपुराण (मनसखराय मोर कनाइव रोड कनकता) १६६२ १।१२ ३१५।१६।१८

देव्या रूप दिदम्भुणा हिमवता प्रार्थिता भगवती स्वरूप दशयामास तस्मै ।
स च सहस्रनामभि स्तात्र चत्वार । सरले सानुप्राम सप्रसादेऽत्र स्तोत्रे देव्या
नाम्ना सहस्रम् । अनुष्टुप छन्द । सन्त्यत्र-यानिचिन्नामानि यानि अत्र
दुर्लभानि । स्तान्नेऽस्मिन्स्त्रीवाचना भवेत्तन्वा देवी रूपा एवेति प्रतिपादितम्
सन्त्यत्र बहूनिनामानि योगिकानि समस्तानि च । इयमेकैव शर्वाणिरद्राणीत्यादि
नामभि प्रोच्यत तथा च—

आत्मयाधाय चात्मानमाचार समनुस्मरन ।
नाम्नामष्टसहस्रेण तुष्टाव परमश्वरम् ॥१॥
ईश्वराणी च शवाणी शकराद्य शरीरिणी ।
भवानी च व द्राणी महालक्ष्मीरयाम्बिका ॥२॥^१

२२ देव्या अष्टोत्तर शतनाम स्तोत्रम् —

यतोह्यत्रदेव्या अष्टोत्तर शत नाम्ना कथनप्रतस्तदेव नाम । अध्याया
दावत च तदेव नाम कथनम् ।^१

पत्र घास्यदेवी स्वयमाह श्रवणेनास्य सबपाप विमुक्ति । अन्तेशिव
लाक प्राप्तिश्च । तथा च—

एतदुद्गत प्रोक्त नाम्नामष्टशतमुत्तमम् ।
अष्टोत्तर च तीर्थाना शतमेतदह्युदाहृतम् ॥१॥
य पठेच्छृणुयाद्वापि सब पाप प्रमुच्यत ॥
सबपापविनिमुक्त कल्पवसति शिवपुर ॥^३

ऋषिभि पष्टादेवी स्वयमवाह स्वनाम्नामष्टोत्तर शतम् । अनुष्टुपचोत्र
छन्द प्रसादगुणयुतमिदम् । अत्र तत्र सबत्र वर्षेऽस्मिन् भगवत्या विभिन्नामना
रूपेण चयतनानि सर्वा स्त्रियाभ्या एव रूपाणि । भगवत्या नाम्ना परिगणना
प्रसिद्धाश्रय नामायत्रा पात्तानि कानिचित्तु अप्रसिद्धान्यपि । यत्र स्थान यादेवी
प्रसिद्धा सात्वस्या रूपभव । बहूनीनाम नदीनाम नामायपिदेव्या नामानि ।
यथा सुनन्दा नदिनी तथा च—

शिवशुण्डे सुनन्दाय नदिनी दक्षिण-नटे ।
शक्तिमणी द्वारवत्या, तु राधा वन्दावने चने ॥१॥
देवकी मधुराया तु पाताल परमश्वरी ।
दिग्दूटे तत्रा सीमा विद्य विद्यनिवासिनी ॥२॥
प्रयागललिनादवी वामाशीर्घमादन ।
मानसकुमुदानाम, विश्वनाया तथाश्वरे ॥३॥^४

१ तत्रैव १२।६१ ६२

२ मत्स्यपुराण १६।४ प ११

३ तत्रैव १ ५४ ५५ ५६

४ मत्स्यपुराण—मनसुधराय मीर कनाइव राठ कनकता १०।४, १३।३।३।२।२

२३ देव्यपराध क्षमापनस्तोत्रम्—

यताह्यत्र दवी अपराध क्षमापनस्यप्राथना पुस्तकेषु सवत्र नाम्नाननास्य निर्देश । बहूस्तोत्र रत्नाकरयो णिव शंकरग्र यावत्या चानेन नाम्नानिर्देश ।^१
 आचाय शंकर प्रणीतमिद श्लावानामत्र द्वादश ।

आस्तिक जगति परम प्रसिद्धमिद स्तोत्रम ते प्रत्यक्षत फलवचनाभावेऽपि जप-स्तोत्रकुवताजनन यातु इत्यभ्यथनाया सत्त्वात् तस्या एव फलत्वात् निस्का मस्य तस्यप्रत्यक्षत फलवचनासम्भवात् ।

न मोक्षस्यावाक्षा न च विभववाछापि च नमे
 विज्ञानापेशाशशिमुखि सुखेच्छापि न पुन ।
 अतस्त्वा सयाचे जननि जनन यातु मम व
 मृडानी रद्राणी शिव शिव भवानीति जपत ॥८॥^२

शिवशिरणी छ दाबद्धमिद सरलया भाषया पथक-पृथक पदयावबोधे सुगमतया जनानाकपति । अत्र क्वे हृदयसारत्य वितम्रत्व च दशनीये ।

पथिव्या पुत्रास्त जननिबह्व सति सरला
 पर तपा मध्य विरलतरलोऽह तवमुत ।
 मदीयोऽय त्याग समुचितमिद नातवशिवे
 कुपुनो जायतक्वचिदपि कुमाता न भवति ॥१॥^३

शिवशिवभवानी जपन जीवनयापन कामयमान आचाय भक्तेरत्कृष्ट दशामिवगच्छति । दीनताया अपर दष्टान्त मय्यनाथे इत्युक्त्यामातु धात्सत्य मुद्दीप्यत । तथा च—

नाराधितासिविधिनाविधोपचार
 किरुक्षचित्तनपरनकृतवचोभि ।
 इयामेत्वमवयत्किंचिनमययनाथे
 धत्से कृपा मुचितमम्बपर तदेव ॥१॥^४

२४ देव्या मगलस्तोत्रम्—

मगलाया देव्या स्तोत्रत्वात्तदेवनाम । पुस्तकेषुमगलचण्डयुपाख्यान शब्देनास्य निर्देश । देव्याश्च मगलस्तोत्रमित्यपि ।^१

दाीभागवते ६मे स्क धे ४७तमऽध्याये २६तम श्लोकमारभ्य सप्त त्रिंशत्तमम यावत् । श्लाकाना १२ शास्तोत्रवर्ता भगवामहादेव ।

१ बहूस्तोत्ररत्नाकरयो कागी शम्भे सस्करण प० ११६ १२०

२ देव्यपराधक्षमापन स्तोत्र श्लो ८

३ देव्यपराधक्षमापनस्तोत्र श्लोक ३

४ तत्र व श्लोक ६

५ देवी भागवते (मनसुधराय मोर क्लाद्व रोड बनकत्तः) पृ० ६६६ श्लो० २७

स्तोत्रस्यास्यपाठनं पुत्रपौत्रादिवधनं सावम मगलप्राप्ति । तथा च तत्रव—

दन्त्याश्च मगलस्तोत्रं यं शणोति समाहित ।
तन्मगलमवेत्तस्य न भवेत्तदमगलम् ॥१॥

वधतं पुत्रपौत्रश्च मगलं च दिनदिने ।^१

स्तोत्रे सरले समीतमयञ्च भगवत्या कनिषय नामभि सम्बोधनात्तन्मद मगल कामना । मगलं शब्दाट्टुल्येन मगलदातनाच्यत । सानुप्रासा सप्रमादा माया । मगलमन्तरा न वद्विचत् विशिष्टत्रिपय । तथा च केचिच्छ्लोका ।

मगले मगनाहं च सवमगलमगले ।

सना मगलददेवि सर्वेषां मगलालय ॥१॥

मगलाधिष्ठानी दधी मगलानां च मगले ।

ससार मगलाधारेमात्रमगलदायिणि ॥२॥

प्रथमं पूजितादेवी शिवेन सत्रमगला ।

द्वितीये पूजिता सा च, मगलेन ग्रहेण च ॥३॥

ततीयं पूजितामद्रामगलेन नपेण च ।

चतुर्थे मगल-वारे सुन्दरीभिः प्रपूजिता ॥४॥^२

२५ धन्वतरिकृतपावता-स्तोत्रम्—

धन्वतरिणाकृतमतस्तदेवनाम ।

ब्रह्मवर्ते ऽथखण्डे ५१ तमेऽध्याये ५५तमं श्लोकमारभ्य ७२ तमं यावत् । श्लोक-संख्या १८ । स्तोत्रं तना धन्वतरि ।^३

मन्त्रया स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरस्यसप भयं नश्यति । न केवलं स्तोत्र-रेवापितुतद्व्यजानामपि सप भयं न भवति । तथा च तत्रव—

इदं स्तोत्रं महत्पुराय भक्ति-युक्तश्च यं पठेत्

वशंजानां नागस्य नास्ति तस्य न संशय ॥१॥^४

स्तोत्रे सरलयागिरा भगवत्या मनसाया उपासना तत्स्वरूपवणा च । प्रसादावितऽनुष्टुप् छन्दोऽद्भ्यः श्राद्धी मनसाया श्राद्धाह्वनम् । ततस्तस्या स्वरूप वणनम् । सा च चारुचम्पक र्णाभिः, स्मेरानना रत्नामरण भूषिता, शिरासि च सुचारु कवरीम् विभिनति । सटा च मातेव भक्तननपरिरङ्गिका । स्वरूपवणनान्ते कनिषय नामभिः अनुध्यन्त युतं नमः शान्भूषितं स्तवनम् । यथा—

१ देवीभागवते (मनसुखधाय मोरं कजाइव रोड बलरत्ना) ६।४७।३७

२ तत्रय ८।४७।२० ३३ ३४ ३५

३ ब्रह्मवर्तमन्त्रपुराणे श्रीकण्ठखण्डे (वे प्र० वा० १९६६) प० १३६

४ तत्रव ४।५१।७२

नम सिद्धिस्वरूपाय सिद्धिदायै नमो नम ।

नम वन्द्यपवनाय वरदाय नमो नम ॥१॥^१

स्तात्रे स्मिन् पदानामुपादानं पृथक् रूपेण यतत । देवीसत्ता सर्पाद्रिक्षति
जनम् । स्तोत्रमिदं ब्रह्माधन्वतरय ददौ । पुरातनस्तात्रेणास्तिकं स्तुष्टाय । सपभयाच्च
विमुक्तो बभूव ।

२६ नारायणीस्तोत्रम्—

माकण्डेय पुराणे एव नवतितमोऽध्याय २५ इत्यनन्तरम् ३५तमं यावत् ।
दशोक्तसंख्या ३४ । स्तोत्रकर्तार इवा । नारायणीस्तोत्रमिति नामकरणे सप्तम
दशोक्तमारम्य पञ्चविंशतियावन् इत्यन्तत नारायणिनमोऽस्तु^२ पदस्थितिरपि हेतु ।
स्तोत्रस्यास्य नित्यं पाठनं दुष्टव्याधादयं प्रशमयति । तथा च तत्रैव ।

एभिस्तवश्च मा नित्यं स्तोष्यत य समाहित

तस्याहं सकलावाधा क्षमपिष्याम्यसंगमम् ॥१॥

नतपा दुष्टं निचिद् दुष्टतात्या न चापद ।

मविष्यति न दासिद्य न च वेष्ट वियोजनम् ॥२॥^३

यदा देवी भगवती गुम्मादि रागसानं जघान तदा प्रसन्ना देवास्ता
स्तुष्टुवु ।

स्तोत्रं स्मिन् सर्वा विद्या स्त्रिय देव्या पूरिता सव । ब्रह्मणोऽन्तिके
ब्रह्मणी विष्णा महलक्ष्मी गुलिनाऽन्तिकं रुद्राणी । विश्वम्भरा च । तथा च—

विद्या समस्तास्तव दविभेदा स्त्रिय समस्ता सक्ता जगत्सु ।

त्वय्यया पूरितमन्वयतस्वीतं स्तुति स्तव्य-मरागक्ति ॥१॥

हस्त-युक्तविमानस्थं ब्रह्मणी रूप धारिणि ।

कौशाम्भ क्षरिकं देवि नारायणि नमोऽस्तु त ॥२॥

त्रिशूलच द्राहिधरे महावृषभवाहिनि ।

माहस्वरी स्वरूपेण नारायणि नमोऽस्तुते ॥३॥

विश्वेश्वरीत्व परिपासि विश्व विश्वात्मिवाधारयसीति विश्वम् ।

विश्वशब्दव्या भवती भवन्ति, विश्वाश्रया यत्त्वयि भक्तिनम्रा ॥४॥^४

२७ नीलसरस्वती स्तोत्रम्—

नीलरूपाया भगवत्या सरस्वत्या स्तोत्रमिति तदेवनाम । पुस्तकेऽपीदं
मेवनाम ।^१ बह्वस्तोत्ररत्नाकरे बाशी-संस्करणं पुष्पिकाया चंद्रमेव नाम तथा च

१ ब्रह्मवर्ते महापुराणे श्रीकण्ठे खण्डे (वे प्र० या १६६६) ४५११६३

२ माकण्डेय पुराणे (मनसुखराय मोर वृत्तद्वय रोड कन्नडतः) १६६३ ६१तमे अध्याये

३ तत्रैव ६१११ ४

४ मार्कण्डेय पुराणे (मनसुखराय मोर वृत्तद्वय रोड कन्नडतः) १६६३ ६११११२ १४ ३३

५ बह्वस्तोत्ररत्नाकरे (पण्डित पुस्तकालय बाशी) २० ३, पृ १५०

इति नीलसरस्वती स्तोत्रम् ।^१ श्लोकान्वाचन १२ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन मोक्षविद्याधनशत्रुक्षयप्रज्ञा च विदति नर ।
तथा च तत्रैव ।

श्रष्टम्या च चतुदश्या नवम्या य पठे नर ।
पण्मास सिद्धिमाप्नोति, नात्र कार्याविचारणा ॥१॥
मोक्षार्थी लभते मोक्ष धनार्थी धनमाप्नुयात् ।
विद्यार्थी लभते विद्या, तत्र व्याकरणादिकम् ॥२॥
इदस्तोत्र पठेद्यस्तु सतत श्रद्धया चित्त ।
तस्य शत्रुक्षय याति, महाप्रज्ञाप्रजायते ॥३॥^२

तान्त्रिकरीत्यास्तोत्रस्यारम्भ । विद्याप्रदायिण्या शत्रुविनाशकत्वेनापि
चर्चा तथा च—

घोररूपे महाराव सवशत्रुभयकरि ।
भक्तैर्म्योवरदे देवि, त्राहि मागरणागतम् ॥१॥^३

स्तोत्रेऽस्मिन् सरस्वत्या भोषणरूपस्यापि चर्चा । तस्या जिह्वा लौहमयी
सा च महाकाली महालक्ष्मी महातारादि रूपा । अनुष्टुप छन्द । सानुशासा
सप्रसादोज सम्बलिता । तथा च—

सुरासुराचित देवि, सिद्धनाशव सेवित ।
जाडय पापहरे देवि त्राहि मा शरणागतम् ॥१॥
सौम्य क्रोधधरे रूप, चण्डरूपे, नमोऽस्तुते ।
सृष्टिरूप नमस्तुभ्य त्राहि मागरणागतम् ॥७॥^४

२८ परशुरामकृत पावती-स्तोत्रम्—

परशुरामेण कृतत्वात्पावत्या स्तापत्वाच्च चेदमेव नाम ।^५ अघ्यायात्
चेदमेव नाम । तथा च—

इति श्रीब्रह्ममहापुराणे गणपति खण्डे नारायण-नारद-मन्वाद् परशुराम
कृत दुर्गा स्तात्र नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्याय ।^६

ब्रह्मवर्षे ३५ खण्डे ४५ तमऽध्याये ८८ श्लोकमारभ्य ७६ तम यावत् ।
श्लोका ६६ । परशुरामो विष्णुनापत्तिं पावतीं तुष्टाव ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन वाछिनाथप्राप्तिं पुत्रत्रया विद्याप्रज्ञा राज्यवित्त-
स्वास्थ्यवधामुत्पादीनि प्राप्यन्त तथा च तत्रैव—

१ तत्रैव १५१

२ तत्रैव श्लोका ६११

३ बहूस्तोत्ररत्नाकरे (वशिष्ठप्रणिते) २०० १ श्लोक

४ तत्रैव २ ३ श्लोक

५ ब्रह्ममहापुराणे (परमाराधनीयप्रणिते) १६६ तमः सर्गः १०६

६ तत्रैव पृ० ४०

नम सिद्धिस्वरूपाय, सिद्धिदायै नमो नम ।

नम वश्यपमयाय वरदाय नमो नम ॥१॥^१

स्तोत्रं स्मिन् पदानामुपादानं पृथक् रूपेण वक्षत । देवीसदा सर्पाद्रक्षति
जनम् । स्तोत्रमिदं ब्रह्माधन्वतरय ददौ । पुराननस्तात्रेणास्ति वस्तुष्यताव । सपमयाच्च
विमुक्तो बभूव ।

२६ नारायणीस्तोत्रम्—

माकण्डय पुराण एव न वक्षितमऽध्याय २य श्लाघमारम्य ३५तम यावत् ।
श्लोकसंख्या ३४ । स्तोत्रकर्तारं देवा । नारायणीस्तोत्रमिति नामकरणं सप्तम
श्लोकभारम्य पञ्चविंशतियावन् श्लाघात् नारायणिनमोऽस्तुत^२ पदस्थितिरपि हेतुः ।

स्तोत्रस्यास्य नित्यं पाठेन दुष्कृतवाघादयः प्रणमयान्ति । तथा च तत्रैव ।

एभिस्तवश्च मा नित्यं स्तोष्यते यः समाहितः

तस्याहं सर्वलाघादाः क्षमयिष्याम्यसंगमम् ॥१॥

नतपा दुष्कृतं किंचिदुष्कृतोत्पन्नं चापदं ।

भविष्यति न दारिद्र्यं न च वष्टं वियोजनम् ॥२॥^३

यदा देवी भगवता धुम्नादि राक्षसान् जघान तदा प्रसन्ना देवास्ता
तुष्टुवुः ।

स्तोत्रं स्मिन् सर्वा विद्या स्त्रिय देव्या पूरिता सवः । ब्रह्मणोऽन्तिके
ब्रह्माणी विष्णा गहलक्ष्मी शूलिनान्तिव रुद्राणी । विश्वम्भरा च । तथा च—

विद्या समस्तास्तव दविभेदा स्त्रिय समस्ता सवला जगत्सु ।

त्वयवया पूरितमम्बयतत्वात् स्तुतिः स्वयं-वराशक्तिः ॥१॥

हंस-युक्तविमानस्थे ब्रह्माणी रूपधारिणि ।

कौशाम्भक्षरिव देवि नारायणि नमोऽस्तुत ॥२॥

त्रिशूलचन्द्राहिधरे महावृषभवाहिनि ।

माहेश्वरी स्वरूपेण नारायणि नमोऽस्तुत ॥३॥

विश्वेश्वरोत्व परिपाति विश्वं विद्वात्मिकाधारयतीति विश्वम् ।

विश्वेशवन्द्या भवती भवन्ति, विद्वाश्च या यत्त्वयि मत्ति नम्रा ॥४॥^४

२७ नीलसरस्वतीस्तोत्रम्—

नीलरूपाया भगवत्या सरस्वत्या स्तोत्रमिति तदेव नाम । पुस्तकेऽपीदं
भवनाम् ।^१ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी-संस्करणे पुष्पिवाया चंद्रमेव नाम तथा च

१ ब्रह्मवर्ते महापुराण श्रीकण्ठे (वे० प्र० वा १६६६) ४१२१।६३

२ माकण्डय पुराण (मनसूखराय मोर कलाइव रोह कर्तृता) १६६३ ६१तमे अध्याये

३ तत्रैव ६१।१५

४ मार्कण्डयपुराण (मनसूखराय मोर कलाइव रोह कर्तृता) १६६ ६१।११, १२ १४ ३३

५ बृहत्स्तोत्ररत्नाकर, (पण्डित पुस्तकालय काशी) २००३ पृ १५

इति नीलसरस्वती स्तोत्रम् ।^१ श्लोकाशचान् १२ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन मोक्ष विद्या धन शत्रुक्षय प्रजा च विदति नर ।
तथा च तत्रैव ।

अष्टम्या च चतुदश्या नवम्या य पठेन्नर ।
पण्मास सिद्धिमाप्नोति, नात्र कायाविचारणा ॥१॥
मोक्षार्थी लभत मोक्ष धनार्थी धनमाप्नुयात् ।
विद्यार्थी लभते विद्या, तत्रव्याकरणादिकम् ॥२॥
इदस्तोत्र पठेद्यस्तु सतत श्रद्धयावित ।
तस्य शत्रु क्षय याति महाप्रजाप्रजायते ॥३॥^२

तान्त्रिकरीत्यास्तोत्रस्यारम्भ । विद्याप्रदायिना शत्रु विनशक्त्वेनापि
चर्चा तथा च—

घोर रूप महारावे सबशत्रु भयकरि ।

नक्नेम्योवरदे देवि त्राहि माशरणागतम् ॥१॥^३

स्तोत्रेऽस्मिन्सरस्वत्या मीषणरूपस्यापि चर्चा । तस्या जिह्वा लौहमयी
सा च महाकाली महालक्ष्मी महातारादि रूपा । अनुष्टुप छन्द । सानुप्रासा
सप्रसादौज सम्बलिता । तथा च—

सुरा सुरार्चित देवि, सिद्ध-ग-धव सेविते ।
जाड्य पाप-हरे देवि त्राहि मा शरणागतम् ॥१॥
सौम्य प्राघ धरे रूपे चण्डरूपे नमोऽस्तुते ।
सृष्टिरूपे नमस्नुम्य त्राहि माशरणागतम् ॥७॥^४

२८ परशुरामवृत्त पावती-स्तोत्रम्—

परशुरामेणवृत्तत्वात्पावत्या स्तोत्रत्वाच्च चेदमेव नाम ।^५ अध्यायान्ते
चेन्मेव नाम । तथा च—

इति श्रीब्रह्ममहापुराणे गणपति खण्डे नारायण-नारद सम्वाद परशुराम-
वृत्त दुर्गा स्तोत्र नाम पञ्चचत्वारिंशो-ध्याय ।^६

ब्रह्मवर्ते ३५ खण्ड ४५ तमध्याये ८८ श्लोकमारम्य ७६ तम यावत् ।
श्लोका ६६ । परशुरामो विष्णुनोपदिष्ट पावती तुष्टाव ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन वाछिनाथ प्राप्ति पुत्र कन्या विद्या प्रजा राज्यवित्त
स्वाम्यव-जनमुत्पत्नीनिप्राप्यन्त तथा च तत्रैव —

१ तत्रैव १५१

२ तत्रैव श्लोका ६११

३ बृहस्पतिव्रताकर (पण्डित पुस्तकाय काशा) २०० १ श्लोक

४ तत्रैव २ ३ श्लोक

५ ब्रह्ममहापुराण (यमराज-रीक्षणानाम प्र० अम्बई) १६६२ सम्बन्ध प० ६

६ तत्रैव पृ० ४३०

स्तोत्रं वै करावशास्त्रोक्तं पूजा-काले तु यः पठेत् ।
 यात्रा काले तथा प्रातर्वाछिताथलभेदध्रुवम् ॥१॥
 पुत्रार्थी लभते पुत्रं कार्यार्थी कार्यका लभेत् ।
 विद्यार्थी लभते विद्यां प्रजार्थी चाप्नुयात्प्रजा ॥२॥
 भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं नष्टवित्तो धनलभेत् ॥
 याधिग्रस्तो भवेत्मुक्तस्तोत्रस्मरणमात्रतः ।
 राजद्वारश्मशाने च कारागारे च बधने ॥
 स्तोत्रं स्मरणमात्रेण वाछितार्था लभेदध्रुवम् ॥^१

स्तोत्रेऽन सरला पीराणिकी भाषा । सानुप्रासालपसमासा । सर्वास्त्रिय
 दुगावाचना एव ।

२६ ब्रह्मकृतसवमगला स्तोत्रम् —

ब्रह्मणाकृतत्वात्सवमगलाया स्तोत्रत्वाच्च—तदेव नाम । पुराणेऽपीदं
 भेवनामफलकथनावसरे दृश्यते । तथा च—

इतिथी ब्रह्मवर्तेगोपकथाकृतसवमगलास्तोत्रम् ॥^३

ब्रह्मवर्ते ४थ कृष्णजमनिखण्ड २७तमेऽध्याये १७तमश्लोकमारभ्य
 ५२तमं यावत् । श्लोक-संख्या ३५ । नारायणीनरप्राह । सृष्टयादी च मधुकटम
 मीतने ब्रह्मणा कृतम् ।

स्तोत्रस्यास्य नित्यपाठेन नरसवत्रासात् निवर्तते राजद्वारे श्मशाने
 प्राण-संकटेहिंसजंतुभयप्रस्तासग्रामशत्रुग्रस्तो नरश्चत्पठेत्सवकामप्राप्तिर्वाधा
 निवर्त्तिश्च ।^४

स्तोत्रेऽस्मिन् भाषा सरला सप्रवाहा सानुप्रासा प्रभावात्मिका रसानुकूला ।
 अत्रादी दुगाशब्दायकथनतत्र च दकारो दत्यनाशनपर उकारो विघ्ननाशक
 रेफोरोगघ्नवचनो गश्च पापघ्नः । तथा च—

दत्यनाशाय-वचनं दकारः परिकीर्तितः ।
 उकारो विघ्ननाशाय वाचकं धदसम्मत् ॥१॥
 रेफोरोगघ्नवचनं गश्च पापघ्नवाचकः ।
 भयशानुघ्नावचनश्चाकारः परिकीर्तितः ॥२॥^५

दुर्गानारायणाद्वचनसदा नित्या निगुणा सनातनी अस्या सवमगला
 नाम सम्पूर्णेश्वथवाचकम् ।

१ ब्रह्ममहापुराण (समराज-री कृष्णदास प्र० बम्बई) १९६३ १।४५।६७ ६८ ६९ ७, ७१

२ तत्रैव ३।४५।८ ५६

३ ब्रह्मवर्तमहापुराण प ८५

४ तत्रैव ४।२७।२६ ३२

५ ब्रह्मवर्तमहापुराणे ४।२७।२८ १६

३० भवानीभुजगस्तोत्रम्—

भुजगप्रयात छन्दसाभगवत्या, स्तोत्रत्वात्तदेवनाम पुस्तके उपक्रमोपसहार-
योश्चदमेव नाम । भवानी भुजग प्रयातस्तोत्रमिति ।^१

भगवत्पाद शकराचार्ये कृतमिदं स्तोत्रम् । बहस्तान् रत्नाकरे वाशी
सस्वरणे शकर ग्रन्थावल्या च धृतम् । बम्बई मसूठे बहस्तोत्र रत्नाकरेऽपि ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन शाश्वतपदापलब्धिं अष्ट सिद्धीनामवाप्तिश्च । तथा
च तत्रव ।

स्वकीयं पदं शाश्वतं च यं सारम् ।

श्रियं चाष्टसिद्धीश्च देवी ददाति ॥१॥^२

स्तोत्रसाहित्ये भगवत्पादानामाचार्य वराणाम परमं प्रसिद्धं स्थानम् ।
प्रायः प्रसिद्धानां समेषां देवानां स्तोत्राणि व्यरचयन्त । अत्र माया सौष्ठवं पदला-
लित्य सरसप्रवाहात्मिकाशली हृदयनिर्भरनिर्भरितस्वाभाविकी सरितेव हृदया-
नासिचति सचेतसाम् । योग सिद्धान्तं प्रतिपादयन् परमिदम् । तथा च—

पदाधार-पर्वे रूपात्तविराजते सुपुम्नातरालेऽपि तजो लसतीम् ।

सुधामण्डलं द्रावयन्ती पिबन्ती सुधामूर्तिमीडं हृमानं दृष्ट्वा ॥१॥^३

दीर्घसमासयुतम् । नमस्तं नमस्ते इति पदं समचितं तुरीयं पादम् । भक्त-
जनानां व्रजयति ।

शरण्यावरण्ये सुकारण्यपूर्णे, हिरण्यो पराक्षरगम्यर्जतिपूर्णे ।

भवारण्यमीतं च मायाहिदुर्गे नमस्तं नमस्ते नमस्ते भवानि ॥१॥^४

३१ लक्ष्मीस्तोत्रम्—

इद्रेण स्वराज्य-परिभ्रष्टेन स्वनष्टा श्रियं प्राप्तुकामेन लक्ष्मीस्तुताऽनस्ते
देवनाम ।^१

विष्णु-पुराणस्य प्रथमऽर्शेन वमाध्याये ११७ तमं श्लोकं १३३ तमं
यावत् । श्लोकं सख्या १७ । स्तोत्रवर्तौद्र ।^२ यदा भगवतः कृपयेद्वा दुर्वासस
शापाद्विमुक्तो जातः स तेजसा सम्पन्नः पुनः राज्यं श्रियं प्रापत्तदा स्तवनमिदं
कार्पाणं । प्रयोजञ्चास्य लक्ष्म्या स्थिरत्वं प्राप्तिः ।

सरलेऽनुष्टुपच्छन्दो बद्धेऽत्र स्तोत्रे श्रीं सूक्तमाधारोऽत्र लक्ष्मीजगतो माता
विष्णुश्च पितेति प्रतिपाद्यं विषयः । स्पष्टमेवान् निर्दिष्टम् यद्यत् सत्यं गौचं

१ बहस्तोत्ररत्नाकर (काशी सस्वरण) पृ० १३६

२ तत्रव

३ बहस्तोत्ररत्नाकर (काशी सस्वरण) श्लोक १

४ तत्रैव श्लोक १५

५ विष्णुपुराणे (दिल्ली विश्वविद्यालय पुस्तकालय), गीता प्रेस गोरखपुर प्रकाशित, १।६ अध्यायान्ते ।

६ तत्रैव,

विहीनास्ते लक्ष्म्या पित्याज्या भवन्ति । लक्ष्मीश्च सबलोकानामाश्रया विष्णुवश
स्थल शोभिनी । तथा च तत्रैव—

नमस्तु सबलायानां ननीमब्जसम्भवाम् ।
श्रियमुत्तिनद्रपदमाक्षी विष्णु-वश स्थलस्थिताम् ॥१॥
पदमालया पदमकरा पदमपत्र निभेक्षणाम् ।
वन्दे पदममुग्या दवी पदनामप्रियामहम् ॥२॥
सत्त्वेनसत्यशीचाम्या तथा शीलादिभिर्गुण ।
त्यज्यन्त त नरा सद्य, सत्यवता य त्वयामल ॥३॥^१

भाषात्रसरला सानुप्रासा सबजनवेद्या स्वाभाविकी चात्र गला ।
सरसम पौराणिकम् सत्वगुणापनम । भगवत्या श्रुति प्रतिपाद्य रूपमत्रदर्शितम् ।
श्रीसूक्तपठित्वा पठनेनेदमनुवाद मात्रमिद्वप्रतीयत ।

(ग) सामान्य स्तोत्राणि—(२८१)

- १ अखिलाण्डेश्वरी स्तानम् । श्लोका १० । स्तोत्राणव धनायुरारोग्यदम् ।
- २ अन्नपूणा-सहस्रनाम रदयामलतो वाराणसी संस्कृत विश्वविद्यालयीय
पुस्तकालय सं० १७५५८ । सर्वापदनिवारकम् । सप्तपत्रात्मकम् ।
- ३ अन्नपूर्णाष्टोत्तर अतनामस्तोत्रम् । सप्तपत्रात्मकम् सर्वापनिवारकम् ।
वाराणसय सं० वि० वि० १७५५७ ।
- ४ आनन्द लहरी-स्तोत्रम् श्लोका २० । आचाय-शकरकृतम् । तान्त्रि
कमतत । सर्वोष्टदायकम् ।
- ५ अगला स्तोत्रम्—श्लोका २५ । दुगायाधतम् । सबसम्पददायकम् ।
- ६ आपदुद्धार-दुर्गास्तोत्रम् । श्लोका १३ । सिद्धेश्वरी तत्रतावहस्तान
रत्नाकरे काशीसंस्करणे वा सं० वि० विद्यालय च सबमिद्धिदम् । महा
निर्वाणतत्रे च ।
- ७ आर्याष्टकम् श्लोका १० ताडपत्रीयम् । स्तानाणवे । बद्धित्व-शक्तिदम् ।
- ८ इन्द्राणी-स्तोत्रम् श्लोका १८ बहस्तत्र रत्नाकरे काशी संस्करणे ।
प० १३८ वाकसिद्धिदम् वश्यकारकम् च ।
- ९ उमासहस्रम् श्लोका १००० । वासिष्ठगणपतिमुनिप्रणीतम् । अरविदा
श्रमत प्रकाशितम् । वाव्यात्मकम् देव्या अनुग्रह-वारकम् ।
- १० कनकेश्वरी स्तोत्रम् श्लोका २७ । स्नादे ५।१८६।१५४१ । घन
धायदम् ।
- ११ कनकधारास्तोत्रम् श्लोका १८ । आचायशकरकृतम् गुणाधिक्य
सदमीन्म ।

१ विष्णुपुराण (द्वितीया विश्वविद्यालय पुस्तकालय) शीला प्रस गोरखपुर १।६।११७ ११६
श्लोका ।

- १२ वपुस्तवरराज श्लोका २२ । हितकारित्तोक्त । शाक्तप्रमोदे प्रथम
संस्करणे २००८ सं० प्रकाशितं च, पृ० ८१ । तत्र महाकाल प्रणीत इति
लिखितम् । शत्रुघ्नम् ।
- १३ कल्याणवष्टि स्तव श्लोका १६ । आचार्य शंकरवत् । राजवश्य
कारम् ।
- १४ कामाग्नीस्तोत्रम् श्लोका ६ । स्तानाणवे । ताडपत्रीयम् । सौख्यदम् ।
- १५ कानीश्वरस्तोत्रम् श्लोका २० मद्रयामलम् । वा० सं०
वि० वि० पु० सं० १४२५ । शाक्तप्रमोदे कानीतत्रे पृ० ६१ ।
सर्वमिद्विदम् ।
- १६ कालिकाचतुश्लोकीस्तवेद्रे श्लोका ४ । वा० वि० वि० पु० सं०
१४२५ । पृ० ५५ कौटलाय । शत्रुनागरम् ।
- १७ कानीश्वरचम मद्रयामले कानीतत्रे श्लोका २० सौख्यदम् ।
- १८ कालीश्वरचम श्लोका ३६ । शाक्तप्रमोदकाली-तत्रे पृ० ८५ । शत्रु
नाशकरम् ।
- १९ कालीश्वरचम श्लोका २७ कालीकुलमवस्वत् । वा० वि० वि०
पुस्तकालय । शत्रुनागरम् ।
- २० कानीश्वरचम श्लोका ६ । वज्रपञ्जरमपर नाम मद्रयामलम् । सिद्धिदम्
वा० वि० वि० पुस्तकालय ।
- २१ कालीश्वरचम श्लोका १५ । धीरभद्र-तत्रे । रक्षाकरम् ।
- २२ कालीश्वरचम श्लोका २६ । शम्भवीय-महितात् सुखदम् ।
- २३ कानीश्वरचम श्लोका ३० । काली-कुलमवस्वत् धान्तिदम् ।
- २४ कानीश्वरचम श्लोका २२ कालीवल्प । रक्षाकरम् ।
- २५ कालीश्वरचम श्लोका २४ । कालीकुल-मवस्वत् सर्वोद्वेगम् । शत्रुनागरम् ।
- २६ कानीश्वरचम भरवप्राक्तम् श्लोका ५५ । सखरक्षाकरम् ।
- २७ कानीश्वरचम श्लोका ५२ । विष्णुशरचितम् । सर्वोद्वेगम् ।
धरिणागतम् ।
- २८ कालीश्वरचम श्लोका ३६ । महाकालप्राप्तम् वागणार विमुक्तिदम् ।
- २९ कालीश्वरचम श्लोका १५ । भरवप्रोक्तम् । शत्रुनागरम् ।
- ३० कालीश्वरचम श्लोका ६० भरवप्रोक्तम् । कालिकारहस्यम् । सख
रक्षाकरम् ।
- ३१ कालीश्वरचम श्लोका ६८ भूतनामप्रोक्तम् । भूतादिवाधा-गान्तिकरम् ।
- ३२ कालीश्वरचम श्लोका ८३ भूतनामप्रोक्तम् । भूतादि-वाधा
गान्तिकरम् ।
- ३३ कालीश्वरचम श्लोका ७३ । भरवनिमित्तम् शत्रुनागरम् ।

- ३४ कालीकवचम् (त्रैलोक्यमोहनमपर नाम) । श्लो० ६२ मोहनात्किरम् ।
- ३५ कालीकवचम् श्लोका ५४ कालीकल्पे । गानुनाशकरम् ।
- ३६ कालीरजस्वलास्तोत्रम् श्लोका २६ । सबशान्तिकरम् । वा० वि० वि० १४७७ ।
- ३७ काली वरिहरणकवचम् रुद्रयामले श्लोका २८ । सबविघ्नहरम् ।
- ३८ कालीसहस्रनाम श्लोका ५२ । महाकाल-सहितात् वा० वि० वि० १४२६ । सबसिद्धिदम् । काली-स्तोत्रम् । श्लोका १७ । शाक्तप्रमोदे पृ० ८५ कालीतत्र ससारतारकदेवीभक्तिम् ।
- ३९ कालीसहस्रनाम (क्वारादि) श्लोका १६५ । महानिर्वाणतत्र शाक्त प्रमादे पृ० ६१ । सिद्धिदम् ।
- ४० कालीस्तोत्रम् श्लोका १७ । शाक्तप्रमोदे पृ० ८२ । ससारतारक भक्तिदम् ।
- ४१ कालिकागतनाम स्तोत्र श्लो० १३ महानिर्वाणतत्रे ७मोल्लासे दुख नाशकम् ।
- ४२ कालिकवचम्—श्लोका २५ । महानिर्वाणतत्रे ७मोल्लासे, दुख नाशकम् ।
- ४३ कीलकस्तोत्रम् श्लोका १४ दुर्गाया विजयदम् ।
- ४४ कुमारीस्तोत्रम् श्लोका २५ शाक्तप्रमोद, पृ० ३६६, मुक्तिदम् ।
- ४५ कुमारीकवचम् श्लोका ४३ । शाक्तप्रमोदे ३६६ मुक्तिदम् ।
- ४६ कुमारीस्तोत्रम् श्लोका ६ । शाक्तप्रमोद ४०२ भाग्यदम् ।
- ४७ क्षेमकरीस्तोत्रम् श्लोका १० । पदमपुराणे १।३५।१५८ १६७ । रोगा दिशान्तिदम् ।
- ४८ कोटराश्रीभानम् श्लोका ६ । पदमपुराणे ६।१५।६१ १३ । सौर्यदम् ।
- ४९ कलकेश्वरी स्तोत्रम् श्लोका २७ । स्कादे ५।१८६।१५ ४१ । कलकनि वत्तिकरम् । गरुडकनम् ।
- ५० गायत्रीकवचम् श्लोका १७ । गायत्री-कल्प । वा० वि० वि० पु० स० १४४४ । पुराचयाफलदम् ।
- ५१ गायत्रीकवचम् श्लोका १७ वासिष्ठसहितात् । ब्रह्मवधादिपातकनि वत्ति फनम् ।
- ५२ गायत्रीस्तोत्रम् बहस्तोत्ररत्नाकरे श्लोका ६ । मन्त्रसिद्धिकरम् ।
- ५३ गायत्रीस्तोत्रम् श्लोका २१ । बहस्तोत्ररत्नाकरे पृ० १४४ । सिद्धिकरम् ।
- ५४ गायत्रीस्तोत्रम् श्लोका १६ दे० भा० १२।५।१ २६ । सर्वायदम् ।
- ५५ गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका २०६ । रुद्रयामले सक्कृच्छरणमात्रेण

काटिजमाघनाशनम् । वा० वि० वि० १४४५ ।

- ५६ गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका १६४ । दे० भाग० १२।६।१-१६४ ।
धनाध्यसाधकम् ।
- ५७ गायत्रीहृत्पथमश्लोका २८ । दे० म० १२।४ ३२ । सवसिद्धिकरम् ।
- ५८ गौरीदशकम् श्लोका ११ । आचार्य शंकररचितम् वा० वि० वि०
१४५०, दु खहरम् ।
- ५९ चण्डिकादेवीसूक्तम् श्लोका १३ । वाराहीतन्त्रत वा० वि० वि० प्र०
स० १४५६, दु खहरम् ।
- ६० चाटुपुष्पाजलिस्तोत्र श्लोका २४ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे ६४० पृष्ठे
भवार्था प्रसात्करम् ।
- ६१ छिन्मस्तास्तात्रम् श्लोका १२ । गान्तप्रमोदे, पृ० २२२ धनधायकम् ।
- ६२ छिन्मस्ताक्वचम्—श्लोका १६ । गान्तप्रमोदे, पृष्ठे २६३ । आयु
रारोग्यदम् ।
- ६३ छिन्मस्ताष्टोत्तरगतनामस्तोत्रम् श्लोका २२ । गान्तप्रमोदे पृ०
२३८ । रिपुनाशकम् ।
- ६४ छिन्मस्तासहस्रनाम द्विगताधिका श्लोका शान्तप्रमोदे पृ०, २४०
सवदम् ।
- ६५ जगन्मगलास्तोत्रम् श्लोका ३७, भरवीतन्त्रत । वा० वि० वि० प्र०
स० १४५६ सिद्धिदम् ।
- ६६ ज्वालामुखीक्वचम् श्लोका ३४ । देवीरहस्ये ३८७ पृष्ठे । देवी
वश्यकरम् ।
- ६७ ज्वालामुखीस्तोत्रम् श्लोका २५ देवीरहस्य, पृष्ठे ४०३ देवीवश्यकरम् ।
- ६८ ज्वालामुखी-सहस्रनामस्तोत्रम् १३३ श्लोका देवी रहस्य, पृष्ठ ३६० ।
शत्रुनाशकरम् ।
- ६९ तारास्तोत्रम् । श्लोका १० गान्तप्रमोदे १३० पृ० विद्यालक्ष्मीदम् ।
- ७० ताराक्वचम् श्लोका ५५ । गान्तप्रमोद १३२ । शत्रुघ्नम् ।
- ७१ तारातकारादिसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका २४४ । शान्तप्रमोदे १४०
पृष्ठे सवदम् ।
- ७२ ताराहृदयम् श्लोका २१ गान्तप्रमोद १३८ । रोगान्निमुक्तिदम् ।
- ७३ दक्षिणावार्तीक्वचम्—श्लोका ६३ । रघुयामलत वा० वि० वि० प्र०
स० १४७८ । सवविद्यादम् ।
- ७४ दक्षिणावार्तीकास्तोत्रम् श्लोका २२ । देवीयामलत वा० वि० वि०
१४७७ । सिद्धिप्रदम् ।
- ७५ दक्षिणामूर्तिसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका १५४ । वा० वि० वि० पु०

- स० १४७६ । सवसिद्धिकरम् ।
- ७६ दुर्गावचनम् श्लोका ५६ । कुंजिकातत्रत सप्तशत्या । सवसिद्धिकरम् ।
- ७७ दुर्गामत्रनामसहस्रम् श्लोका १५६ । देवीरहस्ये ४६ पटले । २६५ पृष्ठे गन्तुनाशकम् ।
- ८८ दुर्गाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका १८ । गान्धर्वप्रमादे, पट्टे ४२६ सवदम् ।
- ७९ दुर्गा नीराजनम् श्लोका ६ । दुर्गापासना कल्पद्रुमे १६१ पृष्ठे कण्ठहरम् ।
- ८० दुर्गास्तोत्रम् श्लोका २५ शाक्त्नप्रमादे ३६६ । मुक्तिदम् ।
- ८१ दुर्गास्तोत्रम् श्लोका १६२ । देवीरहस्य, ५० पटले पट्टे ३१२ । वस्यकरम् ।
- ८२ दुर्गास्तोत्रम् श्लोका १४ । वारा० पु० ६५।५८ ७१ । सवकामप्राप्ति ।
- ८३ देवकतादितिमायास्तोत्रम् श्लोका ६ । पदमपुराण ६।१०।४।१८ २३ विजयदम् ।
- ८४ देवकत भ्रामरी-स्तोत्रम् श्लोका ४१ । दे० भा० १०।१३।८७ १२७ । विघ्ननाशकम् ।
- ८५ देवीचतुष्पठ्युपचारस्तोत्रम् श्लोका ७२ । आचार्यशकरकतम् वाछिताथदम् ।
- ८६ देवीमहिम्नस्तोत्रम् अस्यापर नाम पराशक्ति महिम-स्तोत्रम् । दुर्वाससा कत श्लोका ६३ गुचिकरम् ।
- ८७ देवीमहिम्नस्तोत्रम् श्लोका ३४ । दुर्गापासनाकल्पद्रुमे ३४ पृष्ठे कीर्ति करम् ।
- ८८ देवीस्तोत्रम् श्लोका २१ देवी भा० ३।१।२६ ४६ । सवकामदम् ।
- ८९ देवीकृतस्तोत्रम् श्लोका १८ । शिवपुराण युद्धकाण्ड २६।२० ३७ यावन । विजयदम् ।
- ९० देवीसूक्तम् श्लोका ३७ वा० वि० वि० पुस्तक स० १४२६ । दारि द्रव्यविनाशकम् ।
- ९१ देवीसूक्तवर्णनस्तोत्रम् श्लोका ७८, वा० वि० वि० प्र० स० १४६० । सप्तशत्या १३शांश । रुद्रयामलत विजयदम् ।
- ९२ देव्या नीराजनम् श्लोका दुर्गासप्तशत्या (राजा दरवाजा वाशी) बाणपयी सम्पादिताया विजयदम् डा० ब्रजमोहन चतुर्वेदीत प्राप्तम् ।
- ९३ नवयुक्कद्वन्द्वदिदक्षाष्टकम् श्लोका ६ श्री रघुनाथ दास गोस्वामि विरचितम् श्रीस्तवकल्पद्रुमे ६६१ पृष्ठे ।
- ९४ पञ्चदशीस्तोत्रम् श्लोका १२ । आचार्य शकर-शृतम् । वा० वि० वि० पुस्तक-सन्ध्या १४६६ । सुखदारिद्र्यनाशकम् ।

- ६५ पञ्चदशीविग्रहकवचम्, श्लोका ३० । रुद्रयामलत वा० वि० वि० पु० स० १५०० । मन्त्रसिद्धिकरम् ।
- ६६ पदमावतीस्तोत्रम् श्लोका २६ । वा० वि० वि० पु० स० १५०३ । मन्त्रसिद्धिकरम् ।
- ६७ परापूजा स्तोत्रम् श्लोका १८ आचायशंकर कृतम् । पूजनजयफलदम् । वा० वि० वि० पु० स० १५०४ ।
- ६८ पापप्रशमनस्तोत्रम् । श्लोका २७ वामनपुराणे ८८।२ २८ धम-कीर्ति-दायकम् । पापघ्नम् ।
- ६९ पापप्रशमनस्तोत्रम् श्लोका ४९ । पादभे ५।९।१।३२ १५८ । पापनाशकम् ।
- १०० पीताम्बरा-कवचम् दक्षिणामूर्ति सहितात् । श्लोका ४६, वा० वि० पु० स० १५०७, शत्रुनाशकम् ।
- १०१ पीताम्बराष्टोत्तर शतनाम—श्लोका ५२ । उत्कटशावरनागेन्द्रप्रयाणतत्रत । वा० वि० पु० स० १५०६, शत्रुनाशकम् ।
- १०२ पीताम्बरा-सहस्र नाम स्तोत्रम् श्लोका १५३ उत्कटशावरनागेन्द्रप्रयाणतत्रत । वा० वि० वि० पु० स० १५०८ । सवायम् ।
- १०३ पुष्पावती-स्तोत्रम् श्लोका १८ वा० वि० वि० पुरतक मर्या १५१० । दुःखघनाशनम् । उच्चात्नादिकृत ।
- १०४ प्रयोगिरामूक्तम् श्लोका ४७ वा० वि० वि० पु० सं० १५११ । शत्रुनाशन मुच्चाटनादिकृत ।
- १०५ वगनाकवचम् श्लो० ३८ विश्वसार-तत्रत शाक्नप्रमोदे, पृ० ३१२ । शत्रुनाशकम् ।
- १०६ वगनाकवचम् बगलातत्रत, वा० वि० वि० प्र० स० १५१७, शत्रुनाशकरम् ।
- १०७ बगलामुखीकवच श्लोका ४५, एकबीणातत्रत, वा० वि० प्र० स० १५२० शत्रुनाशकम् । बगलामुखीस्तोत्रश्लोका १७, शक्ति प्रमोदे-पृष्ठे ३१०, शत्रुघ्नम् ।
- १०८ बगलामुखीमहस्रनाम श्लोका, १८८ शाक्नप्रमोदे ३२० सर्वायदम् । इष्टपूरकम् ।
- १०९ बगलामुखीगणनामस्तोत्रम् श्लोका १९ । विष्णुयामलत शाक्नप्रमोदे पृ० ३१९ । शत्रुनाशकम् ।
- ११० बगलामुखीहृदयम् श्लोका २५ सिद्धेश्वर-तत्रत शाक्नप्रमोदे, पृ० ३१६ । शत्रुनाशकम् ।
- १११ बगलाह्रद्यास्तोत्रम् रुद्रयामलत श्लोका २२ । बाम्ये वि० वि० प्र०

- स० १५१६। शत्रुस्तम्भनकरम् ।
- ११२ वगलामुखी-स्तोत्रम् श्लोका १८ । रुद्रयामनत वा० वि० वि० पुस्तक
स० १५२२ सखलवृत्त्यसिद्धिन्म् ।
- ११३ बगलारत्नमालिकास्तोत्रम् श्लोका २६ । रुद्रयामलनारदप्रोवनम्, वा०
वि० वि० पु० स० १५२५ । सवसिद्धिकरम् ।
- ११४ वगलाणववचम् श्लोका १४ । वा० वि० वि० पु० स० १५२७,
शत्रुनाशनपरम् ।
- ११५ वगलास्तव — श्लोका ४३ । अश्वघ्नरहस्यम् वा० वि० वि० पु० स०
४३ । सवसिद्धिकरम् ।
- ११६ वन्दीमोचन-वास्तात्रम् श्लोका ११ रुद्रयामनत वा० वि० वि० पु०
स० १५३४ । वन्दीमोचनकरम् ।
- ११७ वन्दीमाचन-स्तात्रम् श्लोका ११ । वन्दीमाचनकरम् ।
- ११८ बालाकवचम् श्लोका २० । गौरी साग्नात्रत वा० वि० वि० पु०
स० १५३६ । योगमोक्षप्रदम् ।
- ११९ बालाष्टकम् श्लोका ८ वा० वि० पु० स० १५३८ । सवकामदम् ।
- १२० बालाकवचम् श्लोका १७ देवीरहस्य ५०० पृष्ठे रुद्रयामलनउज्जतम्
रागादिनाशरम् ।
- १२१ बालास्तात्रम् श्लोका ८ । देवीरहस्य ५२० पृष्ठे । सावभौमपदम् ।
- १२२ बालासहस्रनाम श्लोका २०० देवीरहस्य ५०२ पृष्ठे मदानन्म् ।
- १२३ बालासहस्रनामस्तोत्रम् । रुद्रयामले वा० वि० वि० पु० स० १५३६ ।
सर्वेष्टदम् ।
- १२४ बालासहस्रनामस्तात्रम् श्लोका २०० हसयामनत देवीरहस्ये । वा०
वि० वि० पु० स० १५४२ सर्वेष्टदम् पृ० ५०२ ।
- १२५ बालास्तवराज श्लोका १७ । वा० वि० वि० पु० स० १५४३ सव
कामदम् ।
- १२६ बालाहृदयम् । श्लोका २१ । जानाणवतोवा वि० वि० पुस्तकसख्या
१५४४ । शत्रूच्छाटनपर सवसिद्धिकरम् ।
- १२७ ब्रह्मवृत्तलक्ष्मी-स्तोत्रम् श्लोका ५३ स्कन्दे २।१५।१५३ गाय
प्राप्तिकरम् ।
- १२८ भगवत्यष्टकम् श्लोका ६ । अमरदास कविरचितम् बहस्तोत्ररत्ना
करयो । सुपुत्रधनधायान्तिम् ।
- १२९ भगवतीपुष्पाञ्जलि श्लोका ३० । श्रीरामकृष्ण कविना रचितम् ।
बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण पृ० २३३ सुकृतिन्म् ।
- १३० भगवती स्तोत्रम् श्लोका १७ । देवी भागवते १।५।५२ ६८ । दुख

विमुक्तिकारकम् ।

- १३१ भद्रकालीकवचम्, श्लोका १६ । ब्रह्मवर्ते ३।३७।५ २४ महादान
तपोन्नतजपादिजयफलम् ।
- १३२ भद्रकालीस्तोत्रम् श्लोका १६ । ब्रह्माण्ड पुराणे ३।३६।३५ ४८ ।
जयदम् ।
- १३३ भवानी-सहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका २५० । रुद्रयामलत, वा० वि० पु०
स० १५२२ । सवदु खनिवत्तकरम् ।
- १३४ भवानी-भचरत्नस्तात्रम् श्लोका ५ आचाम-शकरकृतम् शान्तिदम् ।
- १३५ भ्रामरी-स्तोत्रम् श्लोका २१ दे०भा० १०।१३।८३ १०३, विमुक्तिदम् ।
- १३६ भवानी स्तवनाष्टकम् श्लोका ८ । बह्वृत्तीत्ररत्नावरे काशी-संस्करणे,
करणाकरम् ।
- १३७ भुवनेश्वरी कवचम् श्लोका ३२, रुद्रयामलत, शाक्तप्रमोदे २०६, पुत्रा
दिदम् ।
- १३८ भुवनेश्वरीस्तोत्रम् श्लोका २६- शाक्तप्रमोदे पृ० २०२ सम्पत्तिदम् ।
- १३९ भुवनेश्वरी सहस्रनाम-स्तोत्रम् श्लोका २०३ शाक्त प्रमोदे, पृ० २१० ।
शत्रुनाशकम् । महातन्त्राणवत् ।
- १४० भुवनेश्वरी शतनामस्तात्रम् श्लोका २४ रुद्रयामलत शाक्तप्रमोदे,
पृ० २०८ । शत्रुनाशकम् ।
- १४१ भुवनेश्वरी हृदय, श्लोका २२ नीलसरस्वती-तन्त्रत, शाक्त प्रमोदे,
पृ० २०६ । घनायुदम् ।
- १४२ भरवी कवचम् श्लोका ५१ । रुद्रयामलत शाक्ते प्रमोदे २६२ पृष्टे ।
सवसिद्धिदम् ।
- १४३ भरवी स्तात्रम् श्लोका १६ । रुद्रयामलत शाक्तप्रमोदे, पृ० २६० ।
वाक्सिद्धिकरम् ।
- १४४ भरवी-सहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका १५४ । शाक्तप्रमोदे, पृ० २६८ ।
सर्वामीष्टदम् ।
- १४५ भरवीशतनामस्तोत्रम् श्लोका २३ । शाक्त-प्रमोदे भाणपत्यकारकम् ।
- १४६ भरवीहृदयम् श्लोका १२ । भरवकुलसवस्वत शाक्तप्रमोदे २६५ ।
अत पर विचिद पुरायनास्ति ।
- १४७ भद्रमातका पुष्पमालास्तव श्लोका १७, आचाम शकरकृत मनो
विमलकारक ।
- १४८ महाविद्यास्तोत्रम् श्लोका १२ । स्वान्द १।६२।५१ ६२ । विद्यादायकम् ।
- १४९ महाराणीमूलमन्त्रस्तोत्रम् श्लोका १६, दवीरहस्य ४७७ पृष्ट ।
राजपद प्रापक मुक्तिम् ।

- १५० महाराणी सहस्रनाम स्तोत्रम श्लोका १७७ । दवीरहस्य परिशिष्ट ६० पृष्ठे । धारपातवादि विमुक्तिदम् ।
- १५१ महालक्ष्म्यष्टकम श्लोका ११ । बह्वस्तात्ररत्नाकर, वागी-सस्करण धनधायिद गन्धुधनम् च ।
- १५२ मातंगीवचनम श्लोका २५ शाकनप्रभाते ३३८ । त्वरितफनदायकम् ।
- १५३ मातंगी स्तोत्रम श्लोका ६ । रद्रयामलन शाकनप्रभादे पृ० ३३७, श्रीदम् ।
- १५४ मातंगी-स्तोत्रम श्लोका १८ । वा० वि० वि० पु० स० १५६८, बाधा निवृत्तिकरम् ।
- १५५ मातंगी सहस्रनाम स्तोत्रम श्लोका १६२ । शाकनप्रभाते २४३ पृष्ठे । सर्वोष्टदम् ।
- १५६ मातंगी-शतनाम-स्तोत्रम श्लोका २५ । रद्रयामलन शाकनप्रभादे पृ० ३०४ सवदम् ।
- १५७ मातंगीहृदयम् । श्लोका १८ दक्षिणामूर्तिसहितात् शाकनप्रभादे, पृ० ३६० । कुवरसमसम्पत्तिकारकम् ।
- १५८ मात-कृत दुर्गा-स्तोत्रम श्लोका ११ । स्वादे १।२०।५० ६० । सर्वोष्टम् ।
- १५९ यानवल्क्यकतवादेवीस्तोत्रम् श्लोका ३० ब्र० व० २।५।६ ३२ मेघा करम् ।
- १६० योगनिद्रोवनवचनम् श्लोका २६ ब्र० व० ४।१२।१८ ४२ विद्याग्नि जलभीति निवारकम् ।
- १६१ योगेश्वरी-सहस्रनाम-स्तोत्रम् श्लोका २०० । वा० वि० वि० पु० स० १५७५ । रद्रयामले । सवमिद्धिदम् ।
- १६२ रजस्वलास्तोत्रम् श्लोका २२ । वा० वि० वि० पु० स० १५७७ । सन्तानद । बर्घ्यात्व विनाशकरम् ।
- १६३ राधाकवचनम् श्लोका ५६ । व० व० महापु० प्र० खण्डे ५६।१ ५६ । जीव-मुक्तिवारकम् ।
- १६४ राधावचनम् श्लोका १६ । नारद-चरणीयम् ज्ञानामृतसारत् । बह्वस्तोत्ररत्नाकरया । हरितुल्यताकारकम् ।
- १६५ राधाकृत-पावतीस्तोत्रम्—श्लोका २६ । ब्र० वै० महापुराणे ४।२७। ७६ ११४ । हरिमन्त्रिदम् ।
- १६६ राधिकापोडनामस्तोत्रम् श्लोका ३२ ब्र० व० १७।२१६ २४७ । राधावभाधवचरणाजमन्त्रिदम् ।

- १६७ राधास्तोत्रम् श्लोका ३०। प्र० वं० ४। १६४-६३ । इहसुखदमय
प्रमोदम ।
- १६८ राधास्तोत्र, श्लोका ३० । प्र० वं० ४। १६२। ६४। ६३ वृष्णभक्तिकरम् ।
- १६९ राधिकाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ४२ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे ५६३ ।
रूपगोस्वामिकृतम् । प्रेमसुधाकरम् ।
- १७० राधिकाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ४७ । रघुनाथगोस्वामिकृतम्
श्रीस्तवकल्पद्रुम । ५६७ ।
- १७१ राधाष्टोत्तरशतम् श्लोका १७, श्रीस्तवकल्पद्रुमे वृष्णभक्तिम् ।
- १७२ रेणुका सहस्रनाम, वा० वि० वि० प्र० स० १५६२, सर्वष्टदम् ।
- १७३ रेणुकास्तवराज श्लोका १२३, भुक्तिभुक्तिदम् ।
- १७४ लक्ष्मीपञ्चरस्तोत्रम् श्लोका २४, महारहस्यत वा० वि० वि० पु० स०
१५६४ । लक्ष्मीदम् ।
- १७५ लक्ष्मीस्तात्रम्, श्लोक २६, प्र० व० २। ३६। ५२। ६० । सिद्धिस्तोत्रमिति
नामान्तरम् । कुवन्तुल्यताकारि ।
- १७६ लक्ष्मीस्तोत्रकवचम् श्लोका ३६ प्र० व० ३। २२ सवसम्पत्कर,
विजयदम् ।
- १७७ लक्ष्मीस्तोत्र श्लोका ४६ स्वा० ३। ५०। ५६ १०५ घनधायदम् ।
- १७८ लक्ष्मीस्तोत्र श्लोका २३ । स्वा० ४। १। ७८ १०० सम्पत्तिकरम् ।
- १७९ लक्ष्मीस्तोत्रम् श्लोका ११ । वा० वि० वि० पु० स० १५-६५ ।
घनधान्यदम् ।
- १८० लक्ष्मी मानसपूजास्तोत्रम् श्लोका ६७, त्रिविक्रमकृतम्, वा० वि० प्र०
स० १५६६ । घनदम् ।
- १८१ लक्ष्मी-सहस्रम् श्लोका १००० स्तवका २५ । वैकुण्ठध्वरिचरितम् ।
दवीप्रसन्नताकरम् । स्तोत्रोपगया काव्यत्वमधिकम् ।
- १८२ लघुमन्त्रातीस्तोत्रम् श्लोका १७ । पृथ्वीधराचाय रचिनम् । योग
सिद्धिम् । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे बागा-सास्करण ।
- १८३ लघुस्तोत्रम् श्लोका २५ । लघ्वाचाय रचिनम् । बृहत्स्तोत्र रत्ना
करयो । कवि-वकारकम् ।
- १८४ लघुदुर्गासप्तशतीस्तोत्रम् । श्लोका १०, दुर्गापासना-कल्पद्रुमे, पु० ४६ ।
प्रापद्विनाशकम् ।
- १८५ ललितापञ्चरत्नम् श्लोका ५ । प्राचाय-शारङ्गम् सौभाग्यविद्याकरम् ।
- १८६ ललिताम्बास्तात्रम् श्लोका १४५ । ब्रह्माण्डपुराणोपम् । सवमनारथ
पूरकम् ।

- १८७ ललिता भकरन्दस्तव श्लोका १७ । रद्रयामले । वा० वि० पु० स० १५६७ ।
- १८८ ललितासहस्रनाम श्लोका ३२० । ब्रह्माण्डपुराणे ह्यग्रीवागस्त्य-सम्बादे ३५ अ० । सवराग-शमनकरम ।
- १८९ ललिताष्टोत्तर शतनामस्तोत्रम श्लोका ३३ । सवसिद्धिकरम ।
- १९० वज्रपजरकवचम श्लोका १६ । महादेवी रहस्य, ३० पटले । शत्रु विनाशकरम ।
- १९१ वज्रपजरकवचम श्लोका ४५ । स्कान्दे ४।७२।३७ ८१ । शत्रु विनाशकरम ।
- १९२ वज्रेश्वरी विद्या-स्तोत्रम । श्लोका १८ पादमे १।२२।१७८ १६५ । जाडयनाशकम ।
- १९३ वाराही निग्रहाष्टकम् । श्लोका ८ । बहस्तोत्र रत्नाकरयो भक्तिदम् ।
- ३९४ वाराही अनुग्रहाष्टकम् । श्लोका ८ । बुद्धिदम् २०५ वीरकृतपावती स्तोत्र श्लोका ६ । पादम् १।४६।११० १२८ ।
- १९५ विशाखान-दामिधस्तोत्रम श्लोका १३४ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे प० ६१० । हृपदम् । रघुनाथदास कृतम् ।
- १९६ शारिकामूलमन्त्रस्तोत्रम श्लोका २८ । देवीरहस्ये ४३६ पृष्ठे, कल्याण करम् ।
- १९७ शारदामुजग प्रयाताष्टकम् श्लोका ८ आचाय शकरकृतम् । विद्या कारकम् ।
- १९८ शारिका-सहस्रनाम-स्तोत्रम श्लोका १५३ । देवी रहस्ये ४२४ पटले । इह सब सुख मुक्त्वा परत्र त्रिदिव व्रजेत ।
- १९९ शारिका त्रिलोक्य माहन वचनम् श्लोका ४५ । देवी रहस्य ४१६ । सब कामप्रदम् ।
- २०० शिवकृत पावती स्तोत्रम श्लोका ६ । ब्र० वक्तो महापुराणे ४।३७।४१ ४६ ।
- २०१ शिवकृतपावती-स्तोत्रम् श्लोका ३५ । ब्र० व० ४।४३।७४।१०८ ।
- २०२ शीतलाष्टकम् श्लोका १५ । बहस्तोत्ररत्नाकरयो श्लोका १५ । शीतलारोग शान्तिरकम् ।
- २०३ श्यामावचनम् श्लोका १५ । भरवतत्रत दु खनिवर्तिकरम् ।
- २०४ श्यामास्तोत्रम् श्लोका २२ । महाकाल रचितम् शान्तिदम् ।
- २०५ श्रीरमलात्मिका-वचनम् श्लोका ३४ । शाक्त प्रमोदे ३५६ प०, लक्ष्मीदम् ।

- २०६ श्रीकमलात्मिकाष्टोत्तर शतनाम श्लोका १६ । शाक्तप्रमादे ३७०
घनदम् ।
- २०७ श्रीकमलात्मिकास्तोत्र श्लोका ३, शाक्तप्रमादे ३५७ लक्ष्मीदायकम् ।
- २०८ श्रीकमलात्मिकासहस्रनाम श्लोका १७६ शाक्तप्रमादे ३७२, सवदम् ।
- २०९ श्रीकमलात्मिकाहृदयम्, श्लोका १०८ शाक्तप्रमादे ३६०, सिद्धिदम् ।
- २१०, श्रीकामाक्षी स्तोत्रम् श्लोका ३३, स्तोत्राणे वे० ६६३, प०
भोगदम् ।
- २११ श्रीकुमारी-कवचम् श्लोका ४३ शाक्तप्रमादे ३६६, शान्तिदम् ।
- २१२ श्रीकुमारी-स्तोत्रम् श्लोका २५, शाक्तप्रमादे ३६६ मुक्तिदम् ।
- २१३ श्रीकुमारी स्तोत्रम् श्लोका ६, शाक्तप्रमादे ४०२, सवदम् ।
- २१४ श्रीगणेशसम्प्राथनाष्टकम्, श्लोका ६ । रूपगोस्वामिकृतम् श्रीस्तव-
कल्पद्रुम ५८१ प० । दक्षी-कृपाकरम् ।
- २१५ श्रीगुणरत्नकोश (लक्ष्मीस्तोत्रम्) पराशरमठकृतम् । श्लोका ६१ ।
वा० वि० वि० पुस्तकालये प्र० सं० १६६० । लक्ष्मीदम् ।
- २१६ श्रीतुरीयापोङ्गी (श्री राजराजेश्वरी कवचम्) श्लोका ७१,
स्तोत्राणवे ६७३ पृष्ठे सर्वायदम् ।
- २१७ श्रीधूमावती कवचम्, श्लोका १० । शाक्तप्रमादे २८६ । विद्याकरम् ।
- २१८ श्रीधूमावतीशतनाम श्लोका १८ शाक्तप्रमादे २६२ सवसकटनाशनम् ।
- २१९ श्रीधूमावतीस्तोत्रम् श्लोका १३, शाक्तप्रमादे २८७, सवशान्तिकरम् ।
- २२० श्रीधूमावती-सहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका १८८ । शाक्तप्रमादे, प० २६३ ।
सर्वायदम् ।
- २२१ श्रीधूमावती-हृदयम् श्लोका ३५ । शाक्तप्रमादे, प० २८६ । मनोरथ
पूरकम् ।
- २२२ श्रीनवाष्टकम्, श्लोका ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे पृ० ५८३, राधा-
प्रीतिकरम् ।
- २२३ श्रीमीनाश्रीमणिमालाष्टकम् श्लोका ६ स्तोत्राणवे ६७८ पृष्ठे,
शक्तिवकारम् ।
- २२४ श्रीराधापूपावटान्तवराज श्लोका २० । श्रीस्तवकल्पद्रुमे ६२५ ।
सर्वायसिद्धिकरम् । शक्तिमामध्यदम् ।
- २२५ श्रीराधास्तोत्रम् श्लोका १ ब्रह्माण्डियम् श्रीस्तवकल्पद्रुमे ६०६,
राधा प्रीतिकरम् ।
- २२६ श्रीराधाम्स्तोत्रम् श्लोका ७ । सनत्कुमार संहितात श्रीस्तवकल्पद्रुमे
पृ० ६०५ । वृष्णतोत्रम् ।
- २२७ श्रीराधाम्स्तात्रम् श्लोका ४ । वनमालिदासरचितम्, हरि प्रीतिकरम् ।

- २२८ श्रीराधा सप्तत्रिंशत्मात्र-स्तोत्रम् श्लोका ६ । नारदपाचरात्रत
श्रीस्तवकल्पद्रुम । कोटिजमाजित पापनाशनम् ।
- २२९ श्रीराधिकानामावलिस्तोत्रम्, श्लोका २७ श्रीस्तवकल्पद्रुमे पृ० ६०८ ।
कृष्णप्रीतिदम् ।
- २३० श्रीराधिकाया प्रमपूजामिधास्तोत्रम् श्लोका ११ । श्री रघुनाथ
गास्वामिरचितम् । श्रीस्तवकल्पद्रुम । राधाकृष्ण प्रीतिकरम् ।
- २३१ श्रीराधिकाष्टकम् । श्लोका ६ । श्रीमदरूपगोस्वामिरचितम् । श्रीस्तव
कल्पद्रुम । पृष्ठे ५७१ ।
- २३२ श्रीराधिकाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीमद्रघुनाथगोस्वामिरचितम् । राधिका
कृपाप्राप्ति । श्रीस्तवकल्पद्रुमे ।
- २३३ श्रीराधिकाष्टकम् श्लोका ६ । बालकृष्णनास-वविराजरचितम् ।
श्रीस्तवकल्पद्रुम ५७३ । राधाकृष्ण-दशनदम् ।
- २३४ श्रीराधिकाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीमन्नरसिंहहरिसरवार-ठक्कुर
रचितम् । भीतिनिवारकम् ।
- २३५ श्रीराधिकाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम पृष्ठे ५७८ । श्रीयमुना
बल्लभशरणरचितम् । बाधाहरम् ।
- २३६ श्रीराधिकाष्टकम् श्लोका ८ । श्रीराधिकानाथ गोस्वामिरचितम् भोद-
दायकम् ।
- २६७ श्रीराधिकाया ध्यान-दचन्द्रिकारत्यस्तोत्रम् । श्लोका ४ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे
५६२ पृष्ठे । रूपगोस्वामिरचितम्-बलेशनाशकम् ।
- २३८ श्रीराधिकाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ४२ । श्रीस्तवकल्पद्रुम पृ०
५६३ । प्रेमामृतदम् ।
- २३९ श्रीराधिकाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ४७ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे ५६७ ।
श्रीमद्रघुनाथ-गोस्वामिरचितम् । भक्तिदम् ।
- २४० श्रीस्तोत्रम् श्लोका १७ । अग्निपुराण २३७।३ १६ बृहत्स्तोत्ररत्ना
करयो । राज्यलक्ष्मी स्थिरताकारकम् ।
- २४१ श्रीसरस्वती दशश्लोकीस्तोत्रम् श्लोका ३५ । आश्वलायनमुनि प्रोक्तम् ।
स्तोत्राणवे ६८७ पृष्ठे । वाञ्छितदायकम् ।
- २४२ श्रीपावतीमानस-स्तात्रम् । १६ । स्तोत्राणवे पृ० ७०६ । वाञ्छित
दायकम् ।
- २४३ श्रेयस्करी-स्तोत्रम् । श्लोका ६ । श्रीकृष्णान-दसरस्वती रचितम्
बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे । श्रयस्करम् ।
- २४४ षोडशीकवचम् । श्लोका १७ । सिद्धयामलत धावतप्रमोदे षोडशीत त्रे
पृ० १७८ । स्वगदम् ।

- २४५ षोडशी शतनाम स्तोत्रम् श्लोका २० ब्रह्मयामलत षोडशी-तत्रे शाक्त्-
प्रभादे १८३ । सवभोगदम् ।
- २४६ षोडशीस्तोत्रम्, श्लोका १५ । ब्रह्मरचित शाक्तप्रभादे १७६ ।
लक्ष्मीदम् ।
- २४७ षोडशीसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका ११० । वामकेश्वरतत्रत शाक्तप्रभादे
पृष्टे १८४ ।
- २४८ षोडशी-हृदयम् श्लोका का० १८ । त्रिपुरसुन्दरीत शाक्तप्रभादे पू०
१७६ । सुखदम् ।
- २४९ सरस्वती-वचम् श्लोका ३१ । प्र० व० २।४।६१ ६१ । विद्यादम् ।
- २५० सरस्वतीवचम् नीलसारस्वत-तत्रत वा० वि० वि० पु० स० १६६६ ।
विद्याकरम् ।
- २५१ सरस्वतीवचम्, श्लोका २७ । दे० भाग० ६।४।७४ ६० । बृहस्पति-
समविद्यादायकम् ।
- २५२ सरस्वतीवचम् श्लोका २८ । देवी भाग० ६।५।६-३३ । वाग्मिता-
कारकम् ।
- २५३ सरस्वती स्तोत्रम् श्लोका १६ । बहस्तोत्ररत्नाकरे १४७ पृष्टे ।
ब्रह्मणारचितम् । वाञ्छिनदम् ।
- २५४ सरस्वती स्तोत्रम् श्लोका १० । रुद्रयामले बृहस्पति रचितम् । वा० वि०
वि० १७०२ । बहस्तोत्ररत्नाकरयो । स्तोत्राणवे च । विद्यादायकम् ।
- २५५ सरस्वती स्तोत्रम् श्लोका ६ । वासुदेवानन्द-सरस्वती रचितम् ।
बहस्तोत्ररत्नाकरे पू० ३०१ । सरस्वती कृपाकरम् ।
- २५६ सरस्वती-स्तोत्रम् श्लोका ११ । बहस्तोत्ररत्नाकरे द्वितीय वासुदेवा-
नन्दरचितम् । धीजाडयनागम् ।
- २५७ सरस्वती-स्तोत्रम् श्लोका ११ । बृहस्तोत्ररत्नाकरे पू० ३१० । वासु-
देवानन्दसरस्वती रचितम् । जाडयनागम् ।
- २५८ सरस्वतीस्तोत्रम् श्लोका २० । पादमे १।२।२।३१० ३२६ । विद्यादम् ।
- २५९ सरस्वतीस्तोत्रम् श्लोका १८ । पादमे १।२।१७८।१६५ जाडयनागम् ।
- २६० सरस्वतीस्तोत्रम् श्लोका १२ । सनत्तुमार सहितात वा० वि० वि०
१७०० । स्तोत्राणवे ६८७ । विद्यादम् ।
- २६१ सारस्वतीस्तोत्रम्, श्लोका १६ । वामनपुराणे ३।२।५२३ । विद्यादम् ।
- २६२ सारस्वतीस्तोत्रम् श्लोका ५० । वामन पु० ८।६७ १२८ । विद्यादम् ।
- २६३ सीतावचम् श्लोका ३८ । भा० रामायण ८।१४।२ ३४ । ईप्सितदम् ।
- २६४ गीता-वृत्त रावतीस्तोत्रम् श्लोका ब्रह्मवर्ते ४।२७।१७२ १८३ ।
नारीहलीक मनमणितम्प्राप्यान्त कृष्णसन्निधियाति ।

- २६५ सीताष्टोत्तर शतनामस्तोत्रम् श्लोका ३० । आनन्द रामायणे
८।१४।३७ ६६ । भुक्तिमुक्तिदम् ।
- २६६ सुमुखीपटलम्, श्लोका ४६ । कुलाणवन्तत्रत, वा० वि० पु० स०
१७०६ । क्षेमकरम् ।
- २६७ सुवर्णमुखरीस्तव श्लोका १३ । स्वादे २।२३।११-२३ धनधायकरम्
शक्तिवद्धकम् ।
- २६८ सौभाग्य-कवचम् श्लोका ८४ । बाभेवेश्वरतत्रत उदघतम् स्तोत्राणवे
प० ७०५ । त्रलोक्यवशकरम् ।
- २६९ सौभाग्य रत्नमालास्तोत्रम् श्लोका ३२ । निपुरारहस्य १ ३२ । ललिता
पचकस्तोत्रे (मास्टर खे० ए० संग काशी) सकलेप्सितदम् ।
- २७० सौभाग्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ३६ । निपुरारहस्यत सब
बाछिन-दायकम् ।
- २७१ स्वामी वश्यशत्रुसंहारस्तोत्रम् श्लोका ६ । शिवाणवत वा० वि० वि०
पु० स० १७१० । नाम सदश फलदम् ।
- २७२ सकृष्टनामाष्टकम् श्लोका १७ । वहस्तत्ररत्नाकरयो ।
- २७३ त्रिपुरसुन्दरी स्तोत्रम् श्लोका ८ । आ० श० कृतम् सकलायदम् ।
- २७४ त्रिपुरसुन्दरी वेदपादस्तात्रम् श्लोका ११० । आचार्यशकर कृतम् अतुल-
सिद्धिदम् । शकरप्रयावल्याम् ।
- २७५ त्रिपुर सुन्दरी मानसपूजास्तोत्रम् श्लोका १२७ । आचार्य-शकर-कृतम्
पूजनफलदम् ।
- २७६ त्रिपुरा प्रातभजनम् श्लोका ६ । स्तोत्राणव ६७२ पण्टे अणिमाद्यष्ट
सिद्धिदम् ।
- २७७ त्रलोक्यमोहनकवचम् श्लोका ३६ । रुद्रयामलत वा० वि० पु० स०
१४७२ । त्रिपुरसुन्दरी-कवच महात्रिपुरस्तोत्रमिति च नामान्तरम् ।
मोहनकरम् ।
- २७८ त्रमूर्ति सूक्तम् । श्लोका ७७ । रुद्रयामलस्य काशभूतात देविशतकात ।
वा० वि० वि० पुस्तक सख्या १४ ६ । सबदम् ।
- २७९ त्रयोक्त्यमगलकवचम् । श्लोका ३० । वा० वि० पु० स० १४६७ ।
त्रलोक्यविजयदम् ।
- २८० त्रलोक्य-मोहन-कवचम् श्लोका १६० । सबदम् । गरुड पुराण ।
- २८१ त्रलोक्य विजयकवचम् श्लोका ४५ । रुद्रयामलत वा० वि० पु०
स० १४७६ । शत्रुनाशकरम् ।

चतुर्थोऽध्याय शिवस्तोत्राणि शिव

१ शब्दार्थं

शिवस्य भगवत स्तोत्र चर्चा याम् शिव शब्दाय एव विवच्यते यथा-
त्रमम् । त मूलकत्वाच्चार्यानामयेपाम् ।

शीघातो 'सवनिघञ्वति वन् प्रत्ययेननिपात्यतेऽय शब्द । शिव
कल्याण विद्यतेऽस्य ण्यति अशुमिति वा दोरतेऽवतिष्ठन्तऽणिमादपोऽसिद्धयो-
ऽस्मिन् ।' सामणस्त्वस्य शब्दस्यात्रूर सुखनरमितिचाषमाह । तथा च—

शिवेन भत्रूरेण सुखकरेण शिवया कल्याण्या इष्टप्राप्ति-हेतु भूतया ।^१

अथाश्च व्युत्पत्तय

(क) शिवकल्याणे धातानिष्पादनेन कल्याण-नर शिवइत्यथ ।

(ख) शेते सवमस्मिन्निति, व्युत्पत्त्या शीङघातविनि कृते सवव्यापक
इत्यथ ।

(ग) निररुक् 'शेव इति सुख-नाम शिष्यते ववारो नाम वरण अन्त
स्यान्तरोपलिंगी विभाषितगुण शिवमप्यस्य भवति ।' शिष्यत
सुखावहो भवतीति फलिताथ इति ।^३

(घ) 'नित्यनैगुरायतया गुद्धरवात् शिव स्वनाम-स्मृतिमात्रेण पावयन्
शिव इति ण्वराचार्यो विष्णु सहस्रनाम भाष्ये ।^४ शीङ्गुमाय
शेत सुखावहा लम्पतऽनेन शिव 'नेतनेपासनेय स शिव' ।^५

(ङ) शिवमस्यास्तीति शिवयतिवा शिव तथा च महाभारते ।

१ ह्यायधकोशे श्रीश्री उ० प्र० प्रकाशन पृ० ११२

२ अथर्ववेदे १।१३।४

३ निररुक् १०।१०

४ विष्णु सहस्रनाम्नि ककरभाष्य-संहिते श्रीश्री प्रेस पोरखपुर २०१६, श्लोक १०

५ रामानुजभाष्ये, तर्क, श्लोके

‘मनुष्यान शिवमविच्छेन तस्मान्नेव शिव स्मृत ।’^१

- (च) वष्टि अनवरत कामयत लोकहित य स शिव अत्र युत्पत्तौ वशिन्नातौ घातो सिंह इव वण विषययण शिव इति ‘यथा च पश्यकात कश्यप ।’^२
- (छ) स्वयति सव जानाति सव व्याप्नोतीति स शिव
- (ज) शेते सवकारण सहित जगदस्मिन्निति शिव सर्वाधार स्वय निराधार ।
- (झ) शिष्यते प्रलयानंतरमिति शिव^३ ऋग्माप्य । तथा चक परि शिष्टे—

आदित्यवण तपसाज्वलन्त यत्पश्यामिगुहामु जायमानम
निवरुष शिवमुदित शिवालय तन्मेमन शिवसक्त्यमस्तु ।’^४

एव च पर्यालोचनेनात्पत्ति स्थिति प्रलयकारी नित्यनिरजन शुद्धबुद्धो निष्कल जगदधिकारी सर्वाधार शिव । तत्प्रकृतिधातवश्च शीडवृक्ष, शिव ।”

२ प्रमुख नाम्नामर्था

अथदानी स्तोत्रागतप्रमुखनाम्नामर्था विविच्यन्त तत्रादौ रुद्रस्य विनेपतो विवादास्पदस्य । रोदयति सवमतकाल^५ इतिरुद्र सहर्ता देव रुदिर अश्रु विमो चने प्यन्तात् रौदेर्णिलुक्चेति णलोपे^६ रक्तिप्रत्येय च सिद्धयति । अयत्रापि सायण एतदाशयक वक्ति । तथा च अथववेदे रुद्रलाभभेपज इति मन्त्रव्याख्याया रौतिशदायते तारक ब्रह्मोपदिशतीति रुद्र ।^७

‘जन्तो प्राणेषूत्रममाणेषु रुद्रस्तारक ब्रह्मव्याचष्टे^८ । शब्दब्रह्म तन्नाम्ना रोह्यमाणो द्रवति सवप्राणि हृदय वतत इति वा । अस्त्रेणछिन्नशिरस, गौचत्तप्रजापति अनुस्वयमपि शोत्रवशात् अराणीदिति वा उत्पत्ति काले स्वय अरुददितिवा रोदयति सवमन्तकाले इति वारुद्र ।^९

यास्काऽप्याह रुद्रो रौतीति सतो रोह्यमाणे द्रवतीति वारोदयतेर्वाह्र ।

१ महाभारते १६१।१०

२ अघियकलौकित

३ ऋग्वेदे १०।१२६।२

४ ऋकपरिशिष्ट ३३।१५

५ अथववेदे १।१६।३ मन्त्रस्य सायणभाष्ये

६ उणादिसूत्रम् २।२२

७ अथववेदे २।२७।६

८ जावालीपनियदि १

९ अथववेदे सायण १।१६।३

यत्तद्द्रव्यस्य रद्रत्वमितिकाठकम्। यदरोदीतदद्रस्य रद्रत्व इति हारिद्राविक्रम ।^१
यदरत्तदद्रस्य रद्रत्वमिति काठकाना प्रवचनम् ।^२ यदरोदीतदद्रस्य रद्रत्वमिति
हारिद्राविकाणाम ।^३ अत्रत्राणि नमो रद्राय नमोस्तु तन्मने ^४ इति व्याख्याया
सायणो रद्राय रोदयति उपतापेनाश्रूणि विमोचयतीति रुद्र । बृहद् देवताया च
'यतोऽतरिक्षेविद्युत् वष्टि दहत नरान अरोदीत अतोऽस्य रद्रत्वम् । तथा च
तत्रव—

'अरोदीदतरिष्येत् विद्युदवष्टिददनुणाम ।

चतुर्भि ऋषिभिस्तन रद्र इत्यभिसस्युत ॥१॥'^५

बृहदारण्यकोपनिषदि—यताऽस्मात् शरीरात् उ क्रामन्ति रोदयति अय
यद्रोदयन्ति तस्माद्बुद्रा इति तथा च—

कनभे रद्रा इति दशेभं पुरुषे प्राणा आत्मकादशते ।

यदास्माच्छरी मर्त्यादुत्क्रामयन्त्यथारोदयति तस्माद्बुद्रा ॥१॥'^६

रुद्रोऽग्निरिति अथववदे—तथा च—

'तस्म रद्राय नमो अस्त्वग्नये ^७ इति शतपथेऽप्याहु "अग्निर्वै रुद्र'^८
इति ।

हलायुधकोणे च रुद्रशक्त्यर्थे पूर्वोक्तरीत्या विग्रहं कृत्वा शिव महादेव
प्राचर्या लिखितास्तथा च—

'रोदयति रत् + णिच्' रोदेणिलुक् चेति, रक्किणेशच लुक् शिवोमहादेव
पत्नर उमापति ।^९

महामारते च 'त्रिजूटश्चीरवासाश्चरुद्र सेना पतिर्विभु ।'^{१०}

कुमारसम्भवे च—'रुद्राणामतिमूर्धानं धतहुकार-शसिन ।'^{११}

वैदिकसाहित्ये रुद्रशब्दस्य व्युत्पत्तिविभिन्नरूपेणावलोक्यत । तत्रसायण
महीधरोबवटादिव्याख्याकाराणामुदधारणानिनीयत ।

सायण —

१ निरुक्त दशत काण्ड १०।१।१।६ प० ७१४

२ अथववदे २५।१

३ तु० सं० १।५।१।१

४ अथववदे ६।२०।२

५ बृहद्देवतापरम् २।३४

६ अष्टाविंशत्युपनिषदि १६६५ षाद्यो बृहदारण्यकोपनिषदि ३।६।४

७ अथववदे ७।८।३

८ शतपथे ३।१।३

९ हलायुधकोणे १०७८, पू० ६८

१० महामारते २३।१७।४६

११ कुमारसम्भवे २।२६

- १ रुद्रस्य कालात्मकपरमेश्वरस्य । १
- २ "रुद्राय नमः प्रणम्य ।" २
- ३ "स्तु दुःख तद हेतुभूत पाप वा तस्य द्रावयितारो रुद्रो सप्रामे मयकर शब्दयन्ती ।" ३
- ४ "रुद्राणां प्राणरूपेण वतमानानां महता यद्धारोदयितणां प्राणानां प्राणाहि शरीरानिगता सन्तो बभूजानानरोदयन्ति ।" ४
- ५ रुद्राणारोदनकारिणां घाटीरूपो यथास्तोरुद्रवतनी ।
- ६ 'रोदयन्ति शत्रूनि तिरुद्रा ।' ६
- ७ 'रुद्रो सप्राम रुदन्ती ।' ७
- ८ 'हे रुद्रज्वरादिरोगस्य प्रेक्षणन सहतर्देव ।' ८
- ९ "रुद्रिय सुखम् ।" ९
- १० रुद्रिय रुद्रसम्बन्धिभेजमिति । १०

अथववेदे—

- १ रोदयति सवमन्तकाले इति रुद्र महर्ता देव । ११
- २ रौतिशायत तारक ब्रह्म उपदिशतीति रुद्र । तथा च जावालश्रुति 'अत्र हि जतो प्राणोपूत्वा मत्सु रुद्रस्तारक ब्रह्मव्याचष्टे ।' १२
- ३ 'तस्मजगतस्त्रष्टे सव जगदनुप्रविष्टाय रुद्राय ।' १३
- ४ "स्तु दुःख दुःखहेतुर्वा तस्य द्रावको देव रुद्र परमेश्वर ।" १४
- ५ 'सवप्राणिनो मामनिष्टवा विनश्यन्ति इति स्वय रौतिरुद्र ।' १५
- ६ 'स्वसेवकानां दुःखस्य द्रावकत्व रुद्रस्य ।' १६
- ७ "महानुभाव रुद्रम् ।" १७
- ८ 'रुद्रस्य हि सवस्य देवस्य ।' १८
- ९ "रुद्रस्य ज्वरामिमानि देवस्य ।" १९
- १० रुद्र रोदयितो गूलामिमानि देव । २०

१ ऋग्वेदे १।२८।३

२ ऋग्वेदे १।२७।१०

३ तत्रैव १।१३८।१

४ तत्रैव १।१०।१।३

५ ३ तत्रैव १।३।३ तथा ३।३।३ तथा ८।२६।५

६ १० ऋग्वेदे १।१६६।१ तथा २।११।३ तथा १।४३।३

११ अथर्ववेदे १।१६।३

१२ १३ जाबालोपनिषदि १ अथर्ववेदे २। ७।६

१४ १५ अथर्ववेदे ७।६।२।१ ११।२।३ १८।१।८० १८।१।४०, १८।१।४०

१६ २० तत्रैव ६।२६।३, ४।२१।३, ६।६४।१

- ११ "रोदयति उपतापेनाश्रूणि मोचयतीति रुद्रोज्वरामिमानिदेव ।" १
 १० 'रोदयिताश्रूनितिरुद्र ।'^२
 १३ "रुद्रा रोदका ।" ३
 १४ "रुद्रा रोदयितार अन्तरिक्षस्यानीया देवा ।" ४
 १५ 'रुद्र पशूनामभियन्तापीडाकरोदेव ।' ५

उबवटाचायस्य भाष्यम्—

- १ 'रुद्र स्तोतमि ।" ६
 २ "रुद्रवतनी रुग्णवतनी ।" ७
 ३ "रुद्रो शश्रूणा रोदयितारी ।" ८
 ४ "रुद्र धीर ।" ९

महीधराचाय —

- १ "रुद्रस्य शिवस्य ।" १०
 २ 'रुद्राय शकराय ।" ११
 ३ "रुद्र दुःख द्रावयतीतिरुद्र खणरुत ज्ञान राति ददाति ननु
 दुःखमोगनरोदयति ।" १२
 ४ "रुद्रस्य क्रूरदेवस्य ।" १३
 ५ 'रुद्र दुःख द्रावयति नाशयति ।" १४
 ६ 'रुद्रो दुःख-नाशक ।" १५
 ७ "रोदयति विरोधिना गतम् ।" १६

- १ अथर्ववेद ६।२०।२
 २ तत्रैव ७।६२।१
 ३ तत्रैव ३६।६।१०
 ४ तत्रैव १६।११।४०
 ५ अथर्ववेद ६।१४।१
 ६ अथर्ववेदभाष्ये ३८।१६
 ७ तत्रैव १६।८२
 ८ तत्रैव २०।८१
 ९ तत्रैव ११।१३
 १० भा० यजुर्वेदे १६।१०
 ११ तत्रैव १६।४८
 १२ तत्रैव १६।१
 १३ तत्रैव ११।१३
 १४ तत्रैव १६।२८
 १५ तत्रैव १६।३६
 १६ तत्रैव ३।३७

माना गवान्य पशव यथा तत्स्वामिनश्च सवज्ञ इश पशुपति ॥^१

शिवपुराण पशुपाश शब्दार्थ अज्ञानप्रभवदुःख जडचेतनक्षर रूपण कथितस्तथापि अयमेवाय समायाति । तथा च—

'पशुपाश-पति ज्ञान यत्स्वामिनश्च तु मयापुरा ।
तत्रनिष्ठा परा कार्या पुष्पण सुखादिना ॥१॥
अज्ञानप्रभव दुःख ज्ञानेनैव निवृत्तत ।
ज्ञानेवस्तु परिच्छेदो वस्तु च द्विविध स्मृतम् ॥२॥
अजड च जड चैव नियत च तयारपि ।
पशुपाश पतिश्चेति कथयत तत्रय श्रमात् ॥३॥
अक्षर च क्षर चैव क्षराक्षर-मद तथा ।
तदेतिप्रत्यय भूम्ना कथ्यत तत्स्व-वेदिमि ॥४॥
अक्षर पशुरित्युक्त क्षर पाश उदाहृत ।
क्षराक्षरपर यत्तत्पतिरित्यभिधीयत ॥५॥
प्रकृति क्षरमित्युक्त पुरुषोत्तम उच्यते ।
ताविमौ प्रत्ययस्य स पर परमेश्वर ॥६॥
अस्ति कश्चित्प्रत्यय रमणीय गुणाश्रय ।
पतिर्विश्वस्य निर्माता पशुपाश विमोचन ॥७॥
अमाव तस्यविश्वस्य सृष्टिरपा कथं भवेत् ।
अचनत्वादनानादनयो पशुपाशयो ॥८॥^३

एव पशुपाशेनाज्ञानिनीजीवा तत्पतिश्च परमेश्वरो रुद्र इत्ययं ।
विश्वेश्वरो विश्वम्भरश्च—

योविश्वमीष्ट स विश्वेश्वर । विश्वस्य जगत ईश्वरोवा । यश्च विश्व
विभति स विश्वम्भर । यद्वा याविश्वम विभति धरति पुष्पाति वास विश्वम्भर
जगदीश्वरस्तथा च मनुष्यपनिपदि—

विश्वेश्वर नमस्तुभ्य विश्वात्मा विश्वश्रीडारति प्रभु ।^४
अथववेदे—

विश्वम्भर विश्वेनमाभरसा पाहिस्वाहा ।

शकर —

गाम्पूवकडुकुञ्ज धातोरधि प्रत्यये निष्पाद्यतेऽथ श कल्याण करोति स

१ अष्टाविंशत्युपनिषदि प ६६

२ शिवपुराणवायवीय संहितायाम पण्डित पुस्तकालय काशी ७।१।१० १२

३ शिवपुराणवायवीयसंहितायाम् ७।१।१३ १६ तथा ७।६।२ ३

४ मत्स्यपनिषदि ५।१४

५ अथववेदे २।१६।५

शकर ।”^१

शकाना समूह शकम तस्य प्रदाहक सवसशय प्रदाहक इत्यथ ।

महादेव —

- (क) महाश्चासी देव । देवेषु महानित्यथ ।
 (ख) महतादेव ब्रह्मादि देवाना देव ।
 (ग) सवनान परित्यज्य आत्मज्ञानयोगश्वर्ये महनि महीयते तस्मादुच्यते
 महादेव ।”^२
 (घ) अत्रव रगनाथ तं श्रीडनक कटुकादिभिरेव त्रीडतीति महादेव ।
 (ङ) महदिमर्दीयतीति महादेव ।
 (छ) देवाना समूहानाच यच्चास्य विषयो महान ।
 यच्चविश्व मह दस्ति, महादेवस्तत स्मृत ॥१॥”^३
 (ज) 'सर्वादेवानपीश्वव, समेतानमुर सह ।
 अप्यति तजसादेव महादेवस्तत स्मृत ॥१॥’^४
 (झ) चिज्जडाना तु योद्रष्टा सोऽच्युतो नान विग्रह ।
 स एवहि महादेव स एव हि महाहरि ॥१॥’

बहदारण्यके च—

‘नायतोऽस्ति द्रष्टा ।’

इवेनाश्वतरोपनिषदि ‘साक्षी चेता केवला निगुणश्च ।’^५

एवचास्यायदेवापक्षया महत्त्व तच्चात्र विभिन्नविरुद्ध धर्माणा समन्वय
 अशिवरूपेऽपि शिवता श्मशानावस्थायामपि प्रमाददातता । सुखदुःख-द्वन्द्वादिहीन-
 त्वम । विरुद्ध धर्माणामेवमात्राश्रयवम् । (सपमयूर-त्रपमसिंह गगा-पावती मूप-
 वादीनाम्) शुद्ध-शुद्धनिरजनत्वम ॥

भव —

भवतीति भव तथा चायव वेत्ते सायण —

‘भवति उत्पद्यतेऽन्मात्सव जगत ॥”^६

१ सत्यायनब्रह्मसंहिता पृ १२१

२ विष्णु संहितायां शकरभाष्ये ६५ श्लोके गीता प्रेस गोरखपुर

३ महाभारते अज्ञानशासन पृ० १६१।८

४ शायपुराणे १०।६

५ बहदारण्यकोपनिषदि ३।७।२३

६ इवेनाश्वतरोपनिषदि ६।१।१

७ अथर्ववेदे ४।२८।१

शिव — शणातीति शिव तथा च विष्णु-सहस्रनाम्नाम गावरभाष्ये—
 शणाति सहार-समय सहरति सहारयति सवला प्रजा इति ।^१
 सब — यतोऽय असत सतश्च प्रभवोऽप्ययश्चात् सब तथा च—
 असतश्च सतश्चव सबप्रभवाप्ययात् ।

सवस्य सवदानानात्, सवमन प्रचक्षते ॥१॥^१

एवचमि प्रमुख-नामभिरपि विशेष रूपेण स्तान्ना गतभगवान् शिव
 सबन परात्परा निष्कल सृष्टिपालनप्रलयहनु योगीश्वर गुणानामाधार सर्वा
 धार निराधार सच्चिदानन्द इति ।

३ माहात्म्यम्

महिम्न पार ते परम विदुषो मद्यसदशी ।
 स्तुतिब्रह्मादीनामपि तदवसनास्त्वयिगिर ।
 अथावाच्य सब स्वमतिपरिणामाब्धिगणन ।
 ममाप्येप स्तोत्रे हर निरपवाद परिवर ॥

भगवत शिवस्य महिमान प्रतिपादयितु गन्धर्वराजोऽप्यसमथ आसीत्
 माहात्म्यविषय इद कथन नास्त्यपदवीमवगाहते । जगति यत्किंचिदपि भवति
 तत्सत्र तदिच्छयव भवति । तथा च श्रीमदभागवत—

‘ब्रह्मादयो यत्कृत-सेतुपाला यत्कारण विश्वमिद च माया ।
 आनाकरी तस्य पिशाच चर्मा, अहोविभूमन्श्चरित विडम्बनम् ॥’^१

देवाना प्रथमोऽय जनानशुभकमणा सयुनक्ति । विश्वाधिपोमहृषिश्च
 तथा महानारायणापनिषदि—

यो देवाना प्रथम पुरस्तात् विश्वाधिपोरद्रोमहृषि ।

हिरण्य गभपश्यत जायमान, सनोन्वैव शुभयास्मृत्यासयुनक्तु ॥^४

तत्र तत्र स्तोत्रे दिग्दक्षणेऽस्य रक्षाथमभ्यथना दश्यत । तथा च शिव
 कवचे—

कुठारवेदाकुम्भपाशासूलकपाल ऋसाक्षगुणाऽधान ।

चतुर्मुख नीलमुखस्त्रिनेत्र पायादधारो दिशिदक्षिणस्याम् ॥^५

अग्निपुराणेशिव रात्रिब्रतप्रसंगे नरकाणवतारक प्राणादिदायकश्च कथित

१ विष्णु सहस्रनाम गावर भाष्य १७ श्लोके

२ महाभारते उ पव ७ १११

३ श्रीमदभागवतमहापुराण (मूलमात्रम्) २ १६ शीता प्रस गौरखपुर २११४२८

४ महानारायणोपनिषदि (विमलानन्द मसूर) प १६१

५ शिवकवचस्तोत्र १२

स्तथा च—

मापफात्गुनयामघ्य वृष्णा यातु चतुदशी ।
 वामयुक्ता तु सोपोप्या बुवनजागरण व्रती ॥१॥
 आवाह्याभ्यह शम्भु भुक्ति भुक्तिप्रदायकम् ।
 नरवाणवोतारनाथ शिवनमोऽस्तुते ॥२॥^१

भगवानशिव सवशक्त्यकनिदानभूतोऽस्तारधनयासवसम्प्रत्प्राप्ति तथा
 च ब्रह्म पुराणे—

सवशक्त्यरुदमन निधान सव-नम्पदाम् ।
 स तु वर्ता महादेव सहर्ता समहेश्वर ॥१॥^१

ब्रह्मवर्ते भगवाविष्णु मुरानुपदिदेश यमहेश्वरगतिप्रिय नायोऽस्ति ये च
 महेश्वर भवमपन्ते ते काल-भ्रून्नरवे पच्यन्ते । मङ्कल्पि शिवाराधनया नर
 प्राकल्पात् ज्ञानी मुक्तवाश्च भवति । तथा च—

मत्तवा कुरु सर्वे सव मवावदावर ।
 अद्यप्रभृतिनाभेन तेजसा वयसा शिव ॥१॥
 त्वत्परोनास्तिमेप्रेयास्त्व मदीयात्मन पर ।
 यत्वानिन्दन्ति, पापिष्ठा पानहीना विवृतस ॥२॥
 पच्यन्तिबाल मूत्रेण, यावच्च द्रदिवाकरो ।
 कृ-बालिग सवृत्पूज्य वसत्कल्पायुत दिवि ॥३॥
 नानवा-मुक्तवासाधु शिवलिगाचनाद भवेत् ।
 शिवलिगाचनान्-पन न तीथ तीथमत्र तत् ॥४॥^२

लिग च शिव भक्ति वशिष्टयमाह—

अन्यभक्तसहस्रेभ्यो विष्णु भक्तो विशिष्यते ।
 विष्णुभक्तमहस्रेभ्यो रुद्र भक्तो विशिष्यते ॥१॥
 रुद्रभक्तात्परतरो, नास्तिलोके न सशय ।
 सर्वाविस्था गनो वापि युवतोऽपि सव-यातय ॥२॥
 शिव-ध्याना-नम-देह यथाहृद्रस्तथा स्वयम् ।
 हृत्वा भीत्वाचभूतानि भुक्त्वा चायतोऽपि वा ॥३॥
 शिवमेकसहृत्समृत्वा सवपाप प्रमुच्यते ।^४

सौरपुराणोऽपि लिगाचनान्धिक पुराय नविचिदभुवनत्रये उक्तम् सव
 तीर्थाना यानि पुरायानि च शिवलिगाचनसाम्य नाहन्ति ।

१ मनिपुराणे १६३।१ ३ ३ मनगुणराय शोर ५ बनावन रोड कलकत्ता २०१४

२ ब्रह्मपुराणे १२२।२०

३ ब्रह्मवर्ते १।६।२६ २६ २ ४६

४ लिगपुराण २।४।२० २१ तथा ५४ अर्थाये ३४, ३५

अग्निपुराणेऽपि लिगाचनस्य भुक्ति भुक्ति दायकत्वमुच्यते । तथा च—
 यदा नम गिवायति, एतावत्परम फलम् ।
 अनेन पूजयन्निग निग यस्मिनिस्पत गिव ॥१॥
 लिगाचनादभुक्तिभुक्ती, मावज्जावमतोत्यजेत् ।
 वरप्राणपरित्यागा भुक्तीतापूज्य नव तम् ॥२॥
 सवयनपादानतीय-वेदगु यफनम् ।
 तत्पत्न यीटि गुणित स्याध्यतिग सभेनर ॥३॥
 त्रिसाध्य याचयन्निग श्रुत्वावित्त्वेनपत्रितम् ।
 रातवाग्धिव यावत् श्रुतमुदघृत्य नावमाव ॥४॥^१

गरुडपुराणेऽपि शान्त्यथ रद्रस्य पूजोन्नात्रसप्तभाष्याय द्रष्टव्य नील
 मतपुराणेऽपि भगवान् गिव सवय सवद्रष्टा चति प्रतिपाद्याज्यवच्छया जगदिद
 विवर्तीति । तथा चोक्तम्—

एष सर्वेश्वर शत्र एष कारण-कारणम् ।
 एष चाचित्यमहिम एष ब्रह्म सनातन ॥१॥
 स एष सव भर्ता च सवपद्व महेश्वर ।
 यदिच्छया जगदिद यवति सषराचरम् ॥२॥^२

ब्रह्मपुराणे रामेश्वर-तीर्थ प्रसंगेऽप्य सव-वाम फलप्रद उच्यते । तथा च
 तत्रैव—

भास्ते यत्र महादेव तीरे नदनदी-यते ।
 रामेश्वर इतिख्यात, सववामफलप्रद ॥१॥
 राजभूय फन सम्यक् याजिमषफल तथा ।
 प्राप्नुवन्ति महात्मान सतिर्द्धिपरमा तथा ॥२॥
 शावर योगभास्थाय ततोमोक्ष व्रजन्ति ते ।
 भात्मतीर्थमिदख्यात भुक्तिभुक्ति प्रदनुषाम् ॥३॥
 तस्य प्रभाव वय्यामि, यत्र गानेश्वर शिव ।
 नास्ति लिगाचनात्पुरायमधिकभुवन त्रय ॥४॥^३

अथ च—

नास्ति लिगाचनात् पुराय अधिक भुवनत्रये ।
 त्रिमेऽचितेऽखिल विश्वमचित स्यान्न सशय ॥१॥
 मायया मोहितात्मानो न जानन्ति महेश्वरम् ।
 पृथि या यानि तीर्थानि, पुरायान्यामतनानि च ॥२॥

१ अग्निपुराण ३०१।१ १२ १४ १५ मनमुधराय मोर क्नाश्च रोड, कलकत्ता

२ नीलमतपुराण ४।१३, ४४ ४५

३ ब्रह्मपुराण २८।५६ ५६ ६८ तथा ११६।१

शिवाङ्गिणे वसन्त्येव तानि सर्वाणि नारद ।

शिवमवता वजयित्वा सर्वेषां शासको यम ॥३॥^१

भगवन्तं शिवमेव ज्ञात्वा नरामृत्युं तरति नान्यथा । तथा च श्वेताश्वतरोपनिषदि—

वेदाहमेतम्युरूपं महान्तमादित्यवणतमसं परस्नात ।

तमेव विदित्वाऽतिमृत्युनेति नायं पश्चाच्चिन्तेऽयनाय ॥१॥^२

भगवान् शिवोऽशिववेदेणापि शिवा । तस्य वैपम्यपूणं वेपं दृष्ट्वा जना विस्मयमधिगच्छति । स्वयमर्किचनोऽपि सम्पदा प्रभवश्मशानवास्यपि त्रिलोकनाय । भीमोऽपि शिव इति कथ्यते तथा च कुमार-सम्भवे—

अर्किचनसंप्रभवससम्पत्ता, त्रिलोकनाय पितसदमगोचर ।

समीकरूपशिव इत्युत्पीयते, न सन्ति यायाध्यविदकपालिन ॥^३

एव च भगवान् भुक्तिमुक्तिनायकोऽय्याराधनया नरीरोगशाक-मोहादिमुक्तपरमामहिकी पारलौकिकी च श्रियं विदति । अस्य गुणाविमातुं न वाऽपि प्रभु । तथा च महाभारते—

अशक्नोह्गुणान्वक्तुं महादेवस्य धीमत ।

योहिसवगनोदेव न च सवन्नदश्यते ॥१॥

नास्ति शिवसमा देवो नास्ति शक्ति-समागति ।^४

एव च स्पष्टमेव सिद्धं यतः शिव-समो नास्ति ।

अनुष्ठानपरायणा ऋग्वेदीयमृत्युञ्जयजपकृत्वाऽय्याध्यान् रोगान् अत्र रोदधुं विनाशितुं च पारयति । तच्च च मन्त्र—

त्रयम्बकं यजामहे सुगन्धिपुष्टिं बधनम् ।

उर्वारुकमिव बधनामृत्यामुर्क्षीममामृतात् ॥१॥^५

भगवान् शिव एव जगत्सगस्थितिप्रत्यवहारान्तिका क्रियाविघ्नस्ते तथा च भागवते—

ददधु शिवमासीनत्यक्तामपमिवात्तकम् ।

त्वमेव भगवन्नेतत् शिवोऽवत्यो स्वरूपयो ।

विश्वसृजसि पास्यसि कीडनूणपटो यथा ॥२॥^६

सर्गादि कार्यारायवास्याम्भकानि शिव एव त्रयम्बको नान्य तथा च

१ सीरपुराण ६४।३ ३१ ३४

२ श्वेताश्वतरोपनिषदि २।८

३ कुमारसम्भवे १।७७।१० पुस्तकालय कान्ची १६५६ सम्पूर्ण हिन्दी टीका

४ महाभारते अन्व १० १४।३ तथा ४६।११

५ ऋग्वेदे (संहिता) १।१५ १।१४

६ श्रीमद्भागवते मूलमात्र ४।६।२३ तथा ४३ गीता प्रसन्नारण्यपुर २०१८

वालिदास —

हरियश्च पुरपोत्तम स्मृत महेश्वरस्त्रयम्बक एव नापर ।

तथा विदुर्मा मुनय शत श्रुतुः द्वितीय-नामो नहि क्ष-दएषन ॥१॥^१

परम-कारिणश्च एव दु सत्रयाभिघात समथ ऐहिकामुष्मिकश्रेयो-वाप्तम्
ऽस्यार्चोश्रियत । तत्रापि विद्याथप्राप्तय तु विगेषण, महर्षिणा पाणिनिनाऽऽ
शिवादेवतानमवाप्तम् । सनकादयश्च योगतानमवापु । तथा च—

नत्यावसानं नटराज राजा ननाद ढक्त्वा नव पञ्चवारम् ।

उद्धतु-नाम सनकादि सिद्धानेतद्विमर्शो णिवसूत्रजालम् ॥१॥^१

भागवते चास्य विद्या प्रदत्वमुक्तम् । तथा च—

‘देवी माया श्रीकाम तजस्वामा विभावमुम् ।

वसुकामो वसू रुद्रान वीय-नामोऽथवीयवान् ॥१॥

यज्ञ यजेद्य-स्वाम कोश राम प्रचेतसम् ।

विद्या-नामस्तु गिरीश दाम्पत्याथ उमा सतीम् ॥२॥^३

महानारायणे— ईशान सबविद्यानामोश्वर सबभूतानामिति ।”^४

४ वैदिक-स्वरूपम्

निरुक्ते भयातो मध्यस्थानादवता इति प्रकारेण रुद्रो मध्य स्थानीय
देवत्वेन निर्दिष्ट ।^५ तत्र नाम्नो निवचने स रुद्र प्रजापति स्वपितर वाण
विद्धमनुशोचनभ्ररदीदिति तस्य रुद्रत्वम् । तथा च—

‘सकिल स्वपितर प्रजापतिमिपुणा विध्यन्तम-शोचन भ्ररदत तद्रुद्रस्य

रुद्रत्यम् । मदरोदीत्तस्य रुद्रत्वम् ।^६

श्वेताश्वतरोपनिपति रुद्र एव एव जना-सृजति पाति च तथा च तत्रव—

एवोहिरुद्रो नद्वितीयाय तस्युय इमाल्लोकान ईगत ईशनीमि प्रत्यङ्
जनास्तिष्ठति सञ्चुकोचातकाले, ससज्य विश्वा भुवनानि गाप्ता ।”^७

महानारायणापनिपदि च—

यो देवाना प्रथम पुरस्तात विश्वाधिपोरुद्रोमर्हपि हिरण्यगर्भोऽपश्यत
जायमान सनो देव शुभया स्मृत्या सयुनवतु ।^८

१ रघुवशे ३।४६

२ नन्दिकेश्वर काशिकायाम १

३ श्रीमद्भागवते मूलभाष्यम् २।३।३ तथा ७

४ महानारायणोपनिषदि १८।१।२।३।३ तथा ७

५ निरुक्तेदवतवाण्ड १०।१।१

६ सत्रव १ ।१।६

७ श्वेताश्वतरोपनिषदि ३।२

८ महानारायणोपनिषदि १२।१२

यजुर्वेदे च रुद्रा असख्याता उग्रनास्तथा च—

असख्याता सहस्राणि ये रुद्रा अधिभूम्याम् ।^१

एकत्वबहुत्वयो परिहारस्तु निरुक्त इत्युक्तं ।

‘तासामहाभाग्यादैकस्या अपिबहूनिनाम ध्यानि भवति तथा
तत्र सस्थानकत्वम सभागकत्व चापेक्षितव्यम् ।’^२

एव चात्र सख्याया विभिन्नत्वऽपि स्थानकत्वेन रुद्र एक एव तथा च
निरुक्तमाप्यऽपि—

“एक एव रुद्रोऽवतस्ये न द्वितीयो रणे निघ्नन पृतनासु गानून ससज्यविश्वा
भुवनानि गोप्ता ।’

अथववेदेऽपि रुद्र एक एव धातृ विधातृ-वरुणादि रूपेण काय करोति ।
तथा च—

स धाता स विधाता स वायुनभ उच्छ्रितम सोममा स वरुण सरुद्र स
महादेव । तमिद निगत सह स एष एक एव एववदेक एव ए तस्तिन्देवा एक
वतोभवन्ति ।^३

एक एव रुद्र सववयापकस्तथा च तत्रैव या अग्नोऽन्द्रोयोऽसु योऽस्वतय
श्रीषधीर्वीर्येण आविवेश य इमा विश्वाभुवनानि चकल्पेत्तस्म रुद्राय नमोऽस्त्व
नये ।^४

अनेन मात्रेण रुद्रस्य सव-श्यापकत्व सिद्ध्यति । अत्र रुद्रस्यैव वचनान्ते
नव निदेशस्तथा च तत्रैव—

तव चतस्र प्रदिशस्नव द्यौस्तव पृथिवी तववेदमुचतरिक्षम । तवद
सवमात्मवद यत्प्राणत पृथिवीमनु ।^५

महानारायणोपनिषदि च—सवत सव रूपण रुद्रस्तिष्ठति ।

सवत सव शव सर्वेभ्य नमस्ते अस्तु रुद्ररूपभ्य ।

न्द्राय नम कालाय नम कालविकरणाय नम इति ॥१॥

सर्वो वरुद्रस्तस्म रुद्राय नमा नम पुरपो वरुद्र ।

सामहा नमो नम विश्वभूत भुवन चित्रबहुधा वात

जायमान च यत् । सर्वोह्यप रुद्राय नमास्तु ।^६

१ यजुर्वेदे १६।५४

२ यजुर्वेदे, दक्तकाण्डे ७।२।५

३ तत्रैव १।१४

४ अथववेदे १३।४।१।३ ४ १२ तथा १३।४।२

५ तत्रैव ७।६२।१

६ अथववेदे ११।२।१

७ महानारायणोपनिषदि ८।१। ५० २०३ । तथा २०७ तथा २१५

स च रुद्र जगत्पिता तथा चायववदे ।

भुवनस्य पितर गीमिरामी रुद्र दिवावधयारद्रमामौ वहन्तमृष्वमजर
सुपुम्नमृद्यग्धुवेव कवि नपितास १ अन्यच्च—

स्थिरमिरुद्रेपुररूप उशोवभ्रु गुत्रेमि विपिशोहिरण्यो

ईशानान्त्यविश्वस्य मूतिन वो उपोपदुदु-सूयम् । २

अथ दद्वरगयुक्त प्रवलस्तजस्वी रुद्र शुद्धतेजोमि गोमते । अथमस्या
मृष्टे स्वामी । अस्य शक्तिदिव्या भुवनस्य ईशानात् रुद्रात् असूय न पोपदिति
अननतस्य मूलरूपस्य ज्ञान भवति । भुवनस्य पितारुद्र भुवनस्येशान रुद्र । ३
महानारायणोपनिषदि—

बहुद्राय प्रचेतस मीढुसष्टमायत व्यसवोचटगतम् हृदे सर्वो ह्ये परुद्रस्त
स्मद्द्राय नमोस्तु । ४

प्रचेतस प्रकृष्टानाय मीढुष्टमाय लोक जनवाय तयसे बटु गक्तिमुक्त्या
मायात्मकमिद जगत्प्रकृति महेश्वरश्चतदध्यक्ष तदवयवमूर्तरिद जगत
व्याप्तम् । तथा चापनिषदि ।

माया तु प्रकृतिं विद्यात् मायिन तु महेश्वरम् ।

तस्यावयव सभूत व्याप्त सवमिद जगत ॥ ५

जगत्पिता चायमव—

तमीश्वराणा परम महेश्वर तदेवताना परम च दवतम् ।

पति पतीना परम परस्तात् विदाम देव भुवनेगमीडयम् ॥ ६

अग्निरपिरुद्रस्तथा चक सहिताया अग्निरेव रुद्र ७ जगत पितृत्व चास्य
भुवनस्यपितर गीमिरामिरुद्र दिवावधया द्रमवती वहन्त ऋष्वमजर
सुपुम्नमृद्यग्धुवेव कविनेपितास ॥ ८

अनेकरुद्रेषु व्यापको रुद्र एक एव—तथा च—

(क) रुद्र रुद्रेषु रुद्रिय हवामहे । ९

(ख) 'शाना रुद्रो रुद्रेभिजलायि । १०

१ ऋग्वेदे ६।४६।१०

२ तत्रव २।२३।६

३ तत्रव ६।४६।१

४ महानारायणोपनिषदि २४।१५ २१७ ऋग्वेदेवाय १।४३।१

५ इवेनाश्वतरापनिषदि ४।१०

६ तत्रव ६।७

७ ऋक्संहितायाम् १।२७।१०

८ तत्रव ६।४६।१०

९ तत्रव १।६४।८

१० तत्रव ७।३१।६

(ग) "शनो रुद्रमि देवो मृडयातिन ॥"^१

(घ) रुद्रेमिराहवावहन्तम ॥"^२

अनेकलघुहृत्तानेकामहान रुद्र प्रेरयति । सनातन स्थानपु चेतयते । यत्र विमानिन स्वमनासि विशिष्ट रूपेणधारयन्ति । तथा चक्रसहितायाम—

तदरुद्रस्य चेतसि यहू व पत्नपु धामसु ।

मनोयन वितदधुविचेतस ।^३

भगवत शिवस्यैव निश्चसिता वेदास्तथा च तत्रैव सायण —

यस्य निश्चसित वेदा यो वेदेभ्योऽखिल जगत ।

निमम तमह वन्दे, विद्यातीय महेश्वरम ॥१॥^४

जावात्पुपनिपदि रुद्र पशुपतित्वनारव्यात् । तत्र ससारी जीव पशुस्त-
पतिश्च शिव —पशुपति-शा-दार्ये कथित ।

पशुपतिरहकाराविष्टो ससारीजीव

ईश पशुपति कथयत ।^५

शुक्ल यजुर्वेदे चाय हरित घनुर्विनिति तत च पिनाकम तथा च—

घनुर्विर्मापि हरित सहस्रध्न शतवधम शिखण्डिनम् पिनाकौऽस्य घनु ।^६

यावदादित्यस्तपति यावदस्त गच्छति तावता चतुर्दिक्षु अस्य राज्यम ।

तथा च छान्दोग्य—

'स यावदादित्य पुरस्ताद् देतापश्चादस्तमता द्विस्तावददक्षिणव
उदेतौत्तरतोऽस्तमेता रुद्राणामेतावदाधिपत्य स्वाराज्य पर्येतेति ।'^७

शतपथे चास्य नामतु शव भवादय शब्दा उदीरिता ।

अग्निर्वै स देव तस्य-तानि नामानि शव इति ।

यथा प्राच्यान्नाचक्षत भव इति वाहीका पशूनापती—

रुद्रान्निरिति ता-यस्य शा-ता-यचतराणि नामानीति ।^८

कवत्योपनिपद्यमुमासहाय त्रिलाचना नीलकण्ठ चिदानन्तरूपो विभु
क्षोक्त ।

१ तत्रैव १।६६।३

२ तत्रैव ७।१०।४

३ ऋग्वेदे ६।६६।३

४ तत्रैव प्रथम मन्त्रे सायण

५ अष्टाविंशत्युपनिषदि श्री द्वारिकदास शास्त्री १६६५ पृ ३६५

६ शुक्ल यजुर्वेदे १।२।१२ तथा १६।५१

७ अष्टाविंशत्युपनिषदि पृ ६४ छा योग्ये १।३।४

८ शतपथे १।६।३८

अचिन्त्यमव्यक्तमननतरूपं त्रिव प्रगातममृत ब्रह्मयानि—
तमादिमध्यान्त विहीनमव विभु चिदानन्दमरूपमदमुत्तम ॥१॥

उमा सहाय परमेस्वर विभु त्रिलोचन नीलकण्ठ प्रगान्तम
ध्यावा मुनिगच्छति भूतयानि शमस्तसादि-तमस परस्तात ।^१

इत्येव यजु-सामायवयदेपु गतपथाश्चिन्नाहाणग्रथेषु जावालिकवत्य
श्वेताश्वतर-वृहदारण्यक छा दाम्यादिपूपनिपत्सु रुद्रस्य निर्देग । तनानव पातव्य
विषया परिधीयते ऋग्वेदे सूक्तत्रय प्रथम मण्डनस्य ११८१ द्वितीयस्य ३३३तम्
सप्तमस्य ४६ तमम् रद्रविषयवाणि । अथैवस्सहाज्यनामानि प्राय पचागद्-
वारम । यजुर्वेदस्यकोऽध्याय पूणस्तत्तरीयसहिताया पाठग, अथवण एकादशमम्
ऋक्सहितायामय हस्तवान् शरीरमस्य बलिष्ठ भौष्टे रमणोव (सुगिप्र) गिरसि
जटाजूट । कपर्दीति च वक्ष्यत ।^२

इमा रद्रायतवभवपदिने शयदवीराय प्रभरामहेमती
यया शमसा द्विपदे चतुष्पद विश्व पुष्ट ग्रामेऽस्मिन्ननातुरमिति ।^३

वर्णेनवभ्रुरावृत्या दीप्त पुररूपागानि शानिस्वणभ्रूपणभ्रूपित रथी ।
यजुर्वेदस्यरद्राध्यायेऽथववेदस्य रद्र-सूक्तं च वणनम् तत्र रद्रस्य मुख चक्षु त्वगुद
रादीनामु लेत ।४ अथ सहस्राप्तो गितिविष्टो जटाजूटघारी व्युप्तवेश हरितवेश
उष्णीषीबभ्रुशश्च ।

तथा च—

नम शर्वाय च पशुपतय च नमो नीलश्रीवाय च गितिविष्टाय च
नम कपर्दिने च व्युप्तवेशाय च नमो नीलश्रीवाय सहस्राक्षाय च ।
नमोगिरीशाय शिपि विष्टाय च, नमोमीढुष्माय चैपुमते च ॥४

रद्राध्यायानुसारमय बलवान याहायवणज्य धनु सहस्रघनम शतग
शरससजजितम । तथा च—

धनुर्विभर्तिहरित हिरण्य सहायघिनशतवध गिरगिन्दनम् ।^५

इपुधि विभर्ति हस्त सिम निगप च धारयति । अस्य वज्र मृक् गरी
रस्य रक्षाय साधना यनेकानिसत्ति शिरस्त्राण च धारयति तथा च—

तस्कराणा पतये नमोनम सृक्वाविभ्योजिघासदभ्योमुष्णता पतये नम ।

नमोऽसिमदभ्यो नवतचरदभ्यो विकृताना पतय नमो नम ॥

१ अष्टाविंशत्यपनिषत् ४६६ षष्ठ कवल्पोपनिषदि ६१।६ ७

२ ऋग्वेदे २।३३।३

३ तत्रैव १।११४।१

४ अथववेदे ११।२।५ ६

५ यजुर्वेदे शतरद्रीये १६।२६ तथा तत्रैव १८ तथा २२

६ तत्रैव १६।५१ अथववेदे १।२।१२

नमो विल्विने च क्वचिन च नमोर्वमिण च वरुथिनेनम ।
श्रुताय च श्रुत सेनाय च नमो दुदुभाय चाहनयाय च ।
विजय धनुक्पर्दिन विशत्योवाणवान उन ।

अन्ने शनस्य या इषव, आभुरस्य निपगधि ॥^१

ऋक्संहितायामपि बलवान नूरश्चायमक्षपोवराह

त्रिवोवराहमरूप कर्पन्नेत्वपरूप नमसानिह्वयामहे ।

हस्तेविभ्रदभेषजावार्याणि ऋभवमच्छदिरस्मभ्यमयतम ॥^२

अयवपमस्तम्ण शूराणामधिपति स्वसामययेन पवतपु रुद्धा नदी
प्रवाहयति शत्रून शर च्छिनत्ति । अयमुप कारी । अतएव त्रिवपदेनाभिधीयते ।
मन्ता पिना तथा च —

इद पित्रे मरतामुच्यत वच स्वादो स्वादीयो रुद्राय वधनम—

रास्वाचनो भ्रमृतमतभोजनत्मने तोकायतनयाय मृड ॥^३

रुद्राध्याय भवशव-पशुपति भीमोन्न शान्ताना प्रयोगाऽस्म जात विश्वस्मि
नास्ति तरस्थान यत्राय नास्ति । समप्रपत्नार्थानास्वामी पशुपतेरयस्तु प्रागेव
लिखित ।

भवाशर्वोमृत मामियात भूतपतीपशुपती नमो वाम ।

प्रतिहितामायता भाविवृष्ट मा नोहिंसिष्ट द्विपदो मा चनुप्पद ४

योऽन्नोऽद्रीऽय अस्वत य औपधीर्वीर्यघ आविवेग ।

य इमा दिश्वा भुवनानि चाक्लुपतस्मैरुद्राय नमो अस्त्वग्मय ॥^५

ब्राह्मणकालेऽस्य महस्त्वमधिकमवधत । एतरयब्राह्मण प्रजापते दुहितु
सहगमनप्रसंग रुद्रात्पत्नी एतदेवो भवत । ५ इतिवाक्य सम्माननीय शब्द
प्रयोगाऽभवन् ।

उपनिपत्सुछा दोग्य ३।७।४ बहूदारण्यके ३।६।८ मन्त्रया ६।५ महानारा
यणोपनिषदि अनेकधानसिंहतापिया १।२ श्वेताश्वतरोपनिषदि ३।२।४ प्रवरणे
ऽय वभवावर्णिन ।

पाश्चात्य वेदानुगालिन कीथ-बबरथोदर प्रभतया मनीषिण रद्र मृतात्म
प्रधानव्यक्तित्वन स्वीनुचन्ति । परत्वन्न कल्पनाया एक विनोपरूपणोपयोग ।

वस्तुनस्तु रुद्रोऽग्ने प्रतीक । अग्निरुध्व गिखाऽत्र एक रुद्रस्योध्व लिग-

१ यजुर्वेदे १६।२१।३५ तथा १

२ ऋग्वेदे १।११४।५

३ ऋग्वेदे १।११४।६

४ अथर्ववेदे तस्मिन्नि तस्यान बरेली १६९२, १० २७२, वा ११।२।१

५ तत्रैव ७।८३

६ शतपथे ११।६

तोक्ता । अग्निर्वैद्याज्वलति शिवलिङ्गोऽपि जलधारायाम स्थाप्यते । अग्नीधता
हुतयोदीयते शिवे जलधारामिवैक त्रियते तथा चन्द्रसहिताया त्वमग्ने रदो^१
अथर्ववेदे च तस्मै रुद्राय नमोःस्त्वग्नेय २ गतपथे च—

अग्निवरुद्र^३ अग्निर्वैस देव शान्ततमम् ।^४

पूर्व निर्दिष्टामत्र —

शुक्ल-यजुर्वेदे एवस्याएव देवताया पथक पथक नामरूपेणाग्निरग्नि
पशुपति भव शव ईशानोमहादेव उग्रा आदय गन्ता प्रयुक्ता । गतपथेऽग्ने
रथे विद्युत् । एव च पथधीतलेऽग्निरूपेण यारुद्र स एवाकाशे मेधान्तर्द्योतमाना
विद्युत् । अथर्वसहिताया रुद्रस्य जगत लेलिहानस्य जिह्वाया वणनम् ।

अग्नि हृदयनागर्नि हृदयाग्रण पशुपति
वृत्स्नहृदयनमव यवनाशव मतस्नाभ्यामीशान
मयुना महादेवमत पगव्यनोग्र देव वनिष्ठुना
वसिष्ठहनु णिगीनि कोश्याभ्याम् ।^५

सहस्राक्षमतिपरप पुरस्तात् रुद्रमस्यत् बहुधाविपश्चितम् जिह्वयथ
मानम् ।^६

तथा च रुद्रस्य पूर्ववर्णितप्रसगतोऽस्य च मेलनेन भयानकोऽपि स भवताना
त्राता मियक्तम् । रूपेण वद्य जलाप शक्तिदायी जलापभेषजश्चास्ति ।

वव स्यतेरुद्र मृडयाकुहस्त या अस्ति भेषजो जलाप ॥^७

अधुनापरमक प्रसगमुदधत्य समाप्यत् एष प्रसग ।

परिवो हृतीरुद्रस्य वज्या परिवेषस्य दुमतिमहीगात्

अवस्थिरा मधवदम्पस्तनुष्वमीष्वस्तोकामतनयाय मृड ॥^८

पौराणिकम् (स्तोत्रप्रोक्तम्)

वल्मलकत्वादाय धर्माणाम् वेदाना प्राचीनत्वात् च वनेषु शिवस्य स्वरूप
भूमिघायदानी स्तोत्र-साहित्य विरोधेण सामान्यतश्च लौकिकसाहित्ये तत्स्वरूप
निस्प्यत् — लौकिकसाहित्येऽपि शिवस्य वणधृति मूलकमेव स्फुटीत्रियत्—ववधिद
मद्रोऽपि—

१ ऋक्सहितायाम् २।१।६

२ अथर्ववेदे ७।८३

शतपथे १।१।३

४ तद्रव १।७।३।८

५ शुक्ल यजुर्वेदे सातवलेन रसम्यात्ति मूलमति १६८४ । अध्याय ३६ ८

६ अथर्ववेदे ११ २।१७

७ ऋग्वेदे २।३।७

एषते रुद्रभाग सहस्वस्त्राम्बिरयातजुपस्वस्वाहा

एषते रुद्रभाग आखुस्तं पशु ।^१

अत्राम्बिका भगिनी रूपेण कथिता । एवमवाखुगणपते पशु । रुद्रस्य भगवत शवभवंशानमहेश्वरादीनि नामानिमति । भगवत शिवस्य रूपद्वयम प्रलय काले सहार-कत रूप रुद्र शब्देनाभिधीयते । सर्गादि पर रूप च शिव शब्दन । तथा च वायु-पुराणे—

लोकघात्रीत्वियभूमि पादौ सज्जन मेविनी ।

सर्वेषा सिद्धयोगानामविष्टान तवोत्तरम ॥१॥

मध्यन्तरिक्षविस्तीर्ण तारागण विभूषितम् ।

तारापथ इवामाति, श्रीमाह्वारस्तवोरसि ॥२॥

दिशोऽशमुजास्तवकेयूरागद भूषिता ।

विस्तीर्णपरिणाहाश्च, नीलाम्बुद चयोपम ॥३॥^२

इय भूमिभगवत शिवस्य पदद्वय सिद्धयोगानामाश्रय भूतमन्तरिक्षतस्य हृदय तारपथश्च हार इव दश दिशस्त (शिवस्य) दशभुजा ।

भगवान शिव परब्रह्मरूप स्वशक्त्या सर्गादिसर्वा क्रिया विधत्ते तथा च भागवत प्रजापति-मृत शिवस्तोत्रे ।

त्व ब्रह्म परम गुह्य सदसदभावभावन ।

नाना शक्तिभिरामातस्त्वमात्मा जगदीश्वर ॥१॥

गुणमयथास्वशक्त्यास्य सग स्थित्यप्ययाविमो ।

घटसे यथा स्वदृग्भूमन ब्रह्म विष्णु शिवामिधाम ॥२॥^३

सान्धारनिराकारविश्व रूपेणतत्रवाग्ने शिव विषय—

यत्किञ्चिद्वाक्य परमाय तत्त्व देव-स्वय ज्योतिरवस्थितिस्ते ।^४

अस्य महिमानवक्तुमवगन्तु वा ब्रह्मादयोऽप्यसमर्था ।

न ते गिरिशाखिललोकपाल विरचि वकुण्ठ-भुरेद्र वदितम् ।

ज्योति पर यत्र रज स्तमश्च, सत्त्व न यद्ब्रह्मानिरस्तभेदम् ॥१॥^५

महानारते स्वय भगवान श्री कृष्ण शिवस्तोत्रे—

त्व य ब्रह्मा च रुद्रश्च वरुणोऽग्निमनुभव ।

घाता त्वष्टा विघाता च त्वश्रमु सवतोमुख ॥१॥

१ मूलपत्रबेदे ३।५७

२ वायुपुराणे २४।१५१ १५७ आनन्दायम पूना १८२७

३ श्रीमद्भागवते ८।१।२४ तथा २३ प्रजापति-मृतस्तोत्रे ।

४ तत्रय ८।१।२६

५ तत्रय १८।१।३१

त्वत्तो जातानि भूतानि स्यावराणि चराणि च ।
 सवत पाणिपादश्च सवतो भिशिरोमुख ॥२॥
 सवत श्रुतिमल्लाव सवमावत्य तिष्ठति ।^१

महामारुतऽयद्रोणपवणि पाणुपतास्त्र प्रसंगे श्रीकृष्णेन सहगतोऽजुनस्त
 शिव तुष्टावतश्राप्यमवाथ ।

नमोविश्वस्य पतये महता पतये नम ।
 नम सहस्र शिरस सहस्रभुजमृत्यव ॥१॥
 सहस्रनेत्रपाणाय नमो सत्यय उभय ।
 भक्तानुसम्पिने नित्य मिदध्यता नापर प्रभो ॥२॥^२

ब्रह्मवर्ते च भगवाच्छिवो विश्वेश्वरेशो विश्वकारण विश्वरक्षा कर
 कथितस्तथा च—

विश्व विश्वेश्वरेण च विश्वेश विश्व-कारणम् ।
 विश्वाधार च विश्वस्त विश्व कारण कारणम् ॥१॥
 विश्वरक्षा कारण च, विश्वन्न विश्वज परम् ।
 फलाधीज फलाधार फल च तत्फल प्रम् ॥२॥^३

शिवपुराण च णिव एक एवापर कश्चिन्नास्ति स एव द्यावामभूमौ जन
 यति सव द्यावा प्रभवान्योऽननव भवति । स चादित्येण अस्मात्पर
 किञ्चिन्नास्ति । अणुभ्यो पि अणीयान महेश्च महीयान । त्रिवालातीत सर्वेश
 त्रिगुणाधारश्च । तत्र चन्द्र मूय विद्युदादयो न माति । तस्यभासा चेद स
 विभाति । तथा च तत्रत्य स्तान्त्रे—

एक एव तदारुद्रो न द्वितीयोऽस्ति कश्चन ।
 समृज्य विश्वभुवन गाप्तात् सद्बुकोच च ॥१॥
 विश्वतश्चशुरेधायमुताय विश्वता मुख ।
 तथैव विश्वताबाहुविश्वत पादसयुत ॥२॥
 द्यावामभूमौ च जनयदव एकामहेश्वर ।
 स एव सप्तदेवाना प्रभवश्चोदभवस्तथा ॥३॥
 हिरण्यगर्भो देवाना प्रथम जनयेदयम् ।
 विश्वस्मादधिवो रुद्रा, महर्षिरिति हि श्रुति ॥४॥
 वेदाहमतम्युग्म महा तमृत ध्रुव सस्थित प्रभु ।
 आदित्येण तमस परस्तात् सस्थित प्रभुम् ॥५॥

१ महाभारत अथ ४५।३६६ ६७ ४०७

२ तत्रैव द्रोणपवणि ८ ।६१ ६४

३ ब्रह्मवर्ते १।३।२५ २६

अस्मान्नास्ति पर किञ्चित् अपर परमात्मन ।
 नाणीयोऽस्ति न च ज्यायान तनूपुणमिद जगत ॥६॥
 परस्मिन्कालादकल, स एव परमेश्वर ।
 सववितत्रिगुणाधीशो ब्रह्म सात्मात्परात्पर ॥७॥^१

महेश्वर पद वाच्य शिव ब्रह्मादयो देवा समुपासत । शिवश्च गुणातीत
 चतुर्व्यूह ब्रह्मविष्णुवादीना कारणरूप । लीलयाऽग्निल । ब्रह्माण्ड सृजति ।
 निष्कल परमेश्वराऽखण्डोऽचिन्त्यश्च प्रकृति पुरुषरूप । तथा च शिवपुराणीय
 स्तोत्र—

देवोगुणमयातीतश्चतुर्व्यूहोमहेश्वर ।
 सकल सक्ताधार, शक्तमत्पत्ति कारणम ॥१॥
 सोऽयमात्मात्रयस्यास्य प्रकृतं पुरुषस्य च ।
 लीलाकृत जगत्सृष्टि रीश्वरत्वे व्यवस्थित ॥२॥
 य सवस्मात्परोनित्य, निष्कल परमेश्वर ।
 स एव च तदाधारस्तदात्मा तन्धिष्ठित ॥३॥
 तस्मान्महेश्वरश्चैव प्रकृति पुरुषस्तथा ।
 सत्ताशिवोमवोविष्णु ब्रह्मा सव शिवात्मक ॥४॥^२

स्वय निवाऽमुमथ विष्णु प्राह यत्स निर्विकार । सच्चिदानन्दलक्षणो
 विश्वस्य सर्गादिहेतु । विभिन्नरूपधारी तथा च—

प्रलयस्थिति-सर्गाणा कर्ताहि स गुणो गुण ।
 परब्रह्मनिर्विकार सच्चिदानन्दलक्षण ॥१॥
 त्रिधामिनोह्यह विष्णो, ब्रह्मविष्णु-हराम्यया ।
 सगरक्षालयगुण निष्कलोऽहसदा हर ॥२॥^३

शिव सर्वान्तयामी जगदादिरन तवाहूदरचरण । त्रिनत्र पञ्चवक्त्र
 दशभुजस्तथा च शिवस्तवराज—

सर्वान्तरस्थ जगदानि हेतु कालनात्मानमनन्तपादम ।
 अनन्तावाहून्तरमस्तत्राश्र ललाट नेत्र भजचन्द्रमौलिम ॥४॥

शिवरक्षास्तोत्रे—

गौरी विनायकापेतम् पञ्चवक्त्र त्रिलोचनम ।
 शिव ध्यात्वा दशभुज शिवरक्षापठनर ॥२॥^४

१ शिवपुराण चायवीम स पूर्वखण्ड ६।१४ १६ तथा ४।६

२ तल्लव १०।६ १२

३ तल्लव वद स० सष्टिखण्ड ६।२७ २८

४ शिवस्तवराजस्तोत्र ४२

५ शिवरक्षास्तोत्र, २

अथत्रापि शिव पञ्चवक्त्र त्रिनेत्र वृदाभयवराकुण्डलानि टक्त्रपाल
द्वक्त्राक्षशूलपाणिरुन्नस्तथा च शिव ऋच-स्तोत्रे—

वेदाभयेष्टांडुश पाण्डवत्रपाल द्वक्त्राक्षशूलपाणि ।

सितद्युति पञ्चमुखोज्ज्वलामाभोगानमध्वपरमप्रकाश ॥१॥^१

वचचित् चतुमुख उक्त । तत्रापि कुठार-वृत्त कुणादिधारी । तथा तत्रव—

कुठार वक्रकुश-भास शूल-वपाल त्र्यक्षान्मुखादधान ।

चतुमुखोनीलरुचि, त्रिनेत्र पायादधोरोत्तिदिशिदिशिगस्याम् ॥^२

शिवस्य पञ्चमुखाना सना सद्याजातवामनेवाधोरतत्पुण्येगाना । द्वयो
मुन्नयोध्यानिदलोनावुक्तौ ।

प्रदीप्तविद्युत्पनवावभास विद्या-वरामीति-कुठार पाणि,

चतुमुखस्तत्पुण्यस्त्रिनेत्र प्राच्या स्थित रधुतुमामजसम् ॥१॥

कुन्देदुशक्षस्फटिकावभासो वृदाक्षमाला-वरदाभयाव ।

त्रयक्षश्चतुर्वक्त्र उरु प्रभाव सद्योधिजातोऽनु मा प्रतीच्या ॥२॥

वराक्षमालामयटवहस्त सरोज विजल्य समानवण ।

त्रिलोचनश्चारुचतुमुखो मा पायादुत्तिच्यादिनि वामदेव ॥३॥^३

अस्य रथ पृथ्वी सारथिभ्रह्माधनुर्हिमालय रथचक्र चन्द्र-मूयो । विष्णु
क्षर इति तथा च शिवमहिम्न स्तोत्रे—

रथ क्षीणीयता शतघृतिरगेन्द्रो धनुरथे

रथाने षड्राको रथचरण-पाणी क्षर इति ।

दिधिक्षोस्ते बोध्य त्रिपुरतृणमाडम्बरविधौ,

जगद्रक्षाय त्व नटसि ननुवामव विभुता ॥१॥^४

फलिताथ

मगवाछिवो यस्य वाचक प्रणव सकलतत्त्वरूप सकललोक-वर्ता
सर्वेषामभयकरोऽद्भयो निरामयासगो निमल-सर्वाधारी निराधारी नित्य शुद्धबुद्ध
चेतनो महारौद्र आतदु खदवाग्नि कपालमाला-खड्गचक्र पाणानुशङ्कमङ्गलचाप
क्षरगदा शक्ति तीमरादिधारी सहस्रमुखो विक्टाट्टहास सर्वोपद्रव डाकिनी
धाकिनी भूत प्रेत पिशाच कुम्भाड-वेताल राक्षसादि भय विदारक त्र्यम्बकोवप
(धर्म) बाह्नोविश्वतोमुखश्चास्ति । तथा चामोघशिव ऋच-स्तोत्रे—

श्रीम् नमोभगवते सदा शिवाय सकल-तत्त्वात्मकाय सकल-तत्त्व

१ शिवऋचस्तोत्रे १५

२ तत्रैव १२

३ तत्रैव ११ १३ १४

४ शिवमहिम्नस्तोत्रे, १८

विहाराय सकल लोकैकत्रै सकल लोकक भर्त्रे सकललोककहर्त्रे सकल लोकैकगुरवे
सकललोकैक साक्षिणे सकल निगम गुरूयाय-सकल दुरितातिमजनाय सकल
जगदभयकरसकल लोकेश्वराय शशाक गेखराय शाश्वत निजामासाय
निगुणाय निरुपमाय निरामासाय निरामयाय निष्प्रपचाय निष्कलकाय निरसगाय
निमलाय निगमाय नित्य रूप विमवाय निरुपम विमवाय निराधाराय नित्यशुद्ध
बुद्ध परिपूर्णसच्चिदानंदा द्वयाय परमशान्तप्रकाशतेजो रूपाय जयजय महारौद्र-
भद्रावतार दुःख दावदारुण महाभैरव काल भरव कल्पात भैरवकपाल मालाधर-
स्रष्टवाग चमपाशाकुशडमरगूल चापवाण-गदा शक्ति-मिथिलाल तोमर मुसल
मुदगर परशु परिष भुशुण्डी शतघनी चत्रायुध भौषणकरसहस्रमुखद्रष्टाकराल-
विक्टाटहास विस्फारित-ब्रह्माण्ण मण्डल-नागेन्द्र-कुण्डल नागेन्द्रहार नागेन्द्र वलय
सत्शिवनमस्त । १

भस्म शक्तिरमा हैमवती जगज्जननी । पुत्री हेरम्बपडाननी यो च सवनी
शिवनानामृताशनी ब्रह्मान्निदेव-सत्कृतौ सवलोक-रक्षाकरण-तत्परी । तथा च शिव-
पुराणे—

सदाशिवाकमारूढा शक्तिरिच्छा शिवाह्वया ।
जननीसवलोकाना प्रयच्छतु मनोरथम् ॥१॥
शिवयोदयितौ पुत्री देवी हरम्बपणमुखी ।
शिवानुभावी सवज्ञी शिवज्ञानामृताशिनौ ॥२॥
तप्तौ परस्पर स्निग्धी, शिवाम्या नित्यसत्कृतौ ।
सत्कृतौ च सदा देवी ब्रह्माद्यस्त्रिदश सह ॥३॥
सवलोक परिमाण कतुमभ्युदितौ सदा ।
स्वेच्छावतार कुवतो, सर्वाशभेदरनेका ॥४॥ २

शिवस्याष्ट—भूतयस्तत्पश्यश्च—

वामोज्येष्ठस्तथा ऋद्र कालोविकरणस्तथा ।
वलोकविकरणश्च वल प्रमथन पर ॥१॥
सवभूतस्य दमनस्तादशाश्चाष्टशक्तय ॥३

भवान्द्रादीना तस्वप्रतीकत्व तु महानिर्वान्त-तत्रे—

शक क्षिति समुद्दिष्टा भवो जलमुगाहृत ।
द्राग्निरग्नौ वायु स्यादभीम आकाशशक्ति ॥ १॥

१ स्कन्दपुराणे तृतीये ब्रह्मोत्तरखण्डे सीमन्तिनी माहात्म्ये द्वाविंशो अध्याय—मनसुवराय मोर
कसाइव रीड कथरुता

२ शिवपुराणे वाक्वीय संहितायाम् ३१।३२ २५

३ सर्वैव ५७।४८

पत्नी पतिपजमा महाश्व मुधावर ।
ईशान मृग इवम मूढात्नी प्रसीतिता ॥२॥^१

६ मन्त्रगायत्र्यादीनि—

एतावतापर्यान्तानन्त शान्तिं यद्भगवता विद्यान्नास्ति^१ । तस्य-
पासात् चाविच्छिन्नाभ्यरभ्यस्या प्रसवति । तस्य गायत्र्या पि प्राप्या तत्र
परिवर्तिता अपि सन्ति सप्त विविधनाम्ना त्वा^२ तथा च—

महानागायनोपनिषि—

- १ 'पुरुर्यस्य विदम^३ महत्यायय महाश्वस्यधामहि तत्रा^४ प्रतोत्यात् ।'^३
- २ 'तत्पुरुर्याय विदमह महत्याय धीमहि तत्रा^४ प्रतोत्यात्^३ (अत्रतत्पुरुर्य
महाश्वस्ययाचतुधापूर्तिवापत्नी) ।
- ३ 'सत्ता विवाम विदमह महत्यायय धीमहि तत्रा^४ मास्य प्रतोत्यात् ।'^४
- ४ 'तत्पुरुर्याय विदमह महत्याय धीमहि तन्नोर^५ प्रतोत्यात्^३ (द्वितीय
चतुस्र्योन्वोपिभे^५) ।

५ अग्निपुराण—

'तमह्याय विदमह महत्याय धीमहि तत्रा^४ विव प्रतोत्यात् ।'^५
बीजमत्र हौ^६

पचासरे मत्र ओम् नम विवाय'^६

विपिष्ट-स्तोत्राणि

१ अद्धनारीश्वर-स्तोत्रम्—

यतोऽन्नाद्धनारीश्वरस्य भगवत विवस्यवणाम् । यदचाद्धभाग्न नारी
चाद्धेन पुरुर्योऽस्तदेव नाम । पुष्पिनायामपोभवनाम तथा च—

इति श्री मत्परमहंसपरिव्राजनाचार्यस्य श्री गोविन्द भगवत्पूज्य पादस्य
श्रीमच्छवरभगवत कृती अद्धनारीश्वर स्तान् सम्पूर्णम् ।^१

१ महानिर्वाणतन्त्र १४।७८ ७९ कुत्तावधनहरिहर

२ महानारायणोपनिषि भगुर १।२२ प० ४५

३ तत्रव १।२३ पृ० ४७

४ तत्रव ३ पृ० ५६

५ तत्रसारे पृ० ६८

६ अग्निपुराणे ३१।७।७

७ शारदातिलके कलकत्ता १९३३ पृ० ५९४

८ तत्रव १।८।२

९ शंकरप्रथावत्याम् ११ सम्पुट, त्रितीय संस्करण प० ३२

प्राचाय शक्रेण रचितमिदमत्रल्लोका — ८ । स्तोत्रकृता चाचायशकर
शकरप्रयावत्या ११ने मम्पुट अयत्र च प्रकाशितम् ।

स्तोत्रस्यास्य नित्यपाठेन नरोमान्यो दीघजीवी समस्त सिद्धियुतोऽनन्त
काल सौभाग्ययुतस्तिष्ठति । तथा च तत्रैव—

एतत्पठेदप्सु कर्मिष्टद यो भस्या स मायो भूविदीघजीवी ।

प्राप्नोति सौभाग्यमनन्तकालम् भ्यात्सदातस्य समस्तमिद्धि ॥१॥^१

स्तोत्रमिदं सगीतात्मरं सप्रसादं सगीतमयं वणमश्रुयादिमियुत । पदेनकन
स्त्रीबाधकमपरेण पुरुषबाधकं रम्यं प्रवाहमपमतीक्ष्णान् । जनानाकपति ।
एकमुत्पाहरणद्रष्टव्यम् ।

वस्तुशिवकुण्डकुमचचिताय चितारज पुजविचचिताय ।

कृतस्मराय विकृतस्मराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥^२

२ कुबेरकृत शिव स्तोत्रम्

भगवत शिवस्यै स्तोत्रं कुबेरेण कृतिमितितदेवनाम्^३ । स्तोत्राभिधानं
पुस्तकेऽपि^४ स्तोत्रेण यऽपि कश्चिदत्र भक्त्या प्रस्तुवति भुवनवनाथम् ।^५
उपश्रमऽपि स्तोत्रेणाननं तुष्टावति ।

सौरपुराणे ४७ तम अध्याये ६३ तम श्लोकमारभ्य ८३ तम यावत् ।
श्लोका २१ । स्तानकर्ता कुबेर । स्वधुनीतटस्थती सावित्री सम्वादे ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरस्य शिवसायुज्यप्राप्तिः । तत्रैव

स्तोत्रेणयऽपि कश्चिदत्रभक्ता प्रसस्तुवन्ति प्रथमकनाथम् ।

प्रयाति तनवहाधवारः । पुरंदरोद्गीत महाप्रभावा ॥१॥^६

उत्प्रेक्ष्यावञ्चितत्रादौ शिवस्वरूपवर्णनम् । तच्च सूर्ये दुर्बहिः समं
वपलाञ्छनं पिताकपागात्रुणाशूलहस्तम् कालकूटान्वितं सस्फटिकं । अत्र भगवान्
शिवः पुरुषमूर्तानुसारं सत्सु गोपीं सहस्रमूर्तिं वर्णितं विष्णुपितामहादया-
प्यस्य बलं न विदुः । तथा च—

तस्य रूपं न बलप्रभावं न च स्वभावः परमस्वपुंसः ।

विनायकं विष्णुपितामहाद्यं, तवामन्त्रेण प्रणमाम्यचिंतयम् ॥^७

१ शकरप्रयावत्या ११ सम्पुटे द्विनिय संस्करण पृ० ३२०

२ तत्रैव पृ० ३१८ श्लो० २

३ सौरपुराण पृ० १८०

४ तत्रैव ४७।८३

५ तत्रैव ४७।६२

६ सौरपुराण ४७।८३

७ तत्रैव ४७।७९

स्तोत्रस्यास्य प्रभावेण कुबरोगुह्यकराज जात भापात्र सरला पौराणिकी प्रवाहमयी सानुप्रासा ।

३ दक्षवत् शिवस्तोत्रम् (स्तव)

दक्षेण वृत्तत्वात्तदेव नाम फल-कथने च दक्ष प्रोक्त स्तव चापि^१ अर्प्या यान्ते पुष्पिकाया चेदमेव नाम । तथा— ' इति श्री ब्रह्मपुराणे स्वयम्भ्वृष्टिसम्वादे दक्षस्तवननिर्हपण नामाष्टत्रिंशोऽध्याय ॥ ५

ब्रह्मपुराणे ३८ तमेऽध्याय^२ १५ श्लोकत १०० तम यावत् । फल कथन तु १२० तमत १३७ तम यावत् । श्लोका १०८ ।

दक्ष-यज्ञे विनष्टे ब्रह्मादयो देवा शिवमुपेत्य त तुष्टुवु तेषा प्राथनया शिवो हतागान् तान् जीवयामास । सुप्तात्थित इव दक्ष शिव तुष्टाव । स्तोत्र-कर्तादक्ष फल चास्य स्तोत्रस्य पाठेन श्रवणन च यश स्वर्गादिप्राप्ति । तथा च—

दक्ष प्रोक्त स्तव चापि कीतयेदय शृणोतिवा ।

नाशुभप्राप्नुयात्किञ्चित दीघमायुरवाप्नुयात् ॥१॥

यश स्वर्ग सुखश्रवय वित्तादि जय काशिमि ।

स्तोत्रव्यो भवितमास्थाय विद्याकामश्चयत्नत ॥२॥

शृणुयाद्वा इद सव कीतयेतवाप्यमीक्षणश ।

तस्य सर्वाणिकार्याणि, सिद्धिगच्छत्यविधनत ॥३॥

मनसा चिन्तितयच्च यच्चवाचाप्युदीरितम्,

तत्तत्सम्पद्यते तस्य स्तवस्यास्यानुकीतनात् ॥४॥

पठ-दक्षवृत्त स्तोत्र सबपाप प्रमुच्यत ।

मृतश्च गणसायुज्य, पूज्यमान सुरासुर ॥५॥^५

अनुष्टुपछन्द सरलामापाञ्च भगवतोऽष्टाधिकसहस्रनाम्ना कीतनम् । कानिचिदप्रसिद्धानि अपि शतादर शतानन शतजिह्व सनातन गजकण त्रिजटादीनि ।^५

४ द्वादशलिंगस्तोत्रम्

भगवत शंकरस्य द्वादशलिंगाना स्तोत्रत्वात्तदेवनाम । तथा चोक्त पुष्पिकाया इति श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्यस्य श्री गोविन्दभगवत्पूज्य

१ ब्रह्मपुराण वसुक्ता ७० १६५० अ १८१२१ ५० ५७

२ तत्रैव

३ तत्रैव ५० ५४१५६

४ ब्रह्मपुराणे ३८१२१, १२३ १२८ १२९ १३३

५ तत्रैव ३८१३३ ४

पादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत कृतौ द्वादशलिंगस्तोत्र सम्पूर्णम् ।^१

रचयिता चास्य स्तोत्रस्याचार्य-शंकर इति वा १३ ।

स्तोत्रस्यास्यपाठेन पुत्र पौत्र धनदारदि सत्कीर्ति प्राप्ति तथा चोक्तम्
तत्रय—

एतानि लिंगानि सदव मत्या प्रातः पठन्तोऽमल मानसाश्च ।

ते पुत्र-पौत्रश्च धनसुदार सत्कीर्तिभाज सुखिनोभवन्ति ॥१॥^२

स्तोत्रेऽस्मिन् सोमनाथ मलिनकाजुनमहावालाकार-नाथवैद्यनाथ-नागनाथ
विश्वनाथशंकर रामेश्वर त्रयम्बक केदार धिपणेश्वरोति द्वादश लिंगानाम् सौराष्ट्र
श्रीशलावति काबेरिपारालिखनमवाराणसी भीमाताम्र पर्णी गोदातीर-
हिमालयलापुर निवासिना चर्चा ।^३

नाम गणनात्मकमिदं स्वोत्रमतीवसरलम् भारतस्य विभिन्नस्थानेषु
स्थितानामेतेषां दशननं भारतस्य भौगोलिकज्ञानमान्तरक्य च परिज्ञायते यत्र
प्रान्तजाति भेदान् विचार्यैव जना सहस्रशः समागत्यात्मनः कृतार्थमन्यन्ते ।

५ द्वादशज्योतिर्लिंगस्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवतः शिवस्य द्वादश लिंगानां चर्चाभ्रतस्तदेव नाम ।

श्रीशिवमहापुराण कोटि रुद्र संहितायां प्रथमाध्याये^३ विशतितमं श्लोक-
भारम्य सप्त विशतितमं यावत् । ७ श्लोकाः तत्र तत्रानेक-सकलनेषु बहूस्तोत्र
रत्नाकरादिपूदधत्म् ।

प्रातःस्तथायास्य पाठेन नरः सर्वपापविनिमुक्तः सर्वसिद्धिफललभतः ।
यदुद्दिश्य कर्णेति तदेवाप्नोति । निष्कामतया ये पठिष्यन्ति तेषां वासः जननीगर्भे
न भवति । तथा च—

द्वादशतानि नामानि प्रातस्तथाय यः पठेत् ।

सर्वपापविनिमुक्तः सर्वसिद्धिफललभेत् ॥१॥

यः यः कामपेक्षयः, पठिष्यति नरोत्तमा ।

प्राप्स्यन्ति कामतः तद्दिः परमं ह मुनीश्वरा ॥२॥

ये निष्कामतया तानि पठिष्यन्ति शुभाशयाः ।

तेषां च जननीगर्भे वासो नवमविष्यति ॥३॥^४

मरुतः समासरहितप्रायः अनुष्टुप्छन्दोबद्धमिदम् सानुप्रासः सप्रसाद-
सुबोधम् ।

१ शंकरप्रभावत्यां पृष्ठे ३१७

२ शंकरप्रभावत्यां श्लो १३

३ श्लोक १ १२ श्लो०

४ शिवपुराण पण्डित पुस्तकालय काशी पृ ६७१

५ शिवपुराणे पण्डितपुस्तकालय काशी ६७२

६ धातृवृत शिव-स्तोत्र

धात्राब्रह्मणा शिवस्य स्तोत्रं कृतमतस्तदेव नाम । फल-वचनावसरे चास्य
दमेव नाम इदं धातृ-वृतस्तोत्रं सकटे यः पठेन्नरः ।^१

ब्रह्मवर्ते ४थ खण्डे ४८तमे अध्याये १०मं श्लोकमारभ्य १८शः श्लोकान्तः ।
श्लोकसंख्या ६ । स्वतेजसा रजनीमपि दिनकरिण्याव इति । विभीहितौ मालि
सुमालिनौ रविं भस्मीचकार । तदा भक्तपालनपरं शकरो भगवान् सूर्यं योदधुमा
गतः । तदा धातदं स्तोत्रं चकार ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरः सकटाद्बिभृक्षितः प्राप्नोति भीतो भयात् बद्धो
बन्धनात्प्रमुच्यते तथा च तत्र—

इति धातृवृतं स्तोत्रं, सकटे यः पठेन्नरः ।

भयात्प्रमुच्यतेभीतो, बद्धो मुच्येत् बन्धनात् ॥१॥

राजद्वारे श्मशानं च भग्नपोते महाणवे ।

स्तोत्रं स्मरणं मात्रणं, मुच्यते नात्र संशयः ॥२॥^२

अनुष्टुबच्छन्दसा सरलया भाषया समलकतमिदं स्तोत्रं । भगवाच्छकरोऽत्र
सृष्टिस्थित्यन्त-हेतुं प्रोक्तं स्वयं सूर्यं सृष्ट्वा तत्प्रणाशनं नोचितमित्याह ।
तथा च—

ब्रह्मस्वरूपोभगवाः सृष्टिस्थित्यन्तकारणः ।

स्वयं रविं च निर्माय स्वयं, सहतु मिच्छसि ॥१॥^३

शिव एव ब्रह्माशेषोधमं सूर्यां हुताशनं इन्द्रचन्द्रादयः ऋषयो
मुनयश्च ॥^४

७ ब्रह्मादिदेवकृतं स्तोत्रम्

यतोऽत्र ब्रह्मादि-देवाः स्तोत्रमकुर्वन् । अतस्तदेव नाम ।

स्तोत्रमिदं शिवमहापुराणे युद्ध-खण्डे एकादशेऽध्याये द्वादशश्लोकमारभ्य
४१मं यावत् । ३० श्लोकाः त्रिपुरदाहे रुद्रस्य भमी तनुं समालोक्य ब्रह्मादि
देवाश्चक्रुः ।

पौराणिकस्यास्य स्तोत्रस्य श्रवणेन पाठेन नरः अमीष्टसिद्धिं प्राप्नोति
तथा च ।

१ ब्रह्मवर्ते ४।४।१७

२ तत्र ४।४।१७ १८

३ तत्र ४।४।१२

४ ब्रह्मवर्ते ४।४।१३ १४

स्तवरेतश्च तुष्टोऽस्मि, दास्यामिसवदाध्रुव ।

यदमीप्सतम लाके पठतां शृण्वता सुरा ॥१॥^१

स्तोत्रेऽन भगवन् शकरस्य त्रिपुरदानव विनाशकया सक्तेन कथिता । तस्य भगवतोऽगुण षगुणोभयविधरूपस्य चर्चा । त्रिगुणत्वे स परात्पर । जनपालनविभुवरणीय^२ । जनान् ददातास्ति । स स्वेच्छया जगत समग्र काय करोति । अकार-स्वरूप महेश्वर । सकल कारण भूत । जगत्प्रपञ्चस्य द्रष्टा ऽध्यक्षश्च स एव सव जनेभ्य ऋर्मानुकूल फल ददाति ।

अनुष्टुप् छन्द सरला प्रबाहमयी पौराणिकी भाषा । समासहीनाल्पसमासा च । पठनमात्रेण अर्थावबोधोऽस्यवशिष्टयम् । श्रुतमात्रेण च जन अर्थ जानाति ।

आकाराय नमस्तुभ्य आकारपरतारक,

प्रसीदसवदेवेश, त्रिपुरघ्न महेश्वर ॥१॥^३

८ महेश्वर-स्तोत्रम्

विष्णुनाकत महेश्वरस्य स्तोत्र सूच्यामिदमवनाम^४ पन-कथनेऽपि एतत्स्तोत्रं वर पुरायमित्यादिनाऽस्य^५ स्तोत्रत्वम् ।

लिङ्गपुराणे १८शाध्याये १म श्लोकत ४२ तम यावत् श्लोक-सख्या ४२ । भगवान्विष्णु स्तोत्र-वर्ता ।

स्तोत्रस्यास्य पठनेन पाठनेन च सवपापकर्मासक्तोऽपि सबपाप विनिमुक्तो ब्रह्मलाक याति । अतो निखिलाधमोचनाय नित्य पठितव्यं श्रुतं य च । तथा च—

एतत्स्तोत्रं वर पुराय सवपाप प्रणाशनम् ।

य पठेत् श्रावयद्वापि ब्राह्मणा-वेद पारमान् ॥१॥

स याति ब्रह्मणो लोके पाप-कर्म रतोऽपि वै ।

तस्मात् जपेत्पठेत् नित्यं श्रावयत् ब्राह्मणान् शुभान् ॥२॥^६

सरले सप्रसादेऽस्मिन्नादौ आकार वाच्यं शिव इति कथनम् । अकारो रुद्ररूप उकारा विद्यारूपादिदेवा मकार परमात्मरूप शिव । स च सूर्याग्नि सोमवणा रुद्र सहतृ त्वादग्निरूप ।

१ त्रिपुराणे (पण्डित पुस्तकालय काशी) प्र० स० पृ० ४५० श्लो० ११।४०

२ तत्रैव पृ० ४।४८=११।१५

३ लिङ्गपुराणे पृ० १

४ लिङ्गपुराणे पृ० २७।१।१८।४४

५ तत्रैव १।१८।४० ४१

एराक्षराय रुद्राय अकारायात्मरूपिणे ।
 उकारायादिदेवाय, विद्यादेहाय व नम ॥१॥
 ततीयाय मकाराय, शिवाय परमात्मने ।
 सूयाग्निसोमवर्णाय यजमानाय वनम ॥२॥^१

सद्याजात-श्रामदेवाधारेणान् गिवेतिपञ्चप्रसिद्धानि^२ नामाति पञ्चभूतात्म-
 कानि शालादिविषयात्मकानि । तत स्वरूपवचनम् स चारूपोऽपि सरूप ।
 श्वेतवर्ण मुक्त्वत्रामम्मदिग्ध । सपञ्चण्डली सर्पोपवीतीति ।^३

६ महेश्वरस्तोत्रम्

भगवतो महेश्वरस्य स्तोत्रम् ।^४ फलवचनेऽपीद नाम् । एतस्तोत्र-
 महेशस्यप्रोक्त सर्वाधिनाशनम् ।^५ उपक्रमऽपि शृणुनारद वक्ष्यामि दिव्य माहेश्वर-
 स्यव ।^६

नारद पुराण ६१ तमऽध्याय २१७ तममारम्य २३५ तम यावत् ।
 श्लोका १६ । नारद श्रोता महेशो वक्ता ।

स्तोत्रभिद सवपाप विनाशनम् । शिवतुष्टिद च सर्वाभिलाषपूरकम् ।
 तथा च—

एतस्तोत्र महेशस्य प्रोक्त सर्वाधिनाशनम् ।
 शिवसान्निध्यद विप्र सवतत्रप्रकाशकम् ॥१॥
 एतद् सुमहत्पुराय सवदवप्रकाशकम् ।
 लाभाभिलाष संपूर्ति क्रिया - साधनसगतम् ॥२॥^७

भगवाच्छिव पञ्चमहाभूतमूर्ति सवग स्थूतसूक्ष्मविभागहितश्चास्ति ।
 देवा स्त्रकिरीटकोटिमिरस्य चरण रज समुपासनते । सरला सप्रसादा भाषा
 अनुष्टुपछन्द ।

भक्ताय निजभक्ताना मुक्तिमुक्तिप्रदायिने ।
 निवासभ निवासाय विश्वेषा पतये नम ॥^८

शिवस्य पञ्चमहाभूतप्रतीकत्वेननिखिल जगत् तमयमिति समायातम् ।

१ त्रिगपुराणे १।१८।१ २

२ तत्रव १।१८।२ ६

३ तत्रव १।१८।३ ८

४ नारदपुराण, प० २१४

५ तत्रव १ ३१४ श्लोक १।६१।२३०

६ तत्रव ६१।२१७

७ तत्रव १।६१।२४ २३१

८ तत्रव १।६१।२२७

१० मृत्युजय मानसिक-पूजा स्तोत्रम्

यतोऽत्र बाह्योपचारापक्षया मानसिकापक्षस्य प्राधान्यम् । मृत्युजय
भगवतो वणनमतस्तदेवनाम् । पुष्पिकायामपीन्द्रवनाम् । तथा च—

इति श्री मत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्री शारङ्ग—भगवत्पूजनाद
शिष्यस्य श्रीमच्छंकर—भगवत कृती जीमूतबुत्रय मानसिकपूजास्तोत्र
सम्पूर्णम् ॥ १

आचार्य भगवत्पादश्रीशंकराचार्य-कृत मन्त्रम् अत्र ८६ इत्यादि ॥ १ ॥

स्तोत्रस्यास्य प्रातः पाठेन स्वर्ग प्राप्तिमध्याह्ने च स्वर्गप्राप्त्यर्थम्, सायंकाले
च मौलदमानारस्त-समये प्रदाप-समये पचाशद्वारापठन इत्युक्तम् ॥
तथा च—

प्रातर्लिगमुमापतरहरह सन्दशानाम्बुजम् ।

मध्याह्ने ह्यमेधतुल्यफलद सायन्नन मा ॥ १ ॥

मानोरस्तमय प्रदोपसमय पचाशद्वारापठम् ।

तत्कालत्रयतुल्यमिष्ट—फलद सद्याजवद्य ॥ २ ॥

आदावत्रभगवत शिवस्य स्वरूप वणन^१ तत्र कर्तव्यम्—
काल्यापरीसेखित गमा-तुग-तरगरजितजटागना कष्टायाः प्रश्याया-
भावाहनादिव षोडशाक्षुपचारवणनम् । सरलामुवाचानाम् ॥

११ रुद्रसहस्रनाम स्तोत्रम्

भगवतीरुद्रस्य सहस्रनाम्ना परिवीतनवात् ॥ १ ॥
नाम ।^२ उपक्रमे च अष्टोत्तर सहस्र तु नाम्ना ॥ २ ॥
पुष्पिकार्या च । प्रश्याया-
नाम ॥ ३ ॥

इति श्री लिगपुराणे पूव भागे रुद्र सहस्रनाम-स्तोत्र
श्याय ॥ १०

१ शंकर-भाष्ये गृह्य ११५

२ तत्रैव श्लो० ४६

३ तत्रैव प० १०५ श्लो० १

४ तत्रैव ३ ३६ श्लोका

५ लिगमहापुराणे प० १

६ तत्रैव ११६५१५३

७ तत्रैव प० १०५

लिङ्गपुराणे ६५ तमोऽध्याय ५३ तम श्लोकमारभ्य १७५ तम यावत् ।
श्लोका १२२ । मूलाऽनप्रवक्त्रा ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेनाश्रमेवसहस्रजय फल प्राप्नोति ब्रह्महा सुरापी स्तेयी
गुस्तल्पग शरणागतघाती च पापाद विमुक्ता भवति । तथा च—

य पठेत् शृणुयाद्वापि थात्रयेद ब्राह्मणानपि ।

घ्नस्व मेघ सहस्रस्यफल प्राप्नोति वद्विजा ॥१॥

ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च, स्तयी च गुस्तल्पग ।

शरणागत घाती च मित्रविश्वासघातक ॥२॥

मातहापितहा च, वीरहा भ्रूणहा तथा

सम्बत्सर श्रमात् जप्त्वा, त्रिसन्ध्यशकराश्रमे ॥३॥

त्रैवमिष्टा त्रिसन्ध्ये च सबर्षं प्रमुच्यते ॥४॥^१

स्तोत्रास्मिन्सहस्रनाम्ना परिगणनम् । तत्र कानिचिदप्रसिद्धानि यथा
भानु ।^२ शिखण्डी हरि हरिणाशो वामन अमद राजा^३ दशग्राहू कमण्डलु
धर त्रिजटी सहस्रहस्त हयश्व वीणी पणवी वासव सहस्रयुक्त विष्टम्भी
वाजसन इतिहास कलि मवामेघनिवासी^४ महाकण गीतसाधक, उपहार
गणकारादीनि ।

१२ विष्णु कृत शिवस्तोत्रम्

विष्णुनाब्रह्माणमग्रत कृत्वा कृतमिति तन्नाम्ना निर्देश । सूच्याम
पीदनाम ।^५ उपश्रमे च नामभि छादसश्च इद स्तोत्रमुदीरयत् ।^६

लिङ्गपुराणे २१तमोऽध्याय २यश्चोक्तमारभ्य ६१ तम यावत् । ६० श्लोका
स्तोत्रकर्ता विष्णु ।

य इद स्तोत्र भक्त्या कीतयति श्रावयति शृणोति वा सोऽश्वमेवशतस्य
फल लभत । पापयुक्तोऽपि शिवसन्निधौ शृणोति जपति वा सन्नह्यलोक गच्छति ।
तथा च—

य इद कीतयेद भक्त्या ब्रह्मनारायण-स्तवम् ।

श्रावयद्वा द्विजान विद्वान शण्ड्याद्वासमाहित ॥१॥

१ लिङ्गमहापुराण १।६५।१७२ ७३ ७४ ७५

२ तत्रैव १।६५।५४

३ तत्रैव १।६५।५६ ५६

४ तत्रैव १०१ १६३

५ तत्रैव ५० १

६ तत्रैव १।२१।२

शिवस्तोत्राणि

पापाचारोऽपि यो मत्स्य शृणुयाच्छिव-सन्निधौ ।
जपेद्वापि विनिमुक्तो ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥२॥

थाद्दे वा दक्षिणे कार्ये यन्नेवावभृथान्तिके ।
कीर्तयेद्वा सतामध्यं स याति ब्रह्मणोऽन्तिके ॥३॥^१

अत्र चतुर्थ्यं तनमो-न-नामभि-^२ स्तवनम् । वदित्वा पौराणिक-नामा यपि ।
सद्यो ज्ञातशूलि-यष्टादीनि । सर्वे वेदाः साध्ययोगादि दशनानि चास्मादेव जायते ।

अयमणोरणीया महतो महीयानिति । तथा च—
अणवे महते च नमः, सवगताय च ।

नमो वधाय मोक्षाय नमः स्वर्गाय नरकाय च ॥१॥^३

सर्वतः पाणिपाद-^४, हृदय-रूप स्थूलसूक्ष्म । सरलामाया सानु
प्रासाज्जुष्ट्य छन्दः ।

१३ शावस्तव

शवस्यभ्रगवतो महादेवस्य स्तवनरवादिदमेव नाम । पौराणिक नाम ।^४

पुष्पिकाया च—

इति श्री वायु महापुराण वायु प्रोक्ते शावस्तवो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।^५
वायुपुराण २४तमे अध्याये ८६तमं श्लोकमारभ्य १६५ तमं यावत् ।

श्लोका ७७ । स्तोत्रवर्ता गरुडध्वजो भगवान् । तथा च—
अह्माणमप्रत दृत्वा ततः स गरुडध्वजः ।
नामनि छादसश्चैव इदं स्तोत्रमुदीरयेत् ॥१॥^६

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरो न केवलमहिक्मपितु दिव्या-मोगा प्राप्नोति

तथा च—

येऽप्ये मर्त्यास्तव प्रपन्ना विन्दुद्वा

तं वमन्निदिव्यमोगा मजन्ते ॥१॥^७

सरत्रे सानुप्राप्ते प्रमाद सम्बलितऽत्र भगवतः शिवस्य चतुर्थ्य-तपद
नमो-त नामानि स्तवनम् । शिवो भगवाननेक-रूपो निखिलदर्शनानां प्रभवः

१ त्रिगपुराणे १।२।१।८६ ६१

२ तत्रैव १।२।१।२० २८

३ तत्रैव १।२।१।२६

४ तत्रैव १।२।१।३।६६

५ वायु महापुराणे ७१

६ तत्रैव ७४

७ वायु महापुराणे २।४।६०

८ तत्रैव २।४।१६४

‘नमा योगस्य प्रभवेसारयस्य प्रभव नम समेपा रस-तजस धातूनामादि , निमेषादि
सगा-नाना बालाना हेतु । स्वेच्छोपातबपु । तथा च—

सारया प्रकृतिभ्य परम त्वा विदित्वा
क्षीणाध्यवसानास्ते न मृत्यु विशन्ति ॥१॥
योगन त्वा ध्यानिनो नित्ययुक्ता
नात्वाभागासत्यजन्ते पुनस्तान ॥२॥^१

१४ शिवकवचस्तोत्रम्

कवचस्यास्य शिवमयत्वात्पुराणेऽनेनान्मन्त्र निदेशत्वात् । ‘शिवस्य
कवच स्तानम श्रूयतामिति शौनक । ^२

ब्रह्मवर्ते १६तमेऽध्याये ३६ तम श्लोकमारभ्य ५४ श्लोकान्तम् ।
श्लोक सत्या १५ ।

सौतिरिद स्तोत्र शौनक प्राह । पुरा वशिष्ठो गन्धर्वमकथयत् । न ब्रह्मणा
च—

रावणाय प्रदत्तम् । शिवश्च वाणाय दुर्वाससे च—

इद कवचमतीवगापनीयमस्य वारणात् भवतीर्थाना स्नानेन यत्फल लभते
तत्फल लभत । यश्चेन्मनात्वा शिवभजत स तक्षजप्त्वाऽपि सिद्धमन्त्रो नमवति ।
तथा च—

यत्फल सब-तीर्थाना स्नानेन लभते नर ।
तत्फल लभते नून कवचस्यास्यधारणात् ॥१॥^३
इद कवचमनात्वा भजे मा य स मन्वधी ।
यतलशप्रजप्तोऽपि न मन्त्र सिद्धिदायक ॥२॥^४

अनस्तान नुष्टछप-द । सरलया मापया समलकृतमिद । अत्रादौ सब
कारणभूतस्य भगवता महात्मस्य माहात्म्य-कथनम् । तत ध्यानविनियोगाग-यास
कर-यासागरक्षणद्विग्रहाणादिकम् । प्रवाहमयी शली सप्रसादा ।^५

१५ शिव कवच स्त नम्

यतान्त्रभगवत शिवस्यस्नवनम् । व्यासरचितमिद स्व-द-पुराणनाम्ना
सरलमलभ्यत ब्रह्मात्तर-खण्ड । ऋषभाऽस्य प्रवक्ता । श्लोका ४५ । मद्वायुरस्य
थोता ।

- १ तत्रव २४।१६३ १६४
२ ब्रह्मवर्ते १।१६ ६
३ ब्रह्मवर्ते २६
४ तत्रव १।१६।२१ २३
५ तत्रव ८।१६।४४ २०

स्तोत्रस्यास्य पाठेन सर्वावाधाविनश्यति सवाग्देविनिवृत्ति-पूवक
जयन्मिदम् । तथा च—

निश्पोषपापीघृहृ पवित्रम् ।

जय प्रद सव विपदप्रमोचनम् ॥

आदावत्र कवचे षडक्षर समुल्लेख-पूवकम् कराग-यासादिकम् । विनि
योगध्यानादिक अग्ररथा दिप्रक्षणाते फलप्रतिपादनम् । अत्र शिव स्वरूप कुठार
वेदाकुशापाशशूल-कपाल-त्रिकाधारी कथित । अत्र शिव चतुर्मुख कथित ।
रुद्रोऽय प्रनयबाले लावा दग्ध्वा नृत्यति । तथा च—

कुठारवदाकुशापाशशूल-कपाल-त्रिकाक्षगुणादधान ।

चतुर्मुख नीलरचिस्त्रिनेत्र पायादघोरोऽग्नि दक्षिणस्याम् ॥

बल्पावसानेभुवनानि दग्त्रा सर्वाणि यो नृत्यतिमूरिलील ।

सकालरुद्रो ऽवतुमा दवाग्न्वर्ष्यादभीतेरविलाञ्च पापात् ॥२॥^१

१६ शिवकेशादि पादान्त-वणनस्तोत्रम्

यतोऽस्मिन्स्तान्ने शिवस्यवेगानारम्यपान्तवणनमतस्तदेवनाम् । उक्त
च पुष्पिकाया इति श्री परमहंसपरिव्राजका चायस्य श्री गोविन्द

भगवत्पूज्यपाद शिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत ।

कृतौ शिव-वेगादि-पादान्त-वणनस्तोत्रम् ॥^२

पूज्यपादाचाय शंकर-कृत मिदमत्र श्लोका २६ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन रोगादिदोषाणा विनाश भवपारावरात्समुत्तरण च ।

तथा च—

येषा रोगादिन्नेषभतमतितयायाति मुक्त प्रसादा—

द्येवा नन्नात्म भूति क्षुसदृषि परिप-भूर्ध्निशेषायमाणा ।

श्रीकण्वस्थाणोरुच्चरण सरसिज प्रोत्थितस्तिमवाभ्यात् ।

पारावारात्तितोषो दुरितहृत्कृतस्तारयेयु परागा ॥१॥^३

समासवहुलमिदं स्तोत्रम् । प्रमादौज समचित्तम् ।^४ अथगम्भीर सुललित
ललितम् । भगवत शिवस्य वेगा पिशगवण । सवाग्ज्जाल निवारणकरज्जु घाराघ
विशरणगहन ।^५ गमद । माहेश मह आम्नाय तत्त्व गुणातीत गहन माहरा
गनिहृत् ।

१ शिवकवचे, १२ १७ बहुस्तोत्ररत्नाकरयो

२ शंकरप्र-पावत्या पृष्ठे ७०

३ तत्रैव श्लो० २६

४ शंकर प्र-पावत्या पृष्ठे ६३

५ तत्रैव श्लो० ७०

सरल सानुप्रास दीध समासयमुतमपि रसिवमत्रजनमन आह्लादकमतीव
रचिरमिद स्तात्रम ।

१७ शिवनामाष्टकम्

शिवस्याष्टमूर्तेर्नाम्नाकीतनमत्रातस्तदवनाम ।^१ सूच्याचेदमेवनाम ।
उपश्रमे च नामाष्टकं विश्वात्मा ।^२

लिंगपुराण ४१ तमऽध्याय २६ तमम श्लोकमारभ्य ३४ तम यावत्
श्लोका ६ । स्तोत्रकता पितामह ।

पितामहं वृत्तस्यास्य स्तोत्रस्य पाठेन चाष्टमूर्तिसायुज्यमवाप्नोति नर ।
तथा च—

य पठच्छणुयाद्वापि पितामहमिमस्तव ।
रद्राय कथित विप्र श्रावयेद्वा समाहित ॥१॥
अष्टमूर्तेस्तु सायुज्य वर्षादेकादवाप्नुयात् ।
एव स्तुत्वामहादेवमवक्षत पितामह ॥२॥^३

भगवत् शकरम्याष्टनाम्ना कीतनमत्राष्टमूर्तिरूपम् । तत्र रद्र सूयरूपो
भवो रस रूप शक क्षितिरूप ईशो वायुरूप । पशुपतिरग्नि रूप भीमो योमरूप
महादेव सामरूप उग्र यजमान रूप तथा च—

नमस्त भगवात् रद्र भास्करामिततेजसे ।
नमामवाय देवाय रसायाम्बु मधाय च ॥१॥
शर्वायक्षितिरूपाय सदा मुरमिणे नम ।
ईशाय वायवे तुभ्य सस्पशाय नमो नम ॥२॥
पशूनापतय चव पावकायाभिततेजसे ।
भीमाय, व्योमरूपाय शरदमाश्राय ते नम ॥३॥
महादेवाय सोमाय अमृताय नमोस्तुत ।
उग्राय यजमानाय, नमस्त कमयोगिन ॥४॥^४

१८ शिव-भुजगमस्तात्रम

भुजगप्रयातच्छदाभिश्च्छ दत्त्वादनशिवस्य वर्णानाञ्चद नाम । अन्ते पुष्पि
कायामपि ।

इति श्री मत्परमहंसपरिव्राजका चायस्यश्री गोविन्द भगवत्पूज्यपाठ

१ लिंगपुराण प १

२ तत्रव १।६३।२८

[३ तत्रव १।४१।३ ३४

४ लिंगपुराण १।४१।२६ ३२

शिष्यस्य श्रीमन्ऽङ्कर भगवत क्तौ शिवभुजगम् ।^१

आचाय शकर प्रणीतमिद श्लोकाश्च ४० । शकरग्रन्थावल्यामयत्र च
सकलन स्तोत्र ग्रन्थेषु बृहत्स्तोत्ररत्नाकरादिषु सकलितमिदम् ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरो भक्तिमासाद्य सुपुत्रायुराराम्यश्वर्यादि प्राप्नोति ।
तथा चात्रव—

अनेन स्तवेनादरादम्बिकेशम् ।

परामक्तिमासाद्य य ये नमति ।

मृता निभयास्ते जनास्तभज ते ।

हृदम्भोजमध्यं सदासीनमीशम् ॥१॥

भुजगप्रियाकल्प शम्भौ मयवम्, भुजगप्रयातेन वत्तेन क्लप्तम् ।

नर स्तोत्रमेत्पठित्वोरभक्त्वा सुपुत्रायुराराम्यैश्वर्यमति ॥२॥^१

भगवत शकरस्य स्तोत्रे सहजसम्भाव्यमधुरिमोदगारयुतमिद भाषाया
सारत्य भाव सौष्ठव हृदयानावजयति । सगीतमय्या शल्या कठिनहृदया अपि
मुग्धा भवन्ति । सानुप्राप्त सप्रसादम् । सरसम् । स्वरूपम् विरूपाक्षत्रिवेश
-विश्वादिदेव, त्रयीमूलशम्भोशिवत्रयम्बकत्व प्रसीदस्मरत्राहि पश्याव मुक्त्यै, क्षमा
प्राप्नुहि श्यक्ष मारक्ष पापात् ।”^३

१६ शिवमहास्तोत्रम्

भगवत शिवस्य महदरूपेण स्तोत्रमतस्तदेव नाम । पुष्पिकाया चेदमेव
नाम । तथा च—

‘ इति श्री शिव-महापुराणे सप्तम्या वायवीय सहित्वाया मुत्तर भागे शिव
महास्तात्रवणन नामकत्रिशोऽध्याय ।^४ आदावपि शिव महास्तानम् ।’^५

शिवमहापुराण वा० स उत्तरभागे ३१तमाऽध्याय १ म श्लोकमारभ्य
१८६तम वावत । उपम-यु-कतम् ।

मह पुरायदमिद सर्वाभीष्टदम् । पाठेन श्रवणन च सव पाप विधूयनर
शिवसायु य गच्छति । तथा च—

एतत्पुरायतम स्तोत्र शिवयोहृ दयगमम् ।

सर्वाभीष्टप्रद साक्षाद्भुक्तिमुक्त्तयैकसाधनम् ॥१॥

य इद कीर्तयेन्नित्य शृणुयाद्वा समाहित ।

सविधूयाशु पापानि, शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥२॥

१ शकरग्रन्थावल्याम ५० २८

२ शकरग्रन्थावल्याम्, ३६ तथा ४ श्लोका

३ तत्रव ८

४ शिवमहापुराण पृ १०६३

५ तत्रव १०८६

गोध्नश्च वृतेघ्नश्च वीरहाभ्रूणहापि वा ।
 क्षरणागत घाती च, मित्र विश्रम्म घातक ॥३॥
 दुष्टपाप-समाचारो मातृहापितृहापि वा ।
 स्तवेनानेन जप्तेन तत्तत्पापात्प्रमुच्यते ॥४॥^१

स्तोत्रेऽत्रमगवत्त शबरस्य नित्य चित्स्वरूपस्य महिमावर्णित शिवो वाचा
 मगोचरोनिरजनोस्तितथा च—

निरजननिराधार जयनिष्कारणोदयनिरन्तरपरानन्द जय निवृत्ति
 कारण ।^२

शिव कालात्तीत शम्बुदुग्धवल सवगास्त्राय-तत्वज्ञोऽन्तेगिवगण
 न-दोस्वरगणेशस्वदादीना चर्चा ।^३

२० शिव महिम्न स्तोत्रम्

यतोऽत्रशिवस्य महिमा वर्णित । स्तोत्र साहित्ये परम प्रसिद्धमिदम् ।
 श्लोका ४० । 'महिम्नस्तवपाठस्य ।^४

श्रीपुष्पदन्ताचाय रचितमेतत्स्तोत्रमस्य पाठेन शिवलोकप्राप्तिस्तथा च—

सुरवरमुनिपूज्य स्वर्ग-मोक्षहेतु
 पठति यदि मनुष्य प्राजलिर्नाय चेता ।
 यजति शिव समीप विन्नर स्तूयमान,
 स्तवनमिदममोघ पुष्पदत्तप्रणीतम् ॥१॥
 श्री पुष्पदन्तमुख-मन्त्र निगतेन
 स्तोत्रेण किंत्वपहरेण हरप्रियेण ।
 कष्ट स्थितेन पठितेन समाहितेन ।
 सुप्रीणितो भवति भूतपतिमहेश ॥२॥^५

शिखरिणीछन्दोबद्धऽत्रादौ तर्क ईश्वर सिद्धिकरणम् । अजमानोलोका
 किमवयववतोपि जगतामिति^६ ततो विभिन्नप्रस्थानाना वैविध्य^७ विविध
 पौराणिक प्रसंगानामुल्लेख । तेन च शिवस्य महिमा वर्णित । नीलकण्ठवेहेतुत्वम् ।
 दम्भ-यज्ञविनाशन लिङ्गपूजने प्रवृत्ति कामविनाशादय धन्ते च शिवस्य ब्रह्मत्व

१ शिवमहापुराण ३१।१८१ १८२ १८३ १७४

२ तत्रैव ३१।५

३ तत्रैव ३१ ३६ ६३ ६४ ६५

४ शिवमहिम्नस्तोत्रे ३६

५ शिवमहिम्नस्तोत्रे, ३८ ३६

६ तत्रैव ६

७ तत्रैव ६ ६

मष्टमूर्तीना निर्देश । कृत ।

त्वमकस्त्व सोमस्त्वमसि पवनस्त्व हुतबह,
 त्वमापस्त्व व्योम त्वमु धरणिरात्मत्वमिति च ।
 परिच्छिन्नामेवत्वयि परिणता, विभ्रति ऽङ्गिम
 नविदमस्तत्तत्त्व वयमिह तु यत्त्व न भवसि ॥१॥
 भव क्षर्वोद्ध पशुपतिरयोऽग्र सहमान्,
 तथा भीमेशानाविति यदभिधानाष्ट्वमिदम् ।
 अमुष्मिप्रत्येक प्रविचरति देव श्रुतिरपि
 प्रियायास्मैधाम्नेप्रविहितनमस्योऽस्मिभवते ॥२॥^१

२१ शिवमानसपूजास्तोत्रम्

यतोऽत्रबाह्योपचार धूपदीपनवेद्यादिभिर्विना पूजोक्ताऽस्तस्तेदेव नाम ।
 पुस्तके चेदमेवनाम ।^१

परमहंस-परिव्राजकाचार्य-श्री कृष्णानन्द सरस्वती रचितम् बहुस्तोत्र-
 रत्नाकरयोषु तम । श्लोका २३ ।

य कश्चिदपि यत्र कुत्रचिदिद पठति सोऽस्य प्रभावेण शिवमयो भूत्वा
 मुक्तोभूतले चरति तथा च तत्रव—

इमा पूजा प्रतिदिन य पठेद यत्र कुत्रचित् ।

सद्य शिवमयोभूत्वा, मुक्तश्चरतिभूतले ॥१॥^३

अनुष्टुबछन्दोबद्धेऽत्रस्तोत्रे मानसीवत्तीना बाह्यपूजनोपकरणेषु कथन
 यथा पूजन आवाहनासनसकल्पपाद्यार्घ्याचमनीयधूपदीपनवेद्यादीयुपकल्पनी-
 यानि भवन्ति । तदवदत्र पूजने गुरुवाक्येषु विश्वासवामना-त्यागादिभावनाना
 मन्तव्यात्मकाना आवश्यकता । प्रीतिरेव नवेद्यम् । तथा च—

सर्वत प्रीतिजनक, नवद्य विनिवदये ।

जलात्मकत्वबुद्धिस्तु पीयूष तेष्वेविमो ॥१॥^४

वस्तुनोजगदवधने मुख्य-कारण दुर्वासना । तदधीनत्वे मुक्तादि गुद्धि
 वारणमतस्तदेव समपयति कवि ताम्बूलत्वेन श्रुति-सम्मतादक्षिणा वाचा
 विसजनम् ।

१ तत्रव २१ २८

२ बहुस्तोत्ररत्नाकरयो तथा स्तोत्ररत्नावल्याम् ।

३ बहुस्तोत्ररत्नाकरयो श्लोक २३

४ तत्रव, श्लोक ८

दुर्वासना-भरित्यागस्नाम्बूलस्य विनयनम् ।

वाचा विसजनदेव दक्षिणाश्रुतिसम्मता ॥१॥^१

एव चाश्राद्धैतमावता-भरिपाको विनोपेण ।

२२ शिवसहस्रनामस्तोत्रम्

अत्र भगवत शिवस्य नाम्ना सहस्रस्य षडयनमितितदेव नाम ।^१
नाम्नामष्टाधिकमिति तत्रैव नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान्ब्रह्मध्वजमिति ॥^२

स्तोत्रस्यास्य फलन्तु विस्तरास्तत्र प्रतिपादित २८७ तम श्लाकमारभ्य
३२१ तम यान्त्रम् । असाध्य-नार्याणि चापि स्तोत्र पाठमात्रेण सिद्ध्यन्ति । श्रुण्वा
ब्रह्महा गोन्व विस्त्राग धाती, स्तयी सर्वोऽपि पापात् विमुक्तो भवति । वक्ष्या
स्त्रिय शूद्रा सर्वेऽत्राधिकारिण । तथा च—

सर्व-कर्मसु युक्तो वा युक्ता वा सर्व-यातक ।

पठन्दग-वत् स्तोत्रं सर्वपापं प्रमुच्यते ॥१॥

अथतत्परमगुह्यं यऽपि स्यु पापकारिण ।

वक्ष्या स्त्रियस्तथा शूद्रा रुद्रलाकमवाप्नुयु ॥२॥^३

वायुपुराण ३० तमऽध्याये १८१ तम श्लाकमारभ्य ३२१ तम श्लोक
यावत् ।^४ स्तोत्रवर्ता दश । स च स्वयमे विनष्टे क्लान्तमुपत्य शिव तुष्टाव ।

सरले सानुप्रासऽनुष्टुब्धच्छन्दोवद्धऽत्र स्तोत्रे शिवस्य नाम्ना सहस्रं तत्र कानि
चिदयत्रानुपल-धायपिनामानि । प्रायः योगिवगुणात्मकानि च नामानि सन्त्यत्र ।
तपोदान-यज्ञ-यागादि वाचका शला अपि शिव नामत्वेन निर्दिष्टा । पीराणिकी
नाम गणनात्मिका भाषा । सुबोधमिदं पठनमात्रेण अथबोधजनकतति ।

२३ शिवसहस्रनामस्तोत्रम्

यतौऽत्र शिवस्य सहस्रनाम्ना वणनम् । सूच्यामिदमेवनामोपक्रमे च^१
'देव नाम्ना सहस्रेण भवादयन तथा क्रमम्' । फलकथने च जपेनाम्ना सहस्रं
च स याति परमा गतिम् ।^२

१ तत्रैव श्लोक १०

२ वायुपुराणे पृ० ६५

३ तत्रैव ३०।१८१

४ वायुपुराणे ३।३१७ ३२०

५ तत्रैव १०१

६ शिवपुराण, प० ३

७ तत्रैव १।६८।२४

८ तत्रैव १।६८।१६५

लिंगपुराणे ६८ तमेऽध्याये २७ तम श्लोकं भारम्य १६५ तम यावत् ।
श्लोका १६६ । स्तोत्रकर्ता विष्णु ।

य इदं स्तोत्रं पठति स प्रतिनाम स्वर्णदानस्य फलं प्राप्नोति । घृतुकुल्या
कलशस्नानैरश्वमेधसहस्रं यज्ञ-सहस्रं वा यत्फलं प्राप्नोति तत्फलमस्य स्तोत्रस्य
पाठेन भवति । तथा च—

यं पठेच्छणयादवापि, श्रावयेद्वा द्विजात्तमान् ।
प्रतिनामिन् हिरण्यस्य, दत्तस्य फलमाप्नुयान् ॥१॥
अश्वमेधसहस्रेण फलं भवति तस्य वै ।
घृताद्यस्नापयद्बुद्ध्यालया व कलशं शुभं ॥२॥
नाम्नासहस्रेणानन श्रद्धया शिवमीश्वरम् ।
सोऽपि यन्सहस्रस्य, फलं लब्धा सुरेश्वर ॥^१

जपेनामसहस्रं च स याति परमागतिम् । अनुष्टुप छन्दोभिः शिवस्य
भगवतो नाम्ना कथनमयथा पानगम्य, दृढप्रण प्रणवात्मक उन्मत्तवेष, सूय
तापन, श्मशाननिलय श्मशानस्थ गुणात्मकानामैव नाम्नामत्र प्राचुर्यम् ।
पौराणिकी सुबोध्या सरला भाषा ।^१

२४ शिवसहस्रनामस्तोत्रम्

यतोऽत्र शिवस्य सहस्रनामानि, पुस्तके घर्तमिदं नाम ।^३ उपक्रमे च 'ततो
नाम्ना सहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरम् ।'^४

सौर-पुराणे ३४ तमेऽध्याये १२ श्लोकेन १६२ तम यावत् । श्लोक
सत्या १५१ । स्तोत्र-कर्ता विष्णु जालघरवधापक्रम ।

फलकथनं च १५८ तमत १६२ तम यावत् श्लोक पञ्चसु । स्तोत्रस्यास्य
पाठेन सर्वविद्या प्राप्तिपूर्वकमश्वमेधसहस्रफलं न दुर्लभम् । प्रसन्न शिवाऽखिलान्-
वामाप्रयच्छति । तथा च—

नाम्नासहस्रं यत दिव्यं विष्णुना समुदीरितम् ।
यं पठेच्छणुयाद्वापि सर्वभाषं प्रमुच्यते ॥१॥
अश्वमेधसहस्रस्य, फलं प्राप्नोति निश्चितम् ।
पठत सर्वभावेन, विद्यां वा महतीं भवेत् ॥२॥

१ लिंगपुराण १।६८।१६० ६१ ६२ ६५

२ तक्षकसमग्र-स्तोत्रे

३ सौरपुराण सूच्यम् पृ १

४ तत्रैव ३४।१०

तस्मान्नाम्नासहस्रेण, स्तोतव्योभगवान् शिव ।

प्रयच्छत्यखिलान्नामान, देहाते परमागतिम् ॥३॥^१

सरले सानुप्रासेऽनुष्टुब्धदोबद्धेऽत्र शिवस्य सहस्रनाम्ना कीतनम् । तत्र
षादावेकं शदात्मकसमास-हीन-नाम्ना कथनं ततः सामासिकानि । तथा च—

भव शिव हर ह्रद, पुष्पलो मुद्गलोचन ।

अप्रगण्य सदाधार, सव शम्भुमहेश्वर ॥१॥^२

पौराणिकी सुबोधभाषा । क्वचिच्छब्दानां पुनरावृत्तिरपि दृश्यतेऽय-
देववाचका शब्दा अपि सहस्र-नाम्न परम्परा सवदेवानां । शिवस्य विभिन्न-पुराणेषु
कानिचिदत्र ।

२५ शिवसहस्रनाम-स्तोत्रम्

भगवतः शिवस्य नाम्ना सहस्र-वर्णनं फलकथन-पुरस्सरमिति तदेव नाम ।
पुष्पिकाया चापि तथा च तत्र च—

इति श्री शिवमहा-पुराणं चतुर्थ्यां कोटिरुद्रसहितायां शिव-सहस्रनाम
वर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।^३

शिवमहापुराणे कोटि रुद्र सहिताया ३५ तमाध्याये २५ श्लोकमारभ्य
१३३ तमं श्लोकं यावत् । श्लोका १३४ स्तोत्र-कर्ता विष्णुः ।

स्तोत्रस्यास्य फल-वचनं ३६ तमाध्याये । अस्य स्तोत्रस्य पठनेन पाठनेन
श्रवणेन च स्वप्नेऽपि नरं दुःखी न भवति । राजसकटे शतावृत्तिं कार्येदं स्तोत्रं
रोगघ्नम् विद्या घनादिं प्रदं स्तोत्रस्यास्य भावेन विष्णुः शंकराच्चक्र लघ्वानिति
तथा च—

अन्ये च ये पठिष्यन्ति, पाठयिष्यन्ति च नित्यशः ।

तेषां दुःखं न स्वप्नेऽपि जायते नात्र शशयः ॥१॥

राज्ञा च सकटे प्राप्ते, शतावृत्तीश्चरेत्तदा ।

सायं च विधिं सयुक्तं, कल्याणं लभते नरः ॥२॥

रोगनाशकरं ह्येतत्, विद्यावित्तदमुत्तमम् ।

सर्वकामप्रदपुण्यं, शिवभक्तिं प्रदं सदा ॥३॥

यदुद्दिश्य फलं श्रेष्ठं, पठिष्यन्ति नरास्त्वहम् ।

पठेत्समक्षं च नित्यं, तस्य सिद्धिर्नशयः ॥४॥^४

स्तोत्रेऽस्मिन् प्रायशः शिवस्य प्रसिद्धान्येव नामानि सन्ति अस्मस्तानि च

१ सीरपुराणे सूच्याम् ३४।१५८ १५९, १६२

२ तत्रैव ३४।१२

३ शिवमहापुराणे पृ० ७५२

४ शिवमहापुराणे ४।३६।२१ २२, २३, २४

तानि । क्वचित्समस्तायपि । क्वचिच्चाप्रसिद्धानि यथा आर्येगम्य चिरन्तन १
तमोहर लोकसारग १ कमण्डलुधर ३ गुरदो ४ भगवा ५ आदित्य ६ क्षेत्रज्ञ ७ क्षेत्र
पालक निर्व्याजो ८ व्याज मदनादीनि । ६

२६ शिवस्तवराज

स्तवस्यास्यान्यस्तवापेक्षया प्रधानत्वादिदनाम । स्तवाना राजेति व्युत्प
त्याऽप्यप्राघायम् सिद्धयति । सूच्यामिदमेव नाम । १

लिंगपुराणे १०४ येऽध्याय ७म श्लोकभारम्य २६ तम यावत् । श्लोक
सख्या २३ । स्तोत्र-वर्तारो देवा इति ।

यो नर इम स्तव पठति पाठयति शृणोति श्रावयतिवा स सव पाप
विमुक्त परमार्गति याति । तथा च—

पठति स्तव भक्त्या, शक्राग्नि प्रमुख सुर ।

कथित श्रावयेदविद्वान्, स याति परमागतिम् ॥१॥ १

सरल सानुप्राप्त सगीतशल्या विराजितमिदं स्तोत्र चतुर्थयन्त नामभि
नम पदयुक्त कीर्तने कामपिनवामान दतति यच्छति । अत्र भगवत् शिवस्य
कतिपयगुणवाचकनामभि सस्तवो यत्र तदीय-पराक्रमादिवर्णनमपि प्रसगत
समायाति । सरला सुबोधासानुप्राप्ता सप्रसादा भाषा । १२

२७ शिवस्तोत्रम्

शिवस्य स्तोत्रत्वादिदम् नाम करुणान्मुदयमस्थापर नाम । तथा च
‘करुणान्मुदय नाम स्तोत्रमिद । १३

मत्स्य-पुराणे १६२ तमेऽध्याये ३६ तम श्लोकभारम्य ४७ तम यावत् ।

१ तत्रैव ३५।७

२ तत्रैव ३५।२४

३ तत्रैव ३५।४१

४ तत्रैव ३५।५१

५ तत्रैव ३५।५८

६ तत्रैव २५।६८

७ तत्रैव ३५।८३

८ तत्रैव ३५।११४

९ तत्रैव ३५।१३

१० लिंगपुराणे (वे० प्र० बम्बई) १८६३ व० पृ० १

११ लिंगपुराणे (वे० प्र० बम्बई) १।१०४।२६

१२ तत्रैव १।१०४।१ २६।

१३ मत्स्यपुराणे १६२।४७ मनसुखराय मार क्लारख रोड बलकृता २०११

स्तोत्रकर्ता भगु । नमदातीरे स्व प्रतिभगवन्त शिव ऋद्धष्टवाऽते तुष्टाव ।
 स्तोत्रस्यास्य पाठेन शिवस्तुप्यति । जीवनरक्षा च भवति । तथा च—
 कृष्णाम्बुदय नाम स्तोत्रमिदं सबसिद्धिदं दिव्यम् ।
 यः पठति भवित-युक्त, स्तस्य तुप्येदं भगोयथा ॥१॥^४
 स्तोत्रेऽस्मिन्महादेवस्य भगवता महिमानं वर्णयितुं न कोऽपि समथः ।
 सकल जगतामीश्वरस्तु शिव एव भगवतः शिवभक्त्यैव तोषितुं समर्थो नरः ।
 यमनियमयोग-यनादयश्चमतोपयितुं नालं नवा भक्त्यातुल्या । जगतः सृष्ट्यादि-
 वं भक्तुं रजःसत्त्वतमासि समवेत्यद्विरचिविष्णुहरेति सना भजते । तथा च
 भवातीतभुवनपतेप्रभो त्वा तु विज्ञापये किञ्चित् ।
 त्वद्गुणनिवारावक्तुं कः शक्तो भवति मानुषो नाम ॥१॥
 सत्वरजस्तमस्त्व स्थित्युत्पत्त्योर्विनाशने देव ।
 त्वामुक्त्वा भुवनपतः भुवनेश्वर नवदवत किञ्चित् ॥२॥
 यमनियमयज्ञदानवेदाभ्यासाश्च धारणायोगाः ।
 त्वद्भक्ते सबमिदं नाहति हि कलासदृशम् ॥३॥^२
 सरला भाषा, सगीतमयी, प्रज्ञस्या वर्णाशयया मनोरमा पदचातुरी ।

२८ शिवस्तोत्रम्

यतोऽत्र शिवस्य भगवतः कीर्तनमतस्तदेवनाम फलकथने चास्य नाम्नो
 निर्देशः तथा च—

इदं स्तोत्रं महापुण्यं पठेदमत्त्याश्च यो नरः ।^३

ब्रह्मवर्ते १मे खण्डे १६तमेऽध्याये ५६तमे श्लोकमारभ्य १६ तम
 श्लोकं यावत् । श्लोकाः २४ । वाणामुरदचात्र स्तोत्र-कर्ता । पुरा वसिष्ठेन ग-
 र्वाय दत्तम् ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरः सबसिद्धिं लभते । अपुत्रः पुत्रः, रोगी नारोगता-
 बद्धो बन्धनमुक्तिं, भ्रष्टराज्यं राज्यं, निधनोऽचलं परमशुभं, पत्नीहीनः पत्नी-
 च लभते । तथा च तत्र—

इदं स्तोत्रं महत्पुराय, पठेत् भक्त्या च यो नरः ।

स्नातस्य सबतीर्थानां फलं प्राप्नोति निश्चितम् ॥१॥

अपुत्रो लभते पुत्रं, वपमेव शप्नोति यः ।

भवदयं मुच्यते रोगात् व्यासवाक्यमिति श्रुतम् ॥२॥

४ तत्रय १६२/४७

१ मत्स्यपुराणे १६२/३६ २७ १६ ४०

२ ब्रह्मवर्ते १/१६/६७

- - कारागारेऽपि बद्धो यः, नैवप्राप्नोति निवर्त्तिम् ।
 स्तोत्रं श्रुत्वा मासमेकं, मुच्यते बधनात् ध्रुवम् ॥३॥
 भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं भक्त्या मासं शशाति यः ।
 मासश्रुत्वा सयतश्च, लभेद् भ्रष्टघनो धनम् ॥४॥
 इहलोकं मुक्तं भुक्त्वा, वृत्वा कीर्तिं मुदलमाम् ।
 नाना प्रकारधमं च, यात्यते शंकरालयम् ॥५॥^१

सरले सानुप्रासे स्नात्रेऽत्र भगवतः शंकरस्य दयासुतामुपवप्य तस्य स्वल्पं नानाविधं वणयामास । पौराणिकी प्रवाहमयी भाषा सगीतमयी शली ।

२६ शिवानन्दलहरी

परमप्रसिद्धमिदं स्तोत्रमाचायपादरेवास्यदं नाम धत्तम् । पुष्पिकाया च—

“इति श्रीमत्परमहंसपरिव्रजकाचायस्य श्रीगाविन्दभगवत्पूज्यपाद-
 शिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृती शिवानन्दलहरी सम्पूर्णा ।”^२

अद्वैतमतप्रवक्तकाचाय भगवत्पादश्रीशंकरकृतमत्र श्लोकानां शतकम् ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन सममयस्तोत्रपाठस्य फलं ध्यायतुपस्तोभवत् ।

तथा च—

- स्तोत्रेणालमहं वक्षिम्, मृषा देवा विरच्यादयः ।
 स्तुत्यानां गणनाप्रसंग-समयं त्वामप्रगण्य विदुः ।
 माहात्म्याप्रविचारणप्रकरणे, ध्यायतुप-स्तामवत् ।
 भूतास्त्वा विदुस्तमोत्तमफलशम्भो भवत्सभना ॥^३

अत्रादौ स्वरूपप्रतिपादन-पुरस्सरं भगवतः शम्भो चरणयोस्वचेत् समपणप्राथना । स्वपशुरूपणं मत्वा पशुपतेशिवस्य चरणयोः समपणम् । शिवचरणमेव शान्तिसाधनं तथा च—

- घटो वा मृत्पिण्डोऽप्यणुरपि च घूमोऽग्निरचलः ।
 पटो वा तन्तुर्वा परिहरति हि धार-शमनम् ।
 यथा कण्ठक्षीमं बर्हसि तरमा तक्-व्यचसा ।
 पदाम्भोजशम्भो मज-परम-सौम्यं ब्रह्म मुची ॥१॥^४

अत्र भगवांमहादेवो ब्रह्मविष्णुवाग्दीनां कारवत्त्वं कथितं स च श्रीदेवनिवासलीलाविधत्ते सानुप्राससंप्रसादगुललितदीघसमामधार-

१ ब्रह्मवर्ते १।१।१६७ ७१ तथा ७८

२ शंकरप्रथावत्याम् पृष्ठे ११ सम्पटकं त्रितीयं संस्करणं प० ५१

३ तत्रैव १०० श्लोक

४ शंकरप्रथावत्याम् श्लोक ६

प्रवाहित भक्तिभाव निभरभरितम् । क्वचिद् व्यास शैली क्वचिच्च समास शाली ।

३० श्रीकृष्णकृत शिव स्तोत्रम्

श्रीकृष्णेन कृतत्वादस्य शिवस्तोत्रत्वाच्च तदेव नाम ।^१

हरिवशपुराणे विष्णुपवणि ७४ तमऽध्याय २१ तम श्लोकमारम्य ४० तम यावत् । श्लोकसंख्या २० । स्तोत्रकर्ता भगवाःकृष्ण । रैवतके, तप कृत्वा स्तोत्र चकार ।

स्तोत्रस्यास्य भक्त्या करणेन नर धममाक भवति । समरे च जय प्राप्नोति ।

यश्च स्तवेन मा भक्त्या स्तोप्यतेऽमरसत्तम ।

त्वया कृतेन धमज्ञ, धममाक स भविष्यति ॥१॥

समरे च जय विष्णो, प्राप्य पूजा तद्योत्तमाम् ।^३

स्तोत्रेऽत्रादौ रुद्र शब्दार्थं कथितस्तत्पर शिवस्य कतिपय-नाम्ना व्युत्पत्ति-मूलकोऽयं तथा च—

रुद्रो देवस्त्व रुद्रनाद द्रावणाच्च, रोह्यमाण द्रावणाच्चातिदेव ।

भवत भवताना वत्सल वत्सलाना, कीर्त्या युद्धेष्वे त्व प्रमवाभ्यन्तरेण ॥१॥^२

भगवाःरुद्र पशूना पति जगत्पतिमहतामीश सवजगदव्यक्तादस्मा ज्जायते । भवति जगदस्मादत् एवाय भव इत्युदीरित ।

मृत यस्माज्जगदत्यन्तधीर त्वत्तो व्यक्ताक्षरा क्षरश ।

तस्मात्त्वामाहुमव इत्येपभूत, सर्वेश्वराणा महतामभ्युदारम् ॥४

३१ हिमालय कृत शिवस्तोत्रम्

हिमालयेन कृतत्वात्तदेव नाम । सूच्यामपीद नाम ।^५

ब्रह्मवर्ते ४थ खण्ड ३८ तमऽध्याये ६५तम श्लोकमारम्य ७६तम यावत् । श्लोका १६ । स्तोत्र कर्ता हिमालय । पावत्या जमानतर हिमालय अक्षयवटान्तिकमुपेत्य शिव तुष्टाव ।

यश्चनर इद स्तोत्र नित्य पठेत स सवपापेभ्य विमुक्तो भवति । मास

१ हरिवशो पृ० ३४०

२ तत्रैव २।७।२६ ३०

३ हरिवशो २।७।२२

४ तत्रैव २।७।२५

५ ब्रह्मवर्ते, पृ० १

मक पठनेन पुत्र-पौत्रादिक लभते । भार्या-हीनश्च भाया लभत । राज्यभ्रष्टश्च राज्यम तथा च—

स्तोत्रमेत महापुराय त्रिसन्ध्य य पठेन्नर ।
 मुच्यते सव-भापेभ्यो, भयभ्यश्च भवाणवात् ॥१॥
 अपुत्रो लभत पुत्र, मासमक पठेद यत् ।
 भार्याहीनो लभेद् भाया सुशीला सुमनोहराम् ॥२॥
 चिरकालगत वस्तु, लभते सहसा ध्रुवम् ।
 राज्यभ्रष्टो लभेद्राज्य, शकरस्य प्रसादत ॥३॥
 कारागारे श्मशाने, च शनु-प्रस्तेऽति सकटे ।
 गम्भीरेऽतिजलाकीर्णे, भग्नपात विपादने ॥४॥
 रणमध्यमहाभीताहिलजन्तुसर्मावत ।
 सवस्तोमुच्यत स्तुत्या शकरस्य प्रसादत ॥५॥^१

स्तोत्रेऽस्मिन् शिव सर्गास्थिति प्रत्यवहार-हेतुरक्त प्रकृति प्रकृतीशश्च निगूण प्रकृते पर । नानारूपो विधाता महेश्वरोमृत्युजय । वेद-वर्ता चेति ।^२

(ग) सामान्य-स्तोत्राणि—(१५१)

- १ अगस्त्य-वृत शिवस्तोत्रम श्लोका ८ । स्वान्दे ३।१३।२२।३०। दु ख नाशम् ।
- २ अगस्त्याष्टकम् श्लोका ८ । स्तोत्राणव ८८ । मृत्युमय निवन्धनम् ।
- ३ अगस्त्यगालिगाष्टकम् । श्लोका ६ । स्तोत्राणवपृष्ठे - १०५ । रचयिता चास्य कौण्डराज-कुलसुव्यय नामावृती । विमुक्तिदम् ।
- ४ अथोरस्तव । श्लोका ४५ । स्तोत्राणव पृष्ठे १४ । त्रिसन्ध्य पठनेन शत्रुनाश ।
- ५ अथकवृतशिवस्तोत्रम् श्लोका ८ । पदमपुराण १।४८।७४ ८२ । कल्याणकरम् ।
- ६ अमोघशिवकवचम् । श्लोका ३३ । स्वाद ३।१२।१३३ । (गीताप्रस, गोरक्षपुरत) सवबाधा प्रणनम् । आयुरारोग्यदम् ।
- ७ अष्टनारीश्वराष्टकम् श्लोका ६ उपम-युक्त शिवलोकात् । वा० वि० वं० १३६८ ।
- ८ अरणाचलस्तोत्रम् श्लोका १३ । स्तोत्राणव पृ० ७५ । धर्माय-कायदम् मूतप्रतिबाधा-शान्तिकरम् ।

१ अमरकव ३।३८।७४-७६

२ अमरक ३।३८।६६-७२

- ९ अरणाचलाष्टकम्, श्लोका ११ । स्तोत्राणवे पृ० ७४ । सम्पत्करम् ।
- १० अष्टप्रासाष्टकम् श्लोका ९ । स्तोत्राणिवे पृ० १०३ । इष्ट-सिद्धिदम् ।
- ११ असित-वृत्त शिवस्तोत्रम् श्लोका १० । ब्र० व० श्रीवृ० जमखण्डे ।
इहसुखदमन्तशिव-श्लोकम् । बहस्तात्र रत्नाकरयो ।
- १२ उपम-युक्त शिवस्तात्र, श्लोका २० । बहस्तात्ररत्नाकरया
शिवलोकदम् ।
- १३ उमामहेश्वरस्तोत्रम् श्लोका १३ । आचाय शर-कृतम् । सव
सौभाग्यदम् ।
- १४ एकादशमुखहनुमत्वच, श्लोका २७ । अगस्त्यसहितातो बहस्तात्र
रत्नाकरे धृतम् । पृ० २२७ । आपुष्यदम् ।
- १५ आकारेश्वरस्तोत्रम् । श्लोका ५६ । स्वादे ४७३।१०० १५६ । सव-
दु खनिवृत्तिपूर्वक धन धायदम् ।
- १६ बल्किवृत्त शिवस्तात्रम् श्लोका ७ । बृहस्तात्ररत्नाकरे काशी-संस्करणे
बल्किपुराणत दुर्मिशारिष्टनिवारकम् ।
- १७ कालभरवाष्टकम् श्लोका ९ । आचाय शकर वृत्तम् शकर-प्रथाबल्याम्
बृहस्तात्ररत्नाकर च । भुक्ति मुक्ति-दायकम् ।
- १८ कालहस्तीश्वराष्टकम्, श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ११६ पृ०, सुख
शान्तिदम् ।
- १९ कालहस्तीश्वराष्टकम् श्लोका ९ । स्तोत्राणवे ११७ । शिव लोकदम् ।
- २० गिरीशाष्टक, श्लोका ९ । स्तोत्राणवे १८८ पृष्ठे, शिवलोकदम् ।
- २१ गुह्यक वृत्त शिवस्तोत्रम् श्लोका १८ स्वादे १।३४।३९ ५७ ।
सवकामदम् ।
- २२ चन्द्रमौलिपत्रम् श्लोका ५ । स्तोत्राणवे ५० १२९ । दु खशान्तिकरम् ।
- २३ चन्द्रमौलिपत्रकम् श्लोका १२८ स्तोत्राणवे १२८ । शान्तिदम् ।
- २४ चन्द्रशेखराष्टकम् श्लोका १० । बहस्तात्ररत्नाकरयोधृत माकण्डेय
पुराणत । अखिलाथ सिद्धिदम् ।
- २५ चिदम्बरपञ्चामरस्तोत्रम् श्लोका १० स्तोत्राणवे ११२ पृ० ।
लक्ष्मीम् ।
- २६ पानामृतरसायनस्तोत्रम् श्लोका ४२ । स्तोत्राणवे ५० १३४ ।
ताडपत्रीयम् कुल-कोटि समुद्धरण पूर्वकम् ।
- २७ ताण्डवस्तोत्रम् श्लोका २० । स्तोत्राणवे पृ० २० । इह लक्ष्मीदमन्ते
शिवलोकदम् ।
- २८ त्रोटकस्तोत्रम् श्लोका ७ । म० पु० १८७।६२ ६८ । रक्षाकरम् ।

- २९ दशवृत्त शिव-स्तोत्रम्, श्लोका २३ । पादमे १।५६।६८ ६० । मनोरथ-
पूरकम् ।
- ३० दारिद्रहनस्तोत्रम् श्लोका ६ । बहत्स्तोत्र रत्नाकरया । सबसम्पत्कर
पुत्रपौत्रादिदम् ।
- ३१ दशश्लोकीस्तोत्रम् श्लोका १० । विद्याधर चत्रवर्तिरचितम् स्तोत्राणवे
१०७, शिवभक्तिदम् ।
- ३२ जम शिवाष्टकम् श्लोका ६ । स्तोत्राणवे ५० ६३ । मनोरथपूरकम् ।
- ३३ नम शिवाष्टकम् श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ६४ ५० विजयदम् ।
- ३४ नम शिवाय रगनास्तोत्रम् श्लोका ५५ रोगनिवृत्तिपूवकं मुक्तिदम् ।
- ३५ नमस्कार दशक-स्तोत्रम् श्लोका ११ यासवृत्त स्तोत्राणवे ८५ ।
सवकामदम् ।
- ३६ निवाणपटकम् श्लोका ६ । आचायशकरकृतम् ज्ञानदम् ।
- ३७ पचाक्षरायस्तव श्लोका ८, स्तोत्राणवे ५०६ । भुक्तिमुक्तिद ।
- ३८ पचमुख हनुमत्कवच, श्लोका ११ । बहत्स्तात्र रत्नाकरयो काशी
सस्करणे, ५० २२६ । सुदशनसहितात् त्रलोक्य विजयदम् ।
- ३९ पशुवृत्त शिवस्तोत्रम् श्लोका ब्रह्मवर्ते ३।२६।४३ ५६ । सुखदम् ।
- ४० पशुपत्यष्टकम्, श्लोका ८ । बहत्स्तोत्ररत्नाकरे स्तोत्रावल्या, स्तोत्राणवे
च पञ्चवीपति-मूरि रचितम् । शिवलोकदम् ।
- ४१ पार्थिवेश्वर-कवचम् उत्तर भरवीतत्रते बाराणसी । स० विश्वविद्यालये
पु० स० २२८१० । सर्वेष्टदम् ।
- ४२ पार्थिव शिवकवचम् वा० स० वि० वि० २३६६६ । विश्वासारतत्रत ।
सुखदम् ।
- ४३ प्रदोपस्तोत्रम् श्लोका ७ । स्वादे ब्रा० ब्रह्मोत्तरखण्डे ७।५६, ६६
बहत्स्तोत्र रत्नाकरयो दारिद्रयादिनागकम् ।
- ४४ प्रदोप स्तोत्राष्टकम् श्लोका ६ । स्वादे ३।६।७३।८१ । बहत्स्तोत्र
रत्नाकरयो दारिद्रय नागकम् ।
- ४५ ब्रह्मादि देव-वृत्त शिव-स्तोत्रम् श्लोका २८ स्वादे १।१६।१ २८ । सब
पापघ्नम् ।
- ४६ महादेवाष्टकम् श्लोका ६ । श्री ५० रघुनाथ-शमा विरचितम् ।
बहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्करणे । विपदनागकम् ।
- ४७ महामृत्युञ्जयस्तोत्रम् श्लोका १५ । बहत्स्तात्ररत्नाकरे काशी-सस्करणे ।
अपमृत्युवारकम् ।
- ४८ मातृ भूतश्वस्तोत्रम् श्लोका १४ । स्तोत्राणवे ८४ । श्री सुदशन पण्डित
रचितम् । जमस्तेष्टदम् ।

- ९ भ्रूणाचलाष्टकम्, श्लोका ११ । स्तोत्राणव पृ० ७४ । सम्पत्करम् ।
- १० भ्रष्टप्रासाष्टकम् श्लोका ९ । स्तोत्राणवे पृ० १०३ । इष्ट सिद्धिदम् ।
- ११ असित-वृत्त गिवस्तोत्रम् श्लोका १० । ब्र० व० श्रीवृ० जमनगडे ।
इहसुखदमन्तगिव-स्तोत्रदम् । बहस्तोत्र रत्नाकरयो ।
- १२ उपम-यु वृत्त गिवस्तोत्र, श्लोका २० । बहस्तोत्ररत्नाकरया
गिवलोत्रदम् ।
- १३ उमामहेश्वरस्तोत्रम् श्लोका १३ । आचाय शार-वृत्तम् । सब
सौभाग्यदम् ।
- १४ एकादशमुखहनुमत्क्वच, श्लोका २७ । भगस्यसहितातो बहस्तोत्र-
रत्नाकरे धृतम् । पृ० २२७ । आयुष्यदम् ।
- १५ आकारेश्वरस्तोत्रम् । श्लोका ५६ । स्वादे ४।७३।१०० १५६ । सब
दुःखनिवृत्तिपूर्वक धन धायदम् ।
- १६ कल्किवृत्त गिवस्तात्रम्, श्लोका ७ । बृहस्तोत्ररत्नाकर वाशी-सस्वरणे
कल्किपुराणत दुर्भिक्षारिष्टनिवारकम् ।
- १७ बालभरवाष्टकम् श्लोका ९ । आचाय गवर वृत्तम् शबर-प्रयावत्याम्
बृहस्तोत्ररत्नाकरे च । मुक्ति मुक्ति-दायकम् ।
- १८ कालहस्तीश्वराष्टकम्, श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ११६ पृ०, सुख
शान्तिदम् ।
- १९ कालहस्तीश्वराष्टकम् श्लोका ९ । स्तोत्राणवे ११७ । शिव लोचदम् ।
- २० गिरीगाष्टक श्लोका ९ । स्तोत्राणवे १८८ पृष्ठे, शिवलोकदम् ।
- २१ गुह्यव वृत्त शिवस्तोत्रम् श्लोका १८, स्कान्दे १।३४।३९ ५७ ।
सर्वकामदम् ।
- २२ चन्द्रमौलिपचाम् श्लोका ५ । स्तोत्राणवे पृ० १२९ । दुःखशान्तिकरम् ।
- २३ चन्द्रमौलिपचकम् श्लोका १२८ स्तोत्राणवे १२८ । शान्तिदम् ।
- २४ चन्द्रनेत्रराष्टकम् श्लोका १० । बहस्तोत्ररत्नाकरयोधृत मावण्डेय
पुराणत । अखिलाय सिद्धिदम् ।
- २५ चिदम्बरपचामरस्तोत्रम् श्लोका १० स्तोत्राणवे ११२ प० ।
लक्ष्मीदम् ।
- २६ नानामृतरसायनस्तोत्रम् श्लोका ४२ । स्तोत्राणवे प० १३४ ।
ताडपत्रीयम् कुल-कोटि समुद्धरण पूर्वकमौषधम् ।
- २७ ताण्डवस्तोत्रम् श्लोका २० । स्तोत्राणवे पृ० २० । इह लक्ष्मीदमन्ते
शिवलोकदम् ।
- २८ श्रोत्रस्तोत्रम्, श्लोका ७ । म० पु० १८७।६२ ६८ । रक्षाकरम् ।

- २९ दशवृत्त शिव-स्तोत्रम्, श्लोका २३ । पादभे १।५६।६८ ६० । मनोरथ
पूरकम् ।
- ३० दारिद्रहनस्तोत्रम्, श्लोका ६ । बहस्तोत्र रत्नाकरयो । सवसम्पत्कर
पुत्रपौत्रादिम् ।
- ३१ दशश्लोकीस्तोत्रम्, श्लोका १० । विद्याधर चत्रवतिरचितम् स्तोत्राणवे
१०७, शिवनक्तिदम् ।
- ३२ नम शिवाष्टकम् श्लोका ६ । स्तोत्राणवे पू० ६३ । मनोरथपूरकम् ।
- ३३ नम शिवाष्टकम् श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ६४ प० विजयदम् ।
- ३४ नम शिवाय रगडास्तोत्रम् श्लोका ५५ रोगनिवन्निपूवक मुक्तिदम् ।
- ३५ नमस्कार दशक-स्तात्रम् श्लोका ११, यासकृत्न स्तोत्राणवे ८५ ।
सवकामम् ।
- ३६ निवाणपटकम्, श्लोका ६ । आघायशकरकृतम् ज्ञानदम् ।
- ३७ पचाक्षराथस्तव श्लोका ८, स्तोत्राणवे ५०६ । भुक्तिमुक्तिद ।
- ३८ पचमुख हनुमत्कवच, श्लोका ११ । बहस्तोत्र रत्नाकरयो वाशी
सस्वरणे, प० २२६ । सुदशनसहितात त्रलोक्य विजयदम् ।
- ३९ पञ्चवृत्त शिवस्तोत्रम् श्लोका ब्रह्मवर्ते ३।२६।४३ ५६ । सुखदम् ।
- ४० पशुपत्यष्टकम्, श्लोका ८ । बहस्तोत्ररत्नाकरे, स्तोत्रावल्पा स्तोत्राणव
च पथवीपति-भूरि रचितम् । शिवलोकदम् ।
- ४१ पार्थिवश्वर-कवचम् उत्तर भरवीत त्रते वाराणसी । स० विश्वविद्यालय
पु० स० २२८१० । सर्वेष्टम् ।
- ४२ पार्थिव शिवकवचम् वा० स० वि० वि० २३६६६ । विश्वासारत त्रत ।
सुखदम् ।
- ४३ प्रदोषस्तोत्रम्, श्लोका ७ । स्वादे त्रा० ब्रह्मोत्तरखण्डे ७।५६,६६
बहस्तोत्र रत्नाकरयो दारिद्रयादिनाशकम् ।
- ४४ प्रदोष-स्तोत्राष्टकम्, श्लोका ६ । स्वादे ३।६।७३।८१ । बहस्तोत्र
रत्नाकरयो दारिद्रय नाशकम् ।
- ४५ ब्रह्मादि-देव-वृत्त शिव-स्तोत्रम्, श्लोका २८ स्वादे १।१६।१ २८ । सव
पापघ्नम् ।
- ४६ महादेवाष्टकम् श्लोका ६ । श्री प० रघुनाथ शर्मा विरचितम् ।
बहस्तोत्ररत्नाकरे वाशी सस्वरणे । विपदनाशकम् ।
- ४७ महामृत्युञ्जयस्तोत्रम् श्लोका १५ । बहस्तोत्ररत्नाकरे वाशी-सस्वरणे ।
अपमृत्युवारकम् ।
- ४८ मातृ भूतेश्वस्तोत्रम् श्लोका १४ । स्तोत्राणव ८४ । श्री सुदशन पण्डित
रचितम् । समस्तष्टदम् ।

- ४६ माहेश्वरस्तोत्रम् श्लोका २२ ।
 (अ) मारुतिस्तोत्रम् भक्तिद श्लोका १०, बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे ।
 (ब) साम्बपुराणे १७।१ २२ । सर्वोष्टदम् ।
- ५० मुख्य शिवसहस्रनामस्तोत्रम् श्लोका ११०
 शिवरहस्यत । वा० वि० वि० पु० सं० १५७० । रुद्रयामलस्यकादशा
 ध्यायत । दुःस्रघनम् ।
- ५१ मृत्युजय मूलमन्त्रस्तानम् । श्लोका २६ । देवीरहस्ये ४५।१ २६ । महा
 पातकनाशनम् ।
- ५२ मृत्युजय सहस्रनाम स्तोत्रम् श्लोका १३६ । देवी रहस्ये ४४।१ १३६ ।
 शत्रुघनम् ।
- ५३ मृत्युजय ऋचम् श्लोका २३ देवीरहस्ये ४३।१ २३ । दुर्मिशादि
 विनाशकम् ।
- ५४ मृत्युजयस्तोत्रम् श्लोका १६ । पादमउत्तरे २३७।७५ ६० । अथमृत्यु
 वारकम् ।
- ५५ मृतसजीवनीस्तोत्रम् श्लोका ३० । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे नाशी
 सस्करण २६१ । वसिष्ठरचितम् । दुर्मिक्षनाशकम् ।
- ५६ ५७ मुनिक्तशिवस्तोत्रम् श्लोका १६ । लिंगपुराणे ३२।१ १६ । सेना
 पतित्वदम् ।
- ५८ रतिक्तशिवस्तोत्रम् । श्लोका १४ पादमे १।४५।२५७ २७० ।
 सौभाग्यदम् ।
- ५९ रामक्तशिवस्तोत्रम् श्लोका २५ । पादमे १।३३।१५२ १७७ । रसा
 करम् ।
- ६० रामेश्वरस्तोत्रम् श्लोका १७ पादमे १।४०।१३६ १५५ । शत्रु
 विजयदम् ।
- ६१ रद्राष्टकम् श्लोका ८ । तुलसीदास कृतम् । रामायणे गीता प्रेस,
 गारसपुर प० ६५८ । शम्भुप्रीतिकरम् ।
- ६२ रद्रस्तोत्रम् । श्लोका ६ । स्वादे ४।६५।५५ ६० । सब सौख्यदम् ।
- ६३ रुद्रस्तोत्रम् श्लोका १० । दश, स्वा दे ५।६।४६ ५५ । ऋष्टहरम् ।
- ६४ रुद्रस्तानम् श्लोका १० । देवीभागवते १०।४।३-१२ । इष्टदम् ।
- ६५ रद्रहृदयम् हिन्दुत्वेलिखित नचोपलभ्यते स्वादे ।
- ६६ लिंग-ऋच विश्व स्तोत्रम् श्लोका २५ । स्तोत्राणवे प० १४८ । जरा
 मृत्युमग्न निवतकम् ।
- ६७ लिंगाष्टकम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो । शिवलोकदम् ।
- ६८ लिंगोदभव स्तोत्रम् । श्लोका ३६ । वायु पु० ५५।३० ६८ । सब काम

प्राप्तिपूर्वकं पाप निवृत्ति फलम् ।

- ६६ वाडवानलस्तोत्रम्, वा० वि० वि० पु० स० १७१३ । शत्रु विनाशकम् ।
- ७० वाण-कृत शिवस्तोत्र, श्लोका १७, स्वादे ५।२८।८४-१०१ । दुःख निवारकम् ।
- ७१ वाण कृत शिव तोटक स्तोत्रम्, श्लोका ११ । पादमे ३।१५।५२ ६२ ।
- ७२ विल्वाष्टकम्, श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे मोक्षप्रदम् ।
- ७३ विश्वनाथाष्टकम् श्लोका १० । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरया । व्यास कृतम् । शिवलोकदम् ।
- ७४ विश्वनाथस्तव, श्लोका १० । श्री योगेश मिश्र रचितम् । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे, काशी सस्करणे । समृद्धिद ।
- ७५ विश्व-मूल्यष्टकम् श्लोका ११ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे, कलिकल्मषघ्नम् ।
- ७६ विश्वेश्वर-भागलाष्टक, श्लोका ८ कदाचित् स्कान्दे । मंगलदम् ।
- ७७ विष्णुकृत शिव-स्तोत्रम्, श्लोका २३ । स्वादे १।१४।८ २० । दुःखघ्नम् ।
- ७८ वीरेश्वरस्तोत्रम् श्लोका २२ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी-सस्करणे । पुत्रदम् ।
- ७९ वीर भद्राष्टकम् श्लोका ६ । स्तोत्राणवे, प० ८७ । सुख-सम्पत्ति दायकम् ।
- ८० वीर भद्र भुजग-स्तोत्रम् श्लोका १५ । स्तोत्राणव प० ८६ । विपद विनाशकम् ।
- ८१ वेद-सार शिवस्तव । श्लोका ११ । आचार्य शंकर कृत बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे काशीसस्करणे, ज्ञानद ।
- ८२ वचनायाष्टकम् श्लोका ८ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे । श्री-गणेशनाथरचितम् ज्ञानदम् ।
- ८३ शंकर-वचनम् श्लोका ५५ । स्तोत्राणवे पृ० १२२ । सुखदम् ।
- ८४ शंकर-स्तोत्रम् श्लोका १० । श्री वासुदेव सरस्वती रचितम् । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे पृ० २६८ । रक्षाकरम् ।
- ८५ शंकराष्टकम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो श्री-ब्रह्मानन्द सरस्वती रचितम् शिवलोकदम् ।
- ८६ शरणागत स्तोत्रम्, श्लोका ८ । वा० वि० वि० पु० स० १६४२ । शरणदम् ।
- ८७ शरमवचनम्, श्लोका १२५ । आकाश भरवत्प्रत ११शऽप्यामे सव कामपूरकम् । वा० वि० वि० पु० स० १६४५ ।
- ८८, शरम-सहस्र नाम श्लोका १४४ । आकाशमूर्धन-प्रत सर्वेष्टदम्

- ८६, शरम सालुक्वचम श्लोका ११६, आकाश भरवन्ल्पत वा० वि० वि० पु० स० १६४६ । सवगान्तिकरम ।
- ९० शिव कवचम । ब्र० वयतमहापुराण ३।३५।११३ १३६ । अश्वमेध सहस्रफलदम ।
- ९१ शिव कवच-स्तोत्रम श्लोका ४५ । स्वादे प्र० उ० खण्डे दु खनाशकम् ।
- ९२ शिव कवचम श्लोका ४२ । स्वादे ब्रह्मोत्तरखण्डे १२ अध्याय । बृहत्सनात्ररत्नाकर्यारस्यनाम शिवकवचस्तोत्रम । वा० वि० पु० स १६५४ विजयदम् ।
- ९३ शिवकवचस्तोत्रम श्लोका ४५ दु खनाशकम् स्कन्ते प्र० उ० खण्डे ।
- ९४ शिव कवचम श्लोका ३३ । स्वादे ३।१२।१ ३३ । सवकामदम् ।
- ९५ शिवताण्डवस्ताम श्लोका १३ । आचाय शकरकृतम् बृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो । भक्तिदम् ।
- ९६ शिवनाम-कल्पलता शिवस्य १०८ नामानि । स्वादे काशी खण्डे वा० वि० १६६६ । अधविनाशिका ।
- ९७ शिवनाम कल्पलता शिवस्य १०८ नामानि शिवरहस्यत दु एहर ।
- ९८ शिवपञ्चामरस्तोत्रम श्लोका ६ । स्तोत्राणवे पृ० ७३ । सुखदम ।
- ९९ शिवपञ्चाक्षरनाममाला-स्तोत्रम श्लोका २७ । आचायशकर-कृतम शकर अथावत्याम धतम शिवसायुज्यदम ।
- १०० शिवपञ्चाक्षर-स्तोत्रम श्लोका ६ । आचाय शकर रचितम, बृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो धतम शिवलोकदम ।
- १०१ शिवपादादिनेशात वणनम श्लोका ४० । शकर अथावत्या वा० वि० विद्यालय बृहत्स्तोत्ररत्नाकर च । सव-सम्पत्तिदम ।
- १०२ शिवमुजग प्रमातस्तोत्रम श्लोका ३० । वा० वि० वि० पुस्तक स० १६६८ । महापण्डितकृतम । रक्षाकरम ।
- १०३ शिव महिम्नस्तोत्रम । श्लोका ४६ । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे काशी संस्करणे पृ० ३२ । सरलाधत्तम ।
- १०४ शिवमग्नस्तोत्रम श्लोका स्तोत्राणवे पृ० ३३ । मगलकरम ।
- १०५ शिवमानसपूजास्तोत्रम श्लोका ५ । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो । अपराध क्षमाकरम ।
- १०६ शिवरक्षा-स्तोत्रम श्लोका १२ । यागवल्क्यरचितम बृहत्स्तोत्ररत्ना कर्याधत्तम रक्षाकरम ।
- १०७ शिव नामावल्याष्टकम श्लोका आचायशकर कृतम् । दारिद्र्य-नाशकम् ।
- १०८ शिवरामाष्टकम श्लोका १० । रामानन्दकृतम, बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे, पृ० २८४ । विजयदम् ।

- १०६ शिव शतकम्, श्लोका १०३ । वीरराघवाचार्यकृतम् स्तोत्राणवे पृ० ३६ ।
दुर्गतिनाशकम् ।
- ११० शिवपडशर-स्तोत्रम् श्लोका ७ । रद्रयामलतोवृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो
ध तम् । शिवलोकादम् ।
- १११ शिवसहस्रनाम श्लोका १६४ । शाक्तप्रमोदे ४८६ पृष्ठे । सवन्नामदम् ।
- ११२ शिवसहस्र नाम महाभारत अनुशासन पत्रिणि १७ शाध्याये शाक्तप्रमोदे
४५५ पृष्ठे । श्लोका १८३ अश्वमेधादि फलम् ।
- ११३ शिवस्तोत्रम् श्लोका ४७ । मत्स्यपुराण ४७।१२४ १७३ । जीवन
रक्षाकरम् ।
- ११४ शिवस्तोत्रम्, श्लोका १७ । सौरपुराणे ३४।५२ ६८ । सर्वोष्टदम् ।
- ११५ शिवस्तोत्रम् श्लोका २० । उपमयु-कृतम् वृहत्स्तोत्ररत्नाकरया वा०
वि० १६७६ ।
- ११६ शिवस्तोत्रम् श्लोका ६ । श्री स्वामी विवेकानन्दो रचयिता कानड
लिप्या स्तवकुसुमाजली मुद्रितम् । दु स-हरम् ।
- ११७ शिवस्तोत्रम् श्लोका २० । स्वादे ३।०४।४७ ६६ । मद्रायुक्तम्
दु खनाशकम् ।
- ११८ शिव स्तोत्रम् श्लोका १३ । स्वादे ४।१७।३४ ४६ । दु खनाशकम् ।
- ११९ शिवस्तोत्रम् श्लोका २६ । स्वादे ४।७८।२१ २८ । शिव-लोकदम् ।
- १२० शिवापामाजनस्तोत्रम् श्लोका १३३ । स्वतन्त्र पृथङ् मुद्रित वा०
वि० वि० पु० स० १६७७ । निवर्तिकरम् ।
- १२१ शिवापरानक्षमापनस्तोत्रम् श्लोका १४ । आचार्य शकर-कृतम्
वृहत्स्तोत्र रत्नाकरयोध तम् क्षमापनपरम् ।
- १२२ शिवाभिलाषाष्टकम् श्लोका १८ । स्वादे ४।१०।१२६ १४३ । अभि
लाषापूर्वकम् ।
- १२३ शिवाष्टकम् श्लोका १२ स्वादे ४।३२।१६८ १७६ । सवकामदम् ।
- १२४ शिवाष्टकम् । श्लोका ८ । स्वादे ४।४६।४६ ५३ । दु खघनम् ।
- १२५ शिवाशिवस्तोत्रम् श्लोका ८ । वृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो ध तम् पृ० २८४ ।
- १२६ श्री कर्कोटक स्तोत्रम् श्लोका ११ । श्रीकृष्ण—लीलाशुकरचितम्
स्तोत्राणवे ४७० पृष्ठे । मोक्ष लक्ष्मीदम् ।
- १२७ श्री चिदम्बर-नटनम् । श्लोका ११ । स्तोत्राणवे पृ० १०७ । रोगारिपरि
भयनिलारवम् ।
- १२८ श्री-रयागराजाष्टकम् श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ५१० । गान्तिदम् ।
- १२९ श्री नटेश-स्तव श्लोका ८ । स्तोत्राणवे ५१० । सर्वाभीष्टदम् ।
- १३० श्रीमहाशिलाष्टकम् श्लोका २५ । स्तोत्राणवे ४६८ । श्रीकृष्णलीला

धुक् रचितम् सौर्य प्राप्तिवरम् ।

- १३१ श्रीमहादेवाष्टकम् श्लोका ६ । स्तोत्राणवे ५१२ । भक्तिदम् ।
- १३२ श्रीमाकण्डयश्वरस्तव । श्लोका ११ । स्तोत्राणव १०१ पृ० सवभोगदम् ।
- १३३ श्रीरामलिंगाष्टकम् श्लोका ८ । स्तोत्राणव १६१ पृ० शिवलोकदम् ।
- १३४ श्री शिवाष्टोत्तरागतनामस्तोत्रम् श्लोका १८ शशत प्रमोदे ४८५ । विपत्तिनाशनम् ।
- १३५ श्रीपडवण-मन्त्राष्टकम् श्लोका ६ स्तोत्राणव ६१ पृ० समस्त भागदम् ।
- १३६ श्रीपडवणमन्त्राष्टकम् श्लोका ८, स्तोत्राणव पृ० ५१० । समस्तभागम् ।
- १३७ श्रीहरिहरस्तोत्रम् । श्लोका १८ । बह्वस्तोत्ररत्नावरे मुम्बई संस्करणे, पृ० २८४ इष्ट प्रपूरकम् ।
- १३८ सदाशिवस्तोत्रम् श्लोका १४ । श्रीरहस्य २२तमे पटले ।
- १३९ सध्याकृत शिवस्तोत्रम्, श्लोका २१ । शिवमहापुराण सती-खण्डे ६।११ ३१ । सवकामप्राप्तिवरम् ।
- १४० सुरकृत शिवस्तोत्रम् श्लोका २८ । सौ० पुराण ६।३३ ६० । पाप्-निवारकम् ।
- १४१ हनुमत्वचम, श्लोका ४० । भानुद रामायण ८।३।१ ४० । सवभीतिनिवारकम् ।
- १४२ हनुमत्वचम श्लोका १८ । भगस्त्यसार संहितात वा० वि० १७१२ । भीतिनिवारकम् ।
- १४३ हनुमत्वचम श्लोका ५२ । नारदपु० ५।७८।१ ५२ । असाध्यसाधकम् ।
- १४४ हनुमत्वचम श्लोका २२ । बह्वस्तोत्ररत्नावरे । ब्रह्माण्ड पुराणेऽगस्त्य संहितात रक्षाकरम् ।
- १४५ हनुमदष्टकम् । श्लोका ६ । बह्वस्तोत्ररत्नावरे २२८ पृ० शत्रुनाशकम् । पृथगपिमुद्रितम् ।
- १४६ हनुमदवडवानलस्तोत्रम् । विभीषण कृत शत्रुनाशक वा० वि० पु० स० १७१३ । आगरातोऽपिप्रकाशितम् ।
- १४७ हनुमत्पचरत्नस्तोत्रम् श्लोका १ । आचार्यशश्वर कृतम्, अखिलभोगदम् ।
- १४८ हनुमत्लागूलस्तोत्रम् । श्लोका २३ बह्वस्तोत्ररत्नावरे २२८ पृ० शत्रुनाशकम् पृथगपिमुद्रितम् ।
- १४९ हनुमत शत्रुजयस्तोत्रम् श्लोका २६ । आगरात प्रकाशितम् २०१५ । स० लक्ष्मीदत्त शास्त्री शत्रुनाशकम् ।
- १५० हनुमत्सहस्रनाम, श्लोका १२८ गीता प्रस गोरखपुर, २०१८ । सव कामदम् ।
- १५१ हरस्तोत्रम् श्लोका १६ । स्वादे । २।२।६६ ८७ । सवदु खहरम् ।

पञ्चमोऽध्याय
विष्णु-स्तोत्राणि
विष्णु

१ विष्णु शब्दाथ

वेवेष्टि व्याप्नोति विश्व य स विष्णु 'विष्ट व्याप्तो धातो विषे किञ्चेति नुप्रयये मिदध्यति । वेष्टतिभिचति व्याप्यायते विश्वमिति वा । विष्णाति विद्युनक्ति मक्तान मायापसारेण समारादितिवा । विशति सवभूतानि योविशन्तिसबभूतानीति वा ।"

विष्णु पुराणऽयमय उक्त । तथा च—

मस्मान् विश्वमिद सव तस्य शक्त्या महात्मन ।

तस्मान्बोच्यन विष्णुविग्घाता प्रवेशनात् ॥१॥^२

शक्त्यत्पद्भुमे चायमयोविशद रूपणोक्त^३ अय द्वादशादित्यानामयतम स्तथा च महाभारत—

एकादशस्तथा त्वप्ता द्वादशोविष्णुरुच्यते ।

अथ यजस्तु सर्वेषामादित्यानागुणाधिक ॥१॥^४

तत्रव बह्वाद् विष्णुरित्यपि । बह्त्वाद्विष्णुरुच्यते^५ पदमपुराणे च स मगवाविष्णु प्रवृत्त्या प्रविवेशत् ।^६ अयत्र च तस्मात्त्व वै स्मृतोविष्णु विशधाता प्रवेशनात् ।^७ निरुक्ते च—'विष्णुविशतर्वाव्यश्नोतर्वा अत्र अणू ाग्नौ घातु स्वादि पठित ।'^८

यतोऽय कल्पकोटिशतरपि न क्षीयत नापिशरनि तस्माद् विष्णुरुच्यते ।
तथा च मास्य—

१ हुवामघकात् प ६२६

२ विष्णुपुराण २।१।४६

३ शक्त्यत्पद्भुमे राजाराधाकात् चतुर्थ भाग ४२२

४ महाभारते १।६५।९६

५ तत्रव ५।७।३६

६ पदमपुराण ६।२२६।६५

७ वामपुराणे ६६।१।८

८ निरुक्ते १।२।३८

न शीयसे नक्षरसि कल्प कोटि गतरपि ।
 तस्मात्त्वमशयत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयस ॥१॥
 विष्टघ च त्वया सव जगत्स्यावर जगमम् ।
 जगद्विष्टम्मनाच्चव विष्णुर्वेति प्रकीत्यत ॥२॥^१
 विष्टम्य तिष्ठस नित्य भ्रूलोक्य सचराचरम् ।
 यज्ञगन्धवनगर सुमहदभूत पन्नगम् ॥३॥
 तस्माद्विष्णुरितिप्रात् , स्वयमेव स्वयम्भुवा ॥^२

निष्कष

- १ विष्णुव्यापक ।^३
- २ बहुञ्छरीरत्वाद्विष्णुरिति ऋग्वेदे ।^४
- ३ विष्णुजगत्पालक तथा च विष्णुनरधिप' ५ यजुर्वेदे रघुहिंसाया रयति हिनस्ति इति रधिप हता न रधिप अरि घप जगत्पालक इति तत्रैव महीधर ।
- ४ विष्णु समतात्प्रीणयिता भक्तरक्षकस्तथा च विष्णुरापीतपा आसमतात्प्रीणाति स्वस्मिन् प्रीतिमताभक्तान पातिरक्षतीति आप्री तपा तदगुण विशिष्ट इति महीधर ।^६
- ५ विष्णुजगद्रक्षकस्तथा च शुक्ल यजुर्वेदे । विष्णवे विभूयपाय स्वाहा ।^७ नितरा भूत्वा मत्स्याद्यवतार कृत्वा पातीति विभूयपा तस्म इतिमहीधर ।
- ६ विष्णु मीढवान् ।^८
- ७ इच्छा प्रपूरक ।^९
- ८ विष्णुव ण ।^{१०} महानारायणोपनिषद्यपि विष्णुव्यापक उक्त ।
- ९ बहुददेवतायाम् च—

-
- १ मत्स्यपुराण २४७।३८ ३९
 - २ तन्नव २४७।४१ ४२
 - ३ भावन यजुर्वेदे १।९। याख्यायाम्
 - ४ ऋक्संहितायाम् १।१५५।६
 - ५ शुक्ल यजुर्वेदे ८।५५
 - ६ तन्नव ८।५७
 - ७ तन्नव २२।२
 - ८ ऋक्संहितायाम् ७।१ ११
 - ९ ऋक्संहितायाम् ७।१००।१
 - १० तन्नव ७।१५।४

विष्णात् विदतेर्वास्यात् वेवेष्टेर्व्याप्तिक्रमण ।

विष्णुनिरुच्यते सूय सव सवातरश्च य ॥३॥^१

१० मृष्ट्यादाग्रप मृष्ट्वा तामु वीजमवामृजत तदण्डमयुनवर्षे सूय
समवभूव तत्र प्रवेशनात् व्याप्त्या च भगवा विष्णुरित्यभिधीयते ।
तथा च मत्स्य पुराणे ।

प्राविश्यात्तमहातजा स्वयमवात्म-मन्मव ।

प्रभावादरितद्व्याप्त्या विष्णुत्वमगमत्पुन ॥१॥^२

शाबरभाष्ये च—

‘वेवेष्टि व्याप्नोतीति विष्णु विरेन्याप्त्यभिधायिना कुकप्रत्ययान्तस्य
रूपमिति । देव-काल-परिच्छेदगूय इत्यथ ॥’^३

११ महाभारत स्वयमवाहभगवान यद्यतो रादसी व्याप्य स्थीयते मम
विस्तारश्चाधिकोऽत्र एव विष्णुरिति सना तथा च—

व्याप्त मरोदसी बाधशान्तिश्चाम्यधिका स्थिता ।

अमणाच्चाप्यह पाथ विष्णुरित्यमिसन्नित ॥^४

जगति यत्किञ्चिददश्यत तसव व्याप्यतिष्ठति ततो विष्णुस्तथा च
बहूनारायणोपनिषदि ।

यत्किञ्चिज्जगत्सत्र, दश्यते श्रूयतऽपि वा ।

अन्नवह्निश्च तत्तत्र, व्याप्य नारायण स्थित ॥१॥^५

एव च विष्णु गार्धार्थे तत्स्वरूप गत्तयाऽपि सन्निहिता । व्याप्ति प्रवेश
श्चार्योऽत्र प्रकनिरूपण सन्निविष्ट । सत्र प्रवेशोऽपि व्याप्तिरेव । व्याप्तिश्च
प्रवेशविना न सम्भाव्यत । अताविष्णुमय जगत ।

१२ निरुक्ते व्युपसगवपित्र बाधन धातारपि निष्पाद्यत सव जगत्
नियमयतीति भाव तथा च—

अथ यद्विपिनामवति तद विष्णुरिति विपिणीतिविपिणाति वाविष्णु ‘^६
विविध कमभि तत्फ नश्च सिनाति जीवानिति विष्णु ।

१३ श्रीमध्वाचार्य बीजानि व्याप्ति प्रजननवान्त्यसनस्रान्पु विष्णुव्याप्तौ
वग वातो विग प्रवगन चेतस्वीररोति । अत्र प्रकतिरूपत्वेन ।
निम्नरीत्यापि निबचन दश्यते ।

१ बह्वृषायां २।६६

२ मत्स्यपुराण २।३०

३ विष्णुमहप्रनाम्नि १४ श्लोक गारभाष्ये (गीता प्रस गोरक्षपुर)

४ महाभारते शान्तिपर्वणि ४१।४२ ४३

५ बहूनारायणोपनिषदि १३।१।२

६ निरुक्ते १२।१८

१४ विश्व नियमयतीति विष्णु ।

१५ विशेषेण नूयते जनरिति विष्णु । तथा च तद विष्णो परम पद सदा पश्यति सूरय दिवीव चक्षुरातत् ।^१

भागवते च—

त एतदधिगच्छन्ति विष्णोयत्परमपदम् ।

अह ममेति दौजय न यथा दहगेजम् ॥१॥३

एव च समस्त-व्युत्पत्तिचर्चालोचनया विष्णुरित्यत्र प्रकृतित्वेन पञ्चधातव । विष्णु व्याप्तौ, विश्व प्रवशने अशूव्याप्तौ, पित्र बन्धने, व्युत्पत्तौ णुस्तुतौ चात् । धात्वर्थश्च सामान्यतोऽत्र विष्णु शब्दे सन्निविष्टा सवन व्याप्ति, सवत्र प्रवण सवस्य नियामक । वीगतीधातो सवत्र गमनशीलश्चेति । प्रकृतित्वादेव विष्णो सवश्रेष्ठममायाति ।

२ प्रमुख-नाम्नामर्था.

विष्णु स्तोत्रेषु विशेषेण सामान्यतोलोकिवसाहित्य समागतानां विष्णु नाम्नामर्था निर्दिश्यन्त यथा स्तोत्रावबोधं सुकरं स्यात् ।

अच्युत—यतो मगवान स्वस्थानात् कतव्यात् उद्दृश्याच्च न च्यवतेऽतो ऽच्युत इत्युदीय्यत । तथा च मात्स्ये—

यस्मान्च्यवतेस्थानात् तस्मात्सकीत्यसेऽच्युत ।^३

हरि—हरतिभक्तिजनदुःखानिति हरि । यतोऽयं ब्रह्मोद्भूत-रुद्र-यमादीन् निगृह्य हरतीत्यतोहरिरुच्यते । तथा च—मात्स्ये—

ब्रह्माणमिन्द्रं च यम, रुद्रं वरुणमेव च ।

निगृह्य हरसे यस्मा, तस्माद्धरिरिहोच्यते ॥१॥^४

त्रिविक्रम—यस्तजसा त्रिभिः पदक्रमजगन्मातिस्म तथा च बहुदेवता-याम्—

त्रीणिमासि रजांस्यस्य, यत्पदानि तु तेजसा ।

तेनभेधातिथि प्राह, विष्णुमन त्रिविक्रमम् ॥१॥^५

वासुदेव—यत् सर्वाणि भूतानि मगवति वसन्ति मगवाश्च सव भूतेषु वसन्ति, वासुदेवस्तत् उच्यते तथा च—

१ ऋक्संहितायाम् ७।२२।२०

२ भागवते १२।६।३३

३ मात्स्यपुराण २४७।३५

४ तत्रैव २४७।३६।

५ बहुदेवतायाम् २।६४

सवाणि तत्र भूतानि वसन्ति परमात्मनि ।

भूतेषु च सवात्मा वामुदेवस्तत स्मृत ॥१॥^१

मात्स्येऽपि—वसतित्वयिभूतानि ब्रह्मादीनि युगक्षयः ।

त्व वा वाससिभूतषु वामुदेवस्तथोच्यसे ॥१॥^२

सक्षयणवामुदेव प्रद्युम्नानिरुद्धाश्चेति चतुर्बुधा । पङ्क्तिगुणं परिपूण
मूर्तिं मूर्त्तानिगद्यत । इयमेव मूर्ति वामुदेवशब्देनाभिधीयते ।

यश्च वामुदेवाऽन्तर्यामी जीवपुस्थित जीवानां प्रेरकश्च । यश्चात्मनि
वदान्तवाक्यनिरूप्यते । स च—सत्त्वं विगुह्य मनस्तत्र य प्रकाशत स वामुदेव
इति—तथा च सवदग्निसप्रहे—

सक्षयणोवामुदेव प्रद्युम्नश्चानिरुद्धक ।

ब्यूहश्चतुर्विधा नैय, सूक्ष्म सम्पूणपटगुणकम् ॥१॥

तदेव वामुदेवाख्य, पर ब्रह्म निगद्यत ।

अन्तर्यामी जीवसस्यो, जीव प्रेरक इरिता ॥२॥

य आत्मनीति वेत्त, वाक्यजालनिरूपित ।

अर्चोपासनया लिप्त कल्मषेऽधिष्ठितामवेत ॥३॥^३

सगुणनिगुणश्च भगवान सवव्याप्याधितिष्ठति । चतुषुरूपेषु स्थितो
यत्रायग्नाननास्ति । सामूर्तिं ज्वालमालापरिवृतागुक्ला परिदश्यते । इयमेव
वामुदेवशब्देनाभिधीयते तथा च ब्रह्मपुराणे—

स दवामगवासव, व्याप्य नारायणो विभुः ।

चतुर्धात्स्थिता ब्रह्म सगुणा निगुणस्तथा ॥१॥

एवामूर्तिरनुद्देश्या गुक्ला पश्यन्ति ता बुधा ।

ज्वालमालावन्धनी निष्ठा मा योगिनापरा ॥२॥

दूरस्था चातिवस्था च, विद्या सागुणातिगा ।

वामुदेवाभिधाताऽग्नौ निभमत्वेन दश्यत ॥३॥^४

अनन्त—न विद्यतेऽनन्त यस्य साऽनन्तः । यस्यान्त देवामुर-मनुष्या
नाधिगच्छति । सवत्रव्यापकत्वाद् घटत इत्म् । तथा च—

यस्माद्ब्रह्मात्म्यादेवा, मुनयश्चाप्रतजम ।

नतन् त्वधिगच्छन्ति तेनानन्तस्त्वमुच्यसे ॥१॥^५

१ विष्णुपुराणे ६१५।८०

२ मात्स्यपुराणे २४।५।४५

३ सर्वदर्शनसंग्रहे पृ० २२६ श्री माधवाचार्य इति प्रो० उमासुन्दर इति भाष्योक्तं वा प्रो०
वाराणसी १६६४

४ ब्रह्मपुराणे भागवतस्य सूक्तं प० १८० । १७ १६

५ मात्स्यपुराणे २४।५।३५

सनातन—यो यशसा लक्ष्म्या शरीरेण च भूतानि सममानयति यश्च सदा तिष्ठति । तथा च—

सम्मानयसिभूतानि, वपुषा यशसा श्रिया ।

परेण वपुषादव, तस्माच्चासि सनातन ॥१॥^१

नारायण —

१ नारा अयन यस्य स । अत सृष्ट्यादौ भगवान् जलमवासृजत् । तत्र च बीजाधानात् जगत्सवमभूत् । तथा च मात्स्ये—

नारा इत्युच्चत ह्याप, ऋषिभिस्तत्त्वशिशिभि

अयन तस्य ता पूव तेन नारायण स्मृत ॥१॥^२

बूर्मो च—नाराणामयनत्वान् नारायणस्तथा च—

२ अनुपादानात् चानुपूर्व्यानि स्वयभूरिति स्मृत ।

नाराणामयन यस्मात् तस्मान्नारायण स्मृत ॥१॥^३

३ नर आत्मा ततो जाता याकागादीनि कार्याणि तानि अय कारणात्मना व्याप्नोति । अतश्च ताययनमस्यति, शाकरमाप्य ।^४ नारायणो

पनिपदि च—

४ यच्च किञ्चित् जगत् सव दृश्यतेऽथ्रुयतेऽथवा

अतवहिश्च तत्सव व्याप्य नारायण स्थित ॥१॥^५

५ प्रलये नराणाम् जीवानामयनत्वान् नारायण

तथा च—तत्तरीय—

तत्प्रयत्यमिसम्बिगन्ति ।^६

६ नर स्वरूपप्रवाह नित्यवस्तूनि तेषामभूद्वा नारा त अयन आश्रय यस्य स ।

७ नारा अनश्वरविभूतिमुक्त्वा मानस्तपामयन नारायण ।

लिंगमप्यलोवाश्रयत्वान्निगस्य ।^७

८ धारा दोषा तद्विरुद्धा गुणा नारास्तपामयन दोषविरुद्धगुणानामाश्रय इति यावत् ।

९ धाराणा दोषाणां अयन न भवति, दोषाश्रयो न भवतीति यावत् ।

१ तत्रैव २४७।३६

२ तत्रैव २४७।४२

३ बृहपुराणे ४।६० मनमुग्रराय मोर वनाश्च रोड कलकत्ता २०१८

४ विष्णुसहस्रनाम्नि ३६ श्लोके शाकरभाष्ये

५ नारायणानिषत् १३

६ तत्तरीयानिषत् ३।९

७ उक्तानोऽज्ञास्त्रीपत्नय इति सूत्रमनोरमायाम्

- १० दापरहितवेदा नारा प्रतिपाद्यतया तदयनत्वानारायण ।
 ११ ' न यज्जातानि तत्त्वानि नारायणीति ततो विदु ।
 तेपामयनभूतोय स नारायण इति स्मृत ॥१॥^१
 १२ नरस्य सम्बन्धिनार अचान तदद्यति गच्छतीति न य स
 नारायण ।
 १३ नार अहिंसव ईयते प्राप्यत अययतवानारायण ।
 १४ आरा क्पटानि नारा सुब्धानि तदयनत्वात् नारायण ।

उरुक्रम

- १ उरुर्नाममहाक्रम पराक्रम यस्य स ।^२
 २ उरुमहान क्रम भ्रातियस्य स तथा च—
 ' तदधावतौऽयानत्यति' ।^३
 ३ उरुमहाक्रम पादविक्षेपो यस्य स । पाद पदयत् ।^४
 ४ ईश्वरायकौश्य शब्दस्तथा च—
 तदस्य प्रियमभिपाथो अस्या नरो यत्र देवयवो मदन्ति ।
 उरुक्रमस्य सहिब धु, रित्याविष्णो पदे परम मध्व ॥^५

पुरुष

- १ पुरुषु भूरिपु उत्कपशालिमत्वेपुसीदतीत पुरुषस्तथा च शाकर
 भाष्य^१ गीताया च—
 यत् यत् विभूतिमत्मा च श्रीमदुजितमेव वा
 तत्तदेवावगच्छ त्व ममतेजाऽऽस-सम्भवम् ॥१॥^२
 २ पुरणिफलानि सन्तीतीति ददातीत्यथ ।
 ३ पुरुणिमुवनानि सहारकाले, स्यति अतकरोति ।
 ४ पूरणान सादनादवा पुम्पस्तथा च—
 पूरणात्सादनाच्चैव सताऽसौपुम्प स्मृत ।^५
 तथा च—

- १ माधवाचार्ये ।
 २ सत्याथप्रराते प्रथम स०, प० ८
 ३ ईसोपनिषदि ४
 ४ निरुक्ते २।७
 ५ ऋक्संहितायाम् १।१५५।५
 ६ विष्णुमह्यनाम्नि १५ श्लो० शां० भाष्ये
 ७ गीतायाम् १ ।४७
 ८ महाभारते, उद्योगपर्व ११

‘स यः पूर्वोऽस्मात् सयस्मात् सयान्नात्मन घीप्त् तस्मात् पुण्य ।’^१

५ ‘पुरप्रभू तमोभार्य धानद मनोनीति पुण्य’ तथाचन सहि
तामाम्—

उतामृतत्वम्यगान, यन्नेनाति रादति ।

गतावात्स्य महिमा ततो न्यायात्स्य पुण्य ॥^२

६ पर विपत्ता यस्मात्तस्मात्पुरुष उच्यते ।^३

७ पुर गरीर तस्मिन् गत इतिपुण्यस्तथा च—

नवद्वार पुर पुरायमानावै समन्वितम् ।

व्याप्य गत महामा य तस्मात्पुण्य उच्यते ॥१॥^४

८ धरन्व्यस्तागर-यागान प्राप्तीत्पुरा पूव मिति विप्रह वृत्वा ध्युत्पा
दिता पुण्य ।^५

३ हिरण्य गम

१ हिरण्यतजगो नाम हिरण्यानि सूर्यानीनि तजासि गमो यस्य स ।
अथवा हिरण्यानीना तेजसागम ।^६

२ ज्यातिर्वैहिरण्यम’ तदगमो यस्य स ।

३ तजोहिरण्य तदगमो यस्य स ।^७

४ यो हिरण्यानां तेजसो गम उत्पत्ति निमित्त अधिवरण स हिरण्यगम

५ अथवा द्विधातुजरूप हिनाते रमतश्च धातुद्वयात् । समुदिनात्
अथ प्रत्यये बाहुल्यवात्स्वसिद्धि हिन चतत आपदि दुर्मिणात्नी
रमयति स सवदा ।^८

६ हिरण्यगमो हिरण्ययोगमोऽस्यति हिरण्य गम । गणातिगिरत्यथ
मित्तिवा ।^९

७ हिरण्यमण्डनीय समूत तदस्यगम इति ।

८ हिरण्यमण्डान्तवन्निर्वात् हिरण्यगमो ग्रह्य विरचिस्तदात्मा तथा

१ बुद्धवेदनायाम् १।४।१

२ ऋक्संहितायाम् १०।६०।२

३ महाभारत उ पवणि १३३।३५

४ तत्रैव २१०।३२

५ विष्णुसहस्रनाम्नि १५ सं० भाष्ये

६ सत्यार्थप्रकाशे प्र० स० पृ० ५

७ शतपथ ब्राह्मणे ६।७।१।२

८ सैत्तरीयब्राह्मणे १।८।१।१

९ निघण्टो १०।२३ देवराज

१० निदक्ते १०।२३

च—'हिरण्यगम समवतताग्रे ।'^१

- ६ निर्दोष निरवद्य इत्यपरम् सत्त्वात्मकं द्रव्यं विशापस्य हिरण्यमयं साम्यात् हिरण्यं परमं धाम तस्य गमभूतं तत्र नित्यं वासात् ॥"^२
- १० हृषत स्वप्रभयासदीपयत इति हिरण्यम एतपाम हिरण्यानागम उपदाता हिरण्यगम परमेश्वर ।

हृषीकेश

- १ हृषीकेशाणामद्रियाणामीनां हृषीकेश । तथा च मात्स्ये हृषीकेशीन्द्रियारायाद्दुस्तत्त्वज्ञानं विशारदा । ईगिता च त्वमेतपा, हृषीकेशस्तदाच्यस ॥^३
- २ हृषीकेश क्षेत्रणरूपमात्रयस्य वा सूर्यरूपस्य च द्रुपस्य जगत्प्रीतिकं राहूष्ठा केशारश्मया यस्य स हृषीकेश तथा च महाभारते ।
सूयाचन्द्रमसौ शश्वदशुभि केश सजितै ।
बोधय स्वापयश्चव, जगदुत्तिष्ठते पृथक् ॥१॥
बाधनात्स्वापनाच्चव जगता हृषण भवेत् ।
अग्निषोमशृत्तव कमभि पाण्डुनदन ॥२॥
हृषीकेशो महशाना वरदो लोकभावन ^४ ॥

केशव—अभिरुहा केशा यस्य स इत्यर्थे केशाद्वोऽयतरस्यामिति ^५
प्रगस्तोऽर्थेव ।

यदा—

'कश्च ग्रदच ईगदच निभूतय वगास्त यदसो वतते स केशव ।
केगिबधादा, तथा च विष्णु-पुराणे ।

यस्मात्त्वयथ दुष्टात्मा हत केशी जनादन ।

तस्मात्केगवनाम्ना तत्र लाके न्याताभविष्यसि ॥१॥^६

गोविन्द—गा विन्तीति गोविन्द यतोह्यय युग युगे गावाणी गा
धनु गा पथ्यी विन्तीत्यनो गाविन्द उच्यते । तथा च । मत्स्यपुराणे—

१ ऋग्वेदे १०।१२।१।१

२ भगवद्गुणसंग्रहाय, रमनाथ

३ मत्स्यपुराणे २४।१।४२

४ महाभारते शांतिपर्वणि ३२।१।६६ ६७

५ विष्णुसहस्रनाम्नि १६।१।१।१।१।१०६

६ विष्णुपुराणे १।१।१।२३

‘युगे युगे प्रणष्टा गा, विष्णो विदसि तत्त्वत ।

गोविदति ततो नाम्ना प्रोच्यसे ऋषिमिस्तथा ॥१॥^१

सकष्येण — यतो भगवान् युगे युगे प्रलये च भूतानि वपयति अतः
सकष्येणस्तथा च तत्रव—

सकष्यसि भूतानि, कल्पे कल्पे पुन पुन

तत सकष्येण प्रोक्त्वा, तत्त्वानान विशारदै ॥१॥^२

प्रद्युम्न — ‘प्रतिव्यूहेन तिष्ठति, सदेवामुरराजसा ।

प्रविद्यु सकष्यमाणा, प्रद्युम्नस्तेन चोच्यते ॥१॥^३

अनिरुद्ध—निरुद्धोविद्यत यस्मान् ते भूतपु वदचन ।

अनिरुद्धस्तत प्रोक्त पूवमेव महर्षिभि ॥^४

भाषय

१ माया लक्ष्म्या धव पतिर्माधवो विष्णु ।

२ माया विद्याया धव ईश भाषय ।

तथा च हरिवशे—

मा विद्याच हरे प्रोक्ता तस्या ईशो यतोभवान् ।

तस्मान्माधवनामासि धव स्वामीतिशब्दित ॥१॥^५

माहात्म्यम्—विष्णोनुक वीर्याणि प्रावोच य पार्थिवानि विममे रजासि

योऽस्वमायदुत्तर सधस्य विचित्रमाणस्त्रेधोरुगाय ॥^६

विष्णोनुवीयगणना वत्तमोहतीह य पार्थिवा यपि क्विविममे रजासि ।

चस्कम्भय स्वरहसा स्वलतात्रिपृष्ठ, यस्मात्त्रिसाम्य सदनादुश्चम्पमानम् ॥^७

विष्णोभगवत पराक्रम-वणने क समर्थोऽस्ति योविष्णु पृथिव्यामन्तरिक्षे

च पराक्रम दशितवान् । कदाचिद भौमान रेणून गणयितु समर्थो भक्तु नरो न

पुनविष्णुगुणगणनायाम् । श्रुतिस्मृति पुराणदिभि बहुधाऽस्य माहात्म्यमुदघाप्यत ।

तथा च ‘यज्ञोविष्णु ^८ अत्रोद्भवट सवत्रसृष्टी पालने सहारे च ब्रह्मविष्णु

१ मत्स्यपुराणे २४७।४३

२ तत्रव २४७।४६

३ तत्रव २४७।४७

४ मत्स्यपुराण २४७।४८

५ हरिवश ३।८८।४६

६ ऋकसहितायाम् १।१५।१९

७ श्रीमद्भागवते २।७।४०

८ शुकल यजुर्वेदे पृ० ८

महेश्वरा अभिमानियो देवता , एकमेव शुक्ल यजुर्वेदे विष्णु भगवत श्रेष्ठमाह ।
असारभूतेऽत्र विष्णो समाराधनमेव श्रेष्ठम् । तथा च गारुडे —

असारभूत ससारे, सारमेव विनिर्दिशेत् ।

असाराशेष-लोकस्य सारमाराधन हरे ॥१॥^१

यश्चन मातवत्परिरक्षन्त विस्मरति स ब्रह्मघाती तस्मिन्नरक्स्ये यमस्त
भूयोभूय पृच्छति ' किं त्वया विष्णुर्नाचित " २व्यहीनेन जलहीनेन वापि विष्णा
रर्चा धार्या । शास्त्राणामिदमेव मतम् । तथा च गारुडे—

मातवत्परिरक्षन्त मृष्टिसंहारकारणम् ।

यो न पूजयते विष्णु तविद्याद ब्रह्मघातकम् ॥१॥

नरके पच्यते यस्तु यमेन परिभाषित ।

विन्त्वया नाचितो देव केशव केशिनाशन ॥२॥

उदकेनाप्यभावेन द्रव्याणामाचित प्रभु ।

या ददाति स्वक लोक स त्वयाकिनयाचित ॥३॥^२

आलोक्य सब शास्त्राणि, विचाप्य च पुन पुन ।

इदमेव मुनिष्पन्न, ध्येयो नारायण सदा ॥^४

सवयज्ञतपोदानादिकाभिव्या तीर्थसेवा च भगवतोविष्णो प्रणामेनापि
समता न यान्ति । भगवत्स्मरण सवविषदविमोक्षणम्—

किन्तस्य दान कि तीर्थे कि तपोमि किमध्वर ।

योनित्य ध्यायते देव, नारायणमनन्यधी ॥१॥

पष्टितीर्थे सहस्राणि पष्टितायशतानि च ।

नारायण प्रणामस्य, कला नाहन्ति षोडशीम् ॥२॥

वृते पापानुतापा वै, यस्य पुस प्रजायते ।

प्रायश्चित्त तु तस्यक हरिसस्मरण परम् ॥३॥

गगा-स्नान-सहस्रेण पुष्कर-स्नान वाटिपु ।

यत्पाप विलयमाति स्मृत नश्यति तद्धरो ॥४॥^४

य सदा निष्काम भावेन भगवन्त विष्णु सेवते स इह यथावत्सुख भुक्त्वा
ऽन्तवकुष्ठ याति मुक्ति च लभते ॥ तथा च ब्रह्मवतर्त्—

१ तर्ज ४६।१ भाष्ये

२ गरुडपुराणे २३३ अ०

३ तर्ज ४

४ तर्ज २३४

५ गरुडपुराणे २३४

धमभोग सकाम, निष्पामो निरुपद्रव ।
 स याति दहत्यत्वा च, पद विष्णोऽनिरामयम् ॥१॥
 पुनरागमने नास्ति, तेषां निष्कर्मिणा गति ।
 य सवन्त चद्विविध वृष्णमात्मानमेव च ॥२॥
 य च नारायण भक्त्या गवत च चतुर्विधम् ।
 वकुण्ठ याति ते सर्वे निरुपद्रव विधारिण ॥३॥^१

अखिल-ब्रह्माण्ड निखिल कायजातम् विष्णुत्व चाल्यते भूतोयाग्निसूय
 च द्रतारा वायवाद्योजनव प्ररिता स्व-स्व काय सम्पाद्यति । भगवतश्चरित
 श्रोतणामधमोचनम् ॥

उरुश्रमस्य चरित श्रानणामधमोरनम् ।
 पार महिम्न उरविश्रमतो, गृणानो पार्थिवानपि
 विभमे स रजासि भय ॥^२

सप्तरीयोपनिषदि च—

भीपास्माद्वात पवते, नीपादेति सूय ।
 भीपास्मादग्निश्चेद्भ्रश्च मृद्युधवितिपचमम ॥१॥^३

भागवतेऽपि—

मदभयात् वातिवातोऽयं सूयस्तपतिमद्भयात् ।
 मदभयात् वपत् देवा, भगणोभातिमदभयात् ॥१॥
 यद् वनस्पतयोभीता लताश्चौषधिमि सह ।
 स्वे स्वे कालेऽभिगह्णन्ति पुष्पाणि च फलानि च ॥२॥
 ध्वन्ति सरितोभीता वात्सपत्युदधियत् ।
 अग्निरिधसगिरिभि भूयमज्जतियदभयात् ॥३॥
 सोऽन-तो-न-तकरो वालोऽनादिरादिवृत्त्यय ।
 जन जनन जनयत भारय मृत्युनातकम् ॥४॥^४

मनुष्याणापरमोधम एवेन मनसाभगवत स्मरणम् । तच्चाहैतुकम् ।
 यज्ञतप शास्त्र वेदादयो भगवन्वरा एव स्वधमस्यपावनस्यकामान्मुद्देश्य भगवत
 स्तोपणम् ॥ निष्काम कमयागनम नरस्तथा न गृह्यति यथा भगवते विष्णुनामो
 च्चारणम् । अज्ञानादपि भगव नामोच्चारणनिखिलाधमोचनम् । यमादूतासम्बोध्य
 वदति यत् एवात्रनद्या य मनावाक्वमभिभगवतनामोच्चारण न कुर्वति ।
 महतामपिपापानाम प्रायश्चित्त भगवनामोच्चारणम् । तथा च—

१ ब्रह्मवर्ते प्रकृतिष्यण्ड २४।११ १३

२ भागवते ८।२३।२८ २६

३ सप्तरीयोपनिषदि २।८ नृसिंहपूर्वतपियपनिषदिच १०

४ धीमद्भागवते ३।२६।४० ४३ तथा ४५

स वपुसा परो धम यतो भक्तिरधीश्वजे ।
 ग्रहेतुस्यव्यवहिता, यथात्मा सम्प्रसोदति ॥१॥
 स्वनुष्ठितस्य धमस्य, भमिद्धिद्वरितोपणम ।
 धम स्वनुष्ठित पुसा, विप्वक्सेन-कथासु य ॥२॥
 नोत्पादयेद यदिरतिधममएव हि केवलम ॥३॥^१
 तस्मादङ्गनमनसा, भगवासात्वता पति ।
 श्रोतय कीर्तितयश्च ध्यय पूज्यश्चनित्यदा ॥१॥
 ऋग्वेदेऽपि—तमुस्तोतार पूष्य यथोदित
 ऋतस्यगम जनुपापिपतन ।

अस्यजनयनोनाम नामचित्त विविक्वन महस्तेविष्णो सुमर्तियजामह ॥^२

यथापति विश्वस्य कारण विष्णु स्तुहि स हि वेत्तानप्रनिपाद्य । तस्य
 स्तुत्याजीवनमरणरहिता भवन ।

प्राचीनतमायापि नित्यनूतनाय स्रष्ट्रे स्वयम्भुव लक्ष्म्या पत्ये विष्णवे य
 आत्मानमपयति स यथावद्भोगानमुक्त्वा अते च परम पदमधिगच्छति । तथा
 चक सहिनायाम् ।

य पूष्याय वेधसे भवीयसे समु जानय विष्णवे ददासति ।

यो जातमस्य मृतो महिप्रवत् सद्दुश्चवोऽभियुज्य चिदभ्यसत ॥^३

परात्पर भगवत्त विष्णु दृष्ट्वा हृदयग्रथयोमिद्यते सशयाश्चछिद्यते
 तथा च मुण्डकोपनिषदि ।

मिद्यते हृदयग्रथि छिद्यते सवसशया ।

छीयते चास्य कर्माणि तस्मिद्दृष्ट परात्परे ॥१॥^४

वृत्त ध्यायन श्रेताया यज्ञ द्वापरेचाधन यत्फलमवाप्नोति नरस्तत्कली
 कीतनादत्र । तथा च विष्णु पुराण ।

ध्यायकृत यजन यन श्रेताया द्वापरेऽचयन ।

यदाप्नोति तदाप्नाति कली सक्तीत्यक्शवम ॥१॥^५

गारुडे च—चित्यमान समस्ताना क्लेशाना हानिदोहि स ।

ममुत्सृजासिल चिन्त्य सोऽच्युत किं न चिन्त्यते ॥२॥

१ श्रीमद्भागवते १।२।६ १३ =

२ ऋग्वेदे १। १५६।३ १६८८ ५० रामगोविन्द हिन्दी टीका यते भागसपुर

३ तत्रैव १।१५६।२

४ मुण्डकोपनिषदि २।२।८

५ विष्णुपुराण ६।२ १७

विष्णोश्च्यतमलोके भूरिशृगाणा गवाम वसतिर्या अयास सति तथा च—

तावावास्तू युष्पसि गमध्य यत्र गाव भूरिशृगाअयास ।^१

विष्णु परमेश्वर पृथिव्या प्रदेशान विविधपाद श्रमणचकार । इत्युत्त्वान्निविश्रमस्याप्यवतारस्य सक्त । तथा च— अतोदवा अयन्तु ना यतो विष्णुविचित्रम पृथिव्या सप्तधामनि ।^२ स्वाख्याया विष्णु परमेश्वर सप्तधामनि सप्तमि गायत्र्यादिमि छन्दाभि साधनभूतयत पृथिव्या यस्मात्प्रज्ञात् विविधपदश्रमण कृतवान स विष्णुर्व्यापकस्तथा च महानारायणोपनिषदि ।

‘श ना विष्णुरत्नम ।^३

सर्वेषामदेवाना मुख्यतमा विष्णुस्तथा च तत्रव—

विष्णुमुखा व छ दोभिरिमान लोकान यज्यम

अभ्यजयन महाइन्द्रोवज्रवाहू षोडशी शमयच्छतु ॥^३

बृहदेवतायामपि विष्णोर्निर्देशोमहदिभदेव सहकृतोऽस्ति ॥

इन्द्रण मरदिभश्च, सोमेन वर्णेन च ।

पञ्चयेनतुमिश्चव विष्णुना चास्य सश्रय ॥^४

तत्तरीयोपनिषद्यपि ‘नारायणायविदमहे विष्णु प्रचोत्थात ।^५

मगवाविष्णु परात्पर सहस्र शिरस्वोविश्व परब्रह्म-स्वरूप सर्वदेवास्तमनुयाति । देवेषु चाय श्रष्टस्तथा च—

सहस्रशीप देव विश्वाश विश्व शम्भुवम ।

विश्व नारायण देव, अपर परम प्रभुम ॥१॥

विश्वत परम नित्य विश्व नारायण हरिभ ।

विश्वमेवेद पुरप स्तस्माद्विश्वमुपजीवति ॥२॥

पतिविश्वस्यात्मेश्वर शाश्वत शिवमच्युतम ।

नारायण महाभय विश्वात्मान परायणम ॥३॥^६

बृहदेवतायामपि वामनावतारस्य निर्देश कतस्तथा च—

१ ऋग्वेदे १।१५।६

२ ऋक्संहितायाम् १।२२।१६

३ महानारायणोपनिषदि २४

४ तत्रव १।४८

५ बृहदेवतायाम् १।११७

६ तत्तरीये १ प्रपाठके

७ महानारायणोपनिषदि १३।१३

श्रीणिमान्नि रजास्यस्य यत्पदानि तु तेजसा ।

तनमघातिथि प्राह विष्णुमेन त्रिविक्रमम् ॥१॥^१

ब्रह्माण्युग विष्णामहस्त्वमत्यधिकमवद्वत । ऋत्विजावर्गस्य सर्वाधिक ।
एतरेय ब्राह्मणऽग्निरवम कथितो विष्णुश्च श्रेष्ठ तथा च—

अग्निर्वेदेवानामवम विष्णु परम तदन्तरेण सर्वा अन्य देवता ।^२

अत्र विष्णा पदत्रयस्य सम्प्रथ स्पष्टत पृथिव्यतरिणावाश सह
स्थापित । विष्णुमहोममुरन्वोऽग्रहृत्य द्राघापयन । एवन्तलान्निविभाजने इन्द्रविष्णु
अमुर सहायुष्यनाम् । तन्मुरा प्रीच्युर्वाविन्नी पृथिवी विष्णु स्वश्रिमि पद-
त्रमर्मान्नि गवनाति तावती द्राघ दया । तन् विष्णुस्त्रिमि पद मव जगतस्वायत्त
चशर । तथा च— इन्द्रश्चविष्णुश्चामुरैर्युधघाने प्राह जिबोमनु कल्पावहे
त हतथत्वमुरा उचु सोत्रधीदि द्रा यावन्नेवाय विष्णु त्रिविक्रमततावता वस्माक
मुष्माकमितरत इनि स इमान खारान विचत्रमेऽशोऽवान अयोवाचम् ।^३
वामनावनारातिरिवन वाराहाद्यवनाराणामपि तत्रव निर्देग । शतपथब्राह्मणे
१४।१।२।११। तत्तरीये ७।१।५।१। ऋग्वेदे च—

विन्वेतता विष्णुरामरादुःश्रमस्त्वेपि ।

गतमहिषान दीरणाकमोऽन वराहमिन्द्र एषाम् ॥१॥^४

जगति र्यिक्चित्तत्त्वमीणावास्यम तथा चेणापनिपदि—

ईशावस्यमिद सव, र्यिक्च जगया जगत् ।

तनत्यवनन भुजीया मागघ कस्यस्विद घनम् ॥१॥^५

तत्रव प्रशरान्तरेण कृष्णवतारस्यपि सवेत । तथा च सहितायाम—

अथ वा कृष्णो अश्विनाहवत वाजिनी वम् ।

तथा ऋणुत जमितुहव कृष्णस्य स्तुवता नर ॥१॥^६

छान्दाग्य च—तदवतत घोर आगिरस वृष्णाय वासुन्वाय

दवकीपुत्राय चोववा ॥^७

गीतायामपि भगवाऽऽष्ण स्वविभूतिवणने ।

'आदिचानामहविष्णुरित्यवोचन'^८ विष्णारवमयात पृथव्यपतेजो

१ बह्ववनायाम् २।६४

२ एतरेय ब्राह्मणे १।१

३ तत्रव २।१५

४ ऋग्वेदे ८।७।७।१

५ ईशावस्योपनिषदि १।१

६ ऋकसहितायाम् ८।८।२

७ छान्दाग्योपनिषदि २।१।३।६ अष्टाधित्युपनिषदि १।६६।५, वाराणसी, पृ० १०१

८ गीतायाम् १०।२१

वायुवायं स्वस्ववार्थाणि मन्वाप्यति तत्र च तत्तराय—

मावाग्नादवात पयाम्नीयाति मूय ।

मीयारमाग्निं तत्र मृदुर्धापति पचम ॥१॥^१

नृसिंहपूर्वतापि ममुपनिषदि मन्वायतभव च ।^१ एतमहितायाम
स्पष्टरूपाम्य जगत् कारणादि विष्णु यथागतिं स्नात्त्य इत्युक्त । त च
वेदान्त-शास्त्रे प्रतिपाद्य तस्य स्नात्वा एव परम रहिता भवति तत्र । स्नात्वा
ऽनामस्तान् विष्णुनाम्न एव यथा तायम वय विष्णोर्मात्राणि मुच्यन्तीत्यस्य च
प्यायामह । तथा च—

तमुन्मोहार पूष्य यथा विष्णु प्रतस्वपनं जनुयापिपान ।

अस्यजान्नात्ताम इति विरिजान मन्तं विष्णो मुमति यत्राह ॥१॥^२

विष्णुदत्त प्राचीनतमापि तित्यनूतना जगत् सत्या स्वयम्भू तस्या
पतियोज्यामस्तां तराति । तस्म विष्णव स्त्रय्याणि ममपणीयानि ।

योमदनीपस्य विष्णाजमातिं वधयति न तस्मा वीतिविष्ति धन
परिपूर्णश्च भवति । तथा च तदहितायाम्—

य पूष्यस्य वेपसा तयोयस गुणज्जानयविष्णव स्त्रय्यानि यो जातमस्य
महतो महीप्रवत् सदाश्रयोमियुज्य चिदभ्यगत ।^५

मुष्णकोपनिषद्यस्य परिष्ठं वगितस्तथा च—

ब्रह्म वेद विश्वमिदं परिष्ठम ॥^६

तैत्तरीये च स एव तमत्सृष्ट्या तत्र प्राविता तथा च—

विष्णीति विश्वं ब्रह्म तत्सृष्ट्या तदेवानुप्रावितात् ।^७

विष्णोर्मात्राग्निं विष्णोर्मात्रस्यावगत्य प्रमावादि-परिचयाय च
स्वरूप ममीक्षानार्था । भुवनत्रयोपनिषदं प्रतिशान्ता गतिद्वय । तद्व्यतिरेकेण
धनात्मिकणात्मिके च धनयोरेव प्रमावात्प्ररूपण इत्यतत्रनापोपिवाच्या च
सापिबति । अग्निपामात्मनाय सोवरत्रर रणागे प्रीतो विष्णुदत्त सामस्य ।
रुद्राजने प्रतिनिधिरथानात्प्रमाणानि तथा च तदहितायाम्—

त्वमग्ने रुद्रो गुरामहात्विस्त्व शर्षोमास्त यथा ईशिये ।

त्व वातरेव रूपयसि तगतयस्त्व पूपाविषत पातिध्रत्मना ॥^८

१ तत्तरीये २।८।१

२ नृसिंह पूषतापि-मुपनिषदि २१०

३ ऋकसंहितायाम् १।१५६।३

४ तत्रैव १।१५६।२

५ मण्डकोपनिषदि २।६

६ तत्तरीयोपनिषदि २।६

७ भागवतसम्प्रदाये ऋग्वेदे उक्तम् बलत्वे उपाध्याय

शतपथं च—

अग्निर्वैश्वदेव तस्यतानि नामानि ऋव इति यथा प्राच्या आचक्षत भव इति यथा वाहीका, पन्नानपति रुद्रोऽग्निरिति तायस्याशान्तानि एवतराणि नामानि । अग्निरिव ।^१

यथा रुद्रोऽग्ने प्रतिनिधिरेवमेवविष्णु सामस्य प्रतिनिधि सोमश्च जगत पोषकतत्त्व । अयमेव चन्द्र । औपधोवार्माविष सोमरमोऽग्नी हूयत । जना अस्यैव सामस्य रस पीत्वा परमानन्दमविन्दन् ।

अपमा साममृता अभूमागमज्यातिरविदामदवान ।

किं नूनमस्मात् कृणवदराति, किं धूर्तिरमृत मयस्य ॥^२

साम एव स्वमुधारश्ममिरौपरी पुष्पाति । वदिकपयस्त प्राथयन्ते यथा पिता पुत्रे दयालुस्तथा स दयालुमवत ।

शम्भा भवहृदय आपीत इन्द्रा, पितेव सोमसूनवे मुशेव ।

सुखेव सत्यउरुशसधीर, प्राण आयुर्जीवसे सामतारी ॥१॥^३

विश्वस्मिन्पोषकतत्त्वश्च सोमोमगवान विष्णुश्च तस्य प्रतिनिधि । पोषकतत्त्व स्वल्पमपिबद्धमात् शरीरव्यापृणोति इदमेव वामारूप । सोमस्य सम्बन्ध सूर्येण । सौर प्रकाशेनैव स प्रकाशत चन्द्र । अतस्तप्रतीकस्य विष्णो-रपि सूर्येणैव जानति जना । तथा च कालिदास—विश्वमोवशीये—

रविमादसत सता त्रिषाय, मुधात्मा तपयतमुरानपितृ श्व ।

तमसा निशिमुच्छितानि हृत्ने हरचूडानिहितात्मने नमस्ते ॥१॥^४

भारतीय-संस्कृतोपरमायत एवैव्यनकत्वम अनकत्वं चकत्व सधत्र दश्यत । तथा च विष्णु-सूर्ययोरैव पाथव्य च घटते । त्रिविधम त्रिपदत्रमणा दिशन् सूर्यसंगच्छन्तं तथैवविष्णायापकत्वे नातिदुष्टा इति । गीतायामपि—
आदित्यानामहविष्णु ज्योतिषा रविशुभान् ।^५

एव चास्य सूयात्पाथव्य वदिव्व स्वरूप च स्फुटम् ।

पौराणिक स्वरूपम्—(स्तोत्रात्मकम्)

पुराण-बालभागवतविष्णुरधिकामान्यता प्राप । अष्टादश-पुराणेषु प्रायो ऽद्भु विष्णु परम् । मत्स्यश्रुमद्विष्णु-वाराहानौनि तु तन्नाम्नैवान्यानानि । भगवतो विष्णाः सगुणनिगुणभेदेन रूपद्वयम् । त्रिविधगुण-मात्थयैणैव एव विष्णुब्रह्मादि

१ शतपथ १।३।२।८

२ अथर्वसंहितायाम ८।४८।३

३ तत्रैव ८।४८।४

४ विश्वामोवशीये ३।७

५ भगवद्गीतायाम् १०।२१

मज्ञा भजते । तथा च विष्णु-पुराणे—

सृष्टिस्थित्यन्तकालेषु त्रिध्रुवसम्प्रवतत ।

गुणप्रवत्यापरम, पद तस्यागुण महत ॥१॥^१

परमात्मन इदं रूपं ज्ञानमयं स्वसम्बन्धं स्वप्रकाशात्मकं चास्ति ।
अथ च रूपभूतं तथा च गीतायाम्—

द्वाविमौपुरुषौ लोके, क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरं सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽपर उच्यते ॥१॥^२

विष्णुरेव ब्रह्माणस्तस्य अस्वरूपमयो भूतस्वरूपमयश्चास्ति ।^३ समस्तमिदं
दृश्यमानं भौतिकं प्रपञ्चं विष्णुनवोत्प्रेतम् । विष्णोर्चोत्प्रेतम् । तथा च विष्णु
पुराणे—

तत्र सवमिदं प्रोतमोत, चाखिलं जगत ।

ततो जगतं जगतं तस्मिन् स जगच्चाखिलमुन ॥^४

समेपा समीक्षणाणाम् दशानाम् नययाश्च मतेऽत्र भगवदतिरिक्तं किञ्चि
न्नास्ति । स एव सत्र किन्तु माया जवनिवा छन्ननदृश्यते तथा च विष्णु
पुराणे—

अहं हरि सवमिदं जनादनो, नायत्तत् कारण-कायं जातम् ।

इहृष्टमनोयस्य न तस्य भूयो, भवोदभवा द्वन्द्वगता भवति ॥१॥^५

तात्त्विक-दृष्टयकं विष्णुरेव सृष्टे प्राक्ब्रह्मरूपेण अवातिष्ठत । तदा
कायकारणभावो नासीत् । तत् प्रपञ्चात्मकं जगतं जातम् । तथा च श्रीमद्
भागवते—

अहमवासमग्रं नायदं यत्सदसत् परम् ।

पश्चादहं यदेतच्च याऽत्रशिष्येत्सोऽस्म्यहम् ॥^६

भगवता विष्णोः पदमपरिच्छिन्नं कालातीतं भविष्यतीति तत्र श्रुतयोऽपि
नेति नेतीति प्रणिगदन्त्योऽवतिष्ठते । दौरात्म्यं विमृज्यैव केचित्तजना अनयेन
मन्त्रयेण चक्षुषा तत्पश्यति । तथा च भागवते—

परं पदं वष्णवमामनन्ति यत् यन्नेति नेतीत्यतद्दुत्पिमृक्षव ।

विमृज्यदौरात्म्यमनयसौहृदा हृदोपगुह्याहपदं पदं पदे ॥१॥^७

१ विष्णुपुराणे १।२।१।४१

२ गीतायाम् १।५।१६

३ विष्णुपुराणे १।२।१।५५ ५६

४ तत्रव १।२।१।६४

५ तत्रव १।२।१।८७

६ थाम्भागवत २।६।१३

७ तत्रव २।२।१८

तत्र च स्वयम्भगवन्नदेवकी ग्राह तया च—

रूप यत्तत्प्रादुर्भ्यवनमाद्य ब्रह्माज्योतिनिगुणनिर्विकार ।

सत्तामात्रनिर्विशेषनिरीहस त्व, साक्षात्विष्णुरध्यात्मदीप ॥^१

कूर्म च— रजागुणमयचान्यरूप, तस्य च धीमत ।

चतुर्मुख स भगवान्, जगत्सृष्टी प्रवतते ॥१॥

मृष्टश्चपातिसबल, विश्वात्मा विश्वतामुख ।

सत्त्वगुणमुपाश्रित्य, विष्णुविश्वेश्वर स्वयम् ॥२॥

तमोगुण समाश्रित्य ह्य सहर्ते जगत ।

एकोऽपि स महादेव, स्त्रिधासौ परिकीर्तित ॥३॥^२

विष्णुपुराणे च—

ज्योतीषि विष्णुभुवनानि विष्णु वनानि विष्णुगिरयादिगश्च ।

नद्य समुद्राश्च स एव सव यस्ति यनास्ति च विप्रवय ॥२॥^१

ता यवतऽभि रूपाणि रूपाणि भगवस्तव ।

यानि यानि च रोचन्त स्वजनानामरूपिण ॥^२

भक्तवत्सलो भगवान् भक्तेच्छया रूपविदधाति । येन रूपेण द्रष्टुमीहते
भक्तिमागजनस्तदेवास्य रूप तया च भागवत ।

त्व भावयोगपरिभावित हृत्सरोज , आस्से श्रुतेक्षितपयो ननु नाथपुसाम् ।

यदयदधियात् उरगायविभावयन्ति, तद तद वपु प्रणयस सदनुग्रहाय ॥१॥^३

श्रीमद्भागवतस्यानुशीलनेन प्रतीयत यद्भागवतो रूपत्रयी एव स्वय
रूप द्वितीय तदेकात्मरूप तृतीयभावेशरूप तत्रस्वयरूप मुख्यरूपमिद चानपेक्षितम् ।
सच्चिदानन्दविग्रह परमसौ दय निवेतन नयनाभिराम स्वयरूपम् । तथा च
भागवते—

गोप्यस्त्वनप विमचरन यदमुष्यरूप, लावण्यमारमसमो ध्वमनयसिद्धम् ।

हृदि पिवन्त्यतुसवाभिन्नवदुरापम एवान्तधाम यत्त श्रियऐश्वरस्य ॥१॥^४

सधुभागवतामृत— अनेवमप्रकटता, रूपस्य रूपवत्त्वम् ।

सवया तत्स्वरूपे च सप्रवाशश्तीयते ॥१॥^५

तत्रैकामरूप च—

१ श्रीमद्भागवत १ । ३ । २४

२ कूर्मपुराण ४ । ५ । ५३

३ विष्णुपुराण २ । १२ । ३८

४ भागवते ३ । २४ । ३१

५ तत्रैव ३ । ६ । ११

६ तत्रैव १ । ४ । ११४

७ सधुभागवतामृते, प० १३

इदं रूपं तत्तन्मन्त्रिनत्वे विभिन्नमिव प्रतीयते द्विधा चेदं विलासात्मनः
स्वाक्षरूपं चेति । विलासगतौ यूनता स्यात् । च न स्वयं रूपं ६८ गुणाः ।

प्रावेशरूप—

पानशक्यादीनां विभाग, वृत्त्यामगवायनं रूपणम् ।

जीवपुं प्राविष्टो भवति, यथा वज्रुष्टे नारदसत्तुमारुधं ॥^१

मगवाविष्णुरेव भूतात्मद्रियात्मा प्रधानात्मा परमात्माचयि पञ्च रूपेष्व
स्थितः । स एवाक्षरोऽक्षरश्च । ब्रह्मविष्णु शिवादिवल्पनास्थितः । वृष्णाच्युता
नन्त-नामभिरेव एष सम्पूज्यते । समस्त जगत्स एव । विभिन्न गतिभिस्तस्य एव
विश्वस्य रक्षां करोति । तथा च विष्णु पुराणीयस्तोत्रे—

भूतात्मा चेद्रियात्मा च प्रधानात्मा तथा भवान् ।

प्रात्मा च परमात्मा च, त्वमेव पञ्चधास्थितः ॥१॥

प्रसीद सर्व सर्वात्मन् क्षराक्षरमयश्चर

ब्रह्म विष्णु शिवाद्यानि कल्पनाभिर्दूरितः ॥२॥

अनाख्यय-स्वरूपात्मन्, अनाख्यय प्रयाजनः ।

अनाख्येयामिधानं त्वा, नतोऽस्मि परमेस्वरः ॥३॥

न यत्र नाय विद्यन्ते नाम-जात्यादि-कल्पनाः ।

सदब्रह्म परम नित्य, मविवारि भवानजः ॥४॥

नवल्पनामृतेऽयस्य, सर्वस्याधिगमोयतः ।

ततः वृष्णाच्युतानन्तं विष्णु-सनाभिरीडयते ॥५॥

सर्वापस्त्विमजदिवल्पनाभिरेवतत्

देवाद्यजगदखिलं त्वमेवविश्वम् ।

विश्वात्मस्त्वमसि विवार-भावहीनः

सर्वस्मिन्नसि भवतोऽस्ति न किञ्चिदयतः ॥६॥

त्वं ब्रह्मा पशुपतिर्यमा विधाता,

धातात्वं त्रिदशपतिः समीरणोऽग्निः ।

तोपेशो घनपतिरन्तकस्त्वमेवो,

भिन्नार्थैर्जगदपि पासि शक्तिं भेदः ॥७॥^२

घनश्यामोभुजगशायो वमलनयनो लक्ष्मीपतिश्च—

शान्तावारं भुञ्जशयमं पदमन्नामं गुरेशम्,

विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवणं शुभागम् ।

१ महासूक्तवाक्याय प गोपीन य वविराजस्य लेखक, कल्याण भाग १६ अक्षे ४ तथा ८

२ विष्णुपुराण (स्तोत्रे) श्रीधरानन्द कलकत्ता ५।१।५० ५६ तथा वायुपुराण ५० ५४

लक्ष्मी-वान्म कमलनयन यागिमिध्वनिगम्यम
वनेविष्णु भवभयहर सबलावनायम् ॥१॥^१

घस्य विविधामूतय सगुणनिगुणादय । धीमदिम ज्वालावत्तागुवला
मूर्ति दश्यत । सा दूरस्था निरस्तस्याचानासकन्द्रष्टुमर्हा । नाम रूपादिभिभिना
कल्पनामात्र वगम्या । गुडा तथा च ब्रह्म-पुराणे—

स दवो भगवात्सव, व्याप्य नारायणोविम् ।
चतुर्धा सस्थितो ब्रह्मा सगुणोनिगुणस्तथा ॥१॥
एवामूर्तिरनुद्देश्या युक्ता पश्यतितावुधा ।
ज्वाला-मालानवद्यागी, निष्ठा सा यागिनापरा ॥२॥
दूरस्था चातिवस्था च विज्ञया सा गुणातिगा ।
यामुदेवामिधानासौ, निममत्वेन दश्यत ॥३॥
रूपमावादयस्तस्या न भाववल्पनामया ।
आस्ते च सा सदागुडा, मुप्रतिष्ठत्परिणी ॥४॥
द्वितीयापृथिवीमूर्ध्ना, गेपाख्या धारयत्यध ।
तामसौ सा समाख्याता, तियक्त्व समुपागता ॥५॥
ततीया वम कुस्त प्रजा पालन-तत्परा ।
सत्वोद्विक्ता च सानेया घम सस्थान-नारिणी ॥६॥
चतुर्थो जलमध्यस्था, शेत पन्नगतल्पगा ।
रजस्तस्या गुण सग सा करोति सदवहि ॥७॥
या ततीया हरे मूर्ति प्रजापालनतत्परा ।
सा तु घमव्यवस्थान, करोति नियत भुवि ॥८॥
प्रोद्धतानसुराहृति घम-युच्छित्तिकारिण ।
पातिदेवा-सग-वर्धनि धमरक्षा-न्यरायणान ॥९॥^२

भगवतोऽत्राणि शस्त्र चक्र-गदा पदमानि तथाचामरकोशे—

शम्बो लक्ष्मीपते पाञ्चज-य चक्र मुदशनम ।
कौमोत्कीगदास्त्रडगोन-दक कौस्तुभामणि ॥१॥^३

गरुड-पुराणे च—

गत्तन्व्युजसवाशो गत्वा चवामितावृति ।
पुष्टि शिरीषपुष्पाभा लक्ष्मी काचनसनिमा ॥१॥

१ प्रसिद्ध श्लोक ध्यानात्मक

१ ब्रह्मपुराण आनन्दाश्रम पूना अ १८ । १७ २६

२ अमरकोश मन्व प्रसाद शास्त्री १६५०, १।१।२८

चक्र सूयसहस्राभः^१ श्रीवत्स कुन्दसन्निभ ।

विद्युद्गूपाणि चास्त्राणि, यानिचोक्तानिवणता ॥२॥^१

भागवत च—मुदशन च पाचाय गदाक्षीपुष्पनुहलान् ।

मुसलकौस्तुभ माला श्रीवत्सचानुपूजयत ॥३॥^२

मगवाविष्णुश्चतुर्भुज वययतम्य बाहवश्चतुर्दिश प्रतीकरूपा । शलो-
वाचाम पद्म-ब्रह्मणश्चत्र रक्षाशक्त गदा संहार शतदश ।

चेतनाया विस्तारेस्य नस्थान नाभिविद्युयत मृष्टिपदमनालमुदभवति ।

ब्रह्माचातएवाद्भवति तथा च योगशास्त्रे स

सिमृक्षया ततोनाभेस्तस्य, पदम विनिययी ।

तन्नाल हेमनलिन ब्रह्मणालोकमदभुतम ॥१॥

तत्त्वानिपूर्वपाणि कारणानि परस्परम् ।

समवायप्रयोगाच्च विभिन्नानि पृथक् पृथक् ॥२॥

चिच्छक्त्य पूज्यमानोऽथ भगवानादि पुरुष ।

याजयमायया देवी यागनिद्रामकल्पयत ॥३॥

योजयित्वा तथा च प्रविवेश स्वय गुहाम् ।

गुहा प्रविष्ट तस्मिन्तु जीवात्मा प्रतिबुद्ध्यते ॥४॥

स नित्यो नित्यसम्बद्ध प्रवृत्तिश्च परव सा ।

एवसर्वात्मसम्बन्धे, नाथ पदम हररभूत ॥५॥

तत्र ब्रह्माभवदभूय चतुर्वदश्चतुर्भुज ।^३

सिमृक्षोविष्णो नाभे पदमाभूत तस्य नाले स्वर्ण कमलमुदभूतम् । अथ
ब्रह्मलोक । समवाय प्रयोगाद् भिन्न ।

भगवानादि पुरुष चिच्छक्तया मायामाश्रित्य योग निद्रामकल्पयत ।
तदाश्रित्य गुहा च प्रविष्टस्तदात्मा जीवात्मोदबुद्ध परा प्रवृत्ति रूपा । हरनामित

पदमाभवत् । चत्वायस्यस्त्राणि त्रिगुणात्मक शक्तीना प्रतीकानि । तथा च स्कन्द
पुराणे—

नानाहकारश्चय शत्रुब्रह्मासिकेशव ।

चन्द्रपदमगदाशस्त्र परिणामानिधारयन् ॥१॥^४

उपनिपत्स्वायुध तत्त्वाना वणनानीत्यम् ।

श्रीवत्सस्य स्वरूप तु वतत लाछन सह ।

श्रीवत्सलक्षण तस्मात्कथयते ब्रह्म वादिभि ॥१॥

१ गण्डपुराण ११।४१।४२ पण्डित पुस्तकालय काशी १९६३

२ भागवते ११।२७।२७

३ योगशास्त्र ब्रह्म संहिताया (वसुमती प्र० स० क१२११ बंगाल) प० ३११ श्लो० १८२०

४ स्कन्दपुराणे विष्णुखण्डे १०।३२

येन सूयाग्निवाकचन्द्र, तेजसास्वस्वरूपिणा ।
 वततकोस्तुभास्यमणि वदन्तीशममायिन ॥२॥
 सत्त्व रजस्तम इति, अहकारश्चतुमुज ।
 पचभूतात्मक शश्व करेरजसि सस्थितम ॥३॥
 बालस्वरूपमत्यत मनश्चक्र निगद्यत ।
 आद्या माया भवच्छात्र, पद्म विश्वकरेस्थितम ॥४॥
 आद्याविद्यागदा वदया, सबदा मकरेस्थिता ।
 धर्माथकामक्यूरदिव्यदियमथरित ॥५॥
 कण्ठ तुनिगुण प्रोक्त मात्यत आद्ययायया ।
 मालानिगद्यत ब्रह्मा, स्तव पुनस्तु मानस ॥६॥
 कूटस्थ मत्त्व रूपच, विरीट प्रवर्तित माम् ।
 क्षरोत्तर प्रस्फुरन्त बुण्डलयुगल स्मृतम ॥७॥^१

विष्णोर्ग्रीवाया वजयन्तीमाला च भूत सघातभूता तथा च विष्णु पुराणे—
 पचरूपा तु या माला वजयन्ती गदाभृता ।
 साभूत हतुसघातभूत माला च व द्विज ॥१॥^२

राघातत्रेऽपि—

तथा च—

नानारत्नमयी माला, विद्युत्कोटिसमप्रभा ।
 पचाशमातृकावर्णा, सहिताविश्व मोहिनी ॥१॥^३

विष्णोर्बाह्वना गरुडश्च वेदाना प्रतीक रूप तथा—

गरुडो भगवास्तन स्तोत्रछन्दोमय वपु ॥

शोपशययाया भगवायोग निद्रामाश्रित्य शेते । शोपश्च सहस्रमूर्धा । य
 पृथिवी धतायशेष काल प्रतीक ।

त्वया धतय धरणी विभर्ति चराचर विश्वमनन्तमूर्ते ।

कृतादिभेदरजकालरूपा निमपपूर्व जगदतदस्ति ॥१॥^४

एव च पुराणादि वर्णिता भगवाविष्णु प्रतीकरूप निगुण समुणश्चेति ।

कालिदासोऽपि—

रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत्पुरस्तात्
 बल्मीकाप्रात्प्रभवति धनु खण्डमाखण्डलम्य ।

१ गोपालात्तरक्षापिन्धपनिपदि २२ २८

२ विष्णुपुराण २।२।१७

३ नारायणवम स्तोत्रे २६

४ विष्णुस्तोत्र (विष्णुपुराण) ६।६।२६

यन इयाम वपुरतितरा, वात्तिमापत्स्यते त ।
वह्णेणव स्फुरितरुधिना, गापवेपस्यविष्णा ॥^१

मन्त्रगायत्यादीनि—

भगवतो विष्णोर्गायत्र्यो विभिन्न वृषण यत्र तत्र वतते तथा च महा
नारायणोपनिषदि—

- १ नारायणाय विदमहे वासुदेवाय धीमहि तन्नो विष्णु प्रचाय्यात्^२
(नारायणगायत्री) ।
- २ वञ्जनरवाय विदमहे तीक्ष्णद्रष्टाय धीमहि तन्नो नारसिंह
प्रचादयात्^३ (नसिंहगायत्री)
- ३ नसिंह पूवतापिन्याम्— आ नसिंहाय विदमह वञ्जनरवाय धीमहि
तन्न नसिंह प्रचोदयात् ।^४
- ४ ततरीये प्रथमाक्षरगस्तथव ।^५
- ५ तन्त्रसारे—

आम त्रलाक्य मोहनाय विदमहे स्मराय धीमहि तन्नोविष्णु प्रचोदयात्^६
प्रथमाक्षरि पूववत ।

- ६ आम वागीश्वराय विदमह ह्यग्रीवाय धीमहि तन्नो विष्णु प्रचो
दयात् ।^७
- ७ आम कृष्णाय विदमहे दामोदराय धीमहि तन्नो विष्णु प्रचो
दयात् ।^८
- ८ आम दाशरथाय विदमहे सीतावल्लभाय धीमहि तन्नो राम प्रचो
दयात् ।^९

विशिष्ट-स्तोत्राणि

१ कण्णकवचम्

यताऽन श्रीकृष्णस्य वणनम त्रलाक्यविजयमिति नामात्तर^{१०} तथा च
'त्रलाक्य विजय नाम श्रीकृष्णस्य जयावहम्' पुष्पिकाया च—

- १ मेषकृत १।१५
- २ म० नारायणोपनिषदि १।५१
- ३ तत्रव २१।२
- ४ नसिंहपूवतापिन्युपनिषदि उ० १।१३
- ५ ततरीयारण्यके १० प्र०
- ६ तन्त्रसारे, पृ० ६८
- ७-९ तत्रैव

“इति श्रीब्रह्ममहापुराणे गणपति-खण्डे नारदनारायण-सम्वादे परशुरामाय कृष्ण वचन प्रदान नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः । १

ब्रह्मवर्ते ३ य खण्डे ३१ तमेऽध्याये ७म श्लोकमारभ्य ५७ तम यावत् ।
स्तोत्रा २० महादेव परशुराम प्राह ।

वचनस्यास्य धारणन राजनूयसहस्राणा वाजपेयशतस्य च नरमेघायुताना
महादानाना भूम प्रदक्षिणस्य च फलानि पाङ्गी-वना नाहन्ति । प्रतोपवास-
स्वाध्यायादि जय फल नमन नर । अस्यैव प्रभावेण परशुराम त्रिसप्तशत
नपान जघान । तथा चान्तम् ।

राजनूय सहस्राणि, वाजपेय गतानि च
अश्वमेघायुतायव, नरमेघायुतानि च ॥१॥
महादानानि यायव प्रार्थयिष्यमण तथा ।
बलायै विजयस्यास्य, बला नाहंति पाङ्गी ॥२॥
प्रतोपवासनियम स्वाध्यायाध्ययनेतप ।
स्तान च सवनीशेषु नास्याहति बलामपि ॥२॥^२

श्रादावत्र महात्म्य प्रदर्शित ततो विनियोगो मन्त्र अग्न्यास करयासौ
विप्रक्षण च । सरला भोपा गायत्री छन्द ।^३

२ कृष्णस्तोत्रराज

सूच्यामिन्मवनाम^४ श्रीकृष्ण-स्तात्रपु गिरामणीयमानत्वादस्थय सना ।
पुराणेऽप्यनेनैव नाम्ना निर्देश । स्तवराजमिममित्य ब्रह्मद्रवममि वृतम्^५
पुष्पिकाया च—

‘इति श्री ब्रह्मवर्ते महा पुराणे श्री कृष्णज-मखण्ड गोलोच-वर्णने श्री
कृष्ण स्तोत्र राजपठन नाम पचमोऽध्यायः ।’^६

ब्रह्मवर्ते ५माऽध्याये ६३ तम श्लोकमारभ्य १२६ तम यावत् । श्लोक
सरया ३४ । पापनरपीडितया धरया प्रार्थिताना ब्रह्मादि देवाना स्तोत्रान्ते हरि
प्रादुवभूव । तत पुन ब्रह्मादि देवा स्तात्रमकार्षुः ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरो निश्चला भक्ति लभते । सुरासुरमुनीद्रदुलभ
मगवद्नास्य मणिमादिश्च सिद्धीश्च लभते । चिरकालीना कीर्तिश्च तस्य भजति ।

१ तत्रैवाध्यायान्ते

२ ब्रह्मपुराणे ३।३।१।५ ५२

३ तत्रैव ५।३।१।२२ ५

४ ब्रह्मवर्ते ५ १

५ तत्रैव ५।५।१२१

६ तत्रैव ५० २१

तथा चोक्तम्—

पूजानात्ते हररेव भक्तियुक्तश्च य पठत ।
 गुदुनमा दया भक्ति निश्चला लभत हरी ॥१॥
 गुरामुर मुनीद्राणा दुलभ दास्यमेव च ।
 अणिमादिव सिद्धि च सालाश्यात् चतुष्टयम् ॥२॥
 षडैवविष्णु-तुल्यस्य विख्यात पूजिताध्रुवम् ।
 वाक्सद्विमत्र मिद्धिश्च भवत्तस्यमुनि चितम् ॥३॥^१

सानुप्राप्त-सप्रसाद सरतया मापया भापितमिदस्तोत्रं भवितव्यस्यच्छा
 मयज्योति रूपमत्रवर्णितम् । ईश्वर सर्वाधारोऽपि निराधार ।

३ गजेन्द्र कृत विष्णु स्तोत्रम्

विष्णोर्भगवत स्तोत्रस्य गजेन्द्रेण कृतत्वात्तत्र नाम ।^२ पुराणेषु गजेन्द्र
 मोक्षतिनाम्ना प्रसिद्ध तथा च पुष्पिकायाम्—

‘ इति श्रीमदभागवत महापुराण पारमहस्या संहितायामष्टमस्कन्धे गजेन्द्र
 मोक्षणे ततीयोऽध्याय ।^३

भागवत महापुराणे ८म स्कन्ध ३य अध्याय २य श्लोकात् २६ तम यावत्
 श्लोक-सत्या २८ । स्तान्-कर्ताग्राहप्रस्ता गजेन्द्र फन-वथन चतुर्थोऽध्याय १५
 १६ श्लोकयारिति ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन विमलामतिभवति । पाप पुत्र च प्रणश्यति । तथा च
 तत्रैव—

उत्थायापररत्रान्तं प्रयता मुसमहिता ।
 स्मरति मम रूपाणि, मुच्यते ह्य नसोऽखिलात् ॥१॥
 य मा स्तुवन्त्यनेनाग, प्रतिबुध्य निशात्यय ।
 तपा प्राणान्वय चाह, ददामि विमला मतिम् ॥२॥^४

भगवान्त्वमामया त्रिगुणात्मके जगति स्वेच्छोपात्तवपुस्तिरोधते । स्वच्छया
 विमति च । न केऽपि देवपयो मुनयो महपयो वा त ज्ञातु पारयन्ति । नटश्च
 विविधचर्या करति । अकारणापि स कारण । आशावद्धुराप । तथा च—

१ ब्रह्मवर्ते ४।१।१२२ १२४

२ श्रीमद्भागवते प ३६१ मूलमाल गीताप्रस भोरधपुर

३ तत्रैव ३६२

४ श्रीमद्भागवते ८।४।२४ २५

आत्मजाप्तशृद्वित्तजनेषु सक्त दुष्प्रापणाय गुण-भगविर्वाजिनाय ।
मुक्तात्ममि स्वहृदय परिभाविताय नानात्मन भगवते नमईश्वराय ॥१॥^१
भाषा सरला सानुप्रासा समास-बहुला ।^२

४ गोविन्दाष्टकम्

गाविन्दस्य भगवत स्तोत्रे श्लोकानामष्टकत्वात् नवमस्य च फलवचन
परत्वात्तदेव नाम ।^३ पुष्पिकाया च

इति श्रीमत्पद्मस्य परिव्राजकाचार्यस्य श्रीगाविन्दभगवत्पूज्य-पाद
शिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत कवी गोविन्दाष्टक सम्पूर्णम् ।^४

आचार्य शंकर-कृतमिदमत्र श्रुत्वा ६ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन गोविन्दार्पित-चेता नर धौताखिलाधो निजस्वान्ते
परमानन्तामृत गोविन्दमभ्युपति । तथा च—

गाविन्दाष्टकभक्तदधीते गाविन्दार्पितचेता यो ।

गोविन्दाग्निस्त्रयोजध्यान सुधाजलधौतसमस्ताषा ।

गोविन्दाच्युतमाधव विष्णागोबुल-नायकणेति ।

गोविन्द परमानन्तामृतमत्तस्य स तमभ्युपति ॥१॥^५

अत्र निगुणाद्गतात्मनि गाविन्दस्य चचा । य सत्यनानमनन्त बहू माया-
कल्पित-नानाकारानाकारभुवना-कार । यश्च गणव मत्साशी यशोदाताडितो
व्यादितवक्त्र दग्गितालोकचतुदशालोक । भवपूरित लोकस्तम्भश्च तथा च
तत्रव—

मत्सनामत्सीहेतियशोदाताडन - गणव-सं-त्रासम् ।

व्यादितवक्त्रालोकिताकालाक चतुदश-लाकम् ।

मायाकल्पित नानाकारमनाकार भुवनाकारम् ।

दमानाथमनाथ प्रणमत गाविन्द परमानन्दम् ॥१॥^६

अत्र भाषा सरला सप्रसादा सानुप्रासा दीघसमासा ।

५ नरसिंह स्तोत्रम्

यथाऽन नरसिंहस्य भगवतो महिम प्रतिपादनम् । अतस्तदेव नाम ।

१ श्रीमदभागवते ८।४।१८

२ तत्रव ८।४।३

३ श्रीशंकरप्रयावल्याम प ३६४ बहुल्लोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण प २१५

४ तत्रैव स्तोत्रान्त

५ श्रीशंकरप्रयावल्याम श्लोका ६

६ तत्रव, श्लोका २

स्तोत्रेणानेन भगवान् नरसिंहं स्तुत ।

देवीभागवत ८८ स्त्र ३० नवम अध्याय ३५ श्लोकमारभ्य ६ मयावत ।
श्लोकानां सप्ततमम् । स्तोत्रमिदम् हरिवर्षे भक्त शिरोमणि प्रह्लाद वतमान ।

स्तोत्रस्यास्य पाठनं सर्वविघ्ननाशनं भवति । यतश्चात्र विघ्नमयजगत्
परित्यज्य नृसिंहं चरणापासना श्रयस्वरीत्युक्तम् । तथा च तत्रैव—

तस्माद्रजो राग विपादमयुमान् स्पृहा भयं याधिभूलम्
हिंवा मूटं सगतिचक्रवालम् नृमिहृपादं भजतातुतोभयम् ॥१॥^१

तात्रिकमतदं भगवता नसिंहेन प्रह्लादा निभयं वत् सरलयागिरा
नसिंहगौरव प्रतिपादय । स च तेजस्विना तजस्वी वज्रद्रष्टा कर्मागनाशक ।
भवभीतायस्य स्मरणेन क्षयं गन्ति । रजोरागविपादम् युमान्तीनि परिहरणी
यानि । तथा च तत्रैव—

श्रीम् नमामगवतं नरसिंहाय नमस्तजसतजसे ।
आविभव आविभव वज्रद्रष्ट कर्मागनाशक्य रक्षय
तमो ग्रमं ग्रसं ध्या स्वाहा ॥१॥^२

६ पुण्डरीकाक्षस्तोत्रम्

सूच्यामिदं भवनामोपक्रमं^३ च अथ पुण्डरीकाक्षस्तोत्रं^४ स्तोत्रान्तं
तत्त्वम् प्राप्तं सराजा राजसत्तमं^५ इति च ।

वाराहपुराणोऽध्याय १०८ श्लोकमारभ्य १८८ मयावच्छ्लोका ८८
प्रश्नं कर्त्री धरित्री वचना वाराह । स्तोत्रान्तं कश्मीरनरेशस्य वसार्मोक्षं प्राप्ति ।

स्तोत्रस्यास्य नित्यं पाठनं पुण्डरीकयात्रायां यत् फलं प्राप्यते तत्प्राप्नोति ।
तथा च तत्रैव—

यश्चतत्पुण्डरीकाक्षं पारगं शृणुयात्तर ।
तस्य पुण्डरीकयात्रायां विधिस्तान् फलं लभेत ॥१॥^६

सरल सप्रसाद साधुप्राप्तं स्तोत्रं स्मिन् पुण्डरीकाक्षस्य भगवतं
स्तवनम् । स चात्र समयाद्यो नानामोक्षं तीक्ष्णं चक्री च कथितस्तथा च—

१ देवीभागवते ८।१।१ मन्मथुराय मोरं वनाश्वरीं क्लृप्तता १६६

२ तत्रैव ८।१।१०

३ वाराहपुराण १०१ खमराज श्रीकृष्णदास बाम्बे सम्बत १६५६

४ तत्रैव १०५

५ तत्रैव ६।८

६ वाराहपुराण ६।१०

‘नमस्त पुण्डरीकाय नमस्ते मधुसूदन ।
नमस्त सवलोकेश, नमस्ते तिग्मचक्षिणे ॥१॥’

अत्र कतिपय-नामभिर्भगवत स्तोत्रं चतुष्यन्त-नामभि सह नम पदम ।
मायाप्रवाहमयी श्रुतपठितमात्रेण च बोध्या । भाव सब प्रसिद्ध । पौराणिकी
चात्र गली । जनानन्त्यायिनी । पुण्डरीकाक्षस्य प्रधानत्वेननाम निर्देश ।

७ मुनिपत्नी कत श्रीकृष्ण स्तोत्रम्

यताहीद सात्पीपनमुनिपत्या कृत श्रीकृष्णस्य स्तोत्रम् । पुष्पिकायां
चेदमेव नाम । तथा च—

“इति ब्रह्मवर्ते महापुराणे श्रीकृष्ण जन्मखण्डे उत्तरार्द्धे नारायण-नारद
संवादे मुनिपत्नी-स्तोत्रनामदयधिकं शततमोऽध्याय ।”

ब्रह्मवर्ते १०२ येऽध्याय १७म श्लोकमारभ्य ३३तम श्लोक यावत् ।
श्लोकं सख्या १७ ।^३ श्रीकृष्ण स्वोपनयनानन्तर सात्पीपन मुने सकाशमध्येतु
गत तया मुनरत्न-नर तत्पत्नी स्नानं चकार ।

यो नर पुरायदमिदं स्तोत्रं पठति स श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिं लभते ।
मूलं पण्डितामवति । यावज्जीव सुखं प्राप्स्यात् हरेर्दास्य लभत तथा च
तत्रैव—

इदं स्तोत्रं महापुराय यः पठति भक्ति-मूलकम् ॥१॥
श्रीकृष्णे निश्चला भक्तिं लभते नात्र संशयः ।
अस्पष्टकीर्तिं सुयुगां मूर्खो भवति पण्डितः ॥२॥
इहलोकं सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते श्रीहरेः पदम् ।
तत्र नित्यं हरेर्दास्य लभत नात्र संशयः ॥३॥^४

अत्रान्ते मुनि-पत्नी श्रीकृष्णदानेन स्वजन्म-साफल्यं वर्णयामास । सा
या ब्रह्मज्ञानं यत् यावत्कृष्णस्य न भवति जन तावत्सुख-नाधिगच्छति । गहं कारा-
गारम् शोकमोहादिव-प्रतानि च तावत्त्र नर वद्धं सामर्थ्यवति भवन्ति यावज्जन
कृष्णस्य न जायत ।^५

८ रामगीता

रामेणगीतत्वाद्वामगीता ।^६

१ तत्रैव ६।४

२ ब्रह्मवर्ते पृ० २२८

३ तत्रैव

४ तत्रैव ४।१ २।३१ ३३

५ तत्रैव १७ २१

६ अध्यात्मरामायण प ६६८

अध्यात्मरामायणे उत्तरवाण्डे १भाष्याय १ श्लोकमारम्य ६२ तम यावत्
श्लोका ६२ । रामो वक्ता लक्ष्मण श्राता । उमामहादेव-मम्नाद रूपेण
प्रसन्नयमिति ।

स्तोत्रमिदं य श्रद्धया शृणोति स राम रूपमेति । तथा चोक्तमत्रव—
विज्ञानमतदखिल श्रुति सारमन्त्रम् वेदान्त-वैद्यचरणन मयात्र गीतम् ॥
य श्रद्धया परिपठेत् गुणभक्ति-युक्त मन्त्रपमेति यत्ति मदवचनपु मक्ति ॥१॥^१
श्रावणोपादधात एषण रामस्य पुरत उदारबुद्धेर्लक्ष्मणस्यानायासेन
भव सन्तरणोपाय विषय प्रदानाह ।

ग्रह प्रपन्नोऽस्मिपत्न्याम्बुज प्रभो भवापवग तवयोगमाश्रितम् ।
यथाज्ञसा ज्ञानमपात्रवारिधि, सुखतरिष्यामि तन्नानुताधिमा ॥१॥^१
ततो भगवतो रामचन्द्रस्योत्तरे स्ववर्णाश्रमोचिता त्रिया कुचनर
श्रात्मपथापल-धये गुरमुपेयादिनि वथितम् । मुरागिणा, गित्वानियवस्तुपुवक
मेहिकानाम् सक्चत्नादिविषयभोगानाम्परिहार कुयात । तगत मूलकारणम-
पानमेवात ज्ञानमेवाश्रयन । सदाप वमपरित्यजेत विद्यवाज्ञान विनागने
पटीयसी । तथा च—

नानानहीन त च राग-संशयो भवेत्तत कम सदोपमुदभवेत ।
तत पुन ससतिरप्यवारिता तस्मादबुधो नानविचारवाभवेत् ॥१॥^३
श्रुतिविहित कर्माकरणेपि दोष उक्तोऽजोविहित कमकायम सदोष
त्यजेत । भेदापगम भाया विलीयत सत्य गान च जायते । तत्त्वमस्यात्ति वेदान्त
वाक्याना सक्षिप्तताथगम्भीरयागिराऽर्थो विवेचित । आत्मा नशीयते नवधते ।
सवगतोऽयमद्वय तथा च—

‘श्वदाचिदात्मा म्रियते नशीयते नापि विवधते नव ।

निरस्तसर्वातिशय सुखात्मक स्वयम्प्रभो सवगताऽयमद्वय ॥१॥^४

भमादनित्यनित्य बुद्धिजयितयमवाध्यास यथा रज्जौ सप । शम्भासा
देव निर्विकल्पे ब्रह्मणि पान जायते । समाधे पूर्वमज्ञमकारचितयत । तथा च—
यदयदयत्र विभायत भ्रमाद सायासमियाहुरमु विपश्चित
असपभूतेऽहं विभावन यथा रज्ज्वादिक तद्बदपीद्वर जगति ॥१॥^५
भव एव सवत्रादिमध्यातेषु दुःसकहंतुरत समस्तभववादानत्यजेत ।

१ अध्यात्मरामायणे ७।५।६२

२ तत्रव ७।५।६

३ तत्रव ७।५।९०

४ तत्रव ७।५।६५

५ तत्रव ७।५।३७

६ रामरक्षास्तोत्रम्

यतोऽन रामेण रक्षा वर्णिता । सूच्यामिदमेव नाम ।^१ रामायणे च
‘सत्रेय राम रक्षा त मयाग्यातेति ।’^२

अध्यात्मरामायणे ५० वाण्डे ५० अध्याय ७ म श्लोकमारभ्य ४५ तम यावत् ।
यावत् । श्लोक-सख्या ३६ । पुरा शम्भुनास्वदाय प्रोक्ताऽधुनारामणासा विष्णु-
दास वक्ति ।

प्रातरह्यायास्य पाठेनापुत्र पुत्र लभते धनार्थी च धनमस्यश्रवणमात्रेण
कस्यापि भय न जायत । बालग्रहणातिश्च जायतऽन परतर स्तोत्र नास्ति । तथा
च—

एतानि राम-नामानि प्रातरह्याय य पठेत् ।
अपुत्रो लभत पुत्र धनार्थी लभते धनम् ॥१॥
सवेय रामरक्षा त मयाग्याताऽतिपुरायदा
यस्या श्रवणमात्रेण कस्यापि न भय भवत् ॥२॥
वालाना ग्रहशायथ जपनीया निरन्तरम् ।
रामरक्षा महाश्रेष्ठा महाघोष निवारिणी ॥३॥
नास्या परतर स्तोत्र, नास्या परतरोजप ।
नास्या परतर किञ्चि त्सत्य सत्यवदाम्यहम् ॥४॥^३

परमप्रसिद्धमित् स्तोत्र वैष्णवसम्प्रदायऽयत्र पृथक् पृथक् मुद्रितम् ।
सकलितरुपेण चानेकत्र प्रकाशितम् । आदावत्र किनियोगस्तत् फलकथनमेककमत्पर-
मत्रत्य पुमामहापातक-नाशनम् । ततोऽन यासकरायास निग्रक्षणादिकम् ।

१० रामसहस्रनामः

यतोऽन भगवतो रामच द्रस्य नाम्ना सहस्रवर्णन । सूच्या^४ स्तोत्रारम्भे
फलकथनऽध्यायान्त पुष्पिकाया चेत्भव नान । तथा च—

यथा शिष्य त्वया पृष्ट रामनाम-सहस्रकम् ।^५

इति श्री गणकाटि रामचरितान्तगत श्रीमदानन् रामायणे राज्यवाण्डे
पूर्वाद्धे राम-सहस्र नाम कथन प्रथम सर्ग ।^६

१ आध्यात्मरामायणे प १२

२ तत्रय ५।५।४८

३ तत्रय ५।५।४९ ४२ ५ ५९

४ आनन्दरामायणे, प ७

५ तत्रय प० ८२

६ तत्रय प० ३६९

आनन्द रामायण पूर्वार्द्धे ७म काण्डे १मसर्गे २६ तम श्लोकमारभ्य १७५ तम यावत् । महानैव पावतीमुवाच ।

फलचास्य सवश्वय प्राप्ति स्तोत्रमिद सर्वेष्टद ब्रह्मघ्ना मद्यपी, गुरु तल्पगामी शरणागतघाती मित्र विश्वास घाती च मातृहा भ्रूणहापि वा सवत्सर जप्त्वा शुद्धयति । तथा च—

सहस्रनामफलद सर्वेश्वय प्रदायकम् ।
 सवसिद्धकर पुण्य भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥१॥
 तावदेव बल तपो, महापातकदन्तिनाम् ।
 यावन्नश्रुयते राम, नाम पचानन ध्वनि ॥२॥
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तयी च गुरु-तल्पग ।
 शरणागत घाती च मित्रविश्वास घातक ॥३॥
 मातृहापितहाचव भ्रूणहावीरहा तथा ।
 कोटि-कोटि सहस्राणि ह्युपपापानि कृतानि च ॥४॥
 सवत्सर त्रमाज्जप्त्वा प्रत्यहरामसन्निधौ ।
 निष्कण्ठक सुप्त भुक्त्वा हृतो मोक्षमवाप्नयात् ॥५॥^१

स्तोत्रमिद सवदेव सन्निधौ सुखासीन ससदि पावती शिव पृष्टवती । इदमेव गणेश सनत्कुमाराय प्रोवाच । स्वय चापि विघ्नराग भगवतो रामात् लब्धवान् । अत्रादौ विनयागादिक ततोऽप्य यासकर यासादिकम् ।

११ रामहृदयम्

सूचामिदमेवनाम ।^२ अत्र रामस्य हृदयमिव राजते । उपसहारे च—
 एतत्तेऽभिहित दव श्रीराम हृदय मया ।^३

अध्यात्म रामायण प्रथम काण्डे १मऽध्याये १०४ श्लोकमारभ्य ११७तम यावत् । श्लोका १४ । महादेव पावती प्राह ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नरोमुक्तीभवति न स देह । बहुजमार्जितानि ब्रह्म हृत्यादि पापानि नश्यन्ति । जातिभ्रष्टो ति पापी परधनपरदारापसेवी स्तयी ब्रह्म घाती पितवधरताऽपि स्तोत्रस्यास्य पाठेन विमुक्त पापो भवति ।

साप्ताद्रामण कथित सववदान्त-सग्रहम् ।
 य पठेत्सततमकथा स भुवतो नात्र सशय ॥१॥
 ब्रह्म हृत्यादि-पापानि बहुजमार्जितायपि ।
 नश्यत्येव न स देहो रामस्य वचन तथा ॥२॥

१ आनन्दरामायण ७।१।१६५ १७१

२ तत्रय प० १

३ तत्रय ४

य सम्पूज्याभिराम पठति च हृद्य रामचन्द्रस्य भवया ।

योगीन्द्रप्यलभ्य पदमिह समत सवदव स पूज्य ॥३॥^१

दागानिबभेत्स्तात्रम् यथागागस्त्रिबिधो महाकागो जलागयावच्छिन्ना
वाय प्रतिविम्बावागश्चेति । एवमेव चैतय त्रिधापूणम उपाधिमण्डलस्य
विमुक्तान । सक्त्रबुद्धिसमष्टिरूपा मायातदत्रच्छिन चतयमीश्वरे । बुद्धिप्रति
विम्बरूपा जीव द्वितीय चतयम विम्बभूत तृतीयम । तथा च—

आकागस्य यथा भेद स्त्रिबिधोदश्यत महान ।

जलागय महाकाग स्तदत्रच्छिन एवहि

प्रतिविम्बाग्यमपर दश्यत त्रिविध नर ॥१॥

बुद्धयवच्छिन-चतय मक् पूण तथापर

आभासस्त्वपर विम्ब, भूतमेव त्रिधा चिति ॥२॥^२

अबुधरेव स्वस्मिन्वत त्व जीवत्व चारोप्यत । आभास मृपाबुद्धिरत
त्वतत्वबुद्धिरिति । ब्रह्मत्वविच्छिन्नमिति जीवात्मनोरक्ष्य प्रतिपादन परस्तोत्रम् ।
भेत्स्तुभ्रान्तिजयस्तत निवर्त्तिस्तु मत्त्यब्रमवितु शक्या । तथा च—

आभासगुढे षत त्वम, विच्छिन्न विवार्तिण ।

साश्रिण्यारीप्यन भ्रान्त्या जीवत्व च तथा बुध ॥१॥

आभासस्तु मृपा बुद्धि रविद्या कायमुच्यत ।

अविच्छिनतु तद्ब्रह्म विच्छेत्तरतु विवर्त्तित ॥२॥

अविच्छिनस्य पूर्णेन एवत्व प्रतिपाद्यते ॥३॥^३

१२ लक्ष्मीनसिंह करुणारसस्तोत्रम्

यताऽप्रपुष्पिकायामिदमवनाम् ।^४ ताभ्या-समतस्य विष्णोरवतारभूतस्य
नसिंहस्य चर्चा । तथा च—

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य गाधिन्द-भगवन्-पूज्यपाद गिप्यस्य
भगवपूज्यपाद-श्रीमच्छंभुराचायस्य कृती लक्ष्मी नसिंह-करुणारस-ज्ज्ञात्र सम्पूणम् ।
स्तात्रस्याम्य पाठेन नरा भगवच्चरण-वमलमवाप्नोति । तथा चोक्तम् ।

लक्ष्मी-नसिंह च-णाञ्जमधुव्रतेन ।

स्तोत्र कृत शुभनर मुनिगवरण ।

य तन्पर्जन मनुजा हरिभक्तियुक्ता

त यान्ति तत्पद-भारोजमसण्डरुपम् ॥१॥^५

१ अष्टात्मरामायण १।१।११२ ११६ ११७

२ तत्रैव १।१।८ १०२ १ ६

३ तत्रैव १।१।१०७ ११०

४ शंकर उपासना ५० ३२२

५ तत्रैव

आचाय-रचितोऽत्र श्लोकानां सप्तदश । वसन्ततिलका छन्द । दीर्घ
समासयुतम् । सरल सप्रसादम् । सानुप्रासम् । भगवतस्वरूप वणनपरम् प्रेम्णो
ऽतिरिक्त नायदिति । तथा च—

श्रीमत्पयोधिनकेतन चक्रपाण ।
यागीन्द्रभोगमणि पराश्रितपूरायमूर्ते
योगीश शाश्वत शरण्य भवाब्धिपोत,
लक्ष्मीनृसिंह मम देहि वरावलम्बम् ॥१॥
एकेन चक्रमपरेण करेण शश्वत—
येन सिंघुतनयामवलम्ब्य तिष्ठत ।
वामेतरेण वरदामय पद्मचिह्नम्
लक्ष्मीनृसिंह मम देहि वरावलम्बम् ॥२॥^१

१३ वाराह स्तोत्रम्

यतोऽत्र वाराहस्यभगवत स्तोत्रम् ।

विष्णु-पुराणे चतुर्थाध्याय ३०तम श्लोक-भारम्य ४४तम यावत् श्लोका
१५ । स्तोत्रकर्तारोमुनय । धरया प्राथितोविष्णुर्वाराहरूप धृतवान् तस्य व्यापक
रूप वीक्ष्यमुनयस्तत्पुष्टुवु ।

स्तोत्रज्ञचेदजगद्वाधानिवृत्तिकर यतो वाराहो भगवान्सस्तुत शान्ति
व्यधत् ।

सरले सानुप्रासेऽल्पसमासमयऽत्र भगवत परमेश्वरस्याशभूत जगदिति
वणनम् । भगवतवव्याप्तमिदं जगदत्रमोहविमूढचेतसो जना अथरूपमव मुधन
पश्यन्ति । परमेश्वरश्चक एव । तस्मात्पर नायदस्ति । धनुप्रासप्रासित चेदम् ।
भगवत सगप्रवृत्तिजनानामुपकारिणी । तथा च तत्रच—

एव सस्तूयमानस्तु, पृथिव्या धरणीधर ।

साम-स्वरध्वनि श्रीमान्, जगजपरिघघरम् ॥१॥

तत्पुष्टुवुस्तोपपरीतचेतसो, लोके जना य य निवसन्ति योगिन ।

सनान्दनाद्या ह्यतिनम्र-क घरा धराधर घोर-तरोद्धतेक्षणम् ॥२॥

पदत्रमात्रान्तभुव भवन्तमा दिस्थित चागर विदवमूर्ते ।

विश्वस्यविदित परमेश्वरोऽसि, प्रसीदनायोऽसि परा-वरस्य ॥३॥

पानस्वरूपमक्षित, जगदवबुद्धय ।

अथस्वरूप पश्यन्तो, आम्यन्ते मोहसम्प्लवे ॥४॥^२

१४ विष्णु कवचम्

विष्णुवत्त्वात् । सूच्या नाम्ना नैनोत्लेख । अत्राऽध्यायोपक्रमे च “विस्तानकवचं विष्णो ।”^१

ब्रह्मवर्ते १म खण्डे १६ तमेऽध्याय १७ तम इनाक्रमारम्य ३म तम श्लोकं यावत् । श्लोका २२ । श्रीकृष्णा ब्रह्माण प्रोवाच ।

कवचस्यास्य धारणन नरो जीवमुत्तो भवति कवचेन नरोविष्णुना समो भवत । अश्वमघादयाऽन्यषोडशीरुला नाहन्ति । तथा च—

कवचस्यास्य प्रसादेन जीवमुत्ता भवेन्नर ।

यदि स्यात्सिद्धकवचं विष्णुरेवमवद्विजा ॥१॥

अश्वमघ-सहस्राणि, वाजपय शतानि च ।

कवचस्यास्यपाठेन कला नाहन्तिपाटशीम् ॥२॥

गोपनीयमिदं कवचं श्रीकृष्णा ब्रह्माण ददौ ॥३॥^३

सरल स्मिन् कवचस्तोत्रं आदोविनियोगस्ततोऽप्याम-वरन्यास दिप्र-
दणादिकम् । पाटशाक्षरो मात्र । स च—

आ नमा भगवतधरामण्डलेऽग्य स्वाहति तात्रिकमेतत् । अनुष्टुप-
छन्दः । भगवतोरस-मण्डलेऽधीकृष्णस्य गुणवर्णनम् । अग्यासादिकम् ।
नमान्तपदै स्तवनं च । सरस प्रवाहात्मकं भावात्मकम् । संगीतगान्या समन्वितम् ।

१५ विष्णुपादादि-वेशान्तस्तोत्रम्

यतोऽत्रविष्णो पादादि-कान्तवर्णनम् । पुष्पिकाया चेदमेवनाम्,
तथा च तत्रव—

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजनाचार्यस्य श्री गाविन्द भगवन्पूज्यपाद-
गिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत कृतो विष्णु पादादि-वेशान्तवर्णनस्तोत्रम् ।^४

आचार्य गहरास्य रचयिता श्लोकाश्च ५२ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नर पञ्चत्वारणमुमुक्षु मानादिभिव्भान्तरमयात्मरूप
परमानन्द समवाप्नोति तथा च तत्रव—

मातात्पादादिकं गस्तुनिमिति रचिताम्

श्रीनयित्वा त्रिधापाम्ना

पादादि-वर्णनान्तमतिमस्तत्रनाप्रमेय ।

१ ब्रह्मवर्ते प २

२ खंडे ११९६।८

३ खंडे ११९६।३८ ३६

४ सारवर्णनात्मनाम् प० ७०

उमुच्यवात्मननातिचयकवचक पचताभेत्यमानो ।

विम्बातगोचर स प्रविशति परमानन्दमात्मस्वरूपम् ॥१॥^१

सगृधराबद्धेऽस्मि स्तोत्रे विष्णो पादादिमारम्य केशातवणनम् । आदौ तदस्नपाचजयचक्रकामुक नन्दक कौमोदकीना वणनम् । तत सुपणशेषेदिरापासु चरणे रेखा-पादतदगुलि नखालि जघादीना चर्चा तदतऽडगानाम् । दीप समासमयम् ।

१६ विष्णु पजर स्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवतोऽस्त्राणिशरीरागानि च बाहुपजर-रूपाणि प्रोक्तानि तदेव च नाम । स्तोत्रे च^३

गरुड-पुराणे श्री शंकर-नारायण-सम्वाद १३ शाध्याये १म श्लोकमारम्या ध्यायात् । श्लोका १३ । वक्ता चात्र हरि ।

फलचास्य स्तानस्य जपन नर शत्रु विजयते । पुरा विष्णु भगवान् भगवते शंकरायददौ । ततश्च प्रसारमगमत । तथा च—

एतज्जपन्नरोभक्त्या, शत्रूनविजयते सदा

एवमुक्त शंकराय वष्णव पजर महत ।

पुरा रक्षाथमीशान्या, कात्यायन्यावृषध्वज ॥२॥^४

अनुष्टुब्-श्रद्धामिद भाषाऽत्र सरलादौ दिग्गक्षणम् ततश्चाडगरक्षादिवम् । अल्पसमास नामगणनात्मक रूपेण स्तवनम् । तथा च तत्रव—

प्रवक्ष्याम्यधुनाह्येत् वष्णव पजर शुभ ।

नमो नमस्त गोविन्द, चत्र गह्य सुदशनम् ॥१॥

मुसलज्ञातनगुह्य पुण्डरीकाक्ष रक्षमम् ।

उत्तरस्या जगन्नाथ, भवन्त शरणगत ॥२॥^५

नाम्नाननानेक पुराणेषु स्तोत्र घतम् तथा च वामनपुराण १७शाध्याऽग्नि पुराण २७तमेऽध्याय गरुडपुराण ८६ तमेऽध्याय ६ २५ श्लोका ।

१७ विष्णु सहस्रनाम-स्तोत्रम्

यतोऽत्र विष्णो सहस्रनाम्ना वणनम् । स्तोत्रे चैदभवनाम—तथा च—

ईश्वर परम ब्रह्म, परमात्मानमव्ययम् ।

विष्णु नामसहस्रेण स्तुवमुत्तौ भवन्नर ॥१॥^६

१ शंकरप्रवाक्याम् श्लोक ५२

२ तत्रव ६ १८

३ गरुडपुराणे प० रामतेत्र पाण्डेय पं पुस्तकालय, काशी १९६३ १३।१

४ गरुडपुराणे १३।१३ तथा १३।१२

५ तत्रव १३।१ तथा ४

६ तत्रव १३।२

स्तोत्रमिदं सर्वपापविनाशनम् पठश्च द्वि नोविष्णुत्वं क्षत्रियोविजय वैश्यो
यन सुखं शूद्रो विष्णुभक्तिं च लभत तथा च तत्र च—

शृणुष्व्वावहिताभूत्वा, सर्वपापविनाशनम् ।

पठनद्विजश्च निष्णुत्व, क्षत्रियाजयमाप्नुयात् ।

वश्योऽन सुखशूद्रो विष्णुभक्ति-समन्वित ॥१॥^१

अनुष्टुप्छन्दोबद्धमिदं विष्णो सठस्रनामात्मकं सर्वपापविनाशनम् ।
तत्र कानिचिन्नामा य यत्रानुपलब्धानि । समपामवताराणानामा यत्र वर्णितानि ।
प्रायः समस्त-पदान्यव । तत्रापि समानाकाराणि यत्र पत्यन्तानि तत्रतायेव बहुषु
श्लोकेषु यत्र च यत्र कारणात्मकानि तत्र ता यव, यत्रात्मान्तानितत्र ता यव, तथा
च अजुनभीमादयोऽप्यस्य नामानि । तथा च—

वासुदेवो महाविष्णु, वर्मिनो वासवोवसु ।

बालचन्द्रविभावालो बलमद्रो बलाधिप ॥१॥

सदेवाना पतिश्च बष्णीनापतिरव च ।

पति हिरण्यगमस्य, त्रिपुरात्त पतिस्तथा ॥२॥

च धनीधनप्रदाधय, यादवानाहितरत् ।

अजुनस्यप्रियश्च अजुनो भीम एव च ॥३॥

भरतोजनकोजय, सर्वाकारविवर्जित ।

निराकारोनिनिमित्तो निरातङ्को निराश्रम ॥४॥^२

१८ विष्णुस्तोत्रम्

यतात्र विष्णुन्तात्रमनस्तदवनाम । पुराण एव स्तात्रनाम-वचनम् ।
यच्चवर्षागमत्स्तोत्रमिति ।^१ फलवचने च य एतेन पुमान्तित्यस्तु-वास्तात्रेणमा
मजन् ।^४

भागवतमहापुराणे ३य स्कन्धे ६म अध्याये १म दनोरमारभ्य २६ तम
पावत् । श्लोको २६ । फलवचनं च ४० तमे दनाके ।

स्तोत्रस्यास्यपाठेन भगवान्विष्णु गीर्घ्रप्रसीदति । तथा च—

य एनेन पुमान्तित्यस्तु-वा स्तोत्रेण मामजेत ।

तस्याऽपुमम्प्रमीदेव सर्ववाम-वरदव ॥१॥^६

१ गण्डपुराण १५।३ तथा १९

२ तत्रैव १५।४ १ ६ २८

३ श्रीमद्भागवते मूलभागे अष्टम सर्कारण गीता प्रस गोरक्षपुर २०१८, ३।६।३८

४ तत्रैव ३।६।४०

५ श्रीमद्भागवते मूलभागे अष्टम सर्कारण गीता प्रस गोरक्षपुर, २०१८, ३।६।४०

वसन्ततिलका तिलकीकृतेऽत्र भगवतो विष्णो स्तवनम् । भगवाश्च
मायातीत निगुणोऽपि समस्तावताराणामेकमात्र बीज । तस्यवनाभिकमलाद
ब्रह्माविवभूव । माया-मोहित चेतसो नानामनोरथयधिय शीतोष्णवातवप मिश्रमाना
अपि भगवन्त नोपासत । अनेकपयोऽपि दवशात् विस्मरन्ति ॥ तथा च—

दवाहताथ रचना, ऋपयोऽपि द्व ।

युष्मत्प्रसाद विमुखा इह सचरन्ति ॥^१

प्राणप्रयाण-नालेऽप्यस्य स्मरणेन नरा भुक्ति गच्छन्ति अयमेव जगत
सर्गास्थिति प्रत्यवहाराणा हंतु । लीलया नानारूपाणि विधत्ते नटस्येवानुकृति
करोति । स्तोत्रस्यनापासरला । सानुप्रासा सप्रसादा समासयुक्ता ।

१६ विप्रपत्नीकृत विष्णु स्तोत्रम्

सूच्योमेतदेवनाम फल-कथने चेदमेव नाम ।^२

तथा च—

विप्रपत्नी-कृत स्तोत्रमिति ।^३

ब्रह्मवर्ते ४थ खण्डे १८ शाध्याये व-दावनोपकर्मणे ३६तमश्लोक
मारम्य ४८तम यावत् । श्लाका १३ । गाश्चारयन्तो बाला दूरगतास्तत्र च
क्षुत्क्षामकण्ठा भगवन्तम-नययाचिरे । भगवतादिष्टा विप्रयागगता विप्रेभ्यश्चा
न्ममल-ध्वा विप्रपत्नी प्राययामासु पत्न्यश्च प्रम विह्वलित्वात्मन कृष्णान्तिव-
भुपेत्य ययाज्ञान त तुष्टुवु ।

स्तोत्रस्यास्यपूजाकालेपठनेन नरोऽचला भक्ति लभते तथा च—

विप्रपत्नीकृत स्तोत्र पूजाकाले च य पठेत ।

सर्गति विप्रपत्नीना लभते नात्र सगय ॥१॥^४

अत्र भगवत् सगुणनिगुणस्वरूप-वर्णनम् । तत्रैव साक ब्रह्मविष्णुमहेशा
दीना तदशत्वेन कथनम् । तथा च—

सृष्टिस्थित्यन्त विषय य चदवास्त्रय स्मृता ।

तेत्त्वदशा सवबीजा ब्रह्मविष्णु महेश्वरा ॥१॥^५

भगवानेवमहदादिसृष्टीना सूत्रम् । पञ्चत-मात्रात्मक स सव-कतीना
मूलम् । अस्य महिमान वक्तु पावती-कमलाराधादयोऽममर्षा ।

१ तत्रैव ३।६।१०

२ ब्रह्मवर्ते प० २

३ तत्रैव ४।१८।४८

४ ब्रह्मवर्ते ४थे

५ तत्रैव ४।१८।१७

२० विष्णु स्तोत्रम्

यतोऽत्रस्तोत्रे विष्णोर्बर्चा फल-वचनपुरस्सरा पुस्तक धूमिदमेवनाम ।^१

शाक्तप्रमोद विष्णुत्र ५५४ पृष्ठे घतमिदम् श्लोकाश्चात्र १३ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन धर्मायत्नाम मोक्षाणा चतुर्वगरूपाणा प्राप्ति । तथा

च—

प्रीणयेदनयास्तुत्या, जगन्नाथ जगन्मयम् ।

धर्माय-नाममोक्षाणा माप्तये पुरुषोत्तमम् ॥१॥^२

सरले सानुप्रासेत्र स्तोत्रे भगवतोदशावताराणा मत्स्यकूमवाराह-नृसिंह
वामन—परशुराम राम बलदेव कृष्णादीनामेकवश्लोकेन वचनम् । तयामव
ताराणामवनरणहेतु प्रमुखत्रय रूपेणोपन्यस्त । तथा च—

"मस्तातिभगन्मयाधिपाय स्तम्भान्तरालाद्दुदितानृसिंह ।

रिपुसुराणा निशितनरवाग्र, विदारय तन्नचविस्मरामि ॥१॥

पुरा सुराणामसुराविजेतु, सम्भावयच्छ्रीवरचिह्नवेषम् ।

चकार य शास्त्रममोषकल्प, तमूलमूत प्रणतोऽस्मिबुद्धम् ॥२॥

क्षीराम्बुधौर्नोपविणोपनल्पे, गयानमन्त स्मितगामिवक्त्रम् ।

उपुल्लनेत्राम्बुजमम्बुदाम्मसामाद्य श्रुतानामसकल्मसरामि ॥३॥

कुल रघूणा समवाप्यजम् विधाय सेतु जलधेजलात्

लवेश्वरव शमयाचकार, सीतापति त प्रणमामि भक्त्या ॥४॥^३

२१ विष्णु स्तोत्रम्

यतोऽत्रविष्णु स्तुत ।

देवी भागवत दशमे पञ्चमाध्याय २५मारभ्य २७तम यावत् श्लोक-
सख्या २७ । स्तोत्र-वर्तारो देवा ।

अस्य स्तोत्रस्य पाठेन नर दविन दम्बिभौतिक-त्तापहीनो भवति । तस्य
सर्वविवोपद्रवा शाम्यन्ति । मीश्वरसाधनभूता भक्ति च लभते । तथा च
तत्रच—

य एतन्पठत स्तोत्र बन्ध उर्याय मानव ।

मयि भक्ति पराकत्वा न शोक न स्पणेत्यदा ॥

अनन्मीकालवर्णा च, नात्रमत्तद्गहसुरा ॥१॥^४

१ शाक्तप्रमोद ५५४

२ तत्रव, श्लो० १३

३ तत्रैव ४ २ १२ ७

४ तत्रव देवीभागवते १ । ४।२१ तथा २२

स्तोत्रेस्मिन् भगवतो विष्णो मत्स्याश्वकच्छपनसिंहवराहाद्यवताराणां चतुर्विंशति कथिता । तेषामवताराणां शनाकेनककेन चरितमश्रोपलिष्टम् । यथा जलस्यत्रस्यप्वत-श्रुदवन्तरगमया विकारा परिदश्यन्ते तथकस्य विष्णोगुणकर्मणु रूपानि सन्ति नामानि । तस्यावताराश्च स्वेच्छयात्तवपुष प्रयोजन देश कालमनुसत्यव यथा जलधौ मीन कूर्मान्य । एभिरवतार स स्व विभूति सवत्र प्रमाणीकराति । दुराग्रहहीना नरा एषु कम्प्यवलम्ब्य ससाराणाणवपार षतु क्षमा भवति । मायाविभ्रष्टचेतसश्चेतश्चेतश्च ध्रान्ता न तथ्यमथमवगन्तु पारयन्ति ।

२२ शम्भुकत श्रीकृष्ण-स्तोत्रम्

भगवताशम्भुनाश्रीकृष्णस्य स्तोत्रं कतमिति तदव नाम । पुराणे च तथव घत मिति शम्भुकत कृष्णस्तोत्रमि ।^१

ब्रह्मवर्ते ३ येऽध्याय २४ तम श्लोकमारम्य २६ तम श्लोकयावत । श्लोका ५ । सप्त्यादौ शकरस्तुष्टाव ।

स्तोत्रस्यास्य मयत रूपेण पठनेन नरो विजय प्राप्नोति सवसिद्धिश्च तस्य जायते तस्य मित्रश्वय घनादीना नित्य वद्धिभवति । तथा च तपव—

‘इति शम्भुकत स्तोत्रं यो जन सयत पठत ।

सवसिद्धिभवेत्तस्य विजय च पदे पदे ॥१॥

सतत वद्धते मित्र धनभश्वयमेव च ।

शत्रुसन्त्य-क्षययाति दुःखानि दुरितानि च ॥२॥^२

सरलजन स्तोत्रे भगवत -श्रीकृष्णस्य महिमप्रतिपादन सक्षिप्त पदस्तत्रापि तस्य महत्त्वमुदघोष्यते । भगवान् कृष्ण एवास्य जगत कारण स एव च वितत्यविश्वरूपेण तिष्ठति । सहारे रुद्र रूपेण विश्वसहरते । ब्रह्मरूपेण च सृष्टि विधत्ते । विष्णुरूपेण च रक्षति । समस्त जगतामाधार । न क्वल विश्वस्यापि तु तस्यकारणस्यापि कारण श्रीकृष्ण एव तथा च स्पष्टमवसिद्धयति यत्कृष्णात्पर । किमपि तत्त्व नास्ति । तथा च तत्रव—

विश्व विश्वेश्वरेश च विश्वघन विश्वज परम् ।

विश्वाधार च विश्वस्यम् विश्व-कारण कारणम् ॥१॥^३

२३ शिवकत रामस्तवराज

भगवता शिवनानेन स्तवेन रामस्तुत । शिवकृतत्वादस्य राजत्य च

१ ब्रह्मवर्ते १।।२८

२ तत्रैव

३ ब्रह्मवर्ते १।।२५

स्वामाविरमतस्तदेवनाम । सूच्याचेदमेव नाम ।^१ फल-वधने च 'स्तवरा
राघवस्य श्रवणात् पापनाशनम् ।'^२ पुष्पिकाया च—

इतिथी गतकाटि रामचरिता तगत-श्रीमदानन्द रामायणे विलास क
वामीकीय गहर-कृत रघुवीर स्तव राजो नाम प्रथम सर्ग ।

आनन्द रामायण ४थ विलास १मश्लोकमारम्य ८६ तम याव
श्लोका ८६ । रामदासा वक्ता विष्णुदास श्रोता ।

अस्य स्तोत्रस्य त्रिसंघ्यपठनेन नर सबसम्पत् सौभाग्य चावाप्नोति
तथा च तत्रव—

य पठेच्छृणुयादवापि त्रिसंघ्यध्वज्याचित ।

ब्रह्महत्यादि पापानि तत्समानिबहूनि च ॥१॥

हेमस्तयसुरापान, गुरुतल्पायुतानि च ।

शोवधाद्युपपापानि, चिन्तामम्भवानि च ॥२॥

श्रीराम म्मरणवयपोहति, न सशय ।

इद सत्यमिद सत्य, सत्य नैवायदुःखत ॥३॥^३

स्तोत्रेऽस्मिन्नादौ फल-वधन^४ ततो द्विभुजस्यभगवतो रामचन्द्र
ध्यानम् । अत्र राम सच्चिदानन्दरूप^५ विनामहेतुर्विमलायताक्षो विश्वेश्वर
अणोरणापात्र महतदक्ष महीयान मृत्यस्वरूपो दशरथात्मज । स एव भरतस्याः
कूर्मादि रूपेण नानातनूद्यते ।^६ सर्वे ब्रह्मादयोऽस्यैवप्रभावात् ।

२४ श्रीकृष्णस्तोत्रम्

यतोऽत्र श्रीकृष्णस्य स्तव । सूच्यामस्यैव नाम्नालेख ।^७ उपसंहारे
इद ते वक्षित ध्यान स्तोत्र च कवच मुने ।^८

ब्रह्मवर्ते १म खण्डे २१ तमोऽध्याये २८ तम श्लोक मारम्य ५७ त
श्लोक यावत् । श्लोका ३० । शौनकम सूत प्राह । सुदुलभमिद पुरा ब्रा
ह्मणाराय ददौ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नर भगवददशन प्राप्य दुःखादि मुक्तो भवति

१ आनन्दरामायणे ५० ११

२ तत्रैव ४।१।८२

३ तत्रैव ५।१।८२ ८३ ८५

४ तत्रैव ६।१।१ २३

५ आनन्दरामायणे ४।१।२४ ३३

६ ब्रह्मवर्ते ४।१।३४।३८

७ तत्रैव १।२१ ३

८ तत्रैव १।२१।४४

जन्म मृत्यु जरा-व्याधिदुःखानि च न भवन्ति ।^१

सरलेऽत्रस्तोत्रं प्रथमं कल्पपादपमंत्रज्वलत् । स च आ श्री नमो भगवते
रासमण्डलेश्वराय श्रीकृष्णाय स्वाहेति मन्त्रोय कल्पपात्प ।^२ अत्र भगवांस्य
कोटिसप्तप्रभं वक्षितं । तस्य महिमाचानिबन्धनीयं स च नूतनजलधरं ऋचि
गारदनत्रे गारदचन्द्रमुखं पक्वविम्बरीष्टं । मुक्ता-पङ्क्ति-तिरम्बारिदत्त
पङ्क्तिकं । मुरलीयस्त-करं वोटि-वन्दपलावण्यं द्विभुजं पीतवासा रत्नकयूर
वल्लयवरत्नविभूषितं मयूरपिच्छशिखं मालतीवनमालालकतं । भाषा चास्य
सरला सरसा लघ्वी शान्त्याश्रना अल्प-समासा ।^३ अनुष्टुप् चात्र छन्दः ।

२५ श्रीकृष्णस्तोत्रम्

यतोऽत्र श्रीकृष्णस्य व्रणनमः । सूच्यामिदमव नामोपश्रमे^४ च 'स्तोत्रं च
सामवेदोक्तं^५ फलकथनं चापि श्रीकृष्णस्य स्तोत्रमिदमिति ।'^६

ब्रह्मवर्ते ३५ खण्डे ३२ तमऽध्याये २८ तमं श्लोकमारभ्य ७८ तमं
श्लोकात् श्लोका ५१ ।

स्तोत्रमिदं धर्माधिकामं मोक्षदायकं हरिभक्तिदमिह सर्वैश्वर्यदमन्तं हरि
पददायकम् । स्वास्थयगुणविद्या धनदमिति । तथा च—

श्री कृष्णस्य स्तोत्रमिदं त्रिसप्तत्यं यं पठेन्नरः ।

धर्माधिकाममोक्षाणां स दाता भारतं भवेत् ॥१॥

हरिदास्य हरौ भक्तिं लभेत्स्तोत्रं प्रसादतः ।

इहलोकं जगत्पूया, विष्णु तुल्योभवन्नरः ॥२॥^७

अथ परब्रह्मणो रूपं सूक्ष्मतमं सगुणं निगुणं रूपममं । अयमेव
सृष्टिस्थिति-पालनादिकं कर्तुं नानारूपाणि विधत्ते । प्रकृतिं युष्पात्मक-स्वरूपं
जगत् सव तदवभासादवभासते । सकलं जगदननौतप्रोतमं । विभूतिमत्स्त्वप्वशा
धिब्रह्मणः । गीतायां च—

यद्यद्यद्विभूतिमत्स्व, श्रीमदूर्जितमव वा ।

तन्निदेवावगच्छन्त्व, ममतेजोऽशसम्भवम् ॥१॥^८

१ ब्रह्मवर्ते १।२१।४५ ५७

२ तत्र व १।२१।३

३ तत्र व १।२१।३३ ३६

४ तत्र व ५० ६

५ ब्रह्मवर्ते ३।३२।२८

६ तत्र व ३।३२।७३

७ तत्र व ३।३२।७३ ७४

८ श्रीमद्भगवद्गीतायाम् १।४१

सरले सानुप्रासे मप्रसादऽनानुष्टुबछ दमा भगवतो गुणनामकीतनमिति ।

२६ श्रीराम भुजगस्तोत्रम्

भुजग प्रयात छदोमीरामच द्रस्य वणनमतस्तदेव नाम तथा च पुष्पि-
कायाम इति श्री मत्परमहंसपरिव्राजकाचायस्य श्रीगोविन्दभगवत्पूज्यपाद
शिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवत क्तौ श्रीराम भुजगप्रयात सम्भूणम् । १

भाचाय शंकर कृतमिदं श्लोकाश्चात्र २६ ।

वदानासारभूतस्यास्य पाठेन स्वम्वा ते चित्तम च नरोरामच द्र एव
भवति । तथा च तत्रव—

भुजगप्रयात पर वेदसारम् । मुग्ध राम चन्द्रस्य भक्त्या च नित्यम् ।

पठसतत चित्तयस्वान्तरग सएव रवय रामचन्द्र म धय ॥१॥^१

श्रवतार चन्द्रस्य रामचन्द्रस्यात्र परब्रह्मरूपेण सच्चिदानन्दगुणाधारा
धारहीनवरेण्य महद्विभुस्वरूपेण चिन्तनम् ।

विगुद्ध पर सच्चिदानन्द रूपम् गुणाधारमाधारहीन वरेण्यम् ।

महान् विमान्त गुहान्त गुणान्तम् मुक्तात् स्वयं धाम राम प्रपद्ये ॥१॥^३

अत्र रागाय मुरारिणां दस्यापि प्रयोगस्तथा—

हरे राम सीतापत रावणारे खरारे मुरारेऽमुरारे परेति,

लपत नयत सप्तकालमेव ममालोक्यालोकयाशेष बधो ॥१॥^४

२७ श्रीरामचन्द्राष्टकम्

यतोऽत्ररामचन्द्रविषयकमष्ट श्लोका फलकयने चेदमवनाम् ।

श्रीरामचन्द्रस्यवराष्टक त्वाम्

मथरित देवि मनोहर ध ॥^४

आनन्द रामायणे सारवाण्डे १२ शाध्याय ११६ तम श्लोकमारभ्य
१२८ तम यावन । श्लोका ६ । युद्धानन्तर रावणे हत शिवनाकारि ।

ये मनोहरमेतदष्टक पठन्ति शृण्वन्निगणन्ति च तं स्वीयं सबकामान्
लभन्ते । तथा च—

श्रीरामचन्द्रस्य वराष्टकं त्वा मथरित देवि मनोहर ये ।

पठन्ति शृण्वन्ति गुणन्ति भक्त्या तं स्वीयं कामा प्रलभन्ति नित्यम् ॥१॥^५

१ शंकरप्रयावल्पाम् पृ० ३८१

२ तत्रव श्लोक० २६

३ तत्रैव श्लोक० १

४ तत्रैव श्लोक० २६

५ आनन्दरामायण प० राधेतेन सम्पादित पण्डित पुस्तकालय, काशी १९५८ पृ० १४१

६ तत्रैव ११९२।१२४

इन्द्रवज्राद्यदोऽद्भ सरनसरत्त सगोतात्मजम् च प्रथम गरीर-स्वभा
 यात् विष्णुवर्णनम् । श्रीराम चन्द्रो नूतनजलधरश्चि सीता-वत्नम् वरुण ससार
 सारोऽविकार स्वासीमशौर्षेण विनागितारि राशसध्न मनोहरदधास्ति ।

२८ श्रीरामनामाष्टोत्तरशतनाम स्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवता रामचन्द्रस्याष्टोत्तर गतनाम्ना वणनम् । सूच्यामिदमव
 नाम^१ पत्र-वचने पुष्पिण्याया च । तथा च—

अष्टोत्तर गतनाम्ना रामचन्द्रस्य पावनम् ।

एतत्प्रोक्तं मयाश्रेष्ठ सब पातक नाशनम् ॥१॥

इतिश्री शतश्लोकि रामचरितान्तमत् श्रीमत्पान रामायणे वाल्मीकीये
 यागवाण्डे श्रीरामनामाष्टोत्तर गतस्तोत्र नाम पञ्चमोऽध्याय इति ।^३

पान रामायणे ३ये याग वाण्डे पञ्चमोऽर्ग १६ तम श्लोकमारभ्य ५५
 तम यावत् । द्वाहा ३६ । रामनामा वना विष्णुदासा धाता ।

अदष्ट वमवगादय भुवि चरति त वातनमानेणसद गतिधान्ति । ब्रह्म
 हृत्यादिसर्वपातन पुजा गार्ह्यति । तथा च—

प्रचरिष्यति तत्लाभे प्राण्यदष्टवगत द्विज ।

तस्यश्रीतनमात्रण जना यास्यन्ति सदगतिम् ॥१॥

तावदविजम्भते पाप ब्रह्म हत्या पुनस्मरम् ।

यावन्नामाष्टव शत पुरयो नहि कीतयत् ॥२॥

तावदयममटा शूरा सचरिष्यन्ति निभया ।

यावच्छीरामचन्द्रस्य, गतनाम्ना न कीननम् ॥३॥

ब्रह्महृत्यादिपापाना निष्कृतिं यदि वाञ्छति ।

रामस्तोत्रमासमक पठित्वामुच्यत नर ॥४॥^४

सरलेऽनुष्टुपद्यदोऽद्भेऽत्रभगवत् परब्रह्मणेण कीतनम् सहस्रशीष
 सहस्राक्षो विश्वतोमुखो हिरण्यगर्भान्तिनामानि ।

२९ श्रीविष्णु-सहस्रनाम

यतोऽत्र विष्णोभगवत् सहस्रनाम्ना वणनम् । स्तोत्रान्ते पुष्पिण्यायाम
 धेदमेव नाम ।

इति नारद-याचराश्रोक्त श्रीविष्णोर्नामसहस्र समाप्तम् ।^५

१ तत्रव ५० १

२ तत्रव ३।५।४२

३ आनन्दरामायण ५० २२८

४ तत्रव ३।५।४३ ४५ ४६

५ शाकतप्रमो २ ०८, बाम्ब ५० ५७५

नारद पाचरात्रत शाक्तप्रमोदे धृतम् । श्लोका —श्चात्र २२४ । प्रववता
महादेव पावती प्रति ।

अस्य श्री विष्णु सहस्र नामस्तोत्रस्य पाठादब्रह्म हत्यादि पापानि शाम्यति ।
जयन्तपात्रतादीनि कर्माणि विष्णु सहस्रनाम्न षोडशी कलां नाहति । तथा
च—

अत सर्वाणि तीर्थानि, जलचक्र प्रवाहजम् ।

विष्णोर्नमिमहस्रस्य, कला नाहन्ति षोडशीम् ॥१॥

आदावत्र विष्णुविप्रश्नोत्तरं ततामहादेवपावतीप्रश्नोत्तरम् (महादेवश्च
पावतीप्रश्नोत्तरम्) महादेवश्च पावतीम् प्राह । विनियथागकरन्यासागत्यासन्ति
ध्यानम् ततसहस्र नाम्ना कथनम् । सामसिकायेव नामानि बाहुल्येनोपलभ्यन्ते ।
तत्र च प्रायणकसमाप्ति यथा—

नित्योदितो नित्य युक्तो नित्यानन्द सनातन ।

मायापतिर्योगपति, कवत्यपतिराधव ॥१॥

योगप्रिया योगमया भवबन्धैर्बभूवोचन ।

पुराण पुरुष प्रत्यक चैत य पुरुषात्तम ॥२॥^१

श्रवतार-सम्बन्ध गुण कर्मानुष्पाणिनामान्यपि तथा च—

कौण्डोद्भोवीरवाहु, सत्यायत्यक्तसादर ।

यशोमानदोनदी धरणीमण्डलोदय ॥३॥^२

३० श्रीहरिनामाष्टकम्

यतोत्र भगवतो नाम्नाष्टकम् । पुस्तके घत नाम । युष्पिकाया च
इति श्री स्वामिब्रह्मानन्द विरचित श्री हरिनामाष्टक सम्पूणम् ।^१
स्वामिब्रह्मानन्दरचितमिदमत्र श्लोका ६ बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी
संस्करणे पृ० ७८ ।

स्तात्रस्यास्य निरन्तर पाठेन नरो विष्णो परम पदमधिगच्छति । पुनजम्
मरणादिदुःखं न गच्छति । तथा च—

इयत्क भगवत सतत नरा यो नामकित पठति नित्यमनयचेता ।

विष्णा पर पदमुपति पुननजातु मातु पयोधररस पिबतीहसत्यम् ॥१॥^४

सरल सानुप्रास प्रसाद सम्बलिते भ सम्बाधनान् भगवन्नामभि सस्तव ।
तत्र च विविधावताराणा नामानि श्रीकृष्ण नसिंह रामादीनामिति । तथा च—

१ शाक्तप्रमोद २० = बाम्ब श्लोक १८ २

२ तत्र १२५

३ बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे २० ३ पण्डित पुस्तकालय प० ७६

४ तत्र ६, श्लोक ६

श्रीवेशवाच्युत मुकुन्द रथामपाण गाविन्द माधव जनादन दानवारे ।
 नारायणामरुपते त्रिजगन्निवास जिह्वे जपति मतत मधुगन्धराणि ॥१॥
 श्रीराम रावणरिषा रघुवशकेनो सीतापत दशरथात्मज राजसिंह ।
 सुग्रीवमित्र मृगवधन चापपाणे जिह्वे जपति सतत मधुराक्षराणि ॥२॥^१

३१ श्री हरि स्तोत्रम्

यतोऽनमगवत श्रीहरे स्तोत्रम् । पुस्तकम्योपक्रमोपसहारयोरेतदेव नाम
 तथा च— श्री हरिस्तोत्रम् २ पुष्पिकाया च—

इति श्रीमत्स्वामिब्रह्मानन्द विरचित श्री हरि-स्तोत्र सम्पूर्णम् ।^१
 स्तोत्रस्यास्य रचयिता ब्रह्मानन्द । श्लोकाश्च ६ समाहितमना स्तोत्र
 स्यास्य पाठेन नर भगवतो विशाक लोक गच्छति । जराज-मशोकानि निवृत्तौ
 भवति । तथा च—

इदं यस्तु नित्यं समाधाय चिन्तय
 पठेदष्टकं कष्टहारं मुरारे ।
 सविष्णोर्विशोकं ध्रुवं यातिलोकम् ।
 जराज-मशोकं पुनर्विदते ना ॥१॥^२

सरल सानुप्रास प्रसादोपेत वणम्यादियुक्तमिदं भजे हृमिति चतुस्रपाद
 कलित मनोहरनि सहृदयानाम् । अनुप्रासमग्या भाषायाविशेषेणाग्रहस्तथा च—
 जगज्जालपाल वचत्कण्ठमालम् शरच्चन्द्रमाल महादत्य-कालम् ।
 नमोनीलकाय दुरावार मायम् सुपदमासहाय भजेऽहम् ॥१॥
 सुरालीवरिष्ठ त्रिलोकी वरिष्ठम् गुरुणा गरिष्ठं स्वरूपकनिष्ठम् ।
 सदायुद्धधीर महावीर वीरम् धरोम्भौधित्तीर भजेहम् भजेऽहम् ॥२॥^३

(ग) सामान्यस्तावत्राणि—(३०३)

- १ अक्षरं कृतं श्रीवृष्ण-स्तोत्रम् श्लोका १७ अ० व० पु० ४।७।१५७ ७३ ।
 मत्तिदम् ।
- २ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । वहस्तोत्ररत्नाकरयोध तम् आचाय शंकर
 कतम् हरिविषयकरम् ।
- ३ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । आचाय शंकर-कतम् निखिल-दुःख निवर्त्ति

१ तत्रैव १ प

२ बहुस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे प ७८

३ तत्रैव श्लोक १

४ तत्रैव श्लोक ८

५ तत्रैव श्लोक

- करम । अद्वैत-सम्प्रदाये प्रसिद्धम् ।
- ४ अच्युत-स्तोत्रम् । श्लोका ५६ । गण्डपुराणे २२६।१ ५६ । मोक्षदम् ।
- ५ अच्युत स्तोत्रम् श्लोका २३ । विष्णुपुराणे १।१२।।३ ७५ । राज्यादि-
सौख्यदम् ।
- ६ अदितिकन विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २५ । मत्स्यपुराणे २४३।१३ ३७ ।
मनोरथप्रपूरकम् ।
- ७ अहल्या ऋत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । अध्यात्मरामायणे १।५।४३-
६५ । पाप निवृत्तिपूर्वकं मोक्षदम् ।
- ८ आनन्दारय-स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री स्तवकल्पद्रुमे श्रीमद्रूपगोस्वामि-
कवचम् जनप्रियकारकम् ब्रजराजसाभीष्यदम् । निम्बाकसम्प्रदाये
प्रसिद्धम् ।
- ९ आनिपोडणी-स्तोत्रम् श्लोका १७ । प्रायर्षिसिंहकवचम् स्तोत्राणवे,
पृ० ४३४ भगवत्कृपा-पानम् ।
- १० आतत्राण परायण स्नात्रम् श्लोका ५५ । [आचाय यास-कृतम्
स्तोत्राणवे १६४ पृष्ठा । धर्मादि मोक्ष प्रदम् ।
- ११ इन्द्रकवचविष्णुस्तोत्रम् । श्लोका २१ ब्र० व० ४।२।१।७६-१६६ ।
कृष्णमत्तिवचम् ।
- १२ इन्द्रधनुषविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ५८ । नारद-पुराणे २।५३।१० ६८ ।
सवायदम् फलवचने ५४ अध्याय ।
- १३ इन्द्रधनुषविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ६५ । ब्रह्मपुराणे [४६।३ ६७ ।
धर्मयुक्तामलम् ।
- १४ उतककत विष्णु-स्तानम् श्लोका २१ । नारदपुराणे ३८।२२ ५३ ।
सकलायलम् ।
- १५ कमलापयष्टकम् श्लोका ६ । स्वामिब्रह्मानन्द कृतम् बहुस्तोत्र
रत्नाकरयो स्तोत्ररत्नावल्या च विष्णु-पद-दायकम् ।
- १६ कमलेग मालास्तोत्रम् श्लोका ८ । श्रीनारायणस्तोत्रम् कृतम् । बहुस्तोत्र
रत्नाकरे वागी-सस्करणे । दास्य मक्तिदम् ।
- १७ कल्किस्तोत्रम् श्लोका ११ । कल्किपुराणतो बहुस्तोत्र रत्नाकरे वागी
सस्करणे कीर्तन पर मक्तिदम् ।
- १८ कातवीर्यकवच-स्तानम् श्लोका १३४ । नारदपुराणे ७७।४-१३७ ।
मणिनायदम् ।
- १९ कातवीर्याजुनसहस्रनाम श्लोका १४७ । उड्डीगामरत-त्रत ।
सवधदम् ।
- २० कातवीर्याजुनकवचम् श्लोका ८ । डामरत-त्रत शत्रुनाशकरम् ।

श्रीकेशवाच्युत मुकुन्द रथागपाण, गोविन्द माधव जनादा दानवारे ।
 नारायणामरपते त्रिजगन्निवास जिह्वे जपेति सतत मधुगन्धराणि ॥१॥
 श्रीराम रावणरिपो रघुवशकेनो, मीतापते दशरथात्मज राजनिह ।
 सुधीवमित्र मृगवधन चापपाणे जिह्वे जपेति सतत मधुराक्षराणि ॥२॥^१

३१ श्री हरि स्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवत श्रीहरे स्तानम । पुस्तकस्योपक्रमापसहारयोरेतदेव नाम
 तथा च— श्री हरिस्तोत्रम् ^२ पुष्पिकाया च—

इति श्रीमत्स्वामिब्रह्मानन्द विरचित श्री हरिस्तोत्र सम्पूणम् ।^१

स्तोत्रस्यास्य रचयिता ब्रह्मानन्द । श्लोकाश्च ६ समाहितमना स्तोत्र
 स्यास्य पाठेन नर भगवतो विशोक लोक गच्छति । जराजमशोकाणि निवन्तो
 भवति । तथा च—

इदं यस्तु नित्यं समाधाय चिन्तय

पठेदष्टकं कष्टहार मुरारे ।

सविष्णोर्विशोकं ध्रुव यातिलोकम् ।

जराजमशोकं पुनर्विन्दते नो ॥१॥^४

सरल सानुप्रास प्रसादापन वणमन्दादियुक्तमिदं भजेऽहमिति चतुर्थपाद
 कलित मनोहरानि सहृदयानाम् । अनुप्रासमय्या भाषायाविशेषेणाग्रहस्तथा च—

जगज्जालपाल कचत्कण्ठमालम्, शरच्चन्द्रमाल महादत्य-कालम् ।

नभोनीलकाय दुरावार मायम् सुपदमाभहाय भजेऽहम् ॥१॥

सुगन्धीवरिष्ठ त्रिलोकी वरिष्ठम् गुरुणा गरिष्ठ स्वरूपकनिष्ठम् ।

सदायुद्धधीर महावीर वीरम् वरोम्भौधितीर भजेहम् भजेऽहम् ॥२॥^५

(ग) सामान्यस्तोत्राणि—(३०३)

१ अनुर-कृत श्रीकृष्ण स्तानम श्लोका १७ ब्र०व० पु० ४।७०।१७ ७३ ।
 भक्तिदम् ।

२ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । बह्वस्तोत्ररत्नाकरयोध तम आचाय शंकर
 कृतम् हरिविषयकरम् ।

३ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । आचाय शंकर-कृतम् निखिल दुःख निवर्त्ति

१ तत्र १ ८

२ बह्वस्तोत्ररत्नाकर भाषी मस्करण ५० ७८

३ तत्र १ श्लोक १

४ तत्र १ श्लोक ८

५ तत्र १ श्लोक

- वरम् । अद्भुत-सम्प्रदाये प्रसिद्धम् ।
- ४ अच्युत स्तोत्रम् । श्लोका ५६ । गरुडपुराणे २२६।१ ५६ । मोक्षदम् ।
- ५ अच्युत स्तोत्रम् श्लोका २३ । विष्णुपुराण १।१२।५३ ७५ । राज्यादि सौख्यदम् ।
- ६ अदितिकन विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २५ । मत्स्यपुराणे २४३।१३ ३७ । मनोरथप्रपूरकम् ।
- ७ अहल्या कृत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । अध्यात्मरामायणे १।५।४३ ६५ । पाप निवृत्तिपूर्वकं मोक्षदम् ।
- ८ आनन्दारय-स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री स्तवकल्पद्रुमे श्रीमद्रूपगोस्वामि कृतम् जनप्रियकारकम् ब्रजराजसामीप्यम् । निम्बाकसम्प्रदाये प्रसिद्धम् ।
- ९ आर्तिपोडशी स्तोत्रम् श्लोका १७ । आयनसिंहकृतम् स्तोत्राणवे, पृ० ४३४, भगवत्कृपा पात्रम् ।
- १० आतनाण परायण-स्तोत्रम् श्लोका ५२ । [आचार्य-यास कृतम् स्तोत्राणवे १६४ पृष्टे । धर्मादि-मोक्ष प्रदम् ।
- ११ इन्द्रकनथीकण्ठस्तोत्रम् । श्लोका २१ ब्र० व० ४।२१।१७६-१६६ । कण्ठमत्तिकरम् ।
- १२ इन्द्रधम्मकनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ५८ । नारद-पुराणे २।५३।१० ६८ । सवायम् फलकथने ५४ अध्याये ।
- १३ इन्द्रधम्मकनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ६५ । ब्रह्मपुराणे [४६।३ ६७ । धर्माधिकामदम् ।
- १४ उषककृत विष्णु स्तोत्रम् श्लोका २१ । नारदपुराणे ३८।२२ ५३ । सक्लायम् ।
- १५ कमलापदष्टकम् श्लोका ६ । स्वामिब्रह्मानन्द कृतम् बह्वस्तोत्र रत्नाकरयो स्तोत्ररत्नावल्या च विष्णु पद-दायकम् ।
- १६ कमलेश मालास्तोत्रम् श्लोका ८ । श्रीनारायणनाम कृतम् । बह्वस्तोत्र रत्नाकरे काशी मन्करणे । तस्य भक्तिदम् ।
- १७ कलिकस्तोत्रम् श्लोका ११ । कलिकपुराणतो बह्वस्तोत्र रत्नाकरे काशी मन्करणे कीर्तन पर भक्तिदम् ।
- १८ कातवीर्यकवच-स्तोत्रम् श्लोका १३४ । नारदपुराणे ७७।४-१३७ । अश्विलाथदम् ।
- १९ कातवीर्याजुनसहस्रनाम श्लोका १४७ । उडडोगामरतत्रतम् । सवधदम् ।
- २० कातवीर्याजुनकवचम् श्लोका ८ । डामरतत्रत शत्रुनाशकरम्

श्रीकेशवाच्युत मुकुन्द रथागपाणे गोविन्द माधव जनादन दानवारे ।
 नारायणामरपते त्रिजगन्निवास जिह्वे जपेति मतत मधुगन्धराणि ॥१॥
 श्रीगम रावणरिपा रघुवशक्तो सीतापत दशरथात्मज राजसिंह ।
 सुग्रीवमित्र मृगवधन चापपाणे जिह्वे जपति सतत मधुराक्षराणि ॥२॥^१

३१ श्री हरि-स्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवत श्रीहरे स्तानम । पुस्तकस्योपक्रमोपसंहारयोरेतदेव नाम
 तथा च—“श्री हरिस्तानम”^२ पुष्पिकाया च—

इति श्रीमत्स्वामिब्रह्मानन्द विरचित श्री हरि-स्तोत्र सम्पूणम् ।^१

स्तोत्रस्यास्य रचयिता ब्रह्मानन्द । श्लाकाद्व ६ समाहितमना स्तोत्र
 स्यास्य पाठेन नर भगवतो विशोक लोक गच्छति । जराज-मशोकादि निवृत्तो
 भवति । तथा च—

एद मस्तु नित्य समाधाय चिन्म
 पठेत्पटक कष्टहार मुरारे ।
 सविष्णाविष्णाक ध्रुव यातिलोकम् ।
 जराज-मशोक पुनर्विदते नो ॥१॥^४

सरल सानुप्रास प्रसादापेन वणम्यादियुक्तमिदम् भजेहमिति चतुषपाद
 कलित मनोहरनि सहृदयानाम । अनुप्रासमय्या भाषायाविशेषेणाग्रहस्तथा च—

जगज्जालपाल वधरक्ठमालम गरच्च द्रमाल महादत्य-बालम् ।
 नमोनीलकाय दुरावार मायम् सुपदमासहाय भजेऽहम् ॥१॥
 सुरालीवरिष्ठ त्रिलोकी वरिष्ठम् गुरुणा गरिष्ठ स्वल्पकनिष्ठम् ।
 सदायुद्धधीर महावीर-वीरम् वरोम्भौधित्तीर भजेहम् भजेऽहम् ॥२॥^५

(ग) सामान्यस्तोत्राणि—(३०३)

- १ अक्षर-वृत्त-श्रीवृष्ण-स्तानम श्लोका १७, ब्र०व० पु० ४।७०।५७ ७३ ।
 मत्तिम् ।
- २ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । वृत्-स्नात्ररत्नाकरयाध नम आचाय शकर
 वतम् हरिवश्यकरम् ।
- ३ अच्युताष्टकम् श्लोका ६ । आचाय-शर-वतम् नितिल-दु ल निवृत्ति

१ तत्रव १ व

२ बहूल्लोत्ररत्नाकर काशी संस्करण प० ७८

३ तत्रव श्लोका १

४ तत्रव श्लोका ८

५ तत्रव श्लोका

- करम । अद्वैत-सम्प्रदाय प्रसिद्धम् ।
- ४ अच्युत स्तोत्रम् । श्लोका ५६ । गरुडपुराणे २२६।१ ५६ । मोक्षदम् ।
- ५ अच्युत स्तोत्रम् श्लोका २३ । विष्णुपुराण १।१२।५३-७५ । राज्यादि-
सौख्यदम् ।
- ६ अदितिकृत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २५ । मत्स्यपुराणे २४३।१३ ३७ ।
मनोरथप्रपूरकम् ।
- ७ अहल्या कृत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । अध्यात्मरामायणे १।५।४३-
६५ । पाप निवृत्तिपूरक मोक्षदम् ।
- ८ आनन्दारय-स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री स्तत्रकल्पद्रुमे श्रीमद्रूपगोस्वामि
कृतम् जनप्रियकारकम् ब्रजगणसामीप्यदम् । निम्बाकसम्प्रदाये
प्रसिद्धम् ।
- ९ आतिपोडशी-स्तोत्रम् श्लोका १७ । आयनसिंहकवच स्तोत्राणवे
पृ० ४३४, भगवत्कृपा पानम् ।
- १० आतत्राण परायण स्तोत्रम् श्लोका ५५ । [आचार्य यास कृतम्
स्तोत्राणवे १६४ पृष्ठे । धर्मानि मोक्ष प्रदम् ।
- ११ इन्द्रकवचकृष्णस्तोत्रम् । श्लोका २१ ब्र० व० ४।२।१७६ १६६ ।
वष्णुभक्तिकरम् ।
- १२ इन्द्रधुम्नकृतविष्णुस्तोत्रम्, श्लोका ५८ । नारद-पुराणे २।५३।१० ६८ ।
सवायदम् फलकथन ५४ अध्याये ।
- १३ इन्द्रधुम्नकृतविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ६५ । ब्रह्मपुराणे [४६।३ ६७ ।
धर्मार्थकामम् ।
- १४ उत्तकृत विष्णु स्तोत्रम् श्लोका २१ । नारदपुराण ३८।२२ ५३ ।
मङ्गलाष्टम् ।
- १५ कामनापयष्टकम् श्लोका ६ । स्वामिब्रह्मानन्द कृतम् बहस्तीत्र
रत्नाकरयो स्तोत्ररत्नावल्या च विष्णु पद-प्रायकम् ।
- १६ कामलेष मानास्तात्रम् श्लोका ८ । श्रीनारायणपञ्चकतम् । बहस्तीत्र
रत्नाकरे काशी सस्करणे । दास्य भक्तिदम् ।
- १७ कल्किस्तोत्रम् श्लोका ११ । कल्किपुराणतो बहस्तीत्र रत्नाकरे काशी
सस्करणे कीर्तन पर भक्तिदम् ।
- १८ कातवीर्यवचन-स्तोत्रम् श्लोका १३४ । नारदपुराणे ७७।४ १३७ ।
अभिनायदम् ।
- १९ कातवीर्याङ्गुनसहस्रनाम श्लोका १४७ । उड्डोङ्गामरतत्रत ।
सवयदम् ।
- २० कातवीर्याङ्गुनवचनम् श्लोका ८ । कामरतत्रत । अनुशासकरम् ।

श्रीकेशवाच्युत मुकुन्द रथागपाण गोविन्द माधव जनादन दानवार ।
 नारायणामरपते त्रिजगन्निवाम जिह्वे जपति मत्तन मधुगन्धराणि ॥१॥
 श्रीराम रावणरिपो रघुवर्गवन्तो सीतापत दशरथात्मज राजसिंह ।
 सुग्रीवमित्र मृगवधन चापपाणे जिह्वे जपेति सन्त मधुराश्रराणि ॥२॥'

३१ श्री हरि स्तोत्रम्

यतोऽत्रभगवत श्रीहरे स्तोत्रम् । पुस्तकम्योपत्रमोपसहारयोरेतदेव नाम
 तथा च— 'श्री हरिस्तोत्रम् * पुष्पिकाया च—

इति श्रीमत्त्वामिन्द्रह्यानन्द विरचित श्री हरि-स्तोत्र सम्पूर्णम् ।'
 स्तोत्रस्यास्य रचयिता ब्रह्मानन्द । श्लोकादच ६ समाहितमना स्तोत्र
 स्यास्य पाठेन नर भगवतो विमोक्त लोक गच्छति । जराज मशोकादि भिव त्तो
 भवति । तथा च—

इद यस्तु नित्य समाधाय चिन्तन
 पठेदष्टक कष्टहार मुरारे ।
 सविष्णोर्विशोक ध्रुव यातिलाकम् ।
 जराज मशोक पुनर्विन्दते नो ॥१॥*

सरल सानुप्रास प्रसादोपत वणमन्यादियुक्तमिन्म भजेऽहमिति चतुर्थपाद
 कलित मनोहरनि सहृदयानाम । अनुप्रासमध्या भाषायाविशेषेणाग्रहस्तथा च—
 जगज्जालपाल कचत्वष्टमालम शरच्चन्द्रमाल महादत्यन्कालम् ।
 नमोनीलकाय दुरावार मायम सुपदमासहाय भजेऽहम् ॥१॥
 सुरालीवरिष्ठ त्रिलोकी वरिष्ठम् गुरुणा गरिष्ठ स्वरूपकनिष्ठम् ।
 सदायुद्धधीर महावीर-वीरम, वरोम्भोधितीर भजेहम् भजे हम् ॥२॥*

(ग) सामान्यस्तोत्राणि—(३०३)

- १ शंकर कृत श्रीकृष्ण-स्तोत्रम् श्लोका १७ ब्र०व० पु० ४।७०।५७ ७३ ।
 भक्तिदम् ।
- २ शंखुताष्टकम् श्लोका ६ । बहुस्तोत्ररत्नाकरयोध तम आचाय शंकर
 कृतम् हरिविषयकरम् ।
- ३ शंखुताष्टकम् श्लोका ६ । आचाय शंकर-कृतम् निखिल दुःख निवर्ति

- १ तल्लव १ ८
- २ बहुस्तोत्ररत्नाकर कीर्ती सस्करण प ७८
- ३ तल्लव श्लोक १
- ४ तल्लव श्लोक ८
- ५ तल्लव श्लोक

वरम् । अद्भुत-सम्प्रदायं प्रसिद्धम् ।

- ४ अच्युत स्तोत्रम् । श्लोका ५६ । गरुडपुराणे २२६।१ ५६ । मोक्षदम् ।
- ५ अच्युत स्तोत्रम् श्लोका २३ । विष्णुपुराणे १।१२।१३-७५ । राज्यादि-
सौख्यदम् ।
- ६ अदितिकृत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २५ । मत्स्यपुराणे २४३।१३-३७ ।
मनोरथप्रपूरकम् ।
- ७ अहल्या कृत विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । अथात्मरामायणे १।५।४३-
६५ । पाप निवृत्तिपूर्वक मोक्षदम् ।
- ८ आनन्दारय-स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री स्तवकल्पद्रुमे श्रीमद्रूपगोस्वामि
कृतम् जनप्रियकारकम् ब्रजगात्सामीप्यदम् । निम्बाकसम्प्रदाये
प्रसिद्धम् ।
- ९ आतिपोङ्गी स्तोत्रम् श्लोका १७ । आयनसिंहकृतम् स्तोत्राणवे,
पृ० ४३४, भगवत्पा-पात्रम् ।
- १० शातत्राण परायण स्तोत्रम् श्लोका १५ । [आचार्यव्यास-कृतम्,
स्तोत्राणव १६४ पृष्ठे । धर्मानि मोक्ष प्रदम् ।
- ११ इन्द्रकाश्रीविष्णुस्तोत्रम् । श्लोका २१ ब्र० व० ४।२१।१७६-१६६ ।
वर्णमत्तिकरम् ।
- १२ इन्द्रद्युम्नकनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ५८ । नारद-पुराणे २।५३।१० ६८ ।
सवायन्म फलकथन ५४ अध्याये ।
- १३ इन्द्रद्युम्नकनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ६५ । ब्रह्मपुराणे [४६।३ ६७ ।
धर्मायनामम् ।
- १४ उत्तकवन विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका २१ । नारदपुराणे ३८।२२ २३ ।
मन्त्रायन्म ।
- १५ कमलापयष्टवम् श्लोका ६ । स्वामिब्रह्मानन्द कृतम् बहुस्तीत्र
रत्नाकरयो स्तोत्ररत्नावल्या च विष्णु-यन्त्रायकम् ।
- १६ कमलेन मालास्तात्रम् श्लोका ८ । श्रीनारायणस्तव कृतम् । बहुस्तीत्र
रत्नाकरे वागी-मस्करण । दास्य मत्तिकम् ।
- १७ कलिस्तात्रम् श्लोका ११ । कल्पपुराणतो बहुस्तीत्र-रत्नाकरे वाशी
सस्तरणे कीर्तन पर मत्तिकम् ।
- १८ कातवीथवच-स्तोत्रम् श्लोका १३४ । नारदपुराणे ७७।४ १३७ ।
प्रणिनामम् ।
- १९ कातवीथार्जुनाख्यनाम श्लोका १४७ । उद्दीर्गामरतत्रत ।
मन्त्रायन्म ।
- २० कातवीथार्जुनवचम श्लोका ८ । कामरतत्रत पञ्चनामकम् ।

- २१ कातकीर्याजुनकवचम् श्लोका १५६ । डामरतत्रत सबसिद्धिदम गनु
नागनपरम् ।
- २२ कातवीय-स्तोत्रम् । श्लोका १६ । वा० वि० पु० स्तोत्रालये । भिन्न
सिद्धिदम् ।
- २३ कम-स्तोत्रम् । श्लोका ६ । दे० भा० ८।१०।२ ७ । सवमौग्यकरम् ।
- २४ कुज विहायष्टकम् । श्लोका ६ । श्रीस्तव-बल्प द्रुम पृ० २८० ।
श्रीमत्पगोस्वामिकनम् सौभाग्य-करम् । राधाबन्धन सम्प्रसाय प्रसिद्धम् ।
- २५ कुजविहायष्टकम् । श्लोका ६ । श्रीस्तवबल्पद्रुम । सौभाग्यकरम्
मोक्षम् च ।
- २६ कण्ठ-वर्णामृतम् श्लोका ३२८ । लीलागुण रचितम् भक्तिदम् ।
- २७ कण्ठदादनामस्तोत्रम् । श्लोका ७ । महाभारतानुगासनपवताबहस्तोत्र
रत्नाकरे काशी-संस्करणे । सवपापविमुक्तिदम् ।
- २८ कण्ठ शतनाम स्तोत्रम् श्लोका ३४ । पादमे २।८७।४ ३७ ।
- २९ कण्ठस्तोत्रम् श्लोका ५ । वि० पु० १।१८।३६ ४३ । रणाकरम् ।
- ३० गजेन्द्र-वत विष्णु स्तोत्रम् श्लोका ४२ । वामन पुराणे ८५।३१ ७२ ।
दु स्वप्नबाधागान्तिकरम् ।
- ३१ गमकतश्रीकण्ठस्तोत्रम् श्लोका २६ । ब्र० व० महापुराणे ४।१३।१६३
२१८ । भक्तिम् गोविमोहनागनम् ।
- ३२ गरुडध्वजस्तोत्रम् श्लोका १६ । भा० ४।६।१ १६ । दु खनिवारकम् ।
- ३३ गुह्याष्टकम् श्लोका ११ । गरुडपुराणे २०५।११ । मृत्युमय निवारकम् ।
- ३४ गोपाल सहस्रनाम श्लोका १०० । सम्मोहन-महितायाम पापखण्डन
मृत्युनाशनम् ।
- ३५ गोपाल-स्तोत्रम् श्लोका १६ । नारद-पञ्चरात्रत बहस्तोत्र रत्नाकरे
काशी-संस्करणे रक्षाकरम् ।
- ३६ गोपाल-स्तोत्रम् श्लोका १७ । नारदपञ्चरात्रता बहस्तोत्र रत्नाकरयो ।
सवजनप्रिय-करम् ।
- ३७ गोपान विंशतिस्तोत्रम् श्लोका २२ । बहस्तोत्र रत्नाकरे बाम्दे
संस्करणे । श्रीकण्ठप्रीतिसम्पान्कम् ।
- ३८ गोपाल शतनामस्तोत्रम् श्लोका २२ । बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी-
संस्करणे सवपापनिवृत्तिकरम् ।
- ३९ गोपालाष्टकम् श्लोका ६ । स्वामिन्नह्यानन्द रचितम् । विष्णुधामदम् ।
- ४० गोपालहृदय-स्तोत्रम् श्लोका ६ । बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी संस्करणे ।
सवपाप निवृत्ति-करम् ।
- ४१ गोपालाशय कवचम् श्लोका १५ । नारद पाञ्चरात्रतोत्रबहस्तोत्र रत्नाकरे

वाशी-सस्वरणे । पुत्रदम सवमनोरथपूरकम् ।

- ४२ श्री ब्रह्मानन्दरचिनम बहस्तोत्ररत्नाकरे । पाप निवृत्ति-सूक्तम् विष्णु धामदम् ।
- ४३ गोविन्ददामोदरन्तानम श्लोका ७१ । श्री विल्वमगलाचाय-रचितम् । स्तोत्ररत्नावल्याम् । भक्तिदम । विशुद्धाद्वय (वत्सलम् सम्प्रदायेप्रसिद्धम्,
- ४४ गोविन्द विरदावलि (१), श्लोका ६७ । श्रीमद्रूपगोस्वामिरचितम्, गोपाल प्रसन्नतारु ।
- ४५ चतुर्विंशतिमूर्ति स्तोत्रम्, श्लोका १४ । अग्नि पु० ८०।१ १४ । सवदम् ।
- ४६ चन्द्रिकाकतविष्णु-स्तोत्रम् श्लोका ३३ । पादमे ७।१६।२७ ५८ । हृषिकरम् ।
- ४७ जन्मरहस्य स्तोत्रम् श्लोका ८६ । भविष्योत्तरपुराणत कृष्णार्जुन सम्वाद । वा० वि० वि० पु० स० १४६० ।
- ४८ जटायु-कृत रामस्तोत्रम् । श्लोका १३ । आ० रामायण ३।८।४० ५२ । मोक्षदम् ।
- ४९ पानामृत स्तोत्रम् श्लोका २४ । गरुड-पुराणे २२४ । १ २४ । सव नानदम् ।
- ५० त्रैलोक्य मंगल-कवचम् श्लोका ४१ । नारद पाचरात्रतोत्रहस्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई-मस्करणे त्रैलोक्य विजयदम् ।
- ५१ त्रैलोक्यमाहनस्तोत्रम्, श्लोका ७ । गरुड-पुराणे २६।१ ७ । त्रैलोक्य मोहन करम् ।
- ५२ दक्षिणामूर्ति सहस्रनाम, श्लोका १५४ । रघुयामलत । वा० वि० वि० पु० स० १४८५ ।
- ५३ दत्तलहरी । श्लोका १०२ । दत्तादनरचिता । बहस्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई, सस्वरणे । विद्यादा ।
- ५४ दत्तात्रेय स्तोत्रम् श्लोका १८ । नारद-पुराणतो बहस्तोत्ररत्नाकरे । मुम्बई मस्करणे दत्तप्रीतिकरम् ।
- ५५ दत्तात्रेय स्तोत्रम् श्लोका ६ । स्तोत्राणव पृष्ठे १६७ । पापनिवृत्तकम् ।
- ५६ दत्त शृङ्गाविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ६३ । पादमे ७।१७।११ १६३ । सव सौम्यकरम् ।
- ५७ दीनप्रध्वष्टम् श्लोका ६ । श्री ब्रह्मानन्द-कृतम्, बहस्तोत्ररत्नाकरे, वाशी-मस्करणे विष्णु प्रम नताकरम् ।
- ५८ दश-कृतानमिह-स्तोत्रम् श्लोका १ । स्वा० २।८।३८ ५२ । शत्रुनाश करम् ।

- ५६ देवकृत-नृसिंह-स्तोत्रम्, श्लोका १। पादमे १।७७।६२ १०६।
विजयदम् ।
- ६० देव-कत-गमस्तोत्रम् श्लोका ७। ब्रह्म व० महा० पुराणे ४।७।५४ ६०।
बह्वस्तोत्ररत्नाकरयो वाञ्छितदम् ।
- ६१ दत्य-वृतश्रीकृष्ण-स्तोत्रम्, श्लोका २४। अ० व० ४।२२।३७ ६०।
मोक्षदम् ।
- ६२ धमकृतश्रीकृष्ण-स्तोत्रम् श्लोका ८। अ० व० महापुराण १।३।४५ ५२।
सौख्यदम् ।
- ६३ नन्द-कृतश्रीकृष्ण-स्तोत्रम्, श्लोका ३०। ब्रह्मवर्ते ४।२।१२०४ २३३।
सुदृढ-मुक्तिदम् ।
- ६४ नरसिंहस्तोत्रम् श्लोका २५। गरुडपुराण २२३।१-२५। मनोरथ
पूरकम् ।
- ६५ नवरत्नमालिकास्तोत्रम्, श्लोका १०। आचाय शकरकतम वा० वि०
वि० पु० स० १४६५, शिवप्रीतिदम् ।
- ६६ नागपत्नीकृत-श्रीकृष्णस्तोत्रम्, श्लोका १८। ब्रह्मवर्ते ४।१६।१७ ३४।
सवपापविमुक्तिदम् ।
- ६७ नाम-भोक्तिक-माला-स्तोत्रम् श्लोका २५। स्तोत्राणवे पृ० १६४।
अनिष्टक्षयकरम् ।
- ६८ नारायणास्त्रम्, श्लोका १५। नवीनाह्निकसूत्रावल्याम। अपमत्युवार
कम् ।
- ६९ नारायणस्तोत्रम् श्लोका ५। देवीभागवत ८।११।१ ५। विजयदम् ।
- ७० नारायणस्तोत्रम् श्लोका १४। स्वादे २।३।३२ ४३। दुःखनाशकम् ।
- ७१ नारायणस्तोत्रम्, श्लोका १८। स्वादे २।५।२० ३७। विजयदम् ।
- ७२ नारायणस्तोत्रम् श्लोका १८। वि० पुराणे १।६।४० २७। सवमनोरथ
प्रपूरकम् ।
- ७३ नारायण-कृतश्रीकृष्ण-स्तोत्रम्, श्लोका ८, ब्रह्मवर्ते १।३।१० १७।
रोगकारागारनिघनादिकष्टवारकम् ।
- ७४ नारद कतरामस्तोत्रम् श्लोका ७। आनन्द रामायण ७।२२ २८।
भक्तिदम् ।
- ७५ नारायणीयम् श्लोका १०३४। भट्टपाद नारायण कतम। सर्वेष्टदम् ।
- ७६ नारायणस्तानम् श्लोका ३०। बह्वस्तोत्ररत्नाकरयो स० ६४।६७
सौख्यकरम् ।
- ७७ नारायण-धम श्लोका ४०। भागवते महापुराणे ६।८।१-४०। विजय
दम् ।

- ७८ नपक्त विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका १७ । लिंग-पुराण १।३६।४ २० । विजयदम् ।
- ७९ नसिंह स्तोत्रम् श्लोका २३ । स्कादे २।१६।७ ५८ । क्षत्रुघ्नम् ।
- ८० पक्षि-कन राम-स्तोत्रम् श्लोका १० । आनन्द रामायणे ४।२।२५ ३४ । वाञ्छितदम् ।
- ८१ पचपचाशतविष्णुनामानि, श्लोका १६ । अग्निपुराणे ३०५।२-१७ ।
- ८२ परपुरामक्त राम-स्तोत्रम् श्लोका २७ । अध्यात्मरामायणे १।७।२० ४६। विजयदम् ।
- ८३ परमद्वर-स्तुतिसारस्तोत्रम् श्लोका १५ । आचार्य ब्रह्मानन्दकृतम् बह्मस्तोत्ररत्नाकर मुम्बई-संस्करण योगिदुलभगतिदम् ।
- ८४ पाण्डुरगाष्टकम् श्लोका ६ । आचार्य-शंकर-कृतम् । बह्मस्तोत्ररत्नाकरे काशी-संस्करणे, पृ० २१६ । माक्षम् ।
- ८५ पाप प्रशमन-स्तोत्रम् श्लोका २७ । वामन पुराणे ८८।२८ । पापघ्नम् ।
- ८६ पावती-कृत कृष्णस्तोत्रम् । श्लोका ३० । ब्र० व० ३।७।१०६-१३८ । समद्धिदम् ।
- ८७ पुरषोत्तम-स्तोत्रम् । श्लोका ६ । विष्णु पुराणे १।२०।६-१४ । भगवद् दशनदम् ।
- ८८ पौस्प-स्तोत्रम् । नारदपुराण २।०१ ५७ । सवपापमुक्तिदम् ।
- ८९ प्रकृति-कृत-श्रीकृष्ण स्तोत्रम् श्लोका ११ । ब्र० व० १।३।७७ ८७ ।
- ९० बालकृत-श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लोका ५३ । ब्र० व० ४।११६।२३ ७५ । भक्तिदम् ।
- ९१ बालकृत श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लोका ११ । बह्मस्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई संस्करणे श्रीकृष्णजन्म खण्डे ब्र० व० । विजयदम् ।
- ९२ बालकृतश्रीकृष्णस्तात्रम् श्लोका ८ । ब्र० व० महापुराणे ४।२।१६-१३ । बालरक्षाकरम् ।
- ९३ ब्रह्म-स्तोत्रम् । श्लोका १० वाराह पुराण २०।२६ ३७ । इष्टदम् ।
- ९४ ब्रह्म कृत राम स्तोत्रम् श्लोका ६ । आनन्द रामायणे ६।१३।१० १८ । पातकघ्नम् ।
- ९५ ब्रह्मकृतश्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लोका ५ । ब्र० व० ४।६६।२३ २७ । सर्वेष्ट दम् ।
- ९६ ब्रह्म-कृत-श्रीकृष्ण स्तोत्रम् श्लो० १८ । ब्रह्मवर्ते महापुराणे १।३।३५ ५२ । पापदु स्वप्नादि नाशकम् ।
- ९७ ब्रह्म-कृत श्रीकृष्णस्तात्रम् श्लोका ६ । ब्र० व० ४।४।६० ५ । दुःखघ्नम् ।

- ६८ ब्रह्मकत श्रीकण्णस्तोत्रम् । श्लोका १६ । ब्रह्मवैवर्ते ४।३।३७ ५५ ।
हरिपददायकम् ।
- ६९ ब्रह्मादि-वृत्तश्रीकण्णस्तोत्रम्, श्लोका ७ । ब्रह्म व० महापु० ४।७।५४
६० । दड भक्तिदायकम् ।
- १०० ब्रह्मकत रामस्तोत्रम्, श्लोका ६ । अ० रामायण ६।१३।१० १८ ।
दु खघ्नम् ।
- १०१ ब्रह्मदेवकतश्रीकण्णस्तोत्रम् श्लोका ११ । ब्रह्मववर्तीयम् । बृहत्स्तोत्र
रत्नाकरे बाम्बे सस्करणे, भक्तिदायकम् ।
- १०२ ब्रह्मकतविष्णुस्तोत्रम्, श्लोका १२ । पादमे ७।२।६० ५१ । दु ख
नागकम् ।
- १०३ बिन्दु माधवाष्टकम् । श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी-सस्करणे,
पृ० २१३ । नसिंहकतम मनोरथदम् ।
- १०४ भगवत्स्तोत्रम् । श्लोका २५ । स्कादे २।२०।१ २५। दु सनाशकम् ।
- १०५ भगवमानसपूजा श्लोका ११ । बृहत्स्तोत्ररत्नावरयो आचार्य शकर
कतम् । कण्णप्रसन्नताकर ।
- १०६ भगवच्छरण-स्तोत्रम् श्लोका २२ । श्री स्वामिब्रह्मानन्द-कतम् । बृह
त्स्तोत्ररत्नाकरे । मुम्बई सस्करणे । शांतिदम् ।
- १०७ भृशुकतविष्णुस्तोत्रम् । श्लोका ७५ । पादमे ६।२५।५।६० १३३ ।
भक्तिदम् ।
- १०८ भगल श्लोकरामायणम् । श्लोका २६ । स्तोत्राणवे । सबपापनिवृत्ति
करम्, सर्वेष्टदम् बाल्मिकिकतम् ।
- १०९ मदनगोपालस्तोत्रम् श्लोका २० । स्तोत्राणवे । सबकादम् ।
- ११० मधुराष्टकम् । श्लोका ८ । स्तोत्ररत्नावल्या । सुखदम् ।
- १११ मल्लारि-कवचम् श्लो० ६ । ब्रह्माण्डे क्षेमखण्डे । क्षनुनाशकम् ।
- ११२ महादेवकत राम-स्तोत्रम्, श्लोका १४ । अ० रा० ६।१५।४७ २६ ।
सौत्यदम् ।
- ११३ महालक्ष्मीकत-श्रीकण्णस्तोत्रम् श्लोका ५१ । ब्रह्मववर्ते १।३।७७ १२७ ।
धनदम् ।
- ११४ मुकुन्दमाला श्लोका २२ । कुलशेखरकता बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी
सस्करणे । श्रीकण्णप्रीतिदा ।
- ११५ मुरारिपञ्चक-स्तोत्रम् । श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकर मथुरानाथ कतम् ।
हरिपददम् ।
- ११६ मधु मूदन-स्तोत्रम् श्लोका १६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे, काशी सस्करणे
शुकदेवरामकतम् । विष्णुपद दायकम् ।

- ११७ मृत्युवष्टकम् श्लोका ११ । गरुडपुराणे २२५।११ मृत्युभयवारकम् ।
 ११८ यम-वत विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका १५ । स्वादे २।२।१६ ३० । यमभीति
 वारकम् ।
 ११९ रघुनाथाष्टकम् । श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्करणे
 रघुनाथकतम पापराशिघ्नम् ।
 १२० रघुनाथ-स्तवराज, श्लोका ७७ । हिरण्यगमसहितातो ब्रह्मनारद
 सम्वादे स्तोत्राणवे पापनिवृत्तिकर ।
 १२१ रमापत्यष्टकम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरया रत्नावल्या च ।
 परमहंस स्वामिब्रह्मानन्द रचितम् । विष्णुपदनायकम् ।
 १२२ राघवस्तोत्रम् श्लोका १७ । स्तानाणवे पृ० ३२४ । मोक्षदम् ।
 १२३ रामकवचम् श्लोका ४३ । आनन्दरामायणे ८।१३।४६ ८८ । दुःख
 घ्नम् ।
 १२४ रामकवचस्तोत्रम् श्लोका ३६ । वा० रा० ६।११७।१ ३६ । स्तो-
 त्राणवे । शत्रुघ्नम् ।
 १२५ रामचन्द्र-स्तोत्रम् श्लोका ३४ । स्वादे ३।४६।३० ६३ । सर्वेष्टदम् ।
 १२६ रामचन्द्रस्तोत्रम्, श्लोका ६ । तुलसीदासरचितम् । स्तोत्ररत्नावल्यम्
 दुःखघ्नम् ।
 १२७ रामचन्द्रस्तवराज श्लोका १०१ । सनत्कुमार सहितात । नारदो
 क्तम् । भक्तिद ।
 १२८ राम रक्षा-स्तोत्रम् । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे । आनन्दरामायणे । ५।५।७ ४५
 रक्षाकरम् ।
 १२९ राम रत्न-दण्डकम् श्लोका ११ । स्तोत्राणवे । वाञ्छितदम् ।
 १३० राम वच-स्तोत्रम् श्लोका ३८ । वा० वि० विद्यालये । रक्षाकरम् ।
 १३१ राम-सहस्रनाम-स्तोत्रम् श्लोका २०० प्राय वा० वि० वि० पुस्तके
 रघुनाथकतम । सकलष्टदम् ।
 १३२ राम सहस्रनाम श्लोका १६२, लिंगपुराणत । सर्वेष्टदम् ।
 १३३ रामसहस्रनाम श्लोका १००, पादम उत्तरखण्डे । कल्याणकरम् ।
 १३४ राम सहस्रनाम हिन्दु-चमूच्या पदमपुराणस्य ६।७१ अध्याये कितम्
 किन्तु नोपलभ्यत ।
 १३५ रामस्तोत्रम् । श्लोका ५ । द० भा० ८।१०।१४ १८ पापघ्नम् ।
 १३६ रामस्तवराज । श्लोका ६८ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी-सस्करणे
 सनत्कुमार सहितात । ब्रह्महत्यादि-पापघ्नम् ।
 १३७ रामाष्टाक्षर-गतनाम-स्तोत्रम् । श्लोका ४८ । अ० रा० ६।२५।२५
 ७२ । दुःखघ्नम् ।

- १३८ रामाष्टोत्तरगतनाम श्लोका १८ । गीता प्रेस गोरखपुर । इष्टदम ।
- १३९ रामाष्टकम्, श्लोका ९ । बह्स्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई-संस्करणे सकलाथदम् ।
- १४० रामाष्टकम्, श्लोका ९ । श्रीस्वामिब्रह्मान्दरचितम् । मोक्षदम् ।
- १४१ स्त्रकृतविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ९ । पादमे १।१४।१३८-१५६ । ब्रह्महत्या निवर्तिकरम् ।
- १४२ रूपचिन्तामणि । श्लोका ३२ । विश्वनाथ चन्द्रवर्तिकृतम् । वा वि० विद्यालय । अमागल्यनिवारक ।
- १४३ लक्ष्मीनारायण-बबचम । श्लोका ४० । देवीरहस्य ३८तम पटले रक्षाकरम् ।
- १४४ लक्ष्मीनारायणसहस्रनाम, श्लोका १५९ । देवीरहस्ये ३९तमे पटले । सर्वेष्टदम् ।
- १४५ लक्ष्मीनारायण मूलमन्त्रस्तोत्रम् श्लोका २३ । देवीरहस्य ४० तमे पटले ।
- १४६ लिंग-भुक्तिमुक्ति शतकम् श्लोका १०४ । स्तोत्राणवे । भुक्तिदम् ।
- १४७ वसुदेव-नृतश्रीकण्ठस्तोत्रम् श्लोका ११ । ब्रह्मवर्तककण्ठजम-खण्डे ७।८।९२ । पुत्रादिदम् ।
- १४८ वामनस्तोत्रम् श्लोका २६ । बह्स्तोत्ररत्नाकरयो पादमे ६।३९ ।
- १४९ वाराह-स्तोत्रम् श्लोका ४५ । मत्स्यपुराणे २७७।१२-५६ । अघहरम् । अवारह-स्तोत्रम् ५ भीतिवारकम् बह्स्तोत्र रत्नाकरे ।
- १५० वाराहस्तानम श्लोका १५ । वि० पुराणे ४।३०-४४ । सकलाथदम् ।
- १५१ वासुदेव-स्तोत्रम् श्लोका २६ । पादम् २।३२।३१ ५५ । पुत्रादिदम् ।
- १५२ वासुदेव-स्तोत्रम् श्लोका ४१ । पादमे २।९८।३८ ७८ ।
- १५३ विभीषण क्त रामस्तोत्रम् श्लोका २६ । अध्यात्मरामायणे ६।३।१४ ३९ । विजयदम् ।
- १५४ विष्णुपञ्जर-स्तोत्रम्, श्लोका २३ । बह्स्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई-संस्करणे अश्वमेधसहस्रफलदम् ।
- १५५ विष्णु-पञ्जरस्तोत्रम् श्लोका १४ । अग्निपुराणे २७०।२-१५ । रक्षाकरम् ।
- १५६ विष्णुप्रपामाजन स्तोत्रम् श्लो० १८० । विष्णु धर्मोत्तर पुराणे वा० वि० विद्यालय । क्षयापस्माररोगघनम् ।
- १५७ विष्णुप्रपामाजनस्तोत्रम् श्लोका ५५ । मा० उ० पुराणन वा० वि० वि० रोगघनम् ।
- १५८ विष्णुप्रपामाजनस्तोत्रम् श्लोका २९ । ग० प्र० १९४।१ २९ । रक्षाकरम् ।

- १५९ विष्णुवपामाजनस्तोत्रम् श्लोका २१ । गरुडपुराणे १९६।१-१६ । रागधनम् ।
- १६० विष्णुपचायनस्तोत्रम्, श्लोका ६ । वा० वि० पु० स० १६३८ । सकलाथदम् ।
- १६१ विष्णुपजरस्तोत्रम्, श्लोका २३ । वा० वि० पुस्तकालय रक्षाकरम् ।
- १६२ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १३ । गरुडपुराणे १।१-१३ । रक्षाकरम् ।
- १६३ विष्णुपजरस्तोत्रम्, श्लोका १२ । वामनपुराणे १७।२६-३७ । रक्षाकरम् ।
- १६४ विष्णुपजरस्तात्रम् श्लोका १८ । वामन पु० ८६।९-२२ । शान्तिदम् ।
- १६५ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १४ । अग्निपुराणे २७०।२-१५ । पापघ्नम् ।
- १६६ विष्णुसहस्रनाम श्लोका १६० । गरुडपुराण १५।१-१-१६० । सकलाथदम् ।
- १६७ विष्णुसहस्रनाम, श्लोका २३४ । स्वान्द ५।२।१-२३४ । सौम्यवरम् ।
- १६८ विष्णुसहस्रनाम श्लोका १९६ । पादमे ६।७।१-१८-३-१३ ।
- १६९ विष्णुमहस्रनाम, श्लोका १८१ । महाभारते अनुसामनपवणि १८६।१-१४१ । मोक्षदम् ।
- १७० विष्णुस्तवराज श्लोका २० । क० पु० लघुभागवतात् बह्वस्तात्र-रत्नाकर । सकलेष्टदम् । ३५१ पृ० देवो ।
- १७१ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका ७ । विष्णुपुराणे ५।१।५४-६० । दापहरम् ।
- १७२ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । वि० पु० १।१६।६६-८७ । सुखदम् ।
- १७३ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १६ । स्वाद २।२०।७२-८७ । दुःखहरम् ।
- १७४ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २८ । विष्णुपुराणे ३।१७।१३-३८ । शान्तिदम् ।
- १७५ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका १८ वि० पु० १।६।८०-१७ । सुखदम् ।
- १७६ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १९ । स्वाद २।२।१।१५-३३ । हरिप्रीतिदम् ।
- १७७, विष्णुस्तोत्रम् श्लोका १४ । स्वाद २।३।१६।२६ । सुखकरम् ।
- १७८ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका ४२ । स्वाद २।२४-४-८६ । सुखनिवारकम् ।
- १७९ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १७ । वि० पुराण ५।१।३४-१० । शान्तिदम् ।
- १८० विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका १६ । स्वान्द २।२०।७२-७३ । माणदम् ।
- १८१ विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका ८० । विष्णु-पुराणे ४।२।१।१-८० । मोक्षदम् ।
- १८२ विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका २६ । विष्णु-पुराणे ८।६०।७४-१० । शान्तिदम् ।
- १८३ विष्णु-स्तात्रम् श्लोका ६३ । पाठम् ७।१७।१-१-१९३ । माणदम् ।
- १८४ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २ । विष्णुपुराणे १।६।६६-७४ । सुखदम् ।
- १८५ विष्णुस्तात्रम् श्लोका ७६ । पाठम् १२७।२२०-२६७ । मोक्षदम् ।

- १३८ रामाष्टोत्तरशतनाम, श्लोका १८ । गीता प्रेस गोरखपुर । इष्टदम् ।
- १३९ रामाष्टकम् श्लोका ९ । बह्स्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई-संस्करणे सक्लाथदम् ।
- १४० रामाष्टकम् श्लोका ९ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्दरचितम् । मोक्षदम् ।
- १४१ रद्रवृतविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ९ । पादमे १।१४।१३८ १।६ । ब्रह्महत्या निवृत्तिकरम् ।
- १४२ रूपचिन्तामणि । श्लोका ३२ । विश्वनाथ चन्द्रवत्तिकरम् । वा वि० विद्यालये । अभागल्यनिवारकम् ।
- १४३ लक्ष्मीनारायण-वचनम् । श्लोका ४० । दधीरहस्य ३८तमे पटले रक्षाकरम् ।
- १४४ लक्ष्मीनारायणसहस्रनाम श्लोका १५९ । दधीरहस्य ३९तमे पटले । सर्वोष्टदम् ।
- १४५ लक्ष्मीनारायण मूलमन्त्रस्तोत्रम् श्लोका २३ । देधीरहस्ये ४० तमे पटले ।
- १४६ लिंग मुक्तिमुक्ति शतकम् श्लोका १०४ । स्तोत्राणवे । मुक्तिदम् ।
- १४७ वासुदेव-वृत्तश्रीकण्ठस्तोत्रम् श्लोका ११ । ब्रह्मवर्तकण्ठजम-खण्डे ७।८।९२ । पुनादिदम् ।
- १४८ वामनस्तोत्रम्, श्लोका २६ । बह्स्तोत्ररत्नाकरयो पादमे ६।३९ ।
- १४९ वाराह-स्तोत्रम्, श्लोका ४५ । मत्स्यपुराणे २४७।१२ ५६ । अघहरम् । अवाराह स्तोत्रम् ५ भीतिवारकम् बह्स्तोत्र रत्नाकरे ।
- १५० वाराहस्तोत्रम् श्लोका १५ । वि० पुराणे ४।३० ४४ । सक्लाथदम् ।
- १५१ वासुदेव-स्तोत्रम् श्लोका २६ । पादमे २।३२।३१ १।५ । पुनादिदम् ।
- १५२ वासुदेव-स्तोत्रम् श्लोका ४१ । पादमे २।९८।३८ ७८ ।
- १५३ विभीषण कृत रामस्तोत्रम् श्लोका २६ । अध्यात्मरामायणे ६।३।१४ ३९ । विजयदम् ।
- १५४ विष्णुपञ्जर-स्तोत्रम्, श्लोका २३ । बह्स्तोत्ररत्नाकरे मुम्बई-संस्करणे, अश्वमेधसहस्रफलदम् ।
- १५५ विष्णु-पञ्जरस्तोत्रम् श्लोका १४ । अग्निपुराणे २७०।२-१५ । रक्षाकरम् ।
- १५६ विष्णुप्रणामाजन स्तोत्रम् श्लो० १८० । विष्णु धर्मोत्तर पुराणे वा० वि० विद्यालय । क्षयापस्माररोगघनम् ।
- १५७ विष्णुप्रणामाजनस्तोत्रम् श्लोका ५५ । मा० उ० पुराणे वा० वि० वि०, रोगघनम् ।
- १५८ विष्णुप्रणामाजनस्तोत्रम् श्लोका २९ । ग० प्र० १९४।१ २९ । रक्षाकरम् ।

- १५६ विष्णुवपामाजनस्तात्रम् श्लोका २१ । गण्डपुराणे १६६।१ १६ ।
रागधनम् ।
- १६० विष्णुपचायतस्तोत्रम्, श्लोका ६ । वा० वि० पु० स० १६३४ ।
सकलायदम् ।
- १६१ विष्णुपजरस्तोत्रम्, श्लोका २३ । वा० वि० पुस्तकालय रत्नावरम् ।
- १६२ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १३ । गण्डपुराणे १।१-१३ । रक्षावरम् ।
- १६३ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १२ । वामनपुराणे १७।२६ ३७ ।
रक्षाकरम् ।
- १६४ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १८ । वामन पु० ८६।६-२२ । शान्तिदम् ।
- १६५ विष्णुपजरस्तोत्रम् श्लोका १४ । अग्निपुराण २७०।२-१५ । पापघ्नम् ।
- १६६ विष्णुसहस्रनाम श्लोका १६० । गण्डपुराण १५।१ १-१६० ।
सकलायदम् ।
- १६७ विष्णुसहस्रनाम श्लोका २३४ । स्वाद ५।२।१-२३४ । सौख्यकरम्
- १६८ विष्णुसहस्रनाम, श्लोका १६६ । पादमे ६।७।१।१८ ३१३ ।
- १६९ विष्णुसहस्रनाम श्लोका १८१ । महाभारते अनुशासनपर्वणि १४६।१-
१४१ । मोक्षदम् ।
- १७० विष्णुस्तवराज, श्लोका २० । क० पु० लघुभागवतात् बह्वस्तोत्र-
रत्नाकर । सकलेष्टदम् । ३५१ पु० देवा ।
- १७१ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका ७ । विष्णुपुराणे ५।१।५४-६० । दोषहरम् ।
- १७२ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका २३ । वि० पु० १।१६।६६ ८७ । सुखदम् ।
- १७३ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १६ । स्वादे २।२०।७२ ८७ । दुःखहरम् ।
- १७४ विष्णुस्तात्रम् श्लोका २४ । विष्णुपुराणे ३।१७।१३-३८ । शान्तिदम् ।
- १७५ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १८, वि० पु० १।६।४० ५७ । सुखदम् ।
- १७६ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका १६ । स्वाद २।२१।१५ ३३ । हरिप्रीतिदम् ।
- १७७, विष्णुस्तात्रम् श्लोका १४ । स्वादे २।३।६।२६ । सुखकरम् ।
- १७८ विष्णुस्तात्रम् श्लोका ४३ । स्वाद २।२४ ४-४६ । दुःखनिवारकम् ।
- १७९ विष्णुस्तात्रम् श्लोका १७ । वि० पुराणे ५।१।३४ ५० । शान्तिदम् ।
- १८० विष्णु-स्तात्रम् श्लोका १६ । स्वाद २।२०।७२ -७ । माक्षदम् ।
- १८१ विष्णु-स्तात्रम् श्लोका ८० । विष्णु-पुराणे ४।२।१।१ ८० । मोक्षदम् ।
- १८२ विष्णु-स्तोत्रम् श्लोका २६ । विष्णु-पुराणे ४।६०।२४ ५० । शान्तिदम् ।
- १८३ विष्णु-स्तात्रम् श्लोका ६३ । पारम् ७।१७।१२१ १६३ । मोक्षदम् ।
- १८४ विष्णुस्तात्रम् श्लोका ५ । विष्णुपुराणे १।६।६६-७४ । सुखदम् ।
- १८५ विष्णुस्तात्रम् श्लोका ७६ । पादमे १२७।२२२ २६७ । मोक्षदम् ।

- १८६ विष्णुस्तोत्रम् श्लोका १२ । पादम् ५।२२।२७ ३८ । मोक्षदम् ।
- १८७ विष्णुस्तात्रम् श्लोका ८ । वि० पु० ४।१।८३ ६० । मोक्षदम् ।
- १८८ विष्णुशिवनाम-स्तोत्रम् श्लोका १५ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे भ्रश्वमेधपदम् ।
- १८९ विष्णु पाण्डनाम-स्तोत्रम् श्लोका ५ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो विष्णु
लाकदम् ।
- १९० विष्णुहृदयम् श्लोका २३ । शाकनप्रमान्धतमथवण रहस्योत्तर भागत ।
पृ० ५५८ । सवस्वदम् ।
- १९१ विष्णोरष्टकम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्करणे, श्री
रघुनाथरचितम् सुखकरम् ।
- १९२ विष्णोरष्टाविंशतिनामस्तोत्र श्लोका ७ । बृहत्स्तारत्नाकरयो
पापघनम् ।
- १९३ विष्णोरष्टाविंशतिनामस्तोत्रम् श्लोका २६ । पादमे ७।१७।६८ १२५ ।
रागधम् ।
- १९४ विष्णोरष्टोत्तरशतनाम-स्तोत्रम् श्लो० १७ । शाकनप्रमोदे ५६१ पृष्ठे ।
विपनाशकम् ।
- १९५ वेदपादाभिधानस्तोत्रम् श्लोका २५ । वा० वि० वि० प्र० स० १६३७ ।
सकलेष्टदम् ।
- १९६ शालिग्राम-स्तोत्रम् श्लोका ३२ । म० उ० पुराणे । बृहत्स्तोत्ररत्ना
करयो । ब्रह्माहत्यादि-पापघनम् ।
- १९७ शिववृत्तरामस्तोत्रम् । श्लोका २१ । पादम् ६।६३।२३ ५३ पापघनम् ।
- १९८ श्रीकृष्णकवचम् श्लोका १० । वा० वि० प्र० स० १६८८ । ब्रह्माण्ड
पुराण । कीर्तिविजयदम् ।
- १९९ श्रीकृष्णचद्राष्टकम् । श्लोका ६ । श्रीकृष्णदारुगास्वामिकतम्
श्रीस्तवकल्पद्रुमे भक्तिदम् ।
- २०० श्रीकृष्णचतुर्विंशति-स्तोत्रम् श्लो० २६ । स्तोत्राणवे । पापघनम् ।
- २०१ श्रीकृष्ण द्वादशनाम-स्तोत्रम् श्लो० ७ । श्रीस्तव कल्पद्रुमे । भक्तिदम् ।
- २०२ श्रीकृष्णनामावलीस्तात्रम् श्लोका १८ । गोपालतापियुपनिपत्त
श्रीस्तवकल्पद्रुमे लक्ष्मीदम् ।
- २०३ श्रीकृष्णनामाष्टोत्तरस्तोत्रम् । श्लोक ४५ । श्रीरूपगोस्वामिकतम्
श्रीस्तवकल्पद्रुमे । मुक्तिमुक्तिदम् ।
- २०४ श्रीकृष्णनामाष्टोत्तरशतस्तोत्रम्, श्लोक ३६ नारद पाचरात्रज्ञानामृत
सागरत श्रीस्तवकल्पद्रुम । मुक्तिदम् ।
- २०५ श्रीकृष्णप्रेमामृतस्तोत्रम् श्लो० ३५ । श्रीस्तवकल्पद्रुम, सवत्म् ।

- २०६ श्रीकृष्णस्यप्रणामप्रणयस्तात्रम् श्लो० १८ । श्रीस्तवकल्पद्रुमेरुपगास्वामि-
कल्पम् ।
- २०७ श्रीकृष्णत्रयसरावलिस्तात्रम् श्लोक ६८ । स्तानाणवे श्रीवैकटशरचितम्,
श्रीकृष्णप्रीतिवरम् ।
- २०८ श्रीकृष्णविरुहावलिस्तात्रम् श्लो० १२४ । श्रीकृष्णशरणकतम्
भगवदभक्तिवरम् ।
- २०९ श्रीकृष्णलहरीस्तोत्रम् श्लो० ८ । श्रीस्तवकल्पद्रुम् । हरिप्रीतिदम् ।
- २१० श्रीकृष्णस्तात्रम्, श्लो० १३ । नारदपाचरात्रत श्रीस्तव कल्पद्रुम् ।
भक्तिम् ।
- २११ श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लो० १७ । वि० पु० ५।७।४८ ५६ । सवदम् ।
- २१२ श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लो० १६ । वि० पु० ५।७।६१ ७६ । भक्तिम् ।
- २१३ श्रीकृष्णस्तात्रम्, श्लो० ११ । विष्णुपुराण ५।१८।४८ ५८ । आत्म-
पानदम् ।
- २१४ श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लो० १२ । वि० पु० ५।२।१।६४-१०५ । शांतिदम् ।
कारागारविमुक्तिम् च । श्लो० २२ ।
- २१५ श्रीकृष्णस्तोत्रम्, वि० प्र० १।२।३।२६ ८७ । भक्तिम् ।
- २१६ श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लोक० १७ वि० प्र० ५।३० ६ २२ । विजयम् ।
- २१७ श्रीकृष्णस्तात्रम्, श्लो० ३० । ब्र० भवर्ते महापुराण १।२।१।२८ ५७ ।
विजयदम् ।
- २१८ श्रीकृष्णस्यलीलाभ्यामृतस्तोत्रम् श्लो० ६ । रूपगास्वामि-वत्तम् ।
हरिदानदम् ।
- २१९ श्रीकृष्णस्तवराज श्लोका ७० । नारदपाचरात्रतो बृहत्स्तोत्ररत्ना-
वरयो । धर्माचराममोषद ।
- २२० श्रीकृष्णनुमृतिस्तोत्रम् श्लो० ० । महाभारतत स्ताप्राणवे, सवट-
धम् ।
- २२१ श्रीकृष्णस्तोत्रम् श्लो० १२ । नारदपाचरात्रतो बृहत्स्तोत्ररत्नावरयो
हरिभक्तिम् ।
- २२२ श्रीकृष्णाष्टकम्, श्लो० ६ । आचार्य-शर-वत्तम् बृहत्स्तोत्ररत्नावरयो ।
हरिप्रीतिवरम् ।
- २२३ श्रीकृष्णाष्टावक्रानामस्तोत्रम् श्लो० २६ । नारदपाचरात्रतगत
पानामृतगागरत वृहत्स्तोत्ररत्नावरयो भक्तिदम् ।
- २२४ श्रीकृष्णाष्टकम् श्लो० ८ । आचार्य-शर-वत्तम् बृहत्स्तोत्ररत्नावरयो,
भक्तिम् ।

- २२५ श्रीकृष्णाष्टकम् (१) श्लो० ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्दरचितम
ज्वरादिनाम ।
- २२६ श्रीकृष्णाष्टकम् श्लो० ६ । जीवगास्वामिकृतम् श्रीस्तवकल्पद्रुमे ।
- २२७ श्रीकृष्णाष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम श्रीजीवगोस्वामिकृतम्
भक्तिदम् ।
- २२८ श्रीकृष्णाष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे श्रीजीवगोस्वामिकृतम्,
भक्तिदम् ।
- २२९ श्रीकृष्णचन्द्राष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम श्रीकृष्णस्वरूपगास्वामि
कृतम् भक्तिदम् ।
- २३० श्रीकृष्णाष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम भक्तिदम् ।
- २३१ श्रीगाकुलानन्दगाविदाष्टकम् श्लो० ८ । श्रीविश्वनाथचण्डिका
ठक्कुरकृतम् भक्तिदम् ।
- २३२ श्रीगोपालदेवाष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम रक्षाकरम् ।
- २३३ श्रीगोपातस्तोत्रम् श्लो० १५ । श्रीरघुनाथदासगोस्वामिकृतम् श्रीस्तव
कल्पद्रुमे भक्तिदम् ।
- २३४ श्रीगोपालस्तात्रम् श्लो० १७ । नारदपञ्चरात्रत श्रीस्तवकल्पद्रुमे
सवदम् ।
- २३५ श्रीगोपालराजस्तोत्रम् श्लो० १५ । श्रीस्तवकल्पद्रुम श्रीरघुनाथदास
गोस्वामिकृतम् ।
- २३६ श्रीगोपातशतनामस्तोत्रम् श्लो० २२ । श्रीस्तवकल्पद्रुम, हरगौरी
सम्वादात्मकम् कण्ठहरम् ।
- २३७ श्रीगोपालविरुदावलीस्तोत्रम् श्लो० ३८ । श्रीजीवगोस्वामिकृतम्
श्रीस्तवकल्पद्रुमे । भाक्षदम् ।
- २३८ श्रीगापीगीतम् श्लो० ७ । श्रीस्तवकल्पद्रुम ज्ञानददम् ।
- २३९ श्रीगापीनाथदेवाष्टकम् श्लो० ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे श्रीविश्वनाथ
ठक्कुरकृतम् । भक्तिदम् ।
- २४० श्रीगोविन्ददामोदरस्तोत्रम् श्लो० ७१ । श्रीविल्वमगलरचितम्
सुखकरम् ।
- २४१ श्रीगोविन्दस्तोत्रम् श्लो० २७ । ब्रह्मसहितात् श्रीस्तवकल्पद्रुम
सर्वेष्टम् ।
- २४२ श्रीगोविन्दस्तवराजश्लो० ६० । स्तानाणत्रे भक्तिदम् ।
- २४३ श्रीगाविदाष्टकम् (१) श्लो० ८ । श्रीनन्दकिशोरगोस्वामिकृतम्
मुक्तिदम् ।
- २४४ श्रीगोविन्दाष्टकम् (१) श्लो० ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्दरचितम्

बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो बकुण्ठदम् ।

- २४५ श्रीगाविंदाष्टकम् (२), श्लो० ६ । श्री स्वामि आ० शंकर रचितम्, बृहत्स्तोत्र रत्नाकरयो पापघ्नम् ।
- २४६ श्रीगोविन्ददवाष्टकम् श्लो० ६ । श्री विश्वनाथ ठक्कुर रचितम् भक्तिदम् ।
- २४७ श्रीगोविंदाष्टकम् (२) श्लो० ८ । श्री नन्दकिशोरगोस्वामिरचितम्, भक्तिदम् ।
- २४८ श्रीचौराष्टकम् श्लोका ८ श्रीस्तवकल्पद्रुमे, भक्तिदम् ।
- २४९ श्रीचौराष्टकम् श्लोका ८, श्रीस्तवल्पद्रुमे, भक्तिदम् ।
- २५० श्रीजगदीशशतकम् श्लोका ११० श्रीराजराजेश्वर रघुराजसिंह कृतम्, स्तोत्राणिवे ईश प्रीतिकरम् ।
- २५१ श्रीजगमोहनाष्टकम् श्लोका ६, श्रीविश्वनाथठक्कुरचक्रवर्तिकृतम्, सुखकरम् ।
- २५२ अजगताथाष्टकम् श्लोका ६ श्रीस्तवकल्पद्रुमे भक्तिदम् ।
- २५३ श्रीत्रिमगीच्छन्दस्तव श्लोका ५, श्रीरूपगोस्वामिकृत श्रीस्तव कल्पद्रुमे । सुखकर ।
- २५४ श्रीत्रलोक्यमोहनस्तोत्रम्, श्लोका ४२ । स्तोत्राणवे ब्रह्माण्डपुराणीयम्, विजयदम् ।
- २५५ श्रीवामनस्तोत्रम्, श्लोका १२ । वामनपुराणत स्तोत्राणव पानदम् ।
- २५६ श्रीवागवखरवामुदेवस्तोत्रम् श्रीगुरुदेवगोस्वामीकृतम् सर्वोष्टदम् १६ श्लोका ।
- २५७ श्रीनन्दनन्दनस्तोत्रम्, श्लोका ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे कृष्णप्रीतिकरम् ।
- २५८ श्रीनारायणस्तोत्रम् श्लोका ६२ । श्रीविद्याकर-पुरोहित-कृतम् स्तोत्राणव । दापघ्नम् ।
- २५९ श्रीप्रपन्नगीतम् श्लोका २ । आकाणलाल द्विजेनरचितम् स्तोत्ररत्ना कल्प्याम् उद्धारकरम् ।
- २६० श्रीप्रपन्नगीतस्तोत्रम् श्लोका ८२ । महामारतान श्रीस्तवकल्पद्रुम् । शरणदम् ।
- २६१ श्रीभगवन्नानाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुमे । हृषदम् ।
- २६२ श्रीपूणत्रयीस्तोत्रम् श्लोका १५ । स्तोत्राणव, सत्वीतिधनधान्यदम् ।
- २६३ श्रीभक्तिसम्बधनस्तोत्रम्, श्लोका १०३ । श्रीब्रह्मदत्तकृतम्, श्रीस्तव- कल्पद्रुमे भक्तिसम्बधनम् ।
- २६४ श्रीमगलगीतम् श्लोका ६, श्रीजयदेव-कृतम् श्रीस्तवकल्पद्रुमे । मगनदम् ।

- २८५ श्रीविष्णुस्तवराज श्लोका १२२ । स्तोत्राणव महामारतात, देव लोकदम ।
- २८६ श्रीविष्णुस्तानम, श्लोका २६ । दे० भा० १०।५।२ २७ । दारित्र्य निवारकम् ।
- २८७ श्रीसीतारामाष्टकम श्लोका ६ । बृहत्स्तात्ररत्नाकरयो स्तोत्ररत्ना वल्या च श्री अच्युतमनि विरचितम अनिष्टहरम् ।
- २८८ श्रीस्तानरत्नम श्लोका ६० । श्रीयामुनाचाय रचितम श्रीस्तवकल्पद्रुमे भक्तिदम ।
- २८९ श्रीहरिकुसुमस्तवकम श्लोका ११ । श्रीरूपगाम्बामिरचितम श्रीस्तव कल्पद्रुमे दु खहरम् ।
- २९० श्रीहरिहरस्तोत्रम् श्लोका ११ । स्तोत्राणवे । यममय निवारकम् ।
- २९१ श्रीहरिहरणाष्टकम, श्लोका ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्द रचितम बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे पृ० ७८ । मुखम् ।
- २९२ श्रीहरिनाममालास्तोत्रम श्लोका १६ । बलिराजेद्रोक्तम श्रीस्तव कल्पद्रुमे । मुक्तिदम
- २९३ सकष्टनाशन विष्णु स्तानम् श्लोका ३५ । पादमे वातिकमाहारभ्ये २।८७।४ ३७ । सकष्टहरम् ।
- २९४ सकष्टनाशनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ५ । ६।६८।१ ५ । सकष्टहरम् ।
- २९५ सरस्वती-कृत-श्रीविष्णुस्तानम श्लोका ५ । ब्रह्मवर्ते १।३।६० ६५ । बुद्धिधनादिदम ।
- २९६ सवजीतब्राह्मणकृतश्रीविष्णुस्तानम्, श्लोका १३ । पादमे ७।१६।५५ ६७ । दु खहरम् ।
- २९७ सवदेवकृत रामस्तोत्रम् श्लोका १६ । ब्रह्म-ववत महापुराणे ५।५।१-१६ । हृदयम् ।
- २९८ सुतीक्ष्ण-कृत रामस्तोत्रम् श्लोका ११ अध्यात्मरामायणे ३।२।२७ ३७ । रामभक्तिदम ।
- २९९ सामगमकनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका २६, ब्रह्मवर्ते २।१६।४७ ७५ । दु खहरम् ।
- ३०० स्तवमणिमाला अध्या० ७ राममद्रदीक्षित-कृता सौर्यकरी ।
- ३०१ हरिनामाष्टकम श्लोका ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्दकृतम बृहत्स्तोत्र-रत्ना-करयो । विष्णुपण्डितम् ।
- ३०२ ह्यष्टकम् श्लोका ११ । स्तोत्राणव, बलारोग्यादिदम ।
- ३०३ हरिहरात्मकस्तानम, श्लोका ३५ । हरिवर्गे विष्णु-भदिद सववाहितदम १२५।२६ ६३ ।

- २६५ श्रीमदनगोपालदेवाष्टकम्, श्लोका ६, श्रीविश्वनाथ-ठाम्बुरकृतम्, हृदयकृतम् ।
- २६६ मदनगोपालस्तोत्रम् श्लोका २२ । श्रीरघुनाथगोस्वामिकृतम् सर्वोष्टम् ।
- २६७ श्रीमधुमदनस्तोत्रम् श्लोका १६ । श्रीगुरुदेव रचिनम् बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे वागीशस्वरणे । विष्णुताम्रदम् ।
- २६८ श्रीमुकुन्दमुक्तावती स्तोत्रम् । श्लोका ३० । श्रीरूपगोस्वामिकृतम्, श्रीस्तवकल्पद्रुम् । भक्तिरत्नम् ।
- २६९ श्रीरघुनाथमगलम् श्लोका २१ स्तोत्राणवे, मगलकृतम् ।
- २७० श्रीरामचन्द्राष्टकम् श्लोका ६ । अमरदास-कृतम् बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशीसस्वरणे । श्रीराम भक्ति पदसाधनम् ।
- २७१ श्रीराममगलाशसनम् श्लोका १६ श्रीवरवरमुनिकृतम् स्तोत्र रत्ना वल्याम्, मगलदम् ।
- २७२ श्रीरामद्वान्शनामस्तोत्रम् श्लोका ७ । ब्रह्माण्डपुराणीयम् स्तोत्राणवे । सर्वारिष्टनिवारकम् ।
- २७३ श्रीरामकमनामाष्टाविंशत्युत्तरातस्तोत्रम् श्लोका ३६ । स्तोत्राणवे पापविमुक्ति कारकम् ।
- २७४ श्रीरामतारावतिस्तोत्रम् श्लोका २४ । स्तोत्राणवे । सायुज्यदम् ।
- २७५ श्रीरामनामाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् श्लोका ३६ । आनन्दरामायणे ३।५।१६ ५४ । सर्वारिष्टम् ।
- २७६ श्रीरामानुस्मृति श्लोका १५ स्तोत्राणवे मृत्युत्सारिद्रुय पातक निवारिणा ।
- २७७ श्रीब्रजविहारीस्तोत्रम् श्लोका २० श्रीस्तवकल्पद्रुमे हरिप्रीतिदम् ।
- २७८ श्रीब्रजराज-मुनाष्टकम् श्लोका ८ । श्रीस्तवकल्पद्रुम् विजयदम् ।
- २७९ श्रीवासुदेव-वत्-श्रीकण्ठास्तोत्रम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो ब्र० ब० श्रीकण्ठजम् खण्डित सप्तधनम् ।
- २८० श्रीविष्णु कवचम् श्लोका ४१ । नाकप्रसादे पृ० २५५ । अथर्वमघ दन फलम् ।
- २८१ श्रीविष्णुकवचम् श्लोका १७ । ब्र० बवते १।११।१७ ३८ । दुःखघनम् ।
- २८२ श्रीविष्णुमहिम्नस्तोत्रम् श्लोका ३५ श्रीस्वामिब्रह्मानन्दकृतम् । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो । ऐहिकसुखपूर्वक माक्षदम् ।
- २८३ श्रीविदुमाववाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीस्तवकल्पद्रुम् कीर्तिकरम् ।
- २८४ श्रीविष्णुस्तोत्रम् श्लोका २८ । ब्र० ब० १।१४।२२-४३ । भक्तिरत्नम् ।

- २८५ श्रीविष्णुस्तवराज, श्लोका १२२ । स्तोत्राणवे महामारतात देव लीवदम ।
- २८६ श्रीविष्णुस्तोत्रम, श्लोका २६ । दे० मा० १०।५।२ २७ । दारिद्र्य निवारकम् ।
- २८७ श्रीसीतारामाष्टकम् श्लोका ६ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो स्तोत्ररत्ना वल्पा च श्री अच्युतयति विरचितम्, अनिष्टहरम् ।
- २८८ श्रीस्तानरत्नम् श्लोका ६० । श्रीयामुनाचाय रचितम् श्रीस्तवकल्पद्रुमे भक्तदम ।
- २८९ श्रीहरिकुमुमस्तवकम् श्लोका ११ । श्रीरूपगास्वामिरचितम् श्रीस्तव कल्पद्रुमे, दुःखहरम् ।
- २९० श्रीहरिहरस्तोत्रम्, श्लोका ११ । स्तोत्राणवे । यमभय निवारकम् ।
- २९१ श्रीहरिशरणाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्द रचितम् बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे पृ० ७८ । मुखदम् ।
- २९२ श्रीहरिनाममालास्तोत्रम् श्लोका १६ । कलिराजिद्रासतम् श्रीस्तव कल्पद्रुमे । मुक्तदम
- २९३ सक्पटनाशन विष्णु स्तोत्रम् श्लोका ३५ । पादमे कार्तिकमाहात्म्ये २।८७।४ ३७ । सक्पत्हरम् ।
- २९४ सक्पटनाशनविष्णुस्तोत्रम् श्लोका ५ । ६।६८।१ २ । सक्पत्हरम् ।
- २९५ सरस्वती-कृत-श्रीविष्णुम्नायम् श्लोका २ । ब्रह्मवर्ते १।३।६० ६८ । बुद्धिघनादिम् ।
- २९६ सवजीतब्राह्मणकृतश्रीविष्णुस्तात्रम्, श्लोका १३ । पादमे ८।१६।५५ ६७ । दुःखहरम् ।
- २९७ सवदेवकृत रामस्तात्रम् श्लोका १६ । ब्रह्म-वर्ते महापुराण ५।५।१-१६ । ह्यदम् ।
- २९८ सुतीक्ष्ण-कृत-रामस्तोत्रम् श्लोका ११ अध्यात्मरामायणे ३।२।२७ ३७ । रामभक्तिम् ।
- २९९ सोमगमकृतविष्णुस्तोत्रम् श्लोका २६, ब्रह्मवर्ते २।१६।४७ ७५ । दुःखहरम् ।
- ३०० स्तवमणिमाला अध्या० ७, रामनद्रनीधित-कृता सौम्यवरी ।
- ३०१ हरिनामाष्टकम् श्लोका ६ । श्रीस्वामिब्रह्मानन्दकृतम् बृहत्स्तोत्र रत्ना- करयो । विष्णुपदम् ।
- ३०२ ह्यष्टकम् श्लोका ११ । स्तोत्राणव, बलाराम्यादिम् ।
- ३०३ हरिहरात्मवस्तात्रम् श्लोका ३५ । हरिवर्ते विष्णु-मदिद सववाहितम् १२५।२६-६३ ।

पष्ठोऽध्याय
सूर्य स्तोत्राणि
सूर्यं

१ शब्दाथ

सरति आकाशे सुवति कमणि लोकं प्ररयतीति वति विग्रहे मृगतौ घातो सू प्रेरणे इति घातोर्वा राजसूय सूर्येत्यादिना पाणनीय-सूत्रेण^१ क्यपि सिद्धयति दशितेयं व्युत्पत्तिं शाकल्यद्रुम-हृत्लायुध-बोशयो^२ गङ्गावाचस्पत्यऽपि सृ क्यपि दिवाकरे अकवक्ष च^३ निरुक्तेऽपि सूय सत्तेर्वा सुवतेवा स्वीयतेवति ।^४ सामा यतो निम्नलिखिता व्युत्पत्तयः सम्भाव्यन्ते ।

१ सरतीति सूय ।

२ सुवति प्रेरयति कमसु चराचर जगत्स सूय ।

३ सुष्टु ईयते सत्वात्यते स्वमण्डलमनेनेति ।

४ अथवा स्वीयते उपताप्यत जगदनेनेति सूय सूपसागकेर गती घातो यद्वा स्वान्दोपतापत्यो घातो सिद्धयति ।^५

५ सरतिजानाति व्याप्नोति सव जगदितिवा ।

६ सुष्टु इयते कम्प्यते स्वीयन्त्वे उपताप्यन्ते वा दस्यवेऽनेनेति ।

७ सूते श्रियमिति सूय^६ (उत्पादयतीत्यथ) इति विष्णुसहस्रनाम्न शाकरभाष्ये ।

८ स्वरति आचति कर्मा स्वीययत अच्यतेमक्तरिति सूय निघण्टौ ।^७

९ सूर्यो जडचेतनात्मकजगत आत्मा तथा च यजुर्वेदे ।

सूय आत्मा जगतस्तस्थुपदच ।^८

१ अष्टाध्याय्याम ३।१।११४

२ शाकल्यद्रुमे ५म भाग ५० ३६६ तथा हृत्लायघ कोश ५० ७७८ स बोशो

३ शाकल्यवाचस्पत्ये ६ भाग चौ० स पुस्तकालय काशी २०१८ पृ० ५३२७

४ निरुक्ते १२।१४

५ अष्टोत्तर शतनाम मालिनीयाम् विद्यासागर मिश्र ५० ११५

६ विष्णु सहस्रनाम्न शाकरभाष्ये श्लो० १ ७ गीता प्रस मोरखपुर २ १६

७ निघण्टौ ३।१

८ यजुर्वेदे ७ ४२

- १० सूय ज्योतिष्कारको विश्व प्रकाशकस्तथा चाथववेदे
तरणिर्विश्वदशतो ज्योतिष्दसि सूय
विश्वमामासि राचनम ।^१
- ११ परमभगवतो ब्रह्मणश्चक्षु सूयस्तथा च यजुर्वेदे—
च द्रमा मनसा जातश्चक्षो सूर्योऽजायत^२
- १२ ऋग्वेदे ६।११।३। ऋचो व्याख्यावसरे सायण
सरति गच्छति वा सुवति प्रेरयति वा तत्तद
व्यापारेषु कृत्स्न जगदिति सूय यद्वा सुष्टु
ईयते प्रकाश प्रवषणादि व्यापारेषु प्रय यत इतिसूय ।^३
- १३ शामनवीयमस्यति सूयस्तथा च तैत्तरीय
सुवीर्योमया यथा गौमायन तत्सूयस्य सूयत्वम्^४
सूय सर्वेषा प्राण दातत्वेन प्रेरकस्तथा च सायण
सूय सर्वेषा प्राणदातत्वेन प्रेरकम् आदित्यम
श्शेद्रष्टु चिरकाल जीवितुम् ।^५
- १४ सूय मातण्ड सवस्य प्रकाशको देव ।^६
- १५ यत सूय शश्वज्जायत शश्वच्चसन्तिष्ठते
तस्मात्सूय कथयते, तथा च साम्बपुराणे—
शश्वच्चजायत यस्मान् शश्वच्चसन्तिष्ठते यत
तस्मात्सर्वे स्मृत सूय ममन मनीषिणि ॥१॥^७

१६ भगवान्सूर्योभूत भवद मयात्मकस्य जगत प्रभवप्रलय-स्थानम् ।
स्वात्मानं त्रिधा कृत्वा त्रिपुलाकेषु तिष्ठति । अयमव असत सतश्च योनि
क्षराक्षर तदुभयातीत ब्रह्म सूय एव भूतानां हृदये हृदय ज्वलन रूपेण तिष्ठति ।
अस्पतेज सालाक्य याप्तिमच्च । तथा च बहूद देवतायाम् ।

भवदभूतस्यमव्यस्य जगम स्थावरस्य च ।

अस्यैव सूयभेदक, प्रभव प्रलय विदु ॥१॥

कत्वपत्रिधात्मान, एषु लोकेषु तिष्ठति ।

देवायथायथ सर्वाणि निवेश्य स्वेषु रश्मिषु ॥२॥

१ अथववेदे १३।२।१६

२ यजुर्वेदे ३१।१२

३ अथववेदे ५।४६

४ तैत्तरीय-ब्राह्मण २।२।१।४

५ अथववेदे १।६।३ व्याख्यायाम्

६ तज्ज १।१।६।२

७ साम्बपुराणे ६।१८

असतश्च सतश्च चपा, यानिरेय प्रजापति ।
 यदक्षर च वाच्य च यथतदब्रह्म साश्चतम ॥३॥
 तिष्ठ यपहि भूताना जठर नठरे ज्वलन ।
 त्रिस्थान चनमचन्ति हात्राया वक्त्रवर्हिषु ॥४॥
 सालाक्याञ्चय जातत्वात् ध्याप्तिमत्वात्तु तजस ।
 तस्य तस्यहृदेवत्व दश्यन्त च पृथक् स्तुन ॥५॥^१

१७ सूर्यो भूतपु गच्छति तानि च प्रेरयति प्रोत्साहयति च सव कमसु
 तथा च तत्रव—

सूय सरति भूतपु सुवीरयति तानि वा ।
 सु ईयत्वाय यो यप सवकर्माणि म दधत ॥१॥^२

१८ यत सूय सुवीय गापयति च मवान तथा च तत्तरीय—
 त देवा अद्रुवन सुवीर्यो भयर्था अथ गोपामत इति तत्सूयस्य

सूयत्वम ।^३

१९ तपतीति सूय आन्वित्य-नाम्ना च स्मयत तथा च शतपथे—
 एष व सूय य एष तपति^४

एष वै सूय शुक्रा य एष सूय तपति एष उ एव ब्रह्म^५

२० वषट्कारस्वाहाकारादयोऽभ्यवाच्यास्तथा च शतपथे
 एषववषट्कार य एव सूयस्तपति ।^६

‘एषव स्वाहाकारो य एष सूय तपति ।^७

२१ ब्रह्मणस्पतिरप्ययमभिधीयत तथा च यजुर्वेदे—
 एषवब्रह्मणस्पति^८

२२ समेषा चक्षुरूप सूयस्तथा च तत्तरीये ।
 ‘अकश्चभुस्तदसौ सूय ।^९

२३ अयमेव मन्वपितृ भतृ रूपस्तथा च
 एष व मन्व^{१०}

१ बृहदेवतायाम १।६।१।६३ ६३ ६५ ६८

२ तत्रव ७।१२८

३ तत्तरीये २।२।१०।५

४ शतपथे ६।५।२।२३

५ तत्रव ५।५।६।६

६ तत्रव १।१।२।२।५

७ तत्रव १।५।१।३।२६

८ यजुर्वेदे ३।७।७

९ तत्तरीये १।१।७।२

१० यजुर्वेदे ३।७।१

एष व पिता ।"१

'सहैपमर्ता ।"२

२४ सूर्य एव वसुरतरिभश्च अयमेव होतायमेव यमोऽयमेव सर्वान् नियमयति । अयमेव मृत्यु अयमेव परिवत्सरोऽयमेव दवाना गमस्तथा च—

"एषव वसुरतरिक्ष सह"१

"एषवै होता वेदिपद"४

'एषव यम य एष सूर्यस्तपिततत्तस्यव'

'हीद सव यमयत्यतदवतनद सवयतम् ।"५

य एष मृत्यु ३

'सूर्य परिवत्सर ०

एष व गर्भो दवानाम"८

२ प्रमुखनाम्नामर्था

(स्तोत्रेषु बहुश समागतानाम् ।)

(क) सविता—सुवति स्वस्व-व्यापारे जनाप्ररयतिति विग्रहं तृचि निष्पाद्यते ।

(ख) पुत्र अभिपवे पूडप्राणिगमविमोचने धातुभ्या निष्पाद्यते एव च मुनोति मूतवा चराचर जगत्स ।६

(ग) यतो धी गवदवाच्यं ब्रह्माणं मृष्टयाध प्रचोदयति सवसोऽवाभूतेऽत सविता तथा हलायुषकोणे ।

धीगवाच्यं ब्रह्माणं, प्रचोदयति सवदा ।

मृष्टयथ मगवान विष्णु सविता स तुकीर्तित ॥१॥

सवसोऽवप्रसवनात् सविता स तु कीत्यत ।

यतस्तद्देवता देवी, सावित्रीत्युच्यते सदा ॥२॥

१ यजुर्वेदे ३७।५

२ ऋतुरथ ५।६।७।२१

३ एतरेके ५।२०

४ ऋक्सं ५।४०।५

५ ऋतुरथ १५।१। १४

६ ऋतुरथ १ १५।१।४

७ ताण्ड्यायन १७।१३।१७

८ यजुर्वेदे ३७।१४

९ ताण्ड्यायन प्रथम छंदस्वरत्ने १७८५ वृ १०

१० हलायुष काश धी देवतकर जोषी छंदस्वता भवन याज्ञिकी १८७६, पृ० ७०२

(घ) "सवस्य प्रसविता सवितेति ^१ निरुक्ते ।

(ङ) सवस्य जगत प्रसविता सवितेत्युक्त्वाऽचायशकरोप्यथमिममनुते ।^२ विष्णु-पुराणेऽपि—

‘प्रजाना प्रसवनात्सवितेति निगद्यते ।^३’

(च) सवस्य प्राणि जातस्य प्रेरको देव यद्वाभिमतसाधनस्य दाता तथा च तत्तरीये—

सवितारमेव स्वेनभागधेयनोपधावति स ए वास्म सनिप्रसुवति ।^४

(छ) साम्बपुराणे खवणारस्यन्दनाच्च सविता तथा च—

स्रवति स्यदनाथे च धातुरेप निगद्यते ।

स्रवणात्तेजसोऽद्धा, च तनासौ सविता स्मृत ॥१॥^५

(ज) यताऽय दिवाकर प्रसूति उदितश्च लोकानवभासयति स्वमयूरवरत सविता तथा च बहद्देवतायामिति—

दिवाकर प्रसूत्यक्, सवितातेन क्मणा ।

उदितो भासयल्लोकान् इमारचैवस्वरश्मिमि ॥१॥^६

(झ) देवाना समुत्पादक सवितृत्वात्सविता तथा च शतपथे—
सविता देवाना प्रसविता ।^७

अथमेवाथ ऐतरेयेऽपि—

सविता वप्रसवानामीशे ।^८

ताण्ड्यायनेऽपि— एतामिर्वै रत्निभि सवितासवस्य प्रसवगच्छत”^९ (अत्र सवशब्द प्रयोग)

(ञ) तपनशील सूर्यएव सविता तथा च शतपथे—

असौ वसविता य एप सूर्यस्तपति^{१०}

(ट) अग्निरपि तथा च जमनीये—

अग्निरेव सविता स प्रजापति”^{११}

१ निरुक्ते १०।३१

२ विष्णुसहस्रनाम्नि १०७ श्लो गीता प्रस गोरखपुर २ १६

३ विष्णुपुराण १।३।१५ शा० भा विष्णु सहस्रनाम्निपूतम्

४ तत्तरीय २।१।६।३

५ साम्बपुराण ६।१२ खमराज बाम्बे

६ बहद् देवतायाम् २।६२

७ शतपथे १।१।२।१७

८ ऐतरेये १।३०।७।१६

९ ताण्ड्यायन २४।१५।२

१० शतपथे ३।२।३।१८

११ जमनीये उ० ४।२७।१

- (ठ) विद्युदपि सवितृशक्त्यस्तथा च गोपयजमिनीययो —
विद्युन्नेव सविता^१ स्तनयित्पुरेव सविता^२
- (ड) दाद्विदु यन पृथ्वीवदा सवित शब्दवाच्या । तथा च—
वायुरवसविता^३
चद्रमा एव सविता^४
यज्ञ एव सविता^५
इय पृथिवी सविता^६
वेदा एव सविता^७

आदित्य —

(क) 'अदितरादित्यस्या वाऽपत्य पुमानित्यर्थेति यादिय" इति पाणिनीयसूत्रेण आदित्य सिद्ध्यति ।

(ख) दा अत्रलक्षणे धाताक्तिनिदिनि सिद्ध्यति विनाशगीतेत्यय न सा ष्यत प्रत्यये चान्त्य ।^८

(ग) न विद्यत विनाशो यस्यासावयमान्निग्नम्य आन्त्य ।^९

(घ) आदित्य कस्मात् आदत्ते रसान आन्तेमासम् ज्यातिपा आदी प्तामासेति निरुक्ते ।^{१०}

(ङ) अदित्या वदयपाद् वामन-रूपेण जात्र आन्ति अर्थेनानन विष्णु रमिधीयत ।^{११}

(च) योऽतहिरण्यमय पुरुष दृश्यत स आन्तिन्त्रया च छान्ताग्य—
य एपोऽतरादित्यहिरण्यमय पुरुषा दृश्यत ।^{१२}

(छ) सत्र वा अस्तीति तन्त्रितरन्त्रिकम् सवम्पवाना नवनि सवम-

१ गोवधे १।३३

२ अ उतरीय ४।२७।६

३ गो० पू० १।३३

४ तत्रैव १।३३

५ तत्रैव १।३३

६ वाजपये १३।१।४।२

७ गो० पू० १।३३

८ अष्टाध्याय्याम् ४।१।८५

९ सायणव्यख्याते प्र स ५० २६

१० तत्रैव पू ५ एत २

११ निरुक्ते २।१३

१२ विष्णुसूक्तान्ति वनो० १३।१०। धाम्

१३ सा दोग्योनिवदि १।१।६०

स्यान् भवति य एवमदिते रदितित्वम् ।^१

(ज) अदितिर्विनागरहिता ब्रह्मविद्या तस्या पुन तल्लभ्यत्वात्
आदित्यास्तथा च वाल्मीकीये 'दितिर्नागो न विद्यते यस्या सादितिव्रह्मविद्या
पुत्रस्तल्लभ्यत्वात् ।^२

(झ) आदित्य परमात्मा तथा च यजुर्वेदे

वरामहो असि सूर्यवभ्रान्दित्यमहौ असि ।

महस्तेसतो महिमा वनस्पते द्वादेवमहौ असि ।^३

(ञ) अदनान्नित्यमादित्यस्तपसा तेजसामयम् ।

अदितेर्वासुतोयस्मात् निगमग रुदाहृत ॥१॥^४

भग — भजनीय भाग्यस्य प्रदाना देवस्तथा च तत्तरीये—

भगोह दाता भग इति प्रदाता ।^५

चित्रराघ —

चित्रराघोयस्यस । यस्मात्सूर्ये बहुविध धन विद्यते तस्मान्चित्रराघ
इति कथ्यते 'तथा च यास्व' ।

राघ इति धननाम राघ्नुवन्ति अनेनेति राघा ।^६

चित्रबहुविध धन राघ यस्य स रघधातोरसुनि रूपम् ।

भानु —

प्रेरणाधक्नुद्घातु भा च दीप्यधक एवच भानु प्रेरको जगत्प्रकाशकरश्च
तथा च साम्बपुराणे

नुदति प्रेरणेघातु भदीप्तो च कथ्यते ।

नोदनात्कारणद भासा भानुरित्यमिधीयते ॥१॥^७

चित्रभानु —

यस्य प्रकाश प्रेरणा च चित्र विचित्र-वर्णादिभिर्भवति स चित्रभानु
कथ्यते । तथा च—

'चित्राहि भानवो यस्य वर्णे शुक्लादिभियत ।

भानवोरसमय प्रोक्ता, चित्रभानुस्तत स्मत ॥१॥^८

अक — अचनसाधनभूतमुदक, अचनसाधनभूतो भत्र स्तुतशस्त्रादिलक्षणश्च
यत्र । तथा चाथववदे—

१ ऋतपथे १०।६।५।५

२ वा० रामायणे ६।११५ आदित्यहृदयस्तोत्रे

३ यजुर्वेदे ३३।१३

४ साम्बपुराणे ६।१६

५ तैत्तरीये ३।१।६।८

६ निष्कते ४।४

७ साम्बपुराणे ६।२०

८ साम्बपुराणे ६।२१

उदीरयन्मरुतस्त्वेपो अक् नम उतपात्याय^१

अत्र सायण —

“अक् अचनसाधनभूतमुदक्म । अचनसाधनभूतो मत्र स्तुतशस्त्रादि-
लक्षण ।”^२

पूषन्—

अय क्षितिं पुष्पाति रश्मिभिश्च तमा विनाशयति अत पूषेति कथ्यते ।
तथा बृहद् देवतायाम्—

पुष्पान क्षितिं पोषयति प्रणुदन रश्मिभिस्त्रम ।

तननमस्तौत्पूषेति भरद्वाजस्तु पचनि ॥१॥^३

वेशी—

यतोऽय साय कत्वा यत्रगच्छति प्रातश्चोदय प्राप्य किरण प्रकाशयति
अत वेशीत्युच्यते ।

क्त्वा साय पृथक् याति, भूतभ्यस्त्रमसाऽयय ।

प्रकाश किरण भुवन् तनन वेशिन विदु ॥१॥^४

तथा च निरुक्ते—

वेशा रश्मयस्तस्तद्धान भवति काशनात् प्रकाशनात् वा ।^५

विश्वानर—

यतोऽय नरान विश्वस्मिन्नयति नराश्चन विश्वस्मिन्नयन्ति । अतो
विश्वानरोऽय कथ्यते । तथा च—

सम्प्रत्यक्कश कृत्वा तनाय मनयन्त पृथङ् नरान् ।

विश्वे विश्वानरस्तेन कर्मणा स्तुतिपु स्तुन ॥१॥^६

विश्वान नरानूनयति विश्व एनननरानयतीति वा ।^७

पतग —पतगच्छतीति पतग वेचन सौयम मयते कचन मायामानम तथा च
बृहद्देवतायाम्—

ऋषिजगो पतगस्तु पतगमिति यत्परम ।

तत्सौयमेवे मयन्त मायामव तथा परे ॥१॥^८

वृषावपि

(क) यतोऽय वपिलोभूत्वानावमधिगोहति । रश्मिभि कम्पयन्ति
वपणशीलश्च तस्माद् वषावपि । सायभूतानि स्वापयन्स्त गच्छति तस्माद्

१ अथर्ववे ४।१।१।५

२ तत्रव १।१।१।५ । व्याख्यायाम्

३ बृहद्देवतायाम् २।६१

४ तत्रव २।६५

५ निरुक्ते ७ २१

६ बृहद्देवतायाम् १।६६

७ निरुक्ते ७।२१

८ बृहद्देवतायाम् ८।७५

वपाकपि स्तथा च—

वपय कपिलोभूत्वा यन्नाकमधिरोहति ।

वपाकपिरसौ तन, विश्वस्मादिद्र उत्तर ॥१॥

रश्मिभि कम्पयेनेति, वपार्वापिष्ठएवस ।

सायाह न कालेभूतानि स्वापय नस्तमति य ॥२॥

वपाकपिरिति वास्यात् इति मन्त्रेषु दृश्यते ।^१

यतो रश्मिभि कम्पयेनेति ततो वपाकपिस्तथा च निरुक्ते—

यद्रश्मिभि अभिकम्पयन् एति तदवपा-कपि भवति वपाकम्पन ।^२

मित्र

मीतेभरणात्त्रायते इति मित्र प्रमीते त्रामते^३ तत्तरीये च—

सवस्यमित्रत्वामित्र तथा च

सवस्याह मित्र अस्मि^४

३ माहात्म्यम्

प्रथमाध्याय दवानामाध्यात्मिकाधिदेविकाधिभौतिक स्वरूप निरूपणा वसरेऽनव शब्दाय प्रकरण च सूर्याराधनस्य महत्त्व दर्शितम् । अस्य माहात्म्य विरस्तरशो वषशतरपि वक्तु न शक्यते । जगति न किञ्चिदेतादृश कायजात महिकामुष्मिक वाविद्यत यदस्याराधनेन न सिद्धयति । तत्रापिस्वास्थ्य विषय कम । निम्बिल जगदस्मादेव जायते । त्रिलोकस्य परम दवतमूल सूर्य एव नात्र स देह । सूर्यान्त्र जगत्प्रभवति पाल्यते तत्र च प्रलीयते । अग्नौ दत्ताहुतिरादित्यमुपतिष्ठत । तस्माच्च जलवष्टिर्जायत । ततश्चान तत प्रजापोषणम् भवति तथा च ब्रह्म-पुराणे—

आदित्यमूलमखिल त्रलोक्य मुनि-सत्तम ।

भवत्यस्माज्जगत्सव सदेवासुरमानुषम् ॥१॥

सर्वात्मा सवलोकेशो देवदेव प्रजापति ।

सूर्य एव त्रिलोकस्य, मूल परम दवतम् ॥२॥

सूर्यात्प्रसूयते सब तत्र च प्रलीयते ।

भावाभावौ हि लोकाना आदित्याननि सृतीपुरा ॥३॥

१ बृहद्बतायाम २।६७ ६८

२ निरुक्ते १२।२०

३ तर्ज्व १०।२१

४ तत्तरीय ६।४।८१

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्म ।
इन्द्र एव सूर्य एव जजान, वेनोत्पस्वधयानिष्टतधु ॥^१

वतुलाकार मण्डलस्थ सूर्यस्तपति तत्रैव वेन्नाग प्रसिद्धा ऋचो वतत ।
ऋचा निष्पादित मण्डलमादित्यश्च ऋचा ऋग्भिमानिना देवाना निवास-स्थान ।
तत्र मण्डल वतमानस्य देवस्य स्वरूप ध्ययम् । यत सर्वेषां निवासभूमि । तथा
च महानारायणोपनिषदि—

भ्रान्तित्यावा एष एतमण्डलं तपति तत ऋच तद्वा मण्डलं स ऋचा
लोकोऽथ य एष एतस्मिन् मण्डलं चि दीप्यत तानि सामानि स साम्नोलाकाऽथ
य एष एतस्मिन् मण्डले चिपि पुष्पस्तानि यजूषि । स यजुषा मण्डलं स यजुषा
लोके सपात्रययेवविद्या तपति य एष अन्तरादित्य हिरण्मय पुष्य ।^२

जगदुत्पत्त्यादि कारणभूत सूर्ये सकल पाप हृतं स चाक्षर तद्रसमं मधु
क्षरति तद्रसमापोऽग्याति । क्षरणरहितादेव नित्य स्वयं प्रकाश लोकोपकाराय
गगनमार्गेण गच्छन् रसमुदकं वहति सत्यं ब्रह्म-स्वरूपश्च तथा च—

सूर्यश्च मा मन्युश्च मयुपतयश्च
मयुष्टेभ्य पापेभ्यो रक्षता
यद्रात्रया पापमवाप मनमावाचा हस्ताम्बा
पद्भ्यामुदरेण निन्दनारात्रिस्तद्वलुम्पतु
यत्किञ्च दुरितं मयि तत्सर्वमक्षय्यममृतमय
ज्योतिषि जुहामिस्वाहा ।^३

सूर्य छात्राणां सौमगं दुःस्वप्नादिनाशकस्तथा च—

धाद्यानो देव सवित प्रभावत्सावि सौमगम परा दुःस्वप्निष सुव ।^४

भगवान्सूर्यो ज्ञानप्रतिबन्धकप्रयवायाद्यात्मकविघ्नराशी नाशयति ।
मगलं च यच्छति । महानारायणोपनिषदि—

विश्वानिदेव सवितदुरितानि परासुव
यदमद्रतन् आसुव ।^५

श्रवणं प्रातर्भयसायकालीना मघाददाति । प्रजा तज्जासि सर्वाण्य
यानि च ददाति । तथा च तत्रैव—

त्वं ना मेघे प्रथमा गेभिरश्वेभिरागहि त्वं सूर्यस्य रश्मिभि त्वं नो

१ महानारायणोपनिषदि १२।११

२ तत्रैव १४।१

३ तत्रैव ३२।१

४ तत्रैव ३६।३

५ तत्रैव ३६।४

असि यनिया ।^१

मघा साय मघा प्रातर्मघा मघ्यादिन परिमेघामूयस्य
रश्मिमि वचना वग्यामह ।^२

अयमात्रियरूपणात् रश्मिमि सनाप करानि त भूमिभ्या अप्र आद
वपति वर्षामिद्व च घायादीनि जायत त पापिता घनघतो बनेन च व
चनुष्टय साध्यत । एव च वग चनुष्टय मूयत्रि सिदध्यति । तथा च तत्रव-
याभिरात्रियस्तपति रश्मिभिनस्माद्धि पजयावपति पजयनीपधिर
स्वनय प्राजायन्त । औपधवनस्प्रतिमरप्र मययन्नेनप्राणा प्राणैवलम् बलेनत
तपसा श्रद्धा श्रद्धयामघा मघया मनीषा मनीषया मन । मनसा शानि गा-
चित्त चित्तेन स्मृति स्मृत्या स्मार स्मारण विज्ञान विज्ञानेनानन्दो ब्रह्मयानि
सवप्राणिनापोपक रश्मिभिजलधारक मूय एव मय नमस्वाय ।
जन ब्रह्मणा सयाजयनि तथा चक महिताया—

दिव्य गयव्योमुवनस्य यम्य यम्यतिरेव एधनमस्य
त त्वायीमिश्रह्मणादित्यदेव नमरतस्तु दिवि त सधस्यम् ।^३

एव च भगवा-मूय सवदो रागनागर सस्मृत-वाडमयस्य महिम
भरध्याप्तम् दृश्यत पुराणेषु स्तोत्रेषु चायत्र च सवत्रचास्य महस्वमुद्धष्टम्
अस्याराधनया कुष्ठरोगनिवृत्ति साहित्य गार्ह्येप्रसिद्धमयूरनामवव साम्पुरा
च स्वप्टमस्य रागविनागतत्वमुत्तम् । भविष्यपुराण ७२ ७३ तमयोरध्याययाद
वघा द्रष्टव्या । तथा च—

अस्मिच्छप्ते निमित्ते गौ पित्राजाम्बवनीसुत
प्राप्तवाकुष्ठरोगित्वु विरुगतव च भारत ॥१॥
तत गापाभिभूतेन, सम्यगाराध्यमास्करम
साम्बनाप्त तयारोग्य रूप च परमपुन ॥२॥^४

अत्रवकनवतितमाध्याय सवराग निवृत्तिरस्याराधननोक्ता तथा च—
समुक्ते सवरागस्तु गच्छेद्दिनकरालयम ।
तस्मानपि ब्रजेत्वाव फुवाराखहनिन ॥१॥^५

साम्बपुराणेऽपि मित्र वृत-मूय-स्तोत्रेऽर्थोऽयमभिहित तथा च—

- १ मद्दानारायणोपनिषदि ३६।७।२
- २ उल्लव ३६।७
- ३ उल्लव ७६।१५
- ४ अथववदे २।२।१
- ५ भविष्यपुराणे ब्र० प० ७४।६३ ६४
- ६ उल्लव ६१।६

मुच्यतातस्तथा रोगात् मुन श्रुत्वा कथामिमाम्
जिनामुलमत पान गतिमिष्टा तथैव च ॥१॥^१

वाल्मीकीय बृद्ध-नाण्ड रावण विजयाथ राम एन तुष्टाव महाभारत
चान्दियहृदय स्नात्र प्रसिद्धम् ।

४ स्वरूपम् (वदित्रम्)

सूयस्नात्र निरूपणं वदिनवाटमयस्य स्वरूपनिरूपणमावश्यम् यतस्तस्य
वेदमूलत्वान्त्व प्रामाण्यम् सदर्शितम् । तत्र प्रथमाध्यायस्य स्वरूपनिरूपणा-
वसर आध्यात्मिकारिप्रतीकरूपमभिहितम् । वद्विषाहृत्य भगवत सूयस्य
वचनं ध्यायनापनम्यत । अथ जडचतनोभयात्मन जगत आत्मा तथा चक-
सहिताया सूय आत्मा जगत्स्थुःश्व * सूर्योपनिषद्यपिब्रह्मान्योऽस्यैव भेदा
इत्युक्तम् । तथा च—

एष ब्रह्मा च विष्णुश्च स एष हिमास्तरः^१

बृहदारण्यकोपनिषदि चापि कथितं यन्नादित्यवतिष्ठत आदित्यादभिन्न-
य आदित्यो न वेदान्तित्या यस्य गरीरम् य आदित्यं तिष्ठन् नियमयति । स एवा-
विनाशी आत्मा तथा च—

य आदित्यतिष्ठत आदित्यादतरोऽय आदित्यो न वेद यस्यादित्य गरीर-
य आदित्यमतरोऽयमयत्यय त आत्मा तर्पाम्यमृत्^४ इति ।

ममस्त जगत्सूर्यादवजायते पजयान्तम सवसूय एव सूर्यो ब्रह्मविष्णु-
शुद्धव साम यजुरथवर्णपञ्चमहाभूताना जनकस्तथा च सूर्योपनिषदि—

सूर्याद्वसन्तु इमानि भूतानि जायते सूर्याद्यं पजयो नमात्मा नमस्त
आदित्य । त्वमेवप्रत्यथ कम वर्तासि । त्वमेवप्रत्यथ ब्रह्मासि । त्वमेव प्रत्यथ
विष्णुरसि । त्वमेवप्रत्यथ र शद्रो सि । त्वमेवप्रत्यथ ऋगसि त्वमेवप्रत्यथ यजुरसि
आदित्याद भूमिर्जायते । आदित्यादापोजायते । आदित्या ब्रह्म ति ।^५

स्यान्मत्रनिभूतानि सूर्येण पालितानि तु ।

सूर्ये तय प्राप्नुवन्ति सूर्यो सौमहमेव च ॥१॥^६

महानारायणोपनिषदि कथयति यद्वृषीप्यमान आन्तियरूपस्त्वष्ट्रा परमे-
श्वरस्य रूप । विशोपण सम्पान्यन पतत । जगत्सष्टिकाले तस्मात्परमात्मनो

१ साम्बपुराण ५।३६ धर्मराज जीवृष्णदास शम्भु

२ ऋक्संहितायाम् १।११।११

३ सूर्योपनिषत् अथवाशित भारतीय प्रतीकविद्या पृ० १६३

४ बृहदारण्यकोपनिषत् ३।७६

५ सूर्योपनिषदि

६ तैत्तिरीय ५० ४५

लब्धप्रकाशादादित्यात् तमोग्रस्तस्य प्रपचस्य प्रकाशात्मक देवत्व सवत उरवन्नम्
तथा च—

अदम्य सम्भत पृथिव्यैरसाच्च विश्वकमण समवतताग्रे ।

तस्यत्वपट्टाविदधद्रूपमति तत्तमत्यस्य विश्वमाजानमग्रे ॥१॥^१

नानरूप धनदाता सूय एव ब्रह्म स च सकल जगता बुद्धि प्रेरयिता नारा-
यामाचायस्तत्त्वविद्या प्रवक्ता तथा च तत्रव—

विधर्तारह्वामहवसो कुविद घनातिन सवितार नचभुपम् ।^२

तेजस्वरूप सूय एव जयत द्यौः रूप शोभा बल प्राणा शक्ति यागादि-
निमित्तकीति दक्षनहतु-चक्षु श्रोत्रमात्मा मनोम युर्जान मृत्यु सत्यासत्य सब
सूय एव तथा च तत्रव—

आदित्यो वतज , श्रीजोबल यदाश्चभु श्रात्रमात्मा मनोम युमनुमृ त्यु
सत्यामित्रो वायुराकाश प्राणो लोकपाल क कित्तत्सत्य मन्नममृतो जीवा विश्व
वातम स्वयम्भूब्रह्म तदमृतम एष पुष्ट्य एव भूतानामधिपतिब्रह्मण सायुज्य
सलावतामाप्नाति य एव वद ।^३

प्रकाशक सूर्वोवष्टि हतुर्वीयसम्पना विश्वस्य सगस्थितिप्रत्यवहार-
हतुरेनमुद्दिश्य तपश्चरन्ति मुनय नवेद्यरूपेण मधु समपयन्त्यस्म, अचित सनय
फलायिन मधु सुधा यच्छति । आपोव्याप्तिगुणयुक्त जगदुपाशन भूमिव स्वरिति
व्याहृति त्रयण प्रतिपाद्य तथा च तत्रैव—

‘घणि सूय । आदित्यमचयति । तप सत्यमधुश्चरन्ति तद्ब्रह्मतदादाय
आपो ज्योतिरसोमृत ब्रह्ममूर्ध्व स्वरामिति ।^४

अथववद च सूर्यो जगत्पिता नामधारक एव एव तथा च—

स न पिता जनिता स उतवद्भु घामनि वेद भुवनानिथ्रिमा ।

योदेवाना नाम य एवएव तसप्रश्न भुवना यन्ति सवा ॥^५

निरुक्तेऽपि—

घामानि कमफलभूतस्वर्गादि स्थानानि त्रयाणि घामानभवन्ति स्थाना
नि नामानि जमानीति ।^६

तत्तरीये च—

१ महाराजस्योपनिषद् १।१ मसूर

२ तत्रव १२।६

३ तत्रव १२।१

४ तत्रव १२।२

५ अथववे २।२।३

६ निरुक्तम् ६।२८

सवाणि रूपाणि विचिन्त्य धीर ।

नामानि कृत्वा अभिरत्यदास्त ॥^१

सुस्य सूर्यादेव सम्प्रवित्राधनिवारक सुवदश्च भुवनानाम्पतिरक एव
तथा च—

दिविस्मृष्ट यान सूर्यत्वमवघाताहरसाद प्रस्य ।

भूनात म धर्वो भुवनस्य यस्पतिरक एवनमस्य सुशव ॥^२

ऋग्ने स्पष्टन सूर्यस्यानङ्गोलेख इन्द्राणापि अय स्मृत ।
सूर्यात्मक इद्रस्तत्र तजासि चालयति यथा सारथि रथम् । तथा चक
सहितायाम्—

स सूर्य एपुङ्गवरा स्यद्रा ववत्याद्रथयव चना

अतिष्ठतमपश्य न सय वृष्णतमासि विष्या जघान ॥१॥^३

अनेकमत्रपु नामिस्थ (मध्यस्थ) लोकधारयति । भुवनस्य प्रजा-
पतिस्तौति निगदितस्तथा च—

दिवो वर्ता भुवनस्य प्रजापति ।^४

यन्नेमा विश्वाभुवनानितस्थु ।^५

वैश्वानरोनाभिरसि क्षितीनाम् विश्वस्य नाभिचर ऋधुवस्य ।

वद्वहुधा मात एव पृथिव्य पितृशश्च दिविप्रयुज्यते सूर्योद्युलोकत्रय
पृथिवीलोकत्रय च धारयति । न कोऽपीम पराजेतु पारयति । द्युलोक पृष्टेदवा
अनेया वाचनति तथा चगवत्रे—

तिस्रो मातस्त्रीन पितन विभ्रदेक उग्रस्वस्थो ननमवलापयन्ति ।^६

मत्रयन्ते दिवा अमुष्यपृष्टे विदवविद वाचमभिपत्यामि वाम ।^७

आदित्या भूमित्रय द्युलोकत्रय च धारयति । एषामन्तर्जनि यज्ञे वा
त्रिधा ब्रह्मानि कर्माणि । अयमावरणमित्रनामकानामादित्यानाम् ऋतात महत्त्व
भवति । एवमनेकमत्रेषु सूर्ये । द्युलोकत्रय भूलोकत्रय च धारयतीत्युक्तम् ।
सत्यव्रत सामाश्रमिमहात्याना मते इम षडग्रहा सूर्यकिपणेस्थिता चन्द्रबुधशुक्रा
भूमिनाम्ना कथिता नामगुरुशनिश्च द्युनाम्ना ।

१ त था ३।१२।७

२ अथववे २।२।२।५

३ ऋकसंहिता १०।८।१२

४ ऋकसंहितायाम् ४।२।३।२

५ तत्रव १।६।४।२

६ तत्रव १।१५।२

७ तत्रव १।१६।४।१०

तिस्राभूमिधारियन् श्रीगत् द्युतश्रीणि व्रतानि विदधे अन्तरेषाम् ।
 ऋतेनाश्रिया महिषो महिस्त्व तदयमन् वरुण मित्र चारु ।^१
 अस्मिन् प्रेसत्यव्रत-भामश्रमि महाशयाना प्रहनगत्राय-करण न
 समीचीनम् । प्रहनगत्राणाम्वाहुत्यात् । इति महामहोपाध्याय-गिरिधर
 शर्मणि ।^२

छान्दोग्योपनिषदि त्वेनतेजोऽबन्नानाम मृष्टिच्यता तत्र प्रत्यक् तेजस्य ।
 तथा च—

तेजसोभेत्त्रयम्	तेज	आप	धन्म
एवमव प्रपाम्भेदत्रयम्	,		
एवमवान्नस्य	"		

प्रथम वगस्यान्नावस्या द्वितीयस्यतेजोऽवस्या चक्ररूपा भावस्त्वय यत्तेजो
 वगस्यान्नमन्नवगस्य तजश्च समानमव । एवमवापवगस्यान्नमन्नवगस्य तजश्च
 समानमव । एव सप्त भेगा भवन्ति । इमा एव सप्तमहाव्याहृतय भूमुवादय ।
 भू पृथिवी भुवजलमन्तरिक्षवा । स्वस्तेजाद्युलाकोवा । महोवायुवर्ग्युलोकोवा
 जन आवागामाकाश-नोकोवा तप त्रिया प्रजापतिलाकोवा सत्य मनोमयरूप
 परमेष्ठी । अत्रभूमव स्व पृथिवी स्वमहजना अन्तरिक्षम् । जनस्तप सत्य द्यौ ।
 यथा धारणमुल्लिखितमत्र लिखितम् सूयद्वारा । भूमश्च मणसवतोपि कनिषय
 मन्त्रेषु दत्त । भूमि स्वधुरि कथ भ्रमतीत्यस्य कारणमप्यकाम्भमत्र विलक्षणतया
 कथितम् । तथा च—

यत्त इद्रमवधदयत् यदभूमिव्यवतयत् कुर्वाण ओपरा दिवि ।^३

यत्त इद्रं बद्धयति इद्रश्च छुलाके ओपरा (शृग) रचयन् पृथिवी
 भ्रामयति । सूयकिरणानि यदा पदार्थेषु आघात कुर्वन्ति तदा तया गमनमाग-
 मागमनमागता भिन्दति । यथानिकभापाया मतमतदेवोपाशा त्रेनामिधीयत । तदा
 किरणानामाघातत पृथ्वीभ्रमण प्राप्नोति । सूयस्य रसस्ववणनमपि तत्रव—
 सप्तयुज्जन्ति रसमक् चत्रमत्री अर्कोवहृति सप्तनामा—
 प्रिनामि च त्रमजरमनवयत्रेमाविस्व भुवनानि ।^४
 एक रस सप्ताद्वा बहन्ति ।^५

१ ऋक्संहितायाम् २।२७।८

२ बहिरु विज्ञान बीर भारतीय संस्कृति प० १७३ विद्वार राष्ट्रभाषा परिषद् पटना
 १९६०

३ ऋक्संहितायाम् ८।१५

४ तत्रैव १ अनु २२

५ तत्रैव ८।२

एव एवाश्व सप्त-स्थानेषु नमनीय रथ वहति । सप्तनामा वा । चत्र
 षड् नामित्रय च पुराणेषु सूय-गत प्रदेशे भ्रान्तिवत्त सूयस्य रथमाहुः ।
 तथा च—

श्रयसिति मण्डल दत्त वाप्योरन्तर द्वयोः ।

आरोहणावरोहाम्या भानोरहन् या गति ॥

सरथोर्ध्विष्ठिता दव भ्रान्तिय ऋषिमिस्तथा ॥१॥^१

सम्बत्सर एव रथस्य चत्रम् । स एव जगत् भ्रामयति नामित्रय च
 ऋतुत्रय शीतोष्णवपा । अथत्रपच-पडविभागमपि पचपडत्वानुसारम् । तथा च—

त्रिनामिमतिपचारपणम्यन्य क्षयात्मके ।

सम्बत्सरमये वृत्सन् बालचत्र प्रतिष्ठितम् ॥१॥^२

वर्तमान भूतमविष्यदितिकालत्रयवा नामिमयम् । यतु चत्र-पदेन ब्रह्माण्ड
 स्वीकृवन्ति तेषामतम् भूम्यन्तरिक्षद्युलोका नामय इति ।

ऋग्वेदीय 'सप्तयुजन्तीति मन्त्रे पूष लिखित अनवमिति चत्रस्य
 विशेषणमत्र निरुक्तकार 'अप्रत्ययतमयस्मिन्' सूयमण्डलमन्यदाधारत्वेन नात्र
 लम्बते । सम्बत्सर विशेषणयोग्यत्वात् अजरोऽनर्वादय वायोरावाहप्रवाहादय
 सप्तभेदा एव सप्ताश्व इत्येक । सूय एवाश्व निरुक्तकार विरणानि च बला
 (लगाम) विरणानां सप्तरगत्वमपि सप्तसस्या नयति ।^३ सूयस्य वायव्या
 दिशि सम्बन्धोद्भूतव्य —

अस्य वामस्य पलितस्यहातुस्तस्य भ्रातामध्यमोऽस्त्यश्न ।

ततीयोभ्राता घृत-मृष्ट अस्यात्रायश्यम् विश्वयति सप्तपुत्रम् ।^४

वामस्य (सेवनीयस्य) पलितस्य (सवलोकपालकस्य) होतु (स्तोत्र
 यनादिषु आह्वानवक्तु) तस्यास्य सूयस्य मध्यमोभ्राता (वायु) विद्युदग्निर्वा
 अनून अस्ति सवव्यापक अस्य तृतीयाभ्राता घृतपष्ठ (अग्नि) अस्ति ।
 अत्रत्रिषु सप्तपुत्रम् प्रसरण शीलसप्त विरणानि विश्वपतिम् (सवस्य स्वामिन)
 अपश्यम् । एव चन्निवायुपुत्रः लाकत्रयस्य प्रसिद्धदेवा ।

वामस्य (वनधातानिष्पन्न) सम्बित्सु सूय विभु वर्ता पलितस्य
 सूयस्य पालकस्य । अस्य पलितकेशोबद्धाऽप्यथ । सूर्योऽतिप्राचीन इत्यथ ।

होतु ह्येज धातोर्वानिष्पन्न दानादानप्रीणनानिस्पर्धाहिवान शब्दा
 श्चार्था । तात्पर्याथस्त्वयम् सूर्योजलदातापथि या रसादानकर्ता सवप्रसन्नकर्ता

१ विष्णुपुराणे २।१

२ सतत्र २।८

३ बहिक विज्ञान और भारतीय संस्कृति म म० उ० गिरिधर शर्मा बतुर्वेदी राष्ट्रभाषा
 परिषद् पटना १९६ प० १७३

४ ऋक्संहितायाम् अ० २२ सू० ८।१

च । ग्रहोपग्रहाणा नामोस्त्यतस्त स्पघते । आह्वयति आक्पयति च तान् ।
ताप बायो गती जनयन् शङ्गपयति । प्रजानामुत्पादयित्वात् पालनत्वाञ्च ।
विश्वपति कथ्यते । सप्त रश्मिमयत्वात् सप्तलोकगामित्वाञ्च सप्तपुत्र इति
मरणकत त्वाद भ्राता ।
एव च वेदादि प्र-येषु सूयस्य चर्वा चचिता बृहत्सहिताया सूय स्वरूपम्—

नासा ललाट जघोरुगण्डवसासि चोन्नतानि रवे ।
कुर्यादुदीच्यवेश गूढ पादादुरो यावत ।
विभ्राण स्वकररुहोवाहुभ्या पक्वे मुकुटधारी ।
कुण्डलमूपितवदन प्रलम्बहारो विद्युदगणवत ॥
कमलोत्सृष्टि मुल्ल कचुकुप्ल स्मितप्रसन्नमुख ।
रत्नोज्ज्वलप्रभामण्डलदच कतु शुमकरोध ॥१॥^१
मगवान्मूय पूर्वोल्लिखितरथेन भुवनानि पश्यन भ्रमतमत्य च
वतमानो याति । तथा च—

भ्राह्मणेनरजसा वतमानोनिवेशयन्नमत मत्य च
हिरण्ययनसवितारथेन देवोयातिभुवनानि पश्यन ॥१॥^२
अथ वरुणस्य मित्रस्य चक्षु तमसा निहन्ता सुमगो मानुषाणाम् ।
प्रकाशको विश्वचक्षुस्तथा च—
उदति सुमगोविश्व चक्षु साधारण सूर्यो मानुषाणाम् ।
चक्षुमित्रस्यवरुणस्य देवश्चर्मैव य समधिभ्यक्तमासि ॥१॥^३

पौराणिक स्वरूपम् (स्तोत्रेषु प्रतिपादितम्)

सरती भ्रापानोकर्मणि लाङ्गप्ररयतीति सूय सरते क्यपि रूपम् । अथ
काल-धुरूपस्यात्मा रक्तश्यामान्वित पिगल-नेत्र । पित्तात्मक प्रतापशील
सत्त्वगुण प्राच्यादि दिशाम् स्वामी स्वल्पप्रज पुग्रह क्षत्रिय-जातीय अस्मिन्सार
स्तथा च सर्वाथ चिन्तामण—
मानुषुगालकृतदेहे रक्त श्यामान्वित पिगलनेत्र-वान्ति ।
पित्तात्मकाज्य समानयपट्टि प्रतापयुक्तस्त्वगुणोत्परोगी ।
सचारयुक्तसुचिंतायवानय स्वल्पप्रज दक्षिकबुद्धियुक्त ॥१॥^४

१ बृहत्सहितायाम् १७।४६ ४८ पुराणविमर्शे श्री बलदेव उपाध्याय पृ० १०० श्री० विद्या
मनन काराणवी १६६४
२ ऋग्वेदे १।१२।२
३ तत्र ७।६३।१
४ अम्भरावत्पत्ने पृ० १३२७ ३८, श्री० ए० प्रे काराणवी, श्रीवारा कवक

सूय एव ज्योति ब्रह्मा विष्णु प्रजापति रूपो रद्रा रद्रात्मा वाय्वग्नि
रूपश्च-तथा च भविष्यपुराणे आदित्य हृदय-स्तोत्रे—

त्वज्यातिस्त्व द्युतिब्रह्मा त्वविष्णुस्त्वप्रजापति ।
त्वमेव रद्रो रद्रात्मा, वायुरग्निस्त्वमेव च ॥१॥^१

महाभारतीय आदित्यहृदय च—

त्वामिन्द्रमाहुस्त्व रद्रस्त्व विष्णुस्त्व च प्रजापति ।
त्वमग्निस्त्व मन सूक्ष्म प्रभुस्त्व ब्रह्म शाश्वतम् ॥१॥^२

सूय आकार वपदकार सवयन रूप ऋग्वेद-सामवेद-यजुर्वेदात्मक स
एव ज्योति द्युतिब्रह्म विष्णु प्रजापति रद्रन्द्रात्मक सवतत्रमयो वेदा-तवेद्यो
दिव्य सव वम साग्नी हरित वण सुवण सुरारिहृ ता सोमसूर्याग्नि चक्षुष्क
तथा चादित्य हृदय स्तोत्रे—

नमाकार वपटकार सवयन नमास्तुते ।
ऋग्वेद - यजुर्वेद सामवेद नमोस्तुत ॥१॥
त्वै ज्योतिस्त्व द्युतिब्रह्मा त्व विष्णुस्त्व प्रजापति ।
त्वमेवरद्रोरद्रात्मा वायुरग्निस्त्वमेव च ॥२॥
नम सुरारिहृ त्रे च, सोमसूर्याग्नि चक्षुषे ।
नमादित्याय ध्यामाय, सवतत्रमयाय च ॥३॥
नमो वेदा-त वेद्याय, सवकर्मादि साक्षिणे ।
नमोहरित वणाय सुवर्णाय नमो नम ॥४॥^३

अस्यैव मण्डलवर्ती सरसिजासनसन्निविष्टो भगवान्सूर्यो नारायण यश्च
केयूरमकर-कुण्डलधारी किरीटहारी वनवच्छवि धतशस्त्रधर तथा चादित्य
हृदये-स्तोत्र—

ध्येय सदा सवितमण्डलमध्यवर्ती
नारायण सरसिजासन-सन्निविष्ट ।
केयूरवा मकर-कुण्डलव किरीटी
हारी हिरण्य मय वपु धतशस्त्रधर ॥१॥^४

विभिन्न-नामभियतयोस्य द्वादशमासेषु द्वादश-नामानिमुच्यन्ति तथा
च महा भारतीयादित्य हृदय—

एकधा दशधा च च शतधा च सहस्रधा ।
तपतो विश्वरूपेण सृजति सहरन्ति च ॥१॥

१ आदित्यहृदयस्तोत्र ४८

२ महाभारतीयादित्य हृदय

३ आदित्यहृदये ४४ तथा अत्रे

४ आदित्यहृदय १११

एपविष्णु निवृश्चव, ब्रह्मा चव प्रजापति ।
महेन्द्रश्चव कालश्च, यमोवरुण एव च ॥२॥
वायुरग्निधनाध्यक्षो, भूतकनस्वय प्रभु ।
उदयत्रह्मणा रूप, मध्याह्ने तु महेश्वर ॥३॥
अस्तमनिस्वयविष्णु स्त्रिमूर्तिश्च दिवाकर ॥^१

अयमुदये ब्रह्मामध्याह्ने शिवास्तकालेविष्णु ।

अयमेव महेन्द्र कालो यमो वरुणो वायुरग्नि कुवर तत्वानामधिपतिश्च
त्रयोमुणा त्रीणितवानि त्रयो देवा त्रयोऽनय तिस्रो भूतय चतुश्च भगवा सूर्य ।
तथा चादित्य हृदय-स्तोत्रे—

त्रिगुण च त्रितत्त्व च, त्रयो देवास्त्रयोऽनय ।

त्रयाणा च त्रिमूर्तिस्त्व, तुरीयस्त्व नमोऽस्तुते ॥१॥^२

अस्य प्रतिमारयस्था कार्याऽय कमल हस्त मुनेन सप्ताश्व एकचक्र
कमल प्रम किरीटी नानाभरण विभूषित द्विभुज धतपुष्करस्तथा च मात्स्य
उक्तम्—

रयस्य कारयेददेव पदमहस्तसुलाचनम् ।

सप्ताश्वक चक्र रय तस्य प्रकल्पयेत् ॥१॥

मुकुटेन विचित्रेण पदमगमसमप्रभम् ।

नानाभरण भूषाम्या, भुजाम्या धृतपुष्करम् ॥२॥

स्कन्धस्येपुष्करस्ये त तु लीलयवधतसदा ।

चालकञ्चनवपुषे क्वचिच्चित्रेषु दश्यते ।

वस्त्र-युगमसमोपतम चरणौ तेजसावती ॥३॥^३

भगवत सूर्यस्य रूपमतीवदीप्तम् । विचित्र सकलजगत्प्रकाशकम् ।
दुर्निरीक्ष्य तथा च ब्रह्म पुराणे सूर्यस्तोत्रे—

प्रदीप्त दीपन दिव्य सव-न्नाकप्रकाशकम् ।

दुर्निरीक्ष्य सुरेद्राणा, यद्रूपतस्य तं नम ॥१॥^४

वाराहपुराणेऽपि सूर्य जगत उत्पत्ति-पालनप्रलयकर्ता कथितस्तथा च
देव-कृत सूर्य-स्तोत्रे—

१ महाभारतीयादिपहृदये ९ ९१ ११८ भा० वि० १६४

२ आग्निवहृदये श्लो० १३८

३ मत्स्यपुराणे २६०।१४

४ ब्रह्मपुराणे ३१।१६

भवा प्रसूतिजगत पुराण
 प्रयासिविश्व प्रलय च हसि ।
 समुत्थितस्त्व, सतत प्रवासि,
 विश्वम्भरत्वा प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥१॥^१

देवीरहस्य सूर्यस्तोत्रेऽस्म रूपमित्य वर्णितम् । अय प्रज्वलित किरीटी
 युगाताग्नि-सदृश सिद्धरचूणजपा कुसुम-वर्णोरत्नजटितकिरीट श्वेताम्बुजासो
 रक्ताम्बरो द्विज स्वर्ण सरोज कलरा धारी तथा चोक्त तत्रव—

कल्पान्तानल-न्योदिभास्वरमुख सिद्धरघूलीजपा,
 वण रत्नकिरीटिन द्विनयन श्वेताञ्जमध्यासनम् ।
 नाना भूषणभूषित स्मितमुख रक्ताम्बर चिममम्,
 सूर्य स्वर्णसराजरत्नकलशो दाम्भ्या दधान मजे ॥१॥^१

जगदव्यापी जगत्पञ्चधा परिपाति गगनस्वरूपश्च तथा चादित्यस्तोत्रे—
 व्यापित्वमेव भगवन्गगनस्वरूप ।

त्व पञ्चधाजगदिद, परिपासि विश्वम् ॥१॥^१
 नमस्तुभ्य परासूक्ष्मा, सौवर्णी विभ्रत तनुम् ।
 धाम धाम वतामीश, धाम्नामाधार शाश्वतम् ॥१॥^४

अयमब्जोजगत्कारण भूतोभूतात्मागोपितवृषात्मा महा-कारुणिक आत्मा
 जगतश्चक्षु जगत्प्रसूति अखिल जगत्प्रदीपस्तथा च तत्रैव—

अजायलोकत्रय कारणाय, भूतोत्तमे गापतय वृषाय ।
 नमो महाकारुणिकोत्तमाय, सूर्याय चक्षु प्रमवालयाय ॥^१
 इतिसकलजगत्प्रसूतिभूत, त्रिभुवनभावनधामहतुम् ।
 रश्मिखिलजगत्प्रदीपभूत देव प्रणतोऽस्मि विश्वकमाणम् ॥२॥^४

विष्णुपुराणेऽप्यय ऋग्यजु-सामरूप त्रयीधामासुरगणधारयिता चद्रा-
 प्याययिता च कथित । देवानामादिभूतोविवस्वान । अस्य रथोहिरण्यमयो-
 ऽमृताद्वा केतव जगदालोक विभ्रति । तथा च विष्णुपुराणीय सूर्य स्तोत्रे—

ऋग्यजु सामभूताय, त्रयीधाम्न नमो नम,
 विमर्तिय सुरगणान आप्याये दुस्वरश्मिनि ।
 स्वधामृतेन च पित स्तस्मतप्यात्मन नम ॥१॥

१ वाराहपुराण २६।१०

२ देवीरहस्यसूर्य-स्तोत्रे, ३५।७

३ भाकण्डेयपुराण १ ३।६ मनसुषराय शीर, कलाइय रोड कलकत्ता

४ तत्रैव १०४।१८

५ तत्रैव १०७।४

६ तत्रैव १०७।११

नम सवित्रेसूयाय, मास्वराय विवस्वते ।
 आदित्यायादिभूताय, देवादीना नमा नम ॥२॥
 हिरण्मय रथ यस्य, वेतवो मृतवाजिन ।
 यहन्ति भुवनालाक-चक्षुष, नमाम्यहम् ॥३॥^१

धयतिग्मतजा सुरपुत्तम सकलरोगघ्न सप्ताश्व रश्मिग्रथी बाल्य
 सित्ययुत । स्वरश्मिमि जलान् शिपति । तज्जल च सहस्रगुणप्रदत्ते । तथा च
 भविष्य-पुराणे—सूयस्तात्रे—

नमानम सुरवरतिग्मतेजमे नमो नम सुरवर-तजसाय व ।
 जडाधमूवा बधिरासकुष्ठान् सश्वित्रिणोज्जधान् विविधन्नगावतान ॥१॥^२
 प्रसक्तसप्ताश्वयुजेऽभयाय ध्रुवकरश्मिग्रथिन नमो नम ।
 सवाल्यस्त्रिलास्ररक्त्विन्नरोरग ससिद्धमथवपिशाचमानुष ॥२॥^३
 यतो रमासक्षिपम शरीरिणाम्, गमस्तिभिहिम जलधम निखव ।
 जगन्चसनीपयसि सदा व, अतोऽसि साथ जगती विनेषणम् ॥३॥^४

सूयस्य सप्तरगानि विरगान्यवास्म सप्ताश्वास्तथा चादित्य हृदय—

जया जमश्चविजयाजितप्राणोजितश्रम ।

मनोजवाजितभ्रोगोराजिन सप्तवीरिता ॥१॥^५

अश्वानानामानि च जय अजय विजयो जितप्राण जितश्रम मनोजव
 जितक्रोध ।

विष्णुर्निग शिर्वालिंगवदम्याप्युपासना कार्या गगनलिंग-रूपेण । तथा च
 सूयस्तात्रे—

अखण्डमण्डलाकार, व्याप्त यन चराचरम् ।

गगनलिंगमाराध्य त्वा सूय प्रणमाम्यहम् ॥१॥^६

चराचर-व्याप्यखण्डवत्किं पूजनीय गगनलिंग सूय—यथाशिर्वालिंगे
 शालिग्रामे च समया देवनामाह्वानादिकं भवति साधनया च सिद्धिलभते । वाग्देवी
 गायत्र्यादिदेवीना नारायण-ब्रह्मादि-देवाना च ध्यानं सूयमण्डलं भवति तथा च
 त्रिपुरासहस्रे भानु मण्डलमध्यगि ।

एव च विविध वेद पुराणादि स्तोत्रेषु च भगवत सूयस्यवर्णनं विभिन्न
 रूपेण जगद्वृतत्वेन ब्रह्मत्वेन चास्ति । जगतो कालस्य निमाता । सकलते

१ विष्णुपुराणे ३।१।१५ १८ २३ २४ सविगुस्तोत्रे

२ भविष्यपुराणे १२३।४३ सूयस्तोत्रे

३ खड्ग १२३।५१

४ खड्ग १२३।५२

५ आदित्यहोत्रे श्लोक १२१

६ सूयस्तात्रे ७ मा० प्र० वि० १६५

जोधारक सूय समेपमादिहेतुनचेमविना विचित्वायम् सिदध्यति । चक्षुषीविना शरीरवत्सूयविनाजगत विविधरोगहृत त्वेमचास्य स्मरण सर्वैरप्यङ्गी-शृतम् क्रियते च ।

१ सूयगायत्रय — (मन्त्रगायत्र्यादीनि)

अन्यदेवानामिव सूयस्य गायत्रयोऽपि विविधप्र-थेषु विविधरूपेणैपलभ्यन्त तथा च महानारायणोपनिषदि—

१ मास्कराय विदमहे महदद्युति-कराय चधीमहि तन्न भ्रातृत्य प्रचोदयात ' तत्रैव प्रकारान्तरेण ।

२ भ्रादित्याय विदमहे सहस्र किरणाय धीमहितन्नो मानु प्रचोदयात ।'

३ गरुडपुराण चान्यादशी—ओ भ्रादित्याय विद्महे विश्वमावाय धीमहि तन्न सूय प्रचान्यात ।'

सूर्योपनिषदि प्रकारान्तरेण—द्वितीयस्या भिन्ना सूय शब्द प्रयोगात् । तृतीयस्याश्च सहस्रकिरणाय 'गळ' प्रयोगात् ।

४ ' भ्रादित्यायविद्महे सहस्र किरणाय धीमहि तन्न सूय प्रचोदयात ।'*

मन्त्र —

आ घणि सूय भ्रातृत्योम' घृणिरितिबीजम् ।*

विशिष्ट-स्तोत्राणि

(१) भ्रादित्य-स्तोत्रम्

स्तोत्रस्यास्य पीराणिक नामतत । भ्रादित्यस्य भगवत स्तोत्रत्वात्तदेव नाम । ' इति सचिन्त्य भगवान्स्तोत्रमभवत्तोरवे । '४

माकण्डेयपुराण १०३ तमोऽध्याये ५मश्लोकमारभ्य द्वादश यावत् श्लोका ८ । स्तोत्र-कर्ता ब्रह्मा उध्वमधश्चतप्यमान रविमबलोक्य ब्रह्मा स्वसृष्टिविनाश शक्या स्तोत्रमतच्चकार ।

स्तात्रस्यास्य फलतु सबलताप विनाशोमत स्तोत्रानन्तर सूय स्वतेज उपसहृतवानिति तथा च—

१ महानारायणोपनिषद् १।३ मसूर, प० ५३

२ तत्रैव पृ० ५५

३ गरुडपुराण १६।१२। पठितपुस्तकालय काशी ।

४ उपनिषत्के कल्याण गीता प्रस गोरधपुर, २००५ पृ० ६८५

५ सूर्योपनिषदि तत्रैव

६ माकण्डेय-पुराण १ ३।४। मनमुधराय मा, कलाश्व रोड कलकत्ता, १९६२

इत्येव सस्तुतोभास्वान् ब्रह्मणासग-कत णा ।

उपसहृतवास्तज १२ स्वल्पमधारयन् ॥^१

सख्लेसानुप्रासेऽत्र सूर्यस्य परब्रह्मत्वेन वणन यदाज्ञया स्रष्टा मृष्टि करोति विष्णुश्च पालयित रद्रश्च सहरति । गगनस्वरूप सूर्य सवत्र व्यापक सपचधा जगदिद पाति ।

देवस्वपो यज्ञरूप परब्रह्मस्वरूपादयच्च । सव जगतत्स्वरूपम् । तथा च—

इतिसधित्यभगवान्स्तोत्र, भगवते रव ।

षकार तमया भूत्वा, ब्रह्मा लोक पितामह ॥१॥

मृष्टि करोमि यन्ह तवशक्तिराद्या ।

त्वत्प्रेरितो जलमही, पवनाग्नि रूपा ॥२॥

व्यापीत्वमेव भगव-गगन्स्वरूपम् ।

त्व पचधा जगदिद परिपासिविश्वम् ॥३॥

नमस्ते देव रूपाय यत्र रूपाय त नम ।

परब्रह्म स्वरूपाय चिन्त्यमानाय योगिभि ॥४॥^१

२ आदित्यस्तोत्रम्

यतोऽत्रादित्यस्यकविशतिनाम्ना कीतनम् ।

ब्रह्मपुराणे २६ तमेऽध्याये २६ तम श्लोकमारम्य ३६ तम यावत् श्लोका ११ ब्रह्मा च प्रवचना ।^१

अस्य स्तोत्रस्यपठनेन नराणामुपद्रवा शाम्यन्ति । शरीरोत्पन्नोद्भूतो त्पत्स्यमानव्याधीना प्रशमो भवति । गलगण्ड विचचिक्वादय शाम्यन्ति । शरीरारोगयादश्च य प्रणतोभूत्वास्तौति स सवपाप प्रमुच्यत । साम्बपुराणीय (सापु०) २५।१ १४। स्तोत्रवत् ।^२

सख्लेसानुप्रसज्ज भगवत् सूर्यस्यकविशतिनाम्ना कीतनम् । तत्र कानिचित् नामानि स्वरूप प्रतिपादिकानि । तदनुसार सूर्य पिगलवण । रत्नेत्र । प्रवाशात्मक शत्रुक्षयकर । सवविद्याना निधानम् । अस्मादेव वेदस्थानकशाखा प्रावत्त । इम प्राप्य जना नीरज विशोकाश्च जायते ।^३

१ मार्कण्डेयपुराणे १ ३।१३

२ मार्कण्डेयपुराणे १ ३।४ ८ ११

३ ब्रह्मपुराणे २६ अध्यायारम्भे

४ तत्रव २६।३५ ३६

५ तत्रव २६।३ ३५

३ आदित्यहृदयम्

मतोऽत्रमगवत सूयस्य हृदयरूपेण स्तवनम् । 'एतद्ब्रहृदय कूमपुराण
उत्तरार्द्धे १८ शाध्याय ३३ तम श्लोकमारम्य ४६ तम श्लोकयावत् । उपदेष्टा
व्यास श्रोतार ऋषयः ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नराणां सबला रोगा गाम्यन्ति सबपापनिवृत्तिश्च
तथा च—

प्रदेय सूयहृदय, ब्रह्मणातु प्रदर्शितम् ।

सबपापप्रणामन, वेदसार समुदभवम् ॥^१

सरलेऽत्रस्तोत्रे सूय समेपाहेतु वधित स एव ब्रह्मविष्णुरद्ररूप । सूर्या
देव दिशः स्रविमज्यन्ते । स्वरूपप्रतिपादन परमिदम् । स च हिरण्यबाहु
हिरण्यपति शान्त । स एव ब्रह्मण ज्योति रसरूपो बज्रहस्त नृयम्बक विर
पाक्ष । सूयस्य वृत्तिपय-नाम्नामत्र परिगणनम् तत्र च वानिचिदप्रसिद्ध-
नामान्यपि । यथा च कपर्दी प्रचेता भीदुष्टम् । पिनाकी, पशुपति परमेष्ठी
मास्वानित्यादीनि । तथा च—

शोल शोल्वाय योगशात्ताम वारणत्रयहेतवे ।

निवेदयामि चात्मान नमस्त विश्वरूपिणे ॥१॥

नमस्ते घृणिने तुभ्य, सूर्याय ब्रह्मरूपिणे ।

त्वमेव ब्रह्मपरममापो ज्योति रसोऽमृतम् ॥२॥

भूमुवस्वस्त्वमोवार शर्वोर्द्र सनातन ।

नमस्त बज्रहस्ताय नृयम्बवाय नमो नम ।

प्रपद्येत्वा विरूपाक्ष महान्त परमश्वरम् ॥३॥^२

अपाणिनीयप्रयोग अपि ।

४ आदित्यहृदयस्तोत्रम्

पुस्तकेप्रदत्तनाम्^१ पुष्पिवायाचेदमेव नाम 'इत्यार्षे आदित्यहृदय स्तोत्र
समाप्तम् । * उपत्रमे च "आदित्यहृदय पुण्य सबशत्रुविनाशनम् ।"^२

वाल्मीकीय रामायणे पष्ठ लकाकाण्डे १०७ मे सर्गे १म श्लोकमारम्य
३१ तम यावत् । अगस्त्यो वक्ता श्रीराम श्रोता । श्लोका ३१ ।

१ कूमपुराणे अ० १८।४६ मनमुष्यराम मोर कलाइव रोड कलकत्ता १६६२

२ तत्रैव, अ० १८।३४ ३५ ३६ ४१

३ बृहत्संस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे, पृ० १०६

४ तत्रैव प० १०८

५ तत्रैव, श्लो ४

स्तोत्रस्यास्य पाठेन शत्रवः पराभवयान्ति यत् उपक्रमे कथितम् । तत्रा-
समरे रामः रावणं विजयाथमगस्त्य आह । तथा च—

आदित्यहृदयं पुरायः सवशत्रुविनाशम् ।

जयावहजपेनित्यमक्षयं परमं शिवम् ॥१॥^१

आर्येऽत्र स्तोत्रे भगवान्सूर्यो ब्रह्मरूपेणोत्थिरितः तथा च—

एष ब्रह्मा च विष्णुश्च, शिवः स्कन्दः प्रजापतिः ।

महेन्द्रो घनदः कालः, यमः सोमः ह्यपापतिः ॥१॥^२

भगवतः सूर्यस्य चतुर्थ्यन्तं नाम भिनमोऽर्जुनं स्तवनम् । सूर्यकमलबोधयिता
प्रचण्डो ब्रह्मेशानाच्युतस्वरूपोऽयमेव सृजति पालयति सहरते च । प्रवाहात्मिका
सगीतमयीभाषा । तथा च—

नमः उग्राय वीराय, सारगाय नमानम्

नमः पद्मप्रबोधाय, प्रचण्डाय नमोनम् ॥१॥

ब्रह्मेशानाच्युतेऽगाय, सूर्यादित्यवचसे ।

भास्वते सवभक्षाय रौद्राय वपुषे नमः ॥२॥^३

५ आदित्यहृदयस्तोत्रम्

यत् पुष्पिकायामिदमव नाम तथा च तत्रैव

‘इत्यार्येभ्योऽत्र पुराणे श्रीकृष्णाजुनसम्वादे आदित्यहृदयस्तोत्रं
सम्पूणम् ॥’^४ १०६ । विनियोगश्च

अस्य आदित्यहृदयस्तोत्रमत्रस्यति ।^५

भविष्योत्तरपुराणे श्रीकृष्णाजुनसम्वादे १७० तमः श्लोकः यावत् ।
शतानीकसुमन्तुसम्वादात्मकशतानीकप्रतिमुमन्तुराह । पुरा चेदमव श्रीकृष्ण
भजुनमाह ।

स्तोत्रमिदं सवमगलमगलम् । सवपापप्रणाशनम् । तद्गुह्यं तथा च—

सवमगलमागत्य, सवपापप्रणाशनम् ।

सवरोगप्रशमनं, मायुवधनमुत्तमम् ॥१॥

अमित्रदमनपायं, सग्राभे जयवधनम् ।

वधनं जयपुराणां मादित्यहृदयशणु ॥२॥^६

१ बृहस्तोत्ररत्नाकरे श्लोक ५

२ तत्रैव श्लोक ८

३ तत्रैव श्लोक १८ १९

४ बृहस्तोत्ररत्नाकरे भाषी सत्वरणे पृ० १०६

५ तत्रैव पृ० ६७

६ तत्रैव ११ तथा १२

स्तोत्रेऽस्मिन्नादौ विनियोगागयासकरयासध्यानादिकं ततो यत्रोद्धार
स्ततः कतिपयनामनि स्तवमम । अत्र सूय, त्रयोव्यनाथा भूतपति ववत्यनाथ
उक्त । अथमेव ब्रह्म विष्णुरुद्ररूपस्तथा च—

नमस्त्रयोव्यनाथाय, भूतानां पतये नम ।
नम ववत्यनाथाय, नमस्तेदिव्यचक्षुषे ॥१॥
स्व ज्यानिस्त्य द्युतिश्रद्धा त्वविष्णु स्त्वप्रजापति ।
त्वमेव ह्यद्रोच्छ्रात्मा, वायुरग्निस्त्वमेव च ॥२॥^१

६ दिवाकरस्तोत्रम्

दिवाकरस्य स्तोत्रत्वात्तदेव नाम ।

माकण्डेयपुराणे १०४ खण्डध्याय १८ शशलोचमारभ्य २६ तम यावत् ।
तथा ३५ तममारभ्य ४६ तम यावत् तथा २७ श्लोका स्तोत्र-वर्ती देवमाता
दिति सा च दैत्यपराजितान्स्वसुतानवलोक्य नियममास्थाय स्तात्रमतच्चकार ।
स्तोत्रस्यास्य ध्यानेन नरा परम पदमवाप्नोति तथा च—

ध्यायन्तोविनम्र चेतसो भवत
योगस्था परमपद प्रयान्ति योगमूला ॥१॥^२

स्तोत्रेऽस्मिन्नादौ सूयस्य स्वरूपवर्णनम सूय सुवर्णतनु तेजस्वरूपस्ते
जस्विनामीश जगतामुपकारापगहणानितिताश्च कालेनविसृजति तथा च—

जगतामुपकाराय, तथापस्तव गोपते ।
आदानस्य यद्रूप तीव्र तस्म नमोनम ॥१॥^३

सूय एव देवपितृणामाप्यायिता । विरचि विष्णुशिव रूपेण सृष्टयादिका
क्रिया करोति तथा च—

आप्यायनमशेषाणा, देवानां च तथा परम् ।
पितृणां च नमस्तस्म शस्यानां पाक-हृतवे ॥१॥
त्वधाताविसृजसि विश्वमेतत्
एव पासि स्थितिकारणाय सम्प्रवत्त ।
त्वयिचा ते लयमखिल प्रयाति
तत्त्व त्वत्तोऽया नहि गतिरस्ति सवल्लोके ॥२॥^४

१ बृहस्तोत्ररत्नाकरे ४७ ४८

२ माकण्डेयपुराणे १०४।३८ मनसुखराय मोर बनाइव रोड बलुक्ता १९६२

३ तत्रैव १०४।१९

४ तत्रैव १ ४।२५ २६

७ देववृत्तसूयस्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवत सूयस्य स्तोत्रदेवाश्चन्द्रुरतस्तदधनाम । सूच्या चदमेव नाम ।^१

वाराहपुराण २६ तमोऽध्याय १०म श्लोकतोऽष्टादश यावत् । श्लोका ६ । स्तोत्र-वर्तारिद्वदवा ।^२

स्तोत्रस्यास्यपाठन सकलेष्टप्राप्तिभवति । तथा च तत्रव—

एता य पुरपोभवत्या उपारत सूयमचयत् ।

भास्वरश्चयतस्यासौ फनमिष्ट प्रयच्छति ॥१॥^३

भगवत सूर्यादेवास्य जगत उत्पत्त्यादिकमवति मप्तास्वा घ्नस्य रथ नयन्ति । अतएवाय सप्तावद्विद्युयत । वरणादमोऽस्यवाग्भूता । तथा च—

मशान् प्रमूतिजगत पुराणा

प्रयासि विद्व प्रनय च हसि ।

समुत्थितस्त्व सतत प्रयासि

विश्वसदात्वा प्रणतास्मनित्यम् ॥१॥^४

सरले सानुप्राप्त मप्रादेऽत्र स्तोत्र सरथया गिरा भगवत सूयस्य महिम प्रतिपादन पुरस्सर तदुपयागित्व ब्रह्मव च साधितम् ।

८ ब्रह्मविष्णु शिववृत्त सूयस्तोत्रम्

यतोऽत्रब्रह्मविष्णु शिववृत्त सूयस्तोत्र अतस्तदेव नाम ।

भविष्यपुराणस्य ब्रह्म-पवणि १५३ तमोऽध्याय विशतितममारभ्याशीति तम यावत् शनोवाना ६१ ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नराऽचला भक्ति लभते तथा च—

यदितुष्टो मम विमो, अनुग्राह्याऽस्मितेयदि ।

अचलादहि भेभक्ति म त्मनश्चरण नय ॥१॥

तस्यतान भवतीह आधया व्याधयस्तथा ।

नस्मात्त्व च ततोऽव मस्तव्य सततबुध ॥२॥

अत्र स्तोत्र ब्रह्मविष्णुशिवा परस्परमधिकमभ्यमाना^५ स्पष्टमानाग्रहकार-तमोभिभूता अयोऽयमपश्यन्तो^६ विह्वलितास्तोजो रूपमनुपममष्टशृणमिवा-न-

१ वाराहपुराण प १ अपरभाग

२ वाराहपुराणे प० २४

३ तत्रव २६/१७

४ तत्रव २६/१०

५ भविष्यपुराण १५३/१२

६ तत्रव १५३/२१ २५

तमुपलभ्य^१ तस्याद्यते चानुपलभ्य पृथक् पृथक् तुष्टुवु । भगवत सूयस्य प्रसादात्ते
सृष्टिं पालसहारात्मिका शक्तिमधिजग्मु ।

स्तोत्रेऽस्मिन् प्राय गुणात्मक योगिकनाम-वचनमेव ।^२ स्वस्वस्तोत्रे ब्रह्म-
विष्णुशिवाश्च स्वनामानि वक्ष्यामामु । शिवविष्णु-ब्रह्मणा मक्यमप्यत्र द्ययत ।
बरे प्राथनायामत पृथक् पृथक् च लामकित प्राथयामामुरन्त^३ च सूय स्वचतस्र मूर्ती
वर्णयामास ।^४

६ ब्रह्मकृतसूय स्तोत्रम्

भविष्य-पुराण ब्रह्मपवणि सप्तमी-कल्पे स्तोत्रमिदं ब्रह्मणा कृतत्वात्त-
देवनाम ।

म० पुराण ब्रह्म पवणि सप्तमी कल्पे १७४ तमेऽध्याये ३५ तम श्लोक
मारम्य ४० तम यावत् । श्लोका ६ ।

स्तोत्रस्यास्य श्रवणेन पाठेन च नर परा कीर्तिमवाप्नोति पुन सूय-पुर
व्रजेत् । तथा च—

च इदं शृणुयानित्य ब्रह्मणोक्तं स्तवपरमम् ।

स हि कीर्तिं परां प्राप्य पुन सूय-पुरं व्रजेत् ॥१॥^५

सूयसमचननं ब्रह्म ब्रह्मत्वमवाप । तत प्रसन्नचेता रविमस्तोषीत् ।
स्तोत्रमिदं सरलं सुबोधं प्रसादोपेतमनुष्टुब्धं च भद्रं सूयस्थानवनामान्यपि यथा
विभावसु भानुरादीनि । तथा च—

पूजयित्वा रविमक्त्या ब्रह्मा ब्रह्मत्वमागतं

गापतिं पूजयित्वा तु प्रहृष्टेना तरात्मना ।

कृताजलिपुटामृत्वा पुरा ब्रह्माश्नीदिसम् ॥१॥

भगवतं भगवरं शान्तचित्तमनुत्तमम् ।

दक्षमागं प्रणतारं प्रणतोऽस्मि रवि सदा ॥२॥

अत्र भगवान् सूर्यो ब्रह्म विष्णु शिवादीनां प्ररयिता^६ वधितस्तत्प्रसादादेव ब्रह्मा
दयं स्व-स्व कमवतु पारयति च । तेन विना ते गतामुदेहमिव निरर्थका इव सम्पद्यते ।

१० ब्रह्मप्रोक्तसूयस्तोत्रम्

यथाऽत्र स्तोत्रे ब्रह्मणा सूयं स्तुतोऽस्तदेव नाम ।

१ भविष्यपुराण १५३।५ ५३

२ तत्रैव १५३।५० ५३

३ तत्रैव १५२।१ ६ ११

४ तत्रैव १५४।१४ १६

५ भविष्यपुराण १७४।४ सप्तमी कल्पे

६ भविष्यपुराण १७४।१ ३५ ३६

भविष्यपुराणे ब्रह्म-भवणि ७२ तमऽध्याये १म श्लोकमारभ्य १६ तम यावन श्लोका १६ । ब्रह्मा स्तोत्रवर्ता ।

स्तोत्रस्यास्य श्रवणेन पठनेन च नरः सर्वकामानवाप्नोति । अस्य जप मात्रण नरः सर्वपापेभ्यो मुक्तिं प्राप्नोति । तथा च तत्रव—

एतान्यादित्यनामानि, मयाप्राक्तानि वपुरा ।

आराधनाय देवस्य, सर्वकामेन सुव्रत ॥१॥

एतज्जप्य रहस्यं च, सध्वोपासनमेव च ।

एतेन जपमात्रण, नरः पापात्प्रमुच्यते ॥२॥^१

सरले सप्रमादे सानुप्रासेऽत्र स्तोत्रे भगवतः सूयस्य नाम्नां वीतनम् । नमोन्त-नामभिः चतुर्थ्यन्तः स्वनः कृतः । भगवान्-सूयः कायमानुः अग्निश्चाथः कथितः । स एव वरुणो विष्णुः तथा च—

नमः सूर्याय नित्याय, रवये कायमानवे ।

भास्कराय पतगाय, भातण्डाय विवस्वते ॥१॥^२

प्रायोऽत्र पञ्च-पचाशत्-नामानि ।

११ ब्रह्माभापितस्तव

ब्रह्मप्रभतिभिर्भापितत्वादध्यायात्ते चोल्लेखात् । तथा च—

इति श्री साम्बपुराणे ब्रह्माभापित-स्तवो नाम चतुर्दशोऽध्यायः^३

साम्बपुराणे १४ अध्याये ५म-श्लोकतः ३४ तमः श्लोकः यावत् । श्लोका

३० । ब्रह्मा ऋषीन् प्राह ।

यः नरा अनेन स्तोत्रेण भास्वरं स्तुवति तः सूय-लोकं यास्यति । तथा च—

ब्रह्माथ सस्तुत देवः ये नमस्यति भास्वरम् ।

सर्वकिल्बिषनिर्मुक्ताः सूयलोकं व्रजन्ति ते ॥^४

स्तवेऽस्मिन् सरलाभाषा सानुप्रासानुष्टुभ-छन्दोऽत्रादौ सष्टि-वर्णनम् । बुद्ध्यहकारः जलमग्निभूम्यन्तरमण्डलतवर्ती तेन चैमे त्रयो लोकाः । सप्तद्वीपाः सप्त समुद्राश्च । तत्र स्थितास्तमोमग्ना ब्रह्मविष्णुशिवा विमुग्धदिशः सूयमादि देवतुष्टुवुः । सूय एव ब्रह्मविष्णुशिवादीनां रूपधृक् । तथा च—

१ भविष्यपुराणे, ७१।१०-१६

२ तत्रव ७१।२

३ साम्बपुराणे १४ अध्यायान्तो

४, पत्रैव १४।१४

त्व ब्रह्मा त्व महादेव, त्व विष्णुस्त्वजगत्पति
वायुरिन्द्रश्च सोमश्च विवस्वानरणस्तथा ॥१॥^१

सूय पापविमाचन कारणाणा च परम कारणम् । सुगदश्चोपास
कानामिति ।

१२ भानुस्तोत्रम्

यत् स्तोत्रणानन भानु सस्तुतोऽस्तस्तत्त्वं नाम । पुराणेष्वीदनाम् ।

माकण्डय-पुराण १०६ ष्ठोऽध्याय ४८ तम श्लोकमारभ्य ५४ तम यावत् ।
श्लोका ७ । स्तोत्रवतागोब्रह्मादिन्वा ।

स्तोत्राऽस्मिन् शानो इति वदम ज्ञानुसारी श्लोक एव । अत्र चराचराणा
गति सूय एवेति प्रतिपादितम् । सूय एव मुमुक्षूणा माक्ष ध्यानिना ध्यय सव
भूताना गति । तथा च—

त्वनाथ मोक्षिणा माश्र, ध्ययस्त्व ध्यानिना पर ।

त्वगति सवभूताना कर्मकाण्डोपवनिनाम् ॥१॥

शप्रजाम्यास्तुपेश शनाऽस्तु जगताम्पत् ।

शानोऽस्तु द्विपदनित्य शनास्तु चतुष्पद ॥२॥^२

अत्र सरला मुखाधापोराणिकी भाषा । सप्रसात्प्र प्रवाह्मयी । अत्र
स्वयमृषिणा स्तोत्रमित्मार्तिनाशन तथा च—

ऋषयश्च तत् सप्त वशिष्टान्निपुरोगमा ।

तुष्ट्वुविविध स्तोत्रै, स्वस्तिस्वस्तीतिनादिन ॥१॥^३

१३ महेश्वरकृत (सूय) स्तोत्रम्

यतोमहेश्वरण वृत्रमिद स्तोत्रान पुष्पिकाया चैदमव नाम । तथा च—

इति श्री साम्बपुराण माहेश्वर-स्तोत्र नाम सप्तदशोऽध्याय ।

साम्बपुराण १७ शाध्याय १म श्लोकत् २२तम यावत् २१ति श्लोका ।

स्तोत्रकृतमहेश्वर ।

स्तोत्रस्यास्य पठनन ध्यानन चानर क्विन्विपादभयात् चमुक्तो भवति ।

चश्रुमन ग्रहादि जयपीडा म्यति ।

पठच्छण्डस्तथा चेम पुराय सम्वाद मावयो ।

क्वित्विपाच्चविमुच्यत मुच्यत च महामयात् ॥१॥

१ साम्बपुराण १४।१

२ माकण्डयपुराणे १ ६।५४ ५३ मनसुखराय मोर, कलाइर रोड कलकत्ता

३, तर्जुन १०६।११

चक्षु पीडा मन पीडा ग्रहपीडा तथत्र च ।

शमयदेकजग्यन, दुःस्वप्न गमयत्तत ॥२॥^१

सरले सानुप्रास सप्रसादेऽनानुप्लव छन्दाभि समन्विते स्तोत्रे सूय
स्वरूप । यो दिवि तिष्ठन् दिशो दग्मासयत । स्वविरणवमुधामन्तरिक्ष च
ववेष्टि । अत्रोपमाया सौदयमपि दशनीयम् ।

सवदभिरपि दीप्ताभि गामिलोकाप्रकाशयन ।

धारयदश्यम वापि, विभूति पारमश्वरीम् ॥१॥^२

१४ मित्रवृत्तसूयस्तोत्रम्

मित्रेण वृत्तत्वात्तत्त्वं नाम ।^३

साम्बपुराण पंचमऽध्याय १३ गदलाङ्गमारम्य ३७ तम यावत् । श्लोका
२८ ।^४

यानरानित्य शृणाति श्रावयति पठति पाठयति वा स सूय लाक गच्छति
रोगोत्तारोगामुच्यत नानार्थो नानलभने य य काम चिन्तयति त त प्राप्नोति ।
तथा च—

यद्वचत श्रावयति नित्य, यद्वचतच्छृणुयानर ।

स सद्ग्राह्यपदेव प्रविशेत्तत्र सशय ॥१॥

मुच्येतातस्तथा रोगात् मुनि श्रुत्वा कथामिमाम् ।

जिनासुलभते चान गतिमिप्सतथव च ॥२॥

क्षमणव्रजतेऽञ्जानमिद च पटो पथि ।

य य कामयन् काम स त प्राप्नोत्यसशय ॥३॥^५

सूयस्तोत्रेऽत्रभगवाःसूय क्षेमशोभणमयात्मक सत्त्वरजस्तमसो प्रभावाद
व्यतिरिक्त । स एनात्मना सर्व लोक निमाति । सर्वगोऽपि नमस्वत । अत्र-
दुष्पाप्य । तथा च—

हिरण्यगम स भगवान् म व बुद्धिरितिस्मृत ।

धत्तनकात्मना यन् तलाक्यमिदमात्मना ॥१॥^६

सर्वताऽन्य करा पादाश्च याति । सर्व पत्यात चाय मगुण निगुणस्वरूप
दव पित्य च कमणि पूज्यत सरलाभाया सानुप्रासानुप्लवच्छत् ।

१ साम्बपुराण १७ २१ २२

२ साम्बपुराण १७।१५

३ तत्रव १० ९

४ तत्रव ६ ७

५ तत्रव ५।३५ २७

६ तत्रव ५।१६

१५ सवितृस्तोत्रम्

सवितु स्तोत्रत्वात्तेवनाम । पुराणे चदमवनाम घतम् ।^१

विष्णुपुराण ३यऽशे १ माध्याये १४ शश्लोकमारभ्य २७ तम यावत् ।
श्लोका ११ । स्नात्र कर्ताऽत्र याज्ञवल्क्य । स च यजुर्वेत् प्राप्तय भगवत सवि
तार तुष्टवे ।

स्तात्रस्यास्य पाठेन नाविद्वामेधारी च भवति यतास्यत्र प्रसादात्सूर्यो
भगवायाज्ञवल्क्याय वेदविद्या दत्ताविति पुराणप्रसिद्धमिति वक्तम् ।

अत्र सूर्यस्यभगवत ऋग्यजु सामामकम रूपमुक्त त्रिष्णवात्पयो स्मादेव
प्रभवति । स्वरश्मिनि च द्रममभापूर्वामृतनदवान स्वधया च पितन तपयति ।
अस्मिनुदित एव जना मत्वमार्हा भवति । अत्र भगवत सवितु कतिपय
प्रसिद्ध नामा युक्तानि सूर्योभास्करे विवस्वानदिद्यादीनि । सूर्यस्यरथहिरण्यमय ।
ध्वज च प्रजा । सरला प्रवाहमयी भापा अनुप्रासप्रसात्पुनानुपुबुष्टस्नवा च—

ऋग्यजु सामभूताय त्रयीधाम्ने च त नम ।

विर्मनि य सुगणानाप्यायदु स्वरश्मिनि ॥१॥

स्वधामृतेन च पित स्तस्मत्प्यात्मने नम ।

नम सवित्र सूर्याय भास्कराय विवस्वत ॥२॥

आदित्यादिभूताय देवादीना नमोनम ।

हिरण्यमय रथ यस्य केतवो मृतवाजिन

वहतिभुवनालाक, चक्षुष त नमाम्यहम् ॥३॥^१

१६ साम्प्रक्त सूर्य-स्तोत्रम्

गुह्यस्तोत्रमिदमप्य नामस्तोत्रस्यास्यातिगुह्यत्वात्तथा च द्वाराघातार्थे
सूर्यस्य गुह्यस्तोत्रमिदं जगौ ।^३

साम्यपुराण २४ तमे सर्गे ७म श्लोकतो ३७तम यावत् । श्लोका ३१ ।
कुष्टरोगाक्रान्त साम्य वृष्णेनानुप्लता मित्रवन गत्वा स्नात्रगानन सूर्यतुष्टाव
रोगविमुक्तश्च जात ।

यो नरन्त्रिकालमिदं स्त न पठति स दुःख शान्तरोगादिभ्या विमुच्यते ।
चक्षुमन —ग्रहबन्धनाग्निभ्यामुक्तोभवति । स्वस्वेष्टकामानवाप्नानि तथा च—

पठदिद्वज इमं स्नात्र त्रिकाल भक्तिमानर ।

नारी वा दुःख गान्ता मुच्यत गानसागरत ॥१॥

१ विष्णुपुराण सूच्याम

२ विष्णुपुराण सूच्याम ६।१।१५ १० १ १५

३ शाकटायन २५।३

चशु पीडामन पीडाग्रहपीडाम्य एव च
 बन्धने निगड धीरे ताष्टागारगृपु या ॥२॥
 अथस्तान्तरिक्षे वा, क्षमत भक्ति-वत्फल
 त्रिसप्तशतमावत हामस्त्वासप्तरात्रिकम् ॥ २॥
 राज्यकामो लभेद्राज्य धन कामातभेद धनम् ।
 रोगार्तो मुच्यत रागात यथा साम्प्रस्न एव म ॥४॥^१

भगवा सूय सवजीवानामादि । सवन व्याप्नोति । त्रिष्णु नाम्ना प्रसिद्धो
 'यमवस्वतजाभिरापूयमहीमवेछ नगति सवन भ्रमति । प्रह्लादिष्णुशिवादयाऽमु
 स्तुवति ।

सरलामापातुष्टुपछन्द । तथा च—

का भे रक्ति तव स्तोनु आर्तो ह रोगपीडित
 स्तूयम त्व सदादेव प्रह्लादिष्णु शिवादिभि ॥१॥^२

१७ सूय वचम्

मूच्यान्तनाम ।^३ पुष्पिकाया च इति श्रीन्द्रयामल तन्त्रे दधी रहस्य
 वज्रपञ्जरात्प्रमयकत्रचनिरूपणे नाम त्रयस्त्रिंश पटन ।^४ वज्रपत्रमित्यपर-
 नाम ।

देवी रहस्य २३तम पटने १मश्लोकमारभ्य ४५तम यावत् । ६५
 शताना । वज्रपत्र भरत । रुद्रयामलतोत्रग्रहीतम् ।

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नर सर्वावामानवाप्नोति इहलाक त्रियमुक्त्वात्
 मुक्ति प्राप्नोति तथा च—

भक्त्या य प्रपठत त्रिय वच प्रत्यह प्रिय ।
 इहलाक त्रिय मुक्त्वा देहा ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥१॥^५

तात्रिकमिद स्तानमन्त्रादौ माहात्म्य-कथनपूर्वकम् विनियोगाय यास
 कर यासादिक तता ध्यानम् । दिग्गणनाते मूयस्य महत्त्ववर्णनम् । भगवा-सूयो
 जगत्प्रवक्तु निमवात्त्रिराधानाना कालाग्नीना वारणम् । अननव सवलाकस्य
 स्थितिवह्लादयाननवप्ररिता स्वस्वशायमनुतिष्ठति । त्रिंशत् त द्यौ मह यादयो
 'ननव विमि-य त । सववेदानाम्प्रवक्तु य विज्ञप रूपण यजुर्वेत्स्य । दक्षपिपि
 आदौना गमवा पोषक । अस्य कृतयासायानि कार्याणि सिद्धयति । गायत्र्य

१ साम्बनराण २४।३४ ३७

२ तत्रव २४।२०

३ देवार्हस्ये प ११

४ तत्रव प० १८३

५ तत्रव ३३।४५

छन्द सविता देवता तथा च—

वज्रपजरकारव्यस्य मुनिब्रह्मा समीरित ।

गायत्रय छन्द इयुक्ते देवता सविता स्मृत ॥१॥^१

१८ सूयक्वचम्

सूयस्याश्रवणनत्वात् । सूच्यामिदमेवनाम ।^२ पुष्पिकाया च—

इतिश्री ब्रह्मयामले त्रलोक्यमगल नाम श्री-सूय क्वच-सम्पूणम् ।^३

त्रलोक्यमगलमस्यापर नाम ।

ब्रह्मयामलत शाक्तप्रमोदे धत सूर्योऽनावकता साम्ब श्रोता । श्लोकाश्चान्न १८ । दुर्लभमिदं क्वचं सूर्येण प्रकाशितम् । क्वचमिदमनात्वा सूय मन्त्रोऽसिद्धदायकः ।

त्रिसन्ध्यमस्यपाठात्कुष्ठादिरोगा शमयति । तथा च—

श्रीप्रदं काण्ठिदं त्रित्यं धनारोग्यविवद्धनम् ।

कुष्ठादिराग शमनं महायाधि विनाशनम् ॥१॥

त्रिसन्ध्यं यं पठन्नित्यं शरीरोगी बलवान्भवेत्

बहुना किमिहोक्तं यद्यनमनसिबतते

तत्सर्वं भवत्येव क्वचस्यास्य धारणात् ॥२॥^४

तात्रिकमेतदत्रादी सूय साम्ब क्वचस्यास्य माहात्म्यमूचे ततो भूतप्रतवाधादिनिवृत्तयऽस्यप्रयोगं कथितं विनियोगाग यास्नकरक्षासागरक्षा प्रतिपादनम् । सूय बीजम् अस्य कथनं च । सूयमन्त्रश्च तामणिः । क्वचस्यास्य भूजपत्रे लिखित्वा धारणमपि । रविवासरं सत्रात्या च विशेषफलदायकम् । भाषा सरलाऽल्पसमासा पौराणिकी । सुबोधः ।

१९ सूयक्वचस्तोत्रम्

यतोऽन सूयस्य वणनं सूच्यामुप त्रमे^५ चंदमव^६ नाम गहीत्वा क्वचस्तोत्रम्^१ ब्रह्मवर्ते^२ ३ये खण्डे १९ त्रमेऽध्याये १४श श्लोकमारभ्य ४८ तमं यावत् । श्लोका ३३ । स्तान्निमिदं मुमालिमालिनो ब्रह्मा प्राह । आदौ क्वचं तत् स्तोत्रम् ।

१ देवीरहस्ये ३३।१२

२ शाक्तप्रमोदे साम्ब स २ ८ प ८

३ तत्रव ५३३

४ तत्रव ५३२

५ ब्रह्मवर्तेमहाप ५ ८

६ तत्रव ३।१६।१३

इदं कवचस्तोत्रं सर्व विघ्नहरमस्यप्रसादात् नरो व्याधिभ्यो विमुच्यते ।
स्वेच्छानुसारं फलं समतम् । इदं कवचमज्ञात्वा दण्डलग्न-जपेनापि सिद्धिर्न जायते
तथा च—

सर्वविघ्नहरं सारं विघ्नेऽत्र विघ्ननाशनम् ।
स्तोत्रं गणनं तं स्तुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥१॥
व्याधितो मुच्यते त्वं च, कवचस्यास्य प्रसादतः ।
मदानरोगी श्रीमाश्च भविष्यति न संशयः ॥२॥
लक्ष्मणपहविष्यण, यत्फलं समतं नरः ।
यत्फलं समतं नूनं कवचस्यास्य धारणात् ॥३॥
इदं कवचमज्ञात्वा यो मूढो भास्वरजपेत् ।
दण्डलग्नप्रजप्तोऽपि मात्रसिद्धिर्न जायते ॥४॥^१

प्रादावत्र सरलया भाषया गायत्री छन्दसामगवत् सूयस्य माहात्म्यरूपेण
पूर्वकं विनियोगस्ततो मन्त्राणां यासकरयास दिप्रशणादिकं ततः स्तोत्रम् ।
मन्त्रश्च—

श्रीं क्लीं ह्रीं श्रीं सूर्याय स्वाहा^२ स्तोत्रेऽत्र भगवान् सूयः सर्वलोकानां
मोक्षकरः सिद्धिरूपः पापविमोचनः फलदाता त्रिगुणामकः शोकमाहमयविना-
शकः कथितः । स च सुखदो, मोक्षदः, सर्वकामदश्च ।^३

२० सूय कवचस्तोत्रम्

यतोऽत्र सूयस्य स्तोत्रम् कवचात्मकम् । सूच्यामुपक्रमे^४ पुष्पिकायाचेदमेव
नाम तथा च 'गणपुत्रमुनिशाङ्गुलं सूयस्य कवचं शुभम्'^५ इति श्री-यानवल्क्य
विरचितं सूयस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।^६

याज्ञवल्करविरचितम् । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयोधतम् श्लोका ७ ।

यः सुस्नातो जपेत्सिद्धं सारोग्यमुत्तमं भवति दीर्घायुष्यं सुखं पुष्टिं च विन्दति ।
तथा च—

सूर्यरक्षात्मकं स्तोत्रं लिखित्वा भूजपत्रके ।
दधाति यः करेतस्य वशगाः सर्वसिद्धयः ॥१॥

१ ब्रह्मवर्तेमहाप ३।१९।४म ३१ ३२ ३३

२ तत्रैव ३।१९।२८

३ तत्रैव ३।१९।३५ ३६

४ बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे प० २

५ तत्रैव ११ श्लो १

६ तत्रैव १११

नुस्नातायाजपत्तसम्यग्भाञ्धीत स्वस्थमानस ।

स रागमुक्तोदीघायु सुख पुष्टि च विन्दति ॥२॥^१

सर्गेश्वरस्तान् प्रथमं सूयम्बरूप वणनम् । सूयश्च ददीप्यमानमुकुट
स्फुरन्मकरबुष्पन्नस्ततोत्तरत्नापरं तत्र च विमिनतामभिस्तस्य कीतनम् ।
सूयश्च द्वाद्वात्मा सवर्षकः । तत्र च —

ध्राण धमघणि पातु वदन देव वाहन ।

जिह्वा म मान् पातु कण्ठ म सुरवन्दित ॥१॥

स्वधा प्रमाकर पातु वक्ष पातु जनप्रिय ।

पातु पादौ द्वादशात्मा सवर्ष सकलेश्वर ॥२॥

सूय रथात्मक स्तोत्रं लिखित्वाभूजपत्रकं ।

दधाति य कर तस्य वशया सवसिद्धय ॥३॥^२

२१ सूयनाम्नामष्टोत्तरशतम्

यताश्चरवरष्टोत्तरशतनाम्ना कथनम् । सूच्यामिदं नाम^३ ग्रह्यामात्
पुष्पिकाया च—

इति श्री ब्रह्मपुराणे स्वयम्भवपि सम्वादे सूर्याष्टोत्तरशत नामैकत्रिंशो
ध्याय ।^४

ब्रह्मपुराण ३१तमेऽध्याय ८श्लोकमारभ्य ४६ तम यावत् श्लोका ४२ ।
ब्रह्मादयः स्तोत्रकर्तारः ।^५

यानर समाहित चित्तन सूर्यादिकाले स्तोत्रमिदं पठति स पुत्रदारान्धन
निचयाश्चावाप्नोति । मधामपूर्वा च विन्दति । शोकदवाग्निविमुक्तो भवति ।
सर्वान्नामानवाप्नोति । तथा च—

सूर्योदयय सुसमाहितं पठेत्सपुत्रदाराधनरत्नसचयान् ।

लभेत् जातिस्मरता नर सदा स्मृतिं च मेधा च भविन्दत पराम् ॥१॥

इमं स्तव दशवरस्य या नर प्रकीर्तयच्छुद्धमना समाहित ।

विमुच्येत पावदवाग्नि सागराल्लभेत वामाभनसा यद्यप्सितम् ॥२॥^६

अथ भगवतो दिवाकरस्याष्टोत्तरशतनाम्ना कीतनम् सरला सानुप्रासा
सप्रमादामाषानुष्टुपद्यद ।

१ बहूनाम्नास्मरन्तानरे कालो सस्वरण ६, ७

२ तत्र च ४, ५ ६

३ ब्रह्मपुराण पृ० १ अमराज श्रीकृष्णदास काम्ब मारवादी पृ० दिल्ली

४ तत्र च प ४५

५ तत्र च प ४४

६ तत्र च २१।४८ ४६

प्रदीप्त दीपनदिव्य, सबलाङ्गप्रवादाकम् ।

दुनिराण्य सुरद्राणा, यदरूप तस्य तनम् ॥^१

स्तात्रऽत्र भगवन् सूयस्य प्रदीप्त रूपस्य चचा पर स न बबलमत्र प्रवाश
बबनापितु विद्याधिष्ठातदववेनापि स्यात् ।

२२ सूयमूलमत्र स्तोत्रम्

यताऽनस्तात्र सूयस्य मूलमत्रस्य माहात्म्य-कथनपुरस्सर स्तवनमिति
तदेव नाम । सूच्यामित्थेव नाम ।^१ सूय स्तात्र मत्र इत्यपि सत्ता ।^२

न्द्रयामलत्रे दवी रहस्य ३/ तमे पटत्र श्लोका २२ । वक्ता भव ।

स्तोत्रस्यास्यप्राप्तं पठनं सवाया सिद्ध्यति । भूमौ सकलभाग प्राप्ति
परत्र च सूय-लाकस्य प्राप्ति रिति तथा च—

इति स्तोत्र मन्त्रात्मनमखिलत श्रादधतमिदम् ।

पठत्यात स्नाता मिहिर भुवनशस्य भवत ।

भवन्भागीभूमौ विभव-सहित कीर्तिसहित ।

परमान्त विष्णाव्रजति परम धाम सवितु ॥१॥^४

पचाग मयञ्ज स्तोत्रे प्रथम कथनोपत्रमा माहात्म्य च । ततो विनियोग
ध्यानस्तोत्र चात्र सूयस्य तत्र कल्पान्तातकोटिभास्वरम् सिद्दूरधूलीजपावण
दोभ्यां कलशदधानमुत्तम् । तथा च—

कल्पात्तानल-काटिभास्वर मुख सिद्दूरधूलीजपा ।

वण रत्नकिरीटिन द्विनयन श्वेतावज्रमध्यासनम् ।

नाना भूषणभूषित स्मितमुख रत्नाम्बर चिमयम् ।

सूय स्वण सराजरत्नकलशौत्तभ्यां दधान भजे ॥१॥^५

रणात्मक प्रासादाप्रासोपत्तम कल्पनापरम सूयमाहात्म्य प्रतिपादन
बहुलन्त्रापि सूय मत्र महत्वमुद्घोषण परमिदमिति ।

२३ सूय सहस्रनाम स्तोत्रम्

सूच्यामिदमवनाम ।^६ यतोऽत्रभगवत् सूयस्य सहस्रनाम्ना वणनम् ।

१ ऋग्वेदपुराण २१।१६

२ दवीरुस्य १० १२ श्रीरामचन्द्र काक सम्पान्ति १९४१ श्रीनगर कश्मीर

३ तत्रव ३५ तमे पटत्रे प २ १

४ दवीरुस्ये ३५।१६ श्री रामचन्द्र काक सम्पान्ति १९४१ श्रीनगर कश्मीर

५ तत्रव ३५।७

६ दवीरुस्ये १० ११

पुष्पिकाया चन्द्रम् नाम । तथा च—

‘इति श्री रघुयामनत त्रदेवी रहस्य सूयसहस्रनाम निरूपण नाम
चतुस्त्रिंशत् पटल ।’

दवी रहस्य ३४तम पटल १म श्लोकमारम्य १७१ तम यावत् । श्लोका
१७१ । वक्ता चात्र भैरव ।^१

अस्य स्तोत्रस्य श्रवणात् पठनेन च सवकाम प्राप्ति नरश्च मृगबन्धुस्वी
भवति । तथा च—

शृणुयात् य पर दिव्य सूयनाम-नहस्यचम् ।

समवेत भास्कर साक्षात् परमानन्द विग्रह ॥१॥^२

स्तोत्रेऽनादौ सहस्रनाम्ना गाप्यत्व दुर्लभत्व च प्रतिपादितम् । भूमिकाया
भिस्तरणास्य महत्त्वमुक्तवान् । तता विनियोग ध्यानागयास करन्यासाग रक्षण
दिप्रक्षणध्यानादिकम् च । तत पर सूयस्य सहस्रनाम्ना परिकीर्तनम् । नाम्ना
प्रसंग तत्र तत्र प्रतिपादित नामभ्योऽतिरिक्त्वाप्रसिद्ध-नामायपि । यथा वीरल
कृशादीनि । प्रसंगतोऽन सूय स्वरूप प्रतिपादनमपि दृश्यते । सूयश्च रक्तवस्त्रधारी
रक्तमाल सद्सहस्रस्तोत्रप्रोधवासी ।

२४ सूय सहस्रनाम स्तोत्रम्

यतोऽत्र मूयस्त सत्स नाम्ना कथनम् । सूच्यामिदमेवनाम् ।^३

भविष्यपुराणस्य सप्तमी-कल्पत शाक्तप्रमोदे धतम श्लोकाश्चात्र १२३ ।
गीता प्रेम गोरक्षपुरत पृथगपि मुद्रितम् । सुमनु शतानीक सम्वादात्मकम् । प्रवक्ता
चात्र सुमत ।

स्तोत्रस्याफलमादायन्त च बहूनि श्लोक प्रतिपादितम् । तदनुसार
मसाध्यसाधक सर्वेष्टदम् । तथा च—

धय यशस्यमायुष्य, दुष्ट-दु स्वप्न नाशनम् ।

व वमोक्षकरचक्र मानोर्नामानुकीर्तनम् ॥१॥

यस्त्विद शृणुयानित्य पठित्वा प्रयतो नरः ।

अक्षय सुखमनाद्य, भवेत्तस्योपसाधितम् ॥२॥

नपानितस्वर मय व्याधिभ्यो न ममभवेत् ।

विजयी च भवेन्नित्य श्यश्चपरमाप्नुयात् ॥३॥

१ देवीरहस्य प० २०

२ सप्तम प० १८४

३ श्लोक ३४।१२६

४ शाक्तप्रमोद पु० ८

नाम्ना सहस्रमिदमगुप्त पठेद्य
 प्रात गुचिन्तित्यमवा सुसमाधि युक्त ।
 द्वारेण त परिहरन्ति सदव रागा
 भीता सुपणमिव सवमहारगद्रा ॥४॥^१

आत्वावत्रशतानीकप्रदानान्तर सुमन्तोऽस्य-स्तोत्रस्य माहात्म्यकथनात्ते
 विनियोगध्यानादिक तत सहस्रनाम्ना परिशीतनम् । तत्र बहूनिनामानि समासि
 कानि तथा च—

कालाश्रय कालकर्ता कालहा कालनाशन ।
 महायोगीमहाबुद्धिमहात्मा सुमहाबल ॥१॥^२

२५ सूयस्तवराज

यतोऽय स्त्वाना राजा सूयमुखात्निगत सहस्रनामतुल्य । पुष्पिकाया
 मित्मेव नाम । तथा च—

इति श्री साम्बपुराणे रोगापनयन श्री सूयवक्त्रविनिस्मृत स्तवराज
 षणन नाम पच विंशतितमाध्याय ।^३

साम्बपुराणे २५ तम सर्गे १२ श्लोकमारम्य १४ तम यावत् । १४
 श्लोका । सहस्रनामभिस्तुवत विद्यमान त दृष्ट्वा स्वप्ने सूयस्त्रमुपदिदश
 स्तात्रमिदम् ।

यो नर सूर्योऽन्यास्तयो सन्ध्यो प्रणतो भूत्वा स्तौति स सव पापेभ्य
 प्रमुच्यते । एष शरीरारोग्यश्वय घनादिद । त्रिविधतापहरस्तवोऽय । सन्ध्यो
 पासनएपोजप्याहामश्च कायस्तथा च—

शरीरारोग्यदश्च व घनबुद्धियशस्कर ।
 स्तवराज इतिख्यातस्त्रिपु लोकेषु विश्रुत ॥१॥
 यस्तन महाबाहो द्वैमन्ध्येऽस्तमनोदय ।
 स्तौति मा प्रणतो भूत्वा सवपाप प्रमुच्यते ॥२॥
 कायिक वाचिक चापि मानस यच्चदुष्कृतम् ।
 तत्सवमकजाप्येन प्रणश्यति ममाग्रत ॥३॥^४

अत्र भगवत सूयस्यवर्णितानामानि । तानि च—

धा विक्रतनो विवस्वाश्च, मातण्डोमास्वरोरवि ।
 लोकप्रकाशक श्रीमान साकचशुभ्रहेस्वर ॥१॥

१ भाक्तप्रमोऽ सहस्रनामस्तोत्र पु० ५४६ श्लो० ११६ १२० १२१ १२१

२ तत्रव शनो २

३ साम्बपुराणे २५ आध्यायान्ते

४ साम्बपुराणे २५।८ ६ १०

लोक साक्षी त्रिलोकेन, वर्ता हता तमिस्रहा ।
 तपनस्तापनश्च, शुचि सप्ताश्ववाहन ॥२॥
 गमस्तिहस्ताग्रह्या च, सवदेवनमस्वृत ।
 एकविंशतिरित्यपस्तब इष्ट सदा मम ॥३॥^१
 सरलसरला सप्रसादोऽनुष्टुबछदोवद्ध ।

२६ सूय स्तवराज

सूयस्तोत्रेषु राजत्वात् स्तवराज । सूर्येणमगवता स्वयमवद नाम घतम ।
 तथा च—

स्तवराज इतिरयातस्त्रिषु लोकेषु विश्रुत ।^१

भविष्यपुराण १२८ तमऽध्याये ३यस्तोत्रमारम्य १४^१श्लोकान्त
 (यावत्) । श्लोका १२ । दुर्वासस गापसत्पत्न कुष्ठरोगामि भूतन साम्बन्
 रोगविमुक्तये वृतमिदम । प्रवक्ता चात्र सूय स्वयमेव ।

स्तवराजश्चाय शरीराराग्य धनवद्धिवीतिदायक । रोगविमुक्ति
 कारकश्च इत्युत्तम तथा च—

शरीरारोग्यदश्च धनवद्धियशस्कर ।

स्तवराज इतिरयातस्त्रिषु लोकेषु विश्रुत ॥१॥

साम्बापि स्तवराजन स्तुत्वा सत्पाश्ववाहनम् ।

प्रीतात्मा नोरञ्ज श्रीमान् तस्माद्रोगाद्धिमुक्तवान् ॥२॥^१

यत्रादौ श्लोक द्वयन कथन प्रस्तावस्तत् सप्तातम । नाम्नामक्
 विंशतिरादितात्यावधि फलकथनम् । छन्दश्चात्रानुष्टुब भाषा सरला स प्रसादा ।
 नाम्ना प्रसंगे विवृतनो विवस्वान् गमस्तिहस्ताग्रह्यादीनि । स्वयमगवतमानिना
 मानि सहस्र नामतुल्यानि तथा च—

साम्बसाम्बमहाबाहा शृणुजाम्बधतीसुत ।

अलनामसहस्र ण पठचेम शुभस्तवम् ॥१॥

यानि गुह्यानि नामानि पश्चिन्नाणि गुमानि च ।

तानि त कीर्तयिष्यामि प्रयत्नादवधारय ॥२॥^४

२७ सूय स्तोत्रम

यतोऽन सूयस्य स्तोत्रम् । तस्य गुण प्रतिपादनपरम् ।

१ साम्बपुराण २५।५ ७

२ भविष्यपुराण अ० १२८ श्लो० ८

३ तत्र १२८।८ तथा ११४

४ भविष्यपुराणे १२८।३ ४

ब्रह्मवर्ते १२३ तमेऽध्याय ४३ तम श्लोकमारभ्य ५२ तम यावत् ।
श्लोका १० । मनोःकर्ताश्च ब्रह्मविष्णुशिवा ।

स्नात्रमिदं सक्तरागनाशकम् । मूकोऽथ प्रधिः कुष्ठरोगविनाशकम् यतो
विशेषरूपेण तादृश नामानुशीतनम् । तथा च—

नमोनम सुरवर तिग्मतजसे ।

नमोनम सुरवरतेजसाय व ।

जडाधमूनाबधिरासकुष्ठान ।

सद्दिग्निघ्नाघ्नाविविधं त्रणान्ताम् ॥१॥^१

अत्र भगवत् सूयस्य नमोऽत्र नामभिः सस्तव । सूयश्च सप्ताश्वयुक्त
(क्षयादिकारक)क्षयादिकारकारश्मिग्रथी बालखिल्याप्सरवित्ररोग सेपमान
कथित । मिद्गधवपिशाचमानवास्त सन्तास्तुवर्ति । स्वकिरणस्य रसात्
रिपति जगताविशापण कथ्यते तथा च—

प्रमकन् सप्ताश्वयुजेक्षयाय, ध्रुवकरश्मिं प्रथिनं नभानम ।

सवाल्यखित्याप्सरश्चिन्नरोगं ससिद्गं वधपिशाचमानुष ॥१॥

यता रसात्सक्षिपम शरीरिणाम गमस्तिर्भिर्हिमजल धमनिन्वर्षे ।

जगच्चसशापयस सदव अतोऽमि लोके जगतो विशेषणम् ॥२॥^२

२८ सूय स्तोत्रम्

यथाऽत्र सूयस्य स्तोत्रम् । पुराणे च घतनामेदम् तथा च—

आराधनाय सूयस्य गुह्यं स्तोत्रं जजाप ह ।^३

भविष्यपुराण १२७ तम अध्याय ८म श्लोकमारभ्य षड्विंशतयावत् ।
श्लोका २५ । स्तोत्रं कर्ता साम्ब ।

स्तोत्रस्यास्यफलम् सूयं लोकं प्राप्तिस्तथा च—

य इत् पठते स्तोत्रं, त्रिकालं भक्तिमान्तर ।

त्रिसप्तशतमावत्यं होमं वा सप्तरात्रकम् ॥१॥

सूयं वाके ब्रूतेऽपि भक्त्या पूज्यं दिवाकरम् ।

रमते च तथा तस्मिन् देवैश्च परिवारित ॥२॥^४

स्तोत्रेऽस्मिन्नादौ मूय मल्लवर्णकम् तच्छ्राज्जरम् यय मनोजवत्स्वयुक्त
ब्रह्मवादिमुनिभीराजितम् । अयं भूतानामान्त्यं जलोक्यचक्षुः परमात्मा प्रजा
पति ब्रह्मविष्णु शिवरूप । पञ्चतत्त्वानि त्रिगुधिपाश्च सूयरूपा एव तथा च—

१ ब्रह्मवर्ते १२३।४३

२ तत्रय १२३।५१ ५२

३ भविष्यपुराण १२७।८

४ तत्रय १२०।३४ ३६

लोक साक्षी त्रिलोकेण कर्ता हता तमिन्द्रहा ।
 तपनस्तापनश्च व द्युधि सप्ताश्ववाहन ॥२॥
 गमस्तिहस्ताब्रह्मा च, सबदेवनमस्कृत ।
 एकविंशतिरख्यपस्तव इष्ट सदा मम ॥३॥^१
 सरलसरला सप्रसादोऽनुष्टुबृहदोवद्ध ।

२६ सूय स्तवराज

सूयस्तोत्रेषु राजत्वात् स्तवराज । सूयैर्गमगवता स्वयमवेध नाम धतम ।
 तथा च—

स्तवराज इतिरयातस्त्रिषु लोकेषु विद्युत ।^१

भविष्यपुराण १२८ तमऽध्याय ३५श्लोकमारभ्य १४शश्लोकात्
 (यावत्) । श्लोका १२ । दुर्वासस शापसतप्तेन कुण्ठरोगामि भूतान् साम्बेन
 रोगविमुक्तये कृतमिदम् । प्रवक्ता चात्र सूय स्वयमव ।

स्तवराजश्चाय शरीराराम्य धनवद्विकीर्तिदायक । रोगविमुक्ति
 कारकश्च इत्युत्तम तथा च—

शरीरारोग्यदश्च व धनवद्वियशस्कर ।

स्तवराज इतिरयातस्त्रिषु लोकेषु विद्युत ॥१॥

साम्बाऽपि स्तवराजेन, स्तुत्वा सत्पाश्ववाहनम् ।

प्रीतात्मा नीरुज शीमान् तस्माद्भोगाद्विमुक्तवान् ॥२॥^२

अत्रादौ श्लोक द्वयेन कथन प्रस्तावस्तत् सप्तात्तम । नाम्नामक
 विंशतिरादितोल्यावधि फलकथनम् । छन्दश्चानानुष्टुब भाषा सरला स प्रसादा ।
 नाम्ना प्रसागे विवक्तना विवस्वान् गमस्तिहस्ताब्रह्मादीनि । स्वयमगवतमानिना
 मानि सहस्र नामतुल्यानि तथा च—

साम्बसाम्बमहावाहा शृणुजाम्बवतीसुत ।

अलनामसहस्र ण पठचेम गुमस्तवम् ॥१॥

यानि गुह्यानि नामानि, पवित्राणि गुभानि च ।

तानि तं कीर्तयिष्यामि प्रयत्नादवधारय ॥२॥^४

२७ सूय स्तोत्रम्

यतोऽत्र सूयस्य स्तोत्रम् । तस्य गुण प्रतिपादनपरम् ।

१ साम्बपुराण २५।५ ७

२ भविष्यपुराण अ १२८ श्लो ८

३ तत्रैव १२८।८ तथा ११४

४ भविष्यपुराणे १२८।३ ४

ब्रह्मवर्ते १२३ तमऽध्याय ४३ तम इलोकमारम्य ५२ तम यावन ।
श्लोका १० । स्नानवर्तारश्च ब्रह्मविष्णुगिवा ।

स्नानमिद सकलरागनाशकम् । भूजाघ-वधिर कुष्ठरोगविनाशकम् यतो
विशेषरूपेण तादृग-नामानुशीतनम् । तथा च—

नमोनम सुरवर तिग्मतजस ।

नमानम सुरवरतजसाय व ।

जटाघमूत्रावधिरान्मकुष्ठान ।

सद्विद्विध्नोऽनाविबिध ज्ञानप्रताम ॥१॥^१

अत्र भगवत सूयस्य नमान-गामभि सस्तन । सूयश्च सप्ताश्वयुक्त
(क्षयात्कारक)श्यादिकारवारश्मिप्र यी बालखिल्याप्सरक्त्रिनरोग सेव्यमान
कथित । सिद्धगवपिशाचमानवास्त सप्तास्तुवन्ति । स्वविरणरय रसान्श
निपति जगतोविशोपण कथ्यत तथा च—

प्रसक्त सप्ताश्वयुजक्षयाय, ध्रुवकरश्मि-प्रधिने नमानम् ।

सवात्यखिल्याप्सरक्त्रिनरोग ससिद्धगवपिशाच मानुष ॥१॥

यतो रसानक्षिपस गरीरिणाम गमस्तिर्निहिमजल धमनिश्ववै ।

जगच्चमनापयस सदव अतोऽसि लाके जगतो विशेषणम् ॥२॥^२

२८ सूय-स्तानम्

यतोऽत्र सूयस्य स्तोत्रम् । पुराणे च धतनामेदम् तथा च—

आराधनाय सूयस्य गुह्य स्तोत्रं जज्ञाप ह ।^३

भविष्यपुराणे १२७ तमेऽध्याय ८म इलाकमारम्य पडत्रिंशत्तयावत ।
श्लोका २५ । स्तात्र-वर्ता साम्ब ।

स्तोत्रस्यास्यफलम् सूय नोक् प्राप्तस्तथा च—

य इत् पठत स्तात्र, त्रिकाल भक्तिमान्तर ।

त्रिसप्तशतमावत्य हामे वा सत्तराश्रकम् ॥१॥

सूयलाव ब्रजेच्चापि भक्त्या पूज्य दिवाकरम् ।

रमत च तथा तस्मिन् दवैश्च परिवारित ॥२॥^४

स्तात्रेऽस्मिन्नादौ सूय मडलव्रणनम् तच्चाजरम यय मनोजवरश्वयुत
ब्रह्मवादिमुनिमीराजितम् । अय भूतानामादित्य अलोक्यचक्षु परमात्मा प्रजा
पति ब्रह्मविष्णु गिबम्प । पञ्चतत्त्वानि दिग्धिपाइश्च सूयरूपा एव तथा च—

१ ब्रह्मवर्ते १२३।४३

२ तत्रव १२ ।५१ ५२

३ भविष्यपुराण १२७।८

४ तत्रव १२७।१४ ३६

यदेतमण्डलं गुप्तं दिव्यं ह्यज्ररमव्ययम् ।
 युक्तं मनोजवरस्व हारीतब्रह्मवादिभिः ॥१॥
 आदिरेपहि भूतानां, आदित्य इति मन्त्रित ।
 प्रलाभ्य चक्षुरेवात्र परमात्मा प्रजापति ॥२॥
 एषमण्डलेह्यस्मिन् पुरुषो दीप्यते महान् ।
 एषविष्णुरचिन्त्यामा ब्रह्माचवपितामह ॥३॥
 रद्रोमहेद्रोवरुण आकाश, पृथिवी जलम् ।
 वायुः शशाङ्कः पञ्चैव घनाध्यशोविभावसु ॥४॥^१

२६ सूय स्तोत्रम्

यताऽत्र सृयस्यमहत्त्वं प्रतिपादनमन्तं च फलवचनम् ।
 भविष्यपुराणे ब्रह्म पवणि १०३ तमध्याय ६४ तम श्लोकमारभ्य ८३
 तम यावत् । श्लोकानां विंशतिः । स्तोत्रं तर्तारोदेवाः ।

यो नरः स्तोत्रमेतत्पठेद्योवाश्रुणुयात्सोऽश्वमेधं फलं लभते । तथा च—

इत्यतन्निखिलं भानां कथितं स्तोत्रमुत्तमम् ।
 श्रुणुयाद्यो नरो भक्त्या अश्वमेधफलं लभेत् ॥१॥^२

सरलऽत्र स्तोत्रं आदौ भगवतः सूयस्य नमोन्तं नामभिस्तवनम् । तत्र
 सूयश्चतुर्वेदस्वरूपश्च दस्युः ससारं हेतुश्च कथितः । अस्य तजः ऋडमयमयः सकलः
 भदिनीहेतुयजुमयः दिवः । स्वयं चायं साममयः । अस्य तजोभिरेव शिवः पूलादीनि ।
 तथा च—

नमस्तं रवि रूपाय शोमरूपाय तेनम् ।
 नमो यजुः स्वरूपायाथर्वागिरसे नमः ॥१॥
 नमोऽस्तु ज्ञेय रूपाय प्रवाशे लक्षरूपिणे ।
 भास्कराय नमस्तुभ्यं तथा शश्वृते नमः ॥२॥
 यत्तस्य ऋडमयः तेजः भविता तेन भदिनी ।
 यजुमयेनापि दिवः स्वयं साममया रविः ॥३॥
 क्षातितास्तेजसोभागा ये च स्युदशः पञ्च च ।
 तस्यैव तेन शवस्यं, कृतं पूलं महात्मना ॥४॥^३

अनुष्टुप छन्दः प्रवाहमयी पौराणिकीभाषा ।

१ भविष्यपुराणे १२७।६ १० ११ १२

२ तत्रैव १२३।८३

३ तत्रैव १२३।६४ ६७ ७७ ७८

३० सयस्तोनम

यतोऽत्र सूयस्य वषणम । स्तोत्रारम्भे च पुराणे घतनाम तथा च—
उदभूत पुलकस्तोनमिदं चक्रे विवस्वत ।^१

माकण्डेय पुराणे १०७ तमेऽध्याये प्रथमं श्लोकमारभ्य ११श यावत् ।
श्लोकसंख्या ११ ।

स्तोत्रस्यास्य सूयमाहात्म्यस्वरूपस्य श्रवणेन पठनेन च सर्वापदो
विनश्यति । नक्तं दिवकृतं पापं च नश्यति । तथा च—

आपदप्राप्य मुच्यते प्राप्नुयाच्च महायशः ।

अहोरात्रं कृतं पापमेतच्छ्रुतमयते श्रुतम् ॥१॥

माहात्म्यमादिदेवस्य मातृण्यस्य महात्मनः ॥२॥^२

अत्र स्तोत्रं भगवात्सूर्योलोकत्रयहृत्पुरजमा च कथितं । स च महाकार-
णिकं जगच्चक्षुःसंसारहितपी सफलजगत्प्रतीपभूतं त्रिभुवनभावनधामविश्व-
कर्मा च अयं ज्ञानमूलं स्वयम्भू जगत्प्रतिष्ठं सुरोत्तमश्च । तथा च—

अजायतौक्तं त्रयन्कारणाय भूतात्मने गोपनयवषाय ।

नमो महाकारणिकेऽस्तमाय सूर्याय चक्षुः प्रभवालयाय ॥१॥

इति सकलजगत्प्रभूतिभूतं त्रिभुवनभावनधामहेतुमकम् ।

रविमखिलजगत्प्रदीपभूतं देवप्रणतोऽस्मि विश्वकर्माणम् ॥२॥

विवस्वत ज्ञानभूतान्तरात्मने जगत्प्रतिष्ठाय जगते ।

स्वयं भुवं लोकसमस्तं चक्षुः सारोत्तमायामिततेजसनम् ॥३॥^३

३१ सूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

यतोऽत्र भगवत् सूयस्याष्टोत्तरशतनाम्ना परिवर्तितं सूच्या 'शतनाम
स्तोत्रमिति'^४ सना पुष्पिकाया च सूयाष्टोत्तरशतनाममिति तथा च ।^५

'इति महाभारतं वनपर्वणि घौर्म्ययुधिष्ठिरसम्वादे श्रीसूयस्याष्टो-
त्तरशतनामस्तोत्रं समाप्तम् ।^६ इति १६ ।

स्तोत्रस्यास्य सूर्योन्धे पठनेन नरं धनरत्ननिचया प्राप्नोति । घति
मेघान्ति चान्नाप्नोति । गावादिभिर्विमुच्यते तथा च—

१ श्रीमाकण्डेयपुराणे १०७।१ मनमुषराय भोर क्लाह्व रोह कलकत्ता १९६२

२ तत्रैव १ ८।२८ ७९

३ तत्रैव १०७।४ ११ ५

४ शाकतप्रमदे ५० ८ धर्मराज श्रीकृष्णायाम् बाम्ब २००८

५ तत्रैव ५० ५३७

६ तत्रैव ५ ५७ श्लोक १५ १६

सूर्मोद्येय सुसमाहित पठेत सपुत्रदाराधनरत्नसचयान ।

लभेत जातिस्मरतां तत सदाधति च मेधा च स विन्ते पुमान् ॥५॥

इम स्तव दक्षवरस्य गानर प्रकीनयच्छद्धमना समाहित ।

विमुच्यतशोकत्राग्निसागरा रत्नभेतकामामनसा यथेप्सितान् ॥२॥^१

सरले सानुप्रसिद्धमगवत मूयस्याऽन्ते र शतनाम्ना परिगणनम् । तत्र
सर्वप्रसिद्ध नामातिरिक्तमप्रसिद्धायपि नानिचित यौगिकनानिचित यौगिकना
म्नामत्रवर्चा विशेषेण । तथा च—

द्वाविष्वान्दीप्तानु शुचि शौरि गनश्चर ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च स्कन्दो व वन्धा यम् ॥१॥

दाहकर्ता प्रशान्तात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुख ।

चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा भद्रयक्षणाचित् ॥२॥

अत्र मगवत सूयस्य नाम्ना प्रसंगे स परब्रह्मत्वेन कथित । सुरगणपितृ
यक्षास्तमुपासन्त असुरनिशाचरसिद्धादयश्च सततम् स्तुवन्ति ।

(ग) सामान्य स्तोत्राणि (२५)

१ आदित्य-स्तोत्ररत्नवलि अप्पयदीक्षिताचार्य रचिता । वाराणसेय-संस्कृत
विश्वविद्यालय पु० सं० १८१५६ दुःखनादिद्रयनाणिकम् ।

२ रविगणचण्डिका स्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं०
१९७६४ । अत्र साकलनएक सूयस्य । सवरोगहरम् ।

३ रविस्तात्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १९९६ ।
स्कांते काशी खण्डे । दुःखरागादिनामनम् ।

४ सूयकवचस्तोत्रम् श्लोका ७ । बहूस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण श्री
माज्ञवल्कररचितमतत । सुस्नाता भूत्वा जपेत् रोगमुक्ति त्रीर्धायुष च
विन्दति नर ।

५ सयद्वादशनाम स्तोत्रम् श्लोका ३ । स्कांटे ८४६।४५ ४७ । सवरोग
हरम् ।

६ सूयनामसप्तति स्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं०
१९२१५ । अत्र भगवत सूयस्य नाम्ना सप्तति स्तोत्रम् । अत्र मूय
साकल्यम् । स्तोत्रमिदम् स्कांटे । ४।१।७६ ९६ । श्लोका २० ।

७ सयशनकम् श्लोका १०० । रचयिता मयूर । स्तोत्रस्मिन् रश्मिरथ
विम्ब वणन पुरस्सर सूय महिम प्रतिपादनम् । कुष्ठरोगनिवृत्तिवरम् ।
आलकारिकम् ।

- ८ सूय शतकम् श्लोका १०७ । स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे । श्रीकोदण्डरामाय क्तमितम् । पुत्रकलत्रसुखपूर्वकम् मोक्षदम् ।
- ९ सूय-स्नवराज , वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १७७०४ । बगलिप्या मुद्रितम् । भविष्यात्तर-पुराणीय सब सुख कर ।
- १० सूयस्तव महामा-रतता वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १७८६४ । रक्षाकर ।
- ११ सूयस्तोत्रम् श्लोका २८ । स्वादे १।४३।१७ ८४ । ऐतरेय-क्तम् सवा रिष्ट प्रशमन-वारकम् ।
- १२ सूय स्तोत्रम् श्लोका ३६ । स्वादे ५।४३।४५ २३ । अजुन-काम मव रोगहरम् ।
- १३ सूय स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री वासुदेव सरस्वती रचितम् बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी-संस्करणे २६८ पृष्ठे । इष्टदम् ।
- १४ सूयाष्टकम् श्लोका ११ । बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी संस्करणे मुम्बापुरी संस्करण च सकलितम् । स्नीतलमधुमासादीनिविहाय रवदिने पठनेन सर्वोष्टसिद्धि ।
- १५ सूयाष्टकम् श्लोका १० । अस्यामव गतात्या १६१६ तम वर्षे माग मासे गुक्न पक्षे श्री पण्डित रघुनाथ शमणा रचितम् बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे मुद्रितम् त्रिसंध्य पठनेन चतुर्वगदम् ।
- १६ सूयाष्टकम् । श्लोका ६ । आचाय गवर वृत्तम् । पठनेनास्य सबकाय सिद्धि जायते ।
- १७ सूयाष्टकम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० २०५१८ । श्लोका ६ ।
- १८ सूयाष्टोत्तरशतनाम श्लोका १६ । स्वादे २।४६।१ १६ । नारायण वृत्तम् । सर्वोष्टदम् ।
- १९ सूर्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १६६८४ । महाभा तीयारण्यपत्रत सकलितम् समस्ततापापहृम् ।
- २० सूर्यावर्णीपम् नवीनाह्लिकसूत्रावल्यामन्त्रच मुद्रितम् । सूयमहिम्बणन परम् । यश्चत्रिकाल पठति समाम्यवान जायत धनपुत्रादिक च विन्ति ।
- २१ सूर्याष्टोत्तरशतनाम श्लोका १२ । बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे १११ पृष्ठे श्री यानवन्क्य रचितम् । लक्ष्मीदम् । रोगघ्नम् सकल-काय सिद्धि-करम् च ।
- २२ सूर्याष्टोत्तरशतनाम स्तोत्रम्, वाराणसेय-संस्वन विश्वविद्यालय पु० सं० १६६४७ । सकल रागहरम् ।

सूर्योऽप्ययं सुतमाहितं पठेत सपुत्रदाराधनरत्नसञ्चयान् ।

लभेत् जातिस्मरतां ततः सदाधितिं च मया च स विन्तं पुमान् ॥५॥

इमं स्तव दशवरस्य यो नरः प्रकीर्तयच्छुद्धमना समाहितः ।

विमुच्यते गोकुण्डवाग्निशागरा ल्लभेत् कामा मनसा यथेप्सितान् ॥२॥^१

सरलं सानुप्रसिद्धं भगवत् सूयस्याऽन्तरे शतनाम्ना परिगणनम् । तत्र
सर्वप्रसिद्धं नामातिरिक्तं प्रसिद्धाद्यपि कानिचित् यौगिकानिचित् यौगिकना
म्नामत्र चर्चा विनायेन । तथा च—

इन्द्राविवस्वानदीप्तागु शुचि शौरि शनश्चर ।

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च, स्वादे व वर्णा यम ॥१॥

दाहकर्ता प्रणान्तात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुख ।

चराचरात्मा सूयस्य नामा मयमकृष्णावित ॥२॥

अत्र भगवत् सूयस्य नाम्ना प्रसंगेन परब्रह्मत्वेन बधितः । सुरगणपितृ
यक्षास्तमुपासन्ते अमुरनिगावरसिद्धादयश्च सततं स्तुवन्ति ।

(ग) सामान्य स्तोत्राणि (२५)

- १ आदित्य-स्तोत्ररत्नवलि अष्टमदीप्तिताचार्य रचिता । वाराणसेय-संस्कृत
विश्वविद्यालय पु० सं० १८१५६ दु खदादिद्वयनाशिकम् ।
- २ रविगणेशचण्डिका स्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं०
१९७६४ । अत्र सबलनणक सूयस्य । सबरोगहरम् ।
- ३ रविस्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १९९६ ।
स्वादे काशी खण्डे । दु खरागादिशमनम् ।
- ४ सूयकवचस्तोत्रम् श्लोका ७ । बह्वस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण श्री
याज्ञवल्क्यरचितमेतत् । मुस्तातो भूत्वा जपेन रोगमुक्तिर्नीर्घायुषश्च
विदति नरः ।
- ५ सूयदादानाम स्तोत्रम् श्लोका ३ । स्वादे ४।४६।४७ ४७ । सबरोग
हरम् ।
- ६ सूयनामसप्तति स्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं०
१९२१५ । अत्र भगवत् सूयस्य नाम्ना सप्तति स्तोत्रम् । अत्र सूय
लाकवणनम् । स्तानमित्त्म् स्वादे । ४।९।७६ ९६ । श्लोका २० ।
- ७ सूयशनकम् श्लोका १०० । रचयिता मयूरः । स्तोत्रेऽतिमत्तरश्मिरय
विश्व धणत् पुरश्चर सूय महिम् प्रतिपादनम् । कुष्ठरोगनिवृत्तिवरम् ।
भालकारिकम् ।

- ८ सूय शतकम्, श्लोका १०७ । स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे । श्रीकोदण्डरामाय कतमिन्म । पुत्रवलनसुखपूर्वकम् मोक्षदम् ।
- ९ सूय-स्तवराज, वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७७०४ । बगलिप्या मुद्रितम् । भविष्यात्तरपुराणीय सव सुख रर ।
- १० सूयस्तव महामाःरततो वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७८६४ । रक्षाकर ।
- ११ सूयस्तोत्रम् शनाका २८ । स्वादे १।४३।१७ ४४ । ऐतरेय-न्तम् सर्वा रिष्ट प्रशमन-कारकम् ।
- १२ सूय-स्तोत्रम् श्लोका ३६ । स्वादे ५।४३।५५ २३ । अजुन-काम सव रोगहरम् ।
- १३ सूय स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री वासुदेव सरस्वती रचितम् बहृत्स्तात्र रत्नाकरे काशी-सस्करण २६८ पृष्ठे । इष्टदम् ।
- १४ सूयाष्टकम् शनाका ११ । बहृत्स्तोत्र रत्नाकर काशी मस्करण मुम्गापुरी सस्करण च सकलितम् । स्त्रीतलमधुमासादीनिविहाय रवदिन पठनन सर्वोष्टसिद्धि ।
- १५ सूर्याष्टकम् श्लोका १० । अस्यामव शतात्या १६१६ तमे वर्षे माग मासे शुक्ल पक्ष श्री पण्डित रघुनाथ शमणा रचितम् बहृत्स्तात्ररत्नाकरे काशी सस्करणे मुद्रितम् त्रिसाध्य पठनन चतुर्वगदम् ।
- १६ सूर्याष्टकम् । श्लोका ६ । आषाय शकर वृत्तम् । पठनेनास्य सववाय सिद्धि जायत ।
- १७ सूयाष्टकम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० २०५१८ । श्लोका ६ ।
- १८ सूयाष्टोत्तरशतनाम श्लोका १६ । स्वा दे ५।४६।१ १६ । नारायण वृत्तम् । सर्वोष्टदम् ।
- १९ सूयाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १६६८४ । महामा तीयारण्यपत्रत सकलितम् समस्ततापापहम् ।
- २० सूयाथवतीपम् नवीनाह्लिकसूत्रावल्यामत्रच मुद्रितम् । सूयमहिम्बणन परम् । यश्चत्रिवाल पठति समाग्यवान जायत धनपुत्रादिक च विदति ।
- २१ सूर्यार्यास्तात्रम् श्लोका १२ । बृहृत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्करणे । १११ पृष्ठे श्री यागवल्क्य रचितम् । लक्ष्मीदम् । रागधनम् सखल-काय सिद्धि-वरम् च ।
- २२ सूर्याष्टकम् स्तोत्रम् वागणस्य-मस्वत विश्वविद्यालये पु० स० १६६४७ । सखल रोगहरम् ।

सूर्योद्ध्यय सुसमाहित पठेत सपुत्रपाराधनरत्नसचयान ।

लभेत जातिस्मरतातत सदाधिति चमथा चस विन्ते पुमान् ॥५॥

इमं स्तव दशवरस्य योनर, प्रवीतयच्छद्धमना समाहित ।

विमुच्यनेशोकदवाग्निसागरा, तलभेतवामा मनसा यथेप्सितान् ॥२॥^१

सरलं सानुप्रसिद्धमभगवत् सूयस्याऽऽत्तर शतनाम्ना परिगणनम् । तत्र
सर्वप्रसिद्धं नामातिरिक्तमप्रसिद्धायपि कानिचित् यौगिनानिचित् यौगिकना
म्नामत्रचर्चा विशेपेण । तथा च—

द्वाद्विष्वानदीप्तानु भुवि गौरि मनश्चर ।

ग्रह्या विष्णुश्च रद्रश्च स्वादा व बरुणो यम ॥१॥

दाहवर्ता प्रगात्तात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुख ।

चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा मैत्रयकण्णावित ॥२॥

अत्र भगवत् सूयस्य नाम्ना प्रसंगे स परब्रह्मरूपेण बधित । सुरगणपित
यक्षास्तमुपासन्ते अमुरनिगाञ्जरसिद्धादयश्च सततम् स्तुवन्ति ।

(ग) सामान्य-स्तात्राणि (२५)

- १ धादित्य-स्तोत्ररत्नवत्ति अर्ण्यदीक्षिताचाय रचिना । वाराणस्य-सस्कृत
विश्वविद्यालय पु० स० १८११६ दु खदादिद्वयनाम्निकम् ।
- २ रविगणशचण्डिका स्तोत्रम् वाराणस्य सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१९७६४ । अत्र सक्लनएक सूयस्य । सवरोगहरम् ।
- ३ रविस्तोत्रम् वाराणसेय सस्कृत त्रिन्विद्यालय पु० स० १९९६ ।
स्वादे काशी खण्डे । दु खरागादिगमनम् ।
- ४ सूयकवचस्तोत्रम् श्लोका ७ । बह्वस्तोत्ररत्नावरे काशी सस्वरण श्री
यानबल्यथरचितमतत । मुस्तातो भूत्वा जपेन रोगमुक्तिं नार्थायुष्य च
विदतिनर ।
- ५ सूयद्वादशनाम स्तोत्रम् श्लोका ३ । स्वादे ४।४६।४५ ४७ । सवरोग
हरम् ।
- ६ सूयनामसप्तति स्तात्रम् वाराणस्य सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१९२११ । अत्र भगवत् सूयस्य नाम्ना सप्तति सर्वोष्टदम् । अत्र सूय
लाञ्छणम् । स्तात्रमिदम् स्वादे । ४।९।७६ ९६ । श्लोका २० ।
- ७ सूयशनकम् श्लोका १०० । रचयिता मयूर । स्तोत्रेऽस्मिन्नरश्मिरथ
विम्ब वण पुरस्सर सूय महिम प्रतिपादनम् । कुष्ठरोगनिवृत्तिचरम् ।
भालकारिकम् ।

- ८ सूय ज्ञानकम श्लोका १०७ । स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे । श्रीनादण्डरामाय कर्तमित्थम् । पुत्रबलनमुखपूर्वकम् मोक्षदम् ।
- ९ सूय-स्तवराज वाराणसेय-मस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७७०४ । यगलिप्या मुद्रितम् । भविष्योत्तरपुराणीय सव-मुख हर ।
- १० सूयस्तव महाभारततो वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७६६४ । रक्षाकर ।
- ११ सूयस्ताम्रम् श्लाका २८ । स्वादे १।४३।१७ ८४ । ऐतरय-कृतम् सर्वा रिष्ट प्रशमन-कारकम् ।
- १२ सूय-स्तानम् श्लाका ३६ । स्वादे ५।४३।५२ -३ । अजुन-वाम् मव रोगहरम् ।
- १३ सय स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री वामुदेव सरस्वती रचितम् बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी-संस्करण, २६८ पृष्ठे । इष्टदम् ।
- १४ सूयाष्टकम् श्लाका ११ । बहस्तोत्र रत्नाकर काशी-संस्करणे मुम्बापुरी संस्करण च सवलितम् । स्त्रीतलमधुमासादीनिविहाय रविदिने पठनेन सर्वेष्टसिद्धि ।
- १५ सूयाष्टकम् श्लोका १० । अस्यामव गतात्या १६१६ तमे वर्षे माग मासे गुकल पक्षे श्री पण्डित रघुनाथ गमणा रचितम् बहस्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे मुद्रितम् त्रिसप्त पठनन चतुर्वगदम् ।
- १६ सूर्याष्टकम् । श्लाका ६ । आशय-शकर कृतम् । पठनेनास्य सवत्राय सिद्धि प्रायत ।
- १७ सूयाष्टकम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० २०५१८ । श्लोका ६ ।
- १८ सूर्याष्टोत्तराशतनाम श्लोका १६ । स्वादे २।८६।१ १६ । नारायण-कृतम् । सर्वेष्टदम् ।
- १९ सूयाष्टोत्तराशतनामस्तोत्रम् वाराणसेय संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १६६८४ । महामा तीयारण्यपत्रन सवन्तम् समस्ततापापहम् ।
- २० सूयायवर्णोदम् नवीनाह्निकसूत्रावयामत्रच मुद्रितम् । सूयमहिमवगन परम् । यन्त्रिनाल पठति गनाग्यवान् जायत धनपुत्रादिक च विन्ति ।
- २१ सूर्यार्थास्तोत्रम्, श्लोका १२ । बृहन्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करण । १११ पृष्ठे श्री यागवल्क्य रचितम् । लक्ष्मीदम् । रागधन सवल-त्राय सिद्धि-करम् च ।
- २२ सूर्याचन्द्रमसो स्तोत्रम् वाराणसेय-मस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १६६४७ । सवल रोगहरम् ।

सूर्योद्ध्येय सुसमाहित पठेत सपुत्रदाराधनरत्नसञ्चयान् ।

लभेत जातिस्मरता ततः सदाधृति चमथा च स विन्त पुमान् ॥५॥

इमं स्तव देववरस्य योनर प्रकीर्तयच्छुद्धमना समाहित ।

विमुच्यतशोककृवाग्निसागरा रत्नभेतकामामनसा श्रेयस्सितान् ॥२॥^१

सतरले सानुप्रसिद्धमगवत सूर्यस्याऽन्तर्गततनाम्ना परिगणाम् । तत्र
सर्वप्रसिद्ध नामातिरिक्तमप्रसिद्धायपिज्ञानिचित यौगिनरानिचित यौगिकना
म्नामत्रर्चार्च विगणम् । तथा च—

इन्द्राविश्वस्वानदीप्ताशु शुचि शौरि शनश्चर ।

ग्रह्या विष्णुश्चन्द्रश्च स्कन्दो व वरुणो यम ॥१॥

दाहृक्ता प्रशांतात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुख ।

चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा मन्त्रयकरणावित ॥२॥

अत्र भगवत सूर्यस्य नाम्ना प्रसंगे स परब्रह्मत्वेन वक्ष्यते । सुरगणपित
यक्षास्तमुपासते अमुरनिशाचरसिद्धाण्यश्च सततम् स्तुवति ।

(ग) सामान्य-स्तोत्राणि (२५)

- १ आदित्य-स्तोत्र रत्नवलि अण्यदीक्षिताधाय रचिता । वाराणस्य-ससृष्टे
विश्वविद्यालय पु० सं० १८१५६ दुर्गादाद्वयनागिकम् ।
- २ रविगणेशचण्डिकास्तोत्रम् वाराणस्य ससृष्टे विश्वविद्यालय पु० सं०
१९७६६ । अत्र सक्लतएक सूर्यस्य । सवरागहरम् ।
- ३ रविस्तोत्रम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० सं० १९९६ ।
स्कांद काशी-त्रण्डे । दुर्गरागण्डिमनम् ।
- ४ सूर्यवचस्तोत्रम्, श्लोका ७ । बृहत्स्तानरत्नाकरे वाणी सस्तरणश्री
याज्ञवल्क्यरचितमतत । मुस्नाता भूत्वा जपन रोगमुक्ति त्रीधायुष च
विदतिनर ।
- ५ सूर्यद्वादिनामस्तोत्रम् श्लोका ३ । स्कांद ४।६६।८७ ७७ । सवरोग
हरम् ।
- ६ सूर्यनामसप्तति स्तोत्रम् वाराणस्य ससृष्टे विश्वविद्यालय पु० सं०
१९२१५ । अत्र भगवत सूर्यस्य नाम्ना सप्तति सर्वोष्टदम् । अत्र सूर्य
लाकवणनम् । स्नात्रमिदम् स्कान्द । ८।९।७६ ९६ । श्लोका २० ।
- ७ सूर्यगतकम् स्तोत्रम् १०० । रचयिता मयूर । स्तोत्रस्मिन् रश्मिरय
विम्ब वणन पुरस्मर सूर्य महिम प्रतिपादनम् । शुष्टरोगीवृत्तिहरम् ।
भालवारिकम् ।

- ८ सूय शतकम्, श्लोका १०७ । स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे । श्रीनोदण्डरामाय
व्रतमिन्म । पुत्रवलयसुत्रपूर्वकम् मोक्षदम् ।
- ९ सूय-स्तवराज , वाराणस्य सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७७०४ ।
बगलिप्या मुद्रितम् । भविष्योत्तरपुराणीय सव सुख कर ।
- १० सूयस्तव महाभारततो वाराणस्य सस्कृत विश्वविद्यालये पु० स०
१७६६८ । रक्षाकर ।
- ११ सूयस्तानम् श्लोका २८ । स्वादे १।४३।१७ ८४ । ऐतरेय-व्रतम् सर्वा
रिष्ट प्रशमन कारकम् ।
- १२ सूय-स्तोत्रम्, श्लोका ३६ । स्वादे ५।४३।५५- ३ । अजुन-काम सव
रोगहरम् ।
- १३ सूय स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री वासुदेव सरस्वती रचितम् बृहत्स्तोत्र
रत्नाकरे काशी-संस्करण, २६८ पृष्ठे । इष्टम् ।
- १४ सूयाष्टकम् श्लोका ११ । बृहत्स्तोत्र रत्नाकरे काशी संस्करण मुम्बापुरी
संस्करण च सकलितम् । स्त्रीतलमधुमासादीनिविहाय रवदिने पठनेन
सर्वेष्टमिद्धि ।
- १५ सूर्याष्टकम् श्लोका १० । अस्यामेव शताब्द्या १६१६ तम वर्षे माग
मासे शुक्ल पक्षे श्री पण्डित रघुनाथ शमणा रचितम् बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे
काशी संस्करण मुद्रितम् त्रिसन्ध्य पठनेन चतुर्वगदम् ।
- १६ सूयाष्टकम् । श्लोका ६ । आचाय शंकर-वृत्तम् । पठनेनास्य सवत्राय
सिद्धि जायते ।
- १७ सूयाष्टकम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० २०५१८ ।
श्लोका ६ ।
- १८ सूयाष्टोत्तरातनाम् श्लोका १६ । स्वादे ५।४६।१ १६ । नारायण
वृत्तम् । सर्वेष्टदम् ।
- १९ सूर्याष्टोत्तरातनाम्स्तोत्रम् वाराणस्य सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१६६८४ । महामा-तीयारण्यपत्रत सकलितम् समस्ततापापहृम् ।
- २० सूर्यायवर्गीयम् नवीनाह्लिनगूत्रावल्यामत्रच मुद्रितम् । सूयमहिमवणन
परम् । यन्त्रिकात्र पठति गभाग्यवान् जायत धनपुत्रादिव च विन्ति ।
- २१ सूर्यार्यास्तात्रम् श्लोका १२ । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे काशी संस्करणे ।
१११ पृष्ठे श्री मानवल्क्य रचिनम् । लम्बीदम् । रोगघ्नम् सङ्कलनाय
मिद्धि-व्रम् च ।
- २२ सूर्याचन्द्रमसो स्तोत्रम् वाराणस्य-मस्यत विश्वविद्यालय पु० स०
१६६४७ । सवत्र रागहरम् ।

सूर्योध्येय सुसमाहित पठत सपुत्रदाराधनरत्नसचयान ।

लभेत जातिस्मरतांनत सप्ताधिति चमथा चस विन्त पुमान् ॥१॥

इम स्तव देववरस्य योनर प्ररीत्येच्छद्धमना समाहित ।

विमुच्यतेशोरुदवाग्निसागरा तलभेतकामाग्निता ग्रथेप्सितान् ॥२॥^१

सरले सानुप्रसिद्धमगवत सूर्यस्यात्पत्तर शतनाम्ना परिगणनम् । तत्र
सर्वप्रसिद्ध नामातिरिक्तमप्रसिद्धायपि नानिचित योगिकनानिचित योगिकना
म्नामत्र चर्चा विशेषेण । तथा च—

इन्द्रोविवस्वानदीप्तागु णुचि शौरि गनश्चर ।

ग्रह्या विष्णुश्च रद्रश्च, स्कन्दो व वग्णो यम ॥१॥

दाहृक्ता प्रशान्नात्मा विश्वात्मा विश्वतोमुख ।

चराचरात्मा सूक्ष्मात्मा मनयवग्णावित ॥२॥

अत्र भगवत सूर्यस्य नाम्ना प्रसंगे स परब्रह्मत्वेन कथित । सुरगण पितृ
यक्षास्तमुपासन्त भ्रमुरनिशाचरसिद्धान्यश्च सततम् शतुवन्ति ।

(ग) सामान्य स्तोत्राणि (२५)

- १ शान्ति-स्तोत्र रत्नवलि अष्टम्यदीक्षिताचार्य रचिता । वाराणस्य-संस्कृत
विश्वविद्यालय पु० स० १८१५६ दु खदादिद्वयनागिकम् ।
- २ रविगणशचण्डिका स्तोत्रम् वाराणस्य संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१९७६४ । अत्र सबलनाटक सूर्यस्य । सर्वरोगहरम् ।
- ३ रविस्तोत्रम् वाराणस्य संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १९६६ ।
स्काद काशी खण्ड । दु खरोगान्निशमनम् ।
- ४ सूर्यकवचस्तोत्रम् श्लोका ७ । बहत्स्तोत्ररत्नाकर काशी संस्करण श्री
याज्ञवल्क्यरचितमेतत् । सुस्नातो भूत्वा जपन् रोगमुक्ति दीर्घायुष च
विन्दति नर ।
- ५ सूर्यदाशनाम स्तोत्रम् श्लोका ३ । स्का-२ ४।८६।४५ ४७ । सर्वरोग
हरम् ।
- ६ सूर्यनाभमप्यति स्तोत्रम् वाराणस्य संस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१९२१५ । अत्र भगवत सूर्यस्य नाम्ना सप्तति सर्वोष्टदम् । अत्र सूर्य
लाक्षणम् । स्तोत्रमिदम् स्कान्द । ४।९।७६ ९६ । श्लोका २० ।
- ७ सूर्यशानकम् श्लोका १०० । रचयिता भयूर । स्तोत्रस्मिन् रश्मिरथ
बिम्ब वणत् पुरस्सर सूर्य महिम प्रतिपादनम् । कुष्टरागनिवत्तिकरम् ।
भालकारिकम् ।

- ८ सूय शतकम् श्लोका १०७ । स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे । श्रीनीदण्डरामाय
कनमिन्म । पुत्रकलत्रमुखपूर्वकम् मौक्षदम् ।
- ९ सूय-स्तवराज वाराणसेय-सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० १७७०४ ।
बगत्रिप्या मुद्रितम् । भविष्यात्तर पुराणीय सव मुख कर ।
- १० मूयस्तव महामारतता वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालये पु० स०
१७८६४ । रक्षाकर ।
- ११ सूयस्तात्रम् श्लोका २८ । स्वादे १।४३।१७ ८४ । ऐतरेय-वृतम् सर्वा
रिष्ट प्रामन कारकम् ।
- १२ सूय-स्तोत्रम् श्लोका ३६ । स्वादे ५।४३।५५ ३ । अजुन-नाम सव
रोगहरम् ।
- १३ सूय स्तोत्रम् श्लोका ७ । श्री वामुदव सरस्वती रचितम् बहस्तोत्र-
रत्नाकर काशी-सस्करणे, २६८ पृष्ठे । इष्टदम् ।
- १४ सूयाष्टवम् श्लोका ११ । बहस्तोत्र रत्नाकरे काशी मस्करणे मुम्बापुरी
सस्करण च सकलितम् । स्त्रीतलमधुमासादीनिविहाय र्वन्तिने पठनेन
सर्वेष्टसिद्धि ।
- १५ सूर्याष्टकम् श्लोका १० । अस्यामेव शताद्या १६१६ तमे वर्षे माग
मास गुपन प ३ श्री पण्डित रघुनाथ गमणा रचितम् बहस्तोत्ररत्नाकरे
काशी सस्करण मुद्रितम् त्रिसव्य पठनेन चतुस्रदम् ।
- १६ सूर्याष्टकम् । श्लोका ६ । आवाय-शवर-वृतम् । पठनेनास्य सवकाय
निद्धि जायते ।
- १७ सूयाष्टकम् वागणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स० २०५१८ ।
श्लोका ६ ।
- १८ सूर्याष्टोत्तरागतनाम श्लोका १६ । स्वादे ५।४६।१ १६ । नारायण
वृतम् । सर्वेष्टम् ।
- १९ सूर्याष्टोत्तरागतनामस्तोत्रम् वाराणसेय सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१६६८८ । महामा तीयारण्यपत्रत सकलितम् समस्ततापापहम् ।
- २० सूर्याष्टकगीपम् नवीनाह्निकगूत्रावल्यामत्रव मुद्रितम् । मूयमहिमवणन
परम् । यदत्रिनाल पठति गमाग्यवान् जायत धनपुत्रादिक च विदति ।
- २१ सूर्याष्टस्तोत्रम् श्लोका १२ । सूयस्तोत्ररत्नाकरे काशी सस्करणे ।
१११ पृष्ठे श्री मागवन्वय रचितम् । लक्ष्मीदम् । रागधनम् सवक-नाय
सिद्धि-वरम् च ।
- २२ सूर्याष्टकस्य स्तोत्रम् वागणसेय-सस्कृत विश्वविद्यालय पु० स०
१६६८७ । गवत रागहरम् ।

- २३ सूयप्रातः स्मरण स्तोत्रम्, श्लोका ४ । स्तोत्ररत्नावल्यां गीता त्रैस गोरव-
पुरता-मुद्रितम् पृ० स० २८५ । सवभ्याधिहरम् ।
- २४ सूयमण्डलाष्टकम् श्लोका १३, स्तोत्ररत्नावल्याम् २४८ पृष्ठे । सव
पापघ्नम् ।
- २५ सौरसप्तार्यास्तोत्रम् वाराणस्य संस्कृत वि० दि० पु० स० २०११५ ।
सवदम् ।

सप्तमोऽध्याय
उपसंहार
सौन्दर्य-बोध

इवने रसत्वम्

अथात्रप्रस्तूयते स्तान्नाणा सौन्दर्यजोष प्रस्तावस्तत्रादौ सस्कृत वाङ्मये
विक्रितरसभावस्वित्तिरेवोपस्थाप्यते । स्तोत्रेषु भक्तिरमस्यैव बहूत्येनाङ्गीकारत् ।
मूलत्वाच्च स्तोत्राणाम् ।

विक्रितरसस्य काव्यगाम्भीर्यं चचा—

सस्कृत साहित्याचायमक्ति रसत्वेन नागीकृताऽद्यापि तत्र प्रदनस्तिष्ठति ।
गद्यायभरतन भक्ति नवा रम रूपेणनवा भावत्वन कथिता । तत्कारणतुतस्तमक्ष
विक्रितपरकामिनेयप्रत्याभाव एवासीत् तस्य विवेच्य तु प्रधानत्वेनमिनेय-साहित्य-
नेव । भरतोदात्तपत्यतर रतेश्चचमिब नाकरोत् । सबप्रयममस्याश्चर्चा दण्डिना
हता । पर तेन भक्ति रसरूपेण नागीकृता यतस्तत्समश्च भरतस्य मायतासीत् ।
दण्डिनाचार्येण भावात्मक परिस्थितयोऽलकारेषु परिगणिता । रसोऽपि रसवद
तकार एव प्रीतिश्च प्रेयालकार । प्रेयालकारस्योदाहरण कृष्णपरकमत प्रतीयते
यत्प्रीतिभगवद्विपयिणी प्रतिरेव तथा च 'प्रेय प्रिय तरारूयानम' भगवद्विपयिका
मेति लौकिक्य पक्षया प्रियतरा । तथा च—

अत्र या मम गोविन्द, जातात्वेयिगहागते ।
काक्षनपा भवेत्प्रीति स्तववागमनात्पुन ॥१॥
इत्याहमुक्त्वा विदुरो नान्यतस्तादशीघ्रति ।
भक्तिभावसमाराम्य मुप्रातिश्च तताह्रि ॥२॥
सोम सूर्योमरुदव्योम होतानलोऽजलम् ।
इतिरूपाप्यतिक्रम्य त्वा द्रष्टुदव के चयम ॥३॥
इति साक्षात्कृते देव, रात्रोयद्राति-वमण ।
प्रीति प्रकाशन तच्च प्रय इत्यवगम्यताम ॥४॥^१

१ काव्यादर्श (दण्डी) श्लो० २७५

२ सप्तम २७६, ६

अत्र डा० राघव नप्पाह कृष्णपर कोदाहरण भक्तिशब्दस्य निर्देश दण्डि नाकृत । दण्डी शृगाररत्न पृथक् प्रीति कथितवान् । प्राक् प्रीति दर्शिता सेय रति शृगारतामता ।^१ रति शृगारविपयिणी प्रीतिश्च भगवद्विपयिणीति । दण्डिनो मतं भक्ति प्रयोजकारं समायाति ।^२ भरतमनुसर-दण्डी भक्ति पृथगरसत्वेन नागी प्रकार । इह त्वष्टरसायत्ता रसवत्ता स्मृता गिराम ।^३

रुद्रट —

आचार्य रुद्रटा दण्डिन प्रयालकार प्रेयानित्यतिरिक्त रसरूपणाह । गान्तस्तुदमटेनव रसत्वेन स्वाकृत आसात् । तथा च—

स्नेह प्रकृति प्रयान सगत-गीलायनायको भवति ।

स्नेहस्तु साहचर्यात्प्रकृतेरुपचार-सम्बन्धात् ॥१॥

निर्व्याज मनावृत्ति सनमसन्धापेशलालापा ।

अयोऽयप्रतिमुहूदान्यवहारोऽय भतोयत्र ॥२॥^४

परमत्रमुहूदाम् स्नेह एवरस ।

अभिनवगुप्तात्पूव भवते रसत्वेन निरूपणस्य प्रयासोऽभवदित्यभिनव गुप्तकथनादेवानुमीयते । परम स्वयमभिनवगुप्त भक्ते रसत्वे प्रतिकूलतामवागी चकार । तथा च—

अत एवेश्वर प्रणिधानविपये भक्ति श्रद्ध स्मृति मति धत्युत्साहाद्यनु प्रविष्टेभ्योऽन्यथागमिति न तयो पृथक् रसत्वेनगणनमिति ।^५

उदघतोदाहरण तत्र शा त रस निरूपण समायात तत्रभवते गणना शान्तरसस्य-यमिचारिभाव एव कृतेदम कथन तस्य दाशनिक पदधत्यनुकूल मासीत् । अभिनवगुप्त शवदशानानुयाय्यसीत्तत्र च शा तो रसो मुख्य प्रकृतभूतो रस अये चाष्टौ विकृतिभूतरसा ।^६

यद्यप्यभिनवगुप्तोरहस्यवादीभवत् आसीत्पर तस्य समक्षमद्वतदशन मासीत् । भक्तिस्तु साध्य रूपेण द्वत एव सम्भवति । अत समक्तर-तामैव शातरस्य यमिचारिणु कृतवानिति । तथा च—

स्व स्व निमित्तमासाद्य शान्तादभाव प्रवतत ।

पुननिमित्तापायतु शान्त एव प्रलीयत ॥१॥^७

१ नम्बर आक रसात् डा वी० राघवन १० १०६ ११

२ तत्रव

३ काव्यादर्श ५० २८१

४ काव्या० रुद्रट १५।१७।६

५ अमि भा० भा १ प० ३४०

६ अभिनव मा भा १ प ६४ (८३ श्लोके)

७ तत्रव

सचारिणस्त्रयस्त्रिंशदभावात्तानां दबधनाचार्यानुसारमभिनवगुप्तोऽप्याह भावध्वनिशब्देनति । मम्मटा नकेवला भक्तिविषयिणीमपितुदाम्पत्येतरसर्वा रती भावध्वनि शब्देन स्वीचकार । तथा च—

रतिदेवादिविषया, व्यभिचारी तथाजित ।

भाव प्रोक्त^१ आदिशब्दा मुनिगुरुपुत्रादिविषया, कान्ता विषया तुव्यक्ता शृंगार एव ।^२

एव च मम्मटेत भावध्वनिविधाम्यघायि । त्रयस्त्रिंशत् प्रधानीभूता व्यजना दाम्पत्येतररतिविविधरूपाणि च । आचार्य ह्मचन्द्रोऽपि मम्मटमनुमेने तथा च—

स्नेहोभक्तिर्वात्सल्यमितिहि रतेरेव विभेदा ।

एवमादौ च विषय भावस्यवास्वाद्यत्वम् ॥१॥^३

आचार्य विश्वनाथ पण्डितराजजगन्नाथाम्याप्रपिमम्मटमनुमृत्य भक्ते रन्तर्भावध्वनादिव कृत^४ न पृथक्करसरूपण ।

“अथ कथमत एव रसा भगवदालम्बनस्य रोमाचाश्रुपातादिभिरनु-
भावितस्य हर्षादिभि परिपोषितस्य भागवतादि पुराणध्वणममय भगवदभक्तरनु-
भूयमानस्य दुरपह्वत्वान्ति भगवदनुरागरूपाभक्तिश्चात्र स्थायिभाव न चासौ
गान्तरसञ्जतभावमहति । अनुरागस्य वराग्यविरुद्धत्वात् उच्यते भक्तिर्देवादि
विषयरतित्वेन भावान्तगततया रसत्वानुपपत्ते ।^५

भवन् रसत्वानुपपत्तेरे पण्डितराजेन कारणद्वयमुपयस्तम भगवदभक्ता
एव रसानुभवकारस्त च विरला एव भक्तादीना परम्पराचेति तथा च—

“न च तर्हि कामिनी विषयाया अपि रत भावत्वमस्तु रतित्वाविशेषात् ।
अस्तुभगवद भक्तेरेवस्थायित्वम् । कामियादिरतीना च भावत्वम् विनिगम
कामावादितिवाच्यम् भरतादिमुनिवचनानामवात्र रसमादत्वादि व्यापकत्वेन
स्वातःश्रयायागात् रसाना नवत्वगणना च मुनिवचननियन्त्रिता भज्यते ।”

अत्र विगमरूपेण रसत्व चर्चा मुदमाध्य परम्परा भीनो रसगगाधरवार
रम नानुमन । भक्तिरसविषय च परम्परवप्रचलति—

१ दण्डी भक्ति प्रियतराम्यान् प्रेषासकारेऽन्तभूता ।

२ अभिनव —सवरस प्रवृत्तिभूत शान्त रसचारिभावप्रविष्टाभक्ति ।

३ धनजय भक्ति समानजानीय स्थायिनिमचारिभावे वा प्रविष्टा ।

१ काव्यप्रकाश उ ४।३१ भागवतरी टीका ४६६।३० स प्र आराधनी १६२१

२ ठक्क

३ काव्यानुशासन पृ० १ ९

४ साहित्यरूपण १२३२

५ रसगगाधरे, १

अत्र डा० राघव नप्पाह कृष्णपर कोदाहरण भक्तिशास्त्रस्य निर्देशं दण्डि नाकृतं । दण्डी शृंगाररत्न पृथक् प्रीतिं वक्षितवान् । प्राक् प्रीतिं दर्शिता सय रति शृंगारस्तागता ।^१ रति शृंगारविषयिणी प्रीतिश्च भगवद्विषयिणीति । दण्डिनो मतं भक्तिं प्रयालवारं समायाति ।^२ भरतमनुसरदण्डी भक्तिं पृथग् रसत्वेन नागी चकार । इह त्वष्टरसायत्ता रसवत्ता स्मृता गिराम् ।^३

दृष्ट —

भाषाय दृष्टा दण्डिनं प्रयालवारं प्रयानित्यतिरिक्तं रसरूपेणाह । शास्त्रस्तूदभतेनैव रसत्वेन स्वीकृतं आसीत् । तथा च—

स्नेह प्रवृत्तिं प्रयानं सगतगीलायनायकां भवति ।

स्नेहस्तु साहचर्यात्प्रवृत्तेरुपचारसम्बन्धात् ॥१॥

निर्व्याजं मनोवृत्तिं सनमत्सापेक्षालापा ।

अयोऽयप्रतिबुद्ध्यान्ववहारोऽयं मतोऽयम् ॥२॥^४

परमत्रसुहृदाम् स्नेह एवरसः ।

अभिनवगुप्तात्पूर्व भवते रसत्वेन निरूपणस्य प्रयासोऽभवदित्यभिनव गुप्तकथनादेवानुमीयते । परम् स्वयमभिनवगुप्तं भक्तं रसत्वे प्रतिबुद्धतामवागी चकार । तथा च—

अत एवेश्वरं प्रणिधानविषयं भक्तिं श्रद्धं स्मृतिं मतिं घृत्युत्साहाद्यनु प्रविष्टेभ्योऽन्यथवागमिति न तयो पृथक् रसत्वेन गणनमिति ।^५

उदघतोदाहरणं तत्र शास्त्रं रस निरूपणं समायातं तत्र भक्तं गणना शान्तरसस्य यमिचारिभाव एव कृतेवम् कथनं तस्य दार्शनिक पदघत्यनुकूलं मासीत् । अभिनवगुप्तं शवदशानानुयाम्यसीत् तत्र च शास्त्रो रसाभिरुच्यं प्रवृत्तभूतो रस अयं चाष्टौ विवृतिभूतरसाः ।^६

यद्यप्यभिनवगुप्तोरहस्यवादीभक्त आसीत् परं तस्य समक्षमद्वयदशनं मासीत् । भक्तिस्तु साध्यरूपेण द्वये एव सम्भवति । अतः समक्षरन्तागर्भात् शास्त्ररस्य यमिचारिणो कृतवानिति । तथा च—

स्वस्वनिमित्तमासाद्य शास्त्रादभाव प्रवर्तते ।

पुननिमित्तापायतु शास्त्र एव प्रतीयते ॥१॥^७

१ नम्बर आफ रसाङ्क डा. श्री० राघवन १० १०६ ११

२ तत्रैव

३ वाच्यदर्शने पृ० २८१

४ वाच्य दृष्ट ११११७६

५ अभि० भा० भा० १ पृ० ३४०

६ अभिनव भा० भा० १ पृ० ६४ (८३ श्लोके)

७ तत्रैव

सचारिणस्त्रयस्त्रिंशद्भावानान् दबधनाचार्यानुसारमभिनवगुप्तोऽप्याह भावध्वनिगदेनति । मम्मटो नबेवला भक्तिरिपयिणीमपिनुदाम्पत्येतरसर्वा रती भावध्वनि शब्देन स्वीचकार । तथा च—

रतिर्देवादिविषया व्यभिचारो तथाजित ।

भाव प्रोक्त^१ आन्दिशदा मुनिगुरुपुत्रादिविषया, कान्ता विषया तुव्यक्ता शृंगार एव ।^२

एव च मम्मटेत भावध्वनिविधान्यघायि । त्रयस्त्रिंशत् प्रधानीभूता-व्यजना दाम्पत्यतररत्नेविधिरूपाणि च । आचाय ह्मचद्रोऽपि मम्मटमनुमेने तथा च—

स्नेहोभक्तिर्वात्मल्यमितिहि रतरेव विशेषा ।

एवमादौ च विषये भावस्यवास्वाद्यत्वम ॥१॥^३

आचाय विश्वनाथ-पण्डितराजजगन्नाथाभ्यामपिमम्मटमनुमृत्य भक्ते-रतभावोध्वनावव कृते^४ न पृथक्करसरूपण ।

‘अथ वथमत एव रसा भगवदालम्बनस्य रामाचाश्रुपातादिभिरनु भावितस्य हृषादिभि परिपोषितस्य भागवतादि-पुराणश्रवणसमये भगवदभवतेरनु भूयमानस्य दुरपह्लवत्वादिति भगवदनुरागरूपाभक्तिश्चात्र स्थायिभाव न चासौ शान्तरसेऽन्तभावमहति । अनुरागस्य वराम्यविरुद्धत्वात् उच्यत भक्तिर्देवादि विषयरतित्वेन भावान्तगततया रसत्वानुपपत्ते ।^५

भवत रसत्वानगीकारे पण्डितराजन कारणद्वयमुपयस्तम भगवद्भक्त्या एव रसानुभववर्तारस्त च विरला एव भरतादीना परम्पराचरि तथा च—

‘न च तर्हि कामिनी विषयाया अपि रत भावत्वमस्तु रतित्वाविशेषात् । अस्तुभगवद भक्तरवस्थायित्वम । कामि-यादिरतीना च भावत्वम विनिगम कामावादितिवाच्यम भरतादिमुनिवचनानामवात्र रसभावत्वादि व्यापवत्वेन स्वात-प्र्यायोगात् रसाना नव-वगणना च मुनिवचननियन्त्रिता भज्यत ।’

अत्र विगदरूपेण रसत्व चर्चा मुदमाय परम्परा भीता रसगगाधरकार रस नानुमन । भक्तिररसविषय च परम्परवप्रचलति—

१ दृग्नी भक्ति प्रियतरास्थान प्रेयासकारेऽन्तभूता ।

२ अमिनव —सवरस प्रवृत्तिभूत गान्त रससचारिभावप्रविष्णमक्ति ।

३ धनत्रय भक्ति रामानजातीय स्थायिनिमचारिभावे वा प्रविष्टा ।

१ काव्यप्रकाश उ० ४।३३ नागधरी टीका सतिशौ० उ० प्र० वाराणसी १९२१

२ उर्द्व

३ आभ्यानशासने पृ० १०६

४ साहित्यरूपण १२३२

५ रसगगाधरे, १

४ मम्मट — भावध्वनी भक्त समावेश ।

५ पण्डितराजनाथ — भक्त रसत्वमगीकृत्यापि भावध्वनावै
वात्तर्भाव कृतवानिति ।

विमर्श

पण्डितराज जगन्नाथ मम ऽ भक्ति रस विषयक विशाल साहित्यमासीत् ।
विभिन्न भक्ति सम्प्रदायानामाचार्याणां विविध-सर्कं भक्तिरसत्व प्रतिष्ठापित
मासीत् । पुराणस्तोत्रादीनां चर्चा चर्चितासीत् । स्वकीया च धीभक्ति रस
पौष्टिका आसीत् । किन्तु भरतानीनामाचार्य प्रवराणां माद्यताविरोध साधु न
ज्ञात्वात् एव महताटोपनानुरागरूपाया भक्ते स्थायिभावत्वमगीकृत्यापि रसत्व
नागीचकार । षोडश शताब्द्या उत्तरार्धवर्ती मधुसूदनाचार्यो भवते रसत्वमाह ।

नव रस मिलित वा नवल वा पुमथम
परमिह मुकुन्द भक्ति योग वदति ।

निरूपम सुखसविषद्रूमस्पष्ट दुःखम
तमहमखिलनुप्य यास्त्र दष्टया व्यनज्मि ॥१॥^१

नणा श्रेया विदित्तया भगवता नयोयागा प्राक्ता ज्ञान कम च
भक्तिश्चाय कोऽप्युपायो नास्ति श्यस । तथा च—

योगास्त्रयोमया प्रोक्ता नणा श्रयो विदित्तया ।

ज्ञान कम च भक्तिश्च नोपायाज्यास्ति कुत्रचित् ॥१॥^२

मनएकत्र सयुज्याज्जित श्वासा जितासन ।

वैराग्याभ्याम योगेन, द्वियमाणमतद्रित ॥२॥^३

तावत्वर्भाणि कुर्वीत न निविचेत यावता ।

मत्कथा-श्रवणादौ वा श्रद्धा यावत्तजायते ॥३॥^४

प्रोक्तेन भक्तियोगा नानतो मामसकृन्मुने

कामा ट्टव्या नश्यति सर्वे मयिहृदिस्थित ॥४॥^५

इत्यान्भिगवदवचनानुसार भाष्यभक्तिविष्टया सर्वप्रेमभगवत्यवस्थाप्यते।

विषयनिवृत्तिचित्तस्य मौभाग्य नालिन भगवदगुणगरिमग्रथन श्रवण-जय
दुनिरूपाया भगवत्पाराया विभावात् मयोगनयारत्याश्यस्थायिभाव भक्ति-
रस प्रादुर्भवति तथा च भक्तिरसायन ।

१ भक्तिरसायने १ वाराणसी २०१८

२ भागवते ११।२।६

३ तत्र ११।६।११

४ तत्र ११।२०।६

५ तत्र ११।२०।२६

इत्यादिभगवदवचनानुसारिण्या साधनभक्तिनिष्ठया निखिलमपिविषय-
निष्ठप्रेमाण भगवदवप्रतिष्ठापयत सकलविषयविमुख मनसोन्महाभागस्य वस्य
चित् भगवदगुण गरिमप्रथनरूप श्रवणजतितद्भुति रूपाया मनोवत्ती सबसाधन
फलभूताया गहीतभगवदाकाराया विभावानुभाव व्यभिचारिसयोगन रस
रूपतयामि यकनभगवदाकारता रूपोरत्याख्य स्थायिभाव परमानन्द साक्षात्का
रात्मक प्रादुर्भवति स एव भक्तियाग ।^१

उज्ज्वल नीलमणावपि मुख्यरसेषु भक्तिरस कथितस्तस्य च चर्चा
सक्षेपेणभक्ति रसाभूतमिधौ विस्तरणोज्ज्वलनील मणी वृत्ता तथा च—

मुख्य रसेषु य पुरा सक्षेपेणोद्दिन रहस्यत्वात् ।

पथगवभक्तिरसरारुढ भविस्तरणाच्यते मधुर ॥१॥

वक्ष्यमाणविभावाद्यै स्वाद्यता मधुरा रति ।

गीता भक्तिरम प्रोक्त मधुराख्यौ मनीषिभि ॥२॥^२

मुख्य रसपु णान्ति प्रीतिप्रयोवत्सलोज्ज्वल नामसु (तदीका) भक्त
निरपममुख सम्बद्धवनास्पष्ट दुःखत्रेण च परमपुरुषायतास्पष्टव । धर्माथ
काममोक्षेष्वतर्भावा भवितु न शक्यत । धर्माथ-काममोक्षाणा स्वतः पुरपाथ-
त्वाभावात् । तज्जयमुखस्य पुरुषार्थे गौरवादननुगमाच्च तथा च
भक्तिरसायने ।

धर्माथराममाक्षाणा स्वतः पुरुषार्थत्वाभावात् तज्जय मुखस्यैव पुरुषार्थत्वे
गौरवान्तनुगमाच्चाधमज यत्वादि विनेपण परित्यज्य सुखमात्रपुरुषार्थ इति
स्थिति समाधिमुखस्यैव भक्ति-सुखस्यापि स्वतः पुरपाथत्वात् । तस्य
मोक्षसमीपवन्तितया मोक्षान्तभू तत्वेयोगनधमज यतया धर्मान्तम तत्वे वा भक्ति
सुखस्यापि भागवतधम जयतया धर्मान्तर्भाक्स्य श्रद्धाजडा प्रतिवक्तु शक्यत्वात् ।
भक्तस्य ससारमोक्षस्यावश्यकत्वा मात्प्राप्तगता वा भक्तियाग । तस्मात्पुरुषार्थ
चतुष्टयान्तगतत्वेन वा स्वातन्त्र्येण वा भक्ति याग परमाथ रूपत्वादिति
निर्विवादम् ।^३

भक्तिरसस्यविमानम्बनमिति चत्परम पिता परमदत्त एवालम्बन
विभावस्तथा च तत्रव—

सवान्तर्यामी परभेदधर एव भक्तिरसावलम्बन विभाव ॥४॥

उत्तरीतनीत्रमणी भावान्दृष्णस्तस्यवत्तन्मादवालम्बनत्वेन भक्ति-
स्तथा च—

१ भक्तिरसायने प० ११ ।

२ उत्तरीतनीत्रमणी वृत्ती २ प० ४ वाक्ये १६३२

३ भक्तिरसायने प १६ वाक्ये

४ तत्रैव प ११

अस्मिन्नालम्बन प्रोक्त, कृष्णस्तस्यच घल्लभा ।
 अथ सुरम्य मधुर, सबसल्लगणावित ॥१॥
 मुधी सप्रतिमोधीर, विदग्धश्चतुर सुखी ।
 कतनोदक्षिण प्रमवश्य, गम्भीरताम्बुधि ॥२॥
 धरीया कतिमानारीमोहन, नित्यनूतन ।
 अतुल्यवेलिसौदय प्रष्ट वशी - स्वनावित ॥३॥^१

भक्तिरसायनऽयत्र च भक्ते रसत्वमाह । ससार रोगग्रस्त मनसाम
 स्योपदेश —

ससाररोगेण वलीयसाचिरम्
 निपीडितस्सत्प्रगभऽतिनिमित्तम् ।
 इद भवदिमवहृधा व्ययातिगम
 निपीयता भविन रसायन युध ॥१॥^२

विभावानुभाव-व्यभिचारिनयागाद्रसनिष्पत्तिरिति भरतभूत्रानुसार
 भक्ते रसत्व सिद्धय स्थायिभावत्वन दाम्पत्यतरश्चर विपयिणी रतिस्तथा च
 भक्तिरसायने—

स्थायिभावगिरातीतो वस्त्वाकारोऽभिधीयते ।
 व्यक्तश्च रसतामति परान-दतया पुन ॥१॥
 भगवान परमानन्दस्वरूप स्वयमवहि ।
 मनोगतस्तदाकारोरसतामति पुष्कलम् ॥२॥^३

रतेर्व्याख्याऽत्रव ग्रन्थकारेण कता । तथा च—

रतिनिमि भक्ति रस स्थायिभावाद्द्रुतचित्तप्रविष्टभगवदाकारता रूप
 सस्कार विशेष ।^४

सा च रति भक्ति रसानुभवे सति उत्पद्यत तथा च तत्रव—

‘श्रद्धामक्तिरसानुभवे सति ततोरति स्थायिभाव तत एवभक्तिरसता
 प्राप्तोऽनुभवेण भविष्यति ।^५

जागतीयशक्ता य द्रुतिरेव शृंगार-वत्सलयोरपिस्थायि भाव सव च भक्ते
 कोऽत्र द्विवक् इति चेदग्र यक्तस्वयमनुवदति ।

स्नेह पुत्रादि विषय पालयपालकलक्षण ।

सेयसेवकभावोऽय, साऽप्युवनस्त्रिविधोबुध ॥१॥

१ उ—इलनीलमणी १ २ ७ श्लोका

२ भक्तिरसायने १।२

३ भक्तिरसायने ११।६ १४

४ तत्रव ५० १२५

५ तत्रव ५० १२५

भगवददास्य सख्याभ्या मिश्रित चापर जगु ।
 या कृष्णाकारताचित्ते, तज्जय द्रुतशालिनि ॥२॥
 पाल्यपालकभावन, सा वत्सलरतिभवत् ।
 सव्य - सेवकभावन, प्रयोरतिरितीय्यत ॥३॥

धयभाव

पाल्यपालकक्षणपुत्रादि विषयकभावो यो पालक भवति स स्नेह
 कथयत । एवमेव सयसवकभावजय स्नेहोद्वितीयाभवति । प्रथमश्चोत्तम सत्त्व
 गुणजयो, द्वितीयश्च रजागुण मिश्रिता भवति । सेव्यसवक भावजयोऽप्य त्रिधा
 भवति । ते च भगवत दास्यभावेन सख्यभावेन मिश्रित भावेन च । द्विविध-स्नेह-
 जयद्रुतशालिचित्ते या कृष्णाकारिता भवति सव्यपाल्यपालकभावेन वत्सलारति ।
 सेव्यसवकभावन च प्रेयोरतिरितिच्यत ।

रते पृथगप्येवकोऽपि भाव स्थापित्वन भक्तिरसस्य कल्प्यतामिति न
 स्थापिभावानामप्टानामय नियतत्वात् तथा च तत्र—

कामशोधमय स्नेह हृषीकदयादय
 तापकादिचत्तजतुन तच्छातौ कठिन तु तत ॥१॥^१
 इतोऽयथा तु चित्तस्य न द्रुतिविद्यतक्वचित् ।
 तदभावात्तुभावोऽयो न, निरस्त्राऽयोऽस्तिक्वचन ॥२॥
 यावत्योद्रुतशश्चतेभावा, स्तावन्त एवहि ।
 स्थायिनो रसता यान्ति, विभावादिसमाश्रयात् ॥३॥^२

भक्तिरसो भगवदविषय एवातो धर्मोत्साहदयोत्साह जुगुप्सा त्रिविध
 गुमादिष्वन्तर्भावोऽस्य नवतु कथयत । तथा च—

धर्मोत्साहोदयोत्साहो जुगुप्सा त्रिविध गम ।
 पङ्क्यननविषया भगवदविषया नहि ॥१॥
 धमधीरो दयावीरो, वीमत्स गान्तइत्यमी ।
 अता न भक्तिरसता, यातिभिन्नास्पदत्वत् ॥२॥^३

धर्मोभगवत्प्राप्ति साधनभूत पापापनादत्र गमश्च विषयवितुष्णाजनक
 तत एव भगवदभक्तिरल्पयते । अतो न भक्तिरस आभ्या भिन इति चेत् इमौ
 भक्तिसाधनभूतावित्यस्यनिविवादत्वेऽपि आलम्बनविभावोऽनयोभिन्नोऽपि भवति
 भक्तेस्तु भगवानेव । गान्तरमन्तु वराग्य मूलशो भक्तिश्चानुरागमूलिवेति । ननु
 कस रावणादयोभयोप्यादि बुर्वाणा अपि भक्ता एव तथा मुक्ति लामादिति चेदाह—

- १ भक्तिरसायन १११०
- २ तत्रैव २१२५ २६
- ३ भक्तिरसायने २१२७ २८ पृ० १५८

ईर्ष्याजभयजद्वयो जगद्विषययावपि ।

न भक्तिरसता यात, साक्षादिति विरोधत ॥१॥^१

भगवान्मन्त्रालम्बनो भवति तत्रैव भक्ति-रसो निष्पद्यते । परमीर्ष्यामया दीनामालम्बत्वे भगवत्यपि भक्तिरसो न निष्पद्यते । यत पूणतश्चित्तद्रुतिस्तद्वै भवति याप्रीत्यात्मिका भगवद्विषयिणी रतिभवति । ईर्ष्यामय प्रीतिविरोधिके । एवमेवशृगारकरुणाहास्य प्रीतिभयानकाद्भुतादयो मिश्रिता भवन्ति तथा च—

कामजेट्ठे रतीशोच प्रीतिर्भोविस्मयस्तथा ।

उत्साहो युधिदाने च भगवद्विषया भ्रमी ॥१॥

ध्यामिश्रमावरूपत्व यात्येवधीरनीरवत् ।

विभावादिसमायाग तथा भक्ति-रसा अपि ॥२॥

शृगार करुणाहास्यस्तथा प्रीतिभयानका ।

छद्भुतोयुद्धवीरश्च दानवीरश्च मिश्रित ॥३॥

विशुद्धोवत्सल प्रेयानेते त्रयो भक्तिरसा भ्रमिश्राश्च तथा च—

शुद्धा च वत्सलरति, प्रेयोरतिरिति त्रयी ।

भावान्तरामिश्रितत्वादमिश्रारतिरुच्यते ॥१॥

विशुद्धो वत्सल प्रेयानिति भक्तिरसास्त्रय ।

रसान्तरामिश्रितास्ते भवन्ति परिपुष्पकला ॥२॥^३

शृगारप्रधानाभक्ति कामजाभक्तिरुच्यते सम्बन्धजावत्सलाभक्ति । प्रया भक्तिप्रीतिभयजा । एव च यदा रतिचतुष्टयमेकद्वै व्यक्त भवति तदापानकर सन्यायन परमविलक्षणरसस्य निष्पत्तिर्जायते । तथा च भक्तिरसायने ।

शृगारमिश्रिताभक्ति, कामजाभक्तिरिध्यते ।

सम्बन्धजारतिर्याति पूर्वोक्ता रसता द्वया ॥१॥

एकोवत्सलभक्त्याख्य, प्रयो भक्तिस्तथापर ।

भयजारतिरध्यासते रस प्रीतिभयानकम् ॥२॥

एकद्वै यदि व्यक्तमिदं रतिचतुष्टयम् ।

तदा तु पानकरसन्यायेन परमो रस ॥३॥^४

या भक्तिर्भावध्वनावभिहिता सारवयदेव विषयिणी, परमात्मनि परमा नन्द मये भगवति नहि सा । तथा च—

१ भक्तिरसायने २।२६

२ वत्सल २।३१ ३३

३ वत्सल २।३४ ३५

४ भक्तिरसायने २।६७ ७०

रतिर्देवादि विषया व्यभिचारी तथाञ्जित ।
माव प्रोक्त रसा नेति यदुक्त रस-कोविद ॥१॥
देवान्तरेषु जीवत्वात् परानन्द प्रकाशनात् ।
सद्योज्य परमानन्द रूपेण परमात्मनि ॥२॥^१

भक्तिरसोऽय रसापेक्षयावलवत्तरो यथा खद्योतम्य आदित्यस्तथा च—
परिपूणरसा क्षुद्ररसेभ्यो भगवद्भक्ति ।
खद्योतम्य इवान्त्य प्रेमववलवत्तरा ॥१॥^१

भगवतो गुण-कथन तदीय-प्रियाणा गुणनाम कथन च उद्दीपनविभावास्त
याचोज्ज्वलनीलमणी—

उद्दीपनविभावा हरेस्तदीयप्रियाणा च कथिता गुणनाम
चरित्रमण्डनसम्बन्धिनस्तरस्थाश्च ।^३

गुणाश्च त्रिविद्यामानसावाचिका कायिकास्तथा ते च कृतज्ञता-क्षान्ति
करणादयस्तथा च—

गुणास्त्रिविधमानसा स्युवाचिका कायिकास्तथा
गुणा कृतज्ञतायाति, करणाद्यास्तुमानसा ॥१॥^४

भक्तिरसेऽनुभावास्तु मलकारादयस्त्रयत्रिंशदव्यभिचारिणस्तुपूवदेव
तथा च—

अनुभावास्त्वलवारास्तथवोदभास्वराभिधा ।
वाचिकाश्चेतिविदवदिम स्त्रिधामीपरिकीर्तिता ॥१॥
यौवनसत्त्वरजस्तासामलवारास्तुविशति ।
उदयन्त्यदमुतावातेसवथाभिनिवेशिता ॥२॥
भावो हावश्च हेला च प्रोक्तास्तत्र त्रयोऽगजा ।
शोभा कान्तिश्च दीप्तिश्च माधुर्य च प्रगल्भता ॥३॥
निर्वेदाद्यास्त्रयस्त्रिंशद्भावा ये परिकीर्तिता ।
घ्राग्यलास्य विनातेऽत्र विन्नेया व्यभिचारिण ॥४॥^४

एव चोल्लिखितोद्धरणोभ्यो भक्ते रसत्व साधनन् नाति दुषटमिति
विरम्यतेऽतिविस्तरात् ।

भक्तिरस सामग्री—

-
- १ भक्तिरसायन २।७४ ७५
२ सतैव २।७७
३ उज्ज्वलनीलमणी पृ० २६४
४ सतैव प० २६५
५ सतैव पृ० २६६

- १ स्थायिमाव - ईश्वर विपयिणी रति
- २ आश्रया भगवदभवता

विमाव

- (क) आलम्बन—परमेश्वरस्तम्बताराश्च
- (ख) उद्दीपन—भगवत सौन्दर्योत्कृष्ट कार्याणि, दीनरत्ना,
विराटस्वरूपादीनि, वीतन देवालयार्च ।
- ३ अनुमावा - पुलकौ-मुख्यमश्रुपातादीनि ।
- ४ सचारिमावा - हृषीकेशवर्षनिर्बेदादय ।

२ स्तोत्रपुरसा -

यद्यप्यारम्भवसाहित्यशास्त्रभक्त रसत्व शशीकृतम पर विचारस्तुजात एवासीत् । पण्डितराजजगन्नाथन तु स्नाष्टतोभक्ते रसत्वमगोक्त्यापि मर्यादा भगमियानिपद्धम् पर वृष्णव-सम्प्रदायपु रसत्वमस्यनिविदादमिति साधितम् प्राक् । स्तोत्रपुभवतरेवप्राध्यायादभक्ति रसस्यवप्राध्यायम् नास्वामाविक्रम । पर प्रसगत शान्तवदसत्सुगारादयोऽपिरसावतत एव । तत्रादौ शृंगाररसमम स्तोत्रत एवोदाहरणम् ।

नाना पुष्पमणि वात पिच्छमुजाफनादिभि ।
वृष्णगुम्फितधम्मिलो त्पुल्लरोमस्मराङ्कुरा ॥१॥
मजुबुजे मुकुन्दस्य कुचौ चित्रयत करम् ।
क्षपयती कुचाक्षेपं सुसुरयघुनोमदा ॥२॥
विलासेयत्नत वृष्ण, दत्त-साम्बून चवितम् ।
म्भित्वाधाम्यादगृह्णाना तत्रारोपित-द्रूपणम् ॥३॥^१

अथत्रापि—चपला चपलास्नेहा मन्धूणितलोचना ।
स्वामिनी सुमुखी च द्रा भाले तिलकनिर्मिता ॥१॥
सिन्दूरकुङ्कुमारगा, बिन्दुकी परिरजिता ।
वन शोभा करी धीता, कर्णो वनव-कुण्डल ॥२॥^२
श्रीमाधवी-शुसुभ सौरभ मजु-बुजे,
तल्पेद्विरेफ-कुलगुजित कजपुजे ।

सविष्टयो मुखदनेलिविशेषमाजो
श्रीराधिकागिरिमूतो सुरत स्मरामि ॥१॥^३

एवमेव त्रिपुरारहस्ये ललितास्तवे सौन्दर्यलहृष्याम-यत्र च विविध युगलपरिहासादि स्तोत्रपु ।

१ श्रीस्तवकल्पने आदिशास्त्रानिधानस्तोत्र १ १ १०३

२ तत्रव श्रीराधिकास्तवराजे १ २

३ श्रीस्तवकल्पने आदिशास्त्रानिधानस्तोत्र सुरत रमणाष्टके १ ५० ६६८

भक्तिरसत्वमनगी-बुबतामाचायाणाम्मत तु मर्वाणिस्तोत्राणि शान्तरसा
तगतायेव कागणना केपाचित पर भक्ते रसत्वमगी बुबतामपि वराग्य
प्रधानस्तोत्रेषु शातरसोय त्र च भक्तिरस । तथा च वराग्य-पञ्चके—

शिल किमनल भवेदनलमौदर वाधितुम् ।
पय — प्रसति पूरक, किमु न धारक सारसम ।
अयत्नमनमल्पक पथिपटच्चरकच्चरम् ।
भजन्तिद्विवुधा मुधा अहहकुक्षित कुम्भित ॥१॥^१

आचाय शकरोऽपि—

मूढजहीहि धनागमतपणा कुरसदबुधि मनसि वितपणा ।
यल्लमसेनिकर्मोपात्त वित्त, तेनविनोदय चित्तम् ॥१॥^२
दिनमपि रजनीसायप्रात, शिशिरवसन्ते पुनरायात ।
काल श्रीडतिगच्छत्यायु स्तदपिनमुचत्याशावापु ॥
अग्नेवह्नि पण्टेमानू, रात्री, चिबुवसमपित-जानु ।
करतलभिन्नातहतलवास, तदपि न मुचत्याशापाश ॥३॥^३

आतिपोडशस्तेत्र—

ज मानन्त्यसमुत्थकित्विपपरिपाकोत्य-दुश्शेमुपी ।
सजातानभिजातकत्यक्लना शील सदा श्रीपते ।
पाहिथीवरिगलनायकरुणाकूपार पापाकरम,
दास मामरुणाञ्जनेत्रयतिराहुमुरुप्राथसेव्यप्रभो ॥१॥
मुधाचिन्तामीतिव्यसनमधिक चाधिरभिन्नता,
प्रवृष्टस्वस्तोत्त्र महदधिकनिदा च ममप्रभो ।
न मुचन्ति स्वात नयननलिनेमा हि सततम
महाप्रारब्धस्थानुगुणफलमत न विपम ॥२॥^४

वत्सल

शान्तभक्तरसाभ्या वत्सल रसस्य पाथक्यम प्रागेव साधितम । बहुपु-
स्तोत्रेषु मातृ पित भावेनाराधन भगवतस्तत्र वत्सलस्य प्राधायम । यथाचाय
शकर ।

१ बहुस्तोत्ररत्नाकरे पृ० २५१ श्लो० १

२ शर्व्वेव द्वादश पञ्जरिकास्तोत्रे १

३ तद्वच षपटपञ्जरिकास्तोत्रे १ २

४ स्तोत्रार्णवे प० ४३८ श्लो १ २, श्री चन्द्रशेखर, मद्रास १९९१

पृथिव्या पुत्रास्त जननिबहव सन्ति सरला
 पर तपा मध्यं विरततरताऽह तव मुत ।
 मदीयोऽय त्याग समुचितमिद नो तवशिव
 कुपुत्रा जायत्ववचिपि कुमाता न भवति ॥१॥
 आपत्सु मग्न स्मरण त्वत्पीय वरोमिदुर्गवर्णणवर्णिवे
 नतच्छठ्व ममभावयथा क्षुधातपार्ता जननीस्मरति ॥१॥
 मत्सम पातकीनास्ति पापघ्नित्वत्समानहि ।
 एव पात्वामहान् विषयायाम्य तथा कुरु ॥३॥^१

एवमेव—

तव चक्रा किलनस्तुतिरम्बिके
 सकल शब्दमयी किलतेतनु ।
 निखिलमूर्तिपु मेभवद्वय
 मनसिजामु बहि प्रसरासु च ॥१॥
 इति विचित्य शिवे गमिताशिव
 जगति जातमयत्नवशादिदम ।
 स्तुतिजपाश्चनचितनवर्जिता ।
 नखलुकाचनकालकलास्तिभे ॥२॥^२

भागवते—

उक्षेपण गमगतस्य पादयो,
 कि कल्पत मानुरधानजागमः ।
 किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूपितम
 तवास्तिकुक्षीकियदप्यनत ॥१॥^३

अलकार

विषयवितृष्णाना स्वात्त रममणानी परम भागवताना भगवदाराधने
 प्रवृत्ति स्वाभाधिकी तेषा वाणीषु अलकारयाजनन साध्यम । पर निसगतश्चि
 दानदे लग्नचित्ताना तेषा स्तान्नेऽलकारा स्वाकृतार्था क्तुमायान्ति स्वयमेव
 सर्वालकार शिरोमणौभगवति । अयच्च स्तान साहित्यमपिद्विधक काव्यात्मक
 मयत्तुभावप्रधान तत्र काव्यात्मकेषु न क्वचल माधारणालकाराणामपितुपस्य मुर
 जादिविधानामपि प्रयोगो विद्यत तत्र केपाचिदुदाहरणमुमयोरेव स्तोत्रविषयो
 प्रदश्यत । अनुप्रास —

१ देवपराधसमापनस्तोत्र १, ६ १०

२ आचार्य अभिनवगुप्त श्री दुर्गातप्तश्री गीता प्रस गोरखपुर २०१५

३ श्रीमदभागवते १०।१४।१२ पण्डित पुस्तकालय काशी २०१८

स्वरवपम्यऽपि शब्दं साम्याद्योऽप्यमलवारोपेन तत्र सब्रज्ज स्तोत्रेषु दृश्यते

तथा च—

गणपति परिवार चारु वैयूर-हारम
गिरिधर-वर सार योगिनी चक्रधारम ।
नवमयपरिहारम दुःसदारिद्र्यदूरम
गणपानमभिन्नद वनतुण्डावतारम ॥१॥^१

अथ च—

याग योगविदा विधूतविविधयासगन्तुद्धाशय
प्रादूर्भूत सुधारसप्रभृमरध्यानपन्थार्घ्यासिताम ।
श्रान्तप्लवमानवीषमधुरामोदच्छटा मेदुरम ।
तभूमानमुपास्महेपरिणत दन्तावतस्यात्मना ॥१॥^२

विभावना—

पद्माना दग्भियदस्तुत गतस्त्वत्प्रेयस पादुकाम,
त्रयतायकवि परोहयमुपस्तत्रास्ति कोविदमय ।
स्तात्रप्रणमतीवमूर्धमपि, मा श्लाक सहस्रेण त,
स्तोतरि समवेक्ष्य सूक्ष्ममतिभि वस्यानविदमीयते ॥१॥^३

अल्प द्रुत महत्कम विलोक्य दयन विस्मीयते ।

वाव्यालिगमुत्पत्तश्च—

स्वरप्ररोहयतुपद्यसहस्रमाशु दासस्य मेवदनसीम्नितवाब्रलोक ।
य क्वापि हन्त सकदु-जत्रलिवधमाजि जन्ती
जगज्जननिस्तौतिसहस्र मन्थनाम ॥१॥

मुद्रा—

भजे दुग्धाम्बुवि यत्र परिष्वन्तु हरेहर ।
कठिन मुकुमार च रत्न प्रादुरभूतद्विधा ॥४

अत्र प्रादुर्भावस्तवकस्य प्रादुर्भावा-मुद्रानकार ।

विरोधाभासयमकी—

जननिपुष्यसि तामरसपदम विननपु च न तामरस पदम ।
परमुरस्फुरण प्रतिरोधि न परमुरस्फुरण नयसेधुना ॥१॥^५

उदात्तरूपनातिशयोक्तय—

१ गणशाब्दके १ दृहस्तोत्ररत्नाकरे

२ महागणपतिस्तोत्रे १

३ सहस्रीसहस्र १।३३

४ तत्रव १।२७

५ तत्रैव ३।२४

द्विपचग्रीवाना चकित-समुदचानिशिचरा
 प्रपचप्रक्षिप्त पवनमुन बालेहुतवह ।
 यतो जात गीत तमिह्वस-ताप विवशे ।
 कपापूर स्वरविरतु मयि लोकाम्बुभवती ॥१॥^१

अर्थान्तर-यास —

कार्येषु कारणगुणा नियता भव
 त्पुक्ति सतामक्षितयामवधारयाम ।
 चाद्रीकला च भवती च पयाधिमध्या
 जजातेदमम्बसुधया दयया च शीते ॥१॥^२
 चलतिकलितायासे श्वासे कफामलितगले
 भ्रमतिनयनेभ्रा-तेस्वा-ते पिपासुपु चासुपु ।
 त्वरयतिदयाजन्ती ह-तोत्त्रमे भवती २मे ?
 त्वमपि कपणत्राणे प्राणेश्वरश्चपराडमुखम् ॥^३

एकावली—

श्लेष—भुवनोत्तरसिन्धुभूपितो घनशवालकवत कचोद्भुवम् ।

सुरुचामहितीहिमालयोदितयोदभासितमीनलक्षण ॥१॥^४

तवकचोघनोमघ शवाल जतानीलीकोत्रह्मा तदवत घनायणिवस्यालका
 द्वद्वातेभ्रूयमाणस्य वत पत्येकेन सम्ब ध । भुवनोत्तरसिन्धुभूपित भुवनोत्तरेण
 नोकोत्तरेण सिन्धु भुवा चद्रेण तदारयालकारेणापित आश्रित यद्वा भुवनोत्तरे
 लोकेत्तरे समुद्रेत्वयिस तान प्रेम्णा भूपित ।

सुरुचा गोमनकृष्णवर्णेन महित एवहि निश्चयेन घनश्चोदितया
 मालया स्रजा उदभासितो दीपित मीनलक्षण कामो यन । तथा च भुवनेन जले
 नोत्तरस्य पूणस्य सि धो समुद्रस्य भवि उपिते मालया राजिरूपेणोदितया मुरुचा
 विद्यता महितस्तथा उदभासिन भुत्पादितम् मीना रक्षयत येन तन्मीनलक्षण
 जलवपण येन । रलयारेवधात ।

शवालश्च—भुवनन जलेनोत्तरस्या सिन्धुभुविनदीभूमौ उपित तथा माया
 लक्ष्म्या आलय कमल तस्मा द्रुदितया सुरुचा महित प्रकटितमत्स्यचिह्न ।
 सामानाधिवरण्यात ।

ब्रह्मा—भुवनोत्तरे लोकात्तरे सिन्धुभुविनदीजय पदमे आसनभूते उपित ।
 सुरुचा शोभमान तजसामहित एव हिमालयाद्रुदित तयासरस्वत्यान
 धावा उदभासितकाम ।

१ सङ्गीतहस्त ५।१

२ तत्रव ५।१३

३ तत्रव ५। ६

४ तत्रव ८६

उप्रगा—सिदूरकान्ता जगन्म्वमन्तीसाराभिराभाचिनुरावलिने ।
 मयामहदवि कलिन्दन्या गगामरस्वत्पुदिनानुपग ॥१॥^१
 मनोजमानस्तवदवि हास मयमधुम्बसनवीतिभामम ।
 किम्यालसत्वद्रसागप्रवृत्ते, वस्देवताया वपुरागपूरम् ॥२॥^२

वत्रोक्ति—बालेदेहिपयोधर वरलल प्रावृत्त्वया यान्यनाम्
 घ्रादनेपामिर्षिचि विधेहि न क्षीतस्यास्मि विन्तु स्वसा ।
 प्रास्तामुत्तरमतदीर्घघर याचामि वाघा स्वयम,
 नास्त्यथद्वि धरयाचयति यदुभि पदमपिनापि श्रियम ॥१॥^३

कार्यालप—त्वमम्बदात्रीति रिमयचित्रम
 त्वद्वासदेशेऽपि न ताम वार्ता ।
 निदगन तत्र भवन् निवास
 सबस्वनायी स वृपाद्रि नाय ॥१॥^४

द्वान्नास्तवचित्रममीरचना चान् । तथा च—
 गौभूमिका—वमलेदेवदेवस्य महिपोत्व म्नुता रमे ।
 विमले दविहेम्य हयहिमत्व नतास्मत ॥१॥^५

षष्ठपादानुलमिप्रनिलोष—
 बालीनानननीलाका राधिताहिहिताधरा ।
 या मा सा मागामाया कापि दीपप्रदीपि वा ॥१॥^६

मुरज वच—
 इन्दिरा मासुरापदमन्त्रिराधघरापहा ।
 हविरादयहरादष्टया सापगमासुराहन ॥१॥

सवनोमद्र—
 रमासदादास मारमानदा-ननगानना ।
 सदाशया या क्षासदा नया ममपानया ॥१॥^७

दलेपोज्जीवित कवम—
 धविलजगमातोमा तमसा तापेन बाहुतानस्मान् ।
 अनुग्रहणात्वनुकम्पा सुधारयाहसितया च त्रिवयाण ॥१॥^८

१ लक्ष्मीसूत्रे ८।११
 २ तत्रैव ८।७१
 ३ तत्रैव ६।४४
 ४ तत्रैव १३।६
 ५ तत्रैव २३।३
 ६ तत्रैव २२।६
 ७ तत्रैव २२।२५
 ८ उग्रमहध, १।१।१। पाण्डित्येरी १६४३

उल्लेख — दातुं प्रभुं सान्त्वयितुं समथं कतुं क्षमस्तजयितुं च शक्तम् ।

सरणतां चते च सर्वत्र दयं करस्तुपाराशुमृतागहीतम् ॥२॥^१

सार — श्रमतांशु विम्बसारात् भूयोऽपि विनिगताभृशं सूक्ष्मम् ।

सारो गौरी वदनात् दरहासोऽहरतुं दुःखजालनम् ॥१॥^२

मालोपमा — वर्षा पयोदपटलस्य साद्रतर-सूयात्मजोमि चयनिम्नतुगता ।

कालाहिं मूमि प्रतिदीघतां च ते वेनेपुमगमुक्नेश्वरि त्रयम् ॥१॥^३

दृष्टान्ति — छिन्नानि नो कति शरीरमता गिरासि

तत्पूज्यत जगति रेणुकमवशीपम् ।

कता क्लेशवरवता कतिनामयो न ।

चेतो धुनोति सुरमिमं गनाभिरेव ॥१॥^४

मृगनामिचेतो धुं वतो विम्ब प्रतिविम्ब भावः ।

अनुमानालंकार —

विदितमहिमविश्वाधानादनेकविधादभुतम् ।

प्रथितचरितं शर्वात्रावप्रतापविश्रयगतम् ।

प्रकटितगुणपापवातप्रसारनिरोधतः

प्रदिशतु शिवाहामो भासो निधि कुशलानि मे ॥१॥^५

अपह्नुति —

याप्यग्निं नो भुवनं य एव

प्रायेण तस्यामलचन्द्रिकाभूतम् ।

मदस्तुवाति स धुनोतु हासो

निश्शेषो लोकेश्वर बल्लमाया ॥१॥^६

इत्थं चोदाहृतोद्धरणेभ्यः स्पष्टमेवावगम्यतयस्तोत्र-साहित्ये प्रायः समयां प्रघातालकाराणां प्रयोगो जातः । छन्दोदृष्टयाऽपिलघुदीघवृत्तानां प्रयोगोऽभूद्यथाऽनुष्टुपमालिनी हरिणी गिरिवरिणी — मुजगप्रयात वसन्ततिलकमादा क्राता लोटकरथोद्धतान्त्रिवृत्तानां प्रयोगोऽभूत् । रीतिषु गौडी वदर्मी पाचालीनामप्रयोगः । गुणेषु प्रामादीजोगुणादीनामः । लघुपदानां समासबहुलानां च प्रयोगस्तान्त्रसाहित्ये समुपलभ्यते । वाग्वदायमनल्परूपेण दृश्यते । तथा च —

१ उमासहस्र १।१।१४

२ तत्र १।१।१

३ तत्र ३।२।३

४ तत्र ७।४।८

५ तत्र ६।२।१।३४

६ तत्र १।३।१

हास्य न लोके, मयि किंचिदस्ति
हास्यास्यद यत्स्वयमेव जात ।
किन्तुत्वदग्रे शरणागतानाम् ।
हास्य हि तावेषु महाननय ॥१॥^१

अथञ्च—

स्वरेवमद्यपिगतोऽहमद्य कुर्वत्यै,
तत्रापिनाथतव नारम्यवलेपपात्रम् ।
दृष्ट पशुपतति यदि स्वयमध्वूपे ।
नोपैशते तन्पि करणिनो हिताव ॥१॥^२

अथत्रापि—

अभूतपूत्र मम भावि किंचिद्वा, सद्य सहैह सहजहि दु खम् ।
किन्तुत्वदग्रे शरणागतानाम परामवो देव न तेऽनुहपम् ॥१॥^३

स्तोत्रेषु दार्शनिक-पक्षा

पूर्वाध्यायानां साधारण दृष्ट्याऽपि विवेचनेनेदम् सम्यकरूपेणनातुशक्यते यत्स्तोत्राणा रचनासु व्यक्तिविशेषाणा विशिष्टप्रवृत्तिर्भवति । सा चातजिनामु ध्ययिनानिभेदाच्चतुर्विधा । तत्रापि कानिचिद् व्यक्ति विशिष्ट रचितानि काव्य मयानि । तत्रस्तोत्रत्वापेक्षया काव्यपक्षस्य प्रधानता कानिचिच्चपुराण पठितानि तत्र प्रकरणागत कथासम्बद्धानि । तार्तीयकानि च स्तोत्राणि व्यक्तिप्रधानानि । कानिचिच्चाचार्यविशेषरचितानि यत्र मक्त्या साक तत्तत्सम्प्रदायाचार्याणाम मतानामुल्लेखोविशेषेण । यथा चाय शंकरयामुनवल्लभरामानुजरामानंदादीनामा चायवराणाम । तत्र च सम्प्रदाय प्रवृत्तकाचायाणाम् रचनासुतत्तददार्शनिकमतो पलम्बिनस्वामाविवी । एण्डनमण्डने स्वतत्र रूपेण वाऽयेपास्तोत्र-काराणाम मतेष्वपित्तत्तमतानुकुल सारययायवशेषिकादीनाम शव शाकतादीना चे मतानि नामत स्वरूपता वा चचितानि ।

एव चात्र प्रकरणे सम्प्लितसरण्या स्तोत्र निर्दिष्टदार्शनिकपक्षा सकेति तव्या भविष्यन्ति । तत्रादी बहुजनसमादत प्रचारित व्याप्तचित्तनदृष्टया प्रधानत्वेनाद्गतमतमेव समुस्थाप्यते । अद्भुताचायाणा आचार्यगकराणाम स्तोत्र साहित्येऽपि महत्त्वपूर्ण स्थानमिति नाविदित कस्यचित्सचतसस्तेषाम् ७४ स्तोत्र

१ जगदीशतवे ७६ श्लोक स्तोत्राणवे

२ सङ्कथ साहि य इतिहास, श्री बसन्तव उपाध्याय, प० १

१ स्तोत्ररत्ने

मणि—प्रकाशितानि किं तु शतद्वयं यावत्सन्तीति^१ गोधनतारिस्तत्तदग्रयेषु
निदिष्टमतोऽप्यादावद्वतमव चक्षत ।

अद्वतवा^२ —

न द्वत भेद इत्यद्वतमत्किञ्चात्तानुसारं जगत परमतत्त्वमेवमव । तच्च
ब्रह्मस्य देनाभिधीयत । तथा च—

तेषां द्वतिना द्वतदष्टि । गस्मान्मद्वतदष्टि स्तरस्मृतीयोऽयं ब्रह्म
सर्वानयत्वात् । शात्मकवत्पानपथो न विरदध्यने यथा स्वहस्तपादादि
भिरिति ।^३

शाचाय शकरमतं यथा मृद विभिन्नवस्तूनि घटादीनि उत्पद्यते
यथास्यैव स्वणस्य विचारा वत्कागदमुद्रिकाद्यस्तथैवकस्यैव परमात्मनो ब्रह्मणो
विवत् जगत । तथा च—

यता वा इमानि भूतानि नायत ये न जातानि जीवति यत्प्रयत्नमि
सविशति तदब्रह्मेति ।

विवत् — अतत्पतोऽयथा प्रथा विवत् इत्युत्पादत ।

अध्यास अनस्मिस्तदबुद्धि

इत्मत्र यत्र तत्र सवत्र स्तोत्रपूपलभ्यते यद्यपि भक्तिर्द्वैते एव विरोपेण
सम्भवति तथापि श्रीमत्पूज्यपादाचार्यशकरो ज्ञानप्राप्तयद्वतबोधाय भक्ति
निर्बाधरूपेण स्वीचकार । एकस्मादेव निगुणनिर्विकारनिर्विकल्पकब्रह्मणो
जगदेतदयवतत । तथा च गणशाष्टके—

यतोऽजत शशनेरेन नाश्च जीवा यतो निगुणात्प्रमेया गुणास्ते ।

यतो मति सव त्रिधा भेदभिन्न सदा त गणश नमामाभजाम ॥१॥

यतो वेदवाचो तिकुण्डामनोभि सत्ता नतिनेनीति यत्ता तृणति ।

परब्रह्म रूपचिदानन्दभूत सत्ता तगणश नमामाभजाम ॥२॥^३

गणपतिस्तवे च ब्रह्मण स्वरूपमद्वतमुक्तम ।

अजनिर्विकल्पनिराशाराभेक निरानन्तात्मद्वतपुणम् ।

परनिगुणनिर्विकल्पनिरिह परब्रह्मरूपगणशभजाम ॥१॥^४

एवमवगणेशमहिम्निस्तोत्रे प्रथमशान्ति^५ वीरेश्वरस्तोत्रे प्रथम तृतीययोः
केवलमेकस्मादब्रह्मणो, जगत विवर्तोऽपि तु भ्रमस्य स्वरूपमपि शकरोऽचार्यभना
नुसारं प्रतिपादितं तथा च—

१ शकरोऽचार्यभना इति राममूर्ति रचना प्रकरण

२ मणिक्यकारिकाभाष्य १७७

३ ब्रह्मसंहारतन्त्राकरे गणशाष्टके १७

४ ब्रह्मसंहारतन्त्राकरे गणपतिस्तवे १२

५ तत्रैव प ६

रज्जोसप गुक्त्विनाया च रौप्य पय पूरस्तमृगारयेमरीचो,
यदवतविष्वभेवप्रपचो यास्मिन्नाते त प्रपद्ये महेशम ॥१॥^१

विष्णु महिम शिवमहिमस्तोत्रयोश्च समेषा दशनानाम नामग्रहपूर्वक-
मुल्लेखकृत्वैकत्व प्रतिपादितम् । तथा च—

यदाहुरहा वे'पुत्रपमितरेकमच परेऽपरेबुद्ध चाये शिवमहिमघातारमपरे ।
तथा शक्ति केचित्त गणपतिमुताक च सुधियोमतीना व भेदात् त्वमसि
तदनेपमम मति ॥१॥^२

शिवमहिम्नि च प्रसिद्धश्चाक 'त्रयी सारय योग' ^३ अध्यात्मरामा
यणीयरामगीताया चाद्द तमेव बहुधा सशिप्तरूपणोपयस्तम् । प्रथम तावत्कर्मा
पेत्पयानानस्यप्रधायम क्मनाशश्च विद्ययवभवति । तथा च—

त्रियाशरीरोदभवहेतुराहता प्रियाप्रियो तौ भवत सुराणिण ।
धर्मैतरीनत्रपुन शरीरक पुन श्रिधा चक्रवदीयते मन ॥१॥
अनानमेवास्यहिमूल-कारण तद्धानमेवाश्रविधौविधीयते ।
विद्यवतनाशविधौपटीयसी न क्ततज्ज्ञ सविरोधमीस्तिम् ॥२॥^४

कमत्याग —

तस्मात्थजेत्कायमशेषत सुधी , विद्याविरोधान्तु सप्रयागत ।
आत्मानुसन्धानपरायण सत्ता निवत्तसर्वेन्द्रियवत्तगोचर ॥१॥^५

कमत्यागे तत्तरीय वाजसनयो श्रुत्यारपि प्रमाणम् तथा च—

सा तत्तरीयाश्रुतिराहसादर यास प्रशस्तारिवलकमणा स्फुटम् ।
एतावदित्यहि च वाजिना श्रुतिर्नान विमोशाय न कर्मसाधन ॥१॥^६

तत्तरीये—' न कर्मणा न प्रजया धेनन त्यागेनव' अमृतत्वमानशु । ^७

वाजसनमे— एतावदरेरवत्वभूतत्वम् ।' ^८

तस्त्वममीत्यादिवाक्यविचारोऽप्यद्द तरीयाध्यात्मरामायणीय स्तोत्रे पदाथ
वाक्याथलक्षणानि विवादास्तथा च—

श्रद्धां वतस्तस्त्वमसीति वाक्यत गुरो प्रसादादपिशुद्धमानम् ।
विनायकचात्न्यमथात्मजीवया सुखीनवे'भरिवप्रकम्पन ॥१॥

१ बहुस्तोत्ररत्नाकरे प १७ श्लोक ३ श्रीरेश्वर स्तोत्र

२ तत्रव प ६५ विष्णुमहिम्न

३ शिवमहिम्न श्लो ७

४ अध्यात्मरामायणे ८ ६ श्लोक रामगात्राया आ० १७४

५ तत्रव १७

६ अध्यात्मरामायणे २१

७ न आ प १ ११

८ व उ ४१५।१५

धादो पदार्थाविगतिर्हि कारण वाक्याथचिन्तानविधौ विधानत ।
 तत्त्व पदार्थौ परमाथ जाय वाक्मीनि, चवात्म्यमयानयामवत ॥२॥
 एकात्मवत्वाज्जहती नसम्भवे तथा जहृत्लक्षणताविरोधत ।
 सोऽय पन्थार्योविभागलक्षणा युयत्तत्व पन्थारण्योपत ॥३॥^१
 एतमेव २८ तममारम्य पवीररणापाधिप्राधौध्यानादि निरूपण ४२तम
 यावत । तत्राध्यासो यथा—

यद्यदयप्रविभाव्यतभ्रमाध्यासमित्यान्मुखिपचित ।

असपभूतर्हिविभाजन यथा रज्ज्वात्किञ्चिद्वदपीद्वर जगत् ॥१॥^२

तत आमचिन्तन ४७तम यावत । आरार-स्वरूप निणय ५५ तमत
 ५८ तम यावत ।

भागवतीयगमस्तोत्रपावनासनवृत्त-श्रीकृष्णस्तोत्रे विप्रपत्नीवृत्त श्रीकृष्ण
 स्तोत्र चकात्म्योपदेण श्रीशंकराचाय वृत्तानि निर्वाणदण्डनिवाणपदवात्मपचव
 कौपीनपचवादीनि । तत्त्वमसीत्यादिस्त्रात्रपु अद्व तवादो चनास्ति । तथा च—
 अहनिविवल्प निराकाररूप विमुचाच्च सप्रथमर्वेदियाणाम ।
 न चासगतिनैवमुक्तिनमेयश्चिदानरूप शिवोऽहम् ॥१॥^३

ध्रमोयथा—

रज्ज्वानवदमातिरज्युयथाहि

स्वात्मजानादारमनो जीवमाव ।

आप्तोऽन्याहि आत्तिताने स रज्जु

जीवोनाह दशिकारत्या शिवोऽहम् ॥१॥^४

श्रीशंकर कवचेऽपि—

महेश परम ब्रह्म शान्त सूक्ष्म परात्पर ।

सर्वातर सवसाक्षी चि मयस्तमत पर ॥१॥^५

श्रीजीवदेवरचित मत्तवजयतीस्ताने—

सत्य ज्ञानमनतमकममल ज्योति स्वतोमास्वरम ।

ब्रह्मानरुघन पर गुरुमुत्ताद्विज्ञायवदा तत्

सद्य स्मेरसरोजसुन्दरस लक्ष्म्या मुत्तापासितम ।

तद्विष्णा परम पद हृदि सदापश्यति यत्सूरय ॥१॥^६

१ रामपीतायाम् २४।२७

२ तत्रव ३७

३ निर्वाणाष्टक ६ श्लो

४ भात्मपचके २

५ शीलग्रणवे प ११६ श्लो १८

६ तत्रव प० ४७७ श्लो० ६

श्रीगणेशपूर्वगतम् —

जगत सर्गादाद्यात् प्रागप्यवस्त्वमेवभासि विभो ।
तस्मादगणप भवन्त निषिलनिदान गदन्तिनिगमान्ता ॥१॥
त्वमता मायातीन सकलजगत्त्वल्ननाद्यधिष्ठानम् ।
अद्भुतसीमभूतमवाङ्मनसागाचर पर ब्रह्म ॥२॥^१

श्रीभक्तिसम्बन्धनस्तोत्रम्—

जात जात सलुजगदहोचित्रमेतत्समस्तम्,
क्षीण क्षीण मुद्गुरपिपरादश्यते यत्प्रभावात् ।
तस्मसाक्षात्स्वरसपरमान दवीचिमयाय
ब्रह्माग्याय त्रिभुवनपते देव तुभ्य नमाञ्ज्नु ॥१॥^२

श्रीकृष्णमगलस्नात्र च—

सर्वेधदा सागन्धलापा परमण,
प्रादुस्तात्पर्येण यदद्भुतमगण्डम् ।
ब्रह्मासग प्रत्यगमिन्न पुरुषारव्यय,
तस्मश्रीकृष्णाय नमो मगलघाम्ने ॥१॥^३

एव यत्र तत्र सवत्र स्तोत्रप्वद्भुतवेदान्त प्रतिपाद्यसिद्धान्ताना निर्देशा
सन्ति ।

विशिष्टाद्भुतम्—

विशिष्ट चतदद्भुतमिति चतनाचेतनविशिष्टब्रह्मणएकत्वमितिभावात् ।
इत्य च न इवल ब्रह्मणोऽपितु जीयात्मनोजगनश्चापि सत्यतत्यथ । तत्वमसीति
महावाक्य तस्य त्वमिति पृष्ठी-तत्पुरप समासो जीवब्रह्मणोरशाशिमाव-सम्बन्ध ।
तथा च यामुनाचाय वृत्त-स्तात्र रत्ने—

न धमनिष्ठो स्मि न चारमवेदी न मत्तिमास्त्वच्चरणारविदे ।
अचिचनान्तमगति गरण्य त्वत्पादमूल गरण प्रपद्ये ॥१॥
ननिदित कमतदस्ति लोके सहस्रशोयममयाव्यधापि ।
सोह विपात्रावसर मुकुट प्रदामिसम्प्रत्यगतिस्तवाग्रे ॥२॥
अभूतपूर्व मममाविर्निवा सवसहस्र सहज हि दुस्वम ।
विन्दु त्वदग्रे शरणागताना परामवी देव न तैऽज्जुरुपम ॥३॥
ननु प्रपन्न रावृदेव नाथ तवाहमस्मीति च याचमान ।
एत्रानुवम्पय स्मरत प्रतिना मदेकबजकिमिति ब्रजते ॥४॥^४

१ स्तोत्राणवे प ३१ श्लोक ४५

२ तत्रव प ५६३ श्लो १

३ तत्रव ५६४ श्लोक १

४ स्तोत्ररत्न (यामुनाचाय) १६ २२

अत्र मत शरणागते (प्रपत्त) आवश्यकत्व सा च भक्तशरणागताय मगम
अयत्र च रामानुजाचाय —

पितरम मातरम दारान पुत्रावधूसखीगुरन ।
रत्नानि धन धान्यानि, क्षत्राणि च शूहाणि च ॥१॥
सवधर्माश्च सत्यज्य, सववामाश्च साक्षरान ।
ताकविनातचरणी शरण तत्रज मविभा ॥२॥^१

मगवतो भक्तिरेव मुक्तिस्तथा च मुकुदमालायाम—

मुकु द मूर्ध्ना प्रणिपत्य याच भक्तमेवात्प्रियतमथम ।
अविस्मृतिस्त्वच्चरणारविन्द भवे भव भक्तु तवप्रसादात् ॥
आनन्दगात्रि दमुकुदराम नारायणानतनिरामयति ।
वक्तु समर्थोऽपि न बक्तिकश्चित्त अहाजनाना यसनानिमोक्ष ॥^२

अयत्रापि—

यो राज्यपालनकृत मणिपादुके स्वे
दत्त्वा नताय मरताय च सात्वपूवम् ।
पुण्ये निवृत्त्यमभूत परम प्रहृष्ट
त राम मार्तिहरण शरण भजामि ॥१॥
य पुष्पक समधिरुह्य बधूसहाय
साक निजानुजविनीषणभानुसूनि ।
अय हरीद्वनिकर स्वपुरी प्रतस्थे,
न राममार्तिहरण शरण प्रपद्य ॥२॥^३

द्वैताद्वैतवाद —

श्री निम्बार्काचाय प्रवर्तिकेऽस्मिन्सम्प्रदाय द्वैताद्वैतभेदाभेद वाद एवास्थो
पलब्धि निम्बाक सम्प्रदायीयस्तानपुपलभ्यत । तथा च—

ज्ञानस्वरूप च हररधीनम शरीर सयोगवियोगयोग्यम् ।
अणु हिजीव प्रतिदहमिन्नम चातत्त्ववन्त यमन तमाहु ॥^४

विशुद्धाद्वैतम्—

आचाय वरुलभाऽय्य प्रवक्तक पुष्टिमाग इत्यपरनाम्ना प्रख्यातमत्रब्रह्म
साकार सवशक्तिम् सच्चिदानन्दरूपधीवृष्णस्य सायुज्यमवमुक्ति दाम्पत्यभावे
नाराधना । साम्प्रदायिकाचाय प्रणीतस्तोत्रपु मतमिमुपलभ्यत यथा रासश्रीडा

१ हिदुल्ये पृ० ६२६ रामास गीडा

२ बहस्तोत्ररत्नाकरे मुकुदमालायाम ४ तथा २१

३ स्तोत्राणवे प० २१३ श्रीरामप्रतिपत्तिके २६ ८०

४ हिदुल्ये प० ६७१ निम्बार्काचायपरिचये

गोपी-शुगलगातपु श्रीकृष्ण प्रामातृ रमायन स्तोत्रेषु च—

सुधानिर्यामनयन सुन्दर श्यामलाकृति ।
 नवयौवनसम्पन्न श्यामामृतरसाणव ॥१॥
 ब्रजयापि सदाहृदयो, गोपी-नोचन-तारक ।
 जीवनामन्दरसिक् पूषानन्द-कुतूहल ॥२॥
 बल्लवीवदनाम्भोज मधुपानमधुव्रत ।
 निगूढरसवदगापी चित्ताह्लाद बलानिधि ॥३॥^१

अचित्यभेदाभेदवाच —

चत यत्सम्प्रदायस्थनामानरमिद चत य महामुनकेवलमस्य प्रवक्तव्यं
 त्वेनापि तु श्रीकृष्णमगवत प्रेमावनारत्वन प्रसिद्ध । रूपगास्वामि जीवगोस्वामि
 सनातनगास्वामिप्रभृतीना स्तोत्रेष्विद समुपलभ्यते । श्रीस्तव कल्पद्रुमे मतम्यास्य
 स्तोत्रबहुलम् । यथा चतयाष्टकगीरागाष्टकम् श्रीकृष्ण चतयनामस्तोत्रम्,
 श्रीकृष्ण चतयसहस्रनामस्तोत्रादीनि । यथा—

यस्यानुत्सामुखदा जनाना ससार कूपाद्रघुनाथदासम् ।
 उद्धृत्य गुजाशिनयाददी यस्त गौरचन्द्र प्रणमामिनित्यम् ॥१॥^२

अथ च— मधुरमधुरमेतद्वृष्णवाना चरित्रम् ।
 क्लिप्तकतहीनान दोषबुद्ध्या न जग्मु ।
 सफल निगमसार नामदातु चतत्र ।
 प्रबल-कृष्णया श्री गौरचन्द्रोऽवनीण ॥१॥^३

रामानन्द-सम्प्रदाय —

विशिष्टाद्वैतपद विशिष्टे च विशिष्टे च विशिष्टे तयोरद्वैतमिति विगृह्य
 ब्रह्मशब्देनमगदा रामाव मननीय नरहरिणासादीना स्तोत्रेषु दृश्यतेऽयं वाद ।
 तथा च—

आ चिन्तामरो धाता परम मुखद पावनतनु ।
 मुनीन्द्रयोगीन्द्रयतिपतिपुरेद्रहनुमता ।
 सत्ता सव्य पूषा जनकतनयागरमुदगुह ।
 रामानाथो रामो रमनु ममचित्ते तु सततम् ॥१॥^४

अथवापि— निष्प्रपञ्चनिर्विकल्प निमल निरामयम् ।
 चिन्तरूप सततम् भजेह राममद्वयम् ॥२॥^५

१ श्रीस्तवकल्प मे श्रीकृष्णप्रणामस्तोत्र ६ २५ २७

२ श्रीस्तवकल्पमे श्रीरावल्लोतास्मरणमगस्तोत्रे श्लोक ६४

३ तत्रैव श्रीचतयसहस्रे पृ २११ श्लो ४५

४ बालस्तोत्ररत्नसारे श्री रामचन्द्राष्टके १ पृ० १८६

५ बहूस्तोत्ररत्नसारे श्रीरामचन्द्राष्टके ५ १८८

एवमेव सीतारामाष्टके राम मननामाष्टाविंशत्युत्तर शतस्तोत्रे श्रीराम
सारावल्यादिस्तोत्रेषु श्रीमद वात्मीकीयपरिमवध्नस्तोत्र तथा च—

परमात्मा परब्रह्म सच्चिदानन्द विग्रह ।

मायामयमहालील स्वयम्भूर्विष्णुरयय ॥१॥^१

अथदशानानि—

‘याय—देवात्तवादस्तु स्तान्पु पदेपदेऽनाप्यत परमयादानिकपदा
अपि समुपलभ्यन्ते एव तथा च ‘यायदग्नम विशमहिम्नस्तोत्रे—

किमीह किकाय सखलु किमुपायस्त्रिभुवनम् ।

किमाधारा धाता सृजति किमुपादान इति च ।

भक्तवर्षैश्वर्ये त्वययनवसर दु स्योहतधिय

कुतर्कोऽय वादिच मुखरयति भाहाय जगताम् ॥१॥

अज मानोलोका किमवयवतोऽपि जगताम्,

अधिष्ठातार कि मवविधरनादत्य भवति ।

अनीप्तो वा कुर्या दम्भुवनजनन क परिकर

यतोम दास्त्वा प्रत्यमरवरसशेरत इमे ॥२॥^२

अत्रानुमानन क्षित्यङ्कुरादिक वत जय कायत्वाद् घटवादित्यनुमाना
शुसारमीश्वर सिद्धि कृता ।’

सांख्यम—नमोमूलप्रकृतये नित्याय परमात्मने ।^३

अथत्रतत्वाना चर्याऽपि—

पृथिवीपातु मधामे पातुम रसना जलम ।

रूप हृताशन पातुस्पर्शो पातु च मास्तम ॥१॥

श्रोत्रमाकाशमप्यनु मनोवकारिक पुन ।

श्चिद्रियाण्यपि सयान्तु स्वास्वा योनि यथायथम ॥२॥^४

पृथिवी पातु सलीलमापोऽग्निमनलोऽनिलम् ।

षायुराकाशमप्यनु मनश्चाकाश एव च ॥३॥

अहकार मनो पातु मोहन सबदेहिनाम ।

अहकारस्ततोबुद्धि बुद्धिर्यक्तमव च ॥४॥

प्रधानप्रकृति याते, गुणसाम्ये यवस्थिते ।

वियोग सबकरण गुणभूतस्तु मे नवेत ॥५॥^५

१ श्रीस्तोत्राणवे प २३२ श्रीरामकमनामाष्टाविंशत्युत्तरशतस्तोत्रे

२ तिस्रमहिम्नस्तोत्र ५ ३

३ स्तोत्राणवे पृ० २५३ श्रीरामविश्वरूपस्तवे श्लो० ३२

४ स्तोत्राणवे पृ ३४३ कण्ठानस्मृति स्तोत्र ५ ५९

५ अथ ३४६ कण्ठानस्मृती श्लो० ५९ २५

योग —

नौद्धघाटयति कपाट स्वाम्यादेशविना प्रवेशाय ।
तद्वनोद्धघाटयति स्वाधिष्ठानादि निज-कपाटानि ॥१॥
नव शरीरि शरीरमूलाधारस्थिताहि कुण्डलिनी ।
आवृत्यसर्वाधारान् मृदभाण्डमिवास्तिमूलवह नेया ॥२१

एव च दिङ्मात्रोदाहरणरेव स्पष्ट प्रतीयते यत्स्तोत्रसाहित्ये प्रायः सव-
दशनानि सन्ति । न केवल नाम मात्रेणापितुमायताऽपि स्पष्टीकृता ।

केचनस्तोत्रकारा

प्रत्यहजायमानानुसन्धानप्रधानाम्बाहुत्यऽपि महाखेदकरोज्य विषयो
यतस्तोत्र कत णा विषय इतिहासो मौनमवालम्बते कतिपयनिजमहिम्नाख्याति
मागतम्य आचार्येभ्य ऋत । केपाचित्तोत्रकाराणावत्तमत्र प्रस्तूयते ।

१ श्रीमधुर

संस्कृत साहित्येगद्य शाखाया मूधयवाणभट्टस्यश्वसुर श्यालको वा
काशीत पूर्वोत्तरस्यगोरखपुर जनपद लब्धजनिरयमद्यापितत्रास्य वशजा सन्ति ।
सप्तमशताब्दीयोऽयम् ६०६ ६४८ ।^१ कुष्ठरोगामिभूत सूय तुष्टावसंस्कृत-
साहित्ये प्रसिद्ध प्रौढस्तोत्र-काव्यमिदम् । संस्कृतभाषाया कवेरप्रतिमाप्रतिमा
ध्वयत । यौडीया रीतिरोजागुणोनुप्रास प्राप्त अत्र सन्ति श्लोका १०० । सूय
किरण रयादव विम्बवणनन साकम ब्रह्म विष्णवादिभिरस्य तुलना कता । धनु
प्रासयमत्रापमोक्षत्रयादीपकतुल्ययोगिताव्यतिरेक विरोधान्तीनासमवायोऽत्र
मनोहर ।

२ श्रीहर्ष

संस्कृत-साहित्य परमा ख्यातिमागतस्यास्य विषय न किमपि बहु वक्त
व्यम् । वाणमयूरान्योऽस्यवसमासदा आसन् समयश्चास्य ६०६ ६४८ । सुप्रभात
स्तोत्र अष्टमहर्षि चतयस्तोत्र चास्य प्रधानप्रथी ।

३ श्रीवाणभट्ट

स्वरचिरवण पत्निनाया रसभाव समुज्वलाया जगमनाहारिण्या
मधुराया रचनाया कत प्रसिद्धोऽय चण्डीगणकमस्य प्रसिद्ध स्तोत्रत्रय स्रग्धरा-

१ तत्रैव गणपुत्रवचने पृ० ५ १७ श्लो ६५ ६६

२ संस्कृत साहित्य वा इतिहास पृ० २६४ थी बभद्व उपध्याय १६४ काशी

वृत्त भगवत्या दुर्गाया मनाहारिवर्णनम् समासानालम्बायमानतावणकुहरानाप्याय
मानाञ्चात्प्रेक्षा मनाहरति । तथा च—

विद्वानेष्ट्रवृन्दे सवितरि, तरल वज्रिणि ध्वस्तवर्धे
जाताशवे शशाके विरमति मरति त्यक्तवरकुबेरे ।
धनुष्ठे कुण्डितास्त्रे महिषमतिरथ पौरयोपघ्ननिघ्नम् ।
निविघ्न निघ्नतीव क्षमयतु दुरित भूरिभावाभवानी ॥१॥^१

४ आचाय शकर

स्वदशनमक्ति-सम्बलितप्रथमतारापामारप्रसिद्धिगतानामाचाय - वराणा
मतिह्य वत्त न निविवादम् । सामान्य-जनाना प्रवर्तितमशोन्लिकामवत्यतस्त
विस्तरेण स्वरचनाया स्वजीवनवत्तमुल्लिखन्ति । आचायवराश्च नताद्गोत्र
स्तेषा कालनिर्धारणे महावादश्चलति । तथा चास्य समय—

१ अस्य समय ^१	७०० ई०
२ बैरलीत्यसि ग्रथानुसारम् ^२	४०० ई०
३ द्वारिकावाचीकामकौटि पीठानुसारम् ^३	५००
४ तल्लग दष्ट्या ^४	६००
५ सर भार० धी० मण्डारकर मतानुसारम् ^५	६८०
६ बनेल सिवैलाचाय ^६	७००
७ लोबिसरिस मतम् ^७	७४०
८ मोक्षमूलरमेकादानलप्रमृतय ^८	७८८
९ वैकटेश्वराचार्याणाम् मते ^९	८०५ ८६७

स्तोत्राणि—आचायप्रवर रचित स्तोत्राणा सख्या २४० यावत्सति पर
प्रकाशित रूपेण ७० गणेशस्य ४ शिवस्य १८ दया १६ विष्णो १० युगल
देवताया ५, नदीतीर्थदीनाम् ५ साधारणानि ६ । स्तोत्रप्रवरणे दशितानि
चपटपजरिकाद्वादशपजरिका पटपदी, मनीपापचकसौदय लहरी-सोपानपञ्चका
दीनि च ।

१ स० सा० इतिहास पृ० २६५ च दे उपाध्याय

२ तर्कव

३ ४ शकराचार्ये डा० राममति शर्मा मेरठ १९६४ प० ६

४ तर्कव १ ४

५ रिपोतार्जे आक रि सिस च फार संस्कृत मेस्त्रिष्ट १८८२ पृ १५

६ साउथ इण्डिया चलप्रापी प ३७

७ तल्लव प १०

८ तल्लव प० १

९ रिपोतार्जे आक दि रि सिस च फार संस्कृत मेस्त्रिष्ट १८८२ पृ० १५

५ आनन्दवधन

अस्य नाम सस्कृतमाहित्य स्वर्णाभरलोरयम ध्वयालोकमस्य साहित्यशास्त्र
मालाकथति । देवी शतकमस्य प्रसिद्धस्तोत्रग्र य समयश्चास्य ८५५ ८८३ ।^१

६ लीलाशुक

अष्टमशताब्दीकस्यगुद्धाद्वत भवनकेपु मूध यभावस्य द्वितीयस्य श्री विष्णु-
स्वामिन गिप्य ^२ दक्षिणप्रदेशेवीणानद्या तटवासी श्रीरामदासस्य पुत्रोऽस्यप्रसिद्ध ^३
स्तोत्रग्र य श्रीकृष्णकणामृतम । गाविन्दामोदरस्तोत्रमच । द्वितीयश्रीस्तवकल्प
द्रुम मुद्रितम प्रथम च पृथक् प्रकाशितम । अस्य व्याख्यानशुकदेववदत एवाय
लीलाशुकरायपदेशमोक ।

श्रीकृष्णकणामृत महाप्रभु चतयदेवस्य परम प्रिय स्तोत्रमासीदिति
सस्कृतसाहित्यतिहास ।^४ श्रीकृष्ण दग्गन कामनाजनानयभावेनव्यक्तीकता
तथा च—

यावन् मनरदशा दशमी दगोऽपि,
रघ्नादुत्थेति तिमिरीकत सबमावा ।
लावण्यकेलिमवन तव तावदेतु ।
लक्ष्म्या समुत्ववणित वेणुमुखेदुबिम्बम् ॥१॥^५

भगवत श्रीकृष्णस्य ब्रह्मरूपेणे चर्चा तथा च—

श्री जानकी जीवनरामचन्द्र निशाचरारे भरताप्रजेश ।
जिह्वेपिवस्वामृतमतदेव गोविन्ददामोदरमाधवेति ॥१॥
नारायणानन्त हरेनसिंह प्रह्लादवाधाहर ह कपाला ।
जिह्वेपिवस्वामृतमतदेव, गाविन्द दामादर माधवति ॥२॥^६

७ कुलशेखर

अय त्रिवापुर रायस्य भूपतिरासीद दशम-शताब्दी* वृष्णवदच
धमस्यप्राचीनप्वयतमोऽनुयायी । केरलवास्तव्य केरलनरेशस्य ददवतस्यपुत्र

१ स० सा० इतिहास प० ३५० उपाध्याय काशी
२ हि० व पु ६०५
३ सस्कृत शक १४३ बीला प्रस्य पोरयपुर १८५५
४ स० सा इति उपाध्याय
५ श्रीकृष्णकणामृत १। ८ सस्कृति शक १४३
६ धारणव कल्पमे प० ६८ वृत्ती ६३ ६८
७ स सा० इति उपाध्याय पु० २६५

रत्नक्षेत्रामिजन तिरुपतिनिवासी^१ 'मुकुन्द माला स्तोत्रप्रयोग्य । वष्णव
स्तोत्रेषु मुकुन्दायमान श्लोका ६० श्रीस्तवकल्पद्रुम सग्रहीत ।^२ परम हृदया
वज्रम् ।

ह मापालक है कपा-जलनिधह सिधुक्पापते ।
ह कसान्तक हे गजेन्द्र करणा-सारीण ह माधव ।
हे रामानुज ह जगत्प्रयगुरो ह पुण्डरीकाक्ष माम् ।
हे गोपीजन नाथ पालय पर, जानामि न दवा विना ॥१॥^३

८ पुष्पदन्त

भगवत शंकरस्य शंकरेषु स्तोत्रेषु निरोमणिमिव राजतम्य शिव
महिम्न-स्तोत्रम् 'राजोत्तरेण स्वभाव्यमीमासायामस्य श्लोकोधृत । गिरिविणी
शिक्षरी कतम् भावपूणम् सन्निपतरेव शब्दगम्भीरायबोधनपरम् । दासनिव
मस्य बाल दशम शतवात्पूवम् ।^४

९ यामुनाचाय

वष्णवसम्प्रदायस्य प्रधानाचाय-नाथ मुने पौत्र ईश्वरमुन पुत्रदवासी
दयम् अस्म जम १०१० बीरनारायणपुरे (मडुराया) अभवदस्यालमदार
स्तोत्रमद्वीवप्रसिद्धम् । आचाय रामानुजस्य गुरुस्यम् श्रीस्तोत्ररत्नमपरनाम—
तथा च—

'न धमनिष्ठा न चात्मवेत्ती न भक्तिमास्त्वञ्चारणारविन्दे ।
'भक्तिचनो नयगति शरण्य त्वत्पादमूल शरण्य प्रपद्य ॥१॥
न निन्दित कमतदस्ति लोके सहस्रगा यनमया यथायि
सोहृदिपाकावसरे मुकुन्द श्रुदामिसम्प्रत्यगतिस्तथाप्रे ॥१॥^५

१० उत्पलदेवाचाय

शंकागमाकाशेकश्मीरे नवा आचायतारा जातास्तत्रोत्पलदेवो मुख्य
यश्चेश्वरीयनवम्या शताय्या उत्तराद्ववर्ती । अस्म वृत्तिषु नवग्रथा प्रसिद्धि
मागता तत्र शिवस्तोत्रावली स्तोत्रग्रन्थ । अद्वतदशनस्यमूलाधारमुपताशमीकृत्य
भक्तिभावस्य चरमाभि यक्तिरन । अयमाचाय शव शास्त्रस्य सिद्धातागमयोर

१ हि स अक पू १७३ गीता प्रस गोरखपुर १९५५ तथा हिन्दुत्व प० ६४३

२ श्रीस्तवकल्पद्रुम प ३६३

३ तत्रव ३७१

४ अन्त अक गीता प्रस गोरखपुर प० १५२

५ आलमदारस्तोत्र श्लोक २५ २६

मयोरपिपत्नयोर्गर्भासीत । प्रत्येकस्मिन्नेवर्णनशली विलम्बणा । नवीनाचात्र विंशति स्तोत्राणाम् । तत्र भक्तिविलाससवदिमपरिमावनप्रणय प्रसाद सरसोद्वलविजय विधुरादीनि मुश्याति ।^१ याथाद्यपक्षयात्रमकं प्रशसाविहिता । तथा च—

न यागो न तपानार्चा नम कौऽपि प्रणोयते ।

अबाध शिवमार्गोऽस्मिन् भक्तिरेवाप्रशस्यते ॥१॥^२

११ रामानुजाचाय

विशिष्टाद्वैतसिद्धा-तमास्कराण भगवच्चरणारवि-दमकर-दानामाचाय वराणा जन्म-दक्षिणभारते श्रीपरेम्बुघरग्राम जातमस्य पितुर्नाम वेणवसोमया-जीमातुश्च कात्तिकती देवी आसीत् । काचीनगरे श्री यादव प्रवास सनिधौ वेदान्तविद्यामध्यष्ट । परमासन्निभस्वगुरोरद्वैतवादस्य विरोधिन । एषा स्तोत्र ग्रन्थ 'गद्यत्रयम् । विष्णु विग्रहद्वयस्तोत्र रामपटलम् ।^३ कालश्चास्य १०७५ वि० स० ।^४

१२ श्री निम्बार्काचार्य

अस्यायनामनियमानन्द आसीदस्य जीवनादिविषयसन्त्यनेवमतानि । निम्बार्कसम्प्रदायमतानुसारमस्य काल पञ्चम शताब्दी वतमानानुसंधानपरायणा नामत चकालशतताब्दी दक्षिणभारते गोदावर्यास्तटे बहुयपत्तनात्तिकेऽद्वैतश्रमेऽय स्वजन्मलेभे । अस्य पितुर्नामार्णोमुनिजगन्नायोवास्यस्तोत्रग्रन्थ श्रीकृष्ण स्तवराज सरलया गिरान्न भगवत् श्रीकृष्णस्य गुण वणनम् गुण वणन प्रसंगे धार स्वदत्तनमपि स्पष्टी चकार अणुवादोऽस्य प्रधान मतम् । तथा च—

मानस्वरूपं च हरेरधीनम्

शरीरसंयोग विभोग जयम् ।

अणुहिजीव प्रतिदेहमिन्दुम्

पातद्वयत्त यदन-तमाह् ॥१॥^५

१३ श्रीकृष्णमिश्रयति

एषादशशताब्दी च प्रबोधचन्द्रादय-नाटवस्यभक्तिपरकस्य रचयिता ।

२ शिवस्तोत्रावस्थाम् १९९५ श्री स० प्र० बाणनगरी

३ तत्रैव श्री १११८

४ हिन्दुदे शानमण्डल काली प० १२२

५ तत्रैव प १५८

६ तत्रैव प० १७१ १२२ पं० अंक

समासगह्वानन्तर श्रीकृष्णानन्दयतिरस्य नाम यातम ।^१ बहूनां स्तोत्राणो रचयिता 'निगमसारसंग्रह' तत्त्वमाममित्यादीनाम बहूस्तोत्ररत्नाकरे^२स्य नाम्नाऽऽकस्तोत्राणि धतानि ।^३

१४ श्री माध्वाचार्य

द्वैतमत प्रवक्तव्यस्य जगद्गुरोराचार्य माध्वस्य जन्म १२५५ वक्रमीये सन्ताकेलिखितम्^४ हिन्दुत्वे तु १२५६ ।^५ अस्यापर नामाद्वितीय । अस्यपितुर्नाम मधि जीमद्वो मातुश्च वदवतीत्यासीत् । ग्रामश्च मद्रास प्रांत वेलि 'वायादेवस्था' वतारभूतोऽयमिति । वासुदेव चार्यविदमधीतवानय द्वादशस्तोत्रमस्य^६ य ।

१५ श्री चेंकटनायवेदाचार्याचार्य

आचार्यरामानुजस्य ७४ शिष्यत्वे यत्तमोऽनन्तस्तस्य पौत्रोऽन्तसूरिरस्य पिता तोतारम्बा च माता । वदान्ताचार्यस्यास्याविर्भाव १३२५ वक्रमीये वत्सरेऽभवत् । ग्रामश्चास्य कानुर्न्यातिके धूपिलग्राम ग्रहताचार्यविद्यारण्यस्याय सहपाठी । तिरुपाहिन्द्रपुरेऽयम बहूमिरयन्न वसहानवस्तोत्रं यानिखिलत तत्राभ्युत्थतक गरुडपञ्चशती, त्यादीनाम अस्य भृत्युश्च १४२६ वक्रमीय भवत् । वराहस्य मूलिमान रूप परममन्त्रो निरहकार दशनिक्ताकवित्वया परिपाकोऽस्मिन्वभासने ।^७

१६ जगद्धरमठ

संस्कृतसाहित्य-परिशीलन मनस्वामाना सहृदयानां नास्त्यविदित यत्कदमीरप्रान्ताऽत्र महद्वसिष्ठ्यवहति विशेषतस्तत्रसाहित्य-याकरणशक्य दशनादि विषयेषु । मठोऽपि स्वज मननभव प्रान्तविशेषमलचकार । अस्य पिता मह श्री गौरधर पिता च रत्नधर । भगवत् शंकरस्यानन्तमन्त्र सन्तान स्वतन्त्रश्चासीदयम । तथा च —

अनन्तसिद्धान्त्र प्रया तगामिन समस्त शास्त्राणवपारददवन ।

ऋजुयजुर्वेदपदाथवणना व्यनक्ति यस्यादमतविश्रुतधृतम् ॥१॥^८

१ हिन्दुत्वे ६१४ स अ १७२

२ बहूस्तोत्ररत्नाकरे २ ३ प० वाशा' संस्करणे

३ सप्त प्रके प० १५७ गीता प्रस गोरखपुर

४ हिन्दुत्व प० ६६३

५ तत्र ६५८ ६

६ स्तुति कुमुमात्रली काशी २०२१, ६१

अस्यस्थितिकाल १३५० ई० आसीत् । स्वपुत्रयशोधरभट्टमध्यापयितु-
व्याकरणग्रन्थमपि यलिखत् बालबोधिनी कातत्रवत्तिनाम्ना । अस्यचित्सदगुरो
कुरुणायाप्रेरितोभूत्वा स्वशिष्ये शक्तिपातमकरोत् । यनाय नान शक्ति त्रिया
सक्यो भाजन जात । तथा च—

कार कारमकारिवारितशमरक्षररक्षरिदम,
विघ्ने विनिनत शम्भुसेवनमुखामोगापभाग मन ।
विन्तु क्वापि क्दापि कापि, पतिता सा माधुयदष्टियत् ।
प्राप्त सूक्तिबपु जितोजितमुधा स्वाद प्रसाद प्रमो ॥^१

अथ स्वरचनायाम भगवतो गुणानुवादभेवाकरोत् हिन्दीभाषाया प्रधान
कविस्तुलसीदासोऽस्यानुकरण कृत्वाबहुशोरचनामकरोत् तथा च—

उष्णनि श्वसिति क्षितिबिलिखति प्रस्तौति न प्रेयस
प्रीति मूक्निमिरीशितु करतसे धत्तेकपोलस्थलम् ।
वादेवी हृदयज्वरेण गुरुणा क्रान्ताहृताश्व था
नीताविकृतकोपनिष्कप नृपस्तोत्रमपापातताम् ॥१॥^२

तुलसीदास "कीहे प्राकत जनगुनयाना सिग्धुनि गिरालागिपछिताना ।"

अथ च— एता पूर्वकविप्रणीत विविधग्रन्थामृतास्वादन
क्रीडाहुललितम् हरन्ति, हृदय वाच कथ धीमताम् ।
केपाचित्पुनरीश्वरस्तुतिपद व्याहार हेवाकिनाम्
मास्यन्ति स्पृहणीयता भुवि भवक्लेशस्पृगी मादशाम् ॥१॥^३

तुलसीदास — भनिति मोर सबगुनरहित विश्वविदितगुन एक ।

सोविचारिसुनिहृदिसुमन जिनके विमलविवेका ॥

स्तोत्रापेक्षया काव्यत्वमस्यप्रधानम् । भगवत्स्तोत्र पापरागीमुमूलयति
तथा च—

मणि सुसूक्ष्मोऽपि यथोत्वणविष कशोऽपिवह्नि सुमहद्यथानूणम् ।
शिन्धुम गेद्रोऽपि यथागजव्रज, तनु प्रणीवोऽपि यथातमो मरम ॥१॥
यथात्पमप्योपधमुमद गद यथाभृत स्तोत्रमपिक्षयाद्मयम्
ध्रुवतर्धैवाणुरपिस्तव प्रमोऽगणादधदीधमपिव्यपोहति ॥२॥^४

अस्यमक्तिद्रष्टव्या—

१ स्तुतिकुमुभाजली वाद्यो २ २१ १९११

२ तत्रैव ५।३४

३ तत्रैव ५।३६

४ स्तुतिकुमुनात्रली ७।९ १०

पाप खलोऽहमिति नाहसि मा विहातुम्
किं रक्षया कतमतरकुतोभयस्य ।
यस्मादसाधुरधमोऽहमपुण्यकर्मा
तस्मात्तवास्मि सुतरामनुवम्पनीय ॥१॥^१

वेचिदलकारा — (यमव)

मानुनानुहिनमानुनावहदमानुना च विनिर्वतितन यत् ।
तेनतज्भटितिशार्तिमातरे ध्वातमिति तदुपास्महेमह ॥१॥^१

श्लेषमूलको वनि —

ध्रुवरेण गगनेन सम्बत जीवनगिरसिर्वाणितम श्रितम ।
भोगिमिदचभुजगविभूपित शकरशुभकर मजामहे ॥१॥^३

एवमव पचविशतिमस्नोत्रे चित्रकाययमवादीनि । अस्य कविता भक्ति
परिपूरितहृदयस्योद्गारा अत्र श्लेषानुपास यमकाना सम्मेलनम् । सरसा सरला
बदणारसाप्लाविता ।

१७ श्रीचेतयोमहाप्रभु

श्रीडीयवष्णव सम्प्रदायस्य प्रवक्तव्यो मय मत्तम अचित्यभेदाभेदवादमूलकम् ।
कालातिरेणायमवास्य सम्प्रदायस्योपास्यन्व समजनि । श्रीऋष्णस्यावतार
इति साम्प्रदायिका आविर्भाव १४०७ तिरोभाव १४५५ शकाब्द ।^४
श्रीऋष्णमकी तनपरा श्लोका —

क्षतोदपणमाजन भवमहादावाग्निनिवापणम
श्रेय करवर्चिका वितरणे विद्यावधुजीवनम ।
आनन्दाम्बुधिवधन प्रतिपद पूणामतास्वादनम
सवात्मस्नापन परविजयते श्रीऋष्णसकीतनम ॥१॥^५

१८ श्रीसनातनगोस्वामी

श्री महाप्रभुवतयदवस्य प्रधानोऽनुयायी जन्म सम्बत १४८८ ई०
पितुर्नामबुमार देवामातुश्च रेवनी मारद्राजगी रीय मृत्यु १५५८ ।^६ वगीयोऽय
रूपगास्वामिनो भ्राता । एवदा ऋभावातसमचित्तमघाच्छननमसिबह्विजगाम ।

१ तत्रक १११३७

२ तत्रक ११७

३ तत्रक ११२१

४ सततक १६३ गीता प्रेस गोरखपुर

५ तत्रक ५० १६३

६ तत्रक ५० १६५

पथिविवदमानयोश्चाण्डालदम्पत्यो स्त्री प्रोवाचास्मि कालेदुर्दिने श्वाणसो वाबहि-
गच्छति नतर आकरायेंदम्बत्तान्तमस्य हृदिधराग्यमजायत ।^१ अस्यश्रीकृष्ण
सीलास्तव श्रीस्तवन्लङ्घने प्रकाशित । श्लोकाश्चान् ४३ । स्तान्निमिद
भागवतस्य सक्षिप्तवर्णनानुसारि ।^२

१६ श्रीमद्रूपगोस्वामी

श्रीसनातनगोस्वामिनो लघुभ्राता जन्मकालः १४६६, पिता कुमारदेवो
माता च रेवती । भारद्वाजगोत्रीयो मृत्यु काल १२६३ ई० । अचिन्त्याभेदमतात्मक
श्री गौडीय सम्प्रदायस्य प्रकाण्डविद्वान् ।^३ आदौ मुस्लिमरान् कम्बर श्री
चतुर्षु महाप्रमुसम्पकतो विरवतोऽभून् । अस्यानरस्तोत्राणि श्रीस्तवकल्पद्रुमे
प्रकाशितानि तेषु कानिचित् आनन्दारथस्तोत्रमुकुटमुक्तावलीगाविन्दविरदावली
राधिकाष्टकादीनि । सलित लनितरममरितम सानुप्रासम् श्रीकृष्ण-गुणकीर्तन-
परमिदम् ।

२० श्रीलक्ष्मीधर

अस्य स्थितिकाल १५ शताब्दीतश्चित्पूर्व । अस्यपितुर्नामश्रीनमिह ।
अच्युतानन्द परमहंसस्यशिष्योऽयं भगवत श्रीकृष्णस्य नाम महिमपरमस्य
स्तोत्रम् । भाषा सुललिता प्रसादा सरला प्रवाहमयी रचना । तथा च—

‘नयनानन्दकर करम्बितकर ह्रियगवीननव
गोमामादधत तवीनजलदे मीलत्मुधागो स्फुटम् ।
भक्तानां हृदयस्थित सततमप्यामीर दग्गोचरम्
गोपाल भजता मनो मम सदा सत्तार विच्छित्तय ॥१॥’

२१ श्रीवासुदेवाचार्य

धृतयमहाप्रभा प्रसिद्धो नुयामिनोमहेश्वरविहारदस्य पुत्र श्रीमधुसूदन
वाचस्पतेर्भ्राता । स्थितिकालश्चास्य १५ शताब्दी । नवद्वीप मण्डले विद्यानगरा
रथस्य वसति । ब्राह्मणो विष्णुस्तोत्रेषु वासुदेवसरस्वती नाम्नानन् स्तोत्राणि ।
तथा च—

१ हिन्दुत्वे ६७६०

२ श्रीस्तवकल्पद्रुमे ४२६ वृत्तान्त मधुरा दि० २०१६

३ सत प्रके ११६

४ सत प्रके १४६

५ सत प्रके १४६ धृतयनाम श्रीमन्त

पाप खलोऽहमिति नाहसि मा विहातुम्
किं रक्षया कृतमतरकुतोभयस्य ।
यस्मादसाधुरधमोऽहमपुण्यकर्मा
तस्मात्तवास्मि सुतरामनुवम्पनीय ॥१॥^१

केचिदलकारा — (यमक)

भानुनातुहिनभानुनावहृदभानुना च विनिवर्तितन यत ।
तेनतज्जभटितिशान्तिमान्तरे ध्वातमिति तदुपास्महेमह ॥१॥^२

सप्तश्लेषमूलको वनि —

धम्परण गगनेन सम्बत जीवनशिरसिर्वणितम श्रितम ।
भोगिमिश्चभुजगविभूपित गकरधुमकर भजामहे ॥१॥^३

एवमेव पञ्चविंशतिमस्तोत्रे चित्रकाव्ययमकादीनि । अस्य कविता मक्ति
परिपूरितहृदयस्याद्गारा भव श्लेषानुशास यमकाना सम्मेलनम् । सरसा-सरला
करुणारसाप्लाविता ।

१७ श्रीचेत योमहाप्रभु

गौडीयवर्णव सम्प्रदायस्य प्रवक्तव्यस्य मतम् अचित्यभेदाभेदवादमूत्रकम् ।
कालांतरणायमेवास्य सम्प्रदायस्योपास्येव समजनि । श्रीशृष्णस्यावतार
इति साम्प्रदायिका प्राविर्भाव १४०७ तिरोभाव १४५५ शकाब्द ।^४

श्रीशृष्णमकीनपरा श्लोका —

धत्तोदपणमाजन भवमहादावाग्निनिर्वापणम्
भय करवचिका वितरण विद्यावधुजीवनम् ।
भ्रान्दाम्बुधिवधन प्रतिपद पूर्णमितास्वादनम्
सर्वात्मस्नापन परविजयते श्रीशृष्णसकीतनम् ॥१॥^५

१८ श्रीसनातनगोस्वामी

श्री महाप्रभुव्रतयदेवस्य प्रधानोऽनुयायी जन्म सम्बत १४८८ ई०
पितुर्नामकुमार देवामातुश्च रेवती भारद्वाजगोत्रीय मृत्यु १५५८ ।^६ वगीयोऽय
रूपयोस्वामिनो भ्राता । एवदा ऋभावातसमवितेमषाच्छनेनभसिबहिजगाम ।

१ तत्रव ११।३७

२ तत्रव १।७

३ तत्रव १।२१

४ सप्तमक १६३ गीता प्रेस गोरखपुर

५ तत्रव ५ १६३

६ तत्रव ५ १६५

परिविदमानयोश्चाण्डालदम्पत्यो स्त्री प्रोवाचास्मि कालेदुदिने श्वादासा वाबाहि-
गच्छति नेतर आकरार्येदम्बृत्तान्तमस्य हृदिवराग्यमजायत ।^१ अस्यश्रीकृष्ण
लौलास्तव श्रोस्तवत्लाद्रुमे प्रकाशित । श्लोकाश्चान् ४३ । स्तोत्रमिद
भागवतस्य सन्निप्तवर्णनानुसारि ।^२

१६ श्रीमद्रूपगोस्वामी

श्रीसनातनगास्वामिनोलघुभ्राता जन्मकाल १४६६, पिता कुमारदेवो
माता च रेवती । भारद्वाजगोत्रीयामृत्यु काल १५६३ ई० । अचिन्त्याभेदमतात्मक
श्री गौडीय-सम्प्रदायस्य प्रकाण्डविद्वान् ।^३ आदौ मुस्लिमरान् बमकर श्री
चतय महाप्रभुसम्पकता विरक्तोऽभूत् । अस्यानकस्तोत्राणि श्रीस्तवकल्पद्रुमे
प्रकाशितानि तेषु कानिचित् आनन्दार्यस्तोत्रमुकुन्दमुक्तावलीगोविन्दविष्णवली
राधिकाष्टकादीनि । ललित लनितरममरितम साधुप्राप्तम् श्रीकृष्ण-शुणकीतन
परमिन्म ।

२० श्रीलक्ष्मीधर

धस्य स्थितिकाल १५ शताब्दीत निश्चित्युव । अस्यपितुर्नामश्रीनसिंह ।
पञ्चुनातनद-परमहंसस्यक्षिप्योऽयं^४ भगवत् श्रीकृष्णस्य नाम महिमपरमस्य
स्तोत्रम् । भाषा सुललिता प्रसादा सरला प्रवाहमयी रचना । तथा च—

‘नयनानन्दवर करम्बितवर हैयगवीननव
गामामाघत नवीनजलते मीलत्मुधानो स्फुटम् ।
मकाना हृदयस्थित सततमप्याभीर दग्गोचरम्
गोपाल भजता मनो मम सदा ससार विच्छिन्तये ॥१॥^५

२१ श्रीवासुदेवाचार्य

धनयमहाप्रभा प्रतिष्ठीनुयामिनोमहद्वरविगारदस्य पुत्र श्रीमधुसूक्त
याचस्पतैभ्राता । स्थितिकालश्चास्य १५ शताब्दी । नवदीप मण्डन विद्यानगरा
रस्य वसति । ब्राह्मणोऽविष्णुस्तोत्रेषु वागुत्तरसम्बती नाम्नायक स्तोत्राणि ।
तथा च—

१ हिन्दुधरे ६०६ ८

२ श्रीकृष्णस्य ४२६ पृष्ठाया मण्डप दि २०१६

३ सप्त शके १६६

४ सप्त शके १४६

५ सप्त शके १४६ अथयन्नाम श्रीमहात

'नाह विप्रो न च नरपतिर्नापि वस्य न भूदो,
नाहवर्णी न च गृहपतिर्नो वनम्या यतिर्वा ।
किन्तु प्राद्यनौखिलपरमानन्द पूर्णामृताग्रधे
गापीमनु पद कमलयान्सिन्हासानुदाम ॥१॥'

२२ श्री नृसिंहसरस्वती

अथ श्री सदानन्दयोगीन्द्र रचित वेदात् सारस्य टीका कर्ता । टीकेय
१५१८ शकात् लिखितानेकस्तोत्राणां रचयिता श्री विष्णुमाधवाष्टरवक्त्रेश्वर
शतकादीनाम् । अस्यत्तनरीयाशास्त्रा वखानस सत्रगीतम् गोत्र यजुर्वेत् पदमनाभी
दरस्य पिता न तायश्चगुरु ।' तथा च—

शास्त्रा यस्य तुत्तरीयविहिता सूत्र च वदानमम
गोत्र गीतममाट्टुनिश्च हविषा यागाश्रुतिर्माजुषी ।
कालोऽत्र निगमागमप्रवचनविद्यायिना यापित
स्वाचायस्तु पिता पितामहनिम् श्री पदमनाभाह वय ॥१॥
श्रीमदगीतम् गोत्रजस्य विदुषोऽनतायनाम्न गरो
तस्या ह नरसिंह नामविन्ति निप्यस्तुरीयाऽनुज
श्रीमदवैशम्पत्यायकास्त्रदिद हृदयसता शृरावताम्
पद्याना शतक चकार विदुषा विद्यानवद्यात्मनाम् ॥२॥^३

भाषा काव्यमयी समासबहुला बववित्सारलाप्रसादमयी सानुप्रासा ।

२३ श्री अप्पयदीक्षित

भगवताचार्यकृतेण प्रवर्तिताद्वतसम्प्रदायमहानाचार्य । अलवार
व्याकरणशास्त्राणि विषयाणाम महनीयोविद्वान् । अत्रवरजहागीरयो समका
लीनोऽस्यपितामह श्रीदीक्षित पिता च रगराजाध्वरि ज मसवत्सर १५५०
ई० मृत्युश्च १६२२ । महान् विद्यमक्त स्तात्रग्रन्थो वरत्तराजस्तव ।^४

२४ श्रीनारायणभट्ट

अस्य स्तोत्रम् वीनारायणीयम् नारायणेन प्रणीतत्वात् नारायणमधिकृत्य
प्रणीतत्वाच्च द्विधाय सगच्छत । तथा च—

अनात्वा तं महत्त्वं यदिह विगदित विश्वनाथ क्षमेथा
स्तोत्रञ्चतत्सहस्रोत्तरमधिकतरत्वेत्प्रसादाय भूयान् ।

१ सत अंक १६५

२ द्विदत्त प ६२६

३ स्तोत्राणवे पृ ४४६ श्लो ६७ ६८ यैवटश्वर शतके

४ सन्त प्रके प० १५८

द्वेधानारायणीय श्रुतिषु जनुपा स्तुत्यता वर्णनेन ।

स्फीत लीलावतारैरिदमिह कुरुतामायुरारोग्यसौख्यम् ॥^१

स्तोत्ररुधतच्छी गुरुवायुपुरकृतसन्निधानस्यथी नारायणस्य गुणगणाना प्रतिपादकम् । सुगहीन-नाम्ना कविवरेण मट्टपादेन प्रणीतम् । अथकर्ता च केरलप्रान्तीय 'चन्दनककाव' देवी क्षेत्रस्य 'मेप्पतूर ग्रामनिवासी आसीत् यद्यप्यधुनास्य ग्राम न तत्र बरीवर्ति पर चन्दनवनालयाया देव्या क्षेत्र तु वतते एव । अस्यतिवत्तेन शक्यते वक्तु सभ्यम् । पर भूमिकानुसारमस्य ग्रन्थस्य रचना १६६३ चना-दयामभूत् ।

अथ बाल्येविद्ययाननुज्ञीत पाण्डित्यरहितो यौनादये मासारिक्सुखमेव-पर मयमान श्वसुरगह्वध्ववसत । कोऽपि विपश्चिदस्य बुद्धि-वलक्षण्येन तुष्टोस्य कुशाग्रबुद्धिताविद्या बभूव चालोक्यमशान्यमानचित्त इम काव्य नाटकानि विषयानध्यापयामास । बहुष्यस्य पराकोटिमनीयतमम् । स च विद्वान्द्विजेतरासीदेव कथ्यते यत्प्रयेत्पानधिकाणिमप्येन वेदानध्यापयवातानातो जात ।

अस्मिन्स्तोत्र चक्रवर्तिनितारायाणीय गगा-नरग मणीमिवप्रकटयन्ती गान्धर्वसम्पत् पाठक मन-मुण्डरीकेषु भाक्तिकारुण किरण केलिमिव प्रकाशयन्ती रीतिगुणालकारादिचातुरी जनयन्ती निस्सीमगुणगण जनान भक्तिभावुका-मोदयति । तथा च—

सा दान-शिवशोधात्मकनुपमिन काले-गावधिम्याम
निमुक्त नित्यमुक्त निगम शत-महत्त्वेण निमास्यमानम् ।

अस्पष्ट दष्टमात्रे पुनरुपपुन्पाथामक अज्ञानत्वम्

तन्नावद भाति साक्षादगुरुष्ववनपुरे हृतभाग्य जनानाम् ॥१॥^२

भगव-नाममहिमा—

अजामिलोनाममहीगुर पुरा चरविभाऽधमपथागहाश्रमी ।

गुरोगिर काननमय द्रष्टवान सुषष्ट-तीला कुलटा मदाकुलाम् ॥१॥

विष्णार्नीयाणि वावा कथयतुधरण श्चरेणूमिमीते ।^३

यस्यवाधप्रयण जगन्भिमत मोक्त पूण-सम्पत् ।

याऽम्ब विद्व विधत्ते प्रियमिहपरम धामनस्यापि धानम्

त्वदभक्ता यत्र माचल्यमृतरसमर-दम्प यत्र प्रवाह् ॥२॥^४

१ धीमन्नारायणीये त्रिवपुरस्यभगवतो-य प्रकाशन १९५१ श्लोक १०।१६

२ नारायणीये १।१

३ नारायणीये २२।२२२

४ तत्रैव ९६।१०१५

२५ श्रीजीवगोस्वामी

श्री सनातन श्री रूपगोस्वामिनाऽनुजस्यानुपमस्यश्री बल्लमतिनामा
तरस्य पुत्र षोडश शताब्दाव गोडीयत्रणवसम्प्रदायीयोऽय । अस्य गुरुरपि
श्री सनातन एवासीत् व शवने राधादामोत्तरमन्दिरवारमामास । अस्यानक
स्तोत्राणि श्रीस्तवकल्पद्रुमे मुद्रितानि । तेषु कानिचित्-श्री कृष्णाष्टवमयम
श्री गोपालविरुदावल्यादीनि । सरले सगीतमयमनुपाससम्बलितम् । तथा च—

अमितमवत्वाधी दह्यमान चिरामे
कथमपि कलयित्वा पूण कारुण्यमूर्ति ।
निजसहजजनात् स्वीचरारद्वरो म
तमिहमहित रूप कृष्णदव निपेये ॥१॥^१

२६ श्री ब्रह्मानन्द सरस्वती

अयमद्वैतसिद्धष्टीकाकारोमधुसूदनसमकालीन । षोडश शताब्दया
उत्तराद्वर्ती सप्तदशशताब्द्या पूर्वाद्धिम च । अद्वैतवादस्य प्रबल-समर्थकोऽय
अन्यानिस्तोत्राणि यरचयत् । बृहत्स्तोत्ररत्नाकरे संवर्तितानि । तेषु कानिचित् ।
तथा च—

रामाष्टकदीनबधवत्परहरिनामाष्टक गाविदाष्टकरामापत्यष्टका
दीनिस्तोत्राणि । स्तोत्र प्रकरणेविवर्तितानि च ।

२७ आचार्य मधुसूदन सरस्वती

अयमद्वैतसम्प्रदायप्रधानेष्वन्यतम अस्यस्यति कालनिणया जटिल
षोडशशताब्दया पूर्वाद्धि वर्तीति मतनिश्चीयत एतिहय । तथा चाय हिन्दी
भाषाया कवितुलसीनास समकालीन । एव विम्बदत्यनुधूमते यत्तुलसी
दासस्य—

हरिहरयज्ञमुरवरगिरा वरणहि सत सुजाय ।
हाडी हाटक चारुचि राधे रवाव समान ॥१॥
अस्योत्तरे मधुसूदनाचार्योऽलिवत् ।
आनन्द काननहस्मिन् तुलसीजगमस्तरु ।
कविता मजरी यस्य रामभ्रमरभूषिता ॥१॥^२
स्ववाधक्य नवद्वीपे गलाधर मट्टाचार्यमप्यमिलत तथा च—
नवद्वीपे समायात मधुसूदन सरस्वती
चक्रम्प तक वागीश कातरोऽभूत गलाधर ।^३

१ श्रीस्तवकल्पद्रुमे १।१ श्रीकृष्णाष्टके

२ रसायन प ८ आ मधुसूदन सम्प्रदायि अनेत शास्त्री पडके काशी २ १८ प ०

३ भारतीय साहित्यशास्त्र, म चाय बलदेव उपाध्याय १९६३ प ११८

सम्राजाञ्जवरस्य राजसभायामप्याहूतोऽयमिदृतीतिहासप्रमाण षाडश
शतादीकाज्यमिति समायाति ।

वशीविभूपितकरानवनीरदामात पीताम्बरादरुणविम्बपनाधरोष्ठात ।
पूर्णेदुसुदरमुखीदरविदनत्रात कृष्णातत्परकिमपितत्त्वमहन जाने ॥१॥^१
वागीच फरीदपुर मण्डल कोटलिया ग्रामवासी भासीत्यमाचायवर ।

२८ पण्डितराजजगन्नाथ

अयमप्यवेदीक्षितसमकालीनो राज साहजहास्यस्य प्रशसाया लिखित
श्लाकेनास्य समय १७ गगतादी मध्यभाग । अय पचलहरी गगा करुणा
लक्ष्मीसुधादी अलिखन । तलग । दिल्ली राजा पण्डितराजेत्युपाध्य सम्मानित ।
अप्रतिमप्रतिभासम्पन्न । स्वामाविकीचास्य कविता । मगवत श्रीकृष्णस्य
चरणारविन्दयोरस्य प्रगाढाभक्तिरासीत् । द्वाशापाकस्य समचितमधुरिमा
स्वभाव्य तथा च—

स्मृतापितरुणातप करुणयाहरतीनणाम
अभगुरतनुत्विपावलयितागतविद्युताम ।
कलिदगिरिनिदिनी तट-मुरद्रुमालम्बिनी ।
मशेयमति चुम्बिनी भवतु कापिकादम्बिनी ॥१॥^२

२९ श्री रामभद्रदीक्षित

अयमृगवेदीयो विप्रधामीत कोण्डियगोत्र तजोर' जनपदान्तगत 'नानु
लाल तालुवानिवासी यन्नरामोन्मद पिता साहित्य-व्याकरण-वदान्तादीना
विषयाणाम् प्रमुखा विद्वान् । अस्य बाल्य नाम कोण्डरामनिवम् । चन्दनावत्या
दव्या निकटे गह्वरीजापुरमस्य निवास । वाचरच १६६३^३ स्तोत्रग्रन्था श्रीराम-
कणरसायनस्तव वणमालास्तव रामप्रसादस्तवो रामचित्रस्तवो विचगमस्तव
एषु रामवणरसायनस्तव श्री कृष्ण-वर्णामृतमित्यस्य प्रतिप्रियायाम् छायायावा ।
अस्य स्नात्रेषु ध्याकरण-साहित्यया रामवय । अय रामस्यानयोभक्त ।
तथा च—

मौलीनिधतिमुद्रुट त्यजबहिबहम्
पाणोमृताणधनुषा सहमुचवणुम् ।
गारवामूर्धनिदृष्ट ज-पञ्जपादवालात्त
रामायद्रुडहनवत्त्वममवाश्रयवाम् ॥१॥^४

१ रामान १

२ स सा इतिगाम, प० १० धा बलपेड उराध्याय

३ रनुवमविभासायाम् (महाभारत १० मुद्रुदृष्ट्य भाग्ये संज्ञापुरम् १६१२)

४ रनुवमविभासायाम्

३० श्रोकटाध्वरि

मद्रप्रांतीय श्रावणव्यासात् । अयं स्वविश्वगुणादशचम्पूकाव्यं
आग्लाना दुराचारवर्णनमकरात् । अताऽस्यस्थितिकाल १७श शताब्ती । आत्रेय
गोत्रस्यालकारनीति शास्त्र विदुषः श्री श्रीनिवासाध्वरिणोपनारायणचन्द्र
चरणवृज्जरसिक्करघुनाथपुरेणश्री रामोनुजायमतानुयायिश्चा वैकटाचाय शिष्यणा
नेनभा यम् । तथा च—

पौत्रणात्रयगोत्रामरणनयपण-श्रीनिवासाध्वरी-दो
श्रीमद्रामाधिमत्तिप्रभुदितरघुनाथाययज्वात्मजेन ।
वदाताचायपादाम्बुजनिहितहृदा वैकटार्येणकल्पता ।
रम्यलक्ष्मीसहस्र पठदढतरनित्यकल्याणकाम ॥१॥^१

रागपरिहाराय निगुणस्यापि परमात्मन परमश्वयसम्पादकम् । उच्चा
वच्चप्रपचापादानविषयश्रीरमादव्यारय दधतमवास्य कुशलाकुशलनिवतकृतया
श्रीस्तात्ररचितमनन । स्तवकानाचात्र पवविशति । श्लाकाश्च १०१४ ।

अत्र गौडीवदर्मी च राति । आरमटीवत्ति क्विरम विशिष्टाद्वत
सिद्धातानुयायी ।

रूपकभ्रातिमद्विभावनाकाव्यलिगात्प्रेक्षार्थातरयासाद्यलकारा
प्रयुक्ता । शादूलविक्रीडितमालिनीमदानातादिच्छदासि दीघ-समासपदानि ।
तथा च—

देविश्री - वपशलदेवदमित दाशिरायपरायक्षिते ।
मात साहसतस्तवस्तवमिम कतु प्रवृत्तस्य मे ।
उमीलतुपर गिरस्तव कराल हुकार-मकवहात ।
श्रेष्ठतुगपडधिसवविसर भकारशकाक्ते ॥१॥^१

३१ श्रीविश्वनाथ

आचाय विश्वनाथचक्रवर्तिनो जम वगप्रान्तेऽभवत् । कालश्चास्याष्टा
दशशतादी ।^१ अयंनिम्बाकमठावलम्बी आसीत् । अस्य स्वप्नविलासामृताष्ट-
कम् श्रीरूपचितामणि श्री राधिकाध्यानामृतस्तात्रम् अयानि च श्रीस्तव-
करूपद्रुमे पकाशितानि । सरसाशानुप्रासा सरला प्रवाहमयी भाषा । तथा च—

नवेन्दूपमपत्रपाश्याप्रमात, सुलीलालकालीवत्तचारुभाले ।

मदनान्तराचित्रित धिनक तत् विभात्यच्युततृप्तनत्रक सम्पत् ॥१॥^४

१ लक्ष्मीसहस्र २५०।८ चो स सी , वाराणसी १६०४

२ तत्रक १।२२

३ हिन्दुत्वे प ६७४

४ श्रीस्तवकरूपद्रुम प ५६७, श्लो० ४

वास सूत्र मणिमलला च, नामिदलाम्भान्तरामवल्लयी ।

पीनो कुचो कचुलिकाचितो च, कण्ठाभ्ररेख मणि हेमहारम ॥२॥^१

३२ श्री रघुनाथदासगोस्वामी

अय महाप्रमाश्चतयस्यानुयायी हुगली जनपदनिवासी वृष्णपुरभूस्वा
मिन श्री गोवधनदामस्य पुत्र आसीत्स्तोत्रप्रथा २ राधिकाष्टकम् श्रीनवाष्टकम्
श्रीराधिकाष्टोत्तरशतनामादीनि श्रीस्तवे मुद्रितानि ।

३३ श्रीवासिष्ठगणपतिमुनि

अय विशाखापट्टनप्रदेशात्गत बलवरा" ग्राम निवासी आसीत्
इत्यस्यानुपद वक्ष्यमाणप्रशसापत्रतानायते अस्यपितुर्नाम श्रीनरसिंहशास्त्री ।
उमासहस्रमस्य स्तोत्रप्रथ ।

उमासहस्रेतिमहत् स्तोत्रप्रथस्य प्रणता काव्यकण्ठपदलाछनोभगवान्
वासिष्ठगणपतिमुनि । अस्य जीवनम् वेदा शास्त्राणि कवितादीनि च निसर्ग
ज्वलिता प्रना समुज्ज्वाल्यापूरयत् । अस्य त्रयोभ्रातरश्चासन् तेज्वय द्वितीय ।
जन्मन प्रागस्यपितास्वप्नेपश्यद्यत् विधनश्वर सन्निधौ स्थितस्य तस्योपकण्ठ
कोऽपि शिशु गणपतं निगत्येवमुपागत्य अन्तःकलीयत् । अतएवास्य गणपतेत्या
स्या । बायमूर्च्छारोगान्नात् पण्डेऽदेनीरक्तात् । दशमे वर्षे पचाग गणितु
प्राभवत् । द्वादशे मृगसदगकाव्यमलिखत् । तथा च—

इहकेपाचिदपा चेन्न सतोपाय वा क्षति ।

निमान्त्याय वाकाना बालनाकिनवावली ॥१॥^३

अधीतयाकरणादिगास्त्रस्त्रीथयात्राप्रसगत काश्यामागत्यमहामहो
पाध्यायश्री शिवकुमारणास्त्रिणमभिलत । तत्रव वसश्चविश्रुतनवद्वीपनगरे
पाण्डित्यपरीशायप्रचतन्त्या पण्डितपरिषदि सुहृत्प्रेरणयागत । तत्र च समस्या
पूर्या सवान् चमत्कृतवानयम् । प्रसायत्र च सचयान । तत्प्रतिलिपिश्चेत्यम् ।

श्रीमदगणपति गान्धिनसमारे गल्वस्मिन् कवित्वमित्यसमुद्रसमुत्यममृतम्—

मुदुलन्नचनत् गोरापिन-मोभाग्यवगात् मुप्रसन्नदेवानुक्म्पया वा य
वश्चिन्ह समपि कुरत् । ग च भूस्था पि स्वर्गीय इतिसस्पृहमालोक्यमानो
वृणपणपातिभिर्निद्रद निर्निरामाद्रियत् ।

अने यत्प्रमयदिमरगापारण-कवित्वमिह प्रकटयय गुधियस्मर्वे सन्नाप
मापान्तिता । तनव च चरितार्थी नवद्वीपवासिन कोविता वयमगोपगुणकधाम्ने

१ छन्दो प १०५ श्लोक ३३

२ सन्त अक्ष प ११०

३ उमासहस्र १ अक्षि ग १५ पाण्डित्या १६६२

विशालपट्टनप्रदेशात्गत कलवराई ग्रामवसतये श्रीमदगणपतिशास्त्रिणे
मुन्यमाशीर्वादपूर्वमिमं श्लोकमुपहराम ।

प्राचीनस्य कविकुण्डर कालिदासादिभिर्गा
संधा कीर्तिमदनुगता सबभूयादिदानोम् ।
सदिमदता य इह रुचिर काव्य-वण्ठापहार
तेन श्रीमानिहभुवि भवानुज्ज्वलश्चापिभूया ॥१॥^१

१८२३ शकादीय सौरज्यष्ठमासास्याष्टमदिवसे श्रीयुत-तारानन
वृष्णतकपचानन । उपहारस्याधस्तात् चतुदशा पण्डिताना नामानि स्वहस्त
लिखितानि ।

अत्र स्तोत्रनाम्य दशशतकानि प्रतिशतकं च चत्वारस्तवका प्रतिस्तवक
पचविंशति श्लोकाः ।

वन्देदात-यागत-नादि रहस्यानि भेषजानिमधुराण्युपनिर्माय स्तोत्र
साहित्येन रोचय-साधुलोक वीतशोक विदधानारमयति रमणशिष्य । सबश्वर्या
अनुग्रहाथ लीलाचारिश्चकीर्तन का यशाभाषोपक व्युत्पित्सूना साहित्यसरणि
बोधाय युत्वनाना प्रमादाय च प्रमुरय रसाज्ज्वल साहित्य स-दभ । तथा चा
शामादेव्या पवतराजपुत्रया सम्भवबालपरिणय शृगार-कथा श्रूयन्त ।

मदस्मित वृषा कटाक्ष-नाम वभवानि रसावहाभि वाग्भि वर्णिता ।
भोज प्रासादमाधुर्यैर्यत शन्तश्च समुन्नत च यान्तायेतानि पद्यानि ।
तथा च—

अत्रापि गुण लेशाश्चैतलकारिकसम्भता ।

सप्रताप सरस्वत्या निगच्छन्त्या अनगलम ॥१॥^२

बहूपु स्तवकेषु प्रवहनकायरसौ रसिकानाप्लावयन विलसति । प्रशस्ते
ऽस्मिन् स्तान काय एकक श्लोक रसभरमरितस्तदिदम ।

अभिनवमननीय निदर्शनं च स्तोत्र साहित्यस्यामूल्य फल । विवदिक्षुणा
मनल्पबल । मक्तलोकस्य महदयाना साधूना च हृदयायावजयमुदाबहम ।
केचिदलकारा —

अखिल-जगन्नातीमा तमसातापेन चाकुलानस्मान ।

अनुग्रह पातवनुक्म्पासुधाद्रयाहसितवद्विकया ॥१॥^३

श्लेषोज्जीवितरूपकम्—

१ उमासहस्र भक्तियाम्

२ तलक

३ उमासहस्रे भूमिनायाम् १।१ १

मतीयमम्बिनासिलम्य विष्टपस्य दृष्टधी ।
 दविष्ट पात्पत्रजा धुनाति कष्टजालकम् ।
 इमं च कामल पदं अमृत्यत्तस्य गात्रिन
 ततीयमचरुपता नजतु पच चामरा ॥१॥^१

इत्यमिह दिङ्मानम प्रमुखाना स्तोत्रकाराणा परिचयो दत्ता विस्तृत
 विवेचन तु पृथक् पुस्तकप्रणयन साध्यमिति ।

परिशिष्टम्-१

गणेशपञ्च देवानां स्तोत्राणाम् विशिष्टसामान्यभेदन शोषो जातः । विशिष्टस्तोत्रवत्सामान्यस्तोत्राणामपि, अध्ययनमपेक्षितमासीदिति जानताऽपि मयवा ग्रन्थपृष्ठं सख्या द्विसहस्रतोऽप्यधिका स्यादितिभिया नाकारि । आशुतो यस्य भगवतः कृपया कानेन साध्यं भवेदिति आशासेऽहम् । तथापि सामान्यस्तात्र प्रकरणं बहुतकाव्यरूपेण ग्रथितानां ग्रन्थानां पुराणतः संकलितपुस्तकेषु प्रकाशितानां च वेपाचितस्तोत्राणां स्थालीपुलाकायायेनाध्ययनमत्राक्यतः ।

(क) गणेशस्य भगवतः सामान्यस्तात्रेषु २, ४ ५, ६ ८ १६, २० ३४, सख्याकानां सग्रहो बहुस्तोत्ररत्नाकरतः काशीसंस्करणतः कृतस्तदश्रित्य वाध्ययनमपा सामान्यतः प्रस्तूयतः ३ ७ २१ २४ २५ २७ २८ सख्याकानां च स्तोत्राणवे प्रकाशितानां मद्रासविश्वविद्यालय ताडपत्रेषु धतानामध्ययनञ्चापि तदाश्रित्य प्रस्तूयते ।

(२) अत्रानुष्टुप्छन्दः पौराणिकी भाषा सानुप्रासा सरला सप्रसादा नामगणनात्मकं चैत्रमत्रस्तोत्रे गणपतिर्थासभ्राता गुक्त्वेवपि यदच समीरितः । 'यासभ्रात्रे शुकस्य त्रिंशत् पायति तच्चेदस्तोत्रं त्वा गजामुरबानानरचनु ।

(४) अत्रद्विर्दादिनामभिः स्तवनम् । गणेशोऽत्रविनायकः यतः न कोऽपि तत्परः तस्मादधिकश्च नायकोऽस्ति त्रिभुवनविगततायका यस्य चस्मादिति बहुव्रीहिसमासः । यथा बलिनिग्रहं वामनस्त्रिपुरदहने च शिवरयात् स्तथैव विघ्नव्रजदलने गणेशः प्रसिद्धः ।

(५) वासुदेवसरस्वती रचितमेतदनं निर्विघ्नतासिद्धयः हरीशक्तिदेवरपि गणेशोऽवनीय इति कथितः । दूर्वाकुरलाजाद्यपूजनेनास्थिहिकामुष्मिकं भागप्राप्तितं दुःखमा ।

(६) वासुदेवसरस्वती रचितमेतदत्रानुष्टुप्छन्दोऽस्य प्रणामनं विघ्नाक्षययान्ति । कवित्वगक्तिशारकमिदं स्तोत्रम् ।

(८) गणेशपुराणोत्तरखण्डतः सकलनेऽत्रधतमश्लोकानाञ्चानं सप्तं विशति गणेशयुगानुरूपं रूपविभिन्नं षण्कम् । अस्य विभिन्नं नामभिरगरक्षादियन्नादिकमत्र निरूपितम् ।

(१६) श्लाघनामत्र नवकम् पद्मपुराणस्थात्तरं गण्डतः संकलितम्

मालतीछन्दोवद्ध मुललितमस्य पाठेन दुःख नाग ।

ध्यासाष्टकमिदं पुराय, गणनास्तवनं नयाम ।

पठता दुःखनाशाय, विद्यां सथियमश्नुत ॥

(२०) गणेशपुराणत उदघतमत्र श्लोका १३ । अद्वत वदान्म मत
स्थापन पुरस्मरमत्र गाणपय ब्रह्मेति साधितम् । गणेशश्च नति-नति शब्दरेव
निवचनीय ।

(३४) सकृष्ट हरणगणेशाष्टकमत्र तत्रात्महरीत्या 'व व व तु तु
तु लौ लौ' इत्या नगवान गणेश सस्तुत । राजानाऽपि स्नानम्यास्य प्रभावता
वश्यता यानि ।

राजानस्तस्यभृत्याश्च युधतिकुलनासवत्सवदास्तच्च लक्ष्मी सवाग
युक्ताश्रयति च सदन, किं करा सन्नलोका ।

अथस्तनानि च स्तोत्राणव

(३) ताडपत्रीयमेतत्सवप्रथम मद्रामत स्तोत्राणवे प्रकाशितम् ।
श्लोकाश्चात्र ३२ । अनुष्टुपछन्द । सरसा सप्रसादा माया पाराणिकी ।
सौभाग्यवद्धनपुरस्सरम् समस्तप्सितदम । वसन्ता महादेव श्रान्ती पावती ।

इति मन्त्रावलिस्तोत्र, कथितं तव सुन्दरि ।

समस्तमोप्सित तेन सम्पादयति वे निवम ॥

(७) श्रीवृष्णलीलाशुकमुनिविरचितमिदमत्र ४० श्लोका गान्धूल
विश्रीष्टितानुष्टुप मालती छन्दोवद्धम् । शङ्गाय्या मनोरमा ललिता पदपङ्क्ति
प्रवाहश्चाविच्छिन्न । तथा च—

आस्तेधारसमुन्वासवदिगा पारस्यली गापुरान
दाहय वामवराथकामविषयमाद्य महात्मिण्यल ।

आस्थानयदुपान्ताद्यय धरणीमास्थाय देवम्बयम

दन्ती द्राननविग्रहस्त्रिभुवन पुष्पाणि तस्त्वेवर ॥१॥

निरवधि मन्धारा निरूरा भ्राम्यमाण—

भ्रमर-समर-नीत्रा - धीरणीदत्त दृष्टि ।

अभिमतवरान्पप्रहस्तारविन्द

करिणमलमुखी न कामधेनु धिनानि ॥

(२१) श्रीगणेशमन्तस्नायानवेद्यतमत्र श्लोकानाम् नवकम् ।
अत्र भगवतोगणम्य स्वस्ववचनमतीरराधन स्तोत्रस्यास्य पाठेन सवचार्याणि
सिद्ध्यन्ति—

गणनाष्टकमिदं पुराय य पठेत्सता नर ।

मिद्ध्यन्ति सवचार्याणि विद्यावाचनवानवेन ॥

(२६) श्रीविष्णुवरगौतम् शबतत्रेतिरहस्य ध्यानाय नरय बल्य...

शकर विरचिते श्रीविद्यागणेशाष्टोत्तरशतनाम स्तोत्र सम्पूर्णमिति पुष्पिकायां निर्देश । श्लोकाश्चात्र ५ । सगीतमय्या शैल्या गणेशस्वरूपप्रतिपादनम् । फल च विघ्नविदारणम् ।

(२५) श्रीविनायकस्तात्रम श्लोकानां नवकम् । सानुप्रासा सगीत मयी सरसा, सरला सप्रसादा माया वसन्ततिलका छन्दो रक्षापरम् ।

तन्वी न गुणमति तद्वर्णारूपा
दायादकाय रुचिरिन्दुवत्समूतु ।
प्रत्सूहमगपटुमि सहितो बधूमि
रामोदमुख्यनिजपारिपद समेत ॥

(२७ २८) अत्रस्तोत्रद्वये पूर्वोत्तरशतकारण्ये त्रयोविंशत्यधिकं गतद्वयन श्लोकेन मगवत गणेशस्याभ्यथना । गणेशादेव निखिल ब्रह्माण्डस्योत्पत्ति । ब्रह्मादिदेवा अपि गणेशादवाद्बभूवु । गणेश एव ब्रह्म । तथा च—

अयावृत्त तुरीय ब्रह्म, त्रिगुणात्मकं गणशाख्यम्
विद्यात्मकं गणपते सततं हूरीं करातु मम दुरितम् ॥

श्वतविनायकस्य यस्याचन चतुमुखादयोऽपि देवा कुवन्ति चर्चाम् । अस्य स्तात्रशतकस्य रचयिता नीलकण्ठ शास्त्री शाकरमतानुयायी पटदशनी अस्ति कलेरवे ५०१७ चकार—

इति नीलकण्ठ शास्त्री विद्वद्रत्नोपनामवान विबुध ।
शकरमगवत्पादस्थापित पटदशनी सुसारण ॥

(ख) मगवत्या शक्ते सामान्य-स्तोत्राणि सरया शतत्रयप्रायोजन काव्यात्मक उमालक्ष्मी सहस्रयो पौराणिकानां चाल्पश चर्चा चर्चयत ॥ तत्र पूर्व पौराणिकानाम्—१५६, १६०, १६३, १६५, १६६, १६७, १७५, १७६, २००, २०७, २४०, २४६, २६४ सख्याकानाम् ।

१५६—यानवल्लभकृत बाग्देवीस्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते २५ खण्डे पञ्चमेऽध्याय ६८श्लोकमारभ्य ३५ तम श्लोक मावत श्लोका ३० ।

गुरुशापाद् भ्रष्ट तेजा । यानवल्लभ सूयनिदिष्ट स्तोत्रमिदम् स्तोत्रम् कार्ष्णि । वपमेक पाठन दुर्मेधा महामूर्खोऽपि मेधावी कविभवति पण्डितश्च जायते ।

महामूर्खश्च दुर्मेधा, वपमेक च य पठेत ।
स पाण्डितश्च मेधावी, मुकविश्च भवेदध्रुवम् ॥

अत्र यानवल्लभ स्वस्य दुरवस्था गुणाप जग मात्रे निवेद्य कविता निर्माणशक्तिं प्राथयत तस्या स्वरूपं च वणयामास । तच्च—

हिमच-दनकु-दे-दु-कु-मुनाम्भोजसि-नभा ।

१६०—योगनिद्रोक्तकवचन्यास

ब्रह्मवर्ते कृष्णज-मखण्डे नारायण-नारदसवादे सकट मञ्जन योग
निद्रोक्तकवचनाम द्वादशाध्याय । श्लोकाश्चात्र २६।१७ शशलाङ्गमारम्य ४२ तम
यावत् । य स्वणगुटिकाया वृत्वा कण्ठे दक्षिणे बाहौवावघ्नानि तस्य जलाग्नि-
गत्रुभ्यामय न जायते । कवचस्यास्यप्रभावतएव भगवाञ्छंकरस्त्रिपुर
नाशयामास । तथा च—

सुवणगुटिकाया च वृत्वेद कवच परम् ।
कण्ठे वा दक्षिणे वाहौ, धष्नीयाद्य सुधी सदा ॥
वद्धेवद कवच कण्ठे, शंकरस्त्रिपुर पुरा
जघान लीलामात्रेण दुरन्तमसुरेश्वरम् ॥

१६३—राधाकवचम्

ब्रह्मवर्ते प्रकृतिखण्डे ५६।१५६ श्लोका ५६ । शिव पावतीं
कथयामास ।

कवचस्यास्य पाठेन नरोजीव-मुक्तोभूत्वा विष्णु तुल्यतायाति । यज्ञप्रतो-
पवास प्रदक्षिण क्षतुर्वेत्पारायणजय फल लभते । तथा च—

नित्य पठति मन्वद तम-त्रोपासकश्च य ।
विष्णुतुल्य भवन्नित्य राजसूयफल लभेत ॥

१६५—राधिकाकृत पावतीस्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते ४।२।७६ ११४ श्लोक यावत् ३५ श्लोका —

स्तोत्रस्यास्य पाठेन नर हरिमक्वि दास्य च लभत । नारी श्रीकृष्ण
तुन्यर्पति वि-दति । प्रसादानुप्राप्तसप्तमिविता मापायनान विनापि पाठनाना
भनासि रञ्जयति । भगवत्या विविधानि नामानि पद्ममुखी सावित्री कालिका
कमलेत्यानीति ।

१६६—राधायोङ्गीनाम स्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते १७।२।१६ २४७ । श्लोका ४२ नारदन पृष्ठोभगवान्
स्वयमाह ।

त्रिस-ध्यमस्यपाठेन राधामाधवयो पादा-त्रे भक्ति जायत । अणिमाद्या
सिद्धी-चप्राप्नोति ।

‘यावज्जीव स्तोत्र त्रिसाध्य य पठन्नर ।
 राधामाधवयापादपदमेभक्तिभवेदिह ॥
 सर्वेषा यत्तार्थाना करणविधिनोत्ति ,
 प्रादग्निष्येन भूमेश्च कृत्स्नाया एव सप्तधा ॥
 तत्त्व स्तोत्र पाठस्य बलानर्हतिपोद्दशीम ।
 स्तोत्रस्यास्य प्रमावेण, जीवमुक्तो भवेन्नर ॥

१६७—राधास्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते ४।६२।६४ ६३ । श्लोका ३० ।

कृष्णसन्निशमनायागतनोद्धवन रदती रवतवदना गोक मूर्च्छिताराधा
 स्तुता । स्तोत्रस्यास्य पाठेन सुखभागपूवक हरिलावप्राप्ति । तस्य बधुविच्छेत्,
 रोगशोकादय न भवन्ति । तथा च—

इदमुद्धवक्त स्तोत्र य पठन भक्तिपूवकम् ।
 इहलोके सुख मुक्त्वा यात्यते हरिमन्दिरम् ॥

१७५—लक्ष्मीस्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते २।३६।४२ ८० यावत् श्लोका २६ ब्रह्मणा प्रदत्तानानेन
 स्तोत्रणेद्रस्त्रलावयनक्षमी वुमज । तिस्र यमस्य पाठन कुबेरतुल्यराज राजेश्वरो
 नरोभवति ।

इद स्तोत्र महापुण्य तिस्रय य पठेन्नर
 कुबेरतुल्य समव द्राजराजेश्वरो महान ॥१॥
 सिद्धिस्तोत्र यदि पठ मासमक् च सयत ।
 महासुखी च राजेद्र, भविष्यति न सशय ॥२॥

आदावत्रानुष्टुपद्यदोभि चपुस्थतनामभि नमोन्न स्तोत्र एकव
 लक्ष्मीविविधाधारभेदात् विभिन्ननाम भजत । गृहदेवता भदिति स्वाहा
 स्वधा, वमुधरादि अनया विना गतसवम मतवत् भवति ।

१७६—लक्ष्मीस्तोत्रञ्चम

ब्रह्मवर्ते ३ २२।१ ३८ यावत् श्लोका ३६ गौतमशापात् तिस्रो
 वमिद्र मधुमूदन प्राह । कवचेन सरलयागिरा अनुष्टुपद्यदसा माहात्म्यकचन
 पुरस्मर य त्रिविधयोगागयासकरयासादिकम् । षोडशाभरोमत्र । ‘मो ही
 थ्रो वली नमो महालक्ष्म्य स्वाहेति । भगवती लक्ष्मी श्वेतचम्पकवर्णाभाशतचद्र
 समप्रमा बह्निगुढागुमाधाना, रत्नभूषणाभूषिता ईषद्भास्यप्रसन्ता सा

मालनीमाल्यशामिता क्वरी भारविभ्रती साकारा निराकारा च । महा
लम्बीदम ।

इद स्तोत्र महापुराय, पूजाकालच य पठेत ।
महानग्नी गहतस्य, न जहाति कदाचन ॥१॥
इत्येव कथित बल्म पद्यायाश्च गुभावहम् ।
सुखद मोक्षदसारम् गुमदसम्पद पदम् ॥२॥

२००—शिवकृत पावतीस्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते ४।३७।४१ ४६ यावत् श्लोका ६ अत्रापरायक्षमापनमिष्टम् ।
सरला सप्रसादा सरम सानुप्राप्त मापा स्तोत्रस्याम्यराठेन विपन्प्रस्तो विपद्भ्यो
मुच्यते मित्रभेद दूरगच्छेन । परितुष्टा पावती च तन्गह नवत्यजेत ।

इत्येव पावतीस्नान शक्रेण कृतपुरा ।
य पठेत विपदाग्रस्त स भयादेव मुच्यते ॥१॥
मित्रभेदो भवेददूर, तत्सप्रीतिमवेत्पुरा ।
पावती परितुष्टा च न त्यजेत्तस्यमास्वरम् ॥२॥

२०७—शिवकृत प्रकृतिस्तोत्रम्

ब्रह्मवर्ते ४।८२।७४ १०८ यावत् श्लोका ३५ । भगवता नारायणोऽन
प्रतिबोधित शिव स्वीय सापगपनादाय प्रकृति तुष्टाव । अत्र प्रकृति ब्राह्मी,
मद्रा मद्रपदा, दुर्गा निद्रा तन्द्रा क्षमा, श्रद्धा तुष्टि पुष्टि, लज्जा मघा
वेदस्वहृषा, वददायिनी महामाया विष्णुहृषा च कथिता । धर्मायकाम
मोक्षदम् ।

इद शिवकत स्तोत्र, प्रकृत्या य पठेन्नर
न भवेत्कामिनीभेद तस्यजमनिजमनि ॥१॥

२४०—श्रीस्तोत्रम्

अग्निपुराण २३७।२ १६ यावत् श्लोका १८ स्तोत्रकर्तृन्, अत्रानुष्टुप्
छन्द सत्लामापा अर्थावबोध सुकर श्रीमूक्तस्य स्फुट प्रभाव । स्तोत्रस्यास्य
प्रभावण लक्ष्मी सुस्तिरा । मुक्तिमुह्यायश्च कर्तृते स्थिता ।

राज्यलक्ष्मीस्थिरवाय यथेन्द्रण पुराश्रिय ।
स्तुति कृता तथा राजा जयाथ जपमाचरेत् ॥

२४६—सरस्वतीकवचम्

ब्रह्मवर्ते २।८।६१ ६१ यावत् श्लोका ३१ ब्रह्मा प्रवक्ता भृगु श्रोता,

स्तोत्रस्यास्य पाठन पञ्चरात्रजपन च नर वृहस्पतिसमो भवति । सर्वजेतु च शक्नोति । आदौ क्वचस्यास्यतिहाम प्रभाव कथित अग्ररक्षापरो मन्त्र प्रोक्त, विश्वत्रिजयकवचमिति नामांतरम् । तथा च—

पञ्चलक्षणपनव सिद्ध तु क्वच भवन् ।
यदि स्यात् सिद्धमञ्च, वृहस्पति समाभवत् ॥१॥
इति तं कथित विप्र सवमन्त्रीय विग्रहम् ।
इद विश्व जप ताम कञ्चत्रह्यरूपकम् ॥२॥

६—उमासहस्रम्

वसिष्ठगणपतिमुनिप्रगीतमित्मन् १००० इत्यादि प्रथममुद्रणम् १९४३ सवत्सरे द्वितीय च १९६२ अरवि दाथम मुद्रणालय पाण्डिचेरीतोमुद्रितम् । अस्य विशिष्टमध्ययन पृथक् ग्रन्थप्रणयनसाध्यम् । वायात्मकत्रातकार रमछन्दसाविस्तशोविवेचनतत्रय सभायते त्रिचिह्नहिन्दुस्तान च सप्तमाध्याय रचयितु जीवनादिविषयक कृतम् वक्तते । महदिद स्तान वायम् उमादवी माश्रित्य रचितम् । सत्यत्र रक्षातकानि । प्रतिशतक च चत्वार स्तवका । प्रतिस्तवक च पञ्चविंशति श्लोकनाम् । एकर स्तवक एकवत्तनिबद्ध । सग प्रकारश्चेत्य सर्वेश्वर्या परमाश्वरूप वदिकता श्रवदवताना स्वरूपाणि दवतानुग्रहोपाय देया प्रसादयोगानुभूतम् दगमहाविद्याना तत्त्वम् तामामुपासनाविधिफलानि श्रौपनिषद्यविद्यादय तथा च—

दर्शित रमणस्यर्षे र्वावद्वाक्य मितार्धर ।
यावच्चपितपापाना विज्ञातमुपदेशत ॥१॥
तत्रेभ्योऽवगत यावत् प्राचामाचारशासिनाम् ।
याव परमपुरायामु कुरागोष्ठीषु च श्रुतम् ॥१॥
विन्ति विविधयावन्तिहासविलाकनात् ।
यावत्पायात्मना दृष्ट तपता विपुलतप ॥२॥
अधिकृत्यमहामाया मूयनानामधीश्वरीम् ।
अनस्तोत्रप्रसंगेषु समस्त तत्प्रशितम् ॥३॥

अय रसोज्ज्वल, सारित्य सन्म आज प्रासात्मायुररथत शदतश्च समततश्च वाप्त बुषु स्तानपुप्रवहन काव्यरस रसिकानाप्लाषयन विलसति । तन्दि मह्यम् अभिनव मननीयम् निदगन स्तोत्रसाहित्यस्य अमूल्यपत्र विवदिपूणा अनरपवल सह्ययाना साधूना ह्यथायावजयत मुनावह वा यमिद स्तववेपुधत्तानि चेत्यम्—

प्रथमस्तवत्र आया द्वितीय पञ्चचामर ततीय तनुमया चतुर्थे गीति पञ्चम उपजाति, षष्ठ मन्तला, सप्तम वसन्ततिलका, अष्टमेऽनुष्टुप् नवमे धार्या,

दशमे ललिता, एकादशे आर्या, द्वादशे रथोद्धता त्रयोदशे त्रिष्टुप चतुदशे उपगीति पञ्चदशे स्वागता, षोडशे कुमारललिता, सप्तदशे चम्पकमाला अष्टादशे प्रहृषिणी, एकोनविंशतितमे प्रमाणिका, विंशतितमे मणिवध एकविंशतितमेऽनुष्टुप द्वाविंशतितमे त्रियोगिनी त्रयाविंशतितमे नर मनारमा, चतुर्विंशतितमे सुप्रतिष्ठा, पञ्चविंशतितमे इन्द्रवज्रा षड्विंशतितमे दोधकम सप्तविंशतितमे शिखरिणी अष्टाविंशतितमे वसन्ततिलका, एकोनत्रिंशे मदलेखा, त्रिंशत्तमे प्रमाणिका एकत्रिंशत्तमे उपजाति द्वात्रिंशत्तमे आर्यागीति, त्रयस्त्रिंशत्तमे वशस्थभ, चतुस्त्रिंशत्तमे हरिणी पञ्चत्रिंशत्तमे इन्दुवदना षट्त्रिंशत्तमे अत्रिंशत्तमे, सप्तत्रिंशत्तमेऽनुष्टुप अष्टत्रिंशत्तमे पादाकुन्तकम् एकोनचत्वारिंशत्तमे इन्द्रवज्रा, अन्तिमे च पादाकुलकमिति ।

वरायविपयाश्चत्थम त्रयस —

व्योमस्वरूपोमा, सगवणनम सशरीरिण्या भगवत्या साधनम् आध्यात्मिका विभूतय, परिणय, महाभाग्यता व्योमरूपायामानवाया विभूतय चरित्र त्रयम मदहास, वेगादिपादात्तवणनम पादादिकेशातवणनम शृगार कटाक्ष काली गौरीकुण्डलिनी, आध्यात्म वभवम् मदकरी गति रूपविशेष कुण्डलिनीस मुल्लासश्च धमपतीला रूपम सवसारमयी अधनारीश्वर हरकुम्भकम प्रकीणकम गायत्रीर्गमितम प्रकीणकम क्षेत्रमाला अपीतकुचाम्बा प्रचण्डचण्डी रेणवादिवा नवविधमजनम मानसपूजा, नामवभवम भक्तियोग अपण प्राथना, प्रकीणकम तत्त्वविचार दामहाविद्या व्योमशरीरा दवगीतम ।

१८१—सदमोसहस्रम्

आत्रेयगात्रस्यालकारनीतिशास्त्रविदुष श्रीनिवासावरिण नपत्रा रामचन्द्रचरणाद्वर्गसिक्केन रघुनाथदासपुत्रेण रामानुजायमतानुयायिन वैकुण्ठाचार्यशिष्येण श्रीमता वैकुण्ठाचार्येणरचितम् । अनिर्वान्यव्याधिसमापन्नतया बहुतरनिर्वेदमुपजग्मुपा तत्परिहाराय निगुणस्यापि परमात्मन परमश्वय सम्पात्तम् उच्चावच्चप्रपञ्चोपादान विषयकम् श्रीरामादव्याख्यम दवतमवास्य कुण्डलाकुलनिवतकतया सदमीस्तात्रसहस्रवमरचयत । अत्र श्लाघाना मह्यकम स्तवकाना च पञ्चविंशति स्तवकाश्च—

धारम्भ वषस्पल भगवत्शृगारभान्यौपायनभ्रमात्ताविमात्रका श्य प्रयत्नसौख्यैस्वरोसवयमकवित्रिवभवपरिसरयागावतारचित्रसकीणनिर्वेपलाभ्या ।

अत्रगौडीया धर्माच रोति धारमटीवृति विविधयमवरूपकोत्प्रेणास्त्रेय परिस्त्रया विभावना काव्यलिङ्गात्तनिरोधाभागादीनामलकारणा प्रयागोत्तवारे विवेपण्णारचिबानय कवि । छन्दुगादूलवित्रीदिनमन्त्रातावमन्तिलका

शिखरिणीहरिणी भालिनीना विनेपत प्रयागा जात । विशिष्टाद्वैतमतानुयायी
परमविद्वान वाचाविचक्षण ऋषि । तथा च—

गम्या दाग्गुणानुगासनचणगछटोमयवाहाम्,
सोदयस्तु वलानिधिस्तवरभमूनुद्ववाणिपति ।
तस्यास्त पुरत स्तव भितमति प्रोज्जम्मित थावयन
गुञ्जाविश्रयिण श्रयामि पदवी माणिवयपुञ्जापण ॥१॥

(ग) शिवस्तोत्रेषु कपाञ्चिदत्र विवचनम प्रत्ययतऽपग समपाम
सम्भवात् अयवहाय्यत्वाच्च । (५६ ५७ २४ ६८ ११५ १४०
सख्यावानाम् ।

५६ ५७—मुनिवृत्तशिवस्तोत्रम

लिग पुराणे ३२।१ १६ यावत् श्लाका १६ स्तोत्रवर्तारोमुनय गाणपत्य
कारकम्—

य पठेच्छणुयाद्वापि युष्मामि कीर्तितस्तवम् ।
थावयद्वाद्भिर्जा वप्र गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥१॥

चतुर्थ्यतकतिपयनामभि स्तवनम् कानिचिदप्रसिद्धायपि नामानि यथा
कटकट भगवाच्छिव सबभूतानात्मा ।

६४—रुद्रस्तोत्रम

दवीभागवते १०।४।३ १२ यावत् श्लोका ६, विध्यपीडिता देवा
ब्रह्माण पुरस्कृत्य भगवत् गकर तुष्टुव अनुष्टुप छ दोऽनुश्रासोपतम । स्तोत्र
स्यास्य पाठेन सत्रमनारथासिद्धि । तथा च—

जयदेवगणाध्यक्ष] उमालालितपक्व ।
अष्टसिद्धिविभूतीना दात्रे मत्तजापत ॥१॥

६८—लिंगोभद्वस्तव

वायुपुराणे ५।।३० ६८ यावत् श्लाका २८ । स्तोत्रकतारह्या । फल
चास्य सबकामप्राप्ति पापनिवर्त्तिश्च तथा च—

ऽम स्तव पठद्यस्तु श्वरस्यमहात्मन ।
कामास्तु तस्मिन्ने सदान पापेभ्यस्तु विमुच्यते ॥१॥

भगवान शिवोऽनायक्तोऽग निर्विकार यनादि रूप समेषा महत्त्वानां
विषयोऽयमव लामा मृजत्यत्तिभालयति च । पिनाकपाणि शायकचक्रधारी
हिरण्यवासश्चायम ।

नमाञ्स्तु रद्र पिनाह पाणय, नमोऽस्तु त शायकचन्द्रधारिणे
नमोऽस्तु तेमस्मविभूपिताय, नमाञ्स्तुत कामगरीरनागिन ॥

११३—शिवस्तोत्रम्

सौरपुराणे ३४।५२-६८ । यावत् श्लोका १७ । स्तोत्रकर्ता विष्णु फल
चास्य सबकामोपलब्धि , ।

य इम प्रातस्त्याय, शुचिभूत्वा पठेत्तर ।

शृणुयाद्वा स्तवपुष्प सवान्कामानवाप्नुयात् ॥१॥

अनुष्टुप छ दोषद्वय सरल सानुप्रासम् ।

नम सर्वात्मनस्तुभ्य शक्राद्यतिहारिणे ।

रुद्राय नीलकण्ठाय बहुद्राय चेतसे ॥१॥

१४०—हनुमतकवचम्

आनन्द रामायण ८।१३।१ ४० यावत् श्लोका ४० रामदासो विष्णुदास-
मकथयदित पूव शिव पावतीमकथयत् मध्यरात्रेजलेस्थित्वा कवचस्यास्य पाठेन
नर सर्वानरिपून् जेतु समर्थोभवति सप्तरात्रपाठमात्रेण क्षयापस्मार कुप्टादि
तापत्रचविनाशनम् जायते । तथा च—

त्रिकालमेककाल वा पठेत्तमामत्रय नर ।

सर्वानरिपून् क्षण जित्वा सपुमान त्रियमाप्नुयात् ॥१॥

अत तार्त्रिकरीत्या प्रथम विनिघागाभयासकरयासादिकम् ततो-
ध्यानम् । अत्ररुद्ररूपस्य हनुमत स्वरूपवर्णनम् । तथा च—

उद्य मातण्डकोटिप्रकटशचियुनम् चारु वीरासनस्थम्

मौञ्जीयभोपवीताभरणरधिशिख शोभित कृण्डलाकम् ।

भक्तानामिष्टद त प्रणतमुनित्रय वदनादप्रमोदम्

ध्यायद्देवविधेय प्लवगकुलपति गोप्पदीभूतवाधिम ॥१॥

१४२ हनुमत्कवचम्

नारदपुराणे ७८ । १ ५२ । श्लोका ५२ । सनत्कुमारो वक्ता नारद
श्रोता । आदावत्र सनत्कुमारस्य रामान्ति के गमनम् रामादेव च रावणवधकथा
श्रवणानन्तर हनुमत्कवचप्राप्तिकथनम् ततोद्विगमण ततोऽगरभावणनपुरस्सर
भूतान्निभयनिवृत्तिप्राथनाप्रदनुमान ब्रह्मविष्णुगिवरूप कथित फल चास्य
असाध्यसाधनम् यस्म कस्म न दातव्यम् । तथा च—

इत्येतत्कथित विप्र माम्ते कवच निवम् ।

यस्म कस्म न दातव्य रक्षणीय प्रयत्नम् ॥१॥

स्वयं ब्रह्मा स्वयं विष्णु साक्षाद्देवामहदनर ।

सूममण्डलग श्रीं पानु कालयमऽपि माम ॥२॥

(घ) न बल सवलनप्र थपु अपितु तत्रागमपुराणादिषु सवत्रान्यदवा-
पेक्षयाविष्णो स्ताप सख्या महती । सामायस्ताने चापि बल स्तात्र चतुष्ट
यस्यवात्र चर्चा विस्तरमिया

७५ नारायणीयम्

मत्पत्तूर निवासि नारायणभद्रपादे प्रणातमिद शिष्टार्यामिधान नारा
यणनप्रणीतम् नागयणमधिकृत्यत्रतञ्चनि शिवपुरस्थ भगलोप्यप्रवागत
प्रकाशितम् द्रोवाश्च १०३४ दशकानि मन्त्रिगति ।

वातरोगाश्रान्त वविस्तानामिदमरचयत । अग्यन्तादस्य रोगापहारित्व
प्रसिद्धम् । आयुरारोग्यद च—

दशकानाम धरायविषयानुमारिनाम् । तथा न महिमावणन रूपवणनम्
भवनस्वरूपाष्टागयोगधिराटजगदात्मत्वहिरण्यगर्भोत्पत्ति प्रलयसष्टि
जगत्सष्टि सष्टिभेदा हिरण्यकशिपारत्पत्ति वाराहावतरणम् हिरण्याक्ष मुद्ध
कपिलोपारयान नरनारायणावनार ध्रुवस्य प्रचेतस श्रुपमादीना कथा जम्बवादि
द्विपुत्रभगवदुपासनाजामिलोपारयानचित्रकनूपाभ्याम् प्रह्लादचरितनरिहाद्यवतार
चरित कण्ठचरितादीनाकथा ।

पाठकमन पुण्डरीकेषु प्राभातिवारणत्रिरणवेत्तिमिव प्रनाशयती रीति
गुणालकारात्त्रिचातुरी जनयती अमरयगुणगण जनान मन्त्रिभावुकान कुवती
चातितराराचतस्या कथा । तथा च—

सुय स्पर्धिकरीटमुवतिलकप्रोत्भासिकालान्तरम्
कारुण्याकुलनेत्रमाद्रह्मिताल्लास मुनासापुटम् ।
गण्डाद्यमकरामकुणलयुग कण्ठज्वलरौस्तुमम्
तद्रूप वनमात्यहारपटल श्रीवल्गदीप भजे ॥१॥

७६ नपकृतविष्णुस्तोत्रम्

लिंगपुराणे ३६।४ १६ यावत् श्लाका १२ स्तोत्र क्षुपनामा नप
दध्यञ्चमृषिसतम जेत कृत्वान सरला भाषा अनुष्टुप्छन्द भगवाविष्णु आदिर
नादिश्च प्रकृति पुरुरूप विश्वेश परमात्मा परधामजगन्नाथ सकपणप्रद्युम्ना
निरुद्धादयोऽस्यव नामात्तराणि ।

सकपण महाभाग प्रद्युम्नपुरुषोत्तम ।

अनिरुद्ध महाविष्णो सदाविष्णानमोस्तुते ॥

अस्यनाभेरुद्ध भूरादय सप्तलोका अघश्च सप्तपाताला द्यौभूधा सूय-

चन्द्रादयोऽज्ञा । स्तोत्रस्यास्य पाठेत् सवपापानि क्षय यान्ति ।

इदं तु ध्वजस्तोत्रं, सवपापप्रणाशनम् ।

यं पठेच्छण्ड्याद्वापि क्षुण्णपरिक्वीर्तितम् ॥१॥

श्रावयद्वाद्दिवा मक्त्या, विष्णुलोकसगच्छति ।

८५ पापप्रशमनस्तोत्रम्

वा० पुराण ८७।१ ४६ यावत् इतीका ८६ स्तोत्रकर्तापुलस्त्य वामन
प्रादुर्भावि प्रकरण । भगवान् विष्णु सदान् मूतान् भावयति । सरले सप्रसादे
ऽशानुष्टुप समलक्ते नमान्तचतुर्थ्यनपद विष्णानामानुकीर्तनम् ।

जयध्वजनमस्तुम्य धमध्वज नमाऽस्तुते ।

तालध्वज नमस्तऽस्तु गरुडध्वज नमास्तुते ॥

१०० स्तवमणिमाला

शाचाय रामचन्द्रदीक्षित कृत स्तोत्रं यसमुच्चयरूप सम्पादितश्च
प० सुब्रह्मण्यशास्त्रिणा रचयिता, ऋग्वेदीय कालश्च १६६३ स्तोत्राब्दम् । अयं
महाविद्वान् तथा च—

लघै साधु कविप्रबन्धजलधिष्वन्तश्चिर मञ्जताम्

शार्थमणिभि पतञ्जलिबन्ध शानोपलतर्जित ।

यत्नेनप्रथिता मयासुमतिभि, सर्वोऽपिकौतूहलादा

चाय स्तवराजभूषणमिदं पश्यन्तु हृष्यन्तु च ॥१॥

अत्र निम्नलिखिता स्तवा सन्ति रामकणरसायनस्तव वणमालास्तव,
रामप्रसादस्तव, विश्वगमस्तव, रामचित्रन्तव रामाष्टप्रासस्तव रामचाप
स्तव रामतूणीरस्तव रामायणसंग्रहस्तोत्रम् चेति । रामकणरसायनस्तवस्तु
लीलागुणकव कृष्णचरितामृतस्य प्रतिन्रियाया रचित यद्यप्यनकृष्णचरितामृतव
त्कायसौन्दर्यमरा न विद्यते तथापिन्याकरण साहित्यया समन्वय समवलोकयते ।

मौलौनिघेहिमुकुट, त्यजर्वाह्वहम्

वाण गहाणधनुषा सहमुञ्चवेणुम् ।

शाखाभृगविहर, सत्यजगोपबालान्

रामा यदुद्धृ मव त्वमथाश्रय त्वाम् ।

अत्रचत्वार निस्पदास्तत्र पर्याय निस्पदश्चतुथ किन्त्वत्रत्रिपु निम्यदे
ष्वेव स्तवा । अत्र सफलन सर्वोत्तम रामचरितस्तव । यमकप्रपञ्चप्रपञ्चिता
रचना ।

(ड) सूयस्य सति त्रस्तोत्राणि सामान्यस्तात्रपुल्लिखितानि तत्र कानि
विद्वद् विविच्यते । ४ ८ १, १० १, २१ ।

४ सूयक्वचम

श्नोका १८ क्वचमिदं ब्रह्मयामलत प्रनाशितम् भगवता सूर्येणोपदिष्टमत्र
भाषा पौराणिकी सरला सप्रवाहा मुमवद्या आदौफलकयन्तम ततोऽगरक्षादिकम्
प्रोक्तम् । अष्टाक्षरो मात्र । आषणि ह्रीं सूर्याय नम इत्युस्योपदेश । मूजपत्रे
लिखित्वा गरणेन रवौ सक्रांतिं देनऽथवा नर सूयप्रियो भवत ।

इदक्वचमनात्वा सूयमत्र जपादिकं निरथक्वम । तथा च—

यज्जात्वा मात्रवित्मम्यकं फलं प्राप्नोति निश्चितम्

यदधत्वा च महादेवो गणानामधियो भवत् ।

अनात्वा क्वचं दियं याजपसूयमुत्तमम्,

सिद्धिं न जायत तस्य कल्पकोटिं गतैरपि ॥१॥

८ सूयशतकम्

कोदण्डरामायकतमिदमत्रदलाकाश्च १०७ स्तोत्राणवे ५६६ पृष्ठे घृतम् ।
अतीव ललितमिन्द्रवज्रापेन्द्रवज्रावद्धम् । सप्रसादं सरलं सुबोधम् भगवत सूयस्य
महिमप्रतिपादनं परमं । सानुप्रासम् ।

श्रिया समत श्रितपारिजातम्, वियत्प्रदीपं विना प्रभावम् ।

नयप्रचारं नगराजधीरम् दयासमुद्रं तपनं नमामि ॥१॥

शब्दचयनं शुभकं समध्वनिध्वननं, रणनं सगीतमयत्वं चातीव मनोहारि,
वर्णात्हादकारि यच्छ्रुत्वा विरसोऽपि सरसो जग्यते ।

मित्रं पवित्रं नलिनीकलत्रम् हिरण्यमानं ह्यिमं बीतिहोत्रम् ।

तमोलतादात्रममत्यचनम् । विशालनेत्रं रविमाश्रयेऽहम् ॥१॥

अत्र ना ना शब्दा सोदर्या इवाकस्मान्नोहरन्ति कमप्यमदमानं च
कणकुहरे व्याप्नोति । स्तोत्रेऽत्रमनु सूयवशीयमाह—

यस्यात्मजो धमविदा वरिष्ठ, वर्णाश्रमाचारविधानकर्ता ।

नपालवशादिमबीजभूतो मनुस्तमम्माजहितं नमाम् ।

प्रातमध्यदिनास्तमयपु सूयनमस्कारणं विमिननामभियथोचितमाह ।

नमः प्रभातं विधिरूपकाय, मध्याह्ने माधवरूपकाय ।

दिनावसाने हरिरूपकाय निशामु सर्वासुचिदात्मकाय ॥

भगवासूयं सर्वे स्वसम्प्रदायविदिभरुपाप्य

यं योगिनः सास्यं विदश्चपाञ्च

रात्रव्रता पाशुपतामगता ।

वेदान्तविद्या निरता भजन्त

प्रयाति मुक्तिं तपनं भजेऽहम् ॥१॥

फलं चास्य पुत्रकलत्रप्राप्तिस्तथा च ।

कोण्डरामाय वृता स्तुति य,
पठन्ति शृण्वन्ति च मक्तियुक्ता ॥
तेषां धिय पुत्रकलनसौख्यम्,
स्वगच्छ मोक्षच दिननाथ दहि ॥२॥

१३ सूयस्तीत्रम्

वामुदेवमरस्वतीरचिन बहृत्स्नोत्ररत्नाकरे घतम् काशीसस्वरण
श्लोकाश्चान् ७ । सरण भावगभीर ध्वनिमयम् सानुप्रासम् अनुष्टुप् छन्दोबद्धम् ।
मगवान् सूय एव जगत् कालस्य दिग्दक्ष कायकारणम् । प्राणादीना स्थितिर
नया विना न समाख्या । जगत्प्रयमनैव प्रणश्यति । ब्रह्मादयो देवा अस्मादेव ।
सूर्योपस्थानमत्राण प्रभावाऽथ परिलक्ष्यत ।

अनश्चन्द्रो न मिनोऽस्मात्, स सूय सकलात्मक ।
य विना जगत्प्रव्य हि स देव केन पूज्यते ॥१॥

१४ सूर्याष्टकम्

बहृत्स्नोत्र रत्नाकरे वाम्ब मस्वरण २०८ पृष्ठे घतम् श्लोकाश्चान् ११ ।
सम्बपुराणीयमिदमिति प्रतीयत । स्तोत्रकता साम्ब अत्र रवर्दिने स्त्रीतल
मधुमाससादीनि परित्याज्यानीति कथितम् । ग्रहपीडाविनाशकम् व्याधिनाशक
ञ्चेति । तथा च—

सूर्याष्टकं पठेन्निय ग्रहपीडा प्रणानागतम् ।
अपुत्रा समत पुत्र, दृष्टिघनवा भवेत् ॥१॥
आमिष मधुपानच न करोति रवर्दिन
न व्याधिगात्राद्विद्यम सूयलाक मगच्छति ॥२॥

१५ सूर्याष्टकम्

पण्डितरघुनाथ गमरचितमित्मत्रलाका १० । १६१६ सवत्सरे
लिखितम् । अस्य पठनेन धमाथ काममोक्षाख्यचतुर्वगप्राप्ति सुकरा । रचनया
प्रतीयत यद्रचयिना मन्त्रान वयावरण । मामसशान्तिमादायाप्यनेक श्लाका
तत्रभावाश्चवर्णिन । तथा च—

वयात्त्वञ्चम्बयीत्यति त्निमामन्द गमन
तथा यद्विरात्री प्रकटयति कीटाज्जव गति ।
सुते मरे यानो रचयति समान दिननिशम्
तमहं नमामि श्रो मूय निमिर हरण शात्तरणम् ॥१॥

न देद्वक् शितावन्ने, मागमागे गुभे दन,
सूर्याष्टकमिद प्रोक्त, दशम्या रविवासर ॥२॥

२१ सूर्यास्तोत्रम्

याजपत्यरचितमित्थमत्र इतोकारच १२ वागी सस्वरण बहुस्तोत्र
रत्नाकरे धृतम् । शार्वाङ्गन्दारदम् । फल चास्य स्नात्रतु गृह पद्या न मुञ्चति ।

धार्या सप्त सदा यस्तु सप्तम्या सप्तधा जपत् ।

तस्य गृह च दह च पद्या सया न मुञ्चति ॥१॥

निधिरथ दरिद्राणा रोगिणा परमोपथम् ।

सिद्धि सकलकार्याणा, माधय सस्मृता रव ॥२॥

सङ्ग्रन्थावलि

१ वदिकवाङ्मये

- १ अथर्ववेद, विश्वेश्वरानन्द वदिक शाखसंस्थानम् हाणियारपुरम्, २०१८ तथा ससृष्ट सस्थान बरेली, १९६२ ।
- २ अष्टाविंशत्युपनिषद् श्री द्वारिकाप्रसाद शास्त्रिसम्पादिता, प्रथम संस्करणे, प्राच्य भारतीय प्रकाशनम्, वाराणसी, १९६५
- ३ अश्वलायनगृह्यसूत्रम्, श्रीस्वामिरबितीथसम्पादितम् एडियार मद्रासत १९४४ शकादे ।
- ४ ईगादि नवोपनिषद्, गीताप्रस गोरखपुरत, चतुर्थ संस्करणम् २०१९ व्याख्याकार हरिदास गोयदका ।
- ५ ईशोपनिषद्, पूर्वलिखिताया ।
- ६ उपनिषदा समुच्चय आनंदाश्रम पूनात १९२१ ई० ।
- ७ ऋग्वेद-सहिता (प्रथम खण्ड) प० रामगाविन्द त्रिविदि व्याख्यायुता, वदिक पुस्तकमाला वृष्णगजे सुलतानपुर भागलपुर १९२१ ई० ।
- ८ ऋग्वेद सहिता, द्वितीय खण्डात्मिका श्री राम गोविन्द त्रिविदि व्याख्या युता वदिकमाला वृष्णगजे सुलतानपुरत भागलपुर १९६२ वि० ।
- ९ एतरेयोपनिषद् अष्टाविंशत्युपनिषत्त ।
- १० कठोपनिषद् पूर्वोक्तोपनिषत्त ।
- ११ कात्यायनगृह्यसूत्रम् दयानन्द विद्यालय लाहौरत बिलियम सम्पादितम् १९८१ वि० स० ।
- १२ काण्वसहिता, श्रीपाददामोदर सातवल्कर सम्पादिता, स्वाध्यायमण्डल सूरत पारोडी, १९६७
- १३ काट्यगृह्यसूत्रम् विश्वेश्वरानन्द वदिक शाख संस्थानत होशियारपुरे १९८१ वि० स० ।
- १४ कात्यायन सहिता श्री अ० चिन्स्वामि सम्पादिता सरलाविवतियुता अच्युतप्रथममाला वाशीत । १९८७ स० ।
- १५ कौण्डिन्यायन कालोनास्ति ।
- १६ गणेशविष्णोर्गोपनिषद् गुजरलिप्याम् श्री पाददामोदर सातवल्कर सम्पादिता स्वाध्याय मण्डल पारोडी सूरत ।

- १७ गोपथब्राह्मणम् दि० वि० विद्यालय, पुस्तकालये ।
 १८ गापालात्तरतापियुपद उपनिषदासमुच्चयपूर्वनिदिष्टे ।
 १९ गार्ग्यब्राह्मणम्, श्री चिन्तामणि भट्टाचार्य सम्पादिता कालिकात्,
 १८३६ ई० ।
 २० छान्दोग्योपनिषद श्री हरिनारायण आष्ट सम्पादिता, भानुदाश्रम,
 पूना १८३७ शकाब्दे ।
 २१ ताण्डायनम् श्री अ० चिन्तामिसम्पादितम् जयकृष्णदास हरिदास
 प्रकाशितम् १९३६ ई० ।
 २२ ताण्डायनब्राह्मणम् श्री अ० चिन्तामिसम्पादितम् जयकृष्णदास
 हरिदास सम्पादितम् वाराणसीत १९३५ ई० ।
 २३ तत्तरीय ब्राह्मणम् श्री हरिनारायण आष्टे सम्पादितम् भानुदाश्रम
 पूनात् १८२० शकाब्दे ।
 २४ तत्तरीयसहिता श्री हरिनारायण आष्टे सम्पादिता, भानुदाश्रम
 पूनात् १८२३ ।
 २५ त्रिपुरतापियुपनिषद श्री अ० महादेव सम्पादिता, अद्वियार पुस्तका
 लयत् १९२५ शकाब्दे । (शाक्तापनिषदि सकलिता) ।
 २६ देव्युपनिषद तत्रव ।
 २७ नसिंहतापियुपनिषद ।
 २८ उपनिषदा समुच्चयेसगहीता । पारस्करगृह्यसूत्र गंगाविष्णु श्रीकृष्ण
 दास मुम्बई १९६४ शके ।
 २९ बह्वचोपनिषद अष्टाविंशत्युपनिषदि सकलिता ।
 ३० बह्वदारण्यकापनिषद गीताप्रस गोरक्षपुरत २०१२ वनगीय ।
 ३१ बह्वत्पराशर स्मृति वाराणसी ।
 ३२ बह्वदेवता श्री रामकुमारराय सम्पादिता चौ० स० सी० वाराणसी
 २०२० ।
 ३३ बोधायनगृह्यसूत्रम् ।
 ३४ भावनोपनिषद शाक्तोपनिषदि सकलिता ।
 ३५ महानारायणीयोपनिषद श्री विमलानन्द सूरि सम्पादिता मद्रास,
 १९५७
 ३६ मन्त्रायणी सहिता श्रीपान् दामोदर सातवेलकर सम्पादिता १९६८
 स्वाध्याय मण्डल पारडी सूरत ।
 ३७ मुण्डकोपनिषद अष्टाविंशत्युपनिषदि, सकलिता प० ३० ।
 ३८ मय्युपनिषद उपनिषदके कल्याणे गीता प्रेस गोरक्षपुरत प्रकाशिते
 सकलिता ।

- ३६ यजुर्वेद संहिता, श्रीपादसानवेल्कर सम्पादिता १९८८ वि०, मारन मुद्रणालय स्वाध्याय मण्डल ग्रीध (सतारा) ।
- ४० याज्ञवल्क्यस्मृति, पचमसस्करणात्मिका, निणय सागर प्रेस बम्बई (१९४१) ।
- ४१ याज्ञवल्क्यस्मृतेराचार्याध्याय, दिल्ली विश्वविद्यालय पुस्तकालय ७८३५८ । कालानास्ति ।
- ४२, लाटयायनम श्री मुकुन्दशास्त्रिसम्पादितम् वाराणसीत प्रकाशितम् १९८६ ।
- ४३ वाजसनेयसंहिता, यजुर्वेदे पूर्वलिखितम् ।
- ४४ शतपथ ब्राह्मणम् श्री डा० रघुवीर सम्पादितम् मोतीलाल बनारसीदास १९३६ ई० ।
- ४५ शाखायनश्रौतसूत्रम्, कानिकाता प्रकाशनम् १८६७ गक ।
- ४६ शाक्तोपनिषद् श्री ध० महादेव शास्त्रि सम्पादिता, म्रडियार पुस्तकालयत १९२५ ।
- ४७ श्वेताश्वतरोपनिषद् अष्टाविंशत्युपनिषदि सकलिना ।
- ४८ श्रीमूक्त, नवीनाह्लिकसूत्रावल्या २०५ पृष्ठे श्री विद्याधर-गौडसकलितायाम् श्री ठाकुरदास गुप्तप्रकाशिता कालोनास्ति काशीत प्रकाशितायाम् ।
- ४९ सर्वानुग्रमणी ।
- ५० सामवेदसंहिता श्रीपाद सातवेल्कर सम्पादिता स्वाध्याय मण्डल पारडी तृतीयावलि २०१५ वि० स ।
- ५१ सूर्योपनिषद् अप्रकाशिता उपनिषद् मद्रास १९३३ नवीनाह्लिक-सूत्रावल्या धतोपनिषदके च ।

२ पुराणादिग्रंथा

- ५२ अग्निपुराणम् मनसुखराय मोरद्वारा प्रकाशितम् कलाइवरोट कलकत्ता २०१४ ।
- ५३ अध्यात्मरामायणम्, श्री नरात्म चन्द्रवर्मा सम्पादितम् कालिकाता (१९३५) ।
- ५४ आनन्दरामायणम्, प० रामतेज पाण्डेय सम्पादितम् पण्डितपुस्तकालय, काशीत १९५८ शकादे ।
- ५५ कल्किपुराणम् ।
- ५६ कूर्मपुराणम् श्री मनसुख राय मोर द्वारा सम्पादितम् ५ कलाइव रोड कलकत्ता, २०१८ सम्बत ।

- ५७ गरुडपुराणम् श्री रामतेज पाण्डय-सम्पादितम् पण्डित पुस्तकालय वागीत प्रकाशितम् (१९६३) ।
- ५८ गणेशपुराणम् अप्राप्यम् श्रीमगवत्तत्त्वे पुराणविमर्शे, बृहत्स्तोत्ररत्नाकरा दिपुत्रास्य वेचनाशास्त्रे सङ्कलिता ।
- ५९ गणसहिता गंगा विष्णुदास सम्पादितम् मुम्बईत । १९४२ वि० स० ।
- ६० देवीभागवतम् भागद्वयम् श्रीमनसुखराय मोर प्रकाशितम् ५ बलाइव रोड कलकत्ता २०१७ ।
- ६१ नारदपुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदास मुम्बईत प्रकाशितम् १८६२ वि० स० ।
- ६२ नीलमतपुराणम्, वाचसाथेनिदिष्टम् अथत्रयोपनिदिष्टम् दुलभम् ।
- ६३ नृसिंहपुराणम् दुलभमतस्तोत्रसंग्रहेऽस्याशा उपलभ्यन्ते ।
- ६४ पद्मपुराणम् पञ्च खण्डात्मकम् मनसुखराय मोर बलाइव रोड, कालि वाता प्रकाशितम् प्रथमम् २०१३ । द्वितीयम् २०१४ तृतीयम् २०१५ चतुर्थम् २०१५ पञ्चमम् २०१५ ।
- ६५ ब्रह्मवतपुराणम् (कृष्ण खण्डम्), वैकुण्ठेश्वर प्रेस, मुम्बईतामुद्रितम् १९६६ सम्ब० वि० ।
- ६६ ब्रह्मवतम् भा० १, श्री विनायक गणेश भाष्ये द्वारा सम्पादितम् आनन्दाश्रम पूना १९३५ ई० ।
- ६७ ब्रह्ममहापुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदासप्रकाशितम् मुम्बईत १९६३, वि० स० ।
- ६८ ब्रह्माण्ड-पुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदाससम्पादितम् मुम्बईत १९६३ वि० स० ।
- ६९ भविष्यपुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदास द्वारा प्रकाशितम् मुम्बईत १९५९ स० वि० ।
- ७० भविष्योत्तरपुराणम्, बृहत्स्तोत्ररत्नाकरेनिदिष्टम् ।
- ७१ भागवतमहापुराणम् मूलभाष्यम् । गीता प्रस गोरक्षपुरत प्रकाशितम् २०१८ ।
- ७२ भक्तपुराणम् श्रीमनसुखराय मोर द्वारा प्रकाशितम् ५ बलाइव रोड कलकत्ता २०११ वि० स० ।
- ७३ महामारतम् गीता प्रस गोरक्षपुरत ।
- ७४ माकण्डयपुराणम्, श्री मनसुखराय मोर द्वारा प्रकाशितम् ५ बलाइव रोड कालिकाता २०१८ ।
- ७५ मुदगल-पुराणम् दुलभमतत बृहत्स्तोत्ररत्नाकरयो पुराणविमर्शे भगवत्तत्त्वादिपु वेचनश्रीवा अस्याद्धता । स्तोत्राणि च सङ्कलितानि हिन्दु

त्वे पुस्तकेचाप्यस्यनिर्देश ४०६ पृष्ठे ।

- ७६ रामायणम् श्री अचिन्तस्वामि सम्पादितम् वाराणसीत १९१८ तथा
गीता प्रस गोरक्षपुरत ।
- ७७ लिंगपुराणम्, वैकुण्ठेश्वर प्रेस मुम्बईतोमुद्रितम् १८६३ स० ।
- ७८ वामनपुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशन बम्बई १८६० शकाब्दे ।
- ७९ वाराहपुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशितम् मुम्बईत १९१६
वि० स० ।
- ८० वायुपुराणम् मारवाडी पुस्तकालय दिल्ली कालो नास्ति प्र० स०
१२ २१ । मुम्बईत प्रकाशितम् आनंदाश्रम पूनात १८२७ ।
- ८१ त्रिष्णुपुराणम् गीताप्रेम गोरक्षपुरत ।
- ८२ शिवपुराणम्, प० रामतज शास्त्रिसम्पादितम् पण्डित पुस्तकालय
काशीत प्रकाशितम् २०२० ।
- ८३ स्कन्दपुराणम् पट भागात्मकम् मनसुत्तराय मोर द्वारा प्रकाशितम्
५ कलाइव राड, कलकत्ता । १म भाग २०१६ द्विती २०१७ तृतीय
२०१८ चतुर्थ २०१८ पचमे २०१९ पचम (छ) २०१९ ।
- ८४ साम्बपुराणम् खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशन प्रकाशितम् मुम्बईत ।
कालोनास्ति दि० वि० वि० पु० स० १८१२० ।
- ८५ सोरपुराणम् आनंदाश्रम पूना १८११ शकाब्दे ।
- ८६ हरिवंश — नीलकण्ठकृतटीकायुत पूनात प्रकाशितम् १९२६ ई० ।

३ व्याकरण साहित्य ग्रंथा

- ८७ अभिनव भारती, श्रीरामकृष्ण कवि सम्पादिता श्रीरियण्टल पुस्तकालय,
बडोदा १९५६ ।
- ८८ अभिमान गान्धुललम् श्री जीवानन्द विद्यासागरकृतटीकापत्रम् कालि
कातात प्रकाशितम् १९१४ ।
- ८९ उज्ज्वलनीलमणि बम्बईत प्रकाशितम् १९३२ ।
- ९० उत्तमगच्छरितम् मोतीलाल बनारसीदासप्रकाशितम् १९४० ।
- ९१ काव्य प्रकाश नागेश्वरीटीकोपत चौखम्बा संस्कृतपुस्तकालय
वाराणसीत २००८ ।
- ९२ काव्यादश श्री वी० नारायण एय्यर सम्पादित थावलि प्रस मद्रासत
१९६४ ।
- ९३ काव्यानुशासनम् श्रीवामनशमकुलवर्णिसम्पादितम् २म संस्करणम्
बाम्बे १९६४ ।

- ६४ कुमारमम्मवम पण्डित पुस्तकालय काशीतोमुद्रितम्, हिन्दीटीकोपेतम्
१९५८ ।
- ६५ नपथमहाकाव्यम् चौखम्बा स० पु० वाराणसी, २०१० ।
- ६६ वाक्य-परीयम् ब्रह्मवाण्डम् चौखम्बा प्र० वाराणसी १९६१ ।
- ६७ मक्तिरसायनम् श्रीमुकुन्दशास्त्रिसम्पात्तितम् वाराणसीत प्रकाशितम्
१०१८ ।
- ६८ मनोरमा चौखम्बा स० प्र० वाराणसी १९६१ ।
- ६९ पातजलिमहामाप्यम् (नवाह्निकम्) श्री शिवदत्त गर्मा टीकोपेतम्
निणय सागर प्रेस बम्बईत प्रकाशितम् १८३६ शके ।
- १०० मधदूतम्, स्वर्गीय एम० आर० केला टीकोपेतम् महेण्डला विल्डिग
बम्बईतोमुद्रितम् बालानास्ति ।
- १०१ रसगगाधर श्री बदरीनाथ भाकृत-यादयोपेत चौखम्बा स० प्र०
वाराणसीत प्रकाशितम् १९५५ ।
- १०२ रघुवशमहाकाव्यम् कालिदासकृतम् सञ्जीवयुपेतम् वाराणसीत
प्रकाशितम् खमराज मुम्बईतश्च १९६६ ।
- १०३ विश्वमोवशीयम् महेण्डला विल्डिग बाम्बे १९५६ ।
- १०४ बदिनवाठमयस्यतिहास श्रीभागवददत्तलिखित १९८४ दिल्ली ।
- १०५ शकरदिग्विजय वाराणसी चौखम्बा प्रकाशन ।
- १०६ गिणुपालवधम् सवश्रपयोपेतम् वाराणसीत प्रकाशितम् २०१२ ।
- १०७ साहित्यदपण रक्ष्मी सहित चौ० स० सी० वाराणसीत प्रकाशितम्
१९५५ २य संस्करणम् ।
- १०८ सिद्धांत कौमुदी बालमनोरमोपेता मोतीलाल बनारसीदास १९६१,
१९६४ १९६० ।

४ कोश ग्रन्था

- १०९ अमरकाश श्री गुरुप्रसादशास्त्रिमिनिध्यात आनन्द सागर प्रेस गाय
घाट वाराणसी १९५० ई० ।
- ११० निरुक्तम् खमराज श्रीकृष्णराज बाम्बे दुर्गादासीय भाष्यापेतम् बालो
भग्न ।
- १११ उपनिषदवाक्यकोश प्रथम संस्करण ।
- ११२ बदिक्वाग प्रथमोभाग प्रथम संस्करणम् श्री हसरजसग्रहीत एग्ला
इण्डियन प्रेस चेम्बरलियन रोड लाहौर १९८२ ।
- ११३ बदिक् इण्डेक्स हिन्दी संस्करणम् ।

- १७८ रामरक्षास्तोत्रम् गीता प्रस गोरक्षपुरत, अष्टमस्वरणम् २०२१ ।
- १७९ रामनीता, अष्टमस्वरणमायगीया गीता प्रेम गोरक्षपुरत प्रवागिता ।
- १८० लक्ष्मीसहस्रनाम श्रीमद्वैकुण्ठप्यरिणाम चौ० स० वाराणसीत प्रवागितम् १९०६ वर्षे ।
- १८१ ललिता-महस्रनाम, श्रीमास्वररामयुग माप्ययुतम् चतुथ सस्वरणम् मुम्बईत प्रवागितम् १८५७ गवाधे ।
- १८२ गिवस्तापानना उषनरापायरिना चौ० स० पुगावालय वारा णसीत प्रवागिता १९६४ तमञ्च ।
- १८३ गिवमहिम्नस्तात्रम् मधुसूदनीटीनायुग वाराणसीत प्रवागिताम्, वृहत्स्तोत्ररत्नाकरादिषु ष धनम् ।
- १८४ गिवसहस्रनाम गीता प्रस गोरक्षपुरता मुद्रितम् तृतीय सस्वरणम्, २०१८ ।
- १८५ शबर प्रयावनि आचाय गोर स्तोत्राणाम-अग्रहात्मिकयम् द्वितीय सस्वरणम् । सम्पु ११ । श्रीरामरुप्य मिगत पुस्तकालय ।
- १८६ श्रीस्तवनल्पद्रुम श्री गान्धामिमहाराजपुर्यातमसम्पात्ति । वृदावन मथुरात प्रवागित १८८१ गवाधे ।
- १८७ श्री राधिनसहस्रनाम स्तोत्रम् गीता प्रस गोरक्षपुरत २०१५ वर्षे ।
- १८८ श्री रामसहस्रनाम स्तोत्रम् गीता प्रस गोरक्षपुरत २०२० ततीय सस्वरणम् ।
- १८९ श्री लक्ष्मीनृसिहस्रोत्रम् गीता गोरक्षपुरत प्रथम सस्वरणम् २०१५ ।
- १९० श्री लक्ष्मी सहस्रनाम स्तोत्रम् गीता प्रस गोरक्षपुरत २०१६ ।
- १९१ श्री विष्णुसहस्रनाम स्तोत्रम् श्री तारक ब्रह्मणन्द सरस्वतीय विवत्या सावम् श्री गवर भाष्योपेतम् मसूर विस्वविद्यालय मसूरत प्रका शितम् १९६१ ।
- १९२ श्री विष्णुसहस्रनाम गवरभाष्या पेतम् गीता प्रेम गोरक्षपुरत प्रका शितम् २०१९ ।
- १९३ श्री सीतासहस्रनामस्तात्रम् गीताप्रेस गोरक्षपुरत प्रकाशितम् द्वितीय सस्वरणम् २०१५ ।
- १९४ श्री सूर्यसहस्रनामस्तोत्रम् गीताप्रस गोरक्षपुरत प्रवागितम् द्वितीय सस्वरणम् २०१८ ।
- १९५ सौभाग्यपचवस्तोत्रम् श्रीमनालालामिन्धु सम्पादितम्, मास्टर खेलाडी लाल एण्ड सस वाराणसीत प्रकाशितम् ।
- १९६ सौम्यलहरीस्तोत्रम् आ० शबर वृत्तम् श्री मास्वरराम भाष्योपेतम्,

- श्री न० न० स्वामिघनपाठिसम्पादितम्, ततीय सस्करणम्, १९५३,
हिन्दुस्तान प्रेस मैमूरत ।
- १९७ स्तवमणिमाला श्रीरामभद्र दीप्ति सम्पादिता, सशोधक श्री सुब्रह्मराम
शास्त्री, १९३२ ।
- १९८ स्तवकुसुमाजलि वन्नडलिप्याम् श्री रामकृष्णशमसम्पादितम्,
१९५५ ।
- १९९ स्तुतिकुसुमाजलि श्री जगद्धरभट्टरचित, श्री प्रेमवल्लभत्रिपाठि टीको-
पेत अच्युतग्रथमाला कार्यालयत प्रकाशित २०२१ ।
- २०० स्तोत्ररत्नावली, गीता प्रेस गोरक्षपुरतो मुद्रिता, सप्तदशतमे सस्करणम्
२०१९ ।
- २०१ स्तोत्राणव, श्री टी० चन्द्रशेखरन सम्पादित मद्रास राज्याज्ञया
प्रकाशितम्, १९६१ ।
- २०२ हनुमत्सहस्रनामस्तोत्रम गीताप्रेस गोरक्षपुरतो मुद्रितम्, ततीय
सस्करणम् २०१८ ।
- २०३ हनुमतशत्रुजयस्तोत्रम् श्री लक्ष्मीदत्त शास्त्रि सम्पादितम् आगरात,
२००५ ।
- २०४ हनुमदवडवानलस्तोत्रम्, श्री लक्ष्मीदत्त शास्त्रि सम्पादितम् आगरात,
२००५ ।
- २०५ कारिकावली, श्री विश्वनाथ पचानन रचिता दिनकरीराम रुद्रीसवलित्ता
३य सस्करणम् मुम्बईतो मुद्रिता (१९३३) ।
- २०६ न्यायदशानम वाराणसी ।
- २०७ पातजल योग सूत्रम् गीता प्रेस गोरक्षपुरत प्रकाशितम् ।
- २०८, भारतीय दशन सार श्रीबलदेवोपाध्याय कृत, सस्ता साहित्य मण्डल
प्रकाशनत प्रकाशित (१९६२) ।
- २०९ भारतीय दगन वा परिचय डा० रामानन्द त्रिपाठि कृत भारतीय
मन्दिर प्रयागतो मुद्रित ।
- २१० मीमासा सूत्रम् ।
- २११ योगवासिष्ठ (योगवासिष्ठाक), गीता प्रेस गोरक्षपुर २०१७ ।
- २१२ योगशास्त्र ब्रह्मसहिता वसुमती प्रेस कलकत्तातोमुद्रिता(वग लिप्याम्)।
- २१३ वेदान्तदशनम् (ब्रह्मसूत्रम्), हरिकृष्णगोयडका व्याख्योपेतम् गीताप्रेस
गोरक्षपुरत प्रकाशितम्, ततीय सस्करणम् २०१४ ।
- २१४ सबदशन सग्रह श्री माधवाचार्य कृत, प्रो० उमाशकर कृत भाष्यसहित
१९६२ ।
- २१५ हठयोग प्रदीपिका, शकत्यके निदिष्टा ।

८ विविध विषयक ग्रन्था

- २१६ अष्टोत्तरशतनाममालिनी, श्री विद्यासागरमिश्र कृता, रायगज
अजमेरत प्रकाशित २०२० ।
- २१७ ए डिस्क्रिप्टिव कटलाग आफ दि संस्कृत एण्ड प्राकृत मिस्त्रिप्ट बम्बई
विश्वविद्यालय भाग २ स० १९४४ ।
- २१८ एलिमण्टस आफ हिंदू इग्राफा (श० मायावादे) ।
- २१९ क्यो भाग (१) श्री प० माधवाचाय गतिवृत्तम माधव पुस्तकालय
धमधाम कमलानगर दिल्ली प्रथम संस्करणम् (२००६) ।
- २२० क्या (२य भाग) श्री प० माधवाचाय कृत माधव पुस्तकालय धम
धाम कमलानगर दिल्ली (२०१८) ।
- २२१ गणेश — डा० सम्पूर्णानंद ।
- २२२ गणपति तत्वम्—श्रीमती डा० सुत्तानादवी अन्तराष्ट्रिय सांस्कृतिक
एकेडमी नई दिल्ली १९५८ ।
- २२३ गणपति, हरिदामनिनकृत १९६० ।
- २२४ चरकसूत्रम् १९८८ मोतीलाल बनारसीदास वाराणसी ।
- २२५ तान्त्रिकवाङ्मय म शक्ति दष्टि म० महो० गायीनाथ कविराजकृत
बिहार राष्ट्रभाषा परिषद पटना १९६३ ।
- २२६ दुर्गोपासनाकरपट्टम् श्री प० हरिकृष्ण गम कृत ।
- २२७ नम्बर आफ रत्ताज डा० राघवन ।
- २२८ पुराणविमर्श आचाय बलभोपाध्याय कृत चौ० स० पु० वाराणसी
१९६५ ।
- २२९ भगवत्तत्वम् श्री स्वामिहरिहरानन्द करपात्र सरस्वतीकृतम् वाशीतो
मुद्रितम् प्रथम स० १९९७ ।
- २३० भागवत-सम्प्रदाय, श्रीबलदेवापाध्याय कृत चौ० स० पु० वाशी ।
- २३१ भारतवर्ष का बहद इतिहास श्रीमगनदत्त रिस्च स्वालर इतिहास
प्रकाशन मण्डल दक्षिण पटेलनगर नई दिल्ली, १९५१ ई० ।
- २३२ भारतीय साहित्य शास्त्रम् आ० बलभोपाध्याय चौ० स० पु०
वाराणसी १९६३ ।
- २३३ भारतीय प्रतीक विद्या डा० जनादन भा विहार राष्ट्रभाषा परिषद
पटना, २०१५ ।
- २३४ माधवनिदानस चौ० स० पु० वाराणसी ।
- २३५ वेदा, सुनील गुप्तप्रकाशित कलकत्ता १२ ।

- २३६ वदिक कोश, अनुसन्धान विभाग, डी० ए० वी० कालेज, लाहौर, १९८२।
- २३७ वदिक देवता, अनु० डा० मूयकांत, प्रथम स० युगान्तर प्रेस डफरिन, नई दिल्ली, १९६१।
- २३८ वदिक नान और भारतीय सस्कृति श्री गिरिवर शर्मा, बिहार राष्ट्र मापा परिषद पटना १९६०।
- २३९ वदिक माहित्य और सस्कृति श्री बलदेवोपाध्याय, शारदा मंदिर, काशी, १९६४।
- २४० शंकर का मायावाद डा० राममूर्ति मेरठ, १९६४।
- २४१ शंभुमत, डा० यदुबशी वि० रा० मा० प० पटना २०१२।
- २४२ श्रीगणेश नामरी प्रचारिणी समावसी।
- २४३ सत्याय प्रकाश श्री स्वामिदयानंद कृत प्र० स० १८७५।
- २४४ सनातनधर्मालोक दीनानाथ शारत्री फस्ट वी० १९ लाजपतनगर, नई दिल्ली २०१३।
- २४५ समवेद्य — डा० भगवानदास मा० मण्णार काशी, १९८५।
- २४६ साउथ इण्डिया फलाग्राफी, डा० मायावादन ।
- २४७ मुक्कि समीक्षा श्री बलदेव उपाध्याय चौ० स० पु० वाराणसी, १९६३।
- २४७ भस्कृत साहित्य का इतिहास श्री बलदेव उपाध्याय शारदा मंदिर, काशी १९४८।
- २४९ सस्कृत साहित्य का इतिहास, श्री बलदेव उपाध्याय, शारदा मंदिर, काशी १९५६।
- २५० सस्कृत साहित्य का इतिहास वाचस्पति गोरिल्ला चौ० स० पु०, वाराणसी।
- २५१ स्वाध्याय प्रथमामाग विरजानंद वैदिक गस्यानम ज्वालापुरम् सम्राट प्रेस पहाडीवीरज।
- २५२ हिन्दुत्व श्री रामदास गौड नानमण्डन मन्त्रालय, वाराणसी, २००० प्र० स०।
- २५३ हिस्ट्री आफ दविजस दन साउथ इण्डिया, नारायण।

६ पत्रपत्रिकादीनि

- २५४ उपनिषदक—गीता प्रेम गोरखपुर २००५।
- २५५ कल्याण गीता प्रेम गोरखपुर वष १६ अंक ४, ८।
- २५६ शक्यक गीता प्रेम गोरखपुर १९९१।

- २५७ शिवपुराणाव, गीता प्रस गोरखपुर, २०१८ ।
 २५८ सन्ताव, गीता प्रेठ गोरखपुर २०११ ।
 २५९ हिन्दू सस्कृति अक, गीता प्रस गोरखपुर, २००६ ।
 २६० योगवसिष्ठावम्, गीता प्रस गोरखपुर २०१७ ।
 २६१ धर्मावम्, गीता प्रेस, गोरखपुर २०२२ ।

पादटिप्पणीषु समागतग्रन्थपृष्ठसंख्या

अग्निपुराण ५६, १६५, १६६	२५५ २५६
१८१,	आष्टे स० हिन्दी वादयोग १६, १६५
अप्ययत् ८, १६, ४१ ४२ ८३,	आत्मनगरस्तोत्रम् ३४८
१०१ १०२, १०६ ११०	ईशाननिघण्टु २६ २१७ २२७
१११, १५५, १५६ १५७ १५८,	उकालाङ्गभरेस्वनीषण्णुत
१५९, १६१, १६२ १६९	उच्छिष्टगणपतिवचनम् ६७
१७२, १७३, १७४, २७५	उज्ज्वलनीलमणि ३२५, ३२६ ३२९
२८० २८४ २८५ २८७ २८८	उणाद्विगुण १०१ १५६
अध्यात्मरामायणम् २४१, २४२	उत्तररामचरितम् ४२
२४३ २४४, ३३९	उपनिषदक २९६
अभिज्ञानशाकुन्तलम् ३२	उमासहस्रम् ३३५ ३३६ ३५९ ३६०,
अभिनवभारती ३२२	३६१
अमरकोश ७ ५०, ११, २३३	शुक्परिणिष्ट ११६ १५६
अभियुवतीति १५६	शुक्लमहिना ४१ ५८ १०८, १०९,
अष्टाध्यायी ४, ३९, ४०, १९ ६१	१७० २१२ २१३ २१४ २१७,
१०२, १०३, २७४, २७९	२१८ २२६, २२७ २२८, २२९,
अष्टावक्रगीता ३८	२८६ २८८ २८९ २९०
अष्टाविंशत्युपनिषद ११७ १६१	शुक्लवद १ ३ ५ ११ १४ १५, १६
१७१, १७२	१९ २१ २४ २५ ३३, ३६,
अष्टोत्तरशतनाम—मलिना १०१	३९ ५१, ५६ ५७ ५९ ६६,
२७४,	६७ १०२ १०९, ११०, १५६
अहिनुष्यसहिता १०१	१५८ १६१ १७०, १७१, १७२
अ० ह० स० १८	१७३ १७४, २१९, २२५ २२६,
आचार्य अभिनवगुप्त ३२२	२२७ २७७ २९१
आचार्यबलदेव उपा० २९	एनाक्षरणपनिहतात्रम् ६८
आत्मपञ्चक ३४०	एषदत्तस्तोत्रम् ६१ ६२ ६८
आत्मिय हृत्य ३७ २९२ २९५	गन्निस्त्रिष्टिवकटलाग ६७, ६८
आनन्दरामायण २४३ २८४ २८६	एतरेय ५ १० ११ २२७ २७७, २७८

एलिमेण्टस ग्राफ हिन्दू एक्नोग्राफी ३६
 वात्प्रायने वासनेयसहिता २५
 वापिलेयम् २५
 वाव्यप्रवास ३२३ २५
 वाव्यादश ३२१ ३२२
 वाव्यानुशासनम् ३२३
 वालीकवचम् २७
 वालीविलासतत्रम् ६२ ११६
 कुमारसम्भवम् १५७ १६७
 कूमपुराणम् १३२ २१६ २३१
 २६८
 कृष्णमञ्जु तत्तरीयम् ६३
 कृष्णमञ्जु मन्त्रायणीयम् ६३
 केदारनाथमाहात्म्यम् ६१
 कयो १४ ६३
 गणपत्युपनिषद् ५५ ५६ ५८
 गणपतिस्तव ६२
 गणेश ६२
 गणेशकवचम् २८, ६१
 गणेशगीता १६, २२ ५५
 गणेशराजतत्रम् ६२
 गणेशपुराणम् १६, ५६ ६० ६१
 ६६
 गणेशपूवशतकम् १६
 गणेशमानसपूजा ६०, ६२
 गणेशस्तवराज ६२
 गणेशसहस्रनाम ८६
 गणसहिता १२२
 गणेशायवर्णीयुपनिषद् २७, १७, ५६
 ६३ ६४
 गणेशाष्टकम् ३३३
 गणेशोपनिषद् २६, ३६
 गरुणपुराणम् ५५ २२१ २२४, २३४,
 २४८, २४९, २६६

ग्रहणाति ३६
 गीता १३ १८
 गोपथम् १०, १३, २७६
 गापालतापियुपनिषद् ३४
 गापलोल्लरतापियुपनिषद् २३५
 गोमिलगह्यमूत्रम् ६५
 गोपीनाथ महामहोपाध्याय २३२
 चरकसूत्रम् १८ १६
 छान्दोग्योपनिषद् २६ २२७, २७६
 जगतीशशतकम् ३३७
 जनादन भा (डा) २७
 जाबालोपनिषद् १५६, १५८
 जमनीयम् २६, ४३, ६८, २६८
 तत्रसार ६३, ६४, ६७, ११६, ११७,
 ११८, १८० १८१, २३६
 ताण्डायनम् ८, ९, १२, २७७, २७८
 तु० तै० १५३
 तत्तरीयारण्यकम् ५६, ६८, २६३'
 २८२, २८८, ३३६
 तत्तरीयोपनिषद् ४ ७, १२, ३२, ३३,
 २१६ २२२, २२८
 तत्तरीयब्राह्मणम् २१८ २७५, २७६
 २७८ २८०
 तत्तरीय सहिता ८६ ३८, ३९, २२६
 २२८
 त्रिपुरतापियुपनिषद् ५६
 दीपिका ५
 दुर्गोपासना कल्पद्रुम १२४
 दुर्गासप्तशती २८ २६
 देवीभागवतम् ४०, ६८, १०४, १०५,
 १०६ ११३ ११४, १२६, १३१,
 १३२ १३४, १३५, २४०, २५०
 देवी रहस्यम् ८१, ८२ ८३, २६४,
 ३०७, ३०८, ३११, ३१५

देव्यपराधममापनस्तोत्रम् ३८, ४५,
१३८, ३३१

देव्युपनिषद् २६, १०६, ११८

ध्वन्यालोकम् ४६

नन्दिकेश्वर कारिका १६८

यायदशन भाष्यम् ६५

नम्बर आफ रसाज ३२२

नारद पुराणम् ३२२

नारायणीयम् ३५५

नारायणोपनिषद् २१६

नारायणस्तोत्रम् २३५

नासदीयसूक्तम् २२

निघण्टु २१८ २६४

निघण्टुम् १, ५ १२ २४, ४१, ८२ ५१,

६५, २१८ २२५, २७४, २७८,

२७६, २८० २८२ २८७

निर्वाणाष्टकम् ३४०

नीलमत पुराणम् १६६

नसिहपूवतापियुपनिषद् २२८ २३६

नैपद्यम् ४०, ५८ ५६ १६८, २११

२१३

पद्मपुराणम् १७ २०, २३, ५५, ६०

२११ २२५

पारस्करगृह्यसूत्रम् ६५

पुराणविमर्श ५१ ५२ ५३, ५५

प्रतीक विद्या ११५

प्रपञ्चसार १००, ११३

ब्रह्मपुराणम् २०, ३०, ३५, ७७, १३७,

१३८ १६५ १६६ १८२ २१५

२३३, २३६, २३७ २८२, २६३

२६७ ३१०, ३११

ब्रह्मविवृतम् ५१ ७१, ७२ ७८ ६६

१०५ ११२ १२३ १२४ १२५,

१२६ १२६, १३५, १३६, १३८,

१६५ १७६, १८४ १६०, २००

२०१, २०२, २०३, २२२, २३७,

२३८, २४१, २४७, २५०, २५१,

२५३ २५४ ३०८ ३१५

बृहज्ज्योतिषाणवम् १२१ १२२

बृहदारण्यकम् १२, १३, २६, ३५,

५० ५७, १६३ २८६ ३३६

बृहद्देवता २, ३ ५, ८ ९, १४, १५,

४२, १०३ १५७, २१३, २१४

२१८ २२६ २२७, २७६, २७८,

२८१, २८२

बृहद्धर्मपुराणम् २३

बृहनारद २२५

बृहन्नारायणोपनिषद् २१३

बृहत्पाराशरस्मृति ६५

बृहत्संहिता २६१

बृहत्स्तोत्ररत्नाकर १७, २२, २६, ६८,

६९, ७० ७१ ७३, ७४

७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०,

८१, ८४, ८५, ८६ ६१

६२ ११८ १३६, १३७ १३६,

१६५, १६६ १५७, २५८ २६८,

२६९, ३००, ३०६, ३१०, ३३१,

३३८ ३३९ ३४२, ३४३, ३५०

बोधायनगृह्यसूत्रम् ५६ ५८ ६५

भगवानदास २७

भगवत्तत्त्व २६ ५२ ५३, ५४, २२२,

२२३

भक्ति रसायनम् ३५ ३२४ ३२५,

३२६ ३२७, ३२८, ३२९

३५६ ३५७

भविष्य पुराणम् १८ २०, २८ २८५

२६५ ३०१ ३०२ ३०३, ३१४,

३१६

एलिमेण्टस आफ हिन्दू एवनोग्राफी ३६
 कात्यायने वाजसनेयसंहिता २५
 कापिलेयम् २५
 काव्यप्रकाश ३२३ २५
 काव्यादश ३२१, ३२२
 काव्यानुशासनम् ३२३
 कालीवचनम् २७
 कालीविलासतन्त्रम् ६२ ११६
 कुमारसम्मवम् १५७, १६७
 कूमपुराणम् १३२, २१६, २३१,
 २६८
 कृष्णयजु तत्तरीयम् ६३
 कृष्णयजु मन्त्रायणीयम् ६३
 केदारनाथमाहात्म्यम् ६१
 क्यो १४, ६३
 गणपत्युपनिषद् ५५ ५६, ५८
 गणपतिस्तव ६२
 गणेश ६२
 गणेशकवचम् २८, ६१
 गणेशगीता १६, २२ ५५
 गणेशराजतन्त्रम् ६२
 गणेशपुराणम् १६, ५६, ६० ६१,
 ६६
 गणेशपूर्वशतकम् १६
 गणेशमानसपूजा ६०, ६२
 गणेशस्तवराज ६२
 गणेशसहस्रनाम ८६
 गणसहिता १२२
 गणेशायवशीर्षोपनिषद् २७ ५७, ५६,
 ६३ ६४
 गणेशाष्टकम् ३३३
 गणेशोपनिषद् २६, ३६
 गरुडपुराणम् ५५ २२१, २२४ २३४
 २४८, २४६ २६६

ग्रहगति ३६
 गीता १३, १८
 गोपथम् १० १३, २७६
 गोपालतापियुपनिषद् ३४
 गापलोत्तरतापियुपनिषद् २३५
 गोमिलगह्यमूत्रम् ६५
 गापीनाय महामहापाध्याय २३२
 चरकमूत्रम् १८ १६
 छांदोग्योपनिषद् २६, २२७, २७६
 जगदीशगतम् ३३७
 जनादन भ्वा (बा) २७
 जावालोपनिषद् १५६, १५८
 जैननीयम् २६ ४३ ६८ २६८
 तन्त्रसार ६३ ६४, ६७, ११६, ११७,
 ११८ १८० १८१, २३६
 ताण्डायनम् ८ ६, १२, २७७, २७८
 तु० त० १५३
 तत्तरीयारण्यकम् ५६, ६८ २६३
 २८२, २८८ ३३६
 तत्तरीयोपनिषद् ४, ७, १२, ३२ ३३,
 २१६ २२२, २२८
 तत्तरीयब्राह्मणम् २१८ २७५, २७६,
 २७८, २८०
 तैत्तरीय संहिता ८६ ३८, ३६, २२६
 २२८
 त्रिपुरतापियुपनिषद् ५६
 दीपिका ५
 दुर्गोपासना कल्पद्रुम १२४
 दुर्गासप्तशती २८ २६
 देवीभागवतम् ४०, ६८, १०४, १०५,
 १०६ ११३, ११४, १२६, १३१,
 १३२ १३४, १३५ २४०, २५०
 देवी रहस्यम् ८१ ८२ ८३, २६४,
 ३०७, ३०८, ३११, ३१५

देवपराधमामिनस्तोत्रम् ३८ ४५
 १३४ ३३१
 देव्युपनिषद् २९, १०९ ११८
 ध्वयालोकम् ८६
 नदिनेश्वर कारिका १६८
 मायदशन माप्यम् ६५
 नम्बर आफ रसाज ३२२
 नारद पुराणम् ३२२
 नारायणीयम् ३५५
 नारायणोपनिषद् २१६
 नारायणस्तोत्रम् २३५
 नासदीयसूक्तम् २२
 निघण्टु २१८ २९४
 निरुक्तम् १ ५, १२ २४, ४१, ४२ ५१,
 ६५, २१८, २२५ २७४ २७८
 २७९, २८०, २८२ २८७
 निर्वाणाष्टकम् ३४०
 नीलमत पुराणम् १६६
 नसिहप्रवृत्तापियुपनिषद् २२८ २३६
 नपधम ४०, १८, ५९ १६८, २११
 २१३
 पद्मपुराणम् १७ २०, २३, ५५ ६०
 २११, २२५
 पारस्करश्रुतसूत्रम् ६५
 पुराणविमल ५१, ५२ ५३, ५५
 प्रतीक विद्या ११५
 प्रपञ्चसार १०० ११३
 ब्रह्मपुराणम् २० ३०, ३५ ७७, १३७
 १३८ १६५ १६६ १८२ २१५
 २३३ २३६ २३७ २८२ २९३,
 २९७ ३१०, ३११
 ब्रह्मवचनम् ५१, ७१, ७२ ७८ ९६
 १०५ ११२ १२३ १२४ १२५
 १२६, १२९, १३५, १३६, १३८,

१६५ १७६ १८४, १९०, २००
 २०१, २०२ २०३, २२२, २३७,
 २३८, २४१ २४७, २५०, २५१
 २५३, २५४, ३०८ ३१५
 बृहज्ज्योतिषाणवम् १२१, १२२
 बृहदारण्यकम् १२, १३, २६, ३५,
 ५०, ५७, १६३, २८६ ३३९
 बहद्देवता २, ३ ५, ८, ९, १४, १५,
 ४२, १०३, १५७, २१३, २१४,
 २१८ २२६, २२७ २७६, २७८,
 २८१, २८२
 बृहद्धमपुराणम् २३
 बृहन्नारद २२५
 बृहन्नारायणोपनिषद् २१३
 बृहत्पारागरस्मृति ६५
 बृहत्सहिता २९१
 बृहत्स्तोत्ररत्नाकर १७, २२, २६, ६८,
 ६९, ७०, ७१, ७३, ७४,
 ७५, ७६ ७७, ७८, ७९, ८०,
 ८१, ८४, ८५, ८६, ९१
 ९२ ११८ १३६, १३७ १३९,
 १९५ १९६, २५७, २५८ २९८,
 २९९, ३०० ३०९, ३१०, ३३१,
 ३३८, ३३९ ३४२ ३४३ ३५०
 बोधायनश्रुतसूत्रम् ५६, ५८ ६५
 भगवानदास २७
 भगवत्तत्त्व २६, ५२, ५३, ५४, २२२,
 २२३
 भक्ति रसायनम् ३५ ३२४ ३२५,
 ३२६, ३२७, ३२८, ३२९
 ३५६ ३५७
 भविष्य पुराणम् १८, २०, २८ २८५
 २९५, ३०१ ३०२ ३०३, ३१४,
 ३१६

भागवतम् २३ ३४ ३७ ११३
 २१४ २२० २३० २३१ २३४
 २३८ २३९ २४९ २५० ३२४
 ३३२
 भागवतगणपद्यम् २२८
 भारत वा वृत्तान्तिहास ६५
 भारतीय-आहिष्णयान्त्रम् ३२६
 भाष्यनोपनिषद् ६२
 भाष्य-परिष्कार ४
 भक्तजपुराणम् ३० ३९ ४० ६०
 ६१ ११३ १३२ १३६ १३७
 १९८ १९९ २०० २१३ २१३
 २१४ २१५ २९३
 भक्तुमृति ६ १९ २१ ९८
 भक्तुद्वयस्तोत्रम् ६२
 महागणपतिस्तोत्रम् ६१ ३३
 महानारायणोपनिषद् १४ १५ ३१
 ६३ १०७ १०८ ११६ १६४
 १६८, १६९ १७० १८० २२६,
 २३६, २८२ २८३ २८४ २८७
 २९६
 महाविष्णुस्तोत्रम् १९ ६३
 महानारयण १५६, १५७ १६४, १६७
 १७६, २१३ २१७ २१८ २१९
 २२४, २२५ २९२ २९३
 महाभाष्यम् ४
 महीधरभाष्यम् १६१
 माण्डूक्यवार्त्तिका ३३८
 माधवाचार्य २११
 माधवनिष्ठाणम् १७ १८ १९
 मानवगुण्यगुण्यम् ५७ ६५
 मानसपूजास्तोत्रम् ६३
 माण्डूक्यपुराणम् २२ १०४ ११२,
 ११४, १२८, १२९, २९६,

१९६ २९७, ३००, ३०४,
 ३१७
 मीमांसाग्रन्थम् २५
 मुक्तुमाता ६५
 मुक्तुवार्त्तिका ११२ १०३ - २८
 मन्त्रानुसूयम् ५० २३६
 मंत्रानुसूयि महिम्ना १६
 भक्तवार्त्तिका १६२
 मनुष्ये १० ५७ ४८ ५९ ६६, १५९
 १६० १६९ १७२ १७३ २७४
 २७६ २८०
 यागवन्धनमृति ५५ ५८ ६४ ८१
 यागवार्त्तिका ११४
 यागवार्त्तिका २३४
 यजुर्वेद ६५ १६८
 यमगणपथ ३२३
 यमस्तोत्रम् ३५६
 रामगीता ३४
 रामानुजभाष्यम् १५५
 राधास्तोत्रम् ३४
 तदमीनाम् ९७ ९८ ९९
 तदमीनाम् ३३३ ३३४, ३३५,
 ३३८
 तदुभाष्यनाम् २३१
 तदुभाष्यनाम् २२ २८ ३६
 तदुभाष्यनाम् २०, १६५ १८५, १८६
 १८७ १८८ १८९ १९२,
 १९६, १९७ १९९ २२४
 वह वृषोपनिषद् १११
 वाक्यपदीयम् ४, १९ २१
 वायुपुराणम् ११ १२, ३० ३३, ६५
 ६६, १८९ १९० १९६, १९७,
 २११
 वाराहपुराणम् २२, ५५, ६०, ७६,

७७, १२७, २४०, २४१, २६४, ३०१	२१८, २२६, २७६, २७७, २७८, २७९, २८०
वाल्मीकीयरामायणम् २८०	शब्दवल्परुम् ६५ १००, १०५ २११ २७४
विष्णुमीवगीयम् २२६	शब्दवाचस्वत्वम् ६, ७, १६, ३६, ४० २७४, २६१
विष्णुपुराणम् ३३, ३५, ६६, १३६, १४०, २११, २१५, २१६, २२३, २२४, २२६, २३०, २३१, २३२, २३५, २४६, २६०, २६४, ३०६	शाक्तरभाष्यम् १३ शाक्तप्रमोद ११५, १२४, १२५ २५१, २५६, २५७ ३०६ ३०८, ३०९, ३१२, ३१३ ३१७ ३१८
विष्णुमहापुराणम् ३४, ३५	शाक्तापनिषद् १०८
विष्णुसहस्रनाम ७ ३५, ४१, ११५, १६३, १६४, २१३, २१६, २१७, २१८, २१९, २७८, २७९	शातातपस्मृति ५८ ६५ गारदातिलकम् ५६, ६८, १८०
विष्णुस्तोत्रम्	शिवकवचस्तात्रम् १६४ १६८, १६८, १६९
बदान्तादशनम् ११०	शिव का० वि० ३३
वेदसारस्तोत्रम् ३०	शिवापराधशामायनस्तात्रम् ४५
वदिव इण्डेक्स ४०	शिव पुराणम् ६ १२ २३, २४, ३०, ३२ ६७ १०६, १७७ १८३
वदिव देवता १२	शिवमहापुराणम् १६३ १६४ १६८, १६९
वदिक वाङ्मनतिहास ६५	शिवमहिम्नस्तोत्रम् ३१ ८१ ४५, १७८, १६४, १६५, ३३६ ३४४
वदिक विज्ञान और भारतीय सस्कृति २२६	शिवरक्षास्तोत्रम् १७७
शक्त्यक ६६, १०२ १११ ११३	शिशुपालवधम् ५३
शकराचार्य ३४५	शिवस्तवराज १७७
शकर का मायावाद ३३८	शिवस्तीत्रावलि ४६ ३४६
शकर दिग्विजय ६१ ६५, ६६	शिवस्तोत्रम् ३०
शकर प्रयावलि ७२ ७३, ७४ ७६ ११६ १८०, १८१, १८२, १८३, १८७, १६१ १६३, २०१, २३६, २४५ २४६ २४७, २४८, २५५, २५६	शुक्लयजुर्वेद ३५ ४२, ५८, १७१ १७४, १७५, २१२ २२०, २२१
शतपथ ब्राह्मण ५ ८ ६, १०, ११, १२ १६ ६५, ६६, ६८, ६८, १५७, १६३, १६४ १७१, १७३ १७४, १७५, १६६, १६७, २११	श्यामारहस्यम् ६२ श्वताश्वतरोपनिषद् १४, १६, १६,

२१, ३१, ३४ १०७, १११, १६७, १६८ २७०, १७१	सप्तशतीस्तात्रम ३३१ ३४०, ३४१, ३४२, ३४४, ३४५ ३५४
श्रीकरपात्री स्वामी २७	सम्पूर्णनिन्द २७
श्रीकृष्ण कणामृतम ३४७	सरस्वतीस्तोत्रम २६
श्रीमगवदगीता १३ २६ ३६, ११० ११२ १६१ १६४, १६७, १७५, २१७ २३४, २२७ २२६ २३० २५४, ३३२	सर्वानुत्रमणिका ३ सवदशन समग्रह २१५ साजय इण्डिया फीलग्राफी ३४६ साम्बपुराणम २७५ २७८ २८० २८६
श्रीसूक्तम् १०७, १०८	सामवेदसहिता ३०३ ३०४ ३०६ ३०७ ३१३, ३१४, ४ १५
श्रीस्तवकल्पद्रुम ४७, १२० १२१ ३२६ ३४३, ३४७ ३४८, ३५३, ३५६, ३५८ ३५६	साहित्य द्वयणम ३, ३२३
संस्कृत साहित्य का इतिहास ४४ ४६, ४७ ४८, ३३७ ३४५ ३४६, ३४७ ३५७	सिद्धांत कौमुदी ४ सुश्रुत १८ १६
संस्कृत शब्दाय कौस्तुभम ६, ४०	सूयस्तोत्रम् २४, ३७ २६५
संस्कृति अक्ष ३४७, ३४८	सूर्योपनिषद ३६ २८६, २६६
स्कन्दपुराणम २२ ३३ ३७, १७६	सूयतापियुपनिषद २४
स्तवमणिमाला ३५७	सौन्दर्य लहरी ४५, ११२
स्तुतिकुमुमाञ्जलि ४७ ३५० ३५१ ३५२	सौभाग्य भास्कर २८
स्तोत्ररत्नम ३३७ ३४१	सौयपुराणम १२० १६७ १८१, १६७ १६८
स्तोत्राणव ८४, ८५ ६८, ८७ ८८, ९० ९१, ३३१ ३४० ३४१ ३६२ ३४४ ३४५ ३५४	हठयोग प्रदीपिका १८
सत्याय प्रकाश ४, ५१, १०१, १०२, १६३, २१७ २१८ २७७ २७६	हरिवंशपुराणम ११६ १२०, २०३ २३० २२४
सन्ताकम ३४८ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५६	हलायुषकोश ३६, ४०, ५० ६५ १०४, १५५, १५७, १६१, २११, २७७
	हिन्दुत्वम ३४२ ३४३ ३४७ ३४६ ३५०, ३५३

संस्कृतभाषित्यमुद्रणीयग येऽगुद्धयोनासम्भाव्या वकारवकारयो मॅटा नास्ति, इत्युक्तरजानताऽजानताऽसमययताऽपिचप्रयोगाजात यथा वृहद्देवता । वहद्देवता बहुत्स्तोत्ररत्नाकर । बहुत्स्तोत्ररत्नाकर एवमव तत्तिरिगि । तत्तरियम ।

पृष्ठम्	पवित्र	मुद्रितम	शुद्धम
१	६	वहद्देवता	वहद्देवता
'	१८	अपुप्याम	अपुप्याम्
२	१	वेदितव्य	वेदितव्यम्
"	१५	हवि	हवि
३	२१	माग्नेय	माग्नेयम्
५	८	मवतयया	मवत्या,
६	१७	घाम	घाम
७	२	त्यमरकार	त्यमरकार
"	उपान्त्यम	मवायु	मवायु
८	८	मृततश्च	मृतवश्चा
१०	१७	मत्सत्य	यत्सत्य
१३	३	द्यौश्च द्रमा	द्यौश्च द्रमा
१४	१३	एतश्च	एताश्च,
'	२०	स्वस्त्यमन	स्वस्त्ययन
१७	११	इत्यपि	इत्यपि
१८	१८	रक्षीष्ण	रक्षीष्ण
१९	३	राघन	राघन
२०	१२	वेवचन	विवेचनम
२२	२४	मडधी	मूडधी
२४	२०	मयारवि	मयारवि
२६	६	दधाम्यहम	दधाम्यहम्

पद्यम	पङ्क्ति	मुद्रितम्	गुद्धम्
३२	१२	वञ्ज	वञ्ज
"	१३	वन्दे	वन्दे
"	उपायम्	वीज	वीज
३५	२०	रक्तय	रक्त
३६	१	त्व	त्वम्
४०	१५	वक्ष्यमाणना	वक्ष्यमाणाना
४२	१३	द्यास्याय	द्यास्याथ
४३	अतिम	पष्ठ	सप्तम
४५	१०	याति	यान्ति
४७	अतिम	प्रस्थान	प्रस्थान
"		पयत्त मस्ति	पयन्तामस्ति
५८	२२	लभ्यते	लभ्यन्ते
६५	३	भाष्य	भाष्ये
७१	१८	मिश्र	मिश्र
"	२०	ष्टस्तोत्र	ष्टस्तोत्रम्
७४	१६	श्चात्र	श्चात्र
७५	२३	विविध	विविधं
७६	२४	मेतन्नर	मेतत्पठन्नर
८३	११	धान्य	घान्य
८५	१४	मजीजनत	मजीजनत्
८६	१३	भेदेन	भेदेन
८८	११	तत्तरीये	तत्तरीये
८९	१३	सर्वस्त्रिय	सर्वस्त्रिय
१०५	११	महात्म्यम्	महात्म्यम्
११२	१६	वीय	वीय
११५	४	दधती	दधती
१३२	७	कानिचिद्	कानिचिद्
१५७	२	तद्द्रस्य	तद्द्रस्य
१६५	१२	मुक्त्विवाद्च	मुक्त्विवाद्च
१७२	२४	निगय	निगय
१७७	१	भपर	नापर
१८१	२०	हाब्धकर	महाब्धकारे

पट्टम	पङ्क्ति	मुद्रितम्	शुद्धम्
१८५	४	वर्णे	वर्णे
'	अन्ताया	विध	विध
१८६	११	स्यव	स्तव
१८७	२२	शृणुत	शृणुत
१८३	११	मेत्यटित्वौ	मतत्पठित्वा
२१३	२४	सम्न	सम
२१६	१८	तत्तरीय	तत्तिरिय
२२०	२२	मक्सु	भवतु
२२४	६	मित्यव	मित्यवम्
२२७	१४	तत्तरीय	तत्तिरीये
२३४	२५	जानाहकोरेश्वय	नानाहकारकेश्वय
२३७	११	मण	भ्रमण
२५०	२	धमिद	घृतमिद
	१२	विष्ण	विष्णु
२५७	५	नाम	नाम
"	१८	पुष्पि	पुष्पिका
२६७	१८	म	म
२७३	२	लोकदम्	लोकदम्
२७५	१०	तत्तरीय	तत्तिरीय
२७७	१६	मृष्टयाथ	मृष्टयथम
२७६	१२	कितनि	कितनि
२८०	७	द्वा	यद्वा
२८१	१८	एनन	एवन
२८२	६	मातण्ड	मातण्ड
२८५	६	सव	सर्वे
२८६	७	सव	सर्वेरिष्टम्
२८७	६	नारा	नाराया
२८६	घताया	बहन्ति	बहन्ति
२६०	उपातायो	घा	वाम
२६५	२५	मि	स्थे
२६७	१	कृत	कृत
२६८	१०	पदि	पति

पृष्ठम	पङ्क्ति	मुद्रितम	शुद्धम
३०३	१६	मुद	घतुद
३०४	२६	म्यति	शाम्यन्ति
३१०	८	स्वघो	स्वघो
३१३	२	निरयवान	निरयवान
"	६	राज	राज
३१८	१६	नागवम्	नागिवा
३२१	१	ध्याय	ध्याय
३२४	१६	ध्रिय	ध्रिय
३२८	६	भाव	भाव
३३५	१७	रघिता	रघिता
३३६	२	मेव	मेव
३४७*	१६	तत्तरीया	तत्तिरीया
३५२	११	दशन	दशन
"	५	यमक्	यमक्म्
'	१४	चेतन्यो	चैतन्यो
३५४	८	तत्तरीय	तत्तिरीया
३५५	१३	काणि	कारिण
३६३	१२	णव	णवे
३६८	१२	विस्वगो	विस्तरशो

